PANJAB UNIVERSITY ORIENTAL PUBLICATIONS

MAHĀVĪRA-CARITAM

A Drama by the Indian Poet Bhavabhūti

EDITED WITH CRITICAL APPARATUS
INTRODUCTION AND NOTES

BY THE LATE

TODAR MALL
Government of India Sanskrit Scholar at Oxford

REVISED AND PREPARED FOR THE PRESS

BY

A. A. MACDONELL
Emeritus Professor of Sanskrit in the University of Oxford

PUBLISHED FOR
THE UNIVERSITY OF THE PANJAB, LAHORE
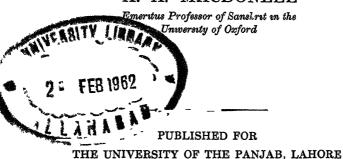
OXFORD UNIVERSITY PRESS
LONDON : HUMPHREY MILFORD
1928

PREFACE
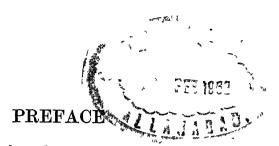
THE origin of this book is the connexion of its author, the late Pandit Todar Mall (who was an M.A of the Panjab), with the University of Oxford. He was a Government of India Sanskrit Scholar who, having matriculated at Oxford in October, 1911, graduated there in the following year, after taking first class honours in Sanskrit. During his stay at Oxford he also prepared a critical edition, under my supervision, of Bhavabhūti's *Mahāvīra-carita.* He then went to Germany where at the University of Bonn he occupied himself chiefly with Prakrit studies under Prof. Jacobi. At Bonn he made the acquaintance of a German lady, whom he married. Perhaps as a result of privations endured during the war, he fell ill and died at Bonn in 1918 After his death his papers were collected and sent to the India Office to be returned to his relations at Lahore. They included a complete manuscript of the present edition of the *Mahāvīracarita.* Hearing of this, I offered to correct and pass through the press, as a memorial to a pupil, the manuscript of this play, the preparation of which I myself had supervised during his lifetime. I accordingly undertook this task, though it was bound to interrupt several others which I had in hand. I little realized at the time how much of my leisure it would consume. But being convinced that all the labour that had been spent on the constitution of a critical text and on the studies connected with it would otherwise vanish and its critical value for Indian students be entirely lost, I resolved to make the sacrifice entailed by this labour of love Any scholar examining the author's introduction, which treats of the author's manuscript material and various cognate matters, as well as his critical foot-notes, will easily be convinced that no classical Sanskrit text has ever been so exhaustively prepared by an Indian scholar. Thus eighteen Sanskrit manuscripts have been collated in preparing

the text; and all questions bearing on it have been more fully treated than in any other Sanskrit edition printed in India.

A glance at the table of contents will show how completely the matter contained in the text has been extracted It will be seen, however, that the contents of the volume do not include a translation of the play. This is my doing: though a complete and careful rendering was contained in the author's manuscript material, I considered that its inclusion in the book would be educationally harmful to the many Indian students likely to use it. On the other hand, the actual total contents will probably be considered excessive. Had I been editing the book myself, I should have made it much more concise in various respects. But I have purposely left it uncurtailed, because I wished it to be a model edition showing how a text ought to be edited by a competent scholar, even if he goes to excessive lengths in detail, because such a scholar is better qualified to exploit efficiently the text he is editing than anyone else, and to lessen the labour of those who utilize his edition.

Pandit Todar Mall's work is careful and accurate. But even so, the labour of preparing the manuscript for the press has been immense The correction of slips of the pen, wrong Sandhi, erroneous references, and other inaccuracies has been very troublesome, as the writer, being dead, could no longer be consulted in cases of doubt. Much time has consequently been wasted. Most of this correction could only be done in the vacations, and then often in the midst of pressing work of my own. Now that it is concluded, I hope that the present volume may help to inaugurate in India a new era, in which all the best classical texts will be edited anew by Indian scholars with a critical training in method ensuring the production of texts that will furnish a sound basis for further research.

A. A. MACDONELL.

13 Belbroughton Road,
Oxford.
December 7, 1927.

CONTENTS

PART II

PART III

PART IV. APPENDICES

CORRIGENDA

P 21, l 2, *read* पत्यिद्दो *for* पत्यिद्दो
P 37, l 10 ,, ब्रह्माभयं *for* ब्रह्मा भयं
P 58, l 13 ,, निश्वसिति *for* बिश्वसिति.
P 63, l 9 ,, आः *for* आ
P 65, l 4 ,, परिक्षेप्तव्यः *for* प्ररिक्षेप्तव्यः
P 70, l. 10 ,, युक्तम् *for* युक्तम
P 73, l 2 ,, प्रशाम्यन्ति *for* प्रश्राम्यन्ति
P 185, l 1 ,, भौतिकी *for the same word with the final* ी *broken off.*
P 186, l 4 ,, °च्युतास्त्र° *for* °च्युतास्त°
P 192, l 1 ,, तूरव° *for* तूरख°

INTRODUCTION

1 General Account of the Mahāvīra-carita MSS. and their Mutual Relationship.

For the purposes of the present text of the *Mahāvīra-carita* I have been able to collate eighteen MSS. Four of these (T_1, T_2, T_3, T_4) have been consulted only for the first Act, for the copy supplied to me was hopelessly bad, and I could not, therefore, rely much upon its readings. Among the rest, six (K, E, W, Sc, I_2, Mr) are complete, four (I_1, Bo, Alw, Md) end with the fifth Act, three (Cu, Mt, Mg) break off with the 46th verse of the fifth Act, while B was available only for the last two Acts and a portion of Act V, commencing with V. 60 Taking into account the affinities of their readings, the MSS can be divided into two clear Groups, the Northern and the Southern It is, moreover, remarkable that this grouping is also corroborated by the scripts in which these MSS have been written Thus all the MSS of the Southern Group are written either in Telugu (Mt, T_1, T_2) or in Grantha characters (Mg, Mr, T_3, T_4), while those of the Northern Group are (with the exception of K, which is in Śāradā characters) written in the Devanāgarī script. Eleven MSS belong to the Northern and seven to the Southern Group. The Northern has four subdivisions.

1 I_1 and Bo. I_1 is dated *samvat* A.D. 1665=1609, and has an independent value, some of its readings being of great worth The beginning- and the end-colophons in Bo are identical with those in I_1 Moreover Bo is the only MS which, like I_1, repeats verse V. 39 with different readings.

2. W, Sc, and I_2 These MSS are about 50 to 100 years old and are of very little value. Sc occupies a middle position, for while, on the one hand, it agrees with W in giving the same *chāyā* of the Prākrit passages, repeating also its wrong *chāyā*, it agrees, on the other, with I_2 in giving the same wrong numbers to verses in Acts VI and VII Again, with regard to the readings of the text, it betrays a similar tendency, sometimes agreeing with one and sometimes with the other.

3. Alw and Md. Both are undoubtedly copies of the same original. It is in very rare cases that the copies of both supplied to me show a difference of reading, and when they do, it is to be attributed either

to the copyists of *their* original MS. or to the copyists who made copies for me.

4 Cu, K, B, and E This subdivision represents the oldest text, the first three MSS being each about 300 years old, and the fourth being the copy of a very old MS, which possesses more or less an independent value Cu and K, if not copied from the same original, seem to be separated by only one generation from their common parent This subdivision is of great interest, as it represents two of the three known recensions of the drama. Moreover, it is worth mentioning that whereas in the other subdivisions the allied MSS. cover the same portion of the text, in this subdivision K and E are complete for Acts I to VII, Cu breaks off with V 46, whereas B is very fragmentary, covering as it does a little over two Acts. Besides, even for this portion two folios are missing. It is also remarkable that K shows, in a few cases, similarities of reading with Mt and T_1

The Southern Group, comprising seven or (excluding the three Tanjore MSS T_2, T_3, T_4, of which I have too poor a copy to form a correct judgement) four MSS, does not admit of any subdivisions. All the MSS of this Group exhibit independence, one of them agreeing at one time with one and at another with any other at random, though in general terms we may say that Mr and T_1 agree more closely with Mt Of these Mt, Mg, and T_1 close with V. 46, whereas Mr extends to the end of Act VII, and represents the third known recension of the drama. The readings of this Group are decidedly superior to those of the Northern, though all the MSS of this Group are of a comparatively very recent date

Speaking of the MSS of the *Mālatī-mādhava*, Bhandarkar remarks:[1] 'Looking to the fact that the groups give readings which are intelligible enough and often equally good, though a shade of difference can be discovered, which renders one preferable to the other, the conviction forced itself upon me that these changes were made by the poet himself at different times, and some MSS have preserved the earlier form and others the later' I am inclined to think that the same remark applies to the MSS of the *Mahāvīra-carita* It is likely that *before completing* this drama Bhavabhūti had his MS circulated among his contemporary poets or critics, who, however, did not show much appreciation of it. This threw the poet into a rage, to which he gave open utterance in his *Māl.* I. 8 The incomplete text (ending with V. 46) is, I hold, preserved in the MSS of the Southern Group Some time afterwards, Bhavabhūti not only completed the text to the end of Act V, but also went through his

[1] See his edition of the *Mālatī-mādhava* (Bombay, 1905), Preface, p. vi

original This revised text travelled to the North, where it now appears in the MSS of the Northern Group

But this hypothesis offers one difficulty. If the Northern Group does actually represent the revised text, why should the readings of the Southern Group be at places decidedly superior to those of the Northern? I am of opinion that as the South was for some time the home of culture and learning, Bhavabhūti's works were more frequently studied there, and these occasional superior readings are to be attributed to the ingenuity of the learned readers.

The mutual relationship of the *Mahāvīra-carita* MSS can be better understood by the following diagram
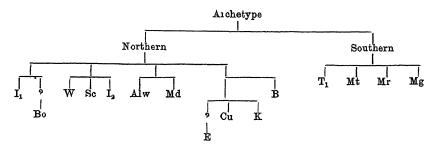
? stands for the missing link

2. Detailed Account of the Mahāvīra-carita MSS.

A The Northern Group.

1. The most important of the *Mahāvīra-carita* MSS is K, No 327 of the Raghunāth Temple Library of His Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir.[1] It contains seventy-one leaves with nine lines on each page and thirty-seven letters in each line The MS. is complete, comprising Acts I to VII It is dated *samvat* 1674 (=A D 1618) A copy of this MS was caused to be made for me by the Government of India. At the beginning it has the colophon *om śrī-paramātmane namah* After this the text of the drama begins. After verse V. 46 the MS reads *etāvad bhavabhūteh* । *agre kavi-nāyaka-vināyaka-bhaṭṭair apūri*. The stanzas are numbered, though the numbers are sometimes wrong, and sometimes omitted Judged by my copy, the original has lacunae in many places, but is otherwise fairly correct.

[1] Vide p 78 in *Catalogue of the Sanskrit MSS in the Raghunātha Temple Library of His Highness the Mahārāja of Jammu and Kashmir*. Prepared by M A. Stein, Ph.D (Bombay, 1894)

2 Cu. Cambridge University Library MS. No. Add. 2115[1] Reads '*viracaritra* 880' on the back of the title-page. Size 10½″ × 4¼″. Contains forty-one folios, of which 1, 2, 18, 21, 22, 24, 26, 31, and 32 are missing. Has eight lines to the page, except the last, which has nine Very good and clear Devanāgarī handwriting. It is not dated, but from its look appears to be a little over 300 years old It is written on two kinds of paper the first, dust-coloured, extends to folio 30, and the second, yellowish, begins with folio 33. Folios 31 and 32 are missing. The MS having been soaked in water has retained distinct traces of this along the margins The paper is very brittle. Some of the folios are mutilated and worm-eaten The right-hand margins are somewhat decayed, though the letters are intact. About one-eighth of Folio 3 has gone along the right-hand side. Folios 17, 18, 25, and 28 are a little damaged along the margin, though this has not affected the text much The last line on folio 23ª and the first line on 23ᵇ are considerably injured. The right half of the last line on folio 27ª, and of the first line on 27ᵇ, are almost gone Similarly the right half of the first line on folio 28ª, as also the right halves of the two lines copied by the reviser to supply a passage in the original, are entirely lost[2]

It begins with *ta-kuṭumba-vyavahṛtir* (I. 11) and ends *iti śrī-vīra-caritram samāptam* ॥ *śubham astu* ॥ It extends to V 46 Act I ends at 11ª, II at 20ª, III at 26ª (folio missing), IV at 35ᵇ, V 46 at 41ª. It numbers verses, though wrongly About a couple of times a number is attached to a prose passage Curiously enough, Act I, verses 24 to 57, are not numbered According to its numbering there are 62 verses in Act I, 38 in II, 44 in III, 59 in IV, 45 in V. The MS has no *chāyā* for Prakrit passages Yellow pigment has been used to obliterate or modify letters Mistakes of dittography have always been corrected by paint drawn across the line. The MS., as it stands, is very correct. All the corrections made or omissions supplied—and their number is very large—are the work of only one reviser, as is evident from the different hand-writing, which is very inferior to that of the original scribe, and from the use of a different ink and a finer pen.[3] In one place (after V 5) there is a long omission, which has not been supplied by the reviser.[4] The MS appears to have been copied from the same original as K, though with some corrections. Among its orthographical peculiarities the following may

[1] Bendall's *Catalogue of the Buddhist Sanskrit MSS in the University Library, Cambridge* (Cambridge, 1883), does not include this MS, but it is mentioned as Add Cu 2115 in the *Catalogus Catalogorum*, Part II

[2] These injuries are duly pointed out in the Critical Notes below the text

[3] In the *variae lectiones* the corrections thus made and the omissions so supplied are duly pointed out

[4] Vide V. 5, Note 15, on p. 121 of the text.

be mentioned (a) It confuses *tu* and *nu*, *sv*, *sth*, and *jy*, *y* and *p*, *v* and *c*, *vv*, *gh*, and *cc*, *n* and *t*, (b) sometimes writes *kh* for *s*, *ś* for *s*, *y* for *j*, *sch* for *sth*, (c) interchanges *n* and *n* at times, though all such cases are marked by the reviser with the sign (~) above the letter, (d) often doubles letters after *r*. *v*, *t*, *g* show the largest number of such cases, while *m*, *y*, *j*, and *n* the least, (e) retains (:) before sibilants, though *śc* and *st* are also found, (f) uses ˙ in preference to the nasal, though *nt* often appears, (g) does not use the (ऽ) sign, (h) uses *ch* for *cch*, (i) *kh* and *h* are very often corrections from *śc* and *d* respectively, and in some places these corrections have not been made

3. B No G. 9819 of the Asiatic Society of Bengal Library, Calcutta. It consists of twenty-nine folios, of which five and twenty-eight are wanting, has eight lines to a page It is written in clear Devanāgarī characters on old Indian paper, does not number verses for Acts VI and VII, is very correct and in very good condition Though undated, it looks about 300 years old Yellow paint is used in places to obliterate or modify letters Corrections made or omissions supplied along the margins are in a different hand and written with a finer pen. Its chief orthographical characteristic is its use of *y* for *a* It begins *r-durmanoratha-paraih saha cūrnayāmi* । *iti vikatam utpatati*. The end-colophon reads *evam astv iti niskrāntāh sarve saptamo nkah* ॥ ॥ *samāptam idam vīra-caritam nāma nātakam* ॥ ॥ *śubham astu* ॥ ॥ *rāma* ॥ ॥ ॥ *śrī-rāmacandrāya namah* ॥ At the back of the last folio it reads *gambhīra-rād-bhārati-dīksita-sūnu-krsna-yajvanah pusta* [*-ka-*] *m o 5.* Mr. S W Kemp, Honorary Secretary to the Asiatic Society of Bengal, was kind enough to inform me that the MS 'was purchased from one Laksminarayan Kavi of Benares, some time in 1909, by the Government of India, through Mahamahopadhyaya Hara Prasad Sastri'.

4 E. No 68 II B in the Elphinstone College Library, Bombay. This MS. was purchased at Nasik by Dr G. Buhler for the Bombay Government between the years 1866 and 1868,[1] and is mentioned in his 'A rough List of MSS. bought and copied for the Government of Bombay during the years 1866–68'.[2] Size $12\frac{7}{10}'' \times 5\frac{1}{4}''$. Folios 50, ten lines to a page It is in good condition and is written in clear Devanāgarī handwriting on blue paper, with a water-mark giving the name of C. Millington, London, as its manufacturer, and with the trade-mark of the firm and the year 1867 as well. The front title-page has *vīra-rāma-nātaka-parārambhah* ॥ ॥ । ॥ ॥ and the back one: *iti vira-nāma-nātaka sampūrnam*. The MS is

[1] See his contribution, 'Two Lists of Sanskrit MSS together with some remarks on my connexion with the search for Sanskrit MSS.', in *ZDMG*, Vol XLII, Leipzig, 1888 (pp 530–59)

[2] Vide *ZDMG*, Vol XLII, p. 554.

dated *śaka* 1789 and gives Bālakrsna Rāmacandra Pāthaka as the name of the copyist It is complete Act I ends at folio 7[b], II at 14[a], III at 18[b], IV at 26[a], V at 34[a], VI at 43[a], and VII at 50[a]. Excepting the first Act, which begins with *śrī-guru-devadatta*, all the others begin with *śrīśam vande* The end colophon runs *jāto yam ankaś caramo tra patre samāptam idam vīracaritam nāma nātakam* । *bhavabhūtikrtam vīra-rāmasya caritam site* । *śucau caryānna-yoge ca naksatre uttarābhiste* । *likhitam rāmacandrena bhrgau sasthyā ca tārane* । *42* । *sampūrnam rāma-candra prasann* । *samāptah* । *lekhaka-bālakrsna-rāmacandra-pāthakena likhitam* । *śake* 1789 *phālguna vadya* *1 somavārata dinam rātrau samāptah śubham bhavatu* । *3* । *3* । *3* । । । *6* । *6* । *vīra-rāma-nātaka samāptah* । *6* । *6* ।. Corrections made, as also the omissions supplied, are by the original scribe, and are very few It appears to be a copy of a rather old MS, from its writing *sth* for *sch* and a few similar characteristics It is very incorrect, though it preserves old readings. Because of the extreme orthographical inaccuracy of the MS, I have ignored all such obvious mistakes of the scribe as do not stand for different readings. Among its peculiarities may be mentioned (a) its use of *m* for an original *pr*, (b) writing *ā* as अा, *ddh* as *dhdh*, *n* as ण, *thy* for *tth*, *ch* for *cch*, and in some places *kh* for *s*, (c) confusing *ṭ* and *th*, *m* and s, (d) doubling of consonants after *r*, (e) use of – in place of the class nasal, and (f) retention of (:) before sibilants Prakrit passages are very incorrectly copied It is written with two different pens, though almost certainly by the same scribe The second hand appears with folio 21[a], line 8. It uses no pigment or paint except on folios 2[b], 17[a], 18[b], 38[a] It numbers verses, and according to its own numbering—which is wrong—it has 61 in Act I, 50 in II, 49 in III, 60 in IV, 64 in V, 66 in VI and 41 in VII It is an independent MS, for, whereas it often agrees with the readings of K and Cu, it is inclined to agree more with B and I_2 in the last two Acts

5 I_1. India Office Library, London, MS No 114 c. (Serial No. in the Catalogue,[1] 4136.) Size 10″ × 4¼″ Folios 38, with ten lines to a page, except on folio 38[a], which has only five The front title-page has *bira-rāgha* [*va*] *nāṭaka sankhyā* 900, and the seal of 'E I. Comp's Library', and the back title-page has only the seal. The MS. (as also I_2, described further on) belonged to Colebrooke's collection and therefore passed to the India Office Library as a gift from him in 1819. It is written in good Devanāgarī handwriting of *samvat* 1665 (=A D 1609) on brownish paper,

[1] *Catalogue of the Sanskrit MSS in the Library of the India Office*, Part VII Sanskrit Literature. B, Poetical Literature IV, Dramatic Literature. Edited by Julius Eggeling London, 1904 (P 1,581)

is in good condition and comprises the first five Acts in full. Act I ends at folio 8[b], II at 15[b], III at 20[a], IV at 28[b], and V at 38[a]. With a reddish-brown pigment it indicates the names of the *dramatis personae* and the stage directions. Yellow paste is employed by the scribe to obliterate letters or parts thereof It is very correct, though in a few places corrections are made by the scribe, as also by one or two different hands. Letters obliterated can generally be deciphered In some places it is difficult to say which of the three persons—the original scribe and the two revisers—has made the corrections or additions The MS notes some different readings Thus we find *vismr* above *na śru* on folio 12[b] [text page 53, line 13], and along the margins we notice *kya-risyanda* on folio 1[b] [text page 2, l 4], *ramsata me* on 2[a] [text page 4, l 1], *drā* on 5[a] [text page 18, l 2], *dbhutah* and *tho* on 6[a] [text page 22, ll 4, 5], *kka* on 6[b] [text page 23] and *tta rita* on 34[a] [text page 141] It has a *chāyā* on, and separation of words in, a few Prakrit passages. See text pages 44, 45, and 52 On folio 5[a] [text page 18] it gives *janghāsthi* as the meaning of *nalaka*, and on 11[b] [text page 45] *nīlotpala*[1] as that of *kandotta* It begins *śrī-ganeśāya namah* and ends. *mahā-vīra-carite āranyakam nāma pañcamo nkah* ॥ *5* ॥ *samāptam cedam vīra-caritam nāma nātakam krtih śvī-kāthāparanāmno bhatta-bhavabhūteh* ॥ *samvatta 1665 samae vaiśāsa vadi śaptami* ॥ *7* ॥ *likhitam caturbhuja-pustaka rāmadaśa-kuraksetri-brahmana vedānti* Among its peculiarities may be mentioned (a) omissions of (:) before *sth*, (b) writing *cch* merely as *ch*, *sth* as *sch*, and *jy* as *sv*, (c) doubling of *k*, *g*, *n* and *v* after *r*, (d) non-employment of the (ऽ) sign,[2] (e) extreme irregularity in the observance of *visarga sandhi*, (f) retention of ∸ in preference to its change to the class nasal, and (g) confusion in orthography of the letters *p* and *y*, *c* and *v*, *n* and *t*, *vv*, *gh*, and *cc*, *tt* and *nt*, *s* and *m*, *dr* and *i*, *d* and *tt*, *dy* and *gh*

6. Bo. Bombay Government MS, No 32 of 1872–3 Size $9\frac{9}{10}'' \times 4\frac{1}{2}''$ Folios 31, twelve lines to a page, and on an average forty letters to a line. Condition very good, except that it is worm-eaten on folio 1 First three folios seem to have been soaked with water. Not dated, but from appearance over a hundred years old. Written on dust-coloured paper and in Devanāgarī characters. Has no *chāyā*. Comprises Acts I to V. Act I ends on folio 7[b], II on 14[a], III on 18[a], IV on 24[b], and V on 31[b]. Does not number verses. Like I_1 it begins with *śrī-ganeśāya namah* and ends. *mahāvīra-carite āraṇyakaṃ nāma pañcamo nkaḥ* ॥ *5* ॥ *samāptam cedam vīracaritam nāma nāṭakam krta śrī-kanthāparatāmno bhata-bhavabhūtah rāma*. Besides, like I_1 it repeats V. 39 [text page 139] with

[1] Only the base of these letters is visible, the rest having been cut off in binding

[2] Uses it, however, a couple of times before the word *nka* at the end of an Act

different readings Seems to have been copied from an old MS, as is evident from its writing *e*, *ai*, *o*, *au* in the old way. Very incorrect Mistakes are seldom corrected, but when corrections are made, they are in the hand of the original scribe. It (a) confuses – and *r*, *ś* and *rā*, *m* and *bh*, *i* and *ī*, *i* and *e*, (b) uses ∸ in preference to the class nasal, (c) does not generally double consonants after *r*, and (d) has a few lacunae, due to the incapability of the scribe to read its original.

7. W. Bodleian Library, Oxford, MS. No. 260, being MS. Wilson 229b.[1] Size 12⅝″ × 4⅚″ (size of folios 69 and 70 12⅝″ × 4⅗″) Folios 70. Folios 1–7, lines seven a page, 8–70a, eight lines a page, and folio 70b, six lines Complete for Acts I to VII Act I ends at folio 11b, II at 20b, III at 26b, IV at 37a, V at 47b, VI at 60b, and VII at 70b In perfect condition Written on white paper in very clear Devanāgarī handwriting Undated, but date 1820 inferable from paper Correct, as it stands, though many corrections have been made and omissions have been supplied by the original scribe Besides these, there are a large number of corrections in a different hand—probably it is Wilson, who is also responsible for some marginal notes in English.[2] Colophon at the beginning *śrī-ganesāya namah* ॥ ॥ *śrī-sarasvatyai namah* ॥ ॥ *śrī-gurubhyo namah* ॥ End-colophon reads *samāptam idam vīracaritam nāma nātakam* ॥ *śubham astu* ॥ Numbers verses, though a little incorrectly According to its numbering there are 60 in Act I, 52 in II, 49 in III, 60 in IV, 62 in V, 63 in VI, and 41 in VII. Written by one scribe only, though with different pens. There is a noticeable change in the thickness of letters on folio 27a Besides the yellow pigment used to obliterate or modify letters, it uses a reddish-brown pigment to indicate the number of verses and the names of the *dramatis personae*. It sometimes paints the stage directions and the words indicating the conclusions of the Acts. Has a *chāyā* on only two passages in Act VI.[3] Beginning with Act VI it separates with the (।) mark words in Prakrit passages, not only up to Trijaṭā's speech after verse 8. In Act VII it separates words only in the first speech of Lankā.

8. Sc. No. 481 of the Sanskrit College Library, Calcutta[4] On the back title-page it reads *vīracaritam nāma nāṭakam* Size 9½″ × 4⅕″. Seventy-nine folios with eight or nine lines to a page. Written on white paper in clear Devanāgarī characters. Very correct In very good condition, though worm-eaten in a few places. Complete for Acts I to VII.

[1] See *Catalogus Codicum Manuscriptorum Sanscriticorum Postvedicum* quot quot in Bibliotheca Bodleiana adservantur Auctore Th Aufrecht Pars I. Oxonii, 1859, p 136. Also *Catalogue of Sanskrit MSS in the Bodleian Library* Appendix to Vol I (Th Aufrecht's Catalogue) By A B. Keith, Oxford, 1909, p 34.

[2] I have mentioned all these in the Critical Notes.

[3] Vide text, p. 155

[4] Mentioned as No 242 on p 145 of *A Descriptive Catalogue of Sanskrit MSS in the Library of the Calcutta Sanskrit College*, Vol VI Prepared by Hrshikeśa Śāstrī and Śiva Chandra Gui Calcutta, 1903

Act I ends at folio 12[b], II at 22[b], III at 29[b], IV at 41[a], V at 52[b], VI at 67[a], and VII at 78[b] Dated *samvat* 1879 (=A D. 1823) Copied near Calcutta by a certain Brahman for 'Phīla-sāhaba',[1] at least from two different MSS., though some readings might have been adopted after collation with a third MS. Begins *śrī-ganeśāya namah* and ends with the colophon *samāptam idam vīracaritam nāma nātakam* ॥ *avi inna-pekkhanijjam sama-suha-duhkham viinna-sabbhāvam* ॥ *annonna-hiaa-laggam punnehi jano janam lahai duhkham deto vi* ॥ *suham janei jo jassa vaksaho hoi* ॥ *daia naha dūmiāna vi vattai thanānā-romañco* ॥ *śrī-lambodarāya namah* ॥ *mangalam astu nirantaram srīmatām* ॥ *jāte samvatsare nand 9 śaulā 7 sta 8 vidhu 1 sammite* ॥ *caitre māsy asite pakse cādhike kuja-vāsare 1 sasthyām 6 śrī-vīracaritam nātakam śubha-dāyakam* ॥ *śrīmad-gaura-narendrāya phīla-sāhabāya sammude 2 vidvaj-jana-ganānām ca pālakāya dayāvate samlilekha dvijah kaścit kālikattākhya-samnidhau 3 yad atra viparītam syāl lekhane tat ksamasva bhoh* ॥ *iti vijñaptir esāstu śrīmatsu ca dayānidhe* ॥ *4* ॥ Has an occasional *chāyā* (in red ink) of the Prakrit passages, and adds a few marginal notes Numbers the first four verses in Act I, and all the verses in Acts VI and VII For the first five Acts agrees closely with W. In many points it also agrees with I_1 Thus, for instance, it mostly uses the same abbreviations of the names of the *dramatis personae* as I_1, repeats the doubling of consonants after *r* in almost the same places as I_1, and writes *o* in a peculiar way in nearly all those places where I_1 does it For the last two Acts it has much closer affinity with I_2, and assigns the same numbers—sometimes wrongly—to the verses as I_2 does All this points to a decided double origin of this MS.

9 I_2 MS No 943 a of the India Office Library, London. (Serial No 4135 in the Catalogue[2]) On the front title-page it reads 'Presented by H. T. Colebrooke, Esq', and bears the seal of 'E. I. Company's Library'. Size $12\frac{1}{4}'' \times 4\frac{1}{4}''$. Contains forty-eight folios, of which No 11 is missing a blank sheet being substituted Dated *samvat* 1857 (=A D. 1801) Begins *śrī-stamberamāglayanāya namah.* Ends *samāptam idam vīracaritam nāma nātakam* ॥ *śubham astu* ॥ *samvat 1857* Has a few lacunae Does not number verses for the first five Acts, and according to its own numbering has 59 verses in Act VI and 36 in VII. Thus its originals were two different MSS. Complete for Acts I to VII. Act I ends at folio 8[a], II at 14[a], III at 18[a], IV at 23[b], V at 33[a], VI at 42[a], and VII at 48[b]. I am inclined to think that the MS. was copied from originals belonging to the seventeenth century, because of the following considerations (a) at the end when giving the date of completion of the copy, the scribe begins 16, then drops 6 and substitutes 8 (then adding 57).

[1] Probably Wilson is meant

[2] p 1,581. See above

Evidently the scribe first began mechanically to copy out the date of his original, but afterwards realizing his mistake made the necessary correction, (b) the forms of some of the letters, both simple and conjunct, e.g *gg, o, r, jv, jh, rū, rnī, sn* and *visarga*, are identical with those occurring in the seventeenth-century MSS, (*c*) it often writes *sch* and *sth*, (d) after *r* it doubles the consonants *g, c, v, dh, k* and *p* in nearly all those places where I_1 does it, while (:) and *s* appear as *ss* almost always where they do so in I_1 It repeats some of the mistakes of I_1. These last considerations make its remote connexion with I_1 very likely.

10 Md Copy of MS No. 5–2–22 in the Government Oriental MSS. Library, Madras As the originals of the MSS kept in this Library are not lent out, I had no other alternative but to request Rao Bahadur M. Rangāchārya, Curator of the Library, to cause a copy of this MS to be made for me by a capable copyist, and he very kindly supplied to me a copy with collations from two other MSS, Mt and Mg [1] In his letter, dated June 10, 1912, the Librarian informed me that 'the place from which the manuscripts were acquired, the year of acquisition, and the former owners of the manuscripts are not known'. A brief description of this MS., as supplied to me, runs 'The Devanāgarī MS is written on country paper and contains ninety pages of eight lines each. The MS. is slightly worm-eaten and gives the following as its date *samvat* 1907 *āśvina sudi budha-vāsare* । *likhāyatam bharatapura-madhye* । *śubham bhavatu* । *śrīr astu.*' The MS. is thus a little over sixty years old, and is complete up to the end of Act V According to the colophon it was copied at Bharatapura.

11. Alw Copy of a MS. in the Library of His Highness the Mahārāja of Alwar. In good condition Very correct Numbers verses. Written in clear Devanāgarī characters on a strong Indian paper Occasionally writes *y* for *j*, *ś* for *s*, and *s* for *kh* Its original is undoubtedly the same as that of Md, with which it agrees even in the minutest details. Most important among them are its omission with Md (only) of some passages on p. 17, l 7, p. 24, l. 13, p. 78, l. 13, and the readings *sūrpanakhā* and *nihkrāntāh* for *śūrpanakhā* and *niskrāntāh* respectively The MS 'is reported to have been purchased in Benares in the *samvat* 1911 corresponding with A D 1853 No further particulars are available concerning its previous history'.

B The Southern Group comprises·

1 and 2. Mt, Mg. Nos. 5–3–33 and 2–7–18 respectively of the Government Oriental MSS. Library, Madras. As described under Md above, only collations of these two MSS with the text of Md were supplied

[1] See below, Nos 1 and 2 of the Southern Group

to me. The following is a brief account as sent to me 'The Telugu Manuscript [Mt] is written on country paper and contains 65 pages of 23 lines each. The paper is wormeaten and the Manuscript is about 40 years old The Grantha Manuscript [Mg] is on palm-leaf in 77 pages of 8 lines each The Manuscript is slightly injured and is about 100 years old.' Both the MSS break off with Act V 46

3. Mr Copy of the MS. No 379 of the Palace Sarasvati Bhandar, Mysore. The original MS., as M Shama Rao, the officiating Inspector General informed me, 'Contains 39 leaves, with 8 lines on each page, 64 letters in each line, there are a few lacunae. It is about 100 years old and is fairly correct' Written in the Southern way of using ∸ before a letter which is intended to be doubled Often writes *ddh* for *dbhu*, *s* for *h*, *v* for *s*, *ru* for *jh*, *tv* for *ts*, and *d* for *o*. In Prakrit passages very often reads *a* for *d* or *j* It is of quite independent value In a few cases it agrees with Mt only. Thus both drop passages on p. 68, l. 11, p 102, l 6, p 107, l 10, p 108, ll. 2, 5–7, and both preserve a quite different reading on p. 68, ll 8–9. In a few cases in Act V it reads with K

4–7 T_1, T_2, T_3, T_4 Copies of the MS No 10702 of the Tanjore Palace Library with collations from MS No 10703 (T_2) and with very occasional readings from the MSS, Nos 10704 and 10705 (T_3 and T_4 respectively) of the same collection The copy has been so very carelessly and incorrectly made that in many cases it was a problem to decipher it, and in a few instances it was very difficult to decide if a certain reading was to be attributed to one MS or the other. Consequently I thought it quite unsafe to depend upon the readings of the copy for incorporation in my text Still, to form an idea of the comparative values of their readings and their relationship to the other MSS of the drama, I have given their readings for the first Act A short description of the MSS is as follows [1]

4 T_1 Contains 55 palm-leaves, 14″ × 1″ in size Written in Telugu characters with 5 or 6 lines to the page and on an average 55 letters to a line About 250 years old Complete up to V. 46 Begins *śrī-gaṇeśāya namaḥ.*

5. T_2 Size 16″ × 1″. Contains 48 palm-leaves Written in Telugu characters, with 5 or 6 lines to the page, and about 64 letters to the line Not quite so old as T_1 Ends with V. 46

6. T_3. Contains 36 palm-leaves, sized 13″ × 1″. Written in Grantha characters Six lines to the page and about 40 letters in a line Injured in many places. Act V is incomplete Has some affinities with T_2

7. T_4 Very modern Consists of 18 palm-leaves of the size 16″ × 1″ Written in Grantha characters, with 8 lines to the page and about 64 letters to the line. Contains only the first three Acts

[1] See also p 170 of *A Classified Index to the Sanskrit MSS. in the Palace at Tanjore.* Prepared for the Madras Government by A. C Burnell, London, 1880

3 Three Recensions for a Portion of the Mahāvīra-carita

When I undertook my research-work on the Drama, two Recensions were known, viz. the one printed in his edition of the play by Ratnam Aiyer with Vīrarāghava's commentary, and the second given by him (as *śrī-bhavabhūti-kavi-pranīta-mahāvīracaritasya sarvatah pracalitah pāthah*) in the Appendix and without any commentary All the other known editions, namely those of Trithen, Boroooah, Śrīdhara, Jīvānanda and Tārānātha agreed in accepting this *sarvatah pracalitah pāthah* ('universally admitted text') as the authentic text of Bhavabhūti, and said not a word about the Second Recension of the play These two Recensions agree in having the *same* text for the portion of the Drama from Act I to V 46, after which they have nothing in common, excepting that both consist of seven Acts An examination of the collated MSS, however, disclosed a third Recension, which was distinguished by reading a different text *only* from V. 46 to the end of Act V. For Acts VI and VII it agreed with the 'universally admitted text' of the drama. The whole case will be made clear by the following table

Acts I to V 46	*Act V 46 to the close of Act V*	*Acts VI and VII*
All manuscripts have the same text, the divergences being nothing more than differences of reading	Recension A of the MSS E, W, Sc, I_2, Md, Alw, I_1 and Bo Recension B of the MSS. K and B Recension C of the MS Mr	Recension A of the MSS E, W, Sc, I_2, Md, Alw, I_1, and Bo Recension B of the MSS K and B } Both Recensions identical Recension C of the MS Mr

As is clear from the MSS evidence, Bhavabhūti's original work must have come to a sudden close with V 46 Some time later on he revised this portion and brought the Act to a close. The question now arises, which of the three Recensions for the portion from Act V 46 to the end of Act V represents the authentic text? I am of opinion that Recension A does this My conclusion is based on the following arguments.

1. The oldest known MS I_1, which is dated *samvat* 1665 (=1609 A.D.), runs without a break beyond V 46 and does *not* mention that the portion of the Act after V 46 is from the pen of a different author. Neither do the other MSS belonging to Recension A come to a sudden stop in the middle of the Act. On the other hand, the MSS of the other two Recensions attribute the part preceding V 46 and that following V. 46 to the end of Act V *in clear words* to different authors, thus K adds after

V 46 *etāvad bhavabhūteh* । *agre kavi-nāyaka-vināyakabhattair apūri*, and Mr ascribes V 46 to the end of Act V to a poet Subrahmanya by name.[1]

2. The commentary to *Daśarūpa* II 50 and the commentary to *Sāhitya-darpana* 416 quote a verse as from the *Mahāvīra-carita* (their words are '*vīracarite*') which occurs as V. 48 in Recension A. Moreover, the commentary to *Sarasvatī-kanthābharana* V 172, quotes another verse which appears as V. 51 in this very recension. Evidently the authors of these old works on *Alankāra* considered the text of Recension A as the genuine text of Bhavabhūti.

3 Recension A contains a couple of passages which are repeated in the other dramas of the author [2]

4 Recension B runs to an unusual length and covers 73 verses

Another question that remains to be decided is whether Acts VI and VII are the genuine composition of Bhavabhūti I am well-nigh convinced that they are spurious in accordance with the following considerations

1. Repetitions of verses and portions of verses, as also of prose passages occurring in the *first five* Acts of the *Mahāvīra-carita* are very frequent in the *Mālatī-mādhava* and the *Uttara-rāma-carita*, so much so that there is *no single Act* among the first five from which passages have not been repeated in the other two plays Passages with parallel ideas are still more frequent But with regard to Acts VI and VII the case is quite different There are *only two* phrases of two words each in the *Mv*, Act VI, which recur in *Māl.*, *kilakilā-kolāhala, Mv*, p 173, l 9 in *Māl* V 11, and *cakramakrama, Mv*, p 173, l 9–10 in *Māl* V 14. Act VII lacks even that number These very slight repetitions of phrases can be easily accounted for Acts VI and VII of *Mv* were probably composed by some unknown author, after Bhavabhūti had written his second drama, *Mālatī-mādhava*, and borrowed from the latter.

2. From all the first five Acts passages have either been quoted or referred to in the *Alankāra* literature, but not even a single reference to or quotation from Acts VI and VII is to be met with

3 In *Mv* V 38–9 it is *Rāma* who casts aside the mountain-like heap of bones of the demon Dundubhi, but VII. 16 attributes the same act to *Laksmana.* Surely Bhavabhūti, had he been the author of the latter passage as well, could not have been guilty of this self-contradiction, especially when the two passages are not very far removed from each other

4. The evidence of the Prakrit passages points to the same conclusion. Thus, for example, the treatment of the particles *ca* and *eva* is very suggestive. In the first five Acts the MSS. nearly always agree in reading

[1] Vide Colophon at the end of the MS

[2] Vide Illustrative Notes.

ca after a word ending with *anusvāra.* In the last two Acts the MSS. *always* read *a* in such a case Similarly the Sanskrit word *eva* appears as *evva* in the first five and as *jevva* in the last two Acts Again *mahānuhāva* and *vibhūsana* of the former portion appear as *mahanubhāva* and *vihīsana* in the latter. In declension, the genitive singular *maha* (=mine), which is not to be met with in the first five Acts, is to be found in the last two, though side by side with *me* The locative singular termination *mmi* appears only in the last two Acts [1]

5 I would also like to add the metrical irregularity in the word *vidrāvita* in VI. 27 d, the like of which is not to be met with elsewhere in his works [2]

4 Critical Principles followed in Constituting the Text.

In view of the existence of the three different Recensions of a portion of the drama, what method, it may be asked, have I followed in framing the text? Having decided that the Recension A is authentic, I adopted it in the text and relegated the texts of the other Recensions to the Appendices. In the adoption of readings for the portion from V 46 to the close of Act V, I have given preference to the readings of the MSS. I_1 and E, to the former because it is the oldest, and to the latter because it is the copy of an old MS. and because it has a more or less independent value.

But what principles have I followed in constituting the text for that portion which is common to the MSS. of all the three Recensions, i e Acts I to V. 46? Now for this portion the MSS divide themselves into two Groups, the Northern and the Southern, the latter representing the original and the former the revised text of the play, as I have said before. I have consequently adhered to the readings of the *Northern Group,* and in that Group, too, to those of the *Subdivision No 4,* comprising the MSS. Cu, K and E, which are the oldest and represent the oldest text I have totally avoided the dangerous and unscientific principles of eclecticism, of picking up the best readings from the MSS. of different Groups or of different recensions Though in about half-a-dozen cases I was forced to adopt the readings of the Southern Group (the readings of the MSS of the Northern Group giving no sense), yet even these few cases I have taken care duly to point out in the Illustrative Notes. With regard to Acts VI and VII also (which, however, I was half inclined to exclude from the text as being spurious) I have adopted a similar method, though due

[1] For references see paragraph on 'His knowledge of Prakrits' below

[2] Vide paragraph on 'His Metres' below.

importance was attached to the readings of the MS B of the same subdivision

Still, even though I have always carefully weighed the evidence, it is hardly possible that I should in each individual case have succeeded in selecting the best reading supplied by the MSS I have collated However, I have the consolation that the full critical apparatus attached to the text will greatly facilitate the attempts of other scholars to correct any errors I may have left

5. Emendations.

The text, as fixed by me, contains twenty-three emendations Taking into account the length of the drama and the possibility of corruption in the Prakrit passages, the number is not at all large In all these cases the correction is generally very slight Thus, twenty emendations are concerned with a single letter and the other three with two letters only. Then, again, seven relate to Sanskrit and the remaining sixteen to Prakrit passages Among the latter, nine are cases of the misdirected attempts of the copyists at uniform spelling According to the rules of Prakrit grammar, the Sanskrit particle *api* is to be replaced by *vi*, but after an *anusvāra* by *pi* The copyists, being probably ignorant of this rule, have in seven cases substituted *vi* even after an *anusvāra* A similar attempt is further responsible for two more cases of the preservation of *a* (instead of *ca*) even after an *anusvāra* Six more emendations are cases of the correction of grammatical errors in Sanskrit and Prakrit words Two are cases, more or less, of the correction of spelling, thus *ekko* for *eko* (p 189, l 2), the latter being impossible in Prakrit, and *kausalyā* for *kauśalyā* (p. 208, l 10) Two emendations consist in the substitution of *atah* for *yatah* (p. 27, l 6, p. 90, l 7) The remaining four emendations were demanded by the context However, where even a single letter has been emended, I have inserted an asterisk (*) in the text. But where I have merely corrected a faulty spelling in order to observe uniformity, I have not added an asterisk Moreover, full reasons for the emendations made have been given in the Illustrative Notes.

6. Remarks regarding Notes and Appendices.

As regards the Critical Notes, I thought it most convenient to place them at the bottom of the page just below the text, so that the reader can have before him, at the same moment, the entire critical apparatus, and judge for himself the value of the reading adopted in the text It will surely strike the reader that I have been perhaps too profuse in this

matter. But this is entirely intentional. I have always had before my mind's eye what Professor Macdonell said to me about the remark which a German friend of his had once made 'in regard to assuming that a MS. has a particular reading unless a special statement to the contrary is made "ich traue Ihnen nicht"'. Secondly, I was unfortunately unable to secure the originals of some of the MSS. and had to depend entirely on the copies supplied to me. Moreover, in a few cases when the copy of one MS. was made for me with collations from two or more other MSS., I could not with perfect certainty assume that the collated MSS. had a particular reading when the collator was *silent* about it. Because of this uncertainty I preferred to err on the side of profuseness and have made frequent use of the phrase 'All others', after which in many cases I have added in brackets the names of the MSS., about the actual readings of which I had the slightest doubt. However, before this edition is printed it is my intention to consult the original MSS., only the copies of which I have collated: this would go a great way towards reducing what would be superfluous in the Critical Notes. The MSS. show no uniformity in spelling, so much is this the case that a single MS. spells the same word differently in different places. Such variations of reading have not been included here. Then again, mistakes in orthography or omissions of such words in verses as reduce the number of syllables necessary in a foot, errors of dittography (except when they are of some value in deciding the mutual relationship of two or more MSS.) have all been ignored. The symbol (✓) signifies that the MS. spells the reading incorrectly. In cases when the reading is illegible, I have used the symbol (✣) above the name of the MS. or above the reading. In Prakrit passages, however, I have tried to give the *exact* spellings as they appear in the MSS. It is, besides, necessary to add that where the MSS. Mt and Mg agree with Md, Md only has been mentioned, and similarly when T_1 is stated to have a particular reading, T_2, T_3, T_4 are to be understood to have the same, unless various readings of these latter MSS. are there mentioned.

In regard to the Illustrative Notes I have refrained from being very exhaustive. My object has been twofold, firstly, to point out obscure passages and to attempt satisfactory translations of the same. In doing so I have always referred to or quoted from the extant commentaries of the play and have shown the defects in their interpretations. In certain cases where the passages have not become quite clear to me, I have pointed out the difficulties of interpretation and thus prepared the way for further attempts at a better solution. In the second place, I have referred to the parallel passages in the other Rāma plays, the *Anargharāghava* and the *Bālarāmāyana* in particular, both in order to

further the elucidation of our text and to show how far the authors of those works are indebted to Bhavabhūti. Another feature of these Notes has been to give references to cognate passages in the three works of the poet

I must now add a few words regarding the Appendices The text of the MS K for Act V 47 to V 73 being totally different, had to be relegated to Appendix A The MSS Mr and Alw were received too late to enable me to incorporate their readings with the other Critical Notes, and so their collations appear in the Appendices B and C. To make the edition as useful as possible, I have also added four more Appendices Appendix D (A) gives the metres employed by the author in the order of the verses occurring in the play. Herein I have also included verses that are to be found in the two Recensions B and C Appendix D (B) furnishes the names of the various metres in the order of their frequency. The next Appendix is the Pratīka Index, which is sure to be a great help towards locating such verses as have been quoted from our author in various works of Sanskrit literature I had also prepared a full *Pādānukramanī* or Index of the Pratīkas of the verse-quarters, but this turned out to be too voluminous to be included in the present edition Of lexicographical and critical value are Appendices F and G, which give an alphabetical list of all the important words in the text. All such words as are peculiar to Bhavabhūti, are uncommon or difficult, or are of value in any other respect, have been included These Sanskrit and Prakrit Word Indices have been very useful to me in arriving at the exact sense of words of doubtful or obscure meaning by enabling one to compare the various passages where they occur I sincerely doubt whether a text can be satisfactorily edited and rightly translated unless the editor has previously prepared such an index for comparative purposes.

7. Bhavabhūti's Life and Ancestry

Unlike Kālidāsa, Bhavabhūti has not been entirely reticent about himself. In the Preludes to his *Mv.* and *Māl.* he gives us some account of his genealogy. Thus we are told that he belonged to a South-Indian Brahman family with the surname 'Udumbaras', living at Padmapura[1] in

[1] 'Jagaddhara is wrong in identifying Padmapura or Padmanāgara with Padmāvatī, the scene of the play Bhavabhūti's native place appears from the description to have been somewhere near Chandrapura or Chāndā in the Nāgapur territories, in which there are still many families of Marāthi, Deśastha, Brahmans of the Taittirīyaśākhā using Āpastamba as their Sūtra, and in the country to the south and south-east of which there are families of Tailanga Brahmans following the same Veda and Sūtra The river Godāvarī must have been at or near his native place, from his description of it, as by one familiar with it, in the ninth Act of his play and in the

the country of the modern Berars. They were not only followers of the Taittirīya Śākhā of the Black Yajurveda, but were also the teachers of their school, they belonged to the Kaśyapa *gotra*, and were distinguished for their piety, inasmuch as they maintained the five fires, observed vows, and performed Soma-sacrifices Fifth in ascent to Bhavabhūti was a certain Mahākavi,[1] who had instituted a Vājapeya-sacrifice. Bhavabhūti's grandfather was named Bhaṭṭagopāla, his father Nīlakantha, and his mother Jātūkarnī He himself was given the name Śrīkaṇṭha, and if the statement of Vīrarāghava in his commentary to *Mv.* is to be trusted, he obtained the title 'Bhavabhūti' from his patron-king because of his clever use of the words *bhava* and *bhūti* in the verse '*sāmbā punātu bhava-bhūti-pavitra-mūrtih*'.[2] His teacher was one Jñānanidhi ('Store of Learning'), and was the best of the Paramahamsas or ascetics of the highest order.

The fact that all his extant dramas very faithfully depict court-life leads us to the inevitable conclusion that he was a courtier

Judging by the Benedictory Stanzas in his *Māl.*,[3] the invocation of Śiva in *Māl* V. 1, the oft-repeated mention in *Mv* of Paraśurāma as being the disciple of Śiva, of Rāma (the incarnation of Visnu) as cherishing a love for the followers of Śiva,[4] and of Rāvana as being a devotee of the same deity,[5] we may safely conclude that Bhavabhūti was a Śaiva or at least had strong Śaiva tendencies The fact that all his plays were acted at the festival of Kālapriyanātha points to the same conclusion This conclusion is further strengthened by Bhavabhūti's departure from his source in making Rāvana offer his heads to Śiva instead of to Brahmā as narrated by the epic from which he borrows his plot But he was probably no very orthodox member of his sect, for we find him saluting the sun in *Māl.* I. 5 and Brahmā in *Mv.* I. 1.

Utt R. Ch In the former place it is introduced without much natural connexion, thus evincing the partiality of a native' — Bhandarkar in his *Mālatī-mādhava* (Bombay, 1905), notes, p 3

[1] If the MS K is to be absolutely relied upon, we find therein the mention of a very important and valuable fact, not yet known to us In the Prelude (p 2, l 9) this MS reads *tadāmusyāyanasya tatrabhavato vājapeyino mahākaveh simhabhūteh pañcamah.* If we were to admit this reading as authentic—though there seems to be little reason for doing so, as neither any other *Mv* MS. nor any of the MSS of the *Māl*, which repeats the passage verbally, corroborate it—we have to modify our present notions of Bhavabhūti's ancestors K's reading would make 'the great poet Simhabhūti' the fifth in ascent from our poet Nothing, however, is known of this Simhabhūti

[2] Ananta-pandita in his commentary on the verse '*bhavabhūteh sambandhāt*', &c, in *Āryā-saptaśatī*, mentions the verse as reading '*tapasvī kām gato 'vasthām iti smerānanāv iva | girijāyāh stanau vande pārvatī-parameśvarau*'.

[3] *Māl* I 1 invokes Śiva, I 2, the head-shakings of Ganeśa at the dance of Śiva, I 3, the river Ganges as she flows on the head of Śiva; and I 4, the third eye of Śiva

[4] Vide *māheśvara-prīti* in *Mv* II 9, 10; and *śaiva-prītyā* in II. 11

[5] Vide *Mv* VI 14, 15, and note on the first passage

That he had studied the Vedas and mastered the Upanisads as well as the Sānkhya and Yoga systems of philosophy he himself tells us in *Māl.* I 10 The passage *Utt* V. 23 may also be a reflection of his own opinion about himself. But even without his own outspoken testimony as to his varied learning, we have sufficient indications of his mastery of Sanskrit literature. His knowledge of Yoga is evident from Vasiṣṭha's speech in *Mv*, pp. 64, 65, from *Māl.* V 1, 2, 3, and the prose passage *yat satyam adhunā*, &c, in *Māl* V 9, 10 His acquaintance with *Nītiśāstra*, or Science of Polity, is clear from the discussions of the various schemes against Rāma by Mālyavān and Śūrpanakhā in the Interludes to *Mv*, Acts II and IV. His study of Vedānta is proved by his reference to the Vivarta doctrine in *Utt.* II. 5, 6 (*śabda-brahmanas tādṛśam vivartam itihāsam*), III. 47, VI 6, in *Māl* III 42, 43, and in *Mv* V 57. His '**andhatāmisrā hy asūryā nāma te lokās*', &c., in *Utt* IV. 3, 4, reminds one of *Īśopanisad* 3. That he was widely read in the Dharmaśāstras and the Sūtra works would be evident from (a) *yatah prāyaścittam*, &c, in *Mv.*, p 100, l. 9, (b) *samāmso madhuparka iti*, &c, in *Utt* IV. 2, (c) *na rathinah*, &c, in *Utt.* V 20, 21, and *gitaś cāyam artho*, &c, *Māl.* II. 2, 3 His knowledge of Vātsyāyana's *Kāma-sūtra* is proved beyond doubt through his quotation from that[1] work in his *Māl* VII 0/1 (*kusuma-sadharmāno hi*, &c) In *Māl* I 6 the words *āyojita-kāma-sūtram* further suggest (by the *vyañjanā-vṛtti*) that he has followed the principles laid down in the Kāma-sūtras in the development of the incidents alluded to Thus, e g, we read in *Kāma-sūtra*[2] (Part III, Chapter V) 'When a girl cannot meet her lover frequently in private, she should send the daughter of her nurse to him, it being understood that she has confidence in her, and had previously gained her over to her interests On seeing the man, the daughter of the nurse should, in the course of conversation, describe to him the noble birth, the good disposition, the beauty, talent, skill, knowledge of human nature and affection of the girl in such a way as not to let him suppose that she had been sent by the girl, and should thus create affection for the girl in the heart of the man To the girl also she should speak about the excellent qualities of the man, especially of those qualities which she knows are pleasing to the girl She should, moreover, speak with disparagement of the other lovers of the girl, and talk about the avarice and indiscretion of their parents, and the fickleness of their relatives. She should also quote examples of many girls of ancient times, such as Śakuntalā and others, who, having united themselves with lovers of their own caste and their own

[1] *Vātsyāyana-pranītam Kāma sūtram* With Yaśodhara's commentary Bombay, 1891. (III 2, p 199)

[2] *Kāma-sūtra of Vātsyāyana.* Translated from the Sanskrit. Printed for the Hindoo Kāma Shāstra Society, Benares, 1883.

choice, were ever happy afterwards in society She should also tell of other girls who married into great families, and being troubled by rival wives became wretched and miserable, and were finally abandoned She should further speak of the good fortune, the continual happiness, the chastity, obedience, and affection of the man, and if the girl gets amorous about him, she should endeavour to allay her shame and her fear as well as her suspicions about any disaster that might result from her marriage In a word she should act the whole part of a female messenger by telling the girl all about the man's affection for her, the places he frequented, and the endeavours he made to meet her, and by often repeating, "It will be all right if the man will take you away forcibly and unexpectedly"'. I have quoted this passage at great length simply to make it thoroughly clear how very faithfully Bhavabhūti has followed these instructions in his *Māl.* Thus Kāmandakī tells us that she 'wishes to formulate a plan for herself as a voluntary messenger', [1] and we find her carrying out the above principles in her speech in *Māl* II 7/8 and in others up to the close of Act II, thereby winning the confidence of Mālatī, as she tells us in III. 1. For the last line of Vātsyāyana's quotation compare Buddharaksitā's speech in *Māl* VII 2 *aha so* . . *saangāha-sāhasena sahadhammaārinim karei,* &c

He must have also known a certain traditional collection of words like the Nighaṇṭus, for we read in *Utt. aśvo 'sva iti,* &c., IV. 25/26, and *pathitam eva,* &c, IV 26/27

Mv. IV 23, and the mention of the various parts of a man's body in *Mv.* III. 32, V 19, may perhaps indicate that the poet had studied works of medicine.

His thorough familiarity with Pauranic literature shows itself pretty often. It would be worth while to examine his relationship with Tāntric literature that he must have thoroughly studied it is proved beyond doubt by *Māl* V.

8. Bhavabhūti's Date.

In his *Indische Literaturgeschichte,*[2] p 222, Albrecht Weber places Bhavabhūti in the eighth century A.D. Leopold v. Schroder expresses himself to the same effect in his *Indiens Literatur und Cultur,*[3] p. 647. Max Muller in his *India, What can it teach us?,*[4] pp. 332–5, expressed a similar opinion as to the poet's date. Macdonell in his *History of Sanskrit Literature,*[5] p 363, says: 'His patron was King Yaśovarman of Kānyakubja (Kanauj), who ruled during the first half of the eighth

[1] *nipunam nisrstārtha-dūti-kalpas tantrayitavyah* in *Māl* I. 18/19 Cf also II. 13

[2] Berlin, 1876

[3] Leipzig, 1887

[4] London, 1883.

[5] London, 1900.

century' In his *Early History of India*,[1] p. 308, Vincent Smith mentions 733 as the year of Lalitāditya's coronation, and adds 'This prince, who is said to have reigned for thirty-six years, extended the power of Kashmir far beyond its normal mountain limits, and about the year 740 inflicted a crushing defeat upon Yaśovarman, king of Kanauj'

But in his *Bhavabhūti and his Place in Sanskrit Literature*,[2] p 28, Anundoram Borooah, when discussing the date of our poet, says that he 'cannot place him later than the fifth century A.D.' His conclusion is based on the following arguments

1 'As we know from his Malati Madhava that he was not a popular writer in his time, more than 100 years must have elapsed before his plays spread to the farthest extremities of India and his reputation became indissolubly tied with the immortal language of our ancestors In the days of the Bala Ramayana he had already become a revered writer. It appears not only from the verse already quoted [*Bāl.* I 16], but from its again introducing Bhavabhuti as a pupil in the beginning of the fourth act I have already shown that there is very good evidence to show that this is a play of the seventh century. I cannot therefore place Bhavabhuti later than the fifth century A D.' (p 22.)

2 'The Raja Tarangini makes Bhavabhuti a courtier of Yashovarman —king of Canouj. The 114th [? 144th] verse of the fourth Taranga runs thus *kavir vākpatirāja-śrī-bhavabhūtyādi-sevitah* | *jito yayau yaśovarmā tad-guna-stuti-vanditām* This would make Bhavabhuti live in the eighth century But there is nothing in the verse to show that our Bhavabhuti is referred to in it Secondly the expression *vākpatirāja* before *śrī-bhavabhūti* clearly shows that this was, according to this authority, the title of Yashovarman's Bhavabhuti, if he at all had a Bhavabhuti in his court But we do not know either from Bhavabhuti's writings or from independent evidence that Srikantha Bhavabhuti was ever known as the Vākpati Rāja.' (p. 24)

3. 'Bhavabhuti preceded Amara Sinha but succeeded Kalidasa' I cannot, however, see my way to agree with him His first argument falls to the ground through the results of the later research which place Rājaśekhara, the author of *Bālarāmāyana*, about 900 A D[3] His second is based on the wrong interpretation of the verse from the *Rājatarangini*, which mentions two *distinct* poets, Vākpatirāja (author of *Gaudavaho*) and Bhavabhūti, and not Vākpatirāja-bhavabhūti. The third argument, too, is

[1] Oxford, latest edition [2] Calcutta, 1878

[3] See Sten Konow's *Essay on Rājaśekhara's Life and Writings* in his edition of the *Karpūra-mañjarī* Cambridge, Mass, 1901, V S Apte's *Rājaśekhara his Life and Writings*, Poona, 1886.

based on the wrong conclusion that Bhavabhūti preceded Amarasiṃha, for, as we now know, Amarasiṃha belongs to about A.D. 550.[1]

I side with Bhandarkar, who assigns the first quarter of the eighth century as the date of our author. I here summarize the arguments advanced by him [2]

Kalhana in his *Rājatarangiṇī* mentions that Bhavabhūti was patronized by Yaśovarman, who was subdued by Lalitāditya According to calculations based on this work Lalitāditya—or Muktāpīda, as he is otherwise called—reigned from A D. 693 to 729 or A D. 700 to 736 But the Chinese annals represent Candrāpīda, the second successor of Muktāpīda, as having received the title of king from the Chinese emperor in A D 720, while according to the *Rājatarangiṇī*, Candrāpīda died in A D 689 As Chinese chronology is more reliable, there must be a mistake of thirty-one years in Kalhana's chronology By applying this correction to Lalitāditya's date, we shall have to assign A.D 724–60 or A D. 731–67 as the period of his reign. Yaśovarman, therefore, must have been subdued after A.D 724 or 731 According to the astronomical calculations of Prof. Jacobi,[3] based on the mention of the annular eclipse of the sun, which is mentioned in stanza 799 of *Gaudavaho*[4] as having happened in the year of Lalitāditya's defeat of Yaśovarman, the latter was attacked in A D. 731 A certain King I-cha-fon-mo is mentioned by Chinese authors as having sent an ambassador to China in A D 731 This I-cha-fon-mo has been identified with Yaśovarman, and here we have the date of Bhavabhūti's patron from a different source The Jaina Rājaśekhara mentions the conversion of Āmarāja, the successor of Yaśovarman, by a certain Bappabhaṭṭi between the *vikrama* era, 807 and 881 (=A D. 751 and 755). Thus also we have A D 753 as the approximate year of Yaśovarman's death. Bhavabhūti must therefore have lived about the first quarter of the eighth century.[5]

9. Bhavabhūti's Writings.

Besides his three extant plays which are universally acknowledged to be his productions—a fact which is also corroborated by his own statements in the Preludes to these works, by the uniformity of style and by the mutual repetitions—Bhavabhūti must have composed some other works as well A native Indian tradition attributes a short poetical work,

[1] Vide *Die indischen Wörterbücher* von Th Zachariae, Strassburg, 1897

[2] See his preface in his edition of *Mālatīmādhava*, pp xiii–xviii

[3] *Göt. Gel Anz*, 1888, Vol II, pp 67–8.

[4] Edited by S P. Pandit, Bom Sans. Series, 1887

[5] [According to Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur*, III, p. 281, during the first half of the eighth century, M]

Gunaratna[1] (consisting of but thirteen verses), to our poet. Excepting verse 1, which is a mere repetition of *Māl.* I. 2, the poem has nothing in common with Bhavabhūti's style The last eleven verses are of the nature of proverbs such as are usually met with in works on Nīti All the verses but the first have been included by Bohtlingk in his *Indische Spruche*,[2] which may be consulted for references to other works where these stanzas are to be found. Below I append the numbers in Bohtlingk's work. Verse 2 = No. 5033, occurs also in *Śārngadhara-paddhati* 502 as *kasyā'pi*, verse 3 = No. 6089, verse 4 = No. 2152, verse 5 = No 2130 occurs also in *Śārngadhara-paddhati* 295 as anonymous, verse 6 = No. 2138, verse 7 = No 6099, verse 8 = No. 4658, verse 9 = No 5960, verse 10 = No. 5468, verse 11 = No 2445, verse 12 = No 94, but attributed to Vyāsa in *Śārngadhara-paddhati* 669, verse 13 = No 2153

Bhavabhūti must have, however, composed other works which unfortunately have been lost to us, for a large number of verses ascribed to him are not traceable in his three known dramas.

9 *a*. The following is a list of these verses

(1) in *Śārngadhara-paddhati*[3] as *bhavabhūteh* 43, 2 (No 791), *ali-paṭalair anuyātām*, 6, 2 (No 146), *niravadyāni padyāni*, 41, 2 (No. 749), *daivād yady api tulyo*

(2) in *Suvrtta-tilaka*[4] as *bhatta-bhavabhūteh*: Commentary on II 37 *ajñānād yadi vā.*

(3) in *Rasika-jīvana* of *Gadādhara-bhatta* III. 22, *ali-patalair anuyātām*, III. 95, *kim candramāh pratyupakāra°*.

(4) in Vīrarāghava's Commentary on *Mv*[5] *sāmbā punātu.*

(5) in Anantapandita's Commentary on *Āryā-saptaśatī* *tapasvī kām gato' vasthām*

(6) in Rāyamukuta's Commentary on the *Amarakosa* on II 5 10, *sa eva rauhisām*, on III 1, 64, *sarasasupāmsi*

(7) in his edition of *Kavīndravacanasamuccaya*[6] Dr. F. W. Thomas mentions the following verses as having been attributed to Bhavabhūti in some works which exist so far only in MSS..

(*a*) in the *Saduktikarṇāmrta* of Śrīdhara II 704, *usasi guru-samaksam*, I 109, *kām tapasvī gato' vasthām*, I. 62, *gādha-granthi-praphulla*; I. 57, *cūdāpīda-nibaddha-vāsuki*, I 397, *nih-sasara karā-*

[1] Printed in Haeberlin's *Sanskrit Anthology*, Calcutta, 1847

[2] In three volumes, St Petersburg, 1870–3

[3] Edited by Peterson, Bom. Sans Series, Bombay, 1888 For the translation of verses see *Z D M G*, Vol 27, pp 63–4.

[4] Kāvyamālā Series, Bombay, 1886

[5] Vide Ratnam Aiyar's edition, p 8, Bombay, 1901

[6] Bibl Ind Series, Calcutta, 1912

ghāta, II. 781, *bhuvām gharmārambhe*, II 866, *laghuni tṛna-kutīre*, I. 88, *vaikunthasya karanka*, I 223, *śauryam śatru-kula-kṣaya*

(*b*) in the *Subhāṣita-hārāvalī* of Hari Kavi C 11 *b*, 125, *nikhilair nirastam*, 28 *b*, 64, *bhajema bhavad antikam*

10. Chronological Order of Bhavabhūti's Extant Plays

The *Uttara-rāma-carita* seems to have been the last play composed by Bhavabhūti this is indicated by the traditional judgement of the Pandits, who pronounce him to have 'excelled in his *Uttara-rāma-carita*'.[1] This view is also borne out by *Utt* VII 21, which states that work to be 'the production of the poet's mature intellect', as well as by the fact that in his Prelude to that play he devotes *only one line* to the description of his family, parentage, &c, which is dwelt on at great length in *Mv* and *Māl*. Evidently by the time he began *Utt*, his fame was firmly established as a poet[2] through his *Māl*, and he was therefore no longer under the necessity of expatiating on his own high descent or on the vast learning of his preceptor, or on his own acquisitions in the domain of literature[3]

Again in *Mv* and *Māl* we mark his anxiety to produce dramas conforming to the demands of the public, whose goodwill he was eager to secure. Thus in *Mv.* I 1/4 we read *ārya-miśrāh samādiśanti* . *sa sandarbho bhinetavyah*, and in *Māl* I 5/6· *tat pariṣadam nirdiṣta-guna-prabandhena*, &c In *Utt* I 1/2 his tone is changed and he considers it sufficient to say *āryamiśrān vijñāpayāmi* That *Utt.* is later than *Mv* is further self-evident from their very titles.

Let us now turn to the question as to which of his other two plays is relatively prior. I am fully convinced that the *Mv.* was the author's first attempt, as it lacks that power of expression and keen insight into human sentiments which characterize *Māl* His *Mv.* is uncouth and clumsy Again in *Mv* he does not allude to any of his works, whereas we find him speaking disparagingly of those who did not approve of his productions. This conduct of his is rationally explained if we grant that *Mv* was given to the public before *Māl.*, and was accorded a very cold reception by contemporary critics. By this hypothesis only can we explain the still fuller account of his family and of his own literary attainments in *Māl* In the whole of *Māl.* he seems to be making a conscious effort to parade his mastery not only over Sanskrit, but also over Prakrit.

I would like to hazard the assumption that the words *apūrvatvāt*

[1] Cf *uttare rāma-carite bhavabhūtir viśiṣyate*

[2] Notwithstanding his established fame he still feared criticism. Vide *Utt* I. 5.

[3] Vide Preludes to *Mv* and *Māl*

prabandhasya[1] in *Mv.* I 7/8 may perhaps refer to *Mv* being his first production, while *apūrva-vastu-prayogena*[2] in *Māl.* I. 5/6 may be understood to mean that he wanted to make up a new theme. Having failed to depict the Heroic Sentiment in *Mv*, he took to the delineation of the Erotic Sentiment, which is simpler to treat, and which, besides, appeals more easily to every human being

I do not find any force in the only argument advanced by Anundoram Borooah in favour of his view that *Utt* was written between *Mv* and *Māl*, viz 'the fact that its verses agree more with the verses of the Vira Charita and the Malati Madhava than the verses of the Vira Charita do with the verses of the Malati Madhava'.[3] And when we remember that, firstly, in Borooah's time no critical editions of Bhavabhūti's works were in existence to justify a statement like his, and secondly, that *Utt*, being a continuation of *Mv.*, should have more affinities with that play, his argument loses its entire force.

11. Bhavabhūti's Literary Characteristics

(*a*) *Bhavabhūti as a dramatist* We may without reservation concede to Bhavabhūti the title which he, in his *Mv* I 4, claims for himself, viz 'the master of speech' (*vaśya-vāk*)[4] His command of language, which enables him to express with facility minute shades of meaning, his cleverness in employing words suited to the sentiment, his mastery in depicting the grand and sublime aspects of Nature as discernible in the towering mountains and the thick forests,[5] his delineation of different human sentiments, especially the *karunā*,[6] *śrngāra*, *bībhatsa* and *raudra*, his skilful expression of the depth of passion, are simply unsurpassed. Kālidāsa, as Wilson points out, has more fancy and is a greater artist than Bhavabhūti. 'The former *suggests* or indicates the sentiment which the latter *expresses* in forcible language.'[7] In his *Mv.* he aims at depicting the Heroic Sentiment (I 3, I 6) and the grand exploits of the chief characters (I 2) in the play, and though he succeeds in depicting the profoundness of Rāma's nature in Act II, the uncontrollable fury of

[1] i e having no compositions preceding it

[2] i e by resorting to a theme quite different to the one treated before

[3] *Bhavabhuti and his Place in Sanskrit Literature*, Calcutta, 1878 (p 29)

[4] Cf. also *Utt* I 2

[5] In his introduction to his translation of *Māl*, p 4 (see his 'Select Specimens of the Theatre of the Hindus', Vol II London, 1871), Wilson ascribes this to the influence of the mountains of the South, his native land

[6] Cf the traditional eulogy, *Kārunyam bhavabhūtir eva tanute*, as well as the verse *bhavabhūteh sambandhāt bhūdhara-bhūr eva bhāratī bhāti | etat-krta-kārunye kim anyathā roditi grāva*

[7] Bhandarkar in his *Māl* (Introduction, p xii).

Paraśurāma in Acts II and III, yet, on the whole, his attempt is a failure It is only a sort of meek heroism which he succeeds in painting. The speeches of Indra and Citraratha in Act VI, which describe the various incidents witnessed by them on the battlefield, create an impression of dull monotony and may suit a *poem* rather than a *drama*, inasmuch as they fail to create any dramatic effect. They have been eked out by the poet to a tiresome length simply to parade his knowledge of versification.

In his delineation of the *karunā rasa*, the felicitous expression of pathos, however, he is always at home Still the passages in *Mv.* V[1] appear undoubtedly to be the attempts of a novice. They lack that refinement and finish which are perceptible even to a superficial reader in his *Utt.*[2] (particularly in Act III), and that tenderness which characterizes even his *Māl.*, Act IX

His delineation in *Māl.* of the sentiment of love,[3] passing through the different stages of its development, particularly of the *vipralambha śrngāra* in Act IX, his skill in depicting the *raudra* and *bībhatsa rasas* as exemplified in Act V, are sufficient to justify the claim to a high rank among great poets, but, notwithstanding that, we cannot fail to mark the looseness with which the two Acts V and IX hang upon the general plot of the drama They look like awkward and inharmonious additions to the rest of the plot, introduced more for the express purpose of exhibiting his mastery in portraying the above-mentioned sentiments

Bhavabhūti fails to draw different types of character His *dramatis personae* are the common set of people who recur in nearly all the plays, and though in their portraiture there are some very original touches here and there, yet one sadly misses the master-hand of the author of the *Mrcchakatika.*

(*b*) *His humour and irony.* There is one element which Bhavabhūti entirely lacks · its absence in his compositions distinguishes him from Kālidāsa, that is, humour His three plays are characterized by the absence of the figure of the Vidūsaka, who plays so important a part in all the three dramas of Kālidāsa Bhavabhūti loves earnestness He likes to be serious to a remarkable degree, so much so that not a single instance of a hearty joke or a flash of wit is to be met with in any of his three works Whether the omission was intentional or whether he was incapable of portraying a humorous character, it is very difficult to say. When we remember that he was to some extent influenced by the writings of

[1] Vide particularly V 28, 56, 61, also IV 11

[2] The main sentiment aimed at in this work is *karuṇā* Vide III 1, and the words of the stage-manager in VII 1/2 · *Karunād-bhuta-rasam ca kiñcid upanibaddham*

[3] Vide I 6, where the author mentions what he aims at in the play.

Kālidāsa, of whom he was an admirer, the fact sounds still more strange. It is, however, not unlikely that his personal experiences and the circumstances of his life were to a certain extent responsible for this singular characteristic Wilson, however, is of opinion 'that the more deeply a man feels, the more prone he is to look at facts and the less able to humour or jest'

But the absence of humour is considerably compensated by his fondness for irony, which exhibits itself to a remarkable extent in his *Mv* Thus, for instance, in Jāmadagnya's speeches on p 59, l 3, p. 61, l 2, p 77, l 1, p 82, l. 4, p 98, l 8, in Rāma's speeches on p 53, l 3, p 54, l 5, p 127, l 8, and the following verse, p 138, l 1; in Vasistha's speech on p 78, l 10, and in Alakā's speech in VII. 1 I have also been able to find one such instance in *Māl.* VII. 0/1 *kaham nāma nava-vahū-vissambhanovāa-januam*, &c

(c) *His style* A defect of his style, which is to a certain extent present in the *Mv*, but which reached its climax in the *Māl*, is his use of absurdly long and highly confusing compounds both in prose and in verse and his introduction of long prose speeches Therein he seems to be following the conventional rules of the Rhetoricians Thus in *Mv* and *Māl.* he employs the style known as *gaudī*, which is characterized by the use of long compounds, conjunct consonants, and hard letters,[1] and in *Utt*, the *vaidarbhī* style, suited to the *karunā-rasa*, and marked by the absence of heavy constructions and long compounds, and by the presence of soft letters[2] In places we cannot fail to mark his loose constructions, some of which he shares in common with his brother poets and dramatists. Thus in *Mv*[3] alone we might mention *brahmādyais tridaśa-munibhih*, I 11, *āgatam rājarsi-grhāt* for *rājarsi-grhāt āgatam*, p 9, l 15, *brāhmana-janasya sanghāta-mrtyum*, p 20, l. 5, *mama hrtasya*, &c, p 59, l 7, *sadā esā panhuda-tthanī*, p 108, l. 4, *eka-samaya-vyutpannam eka-kriyam*, IV 57, and *svayam kathayitum*, &c, p 151, l. 14 There are a few more passages which are defective in one way or the other In *Mv* I 18 we have to stretch *dando 'parah* to extract a sense from it In I 20 the *su* of *sunirgatā* has no significance In II 9 *strī-ratnam mrsyate* wants *upeksitum* to bring out the intended sense In *tac ca gatam*, p 189, l 8, *tat* stands for *riputvam.* On p 201, l 2, *apāstah* lacks a subject In VII 37 the first foot is defective through a construction inharmonious with the next two lines

[1] Vide *ojo-guna-yuktā gaudīyā rītih* | *asyām ca bandhauddhatyam samāsa-dairghyam samyuktavarnatvam prathama-trtīyākrāntau dvitīya-caturthau yuktau rephaś ca kāryah* —*Kāvyānuśāsana*, p. 31, l 24 Cf. also *Kāvyā* I 80

[2] Vide *mādhurya-guna-yuktā vaidarbhī rītih* | *asyām ca prāyena komalo bandho 'samāsah*, &c —*Kāvyānuśāsana*, p 31, l 13

[3] Vide notes on these passages

But notwithstanding these shortcomings he possesses 'felicity and richness of expression and depth of meaning', which, according to his own opinion, are the indisputable characteristics of learning and skill'[1] His works display a complete mastery of language. The way in which he gives a peculiar turn to the verses according as a new idea strikes the mind of the speaker or a new circumstance happens, is an index of his wonderful command of language Thus in *Mv* IV 32 the sage Viśvāmitra starts with *bhūpa-pati-damana* but realizing that the word *damana* would deeply wound the feelings of Paraśurāma, at once substitutes *vidita* instead In *Mv* VI 7 Malyavān proudly talks of the strength of his arm as being capable of crushing the enemy, but when his left eye throbs prognosticating an unfortunate end, he changes the turn of his speech In *Mv* VI 10 Rāvana talks haughtily of his all-surpassing valour, but being filled with pity, ends in a different manner. In *Mv.* VII 4 Alakā expresses her surprise at the chaste Sītā being made to undergo purification, but an afterthought makes her look upon it as an instance of the peculiar way of the world. In *Utt* III. 26 Vāsantī is too much overcome with passion to finish her speech in the strain in which she had begun, and finishes it in a different, though very appropriate manner, so as to produce a still greater effect. In *Utt* VII. 40 a similar close of Rāma's speech heightens the dramatic effect. In *Māl.* IX. 54 Makaranda fails to explain the disappearance of his friend, but then all of a sudden comes to realize that it might be due to the magical powers of Saudāminī[2]

Another feature of his style is the singular way of indicating the depth of a certain feeling by describing it as incomprehensible and undefinable Instances are *Utt* I. 35, III. 11, 39, *Māl* I 21, 33

Another beautiful trait is that very often the sound imitates the sense He employs letters which well fit in with the idea intended to be expressed, thus enhancing its effect. Instances are *Mv.* I 34, 35, 45 b, II 16 cd, 17c; III. 32, 48, V. 1[illegible], 29, *Utt* II. 30, V. 5, 6, 9, and *Māl* V 19, VI. 7, 8, VIII. 9, IX. 9.

Again, what lends an indescribable charm to his style is his fondness for the use of proverbial expressions, which are the result of his vast experience and close observation. As illustrations we might mention *Mv.*, p. 6, l. 6; I. 12; I. 23 cd, I. 30 c, I. 33 b, p. 20, l 9, II 4 d, II. 32 d, p. 59, l. 12; p. 61, l. 9; III. 3 d, III 9 a b, p 70, l. 1, III. 34 a; III. 35, p. 88, l. 10; IV. 23; p. 99, l. 4; IV. 27 cd; IV. 33 c d, p. 117, l 11, p 139, l. 8; V. 43 cd; p. 145, l. 15; V. 59; p. 153, l. 12, p 178, l. 8; p 208, l. 6, *Māl.* I. 8 d; I. 17; I. 26 c d; I. 26/27 (*snehaś ca, &c*), I 27; I. 35/36 (*na khalu, &c.*); II. (*paccakkha-sokkha-dāaṇo, &c.*); II. 2/3 (*itaretarānurāgo,*

[1] Vide *Māl.* I. 10.

[2] Cf. also *Māl.* I 20, *Mv.* VI 6, 38.

&c, and *yasyām manaś*, &c.), II 7b, II. 7/8 (*prabhavati prāyah*, &c), II 11/12 (*kuto vā*, &c), III. 11, IV. 4/5 (*vāk-pratısthıtānı*, &c.), *IV 24/25* (*na hu so*, &c), VI. 18, VII. 0/1 (*kusuma-sadharmāno*, &c, and *nıkkampa-dārunāsu*, &c), VIII 14cd, X 23/24 (*jayantı*, &c), IX 51cd, *Utt* I 8, 10, 13cd, 14cd, 41ab, II. 2, 4, 7, 11d, 19, III. 29, IV 11d, 12d, 17a, 18, V. 17, 19d, 20cd, 30, 31, VI. 5, 14, 30b, 32cd

His vocabulary. Bhavabhūtı's vocabulary is very extensive I cannot help thinking that, like the present day orthodox method of instruction, he must have committed to memory at least a couple of dictionaries He exhausts nearly all the synonyms of the words *asthı*, *senā*, *rudhira*, *dhanus*, *śarīra*, *ısu*, *nıkara*, and *parvata*, as mentioned in the *Amarakośa* [1] Some of his peculiar and partly favourite words are *pārāyana*, *prāgbhāra*, *dambara*, *garbha-rūpa*, *jhampā*, *tūvara*, *prān-mandala*, *parıdhīranā*, *khuralī* *nābhyananī*, *vıtanka* in *Mv.*,[2] *pārıplava*, I 31/32, IV. 3, *atathābhāva*, I 34, *malīmasa*, I 35, *ranaranaka*, I 44, *aıdamparya*, II 7, *utkalıkā*, III 10, *dāmara*, III. 15/16, *rallı* (Prakrıt), III. 15/16, *gallūrana* (Prakrıt), III. 15/16, *pūrnapātra*, IV 1, *samrāvına*, V 11, *śevadhı*, VI 18, *ladaha* (Prakrıt), VII. 0/1 in *Māl*, *ranaranaka*, I 38/39, (also Prakrıt) *ranaranaa*, I 30/31, *vañjula*, II 23, *kıñjalka*, III. 2, *kākalī*, III 16/17, *bhbhīsıkā*, IV. 28, *kadāra*, VI. 2/3 in *Utt* Some of his favourite words in *Mv* are *vyatıkara*, *anurudh*, *parınam*, *prākrta* (also *aprākrta*) and *vıdhı* Then again he shows the greatest tendency to use onomatopoetic words, many of which he has himself coined Thus in *Mv* we find *udbudbuda*, *tankāra*, *kuttāka*, *khanatkhanīkrta*, *ucculup*, *tātkāra*,[3] in *Māl* *ranaranāyamāna*, I 28/29, *ranaranatkāra*, I 28/29, *tharatharāyanta* (Prakrıt), III 12/13, *Katakatāanta* (Prakrıt), III 15/16, *ghanātkara*, V 34, *jhanajhanakkārınīo* (Prakrıt), VI 4/5, *dhamadhamāanta* (Prakrıt) VII 1/2, *gadgada*, IX 3/4, and in *Utt.* *madamadāıa* (Prakrıt), IV 1/2, *ranatkāra*, V. 26, *jhañjhanat*, VI. 2, *jhanajhanāyıta*, V 5, *ranatkarana* VI. 1, *barbarıta*, VI. 4, *gulugulāyamāna*, VI 5/6, *gadgada*, II 30, *dumadumāyıta*, VI 2. Then again I have noticed two incongruous cases in the employment of patronymic words, viz., *maıtrāvaruna* and *maıtrāvarunı*, *vaıkartana* and *vaıkartanı*.

Coming now to his employment of Figures of Speech we may mention [4]

[1] It would be very interesting to find out from the words he uses the Lexicons he is likely to have known. Research in this department may lead to some useful results

[2] For references see 'Index of Sanskrıt words' The first three words recur in the other two plays also

[3] For references see 'Index of Sanskrıt words'.

[4] In the case of the figures which do not occur very frequently I have mentioned only the important instances The list given is not *very* exhaustive.

1 *Upamā* or Simile in *Mv.* I 62, II 24, 31, III. 15, 21, 39, 40, IV. 23, V. 21, 44, VI 8, 44, 52, 53, VII. 34, in *Māl.* I 42, II 1, 8, III. 4, 10, 16, V 28, VI 6, 20, VIII. 8, IX. 50, X 3, 4, 12, 15, in *Utt* I 29, 45, 49, III 5, 7, 23, 36, 42, 47, IV. 2, 21, V. 8, VI. 24, 29. A glance at the above passages would suffice to show his inferiority in the employment of this figure to Kālidāsa who, according to the opinion of the best critics, surpasses all in its use[1] Still a comparison of the similes employed by the two dramatists may be of some psychological value

I wish to emphasize here a peculiar characteristic of Bhavabhūti's similes, viz. his extreme fondness for likening concrete objects to abstract ideas (and at times of living beings to inanimate things)—a quality in which he excels Kālidāsa Examples are in *Mv* I. 10, 22, 62, II 15, 23, 25, 41, V. 20 ab, 38, VI. 44 c, VII. 21, 33 b,[2] in *Māl* IX. 9, in *Utt.* I. 18, III. 4, 14, 25, V. 16, VI. 9, 10, 19, 22

2. *Rūpaka* or Metaphor in *Mv* V. 45, VII. 2, in *Māl* II. 10, X. 2, in *Utt.* I 38, III 28, IV. 4, 29

3 *Utpreksā* or Poetical Fancy in *Mv* I. 12, V 12 cd, 22, 26, 44 d, in *Māl* I 32, II. 11, III. 16, V 10, VI 5, 12, IX. 1, in *Utt* I 48, III 13, 39

4 *Anuprāsa* or Alliteration in *Mv.* I 29, II 31, 33 ab, 38 b, 46 cd, III 28 b, 29 b, 31 d, 32 d, IV 53 d, V 53 b, VII. 33 c, in *Māl* V 30, IX 16, 43, X. 18, in *Utt.* II 9, V. 5, 9

5. *Śleṣa* or Pun in *Mv* I 50 a (on *viśvāmitra*), V. 47 (on *rāma*), p 41, l. 1 (on *skandha*), p 41, l 2 (on *kulya*), p 46, l 4 (on *vamśa*), IV. 23 (on *dosa* and *śastra*), p 204, l. 12 (on *rajah*), in *Māl.* I have also noticed a few equivocal statements, thus *mahābhāga suśliṣta-gunatayā*, &c, I 35/36, *prabhavati nyasya*, &c II. 0/1, 2/3

6 *Arthāntaranyāsa* or Corroboration in *Māl.* X. 13, in *Utt* IV. 11, VI 12, 30

7 *Nidarśanā* or Illustration in *Māl.* IX 51 cd, in *Utt* I. 14, V 29

8 *Drstānta* or Exemplification in *Māl* I 27, IX 39, in *Utt* V 20

9 *Virodhābhāsa* or Contradiction in *Mv.* IV. 20, 24, in *Māl* I. 11 VIII. 7/8 (*phuridam me vāmam*, &c).

10. *Prativastūpama* in *Mv.* IV 27 cd, in *Utt* I. 13.

11. *Atiśayokti* or Hyperbole: in *Māl* I. 39.

12 *Ākṣepa* in *Mv* VI 9.

13. *Svabhāvokti* in *Utt.* IV 26.

d His verbal forms As might be expected from a great poet, Bhavabhūti closely follows the rules of grammar, though a few gram-

[1] Cf *upamā kālidāsasya bhāraver artha-gauravam | dandinaḥ padalālityam māghe santi trayo gunāh*

[2] Cf. also II. 34, 39 d, 40 a, IV 17 a

matical peculiarities are to be found here and there Thus in *Mv* alone I have marked two cases of the Present Tense being used in an Optative sense *dadāti* for *dadātu* in IV. 10, and *carāmah* for *carema* in IV 45. The opposite use of the Optative for the Present is *vrajatu* on p. 131, l 8 On p 51, l 10, the past sense in *āsit* has a peculiar significance [1] On p 13, l. 9, *paśyati* possesses a Desiderative sense On p 129, l. 12, *bhavāvah* is used as synonymous with *gacchāvah.* Two examples of the use of the Parasmaipada for the Ātmanepada are *vijayeyam* in III. 45 and *nivarteyam* in VI. 22. The form *jīvātave* in *Utt* II. 10 is a Vedic Infinitive.

e His metres As will be evident from Appendix D (B), Bhavabhūti employs twenty different metres in the composition of the 390 verses of *Mv* His most favourite metre is the *Anuṣṭubh* or *Śloka,* in which one-third of the total number of verses have been written. It might be that this form of metre, being the least fixed as regards the quantity of its syllables and hence the easiest, commended itself to him. He has, further, taken liberties with this metre and is guilty of not conforming to the definition in the following cases [2]—I. 14 a, 21 a, 29 a, 36 a, 38 c, 47 a, 52 c, III. 2 a c, 18 a b, 39 a, IV 16 a, 34 a, 39 a, 40 a, 44 a, 49 a, 51 a, 55 c, V 13 c, VI 2 a, 13 c, 18 a c, 50 c, VII 4 a, 7 c, 15 c, 19 c, 22 a c, 28 c, 35 a

Śārdūla-vikrīḍita and *Vasantatilakā* follow next in order of frequency, the former claiming one-fifth and the latter one-tenth of the total number of verses. *Śikhariṇī* and *Sragdharā* come next and are followed by *Mandākrāntā* and *Upajāti.* *Vaṃśastha, Mālyabhārā, Gīti* and *Upendra-vajrā* are the least frequent, having only a single verse devoted to each

Besides the irregularity in the composition of the *Śloka,* there is one verse which violates the general rules of Metrics, inasmuch as one single word is to be cut up into two halves, the first going with the preceding and the second with the following foot The case in question is that of the word *vidrāvita* in *Mv.* VI 27, where we have to read *vidrā* with the third and *vita* with the fourth foot.

I would here like to add that in none of his works do we come across even a *single* Prakrit verse (for which Rājaśekhara is so renowned), and that, in the second place, it is to him that we owe a verse (*Māl* V. 23) in the *Daṇḍaka* metre with fifty-four syllables in a foot

There are two characteristics which distinguish some of his verses They are (1) that parts of the same stanza are uttered by different speakers, thus in *Mv.* I 53, 60, II. 50 in *Māl* I 36, X 8, in *Utt* I 33,

[1] Vide note on the word.

[2] This metre is defined as . *śloke ṣaṣṭham guru jñeyam sarvatra leghu pañcamam | dvi-catuṣ-pādayor hrasvam saptamam dīrgham anyayoḥ*

IV. 24, VII 4, and (2) that stanzas are broken up by the interposition of prose passages, e g. in *Mv* I 53, II 50, IV. 41, VI. 6, 7, 38, 45, in *Māl.* III 18, V 25, in *Utt.* III. 6, 20, 40, IV. 24.

f. His knowledge of Prakrits In his *Mv.* Bhavabhūti uses Prakrit very sparingly, so much so that Acts III and V, and the second half of Act VI are quite free from Prakrit In Act IV it appears in the Interlude, and in two speeches of Śūrpanakhā and Sītā, and in Act I there are a few short Prakrit passages The language is very simple and except in a couple of speeches in the whole of the drama the author shows no inclination to use long compounds. The same remark applies to the *Utt*, where Acts II, V, and VI (excepting the Interlude) contain no Prakrit passages It is, however, quite different with his *Māl.* in which Prakrit appears in nine out of the ten Acts (Act IX having none), while in Acts III and VII we come across long speeches consisting of big compounds, which sometimes run to at least two lines.

It would not be out of place to mention here the important Prakrit peculiarities which I have noticed in *Mv*

a. The author confuses the two Prakrits Śaurasenī and Māhārāstrī, so that in the case of certain words we find Prakrit doublets, the Śaurasenī having been used in some places, and the Māhārāstrī making its appearance in others, thus, e g, we find *vattadi* on p 38, l 2, and *vattai* on p 47, l 5, *dīsadi* on p 200, l. 14, and *dīsai* on p 195, l. 2, p. 202, l 3, *adha* on p 93, l. 3, and *aha* on p. 88, l 3, *jana* on p 189, l. 1, p. 209, l 12, and *ana* on p 187, l. 5

In one instance I have noticed the Māgadhī form *kumāla* [1] appearing by the side of the Śaurasenī *kumāra.* The Ardhamāgadhī *va* side by side with the Śaurasenī *via* is more common.

Besides these Prakrit doublets, we find him using in some cases the Māhārāstrī form *only* in place of the Śaurasenī. Examples are *veanā* for *vedanā*, p 38, l 3, *pasaria* for *pasarida*, p 47, l. 7, *sajjai* for *sajjadi*, p. 15, l 10, *bharia* for *bharida*, p 56, l 3, *ohasai* for *ohasadi*, p. 56, l 4, *visamvadai* for *visamvadadi*, p 86, l 9, *āvesia* for *āvesida*, p. 107, l 7 It is worthy of note that in all these cases *d* has been dropped We also find the Māhārāṣṭrī forms *diaha*, p 158, l 6, and *kaham*

b Again, he uses the double Śaurasenī forms, as we found in *mahānubhāva* and *mahānuhāva*, *abhioo* and *ahioa*, *vibhīsana* and *vihīsana*, *pakkha* and *vakkha*, *jevva* and *evva.*

c In declension he uses the locative termination *mmi* side by side with the very common ending *e*, thus we have *nikhilammi*, p 157, l. 7, *jalammi*,

[1] See 'Index of Prakrit Words' for references.

p 165, l. 9, *dinammi*, p 200, l 13 In the pronominal declension the double genitive forms *me* and *maha* are used.

d The three forms *valād eva*, p 50, l 6, *nāme tti*, p 87, l 4, and *patthide ti*, p 160, l 4, deserve consideration [1]

e The word *api always* appears as *vi*, even after an *anusvāra*, where the correct form would be *pi* [2]

f. Among uncommon words may be mentioned *ohīramana*, *nivva-dida*, *visatta*, *kandotta*, *uvvattida*, *uvvella*, *pamhusida*, *pamhalida*

g It is remarkable that none of his three works contains even a single Prakrit stanza.

12. Bhavabhūti and Kālidāsa

According to a general tradition of the Pandits the two dramatists were contemporaries, and an anecdote [3] is related about Bhavabhūti having taken his *Utt* for his opinion to Kālidāsa, who being occupied at the moment with the game of chess, asked him to read it out. When Bhavabhūti had finished and asked him what he thought of the play, Kālidāsa expressed his high appreciation of it, but pointed out that in the verse *avidita-gata-yāmā rātrir evam vyaramsīt* (I 27) the reading *evam* should better be *eva*.

Though, as we now know, there is no historical basis for this story, the two dramatists being separated from each other by a long span of time, yet it may be interpreted to mean that Bhavabhūti was an admirer of Kālidāsa, whose works he might have often read and whom he imitates in a couple of places Thus when Kāmandakī speaks of the love of Śakuntalā for Dusyanta, of Urvaśī for Purūruvas, in *Māl* II. 7/8, or of the story of Śakuntalā in *Māl* III. 3, Bhavabhūti might have been thinking of Kāli-dāsa's dramas *Abhijñāna-śakuntalā* and *Vikramorvaśī*. In *Māl*., Act IX, Mādhava's idea of employing the cloud as a messenger and his address to the cloud in IX. 25, 26 (which remind us of *Megh* I 9, 10) is most probably borrowed from Kālidāsa's *Meghadūta* Again, in the same Act (verses 29–34), Mādhava's address to the different forest animals puts us in mind of the similar action of the love-lorn Purūruvas in *Vikramorvaśī*, Act IV

Besides, I have been able to find out a few identities or at least similarities of expression in the works of the two poets. For instance, *gaurī-guroh pāvanāḥ* (*Mv* VII 27) is found in *Śak* VI. 17 b, *istair*

[1] I have emended the last two Vide notes

[2] I have made the necessary emendations.

[3] I am indebted to Bhandarkar for this story, which he gives in the Preface, p x, to his edition of *Māl*.

yujyethām, Mv VII 35/36, recurs as *istena yujyasva* in *Śak* V 13/14, *jam amhe cintemo tam tumhānam hodu, Mv* VII. 35/36, is similar to *yad icchāmi te tad astu* in *Śak* IV 19/20, *vīraprasavinī bhava, Mv* VII 35/36, occurs in *Śak* IV. 4/5.[1] *Utt* V 20 resembles *Śak* VII 13, and *Māl* II. 11 d reminds one of *Ragh* XI 93

13 Bhavabhūti's Self-Repetitions

Anundoram Borooah has already drawn attention to the fact that Bhavabhūti repeats himself[2] These repetitions are not only to be found in verses, but also in prose portions In verses the repetitions sometimes extend over a whole stanza, and sometimes over two feet or only one I append below a most exhaustive list.

a Repetitions of verses or portions of verses

Māl	*Utt.*	*Mv*
I. 9 c d	—	I 5 c d
I 25 a	I. 24 c	—
I. 27	VI. 12	—
I. 31 a	I 24 a	—
IV. 7	IV. 15	—
IV. 8 c	III 28 a	—
V 9 a b	—	II 45 a b
V 19 a	II 29 a	—
V. 32 c d	—	II. 31 c d
VI 8 a b	I 36 a b	—
VIII. 3	I 34	—
VIII 9 a	—	I 34 a
IX 3 b	—	V 54 b
IX 6	II 21	V 41
IX 9 c d	I 18 c d	—
IX. 12	III 31	—
IX 14	I 31	—
IX. 20	III 38	—
IX. 20 a	—	I 40 a
IX. 24 a	—	V 40 c
IX 24 a b	II. 20 c d	—
IX 24 c d	—	V. 42 c d

[1] It is, however, likely that these were the usual expressions for the invocation of blessings, hence their recurrence in the works of both

[2] *Bhavabhūti and his place in Sanskrit Literature*, p. 4. His list, however, is very meagre

Māl	*Utt*	*Mv*
IX. 24 d	I. 33 b	V 42 d
IX. 29 d	VI. 35 d	—
IX. 34	III 16	—
IX 51 c d	I 14 c d	—
IX 54 a X 8 a	V 13 a	—
IX 54 = X. 8	—	—
X. 2	IV 4	—
X. 13 c d	VII. 4 c d	—
—	I 8	IV 33
—	I 13 c d	IV. 27 c d
—	I. 15, VI 15	I 43
—	I 16 c d	I 19 c d, II. 42 c d
— — — —	I. 17 a I 51 a VI 42 a VII. 15 c	I 57 a
—	I 17	I 57
—	I 22	IV. 52
—	I. 32 d	IV 13 d
—	I. 42 c	III 4 d
— —	I 51 a b = VI 42 a b	—
—	II. 15	V 13
—	II 19 = VI. 5	—
—	II 20	V 40
I. 37 a	III. 26 b	V 40
V. 62 d	III. 26 d	—
—	III 30 c	V 28 b
I. 5 d	III. 48 d	—
—	IV 9 c d	I 14 c d
—	IV 20	I 18
—	IV 29	III 29
—	V. 33 c	II 40 a
—	VI. 9	II. 41
—	VI 21 a b	II 46 a b
—	VI 22 b	II 41 d
V. 30 d	VI. 38 c	—
I. 19/20	VII. 1 d	II 42 b, IV. 19/20

b Repetitions of prose passages or short phrases

Māl	*Utt.*	*Mv.*
I. 5/8 *bhagavatah ... samarpitavān*	I. 1/2 *adya ... putrah*	I 1/5 *bhagavatah ... kurvantu*
I. 25/26 *amrta-vartir iva caksusoh*	—	I. 28/29
I. 26/27 *snehaś ca ... etat*	VI. 11/12	—
IV. 1/2 *jānādi ... mantedum*	—	II. 36/37
IV 1/2 *hiaa-bhari-uvvamanta*	—	II. 33/34
V 11 c *kilakila-kolahala*	—	VI. 29/30
V 14 a *Cakram-akrama*	—	VI. 29/30
VI. 7/8 *samagga .. mangalam*	—	VI. 40/41
VI. 9/10 *iyam .. abhyudayanam*	VII 20/21	—
VI 15/16 *tat kim iti .. bhagavatya*	—	II. 44/45
VI 16/17 *aho ... prasangah*	—	I. 55/56
VIII 8/9 *sakkheva . . danda*	—	II. 22/23
—	I 4/5 *sva-jāti-samayena*	III 44, V 5/52
—	I 17/18 *godāna mangala*	I. 58/59
—	I. 25/26 *ayam avirala. . nāmā*	V. 15/16
—	I. 30/31 *manvantara-purāna*	V. 4/5
—	I 30/31 *hā tāta . sambhavah*	V. 23/24
—	I. 30/31 *ayam asau ... bhāgah*	V. 26/27
—	I. 30/31 *śramanī ... tāpasī*	V 27 a b
—	I 42/43 *hā mahāranya .. sakhī* = III 9/10, VII. 2/3	V 30/31
V. 30	I. 46/47 *jīrnāranyam ... samsārah*	—
—	II. 3/4 *brahma-pārāyana* = IV. 9	I. 17

Māl	*Utt.*	*Mv.*
—	II. 7/8 *divyāstra-sampradāya*	I 47 c
—	II. 15/16 *unmatta ... abhivartate*	V 26/27
—	II 19/20 *ati-sambhrānta yūthāni*	V. 26/27
—	II. 26 *vrano rūdha-granthi*	I 34
—	III 14/15 *hrdaya .. udghātāh*	V 24/25
IX. 33/34	III. 15/16 *kāntā . . vatsena*	—
—	III 38/39 *katham adya ... ucch-vasiti* = VII. 18/19	IV 55/56
—	IV 20/21 *bhidyeta ... vrttam*	IV 1/2
—	IV 21/22 *śirasā . paryāyah*	IV 24/25
—	IV. 22/23 *na kenacit . ākrami-tavyā*	I 12/13
—	V 8/9 *satyam . khalv asi*	II 30/31
—	V. 10/11 *prasanna-karkaśā*	I. 2
—	V. 34/35 *ati hi . pragalbhase*	II 48/49
—	V 34/35 *mayy eva ..samvrttah*	II 46/47
—	VI. 0/1 *udbhrānta-devāsurāni*	V 30/31
—	VI 5/6 *megha-medurita*	V. 15/16
—	VI 14/15 *sa-rahasya jrmbhaka*	I. 41/42
—	VI 15/16 *prakrsta .. mahimā*	IV 13/14
—	VII. 2/3 *asamvijñāta niban-dhana*	II. 33/34
—	VII 6/7 *āpāta ... samvegah*	IV. 52/53

14. Bhavabhūti's Quotations from other Works

In his works we come across a few quotations which may serve as landmarks to fix the *terminus a quo* of the period in which he flourished

In *Utt* VI 30/31 Bhavabhūti refers to the Bālakānda of *Rām*, and quotes two verses (VI. 31, 32) from the epic (I 27, 26–28) Further, *Utt* VI 36 is a quotation from *Rām.* II. 95, 5–6 *Utt* II. 5 appears in *Rām* I 2, 15 These quotations are mentioned in Weber's article *On the Rāmāyana,* the English translation of which by D C Boyd appeared in the *Indian Antiquary,* 1872. On a closer study, however, of Bhavabhūti's works I have been able to trace two more passages to the *Rāmāyana.* They are *Mv* V 24, which is found in *Rām* III. 67, 15 (v l *anvesasi* for *vicinosi* of *Mv.*), and V. 34 a, which is nearly a repetition of *Rām* IV. 4, 15. These quotations in Bhavabhūti furnish a most valuable guarantee that the

Rāmāyana, taken as a whole, existed in his time in essentially the same form as that in which we at present possess it

Angiras's view as to reciprocal love being an essential condition for a happy married life is quoted by him in *Māl* II 2/3 The passage does not occur in the *Angiras-smrti* known to us, but is found in *Āpas Gr* I. 3, 20, where it is mentioned as the view of 'some' In *Mitāksarā* I 3 Vijñāneśvara quotes it as from Āpastamba, but he ought to have stated that it was the view, not of Āpastamba, but of some other Rsi reported by Āpastamba The Rsi whose view he quotes is Angiras according to Bhavabhūti

Bhavabhūti's quotation from the *Kāma-sūtra* in his *Māl.* VII 0/1 I have already mentioned in my paragraph on 'Bhavabhūti's Life and Ancestry'

'laghv api vyasana-padam abhiyuktasya krcchra-sādhyam bhavati', *Mv* IV. 7/8, is a quotation from Kautilya's *Artha-śāstra*, VII. 5 (p 273)[1]

samāmso madhuparkah, *Utt* IV 1/2, is undoubtedly a quotation from one of the Grhya-sūtras. *Mv* V. 59 appears likewise to be a quotation Neither of these have I been able to trace

15. Mention of and Quotations from Bhavabhūti in other Works[2]

Mentioned in (1) Kalhana's *Rāja-taranginī*, IV 144,[3] (2) Rājaśekhara's *Bālarāmāyana*, I. 16, (3) Ballāla's *Bhojaprabandha*,[4] p 96, *'vāränasī-nagarāt ko'pi bhavabhūti-nāmā kavir dvāri vartate'*, (4) Vākpatirāja's *Gaudavaho*, 799, (5) *Āryāsaptaśatī*, 36,[5] (6) *Kavīndra-Karnābharana* of Viśveśvara-pandita (Kāvyamālā Series, Part VIII, No 2, Bombay, 1891), where the following verse, as an instance of *dvih-samasta-dvir-vyasta-jātih* is given *kīdrk tanur varatanor bhavabhūtir āha*, &c, the answer being Mālatīmādhava

Quoted in (1) Ujjvaladatta's commentary on the *Unādisūtras*[6] commentary on Sūtra I 108, *Māl* VI 10 a b, and on Sūtra IV. 18, *Māl* V. 4 d, (2) Rāyamukuta's commentary on the *Amarakośa* commentary on I 75, *Māl* V 4 c, (3) Ksīrasvāmin's commentary on the *Amarakośa*, *Utt* II 21 (= *Māl.* IX 6 = *Mv* V. 41), see Prof Aufrecht's paper on *Commentare zum*

[1] I have spoken above of his thorough knowledge of *Nīti* It would be worth while to examine in detail his indebtedness to Kautilya's work

[2] I wish to point out that *Bāl* and *Anar.* possess not only similarities of ideas with *Mv*, but also show identities of language.

[3] Edited by M A Stein Bombay, 1892

[4] Edited by Th Pavie Callet, 1855.

[5] Edited by Jīvānanda See his *Kāvyasangraha* Calcutta, 1888

[6] B Th Aufrecht Bonn, 1859.

Amarakosa in *Z D M G*, 1874, (4) the *Mahānātaka* of Hanuman No. 46 = *Mv* I 18 (= *Utt.* IV 20), No. 52 = *Mv* II. 48, No. 69 = *Mv.* II 36.

a In Anthologies

. 5 *Subhāsitāvalī* [1] No 81 = *Māl* I 2, No 1297 = *Māl* I 31

6 *Śārngadhara-paddhati* [2] 145, 2 (No 4076) = *Māl* V 18, 145, 1 (No 4075) = *Māl* V 16, 134, 27 (No 3850) = *Māl* IV 10, 4, 13 (No 99) = *Māl* I. 4, 106, 9 (No 3453) = *Māl* IX. 42, 12, 7 (No 215) = *Utt.* II 7, 26, 2 (No 414) = *Utt* II 4, 4, 5 (No 91) = *Māl* I 2

7 *Kavīndravacanasamuccaya* [3] 105 = *Māl* IX 15, 106 = *Māl* IX 24, 107 = *Māl* IX 16, 108 = *Māl* IX 17, 167 = *Māl* V 30, 230 = *Māl* I 31, 231 = *Māl.* I 32, 232 = *Māl* I 34, 233 = *Māl* I 33, 322 = *Utt* I 27, 423 = *Māl* II 1, 429 = *Māl* II 3, 465 = *Māl* I 20, 466 = *Māl* I 38, 467 = *Māl* I 41, 468 = *Māl.* IX 12, 476 = *Māl* V 10

b. In Alankāra works [4]

8 *Daśarūpa* [5] I 41 = *Utt* V 34, I 42 = *Utt* VI 11, I 55 = *Utt* II 0/1, II 6 = *Utt* I 39, II 10 = *Utt* VI 19, III 15 = *Utt* III 26, III 16 = *Utt* I 38, IV 11 = *Utt* I 24, IV 24 = *Utt* I 35, IV 45 = *Utt* I 26, IV 54 = *Utt* III 37, IV 63 = *Utt* I 27, 35, I 26 = *Māl.* I 32, 22, II 3 = *Māl* II 10, II 27 = *Māl* III 11, II 34 = *Māl* II 2, II 35 = *Māl* I 29, II 47 = *Māl* I 20, IV 18 = *Māl* V 9/10, 10, IV 32 = *Māl* V 9/10, 18, IV 45 = *Māl* I 39, 18, 30, 32, IV. 67 = *Māl* V 16, I 32 = *Mv* III 5, I 55 = *Mv* IV 0/1, 1, II end, II 1 = *Mv* IV 21, II 37, I 53, II 36, IV 45, III 8, II 10 = *Mv* I 53, II 12 = *Mv* III 8, IV 17 = *Mv* III 8, II 5 = *Mv* II 10, 16 a, IV 22 a, II 53 = *Mv* IV 22 a, II 10 = *Mv* I 37, II 50 = *Mv* II 33/34, 34, II 50 = *Mv* V 49, II 51 = *Mv* II 38, 38/39, IV 10 = *Mv* II 1, IV 14 = *Mv* II 48, IV 16 = *Mv* II 9, IV 18 = *Mv* II 10, 27, IV 19 = *Mv* I 39, IV 26 = *Mv* I 55, IV 29 = *Mv* I 40, IV 67 = *Mv* I. 35, IV 68 = *Mv* III 44

9 *Sāhityadarpana* [5] 91 = *Utt* VI 19, 135 = *Māl* II 2, 137 = *Māl* I 29, 176 = *Māl* V 31, 184 = *Mv* III 8, 200 = *Utt* III 5, 214 = *Māl* V 7, 234 = *Mv* II. 36 c, 236 = *Māl* V 16, 237 = *Mv* I 54, 266 = *Mv* II. 10, 310 = *Mv* IV 0/1, 312 = *Mv* II end, III beginning, 364 = *Mv* III 5, 385 = *Māl* IX 12, 414 = *Māl* I 20, 416 = *Mv* V. 49, 418 = *Mv.* II 33/34 (*bis*), 422 = *Mv* IV 22 a, 483 = *Māl* IV. 9 d.

[1] Edited by Peterson Bombay, 1886

[2] Edited by Peterson Bombay, 1888

[3] Edited by F W Thomas Calcutta, 1912

[4] In *Kāvyādarśa*, *Vāgbhatālankāra*, *Dhvanyāloka*, *Kuvalayānanda*, *Śṛṅgāratilaka*, *Kavikanthābharana*, *Sahṛdayalīlā*, *Citramīmāmsā-khandana*, and *Kāvyālankāra* no quotations from Bhavabhūti's works can be traced

[5] The numbers refer to the commentary on these passages

10 *Sarasvatīkanthābharana* [1] I 75 = *Mv.* I. 55, I. 82 = *Mv.* II 14, I 104 = *Māl.* V 22 c, I 106 = *Mv.* I 35, I 107 = *Māl* V. 18, I. 138 = *Māl* V 30, II 17 = *Māl* VI 10, II 41 = *Utt* I 9, II 104 = *Māl* V 10, IV 51 = *Māl* V 10, II 157 = *Utt* I 1 ab, II 161 = *Māl* I. 38, II. 161 = *Mv* I 18, *Utt* IV 20, II 161 = *Māl* V 28, V 139 = *Māl* V 28, II 161 = *Māl* IX 54, III 34 = *Māl* I 37, III 41 = *Utt* II. 27, III 40, III 50 = *Mv.* I 45, V 139 = *Māl* I 32, V 142 = *Utt* II 10, V. 154 = *Utt.* V 24, V 155 = *Utt* V 34, V 156 = *Utt* III 45, V 157 = *Māl* V 31, V 159 = *Utt* III 5, V. 160 = *Māl* III 8, V. 167 = *Utt* V 17, *Mv* I 31, *Utt* VI 26, *Māl* I 31, *Utt* I 38, I. 9, IV 19, VI 18, *Māl* IX. 5, V 168 = *Māl* III 5, *Mv* I 30, I 21, *Māl* I. 18, I 35, IV 8, I. 28, V 169 = *Māl* IX 9, 33, 12, *Mv* I. 21, *Māl* X 23, *Mv* III 24, IV 11, V. 172 = *Māl.* X 4, III 1, *Mv* I 34, *Māl* II 11, *Mv* V 51, *Utt.* I 39, *Mv* I 55, V 178 = *Mv* V. 22, *Utt.* VI 11, V 187 = *Māl.* V. 18; V. 195 = *Māl* V. 28, *Mv* II 49, *Utt* I 23.

11. *Kāvyaprakāśa* [1] IV. 28 = *Māl* I 25, IV 29 = *Māl.* V. 7, 16, IV 35 = *Mv* II 22, IV 42 = *Mv* II 31/32, *Māl* I 18, 33, V 1 = *Mv* II. 10, VII 3 = *Mv* II 28, VII 4 = *Māl* I 8, 5, VII 5 = *Mv* II 33, 39, VII 7 = *Mv* II 30, *Māl* I 39, VII 9 = *Mv* II 9, VII. 11 = *Mv* I 35, *Māl.* V 1, VIII 2 = *Māl* II 1, X 25 = *Māl* I 33, X 28 = V 31

12 *Rasagangādhara* p 382, l 20 = *Utt* II 27.

13 *Kāvyālankāravṛtti* [1] I 2, 12 = *Mv.* I. 54, IV 3, 6 = *Utt* I 38.

14. *Alankārasarvasva* [2] p 27 = *Māl* I 32, p. 122 = *Māl* I. 33, p 134 = *Mv.* I 54, p 145 = *Māl.* I 22

15. *Suvṛtta-tilaka* [3] Comm on II 32 = *Māl* V. 30

16 *Aucitya-vicāra-carcā* [4] Verse 13 = *Utt.* IV. 27, 27/28, 29, Verse 16 = *Utt.* V 34, Verse 27 = *Utt* II 27.

17. *Kāvyānuśāsana* [5] p 3, l 24 = *Māl* V 22, p 25, l 2 = *Māl* I 23, p 27, l 29 = *Māl* I 39, p 28, l. 10 = *Mv* II 9, p 31, l 1 = *Māl* V 16, p 41, l 11 = *Māl.* I 31, p 54, l 13 = *Māl* II 2, p 56, l 1 = *Mv* II. 48, p. 57, l. 3 = *Mv* I 35, p 58, l 10 = *Māl* V 10, p 58, l 25 = *Māl.* I. 38

18. *Kāvyapradīpa* [6] IV 5 = *Māl* I 25, IV 6 = *Māl.* V 7, 16, IV 13 = *Mv* II. 22, IV. 20 = *Māl* I 18, 33, V. 2 = *Mv* II 10, VII 3 = *Mv.* II 28, VII. 4 = *Māl* I 8, VII. 7 = *Mv* II 33, 39, 30, VII. 9 = *Māl* I. 39, *Mv.* II. 9, VII. 11 = *Mv* I. 35, *Māl.* V 1, VIII 2 = *Māl.* II. 1, X. 25 = *Māl* I. 33, X. 28 = *Māl* V. 31

[1] The numbers refer to the commentary on these passages

[2] Kāvyamālā Series, No. 35 Bombay, 1893 [3] Ibid., 1886. [4] Ibid, 1886 The references are to the commentary on these verses [5] Ibid, No 43 1894

[6] Kāvy Series, No 24 Bombay, 1891 The references are to the commentary on these passages

19 *Alankāraśekhara* [1] II. 3 = *Utt* I. 9, IX 5 = *Māl.* I 5, XX. 12 = *Māl.* V. 7, XX 15 = *Mv.* I 55, XX 24 = *Māl* V. 16

20 *Alankārakaustubha* [2] p 30 = *Māl* I 32, p 46 = *Māl* I 32, p 118 = *Māl.* III 15, p 156 = *Māl* I. 42, p 216 = *Māl* IX 26, p 281 = *Māl* I 24, p 289 = *Māl* I 27, *Utt* VI. 12; p 292 = *Māl* III 8, p 294 = *Māl* IX 7, p 308 = *Utt.* III 26, p 323 = *Māl* III 9, p 324 = *Māl* II 3, p 372 = *Māl* I. 19, p 373 = II 8, p 416 = V 18

21 *Padyaracanā* [3] p 85 = *Māl* V 30

22 *Citramīmāmsā* [4] p 18 = *Māl* I 32

23 *Rasaratnahāra* [5] 45 = *Māl* III 11, 67 = *Māl* II 2, 69 = *Māl* I. 29, 81 = *Mv* II 1, 9, *Utt* I 24, *Māl* V 9/10, 10a, *Utt* I 35, 82 = *Mv* I 55a, 39/40, 40, II 9a, 27, 10, 83 = *Mv* III 8, II 48, I 39, 96 = *Mv* III 44, 98 = *Māl* V 16, *Mv* I 35

16 Bibliography of Bhavabhūti's Plays [6]

1 MAHĀVĪRACARITA.

Text Editions

Mahāvīracarita, or the history of Rāma,[6] edited by F. H Trithen. London, 1848, pp 4+147.

Mahāvīracarita Edited by T. Tarkavācaspati with occasional glosses Calcutta, 1857, pp 2+120

Mahāvīracarita. Edited with notes by J Vidyāsāgara. Calcutta, 1873, pp 142

Mahāvīracarita. Edited by Anundoram Borooah, with a Sanskrit commentary and a Sanskrit-English glossary. Calcutta and London, 1877, pp 13+310

Mahāvīracarita. Edited with various readings and notes in Sanskrit by S G. Jyotishi. Poona, 1887, pp 135+29.

Mahāvīracarita, with the commentary of Vīrarāghava. Edited by T. R Ratnam Aiyar, S. Rangachariar, and K. P Parab 1st ed, Bombay, 1892, pp 260, 2nd ed., 1901, pp. 260.

Mahāvīracarita, a Sanskrit drama, with the commentaries of Laksmana Sūri. New ed, Madras, 1904, pp 270.

Mahāvīracarita, with a full commentary by Jīvānanda. Calcutta, 1906.

Mahāvīracarita Serampore, 1872

Mahāvīracarita, with Śrīdhara's commentary and various readings. Poona, 1887

[1] Kāvy Series, No 50 Bombay, 1895 [2] Ibid, No 66, Bombay, 1898 [3] Ibid, No. 89, Bombay, 1908 [4] Ibid, No. 38, 1893. [5] Ibid., Part VI, No. 8, 1890. The references are to the commentary on these passages

[6] From Schuyler's 'Bibliography' with my own additions

Translations

Mahāvīracarita *The Adventures of the Great Hero Rama* An Indian Drama in seven acts Translated into English prose from the Sanskrit by John Pickford London, 1871, pp. 16+172. Reprinted 1892, pp. 20+172.

2. MĀLATĪMĀDHAVA.

Text Editions.

Mālatīmādhava, with a commentary on the Prakrit passages Calcutta, 1830, pp 175

Malatimadhavae fabulae actus primus cum variis lectionibus, edidit C Lassen Bonn, 1832, pp. 48

Mālatīmādhava, with a translation of the Prakrit passages Edited by K C Dutt. Calcutta, 1866, pp. 148

Mālatīmādhava, with the commentary of Jagaddhara Edited with notes, critical and explanatory, by R G Bhandarkar. Bombay, 1876, pp 399+76 Bombay Sanskrit Series, no 15 2nd ed., 1905

Mālatīmādhava Edited with a commentary by J. Vidyasagara. Calcutta, 1876, pp 185

Mālatīmādhava, with the commentary of Tripurārisūri, called Bhāvapradīpikā, in Telugu Madras, 1883, pp 176+128

Mālatīmādhava Satika Part I. Calcutta, 1886, pp. 60.

Mālatīmādhava, with the commentary of Jagaddhara. Edited with an interpretation of the Prakrit passages by Bhuvanacandra Vasāka. Calcutta, 1886, pp. 317.

Mālatīmādhava, with the commentaries of Tripurāri and Jagaddhara Edited by M. R Telang 1st ed., Bombay, 1892, pp 402, 2nd ed, 1900, pp. 402

Mālatīmādhava, with Nāmyadeva's commentary. Bangalore, 1883

Translations

A. English. *Malati and Madhava, or the Stolen Marriage*, translated by Wilson, vol 2, pp 1–123

B. French *Madhava et Malati* Drame traduit du sanscrit et du pracrit par G Strehly, précéde d'une préface par A Bergaigne. Paris, 1885, pp. 12+274. Bibl. Orient Elzévir, no. 42

C German *Malatimadhava, ein indisches Drama von Bhavabhuti.* Zum ersten Male aus dem Original ins Deutsche ubersetzt von Ludwig Fritze Leipzig, 1883, pp. 125.

D Dutch. *Malati en Madhava.* Een indisch drama vertaald en verkort door P. A. S. van Limburg Brouwer. In Tijdspiegel, 1871, i, 418.

E Bengali. *Malatee Mudhaba, a comedy of Bhubabhootee* Translated into Bengalee from the original Sanskrit, by K. P. Sing. Calcutta, 1859.

F. Marathi. *Malatimadhava.* Translated into Marathi by K. S. Rajvade and revised by Chiplonkar. Bombay, 1861, pp. 152.

3. UTTARARĀMACARITA

Text Editions.

Uttararāmacarita, with a commentary explanatory of the Prakrit passages. Calcutta, 1831, pp. 132

Uttararāmacarita. Edited, at the request of (and with a preface by) E. B Cowell, by Premacandra Tarkabagisa. With a short commentary Calcutta, 1862, pp. 181.

Uttararāmacarita. Edited with commentary by Tarakumara Cakravarti. With a preface by B. P Majumdar Calcutta, 1870, pp 208

Uttararāmacarita. Edited with Sanskrit notes by Iśvaracandra Vidyāsāgara 3rd ed (?), Calcutta, 1876, pp 15+246

Uttararāmacarita, with a commentary called Bhāvabodhi by Ramacandra Budhendra. Madras, 1881 (In Grantha characters)

Uttararāmacarita, with extracts from two Sanskrit commentaries and notes in English by K B Mande Poona, 1881, pp 75+17.

Uttararāmacarita. Edited by J. Vidyāsāgara 1st ed, Calcutta, 1881, 2nd ed, 1889, pp. 268.

Uttararāmacarita. Edited with copious Sanskrit and English notes by S G. Bhanap 1st ed, Bombay, 1888, pp 212, 2nd ed, 1893, pp 218

Uttararāmacarita, with Sanskrit commentary by Pandit B S. Ghate, together with a close English translation and notes by V S Patvardhan. Nagpur, 1895, pp. 12+192+47

Uttararāmacarita, with the commentary of Vīrarāghava Edited by T. R Ratnam Aiyar and K P. Parab. 1st ed, Bombay, 1899, pp. 174, 2nd ed, 1903, pp. 174

Uttararāmacarita Sanskrit text with a commentary by Lakṣmana Sūri Kumbhakonam, 1900, pp 209.

Uttararāmacarita Jaipore, 1851.

Uttararāmacarita, with commentary by Tarakumara Cakravarti and a Bengali translation. Calcutta, 1870

Uttararāmacarita, with the commentary of Ramacandra Budhendra. Madras, 1882.

Uttararāmacarita, with a commentary by Viraraghava Edited by K. Ācharya Bangalore, 1891.

Uttararāmacarita, with the commentary of Vīrarāghava. Followed by the Vasantikāpariṇaya. Mysore, 1892

Translations.

A. English, *Uttararāmacarita.* Translated by Wilson Vol I, pp. 275–384

Uttararāmacarita. A literal translation from the original Sanskrit by H. Mukhopadhyaya. Calcutta, 1871, pp. 84.

Uttararāmacarita. Translated into English by C H Tawney 1st ed., Calcutta, 1871, pp. 81 , 2nd ed., 1874, pp. 101

Uttararāmacarita An English translation by K. K. Bhattacharya. Calcutta, 1891, pp. 142.

B. French *Le denouement de l'histoire de Rama, Outtara Rama Charita, drame de Bhavabhouti,* traduit avec une introduction sur la vie et les œuvres de ce poète par F. Nève Brussels and Paris, 1880

C. Hindi *Uttar Ram Carita,* by L. Sita Rama. Allahabad, 1899, pp 96 Our Ancient Theatre, no 2.

D. Tamil. *Kusulava nataka by Binadhitten,* a translation of the *Uttararāmacarita,* Cat. Mack. Coll., p. 218.

17. Literature concerning Bhavabhūti

Besides the Introductions in the editions of some of his dramas (for which see 'Bibliography of Bhavabhūti's Plays') the following works may be mentioned

1. *Bhavabhuti and his place in Sanskrit Literature.* By Anundoram Borooah. Calcutta, 1878.
2. *Théâtre Indien.* By Sylvain Lévi. Paris, 1890. (Particularly pp. 211–16, 219–24, 269–72.)
3. *Mālatī-mādhava.* Edited by R. G. Bhandarkar. Bombay, 1905. (Preface, pp. vii–xviii.)
4. *Bhavabhuti in English Garb,* by K. M. Banerjea in *Indian Antiquary* for 1872, pp. 143–7. Bombay.
5. *On the Ramayana,* by A. Weber in *Indian Antiquary* for 1873, pp 246–9.
6. *Bhavabhuti's quotation from the Ramayana,* by R. G. Bhandarkar in *Indian Antiquary* for 1873, pp. 123–4.
7. *Select Specimens of the Theatre of the Hindus,* by H. H. Wilson. Vol. I, pp. 275–384; Vol II, pp 1–123, 323–34. London, 1871
8. *A Bibliography of the Plays of Bhavabhūti and of Kṛṣṇamiśra,* by M. Schuyler in *J.A.O.S.*, Vol. XXV, 1904.
9. *A Bibliography of the Sanskrit Drama,* by M. Schuyler. New York, 1906.
10. *Subhāṣitāvalī* of Vallabhadeva. Edited by P. Peterson, pp. 77–8. Bombay, 1886.
11. *Ueber die Paddhati von Śārngadhara* (pp. 63–4), by Th. Aufrecht in *Z.D.M.G.*, Vol. XXVII.
12. *Wiener Zeitschrift fur die Kunde des Morgenlandes.* II. Band. Wien, 1888 (p. 332).

13 *Kavīndravacanasamuccaya.* By F. W. Thomas, pp. 60–2 Calcutta, 1912.
14. *Miscellaneous Essays.* By H. T. Colebrooke Vol III, pp. 123–34. London, 1873
15 *India What can it teach us?* By F. Max Muller, pp. 332–5 London, 1883.
16. *Indiens Literatur und Cultur.* By Leopold von Schroeder, pp. 647–55. Leipzig, 1887
17. *A History of Sanskrit Literature.* By A. A. Macdonell, pp 362–5. London, 1900.
18. *Die Literaturen Indiens und Ostasiens.* By Alex. Baumgartner, pp. 172–87. Freiburg in Breisgau, 1902.
19. *Klein's Geschichte des Dramas* Bd. III. Leipzig, 1866.
20 *Fourth Report* By P. Peterson, p lxxxvi
21. *Les epoques litteraires de l'Inde* By Félix Nève Bruxelles-Paris, 1883 (Occasional references in the chapter headed 'Essai sur l'origine et les sources du drame indien'.)
22. *Catalogus Catalogorum* By Th Aufrecht. Vol. I, p 398. Leipzig, 1891
23 *Gaudavaho.* Edited by S. P. Paṇḍit Bombay, 1887 Introduction.
24. *The Indian Theatre.* By E. P. Horwitz Glasgow and Bombay, 1912 (pp. 127 ff).

18. ABBREVIATIONS USED.[1]

AB.	*Mahāvīracarita.* Edited by A. Borooah. Calcutta, 1877.
Abhi	*Abhidhānacintāmaṇi.* Herausgegeben von Boehtlingk. St. Petersburg, 1847.
Alankārasar.	*Alankārasarvasva* Kāvyamālā Series. Bombay, 1893.
Amara.	*Amarakoṣa.* With the commentary of Bhanuji Dikshit. Edited with notes by Śivadatta. Bombay, 1889.
Anar.	*Anargharāghava.* With the commentary of Lakṣmana Sūri Tanjā-nagara, 1900.
Anek.	*Anekārthasamgraha.* Edited by Th. Zachariae. Vienna and Bombay, 1893.
Āpas. Dh.	*Āpastambīya-dharma-sūtra.* Edited by G Buhler. Bombay, 1892
Āpas Gr.	*Āpastambīya Gṛhyasūtra.* Edited by Winternitz. Vienna, 1887.
Āśv. Gr.	*The Gṛhya Sūtra of Āśvalāyana* B. I. Series. Calcutta, 1869.
Bāl.	*Bālarāmāyana.* Edited by Govinda Deva Śāstri Benares, 1869.
Bhag.	*Śrīmad-bhagavad-gītā.* A. A. Series. Poona, 1896.
Bhaṭṭ.	*Bhaṭṭikāvya.* Edited by Vināyaka Nārāyana Shāstri Joshi and his son. Bombay, 1900.
Corr.	Corrected or correction.

[1] References to prose portions in the Dramas are made in the verses which precede and follow them Thus I. $\frac{9}{10}$ (or I. 9/10) means Act I, prose passages between verses 9 and 10.

Daśar. *Daśarūpa.* Edited by Fitzedward Hall. B I. Series. Calcutta, 1865.

Deśī. *Deśīnāmamālā.* Edited by Pischel and Buhler. Bom. S Series, 1880.

fr. from.

Gaut *Gautama Smṛti* S. B E Series. Vol. II, Part I. Oxford, 1879.

Hem. Pr. *Hemacandra's Grammatik der Prakrit-Sprachen* Herausgegeben von Pischel. Vols I, II. Halle, 1877, 1880.

Jv. *Mahāvīracarita* With a full commentary by *Jīvānanda* Calcutta, 1906

Kād *Kādambarī* Edited by P Peterson Bom. S Series, 1883

Kām. *Kāmandakīya-nīti-sāra.* Text by Rājendralāla Mitra B. I Series. Calcutta, 1884.

Karp. *Karpūra-mañjarī.* Edited by Sten Konow. H. O. Series Cambridge, Mass, 1901

Kathās. *Kathāsaritsāgara.* Edited by Durgāprasād and K. P. Parab. Bombay, 1903.

Kāvyā *Kāvyādarśa* Edited by Premachandra Tarkabāgīśa. B. I. Series Calcutta, 1863.

Kāvyāl. *Kāvyālamkāra-vṛtti* Herausgegeben von C. Cappeller. Jena, 1875.

Kāvyānu. *Kāvyānuśāsana.* Edited by Śivadatta and K. P. Parab. Kāvyamālā Series. Bombay, 1894.

Kāvyap *Kāvyaprakāśa.* With notes by Maheśa Chandra Nyayaratna Calcutta, 1866.

Kir. *Kirātārjunīya.* Edited by Durgāprasād and K. P. Parab. Bombay, 1902.

Kum. *Kumāra-sambhava.* With the commentary of T. Tarkavācaspati. Calcutta, 1871.

Lalit *Lalita-vistara* Herausgegeben von Lefmann. Vols I and II Halle, 1908.

Mahā. *Mahābhārata.* Edited by the Learned Pandits attached to the establishment of the Education Committee. Vols I–IV. Calcutta, 1834–9.

Mahābhāsya. Edited by F Kielhorn. In three vols. Bom. S. Series, 1880–5

Mahānātaka. Translated into English from the original Sanskrit by Kāli-Krishna Bahadur. Calcutta, 1840. (Gives continuous numbers which I have quoted in brackets)

Māl *Mālatī-mādhava* Edited by M. R. Telang Bombay, 1900.

Manu. *Mānava Dharma-śāstra.* Edited by J. Jolly. Tr. O. Series London, 1887.

Megh *Meghadūta.* Edited by K P Parab. Bombay, 1902.

Mv. *Mahāvīracarita.* Text edited by Todar Mall. Oxford, 1927.

Nātya.	*Nātya-Śāstra.* Edited by Fitz-Edward Hall. B. I. Series. Calcutta, 1865.
orig.	original or originally
Pān.	*Pāṇini's Grammatik.* Herausgegeben von Boehtlingk. Leipzig, 1887.
Pār. Gr.	*Pāraskara Gṛhya Sūtra.* Edited by Lādharāma Śarmā. Bombay, 1946 (*samvat*).
Pick.	*Mahāvīracarita.* Translated into English prose by Pickford. London, 1892.
Prabodh.	*Prabodhacandrodaya.* Edited by Laksmana Vāsudeva Panaśīkara. Bombay, 1898
Pras.	*Prasanna-rāghava.* Edited by Govinda Deva Śāstrī. Benares, 1868.
prob.	probable or probably.
Ragh.	*Raghu-vamśa.* Edited with notes by S. P Pandit. Bom. S. Series, 1869–74.
Rām	*Rāmāyaṇa.* With the commentary of Rāmānuja. Edited by Hema Candra Bhattācārya Calcutta, 1799 *śaka.* (References are to the Bombay Recension as published in this text, except when Gorresio's edition, Parigi, 1843–58, is specified.)
Rasa.	*Rasagangādhara.* Edited by Durgāprasad and K. P. Parab. Kāvyamālā Series. Bombay, 1888.
Ratnam Aiyar's text.	*Mahāvīracarita.* Edited by Ratnam Aiyar and K P. Parab. Bombay, 1901.
rev.	revisor.
Sāh.	*Sāhitya-darpana.* Text revised by E. Roer. Translated into English by J. R Ballantyne. B I. Series. Calcutta, 1851.
Śak	*Abhijñāna-śakuntalā.* Edited by M. R Kale. Bombay, 1902.
Sānkh.	*Sānkhya-kārikā.* Edited by Bechanarāma Tripathi. Ben. S. Series, 1883.
Sānkh. Sū.	*Sānkhya Aphorisms of Kapila.* Translated by J. R. Ballantyne. Tr. O Series. London, 1885.
Saras	*Sarasvatī-kanṭhābharaṇa.* Edited by A Borooah. Calcutta, 1883.
Siddhānta-kaumudī.	Edited by K. P. Parab. Bombay, *śaka* 1807.
Śiśu.	*Śiśupālavadha.* Edited by Durgāprasad and Śivadatta. Bombay, 1902.
ŚR.	*Mahāvīracarita.* With *Śrīdhara's* commentary. Poona, *śaka* 1809.
Śukra	*Śukra-nīti-sāra* With Jīvānanda's commentary. Calcutta, 1882.
Suśruta.	*Edited by Madhusūdana Gupta.* Vol. I. Calcutta, 1834.
Trik.	*Trikāndaśeṣa* Edited by Sadāśiva Bajāba Śāstrī Bombay, 1854
Utt.	*Uttararāmacarita.* Edited by Ratnam Aiyar and K. P. Parab Bombay, 1899.

Vāg — *Vāgbhattālankara* Edited by A Borooah. Calcutta, 1883.

Vair. — *Vairāgyaśataka* Edited by K. T. Telang. Bom. S. Series, 1885.

Vas. — *Sacred Law of the Aryas as taught in the school of Vasishtha.* Edited by A A Fuhrer. Bom S Series, 1883.

Vikr. — *Vikramāṅkadevacarita* Edited by G. Buhler Bom. S. Series, 1875.

Visnu. — *Vishnu Purana.* Translated by H. H. Wilson. Edited by Fitz-Edward Hall Vols. I–V. London, 1864–77.

Visnu-smrti. — Edited by J. Jolly Calcutta, 1881.

VR. — *Vīrarāghava's* commentary on *Mv.* Edited by Ratnam Aiyar.

Weapons. — *On the Weapons, Army Organization, and Political Maxims of the Ancient Hindus* By G Oppert. Madras, 1880.

Yājña — *Yājñavalkya's Gesetzbuch.* Herausgegeben von A F. Stenzler. London, 1849

Yoga. — *Yoga Aphorisms of Patañjali.* B I. Series. Calcutta, 1883.

MAHĀVĪRA-CARITAM

ओम् ।

॥ श्रीपरमात्मने नमः ॥[1]

अथ स्वस्थाय[2] देवाय नित्याय हतपाप्मने[3] ।
10 त्यक्तक्रमविभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥१॥

नान्द्यन्ते सूत्रधारः[4] । [5]अद्य खलु[6] भगवतः कालप्रियनाथस्य[7] यात्रायामार्यमिश्राः समादिशन्ति[8]

महापुरुषसंरम्भो[9] यत्र गम्भीरभीषणः[10] ।
प्रसन्नकर्कशा यत्र विपुलार्था च[11] भारती ॥२॥
15 अप्राकृतेषु पात्रेषु यत्र वीरः[12] स्थितो रसः ।
भेदैः[13] सूक्ष्मैरभिव्यक्तैः[14] प्रत्याधारं विभज्यते ॥३॥

---

[1] For the initial colophons of all the MSS see 'Introduction'. Folios 1 and 2 are missing in Cu. Folio 3 begins with p 6, l 4

[2] स्वस्थाय K, I_1, Bo, W, Sc, Md, T_1, I_2 स्वच्छाय E

[3] हतपाप्मने K, E, I_1, W, Sc, Md, T_1 हतमात्मने Bo हजयाश्रिते I_2

[4] सूत्राऽधारः Bo only

[5] अलमतिविस्तरेण add Md only.

[6] अद्य खलु K, Bo, W, Sc, I_2, Md, Mt अये खलु E; om. I_1, Mg, T_1

[7] °प्रिय° K, E, I_1, Bo, W, Sc, I_2, Md °प्रिया° Mt, Mg, T_1.

[8] °विशन्ति T_1 °दिशन्तु I_2 °दिशन्ति cett. (+ T_2, T_3).

[9] °समारम्भो Bo only.

[10] °भीषणं T_1 भीषणः cett. (+ T_2, T_3).

[11] विपुलाथ वि° K विमलार्था च Mt विपुलार्था च cett. (+ Md, Mg).

[12] वीरः K, E, Bo, Sc, Md वीर° I_1, W, I_2, T_1.

[13] पदैः T_4 भेदैः cett. (+ T_1)

[14] °रभिव्यक्तैः I_1, T_1, W, Sc, I_2, Md °रभिव्यक्तै E °रभिव्यक्तः Bo °रभिव्यक्ते Mt °रतिव्यक्तैः K.

स सन्दर्भोऽभिनेतव्य इति । सहर्षम्[1] । महावीरचरितं[2] तर्हि प्रयोक्तव्यमित्यादिष्टमर्थतो[3] भवति[4] ।

वश्यवाचः कवेः काव्यं[5] सा च रामाश्रया[6] कथा ।
लब्धश्च वाक्यनिष्यन्द[7]निष्पेषं[8]निकषो जनः ॥४॥

5 सोऽहमेतं[9]द्विज्ञापयामि । अस्ति दक्षिणापथे[10] पद्मपुरं[11] नाम नगरम् । तत्र केचित् तैत्तिरीयिणः[12] काश्यपाश्चरणगुरवः पङ्क्तिपावनाः[13] पञ्चाग्नयो धृतव्रताः[14] सोमपीथिन उदुम्बरनामानो[15] ब्रह्मवादिनः प्रतिवसन्ति । तदामुष्यायणस्य तत्रभवतो वाजपेययाजिनो[16] महाकवेः[17] पञ्चमः सुगृहीतनाम्नो भट्टगो-
10 पालस्य[18] पौत्रः पवित्र[19]कीर्तेर्नीलकण्ठस्यात्मसम्भवः श्रीकण्ठ-

---

[1] सहर्षम् om. Mt only

[2] महावीरचरितं K, E, I_1, Bo, T_1, Md महावीरव्रतं I_2 महाकविविरचितं W महाकविविरचितं changed to महावीरचितं Sc

[3] °नित्यादिष्टमर्थतो K, E, I_1, Bo, W, Sc, T_2, T_3, Md °मित्यर्थतो आदिष्टं I_2 °मित्यथोऽभिहितं T_1.

[4] भवद्भिः Mt, Mg भवति cett (+ T_1, T_2, T_3).

[5] वाक्यं Mt, T_2 काव्यं cett (+ Md, T_1).

[6] Wrongly °यां E °या cett

[7] निष्यन्द Mt, Mg, T_1, Sc निष्पन्द K, E, Bo, W, I_2, I_1 [the latter has also the mark — above क्य and द and adds क्यरिस्यन्द along top margin].

[8] निकर्ष Mt निष्पेष cett. (+ Md, T_1).

[9] °हमेतावद् T_3 °हं परिषदमेतावद् T_1 °हमेतद् cett (+ T_2 Md).

[10] दक्षिण° I_1 दक्षिणा° cett (+ Md, T_1)

[11] पद्मपुरं K, E, Bo, W, Sc, I_2, Mg पद्मनगर I_1, Md, T_1

[12] °रीयिणः K, E, I_1, Bo, W, Sc, I_2, Md °रीयाः Mt, Mg, T_1

[13] पर्गर्तिभावनाः T_1 पण्डितपावनाः T_2, T_3 om I_2 पङ्क्तिपावनाः cett (+ Md).

[14] धृतव्रताः om T_1 only

[15] उदुम्बराः I_1, Bo उदुम्बरा Mt, Mg, I_2 उदम्बरा Md उदुम्बरनामानो K, Sc, T_1 वुदुम्बरनामाना E °थिनो दुम्बरनामानो changed by scribe to °थिन उदुम्बरनामानो W.

[16] °पेयिनो K °पेयकेतुयाजिनो T_1 °पेययाजिनो cett. (+ T_2, T_3, Md).

[17] सिंहभूतेः add. K only.

[18] °गार्पलस्य E गोपालस्य cett. (+ Md, T_1).

[19] पवित्रतर° Mt पवित्र° cett. (+ Md, T_1).

पदलाञ्छनो[1][1a][2] भवभूतिर्नाम जातूकर्णीपुत्रः[3] कविर्मित्रधेयमस्माक-[4]मित्यत्रभवन्तो[5] विदाङ्कुर्वन्तु ।[6]

श्रेष्ठः परमहंसानां महर्षीणामिवाङ्गिराः[7] ।
यथार्थनामा भगवान् यस्य ज्ञाननिधिर्गुरुः ॥५॥

5 तेनेदमुद्धृतजगत्त्रयमन्युमूल-[8]
मस्तोकवीरगुरुसाहसमद्भुतं[9] च ।
वीराद्भुतप्रियतया रघुनन्दनस्य[10]
धर्मद्रुहां[11] दमयितुश्चरितं निबद्धम् ॥६॥

तदिदं भवन्तः परिपुनन्तु[12] । उक्तं च तेन श्रोत्रियपुत्रेण

10 प्राचेतसो मुनिवृषा प्रथमः[13] कवीनां
यत्[14] पावनं रघुपतेः प्रणिनाय वृत्तम् ।

---

[1] °पद° K, Bo, W, Sc, Md, T_1 °पाद° I_1, E °परद° I_2

[1a] सुतः only for महाकवेः पञ्चमः . श्रीकण्ठपदलाञ्छनो T_3 As in text cett (+ T_1, T_2)

[2] पदवाक्यप्रमाणज्ञो add Mt, Mg, T_1, T_3 only

[3] जतुकर्णीपुत्रः Md, T_2, T_3, Mt, Mg जतुकर्णी T_1 जातूकर्णीपुत्रः cett.

[4] °मित्रम° T_1 °मित्रधेयम° cett. (+ Md, T_2, T_3)

[5] °मितिभवन्तो Mg, T_1, T_2, T_3 °मित्यत्रभवन्तो cett. (+ Md)

[6] हरिः श्रीं add T_1 only.

[7] °णां यथागिरां Mt °णां यथाङ्गिराः Mg °णामिवाङ्गिराः cett (+ Md, T_1)

[8] °मन्त्र° K °मन्यु° cett. (+ Md, T_2, T_3) T_1 has a lacuna

[9] °मुरु° Md °गुरु° cett (+ Mt, Mg, T_1, T_2, T_3).

[10] °पुङ्गवस्य T_1 °केतनस्य T_3 °नन्दनस्य cett (+ T_2, Md)

[11] °द्रुहां K, Bo, W, Sc °द्रुहो E °द्रुहो I_1, I_2, Md, T_1.

[12] Wrongly भवतः परिपुनातु E भवन्तः परिपुनन्तु cett (+ Md, T_1).

[13] प्रवरः T_2 प्रथमः cett. (+ Md, T_1)

[14] यः T_1 यत् cett (+ Md)

भक्तस्य तत्र समरंसत मेऽपि[1] वाच-
स्ताः सुप्र[2]सन्नमनसः कृतिनो भजन्ताम्[3] ॥७॥[4]

प्रविश्य नटः । कृतप्रसादाः[5] पारिषदाः । किन्त्वपूर्वत्वात् प्रब-
न्धस्य कथाप्रदेशं समारम्भे[6] ज्ञातु[7]मिच्छन्ति[8][9] ॥

5 सूत्र॰ । स तु भगवान् दीक्षिष्यमाणः कौशिको विश्वामित्र
ऐक्ष्वाकस्य राजर्षेर्वसि[10]ष्ठपुरोधसो दशरथस्य गृहानुपेत्य स्वमेव[11]
तपोवनं[12] प्रत्यागतः । स च[13]

विज[14]यि सहज[15]मस्त्रैर्वीर्यमुच्छ्राय[16]यिष्यञ्
जगदुपकृतिबीजं मैथिलीं प्रापयिष्यन् ।
10 दशमुखकुलघातश्लाघ्यकल्याणपात्रं
धनुरनुजसहायं रामदे[17]वं निनाय ॥८॥

---

[1] तत्र समरन्त ममापि K, Bo, Mt, Mg, T_1, I_1 [has also रंसत मे along top-margin] तत्र समरंस्त ममापि E, Sc [has also a red ink mark = above स्त, and adds along margin सत मेऽपीति साधुः] तत्र समरस्त ममापि I_2 तत्र समरंसत मेऽपि W तत् समखभन्त ममापि Md

[2] ॰स्ताः सुप्रसन्न॰ K, I_1, E, W, I_2, Md, T_1, Sc [has also the mark = above स्ताः सु, and adds along margin यथाश्रुतं त्वत्र तदिति साधु वाचो वृ[illegible]] ॰स्ता सुप्रसन्न॰ Bo, Mg.

[3] रमन्ताम् Mt भजन्ताम् cett (+ Md, T_1).

[4] इति add. T_1, T_2 only.

[5] भो भोः Mt कृतप्रसादा cett (+ Md, T_1)

[6] कथाप्रवेशारम्भं Mt कथाप्रदेशं समारम्भे cett. (+ Md, T_1).

[7] श्रोतु॰ Mt, Mg, T_1 ज्ञातु॰ cett. (+ Md, T_2)

[8] ॰मिच्छामि Mt, T_1 ॰मिच्छन्ति cett (+ Md, T_2)

[9] इति add K only.

[10] ॰र्वसिष्ठ॰ K, E, I_1, W, Md, T_1 ॰र्वशिष्ठ॰ Bo, Sc, I_2

[11] स्वमेव I_1, Sc (corr. from स्वयमेव) स्वयमेव K, E, Bo, W, I_2, Md, T_1.

[12] हिपावनं T_1 तपोवनं cett. (+ Md, T_2, T_3).

[13] स च om. Mt only.

[14] विजयी E विजय T_1 विजयि cett. (+ Md)

[15] सहमरुद्भि॰ Md सहजमन्त्रै॰ Mt सह-जमस्त्रै॰ cett. (+ Mg, T_1).

[16] ॰पयिष्य॰ K, W, Sc ॰ययिष्य॰ I_1, E, I_2, Bo, Md, T_1. [T_2, T_3).

[17] ॰भद्रं K ॰चन्द्रं T_1 ॰देवं cett (+ Md,

निमन्त्रितस्तेन विदेहनाथः
स प्राहिणोद् भ्रातरमात्तदीक्षः ।
कुशध्वजो नाम स[1] एष राजा
सीतोर्मिलाभ्यां सहितोऽभ्युपैति ॥९

5 [2]इति निष्क्रान्तौ ॥

॥ प्रस्तावना ॥

ततः प्रविशति रथस्थो राजा[3] सूतः कन्ये[4] च ।

राजा । आयुष्मत्यौ सीतोर्मिले । अद्य भगवान्[5] विश्वामित्रः श्रद्दधानेन चेतसा वत्साभ्यां प्रणन्तव्यः[6] ॥

10 कन्ये । जधा[7] कणिट्ठतादो आणवेदि[7a] ॥

राजा । तुरीयो ह्येष मेध्योऽग्निराम्नायः पञ्चमोऽथवा[8] ।
अथवा जङ्गमं तीर्थं धर्मो वा मूर्तिसञ्चरः[9] ॥१०॥

सूतः । साङ्काश्यनाथ[10] एवमेतत्[11] । न खलु विश्वामित्रादृषेर्महत्त्वेन[12] कश्चिदपरः प्रकृष्यते । यस्य भगवतस्त्रैशङ्कवं[13][14] शौनःशेफ[15]

15 रम्भास्तम्भनं चैत्यपरिमेयमाश्चर्यजातमाख्यानविद् आचक्षते[16][17] ।

---

[1] Wrongly सह Md स cett (+ Mt, Mg, I_1)

[2] इति om E only

[3] राजा रथस्थः T_1 रथेन राजा T_2 रथस्थो राजा cett (+ Md, T_3)

[4] कन्यके W कन्ये cett (+ Md, T_1)

[5] कौशिको add Mt, T_2, T_3 only.

[6] प्रणितव्यः E प्रणामन्तव्यः T_1 प्रणेतव्यः T_3 प्रणन्तव्यः cett (+ Md, T_2)

[7] जह K, Mt, T_1 जधा cett (+ Md)

[7a] यथाकोन add the *chāyā* along the margin आज्ञापयति Sc

[8] °मोऽपिवा T_1, T_2 °मोऽथवा cett (+ Md) [cett (+ Md, T_1).

[9] °सञ्चयः Bo °सुन्दरः Mt °सञ्चरः

[10] साङ्काश्यायन Md साङ्काश्यनाथ cett (+ Mt, Mg, T_1)

[11] °मेवैतत् K °मेतत् cett (+ Md, T_1)

[12] °र्माहात्म्येन Mt °र्महत्त्वेन cett. (+ Md, T_1)

[13] तत्रभवतः T_1 यस्य भवतः T_2 यस्य भगवतः cett E om यस्य भगवतः . . . . आचक्षते.

[14] °शङ्कुरं K °शङ्कवं cett.

[15] °शेफं K, W, Sc, I_2, Md °शेपं I_1, Bo, T_1

[16] इत्याद्य° Mt चैत्य° cett (+ Md, T_1).

[17] °विदः प्रचक्षते Md °विद् आचक्षते cett. (+ T_1)

तदस्मिन्[1] ब्रह्माद्यैस्त्रिदशमुनि[2]भिर्नाथितशमे[3]
तपस्तेजोधाम्नि स्वयमुपनतब्रह्मणि गुरौ[4] ।
निवासे विद्यानामुपहित[5]कुटुम्बव्यवहृति-
र्भवानेव श्लाघ्यो जगति[6] गृहमेधी गृहवताम् ॥११॥

5 राजा। साधु भोः साधु सूनृतं हि सूत[7] भाषसे। प्रकृष्टकल्याणो-
दर्कसङ्गमा ह्येते[8] भगवन्तः[9] [10]साक्षात्कृतब्रह्माणो[11] महर्षयः ।
तमांसि ध्वंसन्ते परिणमति भूयानुपशमः
सकृत्संवादे[12]ऽपि प्रथत इह[13] चामुत्र च शुभम् ।
अथ प्रत्यासङ्गः कमपि[14] महिमानं वितरति[15]
10 प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रसुवते[16] ॥१२॥

सूतः। [17]दृश्यते हरितपरिसरारण्यरमणीयं कौशिकीपरिक्षिप्तमा-
यतनमृषेस्तस्य सिद्धाश्रमपदं[18] नाम । किं बहुना[19] । स एवायमा-
त्मनातृतीयः कुशिकनन्दनो [20]भवन्तमेवाभ्युद्गतः[21] ॥

---

[1] तस्मिन् Bo यदस्मिन् Mg तदस्मिन् cett (+ Md, T_1).
[2] °गुरु° Mt, T_1 °मुनि° cett (+ Md)
[3] °शम E °शमे cett
[4] मुनौ T_1, T_2 गुरौ cett
[5] Begins with तकुटुम्ब° Cu.
[6] भवति Mt जगति cett (+ Md, T_1).
[7] सूतसूनृतं हि T_1 सूनृतं हि E, Bo सूनृतं हि सूत cett. (+ T_2) Torn, Cu.
[8] भवन्ति add. Mt, Mg, T_1 only
[9] भगवन्ति corr. to भगवन्तः by rev, Cu.
[10] सत्यसन्धाः add. Mt, Mg only
[11] °धर्माणो T_2 °ब्रह्माणो cett (+ T_1).
[12] °वासे° T_2 °वादे° cett (+ T_1).
[13] इति Bo इह cett
[14] किमपि K कमपि cett
[15] वितनुते T_2 वितरति cett (+ T_1)
[16] प्रसुवति T_1 प्रसुवते cett (+ T_2)
[17] आयुष्मन् add T_1 Do not add cett (+ T_2)
[18] सिद्धाश्रमं K सिद्धाश्रमं corr to सिद्धाश्रमपदं Cu सिद्धाश्रमपदं cett. (+ T_1)
[19] किं बहुना om. E, W, Sc, I_2. Read किं बहुना K, Cu, I_1, Bo, Md, T_1.
[20] इती नूनं add. Mt only नूनं add Mg T_1 only
[21] °भ्युद्गतः K, E, I_3 °भ्युद्यतः I_1, W, Sc, Md °भ्युद्यत I_2 °भ्युद्यवतः Bo °भ्युपगतः Mt, Mg °भ्युक्तः T_1 °भ्युपागतः T_2 Torn, Cu.

राजा। यद्येवम्[1]अवतरामो रथात्। कन्याभ्यां सहावतीर्य[2]। सूत[3] उच्यन्तां[4] सैनिकाः न कैश्चि[5]दाश्रमाभ्यर्ण[6]भूमयः क्रम्यन्ता[7]मिति॥

सूतः। यथाज्ञापयसि[8]॥ इति[9] निष्क्रान्तः।

ततः प्रविशति विश्वामित्रो रामलक्ष्मणौ च।

5 विश्वा॰। स्वगतम्।

रक्षोघ्नानि च[10] मङ्गलानि सुदिने कल्याणि[11] दारक्रिया
वैदेह्याश्च रघूद्वहस्य कुश[12]लैर्दीक्षाप्रवेशश्च नः।
आस्थाप्या[13]नि च ता[14]नि तानि जगतां[15] क्षेमाय[16] रामात्मनो
दैत्यारेश्चरिताद्भु[17]तान्यथ खलु व्यग्राः[18] प्रमोदामहे॥१३॥

10 [19]सन्दिष्टं च मैथिलस्य राजर्षे[20]रस्माभिराचार इति यजमानो

---

[1] यावद्॰ T_2 यद्येवम॰ cett ($+T_1$)

[2] समव॰ E सहाव॰ cett ($+T_1$)

[3] सूतः Cu सूत२ Sc सूत cett ($+T_1$)

[4] उच्यन्तां changed to उच्यता Cu उच्यतां Bo उच्यन्तां cett [($+$Md, T_2)

[5] केनचि॰ Mt, Mg, T_1 कैश्चि॰ cett

[6] ॰मारण्य॰ E ॰माभ्यर्ण॰ cett ($+T_1$)

[7] भ्रामितव्या इति Mt कमितव्या इति Mg, T_2 परिक्रामइतव्या इति T_1 क्रम्यन्तामिति cett. ($+$Md)

[8] यथाज्ञापयति Cu यदाज्ञापयति E, T_1 यथादिशसि Mt यदाज्ञापयत्यायुष्मान् T_2 यथाज्ञापयसि cett. ($+$Md)

[9] सूतः add Mg only

[10] सु॰ Md. Wrongly omits च मङ्गलानि Bo च cett ($+$Mt, Mg)

[11] कल्यानि Cu कल्यनि Bo कल्याणि E कल्यानि I_2 कल्पानि changed to कल्याणि with pencil, Sc कल्याणि cett.

[12] च कुले Mg, T_1, T_2 कुशलैर् cett ($+$Md)

[13] आस्थेयानि Mt, Mg, T_1, T_2 अस्थाप्यानि changed to आस्थाप्यानि W अस्थाप्यानि I_2 प्रस्थाप्यानि Md आस्थाप्यानि cett

[14] Wrongly om च तानि Bo च तानि changed to च तानि२ Cu As text, cett

[15] जगती॰ W, Sc, I_2 जगतं Bo जगतां cett

[16] Wrongly चिप्राय Bo only

[17] ॰ताभ्युता॰ E ॰ताद्भुता॰ cett

[18] व्यग्रां Md व्यग्राः cett ($+$Mt, Mg)

[19] प्रकाशं add Mt, T_1, T_2 only

[20] राजर्षेर्मैथिलस्य T_1, T_2 मैथिलस्य राजर्षेर् cett

ऽपि [1]यज्ञे निमन्त्रितोऽसि[2]। कुशध्वजस्तु सीतोर्मिलाभ्यां [3]सहितः प्रेषितव्य[4] इति। कृतं च तत् प्रियेण [5]सुहृदा॥

कुमारौ। भगवन्[6] कः पुनरयं महात्मा यमत्रभवन्तो[7] [8]ऽप्येवमभ्युद्गताः[9]॥

5 विश्वा॰। श्रूयन्त एव निमिकुलसम्भवा[10] राजर्षयो विदेहेषु।

तेषामिदानीं दायादो[11] वृद्धः सीरध्वजो नृपः।
याज्ञवल्क्यो[12] मुनिर्यस्मै ब्रह्मपारायणं[13] जगौ॥१४॥

कुमा॰। यस्य तद्गृहेषु माहेश्वरं धनुः पूज्यते॥

विश्वा॰[14]। अथ किम्॥

10 कुमा॰। सकौतुकम्। अथ किलान्यदपि[15] तत्राश्चर्यं यदयोनिजा कन्यकेति[16]॥

विश्वा॰। विहस्य। तदप्यस्ति।

अयं तु यजमानेन यक्ष्यमाणस्य मे गृहम्।
प्रेषितस्तेन[17] वात्सल्यादनुजन्मा कुशध्वजः॥१५॥

---

[1] ऽपि यज्ञे om E only

[2] °तोऽस्तु Mt °तोऽसि cett (+ Md)

[3] शीतोर्निर्मिलासहितः Cu सीतोर्मिलासहितः T_1, T_2 सीतोर्मिलाभ्यां सहितः cett

[4] प्रेषयितव्य Cu, K, T_2 प्रेषइतव्य E प्रवेष्टव्य Mg प्रहितव्य T_1 प्रेषितव्य cett. (+ Md) [cett

[5] प्रियसु॰ W, Sc, T_1, T_2 प्रियेण सु॰

[6] भगवन् Cu, K, W, Sc, I_2, Md भगवन् changed to भगवान् I_1 भगवान् E, Bo भगवन् om. T_1

[7] यत्र॰ changed to यमत्र॰ Cu

[8] Torn after भ; but probably reads ॰भवान्, as it has the singular verb ॰भ्युद्गतः Cu ॰भवन्तो॰ cett

[9] ॰मभ्युद्गतः changed to ॰मभ्युद्गतः Cu ॰मुपगताः Mt, Mg, T_1 ॰मभ्युपागताः T_2 ॰मभ्युद्गताः cett [(+ T_1)

[10] ॰जनक॰ Mt, Mg, T_2 ॰कुल॰ cett.

[11] तेषां दायादयो नाम T_1 तेषामिदानी दायादो cett (+ T_2)

[12] ॰वल्को Cu only [रायणं cett.

[13] ॰पारायणीं E ॰पारायणी I_2 ॰पा-

[14] विश्वा . . . . सकौतुकं। अथ om. T_1 Has it, but omits अथ before किला॰ T_2 As text, cett [किलान्यदपि cett (+ Md).

[15] किञ्चान्यदपि T_2, Mg अन्यत् किल T_1

[16] कन्येति E, Md; T_1, T_2. Torn, Cu कन्यकेति cett (+ Mt, Mg)

[17] ॰स्नेह॰ T_1 ॰स्तेन॰ cett (+ T_2).

तदस्मिन् राजश्रोत्रिये[1] वत्साभ्यां प्रश्रयेण वर्तितव्यम् ॥

कुमा॰ । एवम्[2] ।

राजा । तौ निर्वर्ण्य ।

प्रकृत्या पुण्यलक्ष्मीकौ कावेतौ ज्ञायते त्विदम् ।

5 राजन्यदारकौ नूनं कृतोपनयनाविति ॥१६॥

द्वितीयस्य च वर्णस्य प्रथमस्याश्रमस्य च ।

अहो रम्यानयो[3]र्मूर्तिर्वयसो नूतनस्य च ॥१७॥

तथा हि ।

चूडाचुम्बितकङ्कपत्रमभितस्तूणीद्वयं पृष्ठतो

0 भस्मस्तोकपवित्रलाञ्छन[4]मुरो धत्ते त्वचं रौरवीम् ।

मौर्व्या[5] मेखलया नियन्त्रितमधोवासश्च माञ्जिष्ठकं[5a]

पाणौ कार्मुकमक्षसूत्रवलयं दण्डोऽपरः[6] पैप्पलः[7] ॥१८॥

कन्ये[8] । सोम्मदंसणा खु[9] एदे[10] ॥

राजा । उपसृत्य[11] । भगवन्नभिवादये ॥

5 विश्वा॰ । दिष्ट्या[12] गर्भरूपकं[13] त्वां कुशलिनमागतं राजर्षिगृहात्[14] पश्यामि । तत् परिष्वजस्व[15] । आलिङ्गय ।

---

[1] श्रोत्रिये Mt याज्ञिकश्रोत्रिये T_1 राजन्ये श्रोत्रिये T_2 राजश्रोत्रिये cett. (+ Md)

[2] एवमेव E एवमे Bo एव I_2 एवम् cett

[3] रम्या तयो॰ K रम्यानयो॰ cett

[4] ॰लाञ्छित॰ Md, Mg ॰लाञ्छन॰ cett (+ Mt ?).

[5] मौज्या E मौर्व्या cett

[5a] माञ्जिष्ठकं I_1, K, Md माञ्जिष्टकं Bo, Cu, E, W, I_2 माञ्जिष्टकं changed to माञ्जिष्ठकं by revisor, Sc मौञ्जीष्टकं T_1

[6] दण्डःपरः E, W, Sc, I_2 दण्डो वरः T_1, T_2 दण्डोऽपरः cett.

[7] पैप्पली I_2 only

[8] कन्ये by revisor along margin in Cu

[9] कवु Md, Mt, Mg खु cett

[10] य एदे E यदे I_2 एदे cett The *chāyā* add. Sc along margin सौम्यदर्शनौ खल्वेतौ

[11] उपसृत्य om Mg only.

[12] दिष्ट्या om. Mt only

[13] ॰रूपं Md, Mt, Mg, T_1 ॰रूपकं cett

[14] राजर्षिगृहा E राजर्षीं गृहान् corrected to राजर्षिगृहान् Cu राजर्षि गृहात् Mt. Read राजर्षिमागतं ग्रहान् for आगतं राजर्षिगृहात् T_1, T_2 राजर्षिगृहात् cett.

[15] मां add (by revisor) Cu ममाङ्गानि add Mt only

अपि प्रवृत्तयज्ञो[1]ऽसौ विदेहाधिपतिः सुखी ।
गौतमश्च[2] शतानन्दो जनकानां पुरोहितः ॥१९॥

राजा । नन्वार्य[3] स[4] एकः सुखी सह पुरोधसा दैर्घतपसेन[5] [6]यस्यैवं[7] भवन्तः कुटुम्बवृत्तिमनुपतिताः[8] ॥

5 कन्ये । पणमामो ॥

राजा ।

लाङ्गलोल्लिख्यमानाया यज्ञभूमेः [9]सुनिर्गता ।
सीतेयमूर्मिला चेयं द्वितीया जनकात्मजा ॥२०॥

विश्वा०[10] । भद्रमस्तु ॥

10 लक्ष्मणः । जनान्तिकम्[11] । आर्य[12] सेयमद्भुतसूति[13]रार्या[14] ।

रामः ।

उत्पत्तिर्देवयजनाद् ब्रह्मवादी नृपः पिता ।
सुप्रसन्नोज्ज्वला[15] मूर्तिरस्याः[16] स्नेहं करोति[17] मे[18] ॥२१॥[19]

---

[1] प्रयुक्त० Cu प्रसुक्त० K प्रवृत्त० cett

[2] गोतमश्च E गौतमिश्च T_2 गौतमश्च cett (+ T_1)

[3] ०न्वार्यः W, Sc ०न्वार्य cett.

[4] स om. Cu, T_1, T_2 only

[5] द्वैर्घतमसेन Cu, K, E, Bo, W, Sc दैर्घतमसेन I_1, I_2, Md, T_2 दीर्घतपसा Mt दैर्घतपसेन om. T_1

[6] गौतमेन add Mt, T_1 only.

[7] यस्यैव E, I_2 यस्यैवं cett.

[8] ०मनुपजिविताः E ०मनुपादिताः T_1, T_2 ०मनुपतिताः cett

[9] ०भूमिस्तु निर्गता Sc ०भूमिः सुनिर्गता W ०भूमेः समुद्गता T_1, Mt (corr from ०भूमेः समुत्थिता) ०भूमेः सुनिर्गता cett.

[10] This line by revisor along margin, Cu

[11] जनान्तिकम् om T_1 only

[12] आर्य२सेयं K आर्य सेयं E आश्चर्यमियं cett

[13] ०प्रसूति० T_1, T_2 ०सूति० cett

[14] ०रार्य ॥ I_2 ०रार्यायाः Mt ०रार्या cett (+ Md)

[15] ज्ज्वला in the text is marked (— —) above, and has चणा along bottom margin, Sc

[16] ०तिर्यस्याः T_1, T_2 ०र्तिरस्या Cu ०तिरस्याः cett

[17] करोतु E, Cu (but तु by revisor) करोति cett

[18] मे om. I_2 only.

[19] Has for 4th Pāda · ०रस्यां स्निह्यति मे मनः Mt only.

राजा। भगवन्[1]।

कौ त्वामनुगतावेतौ[2] क्षत्रियब्रह्मचारिणौ।

प्रतापविक्रमौ धर्मं पुरस्कृत्योद्गताविव ॥२२॥

विश्वा०। रामलक्ष्मणौ[3] दाशरथी ॥

5 कुमा०। सविनयमुपसृत्य[4]। गुरो[5] अभिवादयावहे[6] ॥

राजा[7]। दिष्ट्या महाराजदशरथ[8]प्रसूतिर्दृश्यते। परिष्वज्य[9][10]।

नान्यत्र राघवाद्वंशात् प्रसूतिर्वत्सयोः क्षमा।

दुग्धार्णवादृते जन्म चन्द्रकौस्तुभयोः कुतः ॥२३॥

श्रुतपूर्वं ह्येतदस्माभिः कर्णामृतम्।

10 प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्य[11]शृङ्गोपचारैः

पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण[12] पुत्राः।

ये दीप्तस्य[13] श्रेयसः पारकामा[14]श्च

चत्वारोऽपि ब्रह्मचर्यं चरन्ति ॥२४॥

---

[1] भगवन् om. K भगवंन् by revisor, Cu भगवन् cett

[2] ०गतौ वीरौ T_1, T_2 ०गतावेतौ cett.

[3] ०णाविमौ K ०णौ cett

[4] सविनयम् om. E only.

[5] चरणौ add Mt only.

[6] ०द्ये T_1 ०द्ये changed to ०द्यावहे by revisor, Cu ०द्यावहे cett (+ T_2)

[7] राजा by revisor along margin, Cu

[8] ०रथस्य प्र० K ०रथप्र० cett.

[9] ०ष्वजत E ०ष्वज्य cett.

[10] तौ add. Mt only.

[11] ०दृष्य० K, Cu, E, W, Sc, I_2, Md ०दृश्य० I_1, Bo, Mt, Mg, T_1

[12] कोसलेन्द्रेण I_1, Mt, T_1 कौशलेन्द्रेण Cu कोशलेन्द्रण Bo कौसलेद्रेण E को-शलेन्द्रेण W, Sc, I_2, Md कोसलेन्द्रस्य Mg को॑॑लेन्द्रेण K

[13] दीर्घस्य Mt दीप्तस्य cett

[14] पुत्रकामा० Mg पारकामा० cett.

तदत्रभवतामरिष्टतातिमाशास्महे[1] । सिद्ध एव तु[2] रघूणां प्रसूतेरुत्कर्षः[3] ।

यान्मैत्रावरुणिः[4][5] प्रशास्ति भगवानाम्नायपूते विधौ
शश्वद्येषु वशिष्ठमनन्यविषयो रक्षाधिकारः स्थितः ।
5 सावित्रस्य मनोर्महीयसि[6] कुले तेषामवाप्तात्मनां
राज्ञां वो महिमा न जातु वचनप्रज्ञानयोर्गोचरः ॥२५॥

विश्वा० ।[7]

अश्रान्तपुण्यकर्माणः पावनप्रायकीर्तयः[8] ।
माहाभाग्यविदस्तेषां[9] यूयमेव स्तवक्षमाः[10] ॥२६॥

10 सखे[11] विश्रम्य[12] लौकिकाः संस्त्यायाननुप्रविशन्ति । तदस्मिन् विकङ्कतप्रच्छाये[13] मुहूर्तमास्महे[14] ॥ इति परिक्रम्योपविशन्ति[15] ॥

---

[1] तदत्रभवतामरिष्टतातिमा० I$_1$, Cu, E, Md, T$_1$ यदत्रभवता[illegible] Bo तदत्रभवता निष्पन्नाशिषा काममरिष्टतातिमा० W, I$_2$ तदत्रभवता निष्पन्नाशिषोः (corrected in pencil from ०शिषा) कामं गरिष्टतातिशयमा० (corr fr ०तातिमा०) Sc तदत्रभवतां निष्पन्नाशिषां कामरिष्टतातिमा० K

[2] तु I$_1$, K, W, Sc, Md नु Cu, Bo च I$_2$ तु om E, T$_1$

[3] ०र्षातिशयः Mt, Mg ०र्षः cett. (+Md)

[4] यान्मै० I$_1$, Cu, E, K, Bo, I$_2$, Sc (corr from यन्मै०) यन्मै० W, Md, T$_1$ यो मै० Mt, Mg.

[5] ०रुणः changed to ०वरुणिः Cu

[6] मुने० T$_2$ मनो० cett

[7] एवमेतन्माहात्म्यं adds Mt एवं add Mg, T$_1$, T$_2$ only.

[8] पालनप्राप्त० E पावनप्राय० cett

[9] महाभाग्य० Cu, K, Bo, Sc, Md, T$_1$ माहाभाग्य I$_1$, E, I$_2$ महाभोग्य० W

[10] तपःक्षमाः Mt, Mg विचक्षणाः T$_1$ स्तवक्षमाः cett (+T$_2$).

[11] सखे I$_1$, K, W, Sc, Md, T$_2$ सखि Bo सख E सखे changed to सुखे Cu लखे I$_2$ ततःसर्वे Mg सखे वीर T$_1$.

[12] विश्राम्य Md विश्रम्यतां Mt विश्रम्य cett (+Mg)

[13] ०प्रायच्छाये E, W, Sc ०प्रयच्छाये I$_2$ ०प्रच्छायायां Mt ०प्रच्छाये I$_1$, Cu, K, Bo, Md, T$_1$

[14] ०माशास्महे Md ०मुपास्महे T$_1$, T$_2$ ०मुपविशामः Mt ०मास्महे cett (+Mg).

[15] इति परिक्रम्योपविशन्ति K परिक्रम्योपविशन्ति Mt, Mg, T$_1$, T$_2$ सर्वे परिक्रम्योपविशन्ति Bo इति सर्वे परिक्रम्योपविशन्ति W, Sc परिक्रम्योपविशन्ति om Cu, E, I$_1$, Md, I$_2$

नेपथ्ये। जय जय जगत्पते रामचन्द्र[1] जय ॥[2] सर्वे साद्भु[3][illegible] ॥

राजा। भगवन्[4] का पुनरियं देवता ॥

विश्वा॰। अस्त्य[5]हल्या नाम गौतमस्य[6] महर्षेरौतथ्यस्य[7] धर्मपत्नी यस्याः[8] शतानन्द आङ्गिरसोऽजायत। तामिन्द्रश्चकमे। तस्मात् 5 तं[9] गौतम[10]दाराव[11]स्कन्दिनम[12]हल्याजार[13] इति निर्दिशन्ति[14]। अथ[15] भगवान्[16] मन्युमाप[17]। तस्यां[18] पाप्मान[19]मन्धतामिस्र[20]मभ्यध्यायत[21]। सेयमद्य[22] रामभद्रतेजसा तस्मादेनसो निरमुच्यत ॥

राजा। कथमप्रमेयसहजानुभाव[23]सामर्थ्य[24] एष[25] वत्सो[26] वैकर्तन-कुमारः[27] ॥

---

[1] रामचन्द्र T_1, T_2 जय cett

[2] सत्यं सूर्या[illegible] add Bo only

[3] सकौतुक॰ T_2 साद्भुत cett (+ T_1)

[4] भगवन् om T_1, T_2 only [(+ T_2)

[5] अस्ति om T_1 अस्ति cett

[6] गौतमस्य K_1, Bo, W, Sc, Cu, E, Mt, Mg गोतमस्य I_1, I_2, Md, T_1.

[7] महर्षेरौतथ्यस्य K, Bo, W, Sc, I_2 वैयथ्यस्य corr. to रौतथ्यस्य Cu महर्षेः रौतथ्यस्य E महर्षेरौतथ्यस्य मुनेः Md महर्षेरौचथ्यस्य I_1, Mg महर्षेराविथ्यस्य Mt महर्षेराचार्यस्य T_1

[8] यस्यां T_1, T_2 यस्याः cett.

[9] तं om. E, T_1, T_2 only.

[10] गोतम I_1, I_2 गौतम cett. [Md only

[11] ॰वलम्बिन॰ changed to ॰वस्कन्दिन॰

[12] Probably adds तं before अहल्या॰ E

[13] ॰ल्याये जार T_1, T_2 ॰ल्याजार cett.

[14] जानन्ति Mt, T_1, T_2 निर्दिशति W, I_2 निर्दिशन्ति cett.

[15] तथा T_1, T_2 अथ cett.

[16] स add E, K only.

[17] मन्युमाप changed to मन्युना Sc मन्युमवाप्य Mt मन्युमवाप T_1, T_2 मन्यु-माप cett (+ Md) [T_1, T_2 तस्यां cett

[18] तस्याः Cu, K, Mt तस्यो E तस्या

[19] पत्न्याम॰ W, Sc शरीरम॰ Mt पा-प्मानम॰ cett

[20] ॰तामिस्र॰ I_1, Bo, Mg, T_1, T_2, W_1 ॰तामिश्र॰ Cu, K, E, Sc, Md, I_2, Mt

[21] ॰मभ्यधात् Cu, K ॰मभ्ययात् Mt ॰मभ्यध्याय Bo ॰मभ्यध्यायत cett

[22] तदद्य T_2 सेयमद्य cett. (+ T_1).

[23] ॰सहजानुभाव॰ K, Mt, Mg, T_1, T_2 ॰सहगानुभाव॰ E ॰सहजानुव॰ corr. to ॰सहजानुपम॰ by revisor, Cu ॰सहजानु-पम॰ cett. (+ Md)

[24] ॰सामर्थ्यसार T, T_2' ॰सामर्थ्य cett.

[25] एष om. T_2 only.

[26] वत्सो om. T_1 only. वत्सो cett (+ T_2).

[27] वैकर्तनः कुमारः E वैकर्तनकुलकुमारः Cu (corr. fr. वैकर्तनकुमारः) K वैकर्तनकु-लकुमारः Bo विकर्तनकुलकुमारः T_1, T_2 वैकर्तनकुमारः cett.

सीता । सस्नेहानुरागं[1] निर्वर्ण्यापवार्य च । सरीरणिम्माणसरिसो[2] णं[3] से अणुहावो[4] ॥[4a]

राजा । निश्वस्य[5] ।[6]

रामाय पुण्यमहसे सदृशाय सीता

5 दत्तैव दाशरथिचन्द्रमसेऽभविष्यत्[7] ।

आरोपणेन पणमप्रतिकार्यमार्य-[8]

स्त्रैयम्बकस्य धनुषो यदि नाकरिष्यत् ॥२७॥

प्रविश्य तापसः । रावणपुरोहितः[9] सर्वमायो नाम वृद्धराक्षसः प्राप्तः स किल[10] राजकार्यार्द्दः[11] पश्यति ॥

10 कन्ये । हुं रक्खसो[12] ॥

कुमा° । महत्कौतुकस्थानम्[13] ।

राजविश्वामित्रौ । विमृश्य ।[14] आगच्छतु ॥ तापसो निष्क्रान्तः[15] ॥

---

[1] सस्नेहानुबधं E सविस्मयानुरागं Mg, T_1, T_2 सस्नेहानुरागं cett सस्नेहानुरागं निर्वर्ण्य om Mt

[2] सरीर° K, Bo, W, Sc, T_1 शरीर° I_1, E, Cu, I_2, Md.

[3] णुं E णं omit Bo, T_1, T_2 Read णं cett.

[4] अणुभीवोः E णुंभावो Cu अणुहवो Mt अनुभावो Md अणुहावो K अणुभावो I_1, Bo, W, Sc, I_2, T_1

[4a] शरीरनिर्माणसदृशो नन्वस्यानुभावः adds *chāyā*, Sc.

[5] निःश्वस्य I_1, W, Sc, I_2 निश्वस्य K, E, Bo, Md, T_1 निश्वस्य changed to निःश्वस्य Cu.

* [6] स्वः add. T_1, T_2 only.

[7] दाशर--मसे Bo चन्द्र om E As text, cett

[8] °मार्यत्र्यम्बक° changed to °मार्यस्त्रैयम्बकं Cu

[9] रावणस्य T_1, T_2 रावण° cett.

[10] अञ्जसा add Mt only

[11] °कार्यार्थ T_1 °कार्यार्द्दः cett ($+T_2$)

[12] ऊं राक्षसः add *chāyā*, Sc.

[13] °कमस्माकम् T_2 °कस्थानम् cett. ($+T_1$)

[14] आः add. I_1, Sc, I_2, Md आ adds Bo आह add. T_2 only.

[15] तापसो निःक्रान्तः W, K, Md तापसो निष्क्रान्तः cett (+Mt, Mg, T_1) तापसो निष्क्रान्तः om T_2

प्रविश्य राक्षसः ।[1] [2]

मातामहेन प्रतिषिध्यमानः
स्वयङ्[3]ग्रहान्माल्यवता दशास्यः ।
अयोनिजां राजसुतां वरीतुं
5 मां प्राहिणोन्मैथि[4]लराजधानीम् ॥२८॥

दृष्टश्च तत्र यज[5]मानः स राजा । तद्वचनात् कौशिककुशध्वजा-
वनुसृतोऽस्मि ॥ इति परिक्रा[6]मति ॥

रामलक्ष्मणौ । सीतोर्मिले प्रति यथासङ्[7]ख्यम् । आत्म[8]गतम् । तत् किमियममृ-
तवर्तिरिव[9] चक्षुराप्याययति ॥

10 सीतोर्मिले । तथैव तौ प्रति । किं [10]त्ति सज्[11]जइ इमस्सिं[12] लोअणाण[13]न्दे
मे[14] दिट्ठी ॥[14a]

राक्ष० । उपसृ[15]त्य दृष्ट्वा[16] च । इयं साद्भुताकृतिः सीता । स्थाने देवस्य
यत्[17]नः ।[18] ऋषे नमस्ते । [19]अप्यनामयं राज्ञः ॥

---

[1] राक्षसः add Cu, E, K only Had राक्षसः, but intended to omit, T_1.

[2] स्वगतम् add. Md only

[3] स्वयङ्ग्रहा० E स्वयंवरा० Mt स्वय-ङ्ग्रहा० cett

[4] ०थिलीं० W ०थिल० cett

[5] जरठः T_1 only यजमः cett ($+ T_2$)

[6] ०मन्ति Bo ०मति cett.

[7] यथासुखम् T_1 यथासङ्ख्यम् om E. यथासङ्ख्यम् cett ($+ T_2$)

[8] आगतं Cu आत्मगतं cett

[9] मे add Mt, T_2 only

[10] कि त्ति I_1, Cu, Sc कि ति W, Md, T_1 किं त्ति Bo किं ति Mt कि त्ति I_2 न्हिं त E किं त्ति K किं ति om Mg

[11] मज्जइ E मज्जदि T_1, T_2 सज्जइ cett.

[12] इमस्सिं I_1, K, I_2 इमोस्भि E हमिस्सिं T_1, T_2 इमस्सिं cett.

[13] लोअणाणदिनी E लोअणन्दिणि W, Sc लोअणन्दि I_2 लोअणाणन्दे cett

[14] मे om E only

[14a] किमिति सज्जत्यस्मिँल्लोकनन्दिनि मे दृष्टिः add *chāyā*, Sc

[15] उपेत्य Mt उपसृत्य cett

[16] दृष्ट्वा K, Mt दृष्ट्वा च om. Cu, T_1, T_2 Read दृष्ट्वा च cett

[17] पत्नी W, Sc, I_2 यत्नः cett

[18] तौ प्रति add Bo प्रकाशम् add. Mt only.

[19] विस्रा० add Md, Mt विस्रा० । विहस्य add Mg विजयप्यनामयं for अप्यनामयं E. As text, cett.

तौ। [1]स्वागत[2]म्। इहास्यताम्॥

अपि प्रभोर्वः कुशलं तस्य यस्यार्चयत्यसौ।

मूर्ध्ना स्खलत्किरीटेन शासनं पाकशासनः॥२७॥

राक्ष°। उपसृत्य[3][4] कुशलं स्वामिनः। सन्दिष्टं च वो महाराजेन।

5 कन्यारत्नमयोनिजन्म भवतामास्ते वयं चार्थिनो

रत्नं चेत् क्वचिदस्ति तत्परिणमत्यस्मासु शक्रा[5]दपि।

कन्याया[6]श्च परार्थतैव हि मता तस्याः प्रदानादहं

बन्धुर्वो भवि[7]ता पुलस्त्यपुलहप्रष्ठा[8]श्च सम्बन्धिनः॥३०॥

सीता। हद्धी[9] हद्धी रक्ख[10]सो[11] मं पत्थे[12]दि॥[12a]

10 ऊर्मिला। हा[13] कहं एव्व[14]म्॥[14a] राजविश्वामित्रौ [15]चिन्तयतः॥

लक्ष्म°। जनान्ति[16]कम्। आर्य आ[17]र्य किं न पश्यसि निशाचरपतिर्दे-वीमिमां प्रार्थयते॥

रामः। वत्स।

साधारण्या[18]न्निरातङ्कः कन्यामन्योऽपि याचते।

15 किं पुनर्जगतां जेता प्रपौत्रः परमेष्ठिनः॥३१॥

---

[1] स्वागतौ add Bo only

[2] स्वर्गतम् E स्वागतम् cett

[3] उपविश्य Mt, T_2 उपसृत्य cett

[4] लं स्वामिनः . . . . कन्याया om. T_1 only

[5] शक्रादिषु E शक्रादपि cett.

[6] °यास्तु E °याश्च cett

[7] भविता changed to भवता Md भविता cett. (+ Mt, Mg)

[8] °मख्याश्च E °प्रष्ठाश्च cett

[9] हद्धी Cu, E, I_2, Sc, T_1 हद्धी२ I_1, Bo, W, Md हद्धि२ K.

[10] रख्कसो Cu रक्खसो cett

[11] एसो add E only.

[12] पत्थयदि I_1 पत्थएदि Md, Mt, Mg पत्थेति T_1, T_2 पत्थेदि cett

[12a] हा धिक् राक्षसो मां प्रार्थयति add chāyā, Sc. [Bo only.

[13] हा add. K, E, T_1, T_2 तदाहा add

[14] एबम् I_1 एवम् Bo एव्व Md, Mt, Mg एव्वम् cett.

[14a] कथमेवम् add chāyā, Sc

[15] विचिन्तयतः K, Cu चिंतितः Bo चिन्तयतम् E चिन्तयतः cett.

[16] जनान्तिकम् om T_1 जनान्तिकम् by revisor, Cu जनान्तिकम् cett. (+ T_2).

[17] आर्य E, W, T_1, T_2 आर्य२ cett.

[18] °रण्योनि° E °रण्यान्नि° cett

लक्ष्म०। अतिसौजन्यादार्यस्य[1] तस्मिन्नपि[2] निसर्गवैरिणि[3] नि-
शाचरे[4] बहुमानः।

यो नस्त्रयीपरिध्वंसात्[5] स्वाचं तेजोऽपकर्षति।
ऐक्ष्वाकं[6] यश्च राजर्षिमनरण्यं[7] किलावधीत् ॥३२॥

5 रामः। शत्रुरिति[8] कामं वध्यः स्यान्न पुनरप्रमेयतपसमतिवी-[9][10][11]
रमप्राकृतं[12] प्राकृतवदर्हसि व्यपदेष्टुम् ॥

लक्ष्म०। निरस्तवीरपुरुषाचारस्य[13][14] का तस्य[15] वीरता ॥

रामः। वत्स मा मैवम्।

यद्विद्वानपि तादृशेऽप्यभिजने[16] धर्म्यात्पथो[17] विच्युतः[18]
10 किं ब्रूमोऽत्र तदन्यदेव[19] न वसन्त्येकत्र सर्वे गुणाः।
लीलानिर्जितषण्मुखाद्भगवतः[20] श्रीजामदग्न्यादृते
निर्विघ्नप्रतिपन्नविश्वविजयो[21] वीरस्तु कस्तादृशः ॥३३॥

---

[1] अतीवसौजन्यमार्यस्य यत् Mt अति-[illegible] cett

[2] निशाचरे here T_1, T_2 निशाचरे after ०वैरिणि cett

[3] निस्रज० Bo निज० W, Sc Missing, I_2 निसर्ग cett

[4] अपि add Mt, Mg, T_1, T_2 only

[5] यो नःस्त्रयी० Bo येनसत्र० T_1 यो नस्त्रयी० cett (+ T_2).

[6] ऐचाकं changed to ऐक्ष्वाकं Cu एचाकं I_2 एचकं changed to एक्ष्वाकं W रचकं Sc ऐक्ष्वाकं cett

[7] ०मनरणं E ०मनरण्यं cett.

[8] शत्रुरिति कामं Cu, K कामं सत्रारिति T_1 कामशत्रुरिति E कामं शत्रुरिति cett (+ T_2)

[9] पुनरप्रतिवीरमप्र० T_1, T_2 पुनरप्र० cett

[10] ०प्रमेयतेजसम० T_1, T_2 Originally ०प्रमेयतपम०, and also या above प by revisor, W ०प्रमेयतपसम० cett.

[11] ०मतिवीर० om Mt, T_1 only (T_2 has it)

[12] अप्राकृतं om Mg only

[13] वीर om. Mt वीर along margin by revisor, Cu सत् for वीर K वीर cett.

[14] ०पुरुषसञ्चारस्य Mt ०पुरुषाचारस्य cett

[15] तस्य Cu, K, Mt, T_1, T_2 तत्र cett

[16] तादृशो० Md only (तादृशे० Mt, Mg).

[17] धर्मपथा changed to धर्म्यात्पथो Cu.

[18] ०त्पथोऽपि च्युतः Md, Mt, Mg ०त्पथाद्विच्युतः E ०त्पथो विच्युतः cett.

[19] यद० E तद० cett

[20] हेला K लीला cett

[21] निर्विघ्नं E, Sc, I_2 निर्विघ्नं changed to निर्विघ्न W निर्वि corrected by revisor to निर्विघ्न Cu निर्विघ्न० cett

राक्ष०। [1] ननु भोः किमत्र चिन्त्यते।

[2] द्राङ्निष्पेषविशीर्णवज्रशकलप्रत्युप्तरूढव्र[3]ण-
ग्रन्थ्युद्भा[4]सिनि भ[5]ग्नभी[6]ममघवन्मातङ्गद[7]न्तोद्यमे।
भर्तुर्नन्दनदेवताविरचित[8]स्रग्दा[9]म्नि भूमेः सुता
5 वीर[10]श्रीरिव तस्य वक्षसि जगद्वीरस्य विश्राम्यतु ॥३४॥

। नेपथ्ये कलकलः।

राजा[10a]। भगव[11]न् य[12]त एते यज्ञो[13]पनिमन्त्रिताः पुत्रदारैः सह दि[14]ग्भ्यो महर्षयः सम्पतन्ति तत एवा[15]क्रन्दकलि[16]लः कलकलः॥

सर्वे उत्तिष्ठन्ति॥

10 लक्ष्म०।[17] का पुनरियं।

[18]अन्त्रप्रोतवृहत्कपालन[18a]लकक्रूरक्वणत्कङ्क[19]ण-
प्रायप्रे[20]ङ्खितभूरिभूषणरवैराघोष[21]यन्त्यम्बरम्।

---

[1] ननु om Cu, K only

[2] प्राङ्० in the original, and also द्रा along margin, I_1 द्रा is corrected by revisor along margin, Cu द्राङ्० cett

[3] ०व्रणं W ०व्रण० cett.

[4] ग्रन्थ्युद्गामिणि corrected by revisor to ग्रन्थ्युद्वासिणि in the original, and adds ल्हा along margin above द्वा, Cu ग्रथ्युडा-मिनि I_2 ग्रन्थ्युद्भासिनि cett

[5] भङ्ग० I_1, Cu, W, Sc, I_2, Md भग्न० K, E, Bo, Mt, T_1

[6] ०मोघ० I_1, Cu, W, Sc, I_2, Md ०भीम० K, E, Bo ०मोह० T_1

[7] ०दन्तो० Bo, I_2 ०दन्तो० changed to ०दंन्तो० I_1 ०दन्तो० cett

[8] ०तस्रग्० changed to ०तासुग्० Cu ०तंस्रग्० W ०तस्रग्० cett.

[9] ०ग्धाम्नि० T_1, T_2 ०ग्दाम्नि cett.

[10] वीरःश्री० Cu Lacuna in K वीरश्री० cett

[10a] राजा।. . कलकलः om I_1, Md (only)

[11] भगवन् om T_1 only

[12] यत K, Mt, Mg, T_2 य Cu, W, Sc, I_2, T_1 यत् Bo Has भगवते only for भगवन् यत एते E

[13] यज्ञेउप० W, Sc यज्ञोप० cett. [cett

[14] दिगन्तरेभ्यो Mt, Mg, T_1, T_2 दिग्भ्यो

[15] एवायमा० K, Mt, Mg एवा० cett

[16] ०क्रन्दकलितः Mt, Mg ०क्रन्दः E, T_1 ०क्रन्दकलिलः cett (+ T_2)

[17] भगवन् add Mg, T_1, T_2 only

[18] अन्त० changed to अन्त्र० W आन्त्र० Md, Mt, Mg, T_1, T_2 अन्त्र० cett.

[18a] जङ्घास्थि gives as the meaning, I_1 only

[19] ०कङ्कणं० W ०किङ्किणी० Mt ०कङ्कण० cett.

[20] ०प्रेङ्खित० changed to ०प्रेषित० W ०प्रेङ्खित cett.

[21] ०घोषयत्य० Cu, Bo, W, Mg ०घोषवत्य० E ०घोषत्य० T_1, T_2 ०घोषयन्त्य० cett

पीतो[1]च्छर्दितरक्तकर्दमघन[2]प्राग्भारघोरोल्लल[3]द्-
व्यालोलस्तनभारभैरववपुर्बन्धोद्धतं[4] धावति ॥३५॥

विश्वा॰ ।

सेयं सुकेतोर्दुहिता[5] भार्या सुन्दासुरस्य च[6] ।
5 मारीचजननी घोरा ताटका[7] नाम राक्षसी ॥३६॥

कन्ये । ताद[8] भीसणा हदासा[9] ॥

राजा । मा भैष्टमायुष्मत्यौ[10] ॥

विश्वा॰ । रामं चिबुके[11] स्पृशन् । वत्स हन्यतामियम् ॥

सीता । हद्धी[12] एसो एव्व एत्थ णिउत्तो[13] ॥

10 रामः । भगवन् स्त्री खल्वियम् ॥

ऊर्मि॰ । सुदं अज्जाए एदम्[14] ॥

सीता । सविस्मयानुरागम् । अस्सदो[15]मुहो[16] एव्व[17] से चित्तभेदो ॥[17a]

---

[1] पीत॰ Bo, E, W, Sc, I_2 पीतो॰ changed to पीत॰ Cu पीतो cett

[2] ॰धन॰ wrongly, E only

[3] ॰घोषोल्ललोल॰ changed to ॰घोरोल्ल-लद्व्यालोल॰ Cu

[4] ॰र्बन्धोद्धतं I_1, Md, Mg ॰र्द्दर्पोद्धतं W, Sc, I_2, Mt, E, K, T_2 ॰र्बद्धतं changed to ॰र्द्दर्पोद्धतं Cu ॰र्ब - द्ध - - T_1 ॰र्तिरतं Bo

[5] सेयं सुकेतोस्तनया T_1 सेयं सुता सुकेतोश्च T_2 सेयं सुकेतोर्दुहिता cett.

[6] सुन्दरी सुरस्य च Bo सुन्दाख्यरक्षसः Mt सुन्दासुरस्य च cett. (Md, T_1)

[7] ताडका Cu, K, Md ताटका cett. (+ Mt, Mg)

[8] ताद K, E, Sc, Md, T_1 ताद२ I_1, Bo, Cu, I_2 Omits this line, W. Has ताद२ . . . खल्वियम् by rev. along margin, Cu.

[9] सा हदा E हदासा cett. Has also the *chāyā* तात भीषणा हताशा along margin, Sc

[10] आयुष्मत्यौ मा भैष्टम् K मा भैष्टमायुष्मत्यौ cett

[11] चुबुके E only.

[12] हद्धी K, E, Bo, W, Sc हद्धी२ cett.

[13] णिवुत्तो Cu णिउत्तो cett एष एवात्र नियुक्तः has also the *chāyā*, Sc

[14] श्रुतमार्ययेदम् has also the *chāyā*, Sc.

[15] अस्सदो॰ I_1, Cu, E, Mt, Mg, T_1 अणदो Sc, I_2, Md अस्सदो changed to अम्मदो W अमेदो Bo अरमदो K.

[16] ॰पुहो K ॰महो E ॰मुहो om Md मुहो cett

[17] एव Bo एव्ब Md एव्व om E एव्व cett (in Cu it is by rev. along margin)

[17a] अन्यतोमुख एवास्य चित्तभेदः adds the *chāyā*, Sc

राजा। साधु[1] सत्यमैक्ष्वाको रामभद्रः।

राक्ष०। अयं स रामो दाशरथिः। य एष[2]

उत्तालताटकोत्पात[3]दर्शने[4]ऽप्यप्रकम्पितः।

नियुक्तस्तत्प्रमाथाय स्त्रैणेन[5] विचिकित्सते[6] ॥३७॥

5 विश्वा०। त्वर्यतां। वत्स[7] किं न पश्यसि ब्राह्मणजनस्य [8] [9]सङ्घात-मृत्युमयतः॥

रामः। एवं। भवन्तो जानन्ति।

सर्वदोषानभिष्वङ्गादाम्नायसमतां[10] गतः[11]।

युष्माकमभ्युपगमः[12] प्रमाणं पुण्यपापयोः ॥३८॥

10 इति परिक्रम्य निष्क्रान्तः॥

सीता। अम्मो[13] परागदो[14] एव्व[15]। हड्डी हड्डी[16]। उप्पादवादाली[17] विअ हदासा महाणुहावं[18] अहिद्दवदि[19]॥

---

[1] साधु om T_1 only

[2] एषः changed to य एषः Cu स एषः T_1, T_2 य एष om E य एष cett

[3] ०कापात० changed to ०कोत्पात० Cu.

[4] ०द्लनेऽप्य० Mt ०पवनेऽप्य० K ०वचनेष्व० changed to ०दर्शनेऽप्य० Cu ०दर्शनेऽप्य० cett.

[5] स्त्रैणेन E स्त्रीणेन Md, T_1 स्त्रैणेन cett (+ Mt, Mg, T_2)

[6] ०कित्सति Cu, T_1, T_2 ०कित्सते cett

[7] त्वरता वत्सः I_1 त्वरतां वत्स W, Sc, Md, Mg त्वरय वत्स Mt त्वर्यतां वत्स Bo त्वरयतां वत्स E त्वरन्ती वत्स I_2 त्वरस्व वत्स T_1 वत्स त्वरतां Cu वत्स त्वरैतां K.

[8] महतः add. Md, I_1, Bo, E, W, Sc, I_2, T_1 महतः add. by rev Cu. Not add by K, T_2.

[9] सम्पात० W, Sc, I_2 संघातः only for सङ्घातमृत्युमयतः Bo ०जनसङ्घात० changed to ०जनस्य महतः सङ्घात० by rev, Cu. As in text, cett [०समतां cett.

[10] ०समतीं Bo ०समत्ता I_2 ०समती Cu

[11] घताः Bo गतः K, E गतः changed to गताः Cu गताः cett.

[12] ०भ्युपगमः K, E, Bo ०भ्युपगमः changed to ०भ्युपगमाः Cu ०भ्युपागमाः changed to ०भ्युपगमाः W ०भ्युपगमाः cett

[13] अम्मा Bo अधो E अंहो T_1 अम्मो cett

[14] पथिगदो Bo परागआ K परागदो cett.

[15] एव E only

[16] हड्डी W, Sc हड्डी changed to हड्डी२ by rev., Cu हड्डी हड्डी cett

[17] वादाविलि E वादावली T_1. Orig. वादाली, but व along margin by rev to be inserted after दा I_1 वादाली cett.

[18] ०हावं Cu, K ०भावं cett.

[19] अहिद्दवदि K, E अहिद्दवदि changed

राजा[1]। धनुरास्फाल्य[2]। आः पापे तिष्ठ तिष्ठ[3] ॥

ऊर्मि॰। अए[4] दाणिं[5] सञ्चं[6] एव्व[7] तादो [8]पत्थिदो[9] ॥

लक्ष्म॰। विहस्य। पश्यन्तु भवन्तस्ताटकाम्[10]।

हृन्मर्मभेदिपतदुत्कटकङ्कपत्र-

5 संवेग[11]तत्क्षणकृतस्फुरदङ्गभङ्गा[12]।

नासाकुटीरकुहरद्वयतुल्यनिर्य-

द्बुद्बुदध्वनद[13]सृक्प्रकरा[14] मृतैव[15] ॥३९॥

कन्ये। अच्छरिअं अच्छरिअं[16]। पिअं पिअं णो[17] ॥

राजा। अहो दृढप्रहारिता राजपुत्रस्य[18] ॥

---

to अहिद्दअदि Cu अभिद्दवदि I_1, Bo, Sc, Mt अभिद्दवति T_1 अभिद्दवइ W अभि-द्दवदि I_2 अभिवट्टदि Md अहो परागत एव। हाधिक्२ उत्पातवातालीव हताशा महानुभावमभिद्रवति add *chāyā*, Sc

1 रामः for राजा Sc, T_1 only

2 ॰स्फाल changed to ॰स्फाल्य Cu ॰स्फालयन् K ॰स्फाल्य cett.

3 तिष्ठ for तिष्ठ तिष्ठ Md, Mt, Mg

4 अये Cu, K अवि T_1, T_2 अए cett

5 दाणी E दाणीं W दाणि I_2 दाणिं cett

6 सयं E सव्वं Cu सञ्चं cett.

7 एव Bo जेव E एव्व cett.

8 पुडमं add T_1 only

9 पस्थिदो Cu only अये इदानीं सममेव तातः प्रस्थितः add. *chāyā*, Sc

10 ॰ताडकां E, K, Md ॰ताटकां changed to ॰ताडकां Cu ॰ताटकी I_2 ॰ताटकां cett. (+ Mt, Mg)

11 Reads संयोग॰, and has also वे below यो Cu समेद्द॰ K संवेग॰ cett.

12 ॰भागा E ॰भाङ्गा Cu ॰भङ्गा cett

13 ॰भ्रमद॰ W, Sc ॰स्रवद॰ T_1 ॰स्व-नद॰ T_2 ॰ध्वनद॰ cett.

14 ॰प्रसरा Bo, Md, Mt, Mg, T_1, T_2. Reads ॰प्रसरा, but also underlines स, and has क along margin, I_1 ॰प्रकरा cett.

15 मतैव Cu only.

16 अच्छरिअं२ K, I_2 अच्छरिअं२ Bo अच्छरिअं Sc अचरियं Cu अच्चरिअं E, W अच्छरिचं I_2 अच्चरिअं२ Md, T_1, T_2.

17 पिअं णो I_1, Bo, Sc पियं पियं णो Cu पिअं णो E, I_2 प्रिअं णो W पिअं२ णो K पिअं णो२ Md, T_1 आश्चर्यं प्रिय-मावयोः add *chāyā*, Sc.

18 राजभद्रस्य T_2 only

राच॰। हा[1] आर्ये [2]ताटके[3] किं हि[4] नामैतत्। अम्बुनि मज्जन्त्यलाबूनि ग्रावाणः प्लवन्ते[5] इति।

नन्वद्य राक्षसपतेः[6] स्खलितः[7] प्रतापः
प्राप्तोऽद्भुतः[8] परिभवोऽद्य[9] मनुष्यपोतात्।
दृष्टः स्थितेन च मया स्वजनप्रमाथो[10]
दूत्यं[11] जरा च निरुणद्धि कथं करोमि ॥४०॥

विश्वा॰। एष तावदोङ्कारः[12] ॥

राच॰। अयि[13] भोः किमस्मासु वः[14] प्रतिवचनम् ॥

विश्वा॰।

अत्र सीरध्वजो[15] वेत्ता कनिष्ठो हि कुशध्वजः।
अस्याः पिता[16] हि[17] कन्यायाः कुले[18] ज्येष्ठः[19] प्रभुश्च सः[20] ॥४१॥

राच॰। सोऽप्याह[21] कुशध्वजो जानाति विश्वामित्रश्चेति ॥

---

[1] हा om K, T_1 हा is a correction, Cu Read हा cett (+ T_2)

[2] राचसि add T_1, T_2 only

[3] ताडके E, K, Md ताटके changed to ताडके Cu ताटके om Mt ताटके cett (+ Mg)

[4] हि om Md, Mt only

[5] सम्प्लवन्ते T_1, T_2 only

[6] ॰पते W, T_1, T_2 only

[7] ॰लित॰ Sc, T_1 only

[8] प्राप्तोऽद्भवः in text and द्भुतः along margin, I_1 प्राप्तोऽद्भुतः T_1 प्राप्तोद्भुग Bo प्राप्तोद्भवः Sc, Md, E, Cu (corr fr प्राप्तोतः) प्राप्तो द्रवः I_2 प्राप्तो नवः K, W

[9] ॰भवो हि K ॰भवोऽद्य cett.

[10] ॰प्रमारो in text and थो along margin, I_1 ॰प्रमाथो K, E, Bo ॰प्रमादो Cu, Mt, T_1 ॰प्रमारो W, I_2 ॰प्रमारः Md प्रवारो corr to प्रहारो Sc

[11] दूत्यं K only दैन्यं cett

[12] एतावदोङ्कारः W एष तावदोङ्कारो राचसिकुलचयस्य Bo एष तावदोङ्कारः सकलराचससंहारनिगमाध्ययनस्य Mt एष तावदोङ्कारः cett (+ Md, Mg)

[13] अयि I_2, Md, Mt, Mg, T_2 अपि cett.

[14] च for वः Cu only

[15] भार॰ Bo शीर॰ Md सीर॰ cett. (+ Mt, Mg)

[16] पिता स एव T_1 अस्याः पिता हि cett (+ T_2).

[17] पि E स Mt, Mg हि cett.

[18] कुले W only

[19] ॰श्रेष्ठः T_2 only [(+ T_2)

[20] यः Cu नः W, Sc, Mt, T_1 सः cett.

[21] सोऽप्याह om Mg only.

विश्वा०। स्वगतम्। अस्यायमवसरो[1] दिव्यास्त्रमङ्गलानां दानस्य[2]। वर्तते च[3] माङ्गल्यो[4] मुहूर्तः॥ प्रकाशम्। सखे कुशध्वज। मया हि भगवतः[5] कृशाश्वाद् गुरुचर्याव्रतैरधिगतस्य सरहस्य[6]जम्भक[7]प्रयोगसंहरणस्य[8] दिव्यास्त्रमन्त्र[9]पारायणस्य विद्यातत्त्वबीजानि[10] [11]तत्[12]प्रसादा-
5 द्दर्शनतश्च[13] शब्दतश्च[14][15] रामभद्रस्य सम्प्रति प्रकाश्यन्ते[16]।

ब्रह्मादयो ब्रह्महिताय तप्त्वा
परः सहस्राः[17] शरदस्तपांसि[18]।
एतान्यपश्यन्[19] गुरवः[20] पुराणाः
स्वान्येव तेजांसि तपोमयानि॥४२॥

10 राजा[21]। अनुगृहीतं रघुकुलम्॥

लक्ष्म०। दिष्ट्या देवदुन्दुभिध्वनिः पुष्पवृष्टिश्च॥

राघ०। आः[22]। दिवौकसोऽपि राजविरुद्धमनुमोदन्ते[23]॥

---

[1] अयमव० K यस्त्वयमव० T_1 अस्त्वयमनव० T_2 अस्यायमव० cett

[2] नादस्य Bo only

[3] च om T_1 only.

[4] माङ्ग० Cu, K, E, T_1, T_2 मङ्ग० cett

[5] भवतः corr to भगवतः W

[6] सरहस्यस्य Mt, T_2 रहस्यस्य T_1 सरहस्य० om Md, Mg सरहस्य० cett

[7] ०जृम्भक० E, W, Sc, Mt ०जम्भगस्त्र० T_2 ०जम्भक० cett

[8] ०संहारस्य W, Sc, T_1, T_2 ०संहरस्य I_2 ०संहरणस्य cett

[9] ०मङ्गल० for ०मन्त्र० T_1 only

[10] विद्या अधीताः for विद्यातत्त्वबीजानि Mt only.

[11] एताः add Mt only.

[12] तत् changed to मत् Sc मत् Mt, T_1, T_2 तत् cett

[13] ०दर्शतः T_1, T_2 ०दर्शतश्च cett

[14] शब्दात्मना च T_1, T_2 शब्दतश्च cett.

[15] लब्धात्मना add Mt only

[16] प्रकाश्यन्ते K, E, W प्रकाश्यन्ती Cu प्रकाशन्ते Sc, I_2 प्रकाशन्तां I_1, Bo, Md, T_1.

[17] ०सहस्रं Mt, Mg, T_1, T_2 ०सहस्राः cett

[18] शरदरत० E शरदत० changed to शरदः त० Sc शरदा त० Mg शरदस्त० cett

[19] ०पश्यन् Cu, E, K, Bo, W ०दर्शन् underlined in text, and पश्य along margin, Sc ०दर्शन् I_1, I_2, Md, T_1.

[20] गुरवः Cu, K, Mt, T_1, T_2 मुनयः cett.

[21] रामः for राजा T_2 only

[22] आः by rev along margin, Cu आः om. Md, Mt, Mg आ T_1 आह T_2 आः cett

[23] ०मनुतिष्ठन्ति for ०मनुमोदन्ते Mt only.

लक्ष्म॰। कथम्।

झटित्येवोत्प्रद्रुत[1]कनकसिक्ता इव दिशः
पिशङ्गत्वात्सन्ध्यान्तरित इव निर्भाति[2] दिवसः[3]।
ज्वलत्केतुव्रात[4]स्थगितमिव[5] दिव्यास्त्रनिचयै-[6]
5 र्नभो नैरन्तर्यप्रचलिततडित्[7]पिञ्जर[8]मिव ॥४३॥

राजा[9]।

तेजोभिर्दिशि दिशि विश्वतः प्रदीप्तै-
रादित्यद्युतिमवधीर्य[10] विस्फुरद्भिः।
पर्यायत्वरितगृहीतविप्रयुक्तं[11]
10 सामर्थ्यं रहयति[12] नायनो[13] मयूखः ॥४४॥

कन्ये। समन्तदो[14] पज्जलिद[15]विज्जुपुञ्ज[16]पिञ्जरेण उक्कमन्ति[17] विश्र लोअणाइं[18] पहापरिप्फन्देण[19] ॥

---

[1] ॰वृत॰ for ॰द्रुत॰ T_1 only.

[2] चाभाति Mg, T_1 निर्भाति cett (+ T_2)

[3] दिवसं Cu only

[4] ॰त्केतुव्रत॰ E ॰त्केतुवृक॰ T_1 ॰त्केतोरात॰ T_2 ॰त्केतुव्रात॰ cett

[5] ॰गित इव Md, Mt, Mg ॰गितमिव cett.

[6] ॰निचितं Mt, Mg, T_1, T_2 ॰निचयैर् cett

[7] ॰विद्युत्॰ T_2 ॰तटित्॰ T_1 ॰तडित्॰ cett

[8] ॰त्पञ्जर॰ corr to ॰त्पिञ्जर॰ I_1 ॰त्पञ्जर॰ E, Md, T_1, T_2 ॰त्पुञ्जक॰ Mt ॰त्पिञ्जर॰ K ॰त्पिञ्जर॰ cett.

[9] राजा add K, E, Sc अपि च add Mt, Mg, T_2 only.

[10] ॰मपविध्य for ॰मवधीर्य T_1, T_2 only.

[11] ॰मुक्तं for ॰युक्तं T_1 only.

[12] हरयति for रहयति T_1 only.

[13] नायनो I_1, Md, Mt, Mg, T_1, T_2 नाथनो Cu नाषनां Bo तापनो cett

[14] सम्मन्तदो Cu समिद्दो T_1, T_2 समन्तदो cett

[15] पजुलिद॰ Md, Mt, Mg पललिद॰ changed to पज्जलिद॰ Cu यभ्रलिद॰ Bo पज्जलद॰ K पज्जलिद॰ cett

[16] विज्जुपुञ्ज॰ K, E, Cu (corr. fr विजुपुञ्ज॰) विजुप्पुञ्ज॰ W, Sc, I_2 विज्जुप्पुञ्ज॰ I_1, Bo, Md, T_1

[17] उक्खमन्ति in text and also क्क along margin, T_1 उभति Md, Mg उक्कमिति Mt उक्खिमन्ति T_1, T_2 उक्कमन्ति cett

[18] लोअणाइ Sc, I_2 लोअणाइ E लोअणाइं cett

[19] पहापनिप्फन्देण I_1, I_2 पहापनिप्फदगः Bo पहापरिछन्देण corr to पहाए निप्पन्देण Cu पहावनिथन्देण W पहा-

राम०। अहो दुरासदं दिव्यास्त्रतेजः[1]। स्त्यायता[2] येन[3] रावणपुरन्दरद्वन्द्वसंरम्भं[4] स्मारितोऽस्मि[5]।

सर्वप्राणप्रवण[6]मघवन्मुक्तमाहत्य[7] वक्ष-
स्तत्सङ्घट्टा[8]द्विघटितबृहत्खण्ड[9]मुच्चण्डरोचिः।
5 एवं[10] वेगात् कुलिशमकरोद् व्योम विद्युत्सहस्रै-
र्भर्तुर्वक्त्र[11]ज्वलनकपिशा[12]स्ते च रोषाट्टहासाः ॥४५॥

विश्वा०। अभिवन्दस्व[13] विसर्जय च[14] रामभद्र दिव्यास्त्राणि।

ब्रह्मेन्द्रद्रविणेशरुद्रवरुणप्राचीनबर्हिर्मरु-
त्कालाग्नि[15]व्यतिरेकिणां भगवतामाम्नायमन्त्रात्मनां।
10 एतेषां तपसामिवाप्रतिरथै[16]स्तेजोभिरुत्कर्षिणा[17]-
मेकैकस्य जगत्त्रयप्रमथनत्राणावधिर्योग्यता ॥४६॥

नेपथ्ये।

एष प्रह्वोऽस्मि भगवन्नेषा विज्ञापना च[18] नः[19]।
दिव्यास्त्रसम्प्रदायोऽयं[20] लक्ष्मणेन सहास्तु मे ॥४७॥

वनिष्फन्देण Sc पभापरिप्पदेण E पहापरिप्फन्देण K, Md, T_1 समन्ततः प्रज्वलितविद्युत्पुञ्जपिञ्जरेणोत्क्रमन्तीव लोचनानि प्रभावनिष्पन्देन add *chāyā*, Sc.

1 स्फुरति add Mg only

2 स्त्यायति Mt सन्धीयता W, Sc स्त्यायता om Mg संस्त्यायते T_1 स्त्यायता cett (+ T_2, Md)

3 ऽनेन for येन T_2 only

4 ०द्वन्द्वयुद्धसंरम्भं Bo only

5 ०सि for ०स्मि Bo only

6 ०प्रणव० Bo ०प्रणव० corr to ०प्रवण० W ०प्रवण० cett.

7 ०माहात्म्य for ०माहत्य Mt only

8 ०त्सङ्घर्षा० E, W, Sc, I_2 ०त्सङ्घट्टा० cett

9 ०हद्दण्ड० for ०हत्खण्ड० T_1 only.

10 एव for एवं E only

11 ०र्वज्र० for ०र्वक्त्र० T_1 only

12 ०कपिला० for ०कपिशा० T_1 only

13 ०वाद्य T_1 ०वन्द्य T_2 ०वन्दस्व cett

14 च om Cu, T_1 only

15 ०लाग्नि० in text, and द्य along margin, I_1 ०लाद्य० W, Sc, I_2 ०लाग्नि० cett

16 ०प्रतिहतै० K, Mt, T_1, T_2 ०प्रतिरथै० cett

17 ०रुत्सर्पिणा० for ०रुत्कर्षिणा० T_1 only.

18 हि for च E only

19 वः Mt, T_1, T_2 नः cett

20 ०दानोऽसौ T_1 ०दानोऽयं T_2 ०दायोऽयं cett.

विश्वा०। रामभद्र एवमस्तु[1] ॥

लक्ष्म०। अहो प्रसादः[2] ।

झटित्युन्मीलितप्रज्ञमप्रतर्क्यं[3] च शक्तिभिः ।
ज्योतिर्मयमिवात्मानं[4] मन्ये विद्याप्रकाशनात् ॥४८॥

5 नेपथ्ये ।

राम राम महाबाहो वयं त्वय्यायतामहे ।
विश्वामित्राभ्यनुज्ञानात् सह भ्रात्रा प्रशाधि नः ॥४९॥

कन्ये । [5]देवदाओ[6] मन्तेन्ति[7] । अहो[8] अच्छरिअम्[9] ॥

नेपथ्ये[10] । भगवन्तो[11] दिव्यास्त्रनिकायाः ।

10 विश्वामित्रात्प्राप्य विश्वस्य मित्रा-
त्पुण्यैर्[12]युष्मानद्य रामः कृतार्थः ।
ध्यातैर्ध्यातैः सन्निधेयं भवद्भिः
स्वं स्वं[13] स्थानं यात[14] यूयं नमो वः ॥५०॥

लक्ष्म। आर्य[15]वचनादन्तरिता[16]न्यस्त्राणि[17] ॥

---

[1] तथास्तु for एवमस्तु Mt, Mg, T_1, T_2 °मस्तु . . . . मन्ये विद्या om Md only

[2] प्रसादं for प्रसादः Bo only

[3] °प्रतर्कं corr. to °प्रतर्क्यं Cu

[4] °महात्मानं for °मिवात्मानं T_1 only

[5] अंहो add Mt, T_1, T_2 अहो add Mg only.

[6] देवदाअ I_1 देवदाआ Md, Mt, Mg देवताओ K देवताओ corr to देवदाओ Cu देवताओ वि T_1, T_2 देवदाओ cett.

[7] मंत्तेंत्ति I_1 मंत्तेति K, I_2 मंत्तेंति Md, Mt, Mg मत्तेति Bo मंतेदि E, Sc, Cu (corr fr मंत्तेति) भिस्सयंति T_1 मंत्तेदि W

[8] अहो om. T_1, T_2 only.

[9] अच्छरिअं२ I_1, Bo, Sc अच्छरियं२ (corr fr अच्छरियं) Cu अच्छरिअं K, W, I_2 अच्चरिअं E अच्चरिअं२ Md अच्चअं२ T_1 देवताः मन्त्रयन्ति अहो आश्चर्यम् add *chāyō*, Sc

[10] नेपथ्ये om Mg only

[11] भगवते E भवन्तो Md भगवन्तो cett. (+ Mt, Mg)

[12] °त्पुष्पै° corr to °त्पुण्यै° W

[13] स्वस्वं Bo स्वस्व E स्वयं W स्वं स्वं cett

[14] यत्र for यात T_1 only.

[15] आचार्य° for आर्य° E only

[16] °दन्तरिता° corr to °दवरिता° Cu °दन्तर्हिता° T_1, T_2 °दन्तरिता° cett.

[17] °तान्यपि शस्त्राणि Cu °तान्यस्त्राणि cett

राजा[1]। भगवन्[2] महाद्भुत[3]निधे कुशिकनन्दन नमस्ते।

ज्वलित[4]तपसस्तेजोराशेर्जगत्यमितौजस-

स्तव निरवधौ माहाभाग्ये कृतस्तुतिसाहसः।

प्रमित[5]विषयां[6] शक्तिं विन्दन्न वाचि न चेतसि

5 प्रतिहतपरिस्पन्दः[7] स्तोता विषद्य हृणीयते[8] ॥५१॥

*अतः[9] स्पृहयामि युष्मदनुगृहीतरामभद्रालङ्कृताय[10] दशर-थाय। वयं पुनरार्येण[11] वञ्चिताः यदीदृशेन जामात्रा न सम्प्रयु-[12]ज्यामहे॥

विश्वा॰। विहस्य[13]। किमद्याप्यसम्भाव[14]नेयमस्मासु॥

10 राजा। शान्तम्[15]॥

विश्वा॰। तेन [16]हि।

शम्भोर्वरादनुध्यान[17]मात्रोपस्थान[18]दायि वः[19]।

रामभद्रस्य पुरतः प्रादुर्भवतु[20] तद्धनुः[21]॥५२॥

राजा। एवमस्तु॥ ध्यात्वा प्रणमति॥

---

1 रामः for राजा T_1 only

2 भगवन् om. T_1 only

3 महात्म्य॰ for महाद्भुत॰ Sc only

4 चलिततपसस्तेजो॰ Sc अकलिततप-स्तेजो॰ Mt ज्वलिततपस्तेजो॰ cett

5 प्रतित॰ Bo प्रमिति॰ Md, Mt, Mg, T_1 प्रमित॰ cett. (+ T_2)

6 ॰विषाया (corr fr लिषायां) Cu ॰विषयां cett

7 ॰स्पन्दः Cu, K, Md, Mt, Mg ॰स्पन्द॰ Sc ॰स्पन्द॰ cett

8 घृणायते Cu हृणीयते Bo, Md, Mg घृणीयते cett

9 अतः om. Mg, T_1, T_2 only यतः cett.

10 राज्ञे add I_1, Bo, E, W, Sc, I_2, Md, T_2 only

11 ॰राचार्येण for ॰रार्येण Bo only

12 सम्प्रयु॰ Cu, K संयु॰ cett

13 विहस्य K, E विहस्य om cett.

14 ॰द्यापि सम्भाननेयममास्तु E only.

15 पापम् add Mg पापम्२ add T_1, T_2 only

16 तेनेह for तेन हि Md, Mg only

17 ॰दनुध्यात॰ Md, Mg ॰दिहाध्यान॰ E ॰दनुध्यान॰ cett

18 ॰पस्थापन॰ for ॰पस्थान॰ Cu only.

19 नः for वः W, T_2 only

20 ॰र्भवति for ॰र्भवतु T_1 only

21 तद्गतः for तद्धनुः Bo only.

राक्ष° । स्वगतम् । एभिरन्यदेव किमपि प्रस्तुतम् ॥ प्रकाशम् । भोः कुशध्वज । कियच्चिरं विचार्यते[1] ॥

राजा[2] । उक्तमेतत्[3] आर्यो[4] जानातीति[5] ॥

राक्ष°[6] । प्रत्युक्तमेतत्[7][8] सोऽप्याह कुशध्वजो जानातीति[9] ॥

5 राजा[10] । एवमेतत् सीरध्वजो[11] जानातीति ॥

[12]नेपथ्ये कलकलानन्तरम्[13] ।

[14]स्फूर्जद्वज्रसहस्रनिर्मितमिव[15][16] प्रादुर्भवत्यग्रतो
रामस्य त्रिपुरान्तकृद्दिविषदां तेजोभिरिद्धं धनुः ।

सीता । [17]सम्पदं संसइद् म्हि[18] ॥

10 राजा[19] । शुण्डारः कलभेन यद्वदचले वत्सेन दोर्दण्डकस्तस्मिन्नाहित एव ।

---

[1] °च्चिरमादृतोऽस्मि Mt °च्चिरमनादरः Mg, T_1, T_2 °च्चिरं विचार्यते cett

[2] For this line and the next two राजा । एवमेतत् सीरध्वजो जानातीति in the orig, and by rev आर्यो जानातीति । राक्षसः । प्रत्युक्तमेतत् । सोऽप्याह राजा एवमेतत् कुशध्वजो जानातीति along margin, Cu

[3] उक्तमेव तत् Bo उक्तमेवैतत् K एवमेतत् Cu उक्तमेतत् cett

[4] सीरध्वजो for आर्यो Mt, Mg, T_1, T_2 only. [K जानातीति cett

[5] जानीत इति Md, Mt, Mg जानाति

[6] Om. this line and the next, Mt, Mg, T_1, T_2 Om. this line only, Bo. For Cu see above As in text, cett

[7] प्रयुक्त° for प्रत्युक्त° W only.

[8] यतः add. K only.

[9] जानाति K, W जानीत इति Md जानातीति cett.

[10] राजा om. W only.

[11] कुशध्वजो जानीत इति Md सीरध्वजो जानाति इति K सीरध्वजो जानातीति om. E, W, Sc कुशध्वजो जानातीति I_1, Bo, I_2

[12] राक्ष add. I_1, Bo राक्ष । प्रत्युक्तमेतत् । सोऽप्याह कुशध्व add. I_2 As text, cett [T_1, T_2 only

[13] कलकलः for कलकलानन्तरम् Mt, Mg,

[14] राक्ष add Sc राजा add T_1 As text, cett (+ T_2)

[15] स्फुर्ज° E, Sc स्पुर्ज° I_2 स्फूर्ज° cett

[16] °निर्जित° Cu °निर्मित° cett.

[17] अपवार्य add W, Sc स्वगतं add Mt, T_1, T_2 only

[18] साम्प्रतं संशयितास्मि add. *chāyā*, Sc.

[19] राजा Mt, Mg, T_1, T_2, K विश्वा° राजानं प्रति I_1, Bo, E, W, Sc, I_2, Md राजा in the orig marked above, and विश्वा° राजानं प्रति along margin, Cu.

ऊर्मि॰। अवि[1] णाम एव्वं[2] भवे[3] ॥

राजा। गर्जितगुणं कृष्टं च

ऊर्मि॰। हृष्टां[4] लज्जितां[5][6] सीतामालिङ्ग्य[7]। दिट्ठिआ वड्ढामो[8] ॥

राजा। साद्भुतम्[9]। भग्नं च तत् ॥५३॥

5 राव॰। स्वगतम्। अहो दुरात्मनो[10] रामहतकस्य सर्वङ्कषः[11] प्रभावः ॥

लक्ष्म॰।

दोर्लीलाञ्चितचन्द्रशेखरधनुर्दण्डावभङ्गोद्यत-[12]
टङ्कारध्वनिरार्यबालचरितप्रस्तावनाडिण्डिमः[13] ।
द्राक्पर्याप्तकपालसम्पुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदर-[14][15][16]
10 भ्राम्यत्पिण्डितचण्डिमा[17] कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥५४॥

राजा। सहर्षोन्मादमिव[18]।

एह्येहि वत्स रघुनन्दन रामभद्र[19]
चुम्बामि मूर्धनि चिराय परिष्वजे त्वाम्[20] ।
आरोप्य वा हृदि दिवानिशमुद्वहामि
15 वन्देऽथवा[21] चरणपुष्करकद्वयं ते[22] ॥५५।

---

1 अवि E, T_1, T_2 अपि cett.

2 एवं corr to एव्वं Cu

3 भ om by pigment, Cu अपि नामैवं भवेत् add *chāyā*, Sc.

4 हृष्टा for हृष्टां W, Sc only.

5 लज्जितां om Md only.

6 च add. Mt, Mg only.

7 ॰मालभ्य Cu, K ॰मालिङ्ग्य cett.

8 वट्टामो I_1, W, I_2 वट्टामो Cu, E, K, Sc, Md वद्यमो Bo वड्डामो T_1 दिष्ट्या वर्द्धावहे add *chāyā*, Sc

9 च add T_1, T_2 only

10 दुरात्मनो om I_1 only.

11 सर्वकस्य for सर्वङ्कषः Bo only.

12 दोर्लीला॰ in the text, as also दण्डा along margin in pencil, Sc दोर्लीला॰ only, cett

13 ॰ष्टाङ्कार॰ I_1, I_2 ॰ष्टङ्कार॰ cett

14 ॰पर्यस्त॰ Mt, T_1, T_2 ॰पर्यन्त॰ Mg ॰पर्याप्त॰ cett

15 ॰मित॰ I_1, Md, Mg, T_1, T_2 ॰वृहद्॰ Mt ॰मिलद्॰ cett

16 ॰दरे भ्रा॰ W only.

17 ॰त्पण्डित॰ for ॰त्पिण्डित॰ E only

18 ॰न्माद इव for ॰न्मादमिव Mg only

19 रामभद्र Cu, K, Mt रामचन्द्र cett.

20 त्वा for त्वां E only

21 मध्ये for वन्दे T_1 only.

22 च for ते T_2 only

प्रविश्य रामः। कथ[1]मतिवात्सल्याद्[2]तिक्रमोऽपि ॥

विश्व॰। [3]गुरुर्भ[4]वान् गर्भ[5]रूपश्च ते वत्[6]सो रामभद्रः ॥

राजा। [7]प्रणम्य। भगवन् ॥

रामे[8]ण पत्या सीतायाः पूर्णास्ता युष्मदाशिषः।

5 अस्मिन्नेवोत्सवे दत्ता लक्ष्मणाय मयोर्मिला ॥५६॥

कन्ये। सास्रम्। अम्म[9]हे दि[10]ण्ण म्ह ॥

राच॰। स्वग[11]तम्। दृ[12]ष्टं [13]द्रष्टव्यम् ॥

विश्वा॰। सुष्[14]ठु शिरसा बहुमन्यामहे। वक्तव्[15]यशे[16]षस्त्वसि ॥

राजा[17]। नन्वाज्ञापय ॥

10 विश्वा॰। दुहितरौ[18] ते माण्डवी श्रुतकीर्तिश्च[19] भरतशत्रुघ्नाभ्या-
म[20]र्थये ॥

---

[1] कथमपि Cu केवलमिव T_2 कथमति॰ cett

[2] ॰दतिक्रामति प्रसङ्गः Mt, Mg, T_1 ॰दतिक्रमोऽपि cett (+ T_2)

[3] राजन् add Mt, Mg, T_2 only

[4] ॰र्भगवान् Cu, E ॰र्भवान् cett

[5] अर्भकरू॰ W, Sc वत्सरू॰ Mt गर्भरू॰ cett

[6] वत्सरो for वत्सो W only

[7] तं added by rev, Cu. No तं K तं add cett

[8] रामोपपत्या W, Sc रामेणापत्य E रामेण पत्या cett.

[9] अम्म्हहे Cu, K अह्म E अम्हो T_1, T_2 अम्महे cett

[10] दिण्ण म्ह Cu, Bo, W देहिणाह्म E दिण्ण म्ह cett अहो दत्ताः स्म add *chāyā*, Sc

[11] स्वगतं by rev, Cu स्वगतं om Mt, Mg, T_1, T_2 Have स्वगतं cett

[12] द्रष्टव्यं for दृष्टं E only.

[13] च add Mg चाच add T_2 only

[14] सुष्ठुतरं for सुष्ठु शिरसा Mg, T_1, T_2 only

[15] वक्तव्ये शे॰ E वरितव्यशे॰ T_1 वक्तव्यशे॰ cett (+ T_2)

[16] ॰शेषस्त्वस्ति E ॰शेषस्त्वमसि Md ॰शेषं त्वस्ति Mt, Mg, T_1 ॰शेषस्त्वसि cett (+ T_2)

[17] राजा।....अथान्येन केन om T_1 only

[18] च add Mt only

[19] तेऽपि add T_2 only

[20] ॰मभ्यर्थये for ॰मर्थये T_2 only

राज॰ । स्वगतम् । पश्यंत[1] [2] वनेचरस्य सतः क्षत्रिय[3]कुटु[4]म्बवैयात्यं[5] ब्राह्मणस्य ॥

राजा । भगवन्[6] किमत्र किञ्चिद्विचार्यमस्ति । किन्त्वत्र वस्तुनि[7] परवानस्मि ॥

5 विश्वा॰ । केन ॥

राजा । एकेन तावद् भवतैव[8] [9] ॥

विश्वा॰ । अथान्येन केन[10] ॥

राजा । आर्यसीरध्वजेन गौतमेन शतानन्देन च ॥

विश्वा॰ । उपहसन्[11] । [12] सीरध्वजशतानन्दयोरहं[13] विवेक्ता[14] ॥

10 राजा । भगवानि[15]दानीं[16] जानाति ।

जनकानां रघूणां च सम्बन्धः कस्य न प्रियः ।
यत्र दाता ग्रहीता[17] च कल्याणप्रकृतिर्भवान्[18] ॥५७॥

विश्वा॰ । [19] [20] वत्स शुनःशेफ[21] । अयोध्यां गत्वा ब्रूहि भगवन्तम-[22]स्मद्वचनाद् वसिष्ठम् ।

---

[1] पश्य K पश्य corr to पश्यत Cu पश्यत om T_2 पश्यत cett

[2] पश्यत add Mt तपस्यतः add Mg, T_2. Add nothing, cett [cett

[3] चत्रियकु॰ Cu, K, Bo, T_2 चत्रिये कु॰

[4] ॰कुटुम्ब॰ om W only

[5] वैजात्यं corr to वैयात्यं Cu वैजात्यं E, W, Sc, Md वैयात्यं I_1, K, T_2, Bo, I_2

[6] भगवन् om T_2 only.

[7] वस्तुनि add by rev, Cu वस्तुनि om K वस्तुनि cett

[8] भगवतैव for भवतैव T_2 only

[9] विचार्यमस्ति add E only

[10] केन om T_2 only

[11] उपहसन् K, Md अपहसन् by rev, Cu अपहसन् cett उपहसन् om. Mt, Mg, T_1, T_2

[12] तर्हि add Mt, T_1, T_2 only

[13] एव add Mt अपि add Mg only.

[14] वेदयिता Mt वेत्ता Mg विनेता T_1, T_2 विवेक्ता cett.

[15] भवा॰ for भगवा॰ Cu only.

[16] ॰निदं for ॰निदानीं E only.

[17] ग्रहीता Cu, K गृहीता cett

[18] कल्याणप्रतिभूर्भ॰ Mg, T_2 तुल्यप्रतिष्ठ-तिर्भ॰ K कल्याणप्रकृतिर्भ॰ cett

[19] एवम् add K only

[20] आकाशे add E, Mt, Mg, T_1, T_2 only.

[21] ॰शेफ Cu, K, W, Sc, Md, Mt, Mg ॰शेप cett.

[22] मद्वचनात् भगवन्तं वशिष्ठं T_1, T_2 भगवन्तमस्मद्वचनाद् वसिष्ठ cett

एताश्चतुर्भ्यो रघुनन्दनेभ्यो निमेर्गृहे राजसुताश्चतस्रः ।
वसिष्ठवद्गौतमवच्च भूत्वा दत्ताः प्रतीष्टाश्च समं मयैव ॥५८॥

तदुपनिमन्त्र्य सर्वान् महर्षीन् महाराजदशरथस्यानुयातो वैदेहनगरमागच्छ । तदा मम मैथिलस्य च राज्ञो यज्ञसमाप्तौ 5 विततगोदानमङ्गलाः कुमाराः परिणेष्यन्तीति ॥

कुमा॰[12]। स्वगतम्[13]। प्रियात्[14] प्रियतरं नः ॥

कन्ये[15a]। दिट्ठिआ अविप्पवासो दाणिं[17] भइणिआणं हुविस्सदि॥

राम॰। अद्यापि भोः[21] शृणुत धर्माक्षरम् । अनर्थ एष[23] वो[24] यत्कन्येयमन्यस्मै दीयत इति ।

---

[1] वशिष्ठ॰ Cu, K, I_2 वसिष्ठ॰ cett.

[2] दत्तः प्रतीष्टाश्च K दत्ताः प्रदिष्टाश्च T_1, T_2 [illegible] cett.

[3] ॰राज॰ om Bo only.

[4] दशरथस्यानुयाती E दशरथस्यानुज्ञातो W दशरथानुजातो I_2 दशरथानुयातो Mg, T_1, T_2 दशरथस्यानुयातो cett.

[5] विदेह॰ for वैदेह॰ Md, Mt, Mg only

[6] तथा for तदा Mt only तदा .... राज्ञो om T_1 only [only

[7] मिथिलस्य for मम मैथिलस्य च T_2

[8] राजर्षेः Mt only राज्ञो cett

[9] ॰परिसमाप्तौ for ॰समाप्तौ T_1, T_2 only.

[10] विहित॰ for वितत॰ T_1, T_2 only.

[10a] Has 'Having the hair cut' along margin, W.

[11] परिपोष्यन्तीति E परिणेष्यन्ति Md, Mt परिणेष्यन्तीति cett.

[12] राजा for कुमा॰ T_1 only.

[13] स्वगतं om. Mt only.

[14] प्रियात् om. K, T_1 only.

[15] प्रियं for प्रियतरं T_1 only.

[15a] कन्ये om E.

[16] दितिआ Bo दिष्टिआ K, Sc दिष्टिआ I_2 दिठी E दिट्ठिआ cett

[17] दणिं I_2 दाणि E दाणिं cett

[18] आणं Bo only आणुणं E only भणिआणं cett.

[19] ऊविस्सदि K, Md हविस्सदि Cu दुविस्सदि E भविस्सदि I_1, Bo, W, Sc, I_2, T_1 दिष्ट्या अविप्रवास इदानीं भगिन्योर्भविष्यति add. *chāyā*, Sc.

[20] आद्येऽपि E आथापि Md अद्यापि cett (+ Mt, Mg)

[21] भोः .... श्लाघ्येऽपि om. Bo.

[22] शृणु for शृणुत T_1 only.

[23] एष Cu, K, T_1, T_2. Lacuna, Bo एव cett

[24] Lacuna, Bo वो corr. to वै Cu आपतितः for एव वो Mt वो cett.

[25] ॰मस्मै W, T_1, T_2 Lacuna, Bo इयमन्यस्मै om. K ॰मन्यस्मै cett.

पौलस्त्यो विनयेन[1] याचत इति श्लाघ्येऽपि[2] वो नादरः
सम्बन्धे सति यत्[3] त्रिलोकपतिना सौख्यं न तच्च[4] स्पृहा[5]।
गन्तव्या पुनरन्यथैव[6] नियतं लङ्कापि[7] नः सीतया
तन्मा भूदिह वः[8] पुरन्दरपुरीवन्दि[9]प्रसक्तो विधिः[10] ॥५९॥

5 नेपथ्ये कलकलः।

राजा[11]। तत्कावकाल[11a]पर्जन्य[12]भीमौ वृन्देन धावतः[13]।
विश्वा०। [14]एतौ सुबाहुमारीचौ पुत्रौ सुन्दोपसुन्दयोः ॥[15]६०॥
तद्धत्तौ रामलक्ष्मणौ[16] प्रहन्यतामेष[17] यज्ञप्रत्यूहः ॥
तौ[18]। यथा[19]ज्ञापयसि[20] ॥ इति[21] विकटं परिक्रामतः ॥

10 कन्ये। एत्थ दाणिं[22] कहम् ॥

---

[1] विनयेन K, Md, Mt, Mg पिनयेन corr to विनयेन W पि नयेन cett

[2] ०घ्ये विधौ ना० Mg ०घ्ये न वो ना० T_1, T_2 ०घ्येऽपि वो ना० cett.

[3] यच्च लोक० Mg वः त्रिलोक० E यत् त्रिलोक० cett

[4] कुच for तच्च T_1 only

[5] स्पृहाः for स्पृहा W only

[6] ०रन्यथैव Md ०रन्यथापि T_1 ०रन्यथैव cett (+ Mg, Mt, T_2)

[7] लङ्का च वः T_1 लङ्का च यत् T_2 लङ्कापुरी Mt लङ्कापि नः cett

[8] व changed to नः Cu वः cett

[9] वन्दी० E, Mg वन्दी० corr. to वन्दि० I_1 बन्धि० T_1, T_2 वन्दि० cett

[10] वयः for विधिः T_1 only

[11] राजा। . . . . धावतः om. here, Mt only

[11a] तत्कावितावकाल० W, Sc तत्कावकाल० corr to तत्कालकाल० Cu कौकालकाल० Mg तत्कावकाल० cett

[12] ०पर्जन्यौ K, Md, Mg पर्यन्यौ corr. to ०पर्यन्य० Cu ०पर्जन्य० cett

[13] धातवः for धावतः I_1 only.

[14] ऊर्ध्वमवलोक्य add Mt only

[15] रावणानुचरौ घोरौ यज्ञप्रत्यूहकारिणौ add K, E, W, Sc, I_2 संवर्तकालपर्जन्यभीमौ वृन्देन धावतः add Mt only

[16] रामलक्ष्मणौ om T_1 only.

[17] प्रहन्यतामेष यज्ञप्रत्यूहः K, Cu हन्यतामेतौ यज्ञप्रत्यूहनौ Md, Mg प्रतिहन्यतामेष यज्ञप्रत्यूहः T_1, T_2 हन्यतामेष यज्ञप्रत्यूहः cett.

[18] तौ om Bo तौ . . . . ०पयसि om T_2 उभौ for तौ Md, Mt, Mg तौ cett (+ T_1)

[19] यदा० for यथा० T_1 only

[20] ०पयति E, Mt ०पयसि cett.

[21] रामलक्ष्मणौ for इति T_2 only

[22] दाणी W दाणी E दाणिं cett अत्रेदानीं कथम् add *chāyā*, Sc.

राच° ।

हन्त साध्विव[1] सम्पन्नं विपर्यस्तो विधिर्भवेत् ।
तद्वीक्ष्य कार्यपर्यन्तं माल्यवत्युपवेदये[2] ॥६१॥

राजा । धनुरास्फालयन्[3][4] । वत्स[5] रामभद्र वत्स लक्ष्मण । अप्रमत्तः[6]
5 प्रमत्तं विजयस्व । अयमहं[7] परागत एव ॥

विश्वा° । विहस्य[8] सहस्रग्रहम्[9] ।

राजन्नितो[10] ह्येहि सहानुजस्य
रामस्य पश्याप्रतिमानमोजः ।
ब्रह्मद्विषो ह्येष हिनस्ति[11] सर्वा-
10 नाथर्वणस्तीव्र इवाभिचारः ॥६२॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ [12]प्रथमोऽङ्कः ॥

---

[1] साध्वेव for साध्विव E only.
[2] °वेदयेत् for °वेदये Bo only
[3] मन्यु° for धनु° Bo only
[4] °स्फाल्य for °स्फालयन् T_1 only
[5] वत्स om. E only
[6] अप्रमत्तं for अप्रमत्तः प्रमत्तं I_2 only
[7] अयमहं for अयमहं E only
[8] विहस्य by rev Cu विहस्य सहस्र-ग्राहम् T_1 only.
[9] °ग्रहं corr. to °ग्राहं Cu ग्राही W, Sc, I_2 °ग्रहं Bo, K °ग्राह I_1, E, Md, T_1
[10] याहि for ह्येहि Mg only
[11] निहन्ति for हिनस्ति Mt, Mg, T_2 only
[12] कौमारो नाम add Cu, K, Md कुमारो नाम add. Bo only

[1] ततः प्रविशत्युपविष्टः सचिन्तो[2] माल्यवान् ॥

माल्य° । भो[3] यतः प्रभृति सर्वमायात् सिद्धाश्रमवृत्तान्तमश्रौषं तत आरभ्य

दूराद्वीयो धरणीधराभं
5 यस्ताटकेयं[4] तृणवद् व्यधूनोत्[5] ।
हन्ता सुबाहोरपि ताटकारिः[6]
स राजपुत्रो हृदि बाधते माम्[7] ॥१॥

तदनुप्लवानां च [8]भूयसां क्षणेनैकेन[9] वध इति किमेतदाश्चर्यम्[10] ।

वीर्योत्कर्षैर्यदमृतभुजां निर्ममे पद्मयोनि-
10 स्तस्य द्वैधं[11] व्यधित धनुषः[12] शाम्भवीयस्य रामः ।
दिव्यामस्त्रोपनिषदमृषेर्यः कृशाश्वस्य शिष्या-
द्विश्वामित्राद्विजयजननीमप्रमेयः प्रपेदे ॥२॥

[13]प्रसह्य रावणाद्विष्टमस्मद्भूतस्य[14] पश्यतः ।
अस्त्रदानाद्भुतं काले[15] प्रौढेन मुनिना कृतम् ॥३॥

---

[1] ॥ श्रीशं वन्दे ॥ begins E only.
[2] सचिन्तो om Mg only
[3] भोः Cu, K भो भो E भो cett
[4] °स्ताडकेयं K, Md °स्ताटकेयं corr to °स्ताडकेयं Cu °स्ताटकेयं cett (+ Mt, Mg)
[5] °वद्ध्यधूनोत् for °वद्व्यधूनोत् W only
[6] ताडका° K, Md ताटका° corr to ताडका° Cu ताटका° cett (+ Mt, Mg)
[7] तां W मे Mg मां cett
[8] तदनुप्लवानां च भूयसां om Mt only
[9] लक्ष्मणेनै° for क्षणेनै° Mt, Mg only
[10] किमेतदित्था° for किमेतदा° Sc only
[11] द्वैध्यं for द्वैधं E only
[12] नहुषः for धनुषः Md only.
[13] अपि च add. Md only
[14] रावणादिष्ट° corr. to रावणाद्विष्ट° W रावणादिष्ट° Bo रावणाद्वेष° Mg रावणाद्विष्ट° cett.
[15] कालेव for काले E only

यतः[1] ।

सीतावन्दि[2]ग्रहपरिभवस्तस्य राज्ञो निर[3]स्तो
नीतं[4] चास्मान्प्रति शिथिलतामैकमुख्यं सुराणाम् ।
नान्दीनादप्रभृ[5]ति हि कृतं मङ्गलं तैस्तदानीं
5 सर्वं[6] प्रायो भजति विकृतिं भिद्यमाने प्रतापे ॥४॥

कथं वत्सा शूर्पण[7]खा प्राप्ता[8] ॥

प्रविश्य शूर्पणखा[9] । जेदु[10] जेदु [11] मादामहो ॥[11a]

माल्य॰ । वत्से आस्यताम् । का राजसन्निधौ वार्ता ॥

शूर्प॰[12] । णिवु[13]त्ताइं किल तहिं पाणिग्गहणाइम्[14] । अस[15]ं च ।
10 अगत्थि[16]महेसि[17]णा रामस्स मङ्गलोवहारि[18]अं माहेन्दं[19] धणुवरं[20] अणु-
प्पेसि[21]दम् ॥

---

[1] यतः om Mg only

[2] ॰बन्धि॰ Cu ॰वन्दी॰ Md, Mt, Mg ॰वन्दि॰ cett

[3] निरासो for निरस्तो Mg only.

[4] नीता for नीतं I_1 only.

[5] ॰प्रभाव for ॰प्रभृति Bo only.

[6] सर्वः Mt, Mg सर्व Bo सर्वं cett

[7] सूर्पणखा Cu, K सूर्पनखा Md शूर्पनखा E शूर्पणखा cett. (+ Mt, Mg)

[8] प्राप्ता । प्रविश्य शूर्पणखा om K only The same by rev along margin, Cu.

[9] शूर्पनखा E सूर्पणर्खा Cu सूर्पनखा Md शूर्पणखा cett (+ Mt, Mg).

[10] जेदु corr. to जेदु२ by rev., Cu जेतु२ W जेदु जेदु cett.

[11] कणिट्ठ॰ add. Mg only.

[11a] जयतु२ मातामहः add *chāyā*, Sc

[12] सूर्प॰ Cu, K, Md शूर्प॰ cett (+ Mt, Mg)

[13] णिडत्ताइ W णिवुताहिं E णिवुत्ताइं cett

[14] पाणीग्गहणाइं I_1 पाणिगाह Bo [illegible] E पाणिग्गहणाइं corr to पाणिगाहणाइं Cu [illegible] Sc, I_2 [illegible] W पाणिग्गाहणाइं Md पाणिग्गहणाइं K

[15] अणं I_1, Bo, E अस्सं cett.

[16] अगथि॰ E, Sc, I_2 अगत्थि॰ cett

[17] ॰मेहिसिणा I_1 ॰मेसिणा Bo ॰महेसिना Md, Mt ॰मेहेसिणा K ॰महेसिणा cett

[18] ॰लोवहारिअ orig changed to ॰लो-हारिअं Cu ॰लोवहारिय W ॰लोवहारिअं cett [Bo माहिन्द cett

[19] माहेन्दं K माहेदं E माहिन्द Cu,

[20] धणु अरं W, Sc धणु (वर om) I_2 धनू E धणुव्वरं Md, Mt, Mg धणुवरं cett

[21] पेसिदं E प्पेसिदं I_2, Md, Mt, Mg अणुप्पेसिदं cett निर्वृत्तानि किल तत्र

माल्य॰। यानि[1] भुवनेष्वतर्क्य[2]सामर्थ्यान्यायुधानि तानि[2a] रामे ब्रह्मर्षि[3]भ्यः परिणमन्ति ॥ सचिन्तम्[4]।

अमोघमस्त्वं[5] क्षत्रस्य ब्राह्मणानामनुग्रहः ।
दुरासदं च तत्तेजः क्षात्रं च[6] ब्रह्मसंयुतम् ॥५॥

5 शूर्प[7]॰। माणुस[8]मेत्तए वि एत्तिए[9] का चिन्ता ॥

माल्य॰। वत्से मा मैवम् ।

उत्पत्त्यैव हि राघवः किमपि तद्रूपो[10] जगत्यद्भुतं
मर्त्यत्वेन किमत्र[11] यस्य चरितं देवासुरै[12]र्गीयते ।
वस्तुष्वादधते च शक्तिमृषयो देवाश्च तर्कोत्तरां[13]
10 मर्त्यादेव वरप्रदानसमये ब्रह्मा भयं नो जगौ ॥६॥

अपि च ।

निसर्गेण स धर्मस्य गोप्ता धर्मद्रुहो वयम् ।
अर्थ्यो[14] विरोधः शक्रेन जातो नः प्रतियोगिना[15] ॥७॥

पाणिग्रहणानि । अन्यच्च अगस्तिमहर्षिणा रामस्य मङ्गलोपहारिकं माहेन्द्रं धनुर्वर प्रेषितम् add. *chāyā*, Sc

[1] यानि add. Mt only

[2] ॰ष्वतर्क्य॰ I_1, K, Md ॰ष्वमर्त्य॰ Bo, W, Sc, I_2, Cu (corr fr ॰ष्वतर्क्य॰) ॰ष्वन्तर्गत॰ E ॰ष्वप्रतर्क्य Mt [Mg

[2a] तानि add Mt अधुना तावत् add. [cett

[3] ब्रह्मऋषि॰ for ब्रह्मर्षि॰ Bo only

[4] सचितं E सच्चितं W, Cu सचिन्तं

[5] ॰वस्त्वं for ॰मस्त्वं Bo only

[6] यत् for च Mt only

[7] सूर्प॰ K, Md शूर्प॰ cett. (+ Mt, Mg)

[8] माणस॰ Bo माणूस॰ W, Sc माणुस॰ cett

[9] एत्तिआ K एतिए Cu, Sc एतिइ W खतिए for वि एत्तिए E एत्तिए cett

मानुषमात्रकेऽप्येतस्मिन् का चिन्ता add *chāyā*, Sc

[10] तद्भूयो I_1, E, I_2, Md तद्रूपं Bo, K तद्रूपो W, Sc तद्रूपं corr. to तद्भूयो Cu तद्भूतं Mg Reads राघवस्य चरितं तत्त्किमप्यद्भुतं for राघवः . . . . जगत्यद्भुतं Mt

[11] ॰मस्य for ॰मत्र Mt, Mg only

[12] देवादिभि॰ for देवासुरै॰ E

[13] तर्कोत्तरा I_1, Cu, Mt, Mg तर्कोत्तत: Bo तर्कैतरां E, W तर्कतरां Sc तर्कात्तरा I_2 तर्कन्तिमा Md तर्कैत्तरा K

[14] आर्थौ K अर्थौ Bo, E, Sc, Mt अथो W अर्थ्यौ cett.

[15] ॰योगिनः corr to ॰योगिना E ॰योगिनः corr to ॰योगिनां W ॰योगिन corr to ॰योगिना Cu ॰योगिनः Mt ॰योगिनां Sc ॰योगिना cett

शूर्प॰। को सन्देहो। जह[2] दसमुहो ईसिमउलिएहिं विंसदिट्ठीहिं[3] ओहीरमाणलोलंलोअणो[4][5] णमन्तवदणो[6] वट्टदि तह[7] जाणामि दारुणो से[8] हिअअवेअणावेओ ण[9] एव्वं[10] विरमिस्सदि[11] त्ति[12] ॥

माल्य॰। अहो नु खलु भोः ।

5 वन्द्या विश्वसृजो युगादिगुरवः स्वायम्भुवाः सप्त ये
वैदेहस्य वयं च ते च किमहो सम्बन्धिनो न[13] प्रियाः[14] ।
तन्नामास्तु[15] दुरासदेन तपसा दीप्तस्य दीप्तश्रियः
पौलस्त्यस्य जगत्पतेरपि कथं जाता हृदि न्यूनता ॥ ८॥

अथवा[16] ।

10 अर्थित्वे प्रकटीकृतेऽपि[17] न फलप्राप्तिः[18] प्रभोः[19] प्रत्युत
दुह्यन्दाशरथिर्विरुद्धचरितो युक्तस्तया कन्यया ।
उत्कर्षं[20] च परस्य मानयशसोर्विस्रंसनं चात्मनः
स्त्रीरत्नं[21] च जगत्पतिर्दशमुखो दृप्तः कथं मृष्यते ॥ ९॥

---

[1] सूर्प॰ Cu, K, Md शूर्प॰ cett (+Mt, Mg)

[2] जहा Cu, K जह cett

[3] विंसदिट्ठीहि K विसदिट्ठीहि I_1, W, Sc, Md विसदिट्ठीहि Bo विंसदिट्ठीहि I_2 वीसदिट्ठिहि E विदिहिं corr to वीसदिट्ठिहिं Cu.

[4] उहीर॰ Cu ओहिय॰ E ओहीर॰ cett

[5] लोअलोअणो E लोलअणो I_2 लोललोअणो cett.

[6] ॰वअणो K ॰वदनो Md ॰वदणो cett णमन्तवदणो om Bo only

[7] तही Cu तहा K तेह I_2 तह cett.

[8] सि for से I_2 only.

[9] से add. Md only.

[10] एवं for एव्वं Md, Mt, Mg only.

[11] विरमस्सदि for विरमिस्सदि E only

[12] ति E, W, Sc त्ति cett. कः सन्देहः यद्दशमुखोऽपीषन्मुकुलिताभिर्विंशद्दृष्टिभिरपह्रियमाणलोललोचनो नमद्वदनो वर्तते। तज्जानामि दारुणोऽस्य हृदयवेदनावेगो न एवं विरमिष्यति add chāyā, Sc. [न cett

[13] न changed to नः Cu चे for न Mt

[14] प्रियः for प्रियाः Cu only

[15] तन्नामास्तु corr to तन्नामास्त्र Cu only

[16] अथवा om K, Bo, Mg अथवा by rev, Cu अथवा cett

[17] प्रगटी॰ for प्रकटी॰ E only.

[18] फले for फल॰ E only

[19] प्रभो for प्रभोः Cu only.

[20] उत्कर्षे Md उत्कर्ष Bo उत्कर्षं cett. (+Mt, Mg)

[21] स्त्री॰ by rev., Cu.

नेपथ्यार्धप्रविष्टः[1] प्रतीहारः[2] । यः परशुरामस्य[3] युष्माभिर्वार्ताहरः[4] प्रहितः[5] तेनेदं तमालरसविन्यस्ताक्षरं[6] तालीपत्त्रमुपनीतम्[7] ॥

[8]उपक्षिप्य[9] निष्क्रान्तः[10] ॥

माल्य० । गृहीत्वा वाचयति ॥ "स्वस्ति । महेन्द्रद्वीपात्[11] परशुरामो 5 लङ्कायाममात्यं[12] माल्यवन्तमभ्यर्हयति" ॥

[13]शूर्प० । कहं पहु व[14] दुस्सिलिट्ठक्कमं लिहदि ॥[15]

माल्य० । [16]"अत्रैवं[17] परममाहेश्वरं लङ्केश्वरमभिनन्द्य[18] ब्रवीति । विदितमेतद् वो यदस्माभिर्दण्डकारण्यतीर्थोपासकेभ्यस्तपोधनेभ्यः प्रतिज्ञातमभयम् । तत्र विराधदनुकबन्धप्रभृतयः केऽप्यभिचरन्तीति[19] 10 श्रुतम् । तत् तान् प्रतिषिध्य[20] सद्वृत्तिमस्मद्धितां[21] च माहेश्वरीं[22] प्रीतिमनुरुध्यन्तां[23] भवन्तः ।

---

[1] नेपथ्येऽर्ध० E, K नेपथ्यर्ध० corr to नेपथ्यार्ध० Cu नेपथ्ये (om अर्ध) W नेपथ्यार्ध० cett.

[2] २ added by rev, Cu only

[3] ०रामाय for ०रामस्य E only

[4] ०हरः K, Bo ०हरः corr to ०हारः Cu ०हारः cett

[5] प्रेषितः for प्रहितः Md, Mt, Mg only.

[6] विन्यस्या० for विन्यस्ता० W only.

[7] ताची० for ताली० W only

[8] इति add. Bo only.

[9] उत्क्षिप्य Bo उपेक्षिप्य E निक्षिप्य Mg उक्षिप्य Md उपक्षिप्य cett (+Mt)

[10] निःक्रान्तः Cu, K, Bo, Md निष्क्रान्तः cett. (+Mt, Mg)

[11] ०द्विपात् for ०द्वीपात् E only.

[12] लङ्कापत्यमात्यं for लङ्कायाममात्यं E only

[13] सूर्प० K, Md शूर्प० om. I₂ शूर्प० cett (+Mt, Mg)

[14] पङ्कव दुस्सिलिट्ठक्कमं I_1 पङ्कवदुस्सिलट्ठक्कमं Bo पङ्कवदुस्सिक्कमं corr to पाङ्कदिदुस्सीलविक्कमं Cu पङ्कवउस्सिलिवुक्कमं W पङ्कघट्ठ[illegible] I_2 पङ्कघढस्सिलिवुक्कमं Sc वुद्धुठसिसिलिटकम E पङ्कवतु[illegible]ट्ठक्कमं K पङ्कवदुस्सिठुक्कमं Md. [*chāyā*, Sc.

[15] कथं प्रभुगृहश्रीव्युक्रमं यथातथा add.

[16] शेषं वाचयति add Mt, Mg only

[17] ०वं Bo, W ०व cett

[18] ०मधिकृत्य for ०मभिनन्द्य Mt only

[19] ०प्यतिचर० Mt ०प्यचर० E ०प्यभिचर० cett

[20] प्रतिनिविध्य for प्रतिषिध्य E only.

[21] तद्वृ० for सद्वृ० Mt only.

[22] महेश्वरप्री० I_1, E, I_2 माहेश्वरप्री० Sc, Md माहेश्वरीप्री० Bo माहेश्वरीं प्री० Cu, K माहेश्वरीप्री० corr to माहेश्वरप्री० W.

[23] ०रुन्धन्तां Cu ०रुध्यन्तु Mt ०रुध्यतां E ०रुध्यन्तां cett

ब्राह्मणातिक्रमत्यागो भवतामेव भूतये ।
जामदग्न्यश्च वो मित्रमन्यथा दुर्मनायते ॥१०॥

इति ॥

[1]शूर्प॰ । ईसि[2]मसिणावट्टम्भगम्भी[3]रगमश्रो उवणासो ॥

5 माल्य॰ । [4]श्रहो किमुच्यते । जामदग्न्यः खल्व[5]सौ ।

अभिजनतपोविद्यावीर्यक्रियातिशयैर्निजै-
रुपचित[6]शमः सर्वत्यागान्निरीह[7]तया स्थितः ।
व्यप[8]दिशति नः शैवप्रीत्या कथञ्चिदनास्थया
प्रभुरिव[9] पुनः का[10]र्ये कार्ये भव[11]त्यतिकर्कशः ॥११॥

10 इति चिन्तयति ॥

[12]शूर्प॰ । किं[13] [14]चिन्ती[15]अदि ॥

माल्य॰ । वत्से ।

यदि प्रपद्येत धनुःप्रमा[16]थः
शिष्याय शम्भोर्न तितिक्षते सः[17] ।

---

[1] सूर्प॰ Cu, K, Md शूर्प॰ cett (+ Mt, Mg).

[2] ईसिणाविदम्भ॰ for ईसिमसिणावट्टम्भ॰ [Bo only

[3] गम्[illegible] उवणासो I₁, Cu, K (but has space for श्री) गम्भीरगम उवणासो Bo गम्भीरगमश्री उव्वंणासो E गम्भीरगुरुश्री वणासो Sc गम्भीरगुरुश्री वणासो W गम्भीरगश्री उवणासो I₂ गम्[illegible] वणासो Md [illegible]-वष्टम्भगुरुरुपन्यासः add. *chāyā*, Sc.

[4] असौ for अहो Mg only

[5] ॰ल्वसौ for ॰ल्वसौ W only.

[6] ॰मदः in orig, has also शमः above it by rev., Cu ॰मदः K ॰शमः cett,

[7] ॰तपः for ॰तया E only

[8] अप॰ for व्यप॰ E only.

[9] च add W only

[10] Om one कार्यें Md only कार्यें in orig, but २ above it by rev, Cu.

[11] भवत्यर्कशः E भविष्यति कर्कशः Mt भवत्यतिकर्कशः cett [Mg)

[12] सूर्प॰ Cu, K, Md शूर्प॰ cett (+ Mt,

[13] किं K, E, Bo किं corr to किं२ Cu किं किं cett

[14] दाणिं add Mg only

[15] चिन्तीअदि I₁, Md [illegible] Bo चिन्तीयदि Cu चिन्तअन्दि E चिन्तिअदि W, Sc चिन्तीआदि I₂ चिन्ती दि K किं चिन्त्यते add. *chāyā*, Sc.

[16] ॰प्रमाथं Mt ॰प्रमाथी Mg ॰प्रमाथः cett. [above it, Sc

[17] शः corr. to सः, and जाम in red ink

आयोधने[1] चेदुभयोर्निघातः[2]
संरम्भयोगादिति हि प्रियं[3] नः ॥१२॥

[4]अन्यतरविजयेऽपि[5] तु क्षत्रियान्तकरश्चेद्[6] राजपुत्रं विजयते [7]नैनमनभिहत्य[8] रोषणो[9] विरमेत्[10] । एवं[11] च सिद्धं नः समीहितं[12] 5 रामनिधनम् । ऐक्ष्वाकस्तु[13][14] विजयमानो ब्रह्मण्यो[14a] न ब्रह्मर्षिमभिहन्यात्[15] । निःश्रेयसापन्ने[16][17] [17a]अपसृतमपि[18] शस्त्रं प्रणिदध्यात् । एवं च[19] दुष्टतरं[20] स्यात् ॥

[21]शूर्प॰ । को विसेसो[22] ॥

माल्य॰ । यदि जामदग्न्यस्तावदारण्यकव्रतो[23] हन्याद् राघवं हत्वापि 10 पुनस्तादृश एव[24] । सन्धार्यस्तु[25] राजपुत्रः पुनरुत्थातुकामः[26] । तं चेत्

---

1 आयोधनं for आयोधने I_2, Md only
2 ॰र्विघातः for ॰र्निघातः E only
3 प्रयतः for प्रिय नः K only.
4 राजा add Cu only.
5 ऽपि om E only
6 ॰न्तकस्चेद् for ॰न्तकरश्चेद् Mt only
7 यतो add. W, Sc only
8 ॰भिहत्य for ॰भिहत्य Md only.
9 रोषेण for रोषणो Mt only.
10 ॰रमेत for ॰रमेत् Cu only.
11 एव for एवं E only.
12 समाहि॰ for समीहि॰ Md only.
13 एक्ष्वा॰ K, Bo, Md ऐक्ष्वा॰ cett (+ Mt, Mg).
14 ॰कश्चेद् for ॰कस्तु Mt, Mg only.
14a ब्राह्मण्यो W only ब्रह्मण्यो cett.
15 ब्रह्मऋषि॰ corr. to ब्रह्मर्षि॰ Cu ब्रह्मर्षि॰ E, Bo ब्रह्मरिषि॰ Md ब्रह्मऋषि॰ cett (+ Mt, Mg)
16 निःसमसा॰ corr. to निःश्रयसा॰ Cu निःश्रेयसा॰ cett
17 ॰पन्नं for ॰पन्ने Mt only
17a परित्यक्तमित्यर्थः add K only.
18 असृत॰ Bo अपसृजन्त॰ E अपसृत॰ cett विप्रवृत्तं हीनशस्त्रं for अपसृतमपि शस्त्रं Mt only
19 नो add Mt, Mg only
20 अनिष्ट॰ for दुष्ट॰ Mg only
21 सू॰ K, Sc, I_2, Md, W शू॰ cett. (+ Mt, Mg).
22 को विशेषः add. *chāyā*, Sc
23 ॰द्[illegible] Cu, K ॰द्रण्यतो W ॰द्रण्यरतो E, Sc, I_2 ॰दारण्यव्रतो cett.
24 Add a stop all but Cu, E, I_2 only
25 सह्यार्येस्तु राजपुत्रः corr to सन्धार्यस्तु राजपुत्रः Cu सन्धार्यते राजपुत्रस्तु Mt सन्धार्यस्तु राजपुत्रः cett
26 ॰रुत्थान॰ for ॰रुत्थातु॰ K only

प्रकृ[1]ष्टतममुत्साहशक्तिसम्पदा धर्मवि[2]जयिनं [3]विज[4]येत सर्वे तं विजयि[5]नमनुजानीयुः । तदैव हठाक्रा[6]न्तिनित्यनिभृतक्रु[7]द्धा देवा प्रस[8]ह्यैनमधिकुर्युः । नित्यानुषक्तो ह्यसुरवि[9]जयिनामवमानतः प्रकृतिकोपः ।

5 पौलस्त्याप[10]चयप्रचण्डच[11]रिते यः कार्त[12]वीर्ये मुनिः
सर्वक्षत्रकथासमापनवि[13]धेः प्राङ्म[14]ण्डलं प्राकरोत् ।
तस्मिन्नप्यु[15]पनीतयुक्तदमनः स्यादु[16]ज्झितासत्क्रिये
सामर्थ्ये सति ध[17]र्मसौम्य[18]चरितो विश्वस्य रामः पतिः ॥१३॥

[19]शूर्प । त[20]दो ए[21]त्थ दाणिं[22] किं चि[23]न्तिदम् ॥

---

[1] प्रकृष्टमन्युमु° K प्रकृष्टतममु° corr to प्रहृष्टतममु° Cu प्रहृष्टतममु° I_1 प्रहृष्टतममु° cett

[2] धर्मविजयिनं om. Mt only

[3] च add. Mg only

[4] °जयेत् for °जयेत W only विजयेत सर्वे तं विजयिनम् om E only

[5] °यिनमनुजानीयुः K, W, Sc °यिनं निर्जरा जानीयुः Mt °यिनमनुर्जानीयुः corr to °यिन निर्जानीयुः Cu °यिनं निर्जानीयुः cett

[6] हठाक्रान्तिनित्य° K, Bo, Mg हठाक्रान्तिनित्य changed to हठात्क्रान्तिनित्य° Cu हठाक्रान्त्या° E, Sc हताक्रान्त्या° W हठाक्रामत्य° I_1, I_2 हठात्क्रामत्य° Md.

[7] °क्रुधा for °क्रुद्धा Md, Mt, Mg only

[8] प्रत्यहीत° for प्रसह्यैन° Bo only.

[9] °विजायनामव.[illegible]तः Cu, K, Sc, Mg °विजयिनामवसानतः W °विजयिनामवसाद्मवानतः I_1, I_2 °विजयिनामवसाद्वानन्तः E, Md °विजयो नामवमानतः Bo °विजयिनामद्मानतः Mt

[10] °पजय° for °पचय° Mt, Mg only

[11] °चरितो for °चरिते Mt only

[12] °वीर्यो for °वीर्ये Mt, Mg only

[13] °विषये for °विधेः Bo only

[14] °मङ्गलं for °मण्डलं E, W, Sc only.

[15] °प्यविनीत° for प्युपनीत° Mt only

[16] °दुज्झिताऽसत्क्रिये I_1 °दुज्झिताऽसत्क्रिये corr to °दुज्झि[illegible] Cu दुज्झितासत्क्रिये K, Md °दुज्जिताः सत्क्रिये corr to °दुज्जितासत्क्रिये W °दुज्जिताऽसत्क्रिये Sc, I_2 °दुज्झितास्मद्द्यो Mt °दुन्ततासत्क्रिये E °दुसितासत्क्रिये Bo

[17] धर्म° Cu, E, K, Bo धर्म्य° cett

[18] °साम्य° for °सौम्य° Bo only [Mg).

[19] सू° K, W, Md, I_2 शू° cett (+ Mt,

[20] तदा for तदो I_2 only

[21] अत्थ for एत्थ E only

[22] दाणिं किं K, Cu किं दाणिं I_1, Bo, Md किं दाणीं E किं दाणि W, Sc, I_2

[23] चिन्तितं W चिन्तितव्वं E चिन्तिदं cett ततोऽत्र किमिदानीं चिन्तितम् add *chāyā*, Sc

माल्य॰। परशुरामोत्तेजनं कर्तव्यमिति ॥

शूर्प॰[1]। पक्खन्तरे[2] महादोसो[3] ॥

माल्य॰। तत्रापि शक्तितः प्रतिविधास्यते[4]। किन्तु

तान्येव यदि भूतानि ता एव यदि शक्तयः।

5 ततः परशुरामस्य न प्रतीमः पराभवम् ॥१४॥

तदुत्तिष्ठ। मिथिलाप्रस्थानाय[5] जामदग्न्यमुत्तेजयितुं महेन्द्रद्वी[6]-
पमेव गच्छावः। द्रष्टव्यश्च[7] तत्र भगवान् भार्गवः।

गभीरो माहात्म्यात्प्रथमशुचिरत्यन्तसुजनः[8]

प्रसन्नः पुण्यानां प्रचय इव सर्वस्य सुखदः।

10 प्रभुत्वस्योत्कर्षात्परिणतिविशुद्धेश्च[9] तपसा-

मसौ दृष्टः सत्त्वं प्रबलयति[10] पापं च नुदति[11] ॥१५[11a]॥

इति[12] निष्क्रान्तौ ॥

॥ विष्कम्भकः[13] ॥

---

[1] सू॰ K, Md शू॰ cett. (+Mt, Mg)

[2] पक्खन्तरे W, E पश्कन्तरे Cu, Bo Lacuna, K कक्खन्तरे cett.

[3] दासो Bo दोसे I_2 दोषो Md, Mt, Mg दोसो cett पक्षान्तरे महादोषः add chāyā, Sc

[4] ॰स्यति for ॰स्यते Mt only

[5] प्रस्थनाय Cu प्रस्थापनाय Mt प्रस्था-नाय cett

[6] ॰न्द्रं द्वी॰ W ॰न्द्रद्वी॰ cett

[7] प्रष्ट॰ for द्रष्ट॰ Md only.

[8] प्रशमरुचि॰ for प्रथमशुचि॰ Mt only.

[9] विशुद्धेश्च I_1, K, Md, Mt, Mg विशुद्धेश्च changed to विशुद्धस्य Cu विशुद्धस्य Bo, E, W, Sc, I_2

[10] प्रचल॰ K, W, Sc, Md, Mg प्रबल॰ cett

[11] तुद॰ Bo, Md, Mt नुद॰ cett

[11a] After this verse add. य एषः उत्थाय क्षितिपालवंशगहन[illegible]त्वो दिशः हत्वा विश्रुतकार्ति[illegible] स्वबाहोर्बलात्। सद्वीपामथ काश्यपाय मुनये दत्वाश्वमेधे महीं शस्त्र[illegible]त्तावषयं लब्ध्वा तपस्तप्यते ॥ Mt only

[12] इति om Cu उत्थाय परिक्रम्य for इति I_1, Bo, E, W, Sc, I_2, Md इति K

[13] विष्कम्भः Cu विष्कम्भवाः Md मि-श्रविष्कम्भः Mt, Mg विष्कम्भकः cett.

नेपथ्ये ।

भो भो विदेहनगरीगताः [1]कुलचारिणः । कथयन्तु भवन्तः कन्यान्तःपुरगताय रामभद्राय ।

कैलासोद्धार[2]सारत्रिभुवनविजयौ[3]र्जित्यनिष्णातदो[4]ष्णः
5 पौलस्त्यस्यापि हेलो[5]पहृतरणमदो दु[6]र्दमः कार्तवीर्यः ।
यस्य क्रोधात् कुठारप्रविघटितमहास्कन्धब[7]न्धस्थवीयो-
दोःशाखा[8]द[9]ण्डमुण्ड[10]स्तरुरिव [11]विहितः [12]कुल्यकन्दैः [13]पुराभूत् ॥१६॥

[14]सोऽयं त्रिःसप्तवारानविकलविहित[15]क्षत्रत[16]न्त्रप्र[17]मारो
वीरः क्रौञ्चस्य भेदात् कृतधरणितलापूर्वहंसावतारः ।
10 जेता हेरम्बभृ[18]ङ्गिप्रमुखगणचमू[19]चक्रिणस्तार[20]कारे-
स्त्वां [21]पृच्छन् जामदग्न्यः स्वगुरुहरधनुर्भङ्ग[22]रोषादुपैति ॥१७॥

ततः प्रविशति सधैर्य[23]संभ्रमो रामः सीता सख्यश्च ॥

---

[1] राजकुल° for कुल Mt, Mg only

[2] °द्धारणार्य for °द्धारसार° E only

[3] विजयौर्जित्य° I_1, Cu, Mg, W (corr fr विजयौजित्य) विजयौजित्य° Sc विजयौर्जित° E, I_2 विजयौनित्य Bo विजयौबित्य° K विजयोर्जित्य° Md

[4] °दोषाः corr to °दोष्णः W °दोष्यः Sc °दोभ्यः Bo °दोष्णः cett

[5] हेलापहृत° for हेलोपहृत° Mg only

[6] दुर्मदः for दुर्दमः E, Mt, Mg only

[7] °बन्धस्थवीयो° Cu, K, Mt, Mg, Sc (corr fr. बन्धःस्थवीयो) °बन्धःस्थवीयो° I_1, E, Bo, I_2, W (corr fr °बन्धस्थवीयो°) °स्थवीयो° (om बन्ध) Md

[8] °खण्ड° for °दण्ड° E only. [cett

[9] °षण्ड° K, Mg °षण्डै° Mt °मुण्ड°

[10] °स्तनु° Bo, Sc, I_2 °स्तनु° corr to °स्तरु° W °स्तरु° cett

[11] विहृतः for विहितः K, E only

[12] °कन्दः Bo °काण्डैः Mt °कन्दैः cett

[13] पुरा° for परा° Cu, Bo only.

[14] अपि च add E only

[15] °विहृत° Sc °विहृत° corr to विहित° W °विहितः Mt, Mg °विहित° cett

[16] °तन्तु° for °तन्त्र° Mt only

[17] °प्रभारो E, Sc, I_2 °प्रमारो changed to °प्रहारो Cu °प्रमादो Md, Mg °प्रमाथो Mt °प्रमारो I_1, K, Bo, W

[18] °भृङ्गी° for °भृङ्गि° E only

[19] °[illegible] यस्ता° for °गणचमूचक्रिणस्ता° K only

[20] °स्ताडका° corr to °स्तारका° Cu

[21] स for स्व° K only.

[22] °शेषा° K °शेषा° corr. to °रोषा° Cu °रोषा° cett

[23] ससम्भ्रमो for सधैर्यसम्भ्रमो K only

रामः। दिष्ट्या[1]

माहा[2]भाग्यमहानिधिर्भगवतो देव[3]स्य दग्धुः पुरा-
मान्नायेन विशुद्धसर्व[4]चरितः शिष्यो भृगूणां पतिः।
द्रष्टव्यः स च मां दिदृक्षुर[5]पि च त्यक्त्वा[6] ह्रियं[7] मुग्धया
5 सन्त्रासादयमा[8]भिजात्यनिभृतः स्नेहो मयि द्योत्यते ॥१८॥

सीता। हला[9] सहीओ[10] कहं दाणिं एदं[11] ॥

सख्यः। कुमार अलं दाव[12] तुवराए ॥[13]

रामः। नोत्सा[14]हः परिधीरणावैरस्यमर्हति ॥

---

[1] दिष्ट्या om Mg only

[2] माहा° Cu, K, Bo, W माहा° om E, Md महा° cett (+ Mt, Mg)

[3] भर्गस्य for देवस्य K only

[4] शरासनस्य दयितः for विशुद्धसर्वचरितः Mt only

[5] Above °रपि has °रिति in red ink, Sc

[6] त्यक्ता for त्यक्त्वा Cu, Sc, I_2 only.

[7] ह्रियं Bo धियं E, Sc, I_2, Md, Mg प्रियं Mt ह्रियं cett

[8] सन्त्रासादिदयाभिजात्यनिभृतस्नेहो Bo, I_1 (has also दयमादिः along margin) सन्त्रासान्निजयाभिजात्यनिभृतः स्नेहे (corr fr सन्त्रासादिशुयभिजात्यनिभृतः स्नेहो) Cu As Cu, but °निभृत° for °निभृतः Md सन्त्रासादितुभिजात्यनिभृतः स्नेहो K सन्त्रासादयमाभिजात्यविभृतस्नेहो E सन्त्रासादयमाभिजात्यनिभृतस्नेहो Mt सन्त्रासान्निजयाभिजात्यनिभृतस्नेहो W (has also दयमा by rev above न्निजया and जनित above निभृत), Sc (has also दिदमा in red ink above न्निजया), I_2

[9] Has ह हला Cu Have हला Bo, E, W, Sc, I_2, Md हलाओ K हला om I_1

[10] सहिआ E सहिओ Md, Mt, Mg सहीओ cett

[11] णदं for एदं Md, Mt, Mg हला सख्यः [illegible] add *chāyā*, Sc

[12] च add E only

[13] Has no *chāyā*, Sc

[14] नोत्साहः परिधीर[illegible] I_1, K नोत्साहः परिधारणावैरस्यमर्हति Md नोत्साहः परावधीरणावैरस्यमर्हति Mt नोत्सकः परावधी[illegible] Mg सोत्साहं (corr fr नोत्साहः) परिधीरणावैरस्यमर्हति Cu नोत्साहः परधारणवैरस्य नर्हति E नोत्साहः परिधीरणावैरस्य महीत Bo सोत्साहः परिधीरणावैरस्यमर्हति I_2 नोत्साहः परिधारणां वैरस्य मेर्हति W, Sc

सख्यः। वारं वारं णिक्खत्तीकद[1]समत्थजीअलोओ[2] णिव्वडिद[3]-विसमववसाअसाहसो अअं[4] परसुरामो[5] सुणीअदि[6] ॥

रामः। किमेकदेशेन[7] महा[8]ज्ञाननि[8a]धेर्माहात्म्यमुपसंह्रियते[9]। य[10] एषः

उत्खातक्षितिपालवंशगहनास्त्रिःसप्त[11]कृत्वो दिशः

5 कृत्वा विश्रुतकार्तिकेयविजयश्लाघ्यस्य बाहोर्बलात्।

सद्वीपामथ कश्यपाय गुरवे दत्त्वाश्वमेधे मही-

मस्तव्यस्तसमुद्रमुक्त[12]विषयावस्थस्तपस्तप्यते ॥१९॥

नेपथ्ये।

सत्त्वभ्रंशविषादिभिः कथमपि चस्तेक्षणं[13] वेचिभि[14]-

10 र्दृष्ट्वा[15] दृष्टिविघात[16]जिह्मितमुखै[17]रव्याहतप्रक्रमः[18]।

रामान्वेषण[19]तत्परः परिजनै[20]रुन्मुक्तहाहारवं[21]

कन्यान्तःपुरमेव हा प्रविशति क्रुद्धो मुनिर्भार्गवः ॥२०॥

---

[1] ०किद० for ०कद० E, W, Sc only.

[2] ०जीअलाओ E ०जीआलोओ W ०जाअलोओ Md, Mt, Mg ०जीअलोओ cett

[3] णिवट्टिद० E णिघटिद I_2, Md, Mt, Mg णिर्व्वाडिद० Sc णिवात्तिअ० W णिव्वडिद० cett

[4] अअं E, K अ cett.

[5] परसु० Cu, E, Bo परसु० cett.

[6] सुणीयदि for सुणीअदि E only वारं वारं निःक्ष[illegible]जीवलोको निर्वर्ति[illegible]सायसाहसश्च परशुरामः श्रूयते add *chāyā*, Sc

[7] ०देशे corr. to ०देशेन by rev , W

[8] मही० for महा० Bo only.

[8a] ०विधे० for ०निधे० E only.

[9] ०मुपसंहृयते E ०मपह्रियते Mt ०मुपसंह्रियते cett.

[10] यएषः . . . . ०स्तप्यते om Mt, Mg only. Has it by rev , Cu

[11] ०स्त्रिसप्त० for ०स्त्रिःसप्त० Bo only

[12] ०मुक्ति० for ०मुक्त० I_2 only

[13] तचेचणं for चस्तेचणं Mt only

[14] पेचिभि० E वेत्तृभि० Mt वेचिभि० cett.

[15] ०र्दृष्टो दृष्टि० Bo, W, Sc ०र्दृष्टादृष्ट० Mt ०र्दृष्ट्वा दृष्टि० cett

[16] ०विधात० Cu ०विधान० E ०विघात० cett

[17] ०मुखै० Bo ०सुखै० I_2 ०मुखै०. cett.

[18] ०क्रमं W ०क्रम I_2 ०क्रमः cett.

[19] रामा० . . . . मुनिर्भार्गवः om I_1 only.

[20] पुरजनै० for परिजनै० Md, Mg only.

[21] ०रवः for ०रवं Md, Mg only.

रामः । नन्वेते[1] एव शिष्टाचारपद्धतेः प्रणेतारः । तत् कथमयं विद्वान् प्रमाद्यति[2] । भवतूपसर्पामि ॥ [3]सधैर्यविकटं परिक्रामति ॥

सख्यः । अम्मो[4] समन्तदो हा[5] देव चन्दमुह[6] रामचन्द हा जामा[7]दुअ त्ति[8] परिदेवणामुहलकादरुव्विग्गसमत्थपरिअणपलविदं[9][10][11][12]

5 अन्तेउरं[13] वट्टइ[14] । ता भट्टिदारिए[15] सव्वं[16] एव्व विस्सवेहि[17] भट्टिदा[18]रअम् ॥

सीता । तेण तुवरन्तीओ[19] सम्भावेम्ह वेअपसरिअं[20][21] अज्जउत्तम्[22] ॥

इति परिक्रामन्ति[23] ॥

---

[1] नन्वत for नन्वेत E only

[2] °द्यपि for °द्यति Md only.

[3] सधैर्य वि° for सधैर्य वि° K only

[4] अमो for अम्मो Bo only

[5] Add another हा I_1, Bo, W, Sc, I_2, Md One हा in orig, but २ also by rev, Cu Only one हा K, E

[6] °चन्द्र for °चन्द I_2 only

[7] जामाउअ I_1, Bo, I_2 जामाउ W, Sc जामादुअ cett

[8] ति for त्ति Sc, Md, Mt, Mg only

[9] परिदेवगणा° Bo परिदेवन° E परिदेवणा° cett

[10] °मुहल° Cu, K °मुऊर° E °मुहर° cett

[11] °व्विग्ग° K, Cu, E, Sc, I_1, I_2 (also add द्विग्ग along margin), °धिग्ग° corr to °विग्ग° W °विग्ग° Md °चग° Bo.

[12] °आण° for °अण° W only

[13] °पुरं (but पु is by rev) for °उरं W only

[14] वट्टइ I_1, K, W, Cu (corr fr वद्दइ) वद्दइ Bo भट्टइ E वद्दइ I_2 वद्ददि Md

[15] भट्टिदारिये K भट्टदारिए Bo भट्टदारिए E भट्टिदारिए cett

[16] सं for सव्वं Cu. Lacuna for सव्वं एव्व K सव्वं cett

[17] विस्सवेहि I_1 विसवेहि Cu, Md विसंवेहि E विसावेहि K, Sc, I_2 विणवेहि Bo, W (corr fr विसावेहि)

[18] भट्ट° corr. to भट्टि° I_1 Lacuna for भट्टि° K अहो समन्ताद् हाहा देव चन्द्रमुख रामचन्द्र हा जामातरिति परिदेवनामुखरकातरोद्विग्नसमस्तपरिजनप्रलपितमन्तःपुरं वर्तते । तत् भर्तृदारिके सममेव विश्रामय भट्टारकम् add *chāyā*, Sc

[19] तुवरन्ती Cu तुवरन्तिआ E तुवरन्तीओ cett.

[20] Has also गअ above वेअ by rev., I_1.

[21] °परिअं Bo °परिसरअन्तं by rev., W °पसरिअं cett

[22] अज्जन्तं Bo अज्जउत्तं Cu अज्जउत्तं cett. तेन त्वरावत्यः सम्भावयामो वेगप्रसृतमार्यपुत्रम् add *chāyā*, Sc.

[23] °मन्ति for °मति K, Md, Mt, Mg only

सख्यः । कुमार[1] अवेक्ख दाव तुवराविसङ्घलमाण[2]विहलिदुब्भ[3]न्तगमणं[4] भट्टिदारिअम्[5] ॥

रामः । सप्रेमानुकम्पम्[6] प्रतिनिवृत्य[7] । ननु[8] कातरेयमत्रभवतीभिरेव पर्यवस्थापनीया[9] ॥

सख्यः । सहि सहि[10] सुरासुरमन्थण[11]समत्थं[12] तेल्लोक्क[13]मङ्गलं तुङ्गजअलच्छीलञ्छणमिमं[14] सविब्भमविसट्टणेत्त[15]कन्दोट्ट[16]सोहाभरन्तमुहपुण्डरीअ[17]विप्फारिद[18]सिणेहसम्भमा सव्वदा अम्ह पुरदो वण्णेसि[19] । ता[20] किं[21] त्ति[22] विजआभिमुहे[23] कुमारे उब्भन्तासि[24] ॥

---

[1] कुमार K, Cu, E, I_2 कुमार२ cett.

[2] माण om E only.

[3] °विहलिदुब्भन्त° in orig and also °विघट्टितोभ्रात along margin, I_1 °विहलिदुब्भन्त° Cu, K, Bo °विहलिदुब्बत्त° W, Sc °विहलिदुब्भम्त° Md °विहलिदुष्टन्त° I_2 °विअलिअदुब्बु: ॥ त E

[4] °गमणं Cu, K, Bo °गमनं cett.

[5] भट्टदारिअ K भट्टिदारिअं I_2 भट्टिदारिअं cett. अवेक्षस्व तावत्त्वराविसंस्थ[illegible]तगमनां भर्तृदारिकाम् add *chāyā*, Sc

[6] सप्रेमानुकम्पी Sc, I_2 सहर्षं Mt सप्रेमानुकम्प cett

[7] प्रतिनिर्वृत्य I_1 only

[8] मामनु W, Sc, I_2 मनु Bo ननु cett

[9] पर्यपस्थाप° I_1 पर्युपस्थाप° K पर्यवस्थाप° cett

[10] सहि for सहि सहि E only.

[11] °मथण° E °मन्थण° K °महण° cett.

[12] °समच्छं E °सत्थं W °समत्थं cett

[13] त्तेलोक्क° I_1, I_2 तेल्लोक्क° K, E, Sc लेल्लोक्क° W तेलोक्क° Cu तेल्लोअ° Md त:ग्गेक° Bo.

[14] °लञ्छण° W °लच्छण° Sc, I_2 °ञ्छण° Md °लञ्छण° cett

[15] सविब्भमविसट्टनेत्त° I_1 सविब्भमविसट्टणेत्त° corr to सविभ्रमं विसट्टन्तणेत्त° Cu सविब्भमविसट्टणेत्त K, Bo, Sc, I_2 सविभ्रमविसट्टणेत्त W सविभ्रमविसट्टणेत्त E सविभ्रमविसट्टणेत्त Md

[16] कन्दोट्ट overlined and has [illegible] along margin, I_1

[17] °रीअ for °रीअ° Bo, W, Sc only

[18] °विप्फारिद K °[illegible]° E °विघारिद° W °वित्थारिद° cett

[19] वणेसि for वण्णेसि I_1, Bo, W, I_2 only.

[20] ता om. Bo only

[21] कि I_1, Bo, Cu, I_2, K, Md किं E, W, Sc.

[22] त्ति I_1, Bo, Cu, I_2, K, Md, E ति W, Sc

[23] °हिमुहे for °भिमुहे E only

[24] उभ्रन्तासि E ब्भन्तासि I_1 उब्भन्तासि Md, Mt, Mg उब्भन्तासि Cu, Sc, I_2 सखि सुरासुरमथनसमर्थं त्रैलोक्यमङ्गलं तुङ्गजयलक्ष्मीलक्षणमिमं सविभ्रमविलसन्नेत्रनीलोत्पलशोभाभरमु[illegible] विस्तारितस्नेहसम्भ्रमा सर्वदाऽस्मत्पुरतो वर्णयसि । तत् किमिति विजयाभिमुखे कुमारे उद्भ्रान्तासि add *chāyā*, Sc

सीता। सव्वखत्तिअसन्तावकारी परसुरामो त्ति ॥[4a]

रामः। प्रिये स्वस्था सती निवर्तस्व।

आतङ्कश्रमसाहसव्यतिकरोत्कम्पः क्षणं सह्यता-
मङ्गैर्मुग्धमधूकपुष्परुचिभिर्लावण्यसारैरयम्।
5 उन्नद्धस्तनपद्मकुड्मलगुरुश्वासावभुग्नस्य ते
मध्यस्य त्रिवलीतरङ्गकजुषो भङ्गः प्रिये मा च[12] भूत् ॥२१॥

नेपथ्ये। भो[13] भोः परिस्कन्नाः क्व रामो दाशरथिः ॥

स्त्रियः। हद्धी[14]। सो[15] एव्व एसो वाहरदि ॥[16]

रामः। तस्यायमनरालसाहसप्रचण्डकर्मणः प्रतिभिन्नपुष्कराव-
10 र्तकस्तनितमांसलो वाङ्निर्घोषः कर्णविवरमाप्याययति ॥

इति परिक्रामति ॥

---

[1] सव्वः W, Sc सव्व I_2 सव्वं E सच Bo सव्व° cett

[2] °खत्तिअ° Cu, K, E, W, Md, Mt, Mg °कखत्तिअ° cett.

[3] °सन्तावकारी K °सन्तापआरी W, Sc °सन्त्[illegible] E, Md °सन्तापकारी I_1, Bo, Cu, I_2

[4] परशु° E, Sc परसु° cett

[4a] सर्वः क्षत्रियसन्तापकारी परशुराम इति add. *chāyā*, Sc.

[5] प्रेयसि for प्रिये Mt only

[6] अन्तक° for आतङ्क° W only

[7] °साध्वस° for °साहस° Mt only

[8] कथं for क्षणं Mt only

[9] °कुपद्म° corr. to °कुम्भ° Cu °पद्म° K °युग्मं° Mt °कुम्भ° cett

[10] °भुग्नस्य E °भग्नस्य I_1, I_2 °लग्नस्य Md, Mg °भुग्नस्य cett (+ Mt)

[11] °जुषोः Bo जुषो F जुषो cett.

[12] स्म E मं K च cett.

[13] Has (=) mark above each letter of भो भो परिस्कन्नाः and adds along margin ग्रामावलोकनागताः E Adds 'Eunuchs' along margin, W

[14] हद्धी K हद्धी corr to हद्धी२ by rev, Cu हद्धी om. E, Md, Mg हद्धी२ cett

[15] एसो एव्व एसो I_1, K, Md सो एव्व एसो changed to एसो सो एव्व Cu स एव्व एसो E एणं एत्थ एसो Bo, W, Sc एण एव्व एसो I_2

[16] हाधिक्२ एनमत्रैष व्याहरति add *chāyā*, Sc

[17] °मनराल° changed to °मराल° Cu °मनराल° changed to °[illegible]° W °मनर्गल° E °मनराल° cett

[18] °वर्मणः for °कर्मणः E only

[19] प्रतिपन्न° for प्रतिभिन्न° E only.

[20] °माप्यायति I_1, Bo, Cu, E °माप्यायत W, Sc, I_2, K, Md °मास्फालयति Mt

सीता । का गदी । धनुषि धारयन्ती । अज्जउत्त ण दाव तुम्हेहिं गन्तव्वं जाव[1] तादो णागच्छदि ॥[2]

सख्यः । उव्वत्तिदं[3] दाणिं[4] पिअ[5]सहीए[6] रसन्तरेण लज्जालुइत्तणम्[7] ॥

रामः । स्वगतम्[8] । जितं[9] स्नेहेन । प्रकाशम्[10] । तर्हि मुक्त्वा धनुर्गच्छामि ॥

5 [11]नेपथ्ये [12]"भो भोः परिस्कन्ना[13]" इत्यादि पुनः पठति ॥

सीता । तदो वलादेव[14] धारइस्सम् ॥

रामः । हन्त[15] ।

उत्सिक्तस्य तपःपराक्रमनिधेरभ्यागमादेकतः
सत्सङ्गप्रियता च[16] वीररभसोन्मादश्च[17] मां कर्षतः ।
10 वैदेही[18]परिरम्भ एष च मुहुश्चैतन्यमामीलय-
न्नानन्दी हरिचन्दनेन्दुशिशिरः[19] स्निग्धो[20] रुणद्ध्यन्यतः ॥ २२ ॥

---

[1] जाव तादो Cu, K, Md जाव त्तादो I₁, Bo जाव दादो E जाव तव तादो W जाव त्तव त्तादो Sc, I₂

[2] का गतिः । आर्यपुत्र न तावद्युष्माभिर्गन्तव्यं यावत्तव तातो नागच्छति add *chāyā*, Sc.

[3] उव्वत्तिदं I₁, Md उव्वलित्तिदं corr to उव्वलिदं Cu उव्वलिदं E उव्वलिद Bo उग्घाडिदं W उद्घाडिदं Sc उघत्तिदं I₂ Lacuna, K.

[4] दाणीं W दाणी E दाणिं cett

[5] प्रिअ° for पिअ° Md only

[6] °सहिए Sc °सहीए cett. Folio 11 beginning with हीए and ending with परिस्कन्नाः क्व रा (p 54, l 11) missing, I₂

[7] °लुत्तणं for °लुइत्तणं E only उद्घाटितमिदानीं प्रियसख्या रसान्तरेण लज्जालुत्वम् add. *chāyā*, Sc.

[8] स्वगतं by rev along margin, Cu.

[9] जितं K, E, Md, Mt, Mg जितं जितं cett

[10] प्रकाशं by rev along margin, Cu

[11] पुनः add Mt only.

[12] तादो ण गच्छइ सा add Mg only

[13] °स्पन्दा for स्कन्ना Mt, Mg only

[14] वलादो for वलादेव Md, Mt, Mg only ततो बलादेव धारयिष्यामि add *chāyā*, Sc

[15] हन्त E, K हन्त२ cett

[16] च om E only

[17] °रसोमादश्च corr to °रभसोन्मादश्च Cu °रभसोन्मादश्च in orig ; and also त्फाल by rev below it, W °रभसोत्फालश्च K, Md °रभसोन्मादश्च cett. (+ Mt, Mg)

[18] वैदेहि for वैदेही° Bo only.

[19] °शिशिरः Cu, K °शिशिर° cett.

[20] °स्निग्धो in orig., and also स्पर्शो by rev, above it, W.

सख्यः । एसो[1] दिप्पन्त[2]दिणअरालोअपेच्छिज्जन्त[3]देहप्पहा[4]परिक्खेव[5]भासुरं जलन्तं[6] सुणिसिदं[7] परसुं[8] धारअन्तो विसङ्कलुब्वेल्ल[9]हुदवहसिहासहस्ससन्देहिद[10]जडाभरो[11][12] सुदूरविक्खेवा[13]विद्धविअडोरुद[14]ण्डणिब्भरा[15]भिघाद[16]विहलाविद[17]वसुन्धरो परागदो[18] एव्व[19] सो सअलखत्तिअमहारक्खसो ॥[19a]

रामः ।

अयं स भृगुनन्दनस्त्रिभुवनैकवीरो मुनि-
र्य एष निचयो[20] महानिव दुरासदस्तेजसाम् ।

---

[1] एस I₁, Md एसो Cu, K, W, Sc एष Bo सए E

[2] दीप्पन्त° W only

[3] °पेच्छिज्जत° for °पेच्छिज्जन्त° Bo, Sc, Md only

[4] °देहप्पहा° K °देहपहा° Bo, W, Sc °देप्पहा° Cu °देहिप्पहा° E °पहा° I₁, Md

[5] Orig °परिक्खेव°, but रि omitted by haste, Cu °परिसवेवव° I₁ °परिक्खेव° cett

[6] जलन्त° W जचन्तं corr to जलन्त° Cu जलन्तं cett

[7] °सदिं E °णिदं corr to °णिदं I₁ °सिदं cett

[8] परिसुं W परशुं Sc परसुं cett

[9] °लुव्वेल्ल° Cu, E, K °लुद्धुव्वेल्ल° I₁ °लुव्वेल्ल° Bo °लुदुव्वेल्ल° W °लुहुव्वेल्ल° Sc °लुव्वेल° Md

[10] °संहिद° I₁, Md, Mt, Mg °सांहिद° Cu °सन्देहित° W °सन्देहिद° cett

[11] °जडामरो I₁ °जराभरो Cu °ज-- भारो K °जडाभरो cett

[12] °कठोरकोवाग्गपिङ्ग लविलाडवट्टुदडिद्भिउडिभङ्ग -- निषन्नम --- क्कभीसणसरासणो add K only

[13] सुप्पंरविखेवा° for सुदूरविक्खेवा° Cu only

[14] °विअडोउ° Sc °विअहोरु° Cu °विअडोरु° cett

[15] °णीब्भरा° E °णिभेरा° W °णिब्भुरा° K °णिभरा° Bo °णिब्भरा° cett

[16] °घात° I₁, Bo, Cu, Md, Mt, Mg Lacuna, K °घाद° cett

[17] °विह्लाविद° E भियातावहलानिह° for °भिघादविहलाविद° Bo °विहलाविद° cett

[18] वरादोग for परागदो Cu only

[19] जेव्व W, Sc, Md एव्व K, Cu, E, I₁, Bo

[19a] एष दिनकरलोकप्रक्षिप्तदेहप्रभाभासुरं ज्वलन्त सुनिशितं परशुं धारयन् विशङ्कलोद्वेल्लद्रुतवहशिखासह[illegible]भारः सुदूरविक्षेपाविद्धविकटोरुदण्डनिर्भराभिघातविकम्पितवसुन्धरो परागत एव सकलक्षत्रियमहाराक्षसः add *chāyā*, Sc.

[20] निवहो for निचयो Mt only.

प्रतापतपसोरिव व्यतिकरः स्फुरन्मूर्तिमान्
प्रचण्ड इव पिण्डतामुपगतश्च[1] वीरो[2] रसः ॥२३॥

सविस्मयम्[3] ।

पुण्योऽपि भीमकर्मा[4] निधिर्व्रतानां चकास्त्यमितशक्तिः ।

5 मूर्तिमभिरामघोरां बिभ्रद्दिवाथर्वणो[5] निगमः ॥२४॥

अयं हि

कल्पापायप्रणयि[6] दधतः कालरुद्रानलत्वं
संरब्धस्य त्रिपुरजयिनो देवदेवस्य तिग्मः[7] ।
ब्रह्मच्छद्मा निखिलभुवनस्तोमनिर्मन्थयोग्यो[8]
10 राशीभूतः पृथगिव समुत्थाय सामर्थ्यसारः ॥२५॥

विहस्य[9] । अहो स्वाच्छन्द्य[10]वैचित्र्यमत्रभवतः[11] ।

ज्योतिर्ज्वालाप्रचयजटिलः सन्निधत्ते[12] कुठार-
स्तूणीरोंऽसे वपुषि च जटाचापचीराजिनानि[13][14] ।
पाणौ बाणः स्फुरति वलयीभूतलोलाक्षसूत्रे[15]
15 वेषः शोभां व्यतिकरवतीमुग्रशान्तस्तनोति[16] ॥२६॥

प्रिये गुरुरयं तदपसृत्य कृतावगुण्ठना[17] भव ॥

---

[1] पिण्डिता° for पिण्डता° E only.

[2] °गमश्च corr. to °गतश्च W.

[3] सविस्मयं om. Mt, Mg only.

[4] धीर° corr to वीर by rev, W भीम° cett

[5] बिभ्रमद्दिवा° W बिभ्रमद्देवा° Sc बिभ्रद्दिवा° cett.

[6] कान्या° for कल्पा° Sc only

[7] तिग्म्यः for तिग्मः Mt only.

[8] निर्बन्ध° for निर्मन्थ° Mt only.

[9] विहस्य Cu, Mt, Mg, Bo only.

[10] °छन्द° Cu, E Lacuna, K °छन्द्य° cett

[11] °मार्यस्य for °मत्रभवतः Mt only

[12] भाति कण्ठे for सन्निधत्ते Mt only

[13] जरा° for जटा° E only

[14] °जनानि for °जिनानि Cu, Bo only.

[15] °सूत्र for °सूत्रे W only

[16] °शान्त्यो° for °शान्त° Mt, W only.

[17] °कुण्ठन corr. to °कुण्ठना Cu °कुण्ठना Md °गुण्ठना cett

सीता । हद्धी[1] हद्धी परागदो[2] एव्व[3] । अञ्जलिं बद्धा । अज्जउत्त परित्ताअसु मम् । पिअसाहसिअ पसीद ॥[3a]

रामः । अयि[4] प्रिये ।

मुनिरयमथ वीरस्तादृशस्तत्प्रियं मे
5 विरमतु[5] परिकम्पः कातरे[6] क्षत्रियासि ।
जगति[7] विततकीर्तेर्दर्पकण्डूलदोष्णः[8]
परिसरण[9]समर्थो राघवः[10] क्षत्रियोऽहम् ॥२७॥

ततः प्रविशति क्रुद्धः परशुरामः[11] ।

परशुरामः[12] । अहो दुरात्मनः क्षत्रियबटोरनात्मज्ञता ।

10 न त्रस्तं यदि नाम भूतकरुणा[13]सन्तानशान्ता[14]त्मन-
स्तेन व्यारुजता धनुर्भगवतो देवाद् भवानीपतेः ।
तत्पुत्रस्तु मदान्धतारकवधाद्विश्वस्य[15] दत्तोत्सवः
स्कन्दः[16] स्कन्द इव प्रियोऽहमथवा शिष्यः कथं विस्मृतः[17] ॥२८॥

[18]एष मे प्रशमस्य[19] कर्कशः[20] परिणामः ।

---

[1] हद्धी orig , and २ by rev., Cu हद्धिध E हद्धी२ cett.

[2] परागदो K, E, Bo परागतो cett.

[3] अेव्व for एव्व E only

[3a] हा धिक्२ । परागत एव आर्यपुत्र परित्रायस्व मां प्रियसाहसिक प्रसीद add *chāyā*, Sc

[4] अपि I_1, Bo अयि cett.

[5] वितरतु for विरमतु E only.

[6] क्षत्रिये for कातरे Mt only

[7] तपसि for जगति Mt, Mg only.

[8] °दोर्भिः for °दोष्णः Bo only.

[9] °चरण for °सरण Mt, Mg only.

[10] राघव for राघवः E only.

[11] and [12] परशुरामः२ E, Md, Mt, Mg Orig परशुरामः, and २ by rev., Cu परशुरामः cett

[13] °करुणः for °करुणा Bo only.

[14] °सान्ता° for °शान्ता° Cu only.

[15] °द्दीश्वरस्य for °द्विश्वस्य Bo only.

[16] स्कन्द I_1, Cu स्कन्द corr. to स्कन्दः W स्कन्दः cett

[17] विस्मृतः K नश्यतु Mt Orig. text न श्रुतः, and also विस्मृ above it by rev , I_1 न श्रुतः cett.

[18] एवं च add Mg only.

[19] प्रशम° for प्रशमस्य E only.

[20] कर्कश° for कर्कशः I_1 only.

यत् क्षत्रियेष्वपि पुनः स्थितमाधिपत्यं
तैरेव सम्प्रति धृतानि पुनर्धनूंषि[1] ।
उन्माद्यतां[2] भुजबलेन[3] मयापि कष्ट-[4]
मुच्छृङ्खलानि चरितानि पुनः श्रुतानि[5] ॥२९॥

रामः ।
अकलिततपस्तेजोवीर्यप्रथिम्नि यशोनिधा-
ववितथमदाध्माते रोषान्मुनावभिधावति ।
अभिनवधनुर्विद्यादर्पक्षमाय च कर्मणे
स्फुरति रभसात्[6] पाणिः पादोपसङ्ग्रहणाय च ॥३०॥

10 किन्त्वविषयस्तावदाचारस्य[7] ॥

जाम°[8] । भो भोः परिस्कन्नाः[9] क्व रामो[9a] दाशरथिः ॥

रामः । अयमहं[10] भोः । इत इतो भवान्[11] ॥

जाम° । साधु राजपुत्र साधु । सत्यमैक्ष्वाकः खल्वसि ।
अन्विष्यतः प्रमथनाय ममापि दर्पा-[12]
15 दात्मानमर्पयसि जातिविशुद्धसत्त्वः ।
गन्धद्विपेन्द्रकलभः[13] करिकुम्भकूट-
कुट्टाकपाणिकुलिशस्य यथा मृगारेः ॥३१॥

स्त्रियः । सन्तं[14] पावं पडिहदममङ्गलम्[15] ॥[16]

---

[1] पुनर्धनूंषि . . चरितानि om Bo
[2] उन्मायता W, Sc उन्मथ्नतां Mt उन्मायता cett
[3] °मदेन Cu, K °बलेन cett.
[4] तेषां° for कष्ट° Mt
[5] सुतानि corr to श्रुतानि Cu
[6] नितरां for रभसात् Mt only.
[7] किन्तु विषयस्ता° Bo only
[8] जाम . . . भवान् om W स्कन्नाः . . महं भोः om Bo
[9] °स्पन्दाः for °स्कन्नाः Mt, Mg only
[9a] Folio 12 begins with मो दाशरथिः I_2
[10] °मयं for °महं Cu only
[11] महान् for भवान् E only
[12] यस्मा° for दर्पा° Mt only.
[13] °द्वीपे° for °द्विपे° Sc, I_2 only.
[14] सतं Sc सान्तं Md सन्तं cett
[15] वडि° for पडि° I_2 only.
[16] शान्तं पापं प्रतिहतममङ्गलम add *chāyā*, Sc

जाम॰ । निर्वर्ण्य । स्वगतम् ।[1] रमणीयः[2] क्षत्रियकुमार आसीत् ।

चञ्चच्चारुशिखण्डमण्डनमसौ[3] मुग्धप्रगल्भं शिशु-

गम्भीरं[4] च मनोहरं च सहजश्रीलक्ष्म रूपं दधत् ।

दृग्दृष्टोऽपि हरत्ययं मम मनः सौन्दर्यसारश्रिया[5]

5 हन्तव्यस्तु तथापि नाम[6] धिगहो वीरव्रतक्रूरताम्[7] ॥३२॥

प्रकाशम् ।[8]

प्रागप्राप्तनिशुम्भशाम्भवधनुर्द्वैधाक्रियाविर्भवत्-[9][10]

क्रोधप्रेरितभीमभार्गवभुजस्तम्भापविद्धः क्षणात् ।[11][12][13][14]

सज्वालः परशुर्भवत्वशिथिलस्त्वत्कण्ठपीठातिथि-[15][16]

10 र्येनानेन जगत्सु खण्डपरशुर्देवो हरः ख्याप्यते ॥३३॥

स्त्रियः । हञ्जी[17] हञ्जी । पज्जलिदो[18] खु[19] एसो[20] ॥

रामः । सधैर्यवक्रमाणकौतुकं[21][22] निर्वर्ण्य । अयं सः यः किल पुरा सपरि-

---

[1] आः add E only

[2] रमणीय corr to रमणीयः I_1 रमणीय Md रमणीयः cett (+ Mt, Mg)

[3] ॰मण्डम॰ Cu, K, Md, Mt, Mg ॰मण्डल, and ण्ड above ल by rev, W ॰मण्डल॰ cett

[4] ॰रां for ॰रं W only.

[5] ॰सारः for ॰सार॰ Cu only.

[6] नाम om Md only

[7] ॰व्रते for ॰व्रत॰ E only

[8] विहस्य add. Mt only

[9] ॰प्राप्तः for ॰प्राप्त॰ I_2 only.

[10] ॰क्रियां॰, and also विधा above it, K ॰क्रिया॰, and also विद्धा above it by rev., W ॰विधा॰ Md, Mg क्रिया॰ cett.

[11] ॰क्रोधा corr. to ॰क्रोधः W

[12] ॰भद्र॰ for ॰भीम॰ Mg only.

[13] Orig ॰पद्विविद्धः; but द्वि meant to be omitted, I_1 ॰वबद्ध Mt ॰परिविद्धः Bo Torn, Cu ॰पविद्धः cett

[14] चणं I_1, Bo, Md, Mg चणा I_2 चणा corr to चणं Cu चणात् cett

[15] सद्वालः Sc, I_2 only

[16] ॰र्भवत्य॰ for ॰र्भवत्व॰ E, Mt, Mg only

[17] हञ्जी W, Sc, I_2, E Orig. हञ्जी, but २ also by rev, Cu हञ्जी२ cett

[18] पज्जालिदो Cu पजलिदो I_2 पज्ञलिदो W पचलिदो E पज्जलिदो cett

[19] ख W, I_2 क्खु Md खु cett (+ Mt, Mg)

[20] सो I_1, E, I_2 एसा Bo एसो cett. No *chāyā*, Sc

[21] सवक्र॰ for सधैर्यवक्र॰ E only.

[22] ॰कौतुकस्मितं for ॰कौतुकं Mt only.

वा[1]रकार्त्तिकेयविजयाव[2]र्जितेन भगवता नीललोहितेन सहस्र[2a]परि- वत्सरा[3]न्तेवासिने तुभ्यं प्रसादीकृत: परशु[4]: ॥

सख्य:। भ[5]ट्टिदारिए पेक्ख[6] हिअअभरिअउव्व[7]मन्तवहुमाणो[8] णि-[9]क्कम्पधीरग[10]रुअत्तणेण ओहसइ[11] भअवदो[12] भग्गवस्स[13] आउहलम्भं[14] [15]भट्टिदारओ[5] ॥ सीता सविस्मयास्त्रं[16] पश्यति ॥

जाम॰। स्वगतम्। आश्चर्यमाश्चर्यम्[17]। अन्य एवायं प्रकार:। किमपि चैतदसंविज्ञात[18]पदनिबन्धनं माहात्म्यं[19] सौजन्यं च। संरम्भ[20]गम्भीर[21]- धीरश्च[22] पौरुषावष्टम्भ:। प्रकाशम्। आं[23] दाशरथे स एवायमाचार्यपा- दानां[24] प्रियः परशुः ॥

---

[1] ॰पारवार॰ E ॰परीवार॰ I_1 ॰परिवार॰ cett

[2] ॰वर्तितेन for ॰वर्जितेन Sc only

[2a] ॰परिपरि॰ for ॰परि॰ Cu

[3] ॰वत्सरान्तेन्तेवा॰ for ॰वत्सरान्तेवा॰ W, Sc only.

[4] परशुः om E only

[5] भट्ट॰ for भट्टि॰ Cu, K, E only.

[6] पेक्ख२ Md, Mt, Mg णाखु W णोखु Sc पेक्ख cett

[7] ॰उव्वरन्त॰ Bo ॰वुव्वमन्त॰ W ॰गुच्च- रन्त॰ E ॰उव्वरन्त॰ K ॰उव्वरन्त॰ corr to ॰उव्वमन्त॰ Cu ॰उव्वमन्त॰ cett.

[8] ॰माणे for ॰माणो W only.

[9] ॰णिकम्प॰ E ॰क्कंप॰ I_2 ॰णिक्कम्प॰ cett.

[10] ॰गुरु॰ for ॰गरु॰ E only.

[11] ओहसइ Bo, Md ओहसइ in orig , also उपहसति along margin, I_1 उहिसइ Cu उवहसइ E ऊहसइ K, Sc ओह- सही W ओहसई I_2

[12] ॰वदो Cu, K, E, Bo ॰वओ cett.

[13] भगवस्स for भग्गवस्स E, W, Sc only

[14] आउहलम्भं I_1, K, Bo, Md, I_2 अउ- हलम्भं corr to अउहतम्भं Cu आसादो उवलम्भं W आसादो उहवलम्भं Sc सो- वालम्भं E

[15] भट्टदारओ Cu, K भट्टिदारिओ Bo भरिअक्कारिओ E भट्टिदारओ cett भर्तृ- दारिके न खलु हृदयभरितोद्वमद्बहुमानो निष्कम्पधीरगुरुत्वेन[illegible]। भगवत: पर- शोर्भगवत्सकाशादुपलम्भं भट्टारक: add. *chāyā*, Sc

[16] सविस्मय for सविस्मयास्त्रं Mt only.

[17] आश्चर्यमाश्चर्यम् om Mt only

[18] ॰दसंविज्ञान॰ I_1, I_2, Md ॰दविज्ञान॰ Cu, K ॰दसंविज्ञात॰ W, Sc ॰दसंविज्ञा- पन॰ Bo ॰दाज्ञात॰ E

[19] माहात्म्य॰ for माहात्म्यं I_1 only

[20] निसर्ग॰ for संरम्भ॰ Mt only.

[21] and [22] ॰गम्भीरधीरं च Cu ॰गम्भीरश्च Mt गम्भीरधीरस्व॰ E ॰गम्भीरधीर: K ॰गम्भीरधीरश्च cett.

[23] आम I_1, K, Sc, I_2 आः राम E आं Md आम् Cu राम W अम Bo

[24] ॰पादानां and धारा above it, Bo

सख्यः। खणं [1]ओसन्तस्स[2] विश्च आलावो[3] ॥

जाम०।

अस्त्रप्रयोगखुरलीकलहे गणानां
सैन्यै[4]र्वृतोऽपि जित एव मया कुमारः।

5 एतावतापि परिरभ्य धृ[5]तप्रसा[6]दः
प्रादादिमं प्रियगुणो भगवान् गुरुर्मे ॥३४॥

रामः। स्वगतम्। कथमेताव[7]तापीत्याह। अहो ग[8]र्वगौरवस्याभो[9]गः ॥

प्रकाशम्। अत[10]श्च भगवन् दिवः[11]पृथिव्योर्विततस्ते वीरवादः।

10 येनैव खण्डपरशुर्भगवान् प्रचण्ड-
श्चण्डीपतिस्त्रिभुवनेषु गुरुः प्ररूढः।
तेनैव तारकरिपोर्विजयार्जितेन
दीप्तिं गता परशुराम इति श्रु[12]तिस्ते ॥३५॥

किञ्च।

15 उत्पत्तिर्जमदग्नितः स भगवान् देवः पिनाकी गुरुर्
वीर्यं य[13]त्तु न तद्गिरां पथि न[14]नु व्यक्तं हि त[15]त् कर्मभिः।

---

[1] ऊ I_1, Sc तु Cu तू Bo उत्र W ओ Md ऊ I_2 Lacuna, K Om E

[2] सतस्स W सत्तस्स Sc तुट्ठस्स E सन्तस्स cett

[3] चणमुक्कसत इवालापः add *chāyā*, Sc.

[4] सेन्यै० for सैन्यै० Bo only.

[5] क्षत० Mt वृत० corr. to धृत० Cu धृत० cett

[6] ०प्रसादं for ०प्रसादः Mg only

[7] ०तावत्यवज्ञापी० for ०तावतापी० Md, Mg only

[8] गर्वै for गर्व० E only.

[9] ०वस्य भोगः K ०वस्य भागः I_2 ०वस्याभोगः cett

[10] ततश्च भगवन् E अतश्च भगवन् om Mt Read अतश्च भगवन् cett

[11] दिवःसृपृथिव्योर्वि० E दिवः पृथिव्यौ वि० W द्यावापृथिव्योर्वि० Mt, Mg दिवः-पृथिव्योर्वि० cett. [श्रुति० cett

[12] स्तुति० K स्तुति० corr to श्रुति० Cu

[13] यत्तव तद्गिरामनपथं for यत्तु न तद्गिरां पथि Md, Mg only

[14] मनु व्यक्तं Cu, K, Mt, Mg 'न' तद्व्यक्तं W न तयुक्तं Bo न तद्व्यक्तं cett

[15] यत for तत् Cu only.

त्यागः सप्तसमुद्रमुद्रितम[1]हीनिर्व्याजदानावधिः
सत्य[2]ब्रह्मत[3]पोनिधेर्भगवतः किं [4]वा न लोकोत्तरम् ॥३६॥

सख्यः । जाणादि महाभा[5]ओ ग[6]रुअरमणिज्जं मन्तिदुम् ॥[7]

राम॰ ।

5 राम राम[8] नयनाभिरामतामाशयस्य सदृशीं समु[9]द्वहन् ।
अप्रतर्क्यगुणरामणीयकः सर्वथैव हृदयङ्गमोऽसि मे ॥३७॥

अपि[10] च ।

हेरम्बदन्तमु[11]सलोल्लिखितैकभित्ति
वक्षो विशाखविशिख[12]व्रणला[13]ञ्छितं मे ।
10 रोमाञ्चकञ्चुकितमद्भुतवीरलाभात्
सत्यं ब्रवीमि परि[14]रब्धुमिवेच्छति त्वाम् ॥३८॥

सख्यः । [15]भट्टिदारिए पेक्ख भ[16]ट्टिणो सोहग्गम् । तुमं [17]खु णिच्च[18]-परम्[19]मुही अत्ताण[20]अं व[21]ञ्चेसि ॥ सीता सास्रं विश्वसिति ॥

---

[1] ॰महो for ॰मही॰ Sc, I_2 only.

[2] सत्यं Mg चत्त॰ Mt सत्य॰ cett.

[3] तपो om E only.

[4] कि for वा K only.

[5] ॰भाऊ for ॰भाओ Sc only

[6] ॰गुरुअ॰ for ॰गरुअ॰ W, Sc, I_2 only

[7] जानाति महाभागो गुरुतरमणीयं मन्त्रितुम् add *chāyā*, Sc

[8] नाम add Md only.

[9] समुद्धरन् for समुद्वहन् Bo only.

[10] अति च om. Mt only.

[11] ॰मुशलो॰ K, Md ॰मुशलो॰ corr. to ॰मुसलो॰ Cu ॰मुसलो॰ cett. (+ Mt, Mg).

[12] ॰अण॰ for ॰व्रण॰ Bo only.

[13] ॰लाञ्छनं for ॰लाञ्छितं E only

[14] हृदये परिरब्धुमिच्छे for परिरब्धुमिवेच्छति त्वां Mt only.

[15] भट्टु॰ for भट्टि॰ Bo, E only.

[16] भतु॰ for भट्टि॰ E only. Folio 18 beginning with णो सोहग्गं and ending with प्रियश्चेतसो ह (p. 62, l. 4-5) missing, Cu

[17] क्खु K, E, Sc Om. Md, Mt, Mg खु cett

[18] णिच्च प॰ W, Sc णितप॰ E णिच्चप॰ cett

[19] ॰म्मुखी I_1 ॰म्मही E ॰म्मुही cett

[20] अताणअं W अत्ताणं E अत्ताणअं cett

[21] वञ्चअसि K वञ्चसि I_1, I_2 वञ्चेसि cett. भर्तृदारिके पश्य भर्तुः सौभाग्यम् । त्वं खु नित्यं पराङ्मुख्यात्मानं वञ्चयसि add *chāyā*, Sc

रामः। भगवन्[1] परिरम्भणमिति प्रस्तुतप्रतीपमेतत्[2] ॥

सख्यः। धीरमसिणो अत्तणो[3] माहप्पसोहिदो[4] से विणओ ॥[4a]

जाम॰। स्वगतम्। अहो[5] परगुणोत्कर्षपरिणामग्राहि सौजन्यपूतम[5a]-
न्तःकरणमस्य राजन्यपोतस्य[6]। पारमार्थिकविनयदुर्विभावस्त्वति[7]-
5 निपुणबुद्धिग्राह्यो महानहङ्कारः।

अप्राकृतस्य चरितातिशयस्य[8] भावै-
रत्यद्भुतैर्मम हृतस्य[9] तथाप्यनास्था।
कोऽप्येष वीरशिशुकाकृतिरप्रमेय-
माहात्म्यसारसमुदायमयः[10] पदार्थः ॥३९॥

10 आश्चर्यम्[11]।

सम्भाव्यमिष्ट[12]भुवनाभयदान[13]पुण्य-
सम्भारमस्य वपुरत्र हि विस्फुरन्ति।
लक्ष्मीश्च सात्त्विकगुणज्वलितं च तेजो
धर्मश्च मानविजयौ च पराक्रमश्च ॥४०॥

---

[1] भगवन् om Md, Mt, Mg only

[2] [illegible]नेतत् Md, Mt प्रस्तुतेऽर्थे विपरीतमेतत् Mg प्रस्तुतप्रतीपमेतत् cett

[3] अत्तणो om. K only

[4] माहप्प॰ I_1, Md माहप्प॰ K, Bo माहाप्प॰ E, Sc महाप्प॰ W माहप्प॰ I_2

[4a] धीरमसृण आत्मनो माहात्म्यशोभितोऽस्य विनयः add *chāyā*, Sc

[5] अहो गुणपरगुणोत्कर्षत्वे परिणामग्राहि I_1, I_2, Md अहो स्वगुणपरगुणोत्कर्षपरिणाहि W अहो स्वगुणपरगुणोत्कर्षपरिणामग्राहि Sc अहो परगुणोत्कर्षपरिपरिणामग्राहि K As K, but ॰ग्राही E अहो गुणोत्कर्षपरिणामग्राहि Bo परगुणोत्कर्षत्वेऽपि परिणामग्राहि Mt अहो गुणपरगुणोत्कर्षतत्वेऽपि तत्वपरिणामग्राहि Mg

[5a] तमन्तःकरण . . . चरिता om. E only

[6] No stop, K, W only

[7] ॰भावस्तुति॰ I_1 ॰भावास्त्वति॰ Sc ॰भाव्यस्त्वति॰ Mt ॰भावस्त्वति॰ cett (+ Md, Mg)

[8] ॰शयैः स भावैः for ॰शयस्य भावैः K only

[9] हृतस्य I_1, K, Bo हि तस्य cett.

[10] ॰मयप॰ for ॰मयः प॰ E only

[11] किञ्च for आश्चर्य Mt आश्चर्य om Mg आश्चर्यं cett

[12] ॰सप्त॰ for ॰मिष्ट॰ Mt only

[13] ॰पुण्यदान॰ for ॰दानपुण्य॰ E only

अयं[1] हि ।

त्रातुं लोकानिव[2] परिणतः[3] कायवानस्त्रवेदः[4]

स्नाचो[5] धर्मः[6] श्रित इव तनुं ब्रह्मकोशस्य गुप्त्यै ।

सामर्थ्यानामिव[7] समुदयः[8] सञ्चयो वा गुणाना-

5 माविर्भूय[9] स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माणराशिः ॥४१॥

प्रकाशम् । हे भवत्यः प्रविशत्वियं वधूरभ्यन्तरमेव[10] ॥

रामः । स्वगतम् । एवमेव ॥

नेपथ्ये ।

सीरध्वजो धनुष्पाणिरित एवाभिवर्तते ।

10 गौतमश्च शतानन्दो जनकानां पुरोहितः ॥४२॥

सख्यः । भट्टिदारिए[11] परागदो एव्व[12] तादो । एहि अब्भन्तरं[13] पविस म्ह ॥[14]

सीता । स्वगतम् । भअवदि[15] सङ्गामसिरिए[16][17] एसो[18] दे अञ्जली ॥[18a]

इति निष्क्रान्ताः स्त्रियः ॥

---

[1] अहं हि corr. to अयं हि Bo पुनः स्वगतं Mg अयं हि cett.

[2] लोकानि च for लोकानिव Bo only.

[3] परिमितः corr. to परिणतः by orig scribe, Bo.

[4] कायमस्त्र° Bo कामवाणास्त्र° Md कायवानस्त्र° cett (+ Mt, Mg).

[5] चचो for त्राचो I_1 only.

[6] धर्म for धर्मः E only

[7] सामर्था° for सामर्थ्या° I_1 only.

[8] °द्दायः for °दयः W, I_2 only.

[9] °याश्चि° for °य स्थि° E only.

[10] °रन्तर° for °रभ्यन्तर° E only.

[11] भट्ट° for भाट्ट° K, E, W only.

[12] श्चेव for एव्व E only.

[13] अब्भन्तरं I_1, Md अव्लतरं Sc अभ्भन्तरं W अव्लन्तरं I_2 अभ्रन्तरं Bo अवन्तरं K अन्तर E

[14] भर्तृदारिके परागत एव तातः । एह्यभ्यन्तरं प्रविशामः add *chāyā*, Sc.

[15] भवअदि I_1 भअवदि K, Bo, Md भअवदी E भअविदि W अवअदि Sc, I_2

[16] सङ्गगाम° I_1, W, Sc, I_2 सङ्गाम° K, E, Md संवर्त° corr to सङ्गगाम° by orig scribe, Bo.

[17] °सिरि W, Sc °सिज्जीए E °सिरिए cett.

[18] एसा for एसो Md, Mt, Mg only.

[18a] भगविति सङ्ग्रामश्रि एष तेऽञ्जलिरिति निष्क्रान्ताः add. *chāyā*, Sc.

आम॰ ।

स एष राजा जनको मनीषी[1]

पुरोहितेनाङ्गिरसेन गुप्तः[2] ।

आदित्यशिष्यः किल याज्ञवल्क्यो

5 यस्मै मुनिर्ब्रह्म परं विवव्रे ॥४३॥

सद्वृत्त[3] एषः । तथापि तु[4] क्षत्रिय इति शिरःशूलमुत्क्षोपयति[5] ॥

ततः प्रविशतः[6] सम्भ्रान्तौ जनकशतानन्दौ ॥

शता॰ । राजन् किमत्र युक्तम्[7] ॥

जन[8]॰ । भगवन् ।[9]

10 ऋषिरयमतिथिश्चेद्विष्टरः पाद्यमर्घ्यं[10]

तदनु च मधुपर्कः कल्प्यतां[11] श्रोत्रियाय ।

अथ[12] तु रिपुरकस्माद् द्वेष्टि नः पुत्रभाण्डे[13]

तदिह नयविहीने कार्मुकस्याधिकारः ॥४४॥

इति[14] परिक्रामतः ।

15 रामः । तत् किमिति[15] बाष्पायितं भगवता[16] ॥

---

[1] प्रमीषी for मनीषी E only

[2] युक्तः for गुप्तः E only

[3] सद्वृश for सद्वृत्त Mt only

[4] तु om W only

[5] ॰मुत्क्षोपयति I$_1$, E, Bo, I$_2$ ॰मुत्क्षो-पद्दति Md ॰मुत्कम्पयति W, Sc, Mt, Mg ॰मुत्पादयति K.

[6] प्रविशतः om. W, Sc, I$_2$

[7] च नो भवेत् add E only

[8] जन॰ । भगवन् om E only

[9] किमन्यत् add. Mt, Mg only

[10] ॰मर्घं for ॰मर्घ्यं I$_1$ only.

[11] कल्प्यतां K, Mt, Mg कल्प्यता E कल्पता cett.

[12] अथ नु W, Sc, I$_2$ अधम॰ Mt अथ तु cett

[13] ॰भाण्डं for ॰भाण्डे Mt only

[14] इति परिक्रामतः om Md only

[15] ॰मित्यति I$_1$, Bo, W, Sc, I$_2$, Mg मिति cett.

[16] भगवता K भवंवात in text and गं along margin, E भवता cett

जामः । न किञ्चित् ।[1]

सम्भूयेव[2] सुखानि चेतसि परं भूमानमातन्वते
यत्रालोक[3]पथावतारिणि रतिं प्रस्तौति नेत्रोत्सवः[4] ।
स त्वं नूतन एव कङ्कणधरः श्रीमान्[5] प्रियश्चेतसो
5 ह[6]न्तव्यः परिभूतवान् गुरुमिति प्रागेव दूयामहे ॥४५॥

रामः । भार्गव ज्ञायते[7] मामनुकम्पस इति ॥

जामः[8] । [9]अरे किमुत[10] त्रातोऽसि ।

अमृताध्मातजीमूतस्निग्ध[11]संहननस्य ते ।
कुठारः कम्बुकण्ठस्य कष्टं कण्ठे[12] पतिष्यति ॥४६॥

10 रामः । [13]सत्यमेव करुणया प्रतिक्षिप्तो[14]ऽसि ॥

जामः । आः । [15]मय्येव भ्रुकुटि[16]धरः संवृत्तः । अरे[17] क्षत्रियडिम्भ त्वं किल[18] शिशुर्नववधूटिकापरिग्रह[19] इत्यपूर्व[20]मुपतप्यतेऽस्माभिः ।

---

[1] किन्तु add Mt, Mg एतत् add K only

[2] °येव W, Sc °येह E °येव cett

[3] यत्र लोक° for यत्रालोक° I_1 only

[4] नत्रोत्सवः corr to तत्रोत्सवः W नेत्रात्सवः Md, Mt, Mg नेत्रोत्सवः cett

[5] श्रीरामान् for श्रीमान् Bo only.

[6] Folio 19 begins with न्तव्यः परिभूतवान् Cu

[7] रूपेण add Mt only

[8] जाम° om E only.

[9] अये for अरे Bo only

[10] °मुत त्रातो I_1, K, Sc, Md °मुत त्रातो corr. to मुत त्रस्तो Cu °मुत त्रस्तो W °मुत भ्रान्तो Bo, E, I_2 °मुद्भ्रान्तो Mt

[11] °स्निग्धं for °स्निग्ध° Bo only.

[12] कण्ठ Sc, I_2 कण्ठ corr to कण्ठे W कण्ठे cett

[13] आः add Mt, Mg only

[14] परिक्षिप्तोऽसि I_1 प्रतिक्षिप्तोऽसि Bo, E, W, Sc, I_2, Cu (corr fr त्वाक्षिप्तोसि) प्रतिक्षिप्तासि Md प्रक्षिप्तोऽसि Mg आक्षिप्तोऽसि K प्रतिक्षिप्तोऽस्मि Mt

[15] कि add Md, Mt, Mg only

[16] भ्रुकुटी° Mg भ्रुकुटि° Cu, E, K, Bo भृकुटि° I_1, W, Sc, Md भृकुरि° I_2

[17] चरे add I_1 only

[18] किञ्चल for किल I_2 only.

[19] °ग्रहः सुन्दरः Mt °ग्रहसुन्दरः Mg °ग्रह cett

[20] इति पूर्वं° Mt इत्यापुर्वं° E इत्यपूर्वं° cett.

सुप्रसिद्धः[1] प्रवादोऽयमिति[2]हेति च गीयते ।
जामदग्न्यः स्वयं रामो मातुर्मूर्धानमाच्छिनत् ॥४७॥

अपि च[3] रे मूढ ।

उत्कृत्योत्कृत्य गर्भानपि शकलयतः क्षत्रसन्तानरोषा-[4]
5 दुद्दाम[5]स्यैकविंशत्यवधि विधमतः सर्वतो राजवंश्यान्[6] ।
पित्र्यं तद्रक्त[7]पूर्णह्रदसवनमहानन्द[8]मन्दायमानं[9]
क्रोधाग्निं[10] कुर्वतो मे न खलु न विदितः सर्वभूतैः स्वभावः ॥४८॥

रामः । नृशंसता हि नाम[11] तत्र पुरुष[12]दोषः । तत्र का विकत्थना ॥

जाम° । [13]आः[14] क्षत्रियबटो । अति[15] नाम प्रगल्भसे ।

10 प्रहर नमतु[16] चापं[17] प्राक्प्रहारप्रियोऽहं[18]
मयि तु कृतनिघाते[19] किं विदध्यात्[20] परेण[21] ।
धगि[22]ति विततवह्निज्वारभास्वत्कुठार-
[23]प्रविघटितकठोरस्कन्धबन्धः कबन्धः ॥४९॥

---

[1] °सिद्ध प्र° for °सिद्धः प्र° E only

[2] °[illegible] Mg °मिति (om हेति च) Bo °मितिहेति च cett

[3] च रे मूढ . . . राजवंश्यान् om Bo अपि च रे मूढ om K अपि च रे मूढ by rev along margin, Cu As in text, cett

[4] °शेषा° corr to °रोषा° Cu

[5] °मुद्दान्तस्य Md, Mg °मुद्दातस्य I_2 °मुद्दामस्य cett °मुद्दामस्वैरहत्या झटिति for °मुद्दामस्यैकविंशत्यवधि Mt

[6] °वंशान् for °वंश्यान् E only

[7] °क्तापूर्ण° I_1 °क्तपूर्णः Md, Mt, Mg °क्तघूर्णत्° W, Sc °क्तपूर्ण° cett

[8] °मन्द° only for °महानन्द° Bo only

[9] °मानं° for °मानं Md, Mt, Mg

[10] क्रोधाग्नि E क्रोधाग्निः Md, Mt, Mg क्रोधाग्निं cett.

[11] तावत् for नाम तत्र E only.

[12] पुरुषस्वभाव° for पुरुष° Mt only.

[13] नृशं add Bo only

[14] निर्भय° for आः Mg only

[15] अतीव Mt अति हि Mg अति cett

[16] नमतु corr to नमय by rev, W नमय Md नमतुय K नमतु cett (+ Mt, Mg)

[17] चाप° for चापं E only.

[18] °यं corr. to °हं Cu

[19] °निर्घाते Bo °निपाते E, W, Sc °निपोत I_2 °निघाते cett

[20] °दध्या corr to °दध्याः Cu °दध्या E °दध्यात् Bo, W, Mt °दध्याः cett

[21] चिरेण for परेण Mt only

[22] धगिति विगत° I_1, Bo, E, Md धिगितिविगत° in text and ग above न by rev, Cu धिगिति विगत° I_2, Mg धिगिति वितत° Sc धगिति वितत° K, W वितर झटिति Mt,

[23] °प्रति° for °प्रवि° Md only.

जनकशतानन्दौ। वत्स रामभद्र[1] विस्रब्धं[2] तावदास्व ॥
रामः। कष्टमनुज्ञानापेक्षः[3] संवृत्तोऽस्मि ॥
जाम०। अपि सुखमाङ्गिरस[4] ॥
शता०। विशेषतस्त्वद्दर्शनात्। अपि च।
5 त्वं नः[5] पूज्यतमोऽतिथिर्यदि पुनः[6] सज्जातिथेया[7] वयम्[8]।
जाम०। पुरोधः[9]। सुचरितवृत्तः श्रोत्रियो गृहमेधी याज्ञवल्क्यशिष्यः। तच्च[10] सर्वं युज्यते। किन्तु नाहमातिथ्यकामः ॥
शता०। कन्यान्तःपुरमक्रमात् प्रविशता सन्दूषिता[11] नः स्थितिः।
जाम०। अरण्यवासी[12] ब्राह्मणोऽहमनभिज्ञः परमेश्वरगृहाचारस्य[13] ॥
10 रामः। शोभेत[14] एव दत्तभुवनैकदक्षिणस्य सामन्तेष्वहङ्कारोत्प्रासः[15][16] ॥
जन०। पापं वाञ्छसि[17] कर्म राघवशिशावस्मत्सनाथे[18] कथम्।
प्रविश्य कञ्चुकी[19]।
देव्यः कङ्कणमोचनाय मिलिता राजन्वरः प्रेष्यताम् ॥५०॥
जनकशतानन्दौ।
15 वत्स रामभद्र श्वश्रूजनस्त्वामाह्वयति। तद् गम्यताम्

---

[1] नाम for रामभद्र E only
[2] ०ब्धः Mt ०ब्ध E ०ब्धं cett
[3] ०मभ्यनुज्ञः Mg ०मवज्ञानापेक्षः K ०मनुज्ञानापेक्षः cett
[4] ०रसः corr to ०रस W
[5] न for नः E only
[6] तुनः I_1, Bo, E नुनः Cu, I_2 नुतः W, Sc पुनः K, Md ततः Mt
[7] सभ्यातिथेया W सत्यातिथेया Sc सज्जाविधेया Mt सज्जातिथेया cett
[8] अमी for वयं Mg only
[9] Substitutes for this whole speech त्वं राज्ञस्तु पुरोहितो हि गृहमेधी याज्ञवल्क्यः स्वयं शिष्यो भूपतिरत्र युक्तमखिलं किन्त्वस्मि नातिथ्यधीः Mt.
[10] तद्च for तच्च Mg only
[11] ०ता न E, Md, Mt, Mg ०तान्तः० Mt ०ता नः cett
[12] आरण्य० for अरण्य० Md, Mt, Mg only
[13] ०ग्रहा० for ०गृहा० Sc, I_2 only
[14] ०भन for ०भत Cu, K, W, Sc
[15] ०मन्तेऽह० for ०मन्तेष्वह० Md, Mt, Mg only
[16] ०त्प्रसः I_1 ०त्प्रसः corr. to ०त्प्रासः Cu ०त्प्रासं E ०त्प्राशः I_2 ०त्प्रासः cett.
[17] वीक्षसि for वाञ्छसि W, Sc only.
[18] ०त्समर्थे for ०त्सनाथे E only.
[19] कञ्चुकी in orig, and २ by rev, Cu कञ्चुकी cett.

रामः। भगवन् जामदग्न्य। एवमादिशन्ति गुरवः॥

जाम०। को[1] दोषः। क्रियतां लोकधर्मः। पश्यन्तु च[2] त्वां[3] ज्ञातयः[4]। किन्तु[5] न चिरं जनमदेष्वारण्यकास्तिष्ठन्ति। गन्तुकामोऽस्मि। अतो न कालः प्रतिक्षेप्तव्यः॥

5 रामः। एवम्॥[6]

प्रविश्य सुमन्त्रः[7]। भगवन्तौ[8] वसिष्ठ[9]विश्वामित्रौ भवतः[10] सभार्गवानाह्वयतः[11]॥

इतरे[12]। क्व भगवन्तौ[13]॥

सुम०[14]। महाराजदशरथस्यान्तिके॥

10 रामः[15]। गुरुवचनाद् गच्छामः॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे॥

॥[16]द्वितीयोऽङ्कः॥

---

[1] को दोषः om Mg only

[2] च om Md, Mt, Mg only

[3] त्वा Bo त्वां om E त्वां cett

[4] ज्ञातव्यः for ज्ञातयः W only

[5] जोषं add. Mt only

[6] इति निष्क्रान्तः add Mt, Mg only.

[7] सुमन्त्रः orig; but २ also by rev, Cu सुमन्त्रः cett

[8] भवन्तौ for भगवन्तौ W only.

[9] वशिष्ठ० Cu, E, Sc, I_2 वसिष्ठ० all cett

[10] भगवतः for भवतः Bo, E only

[11] इति add W, Sc only

[12] जा० रे W जाम० रे Sc इति रे I_2 इतरे cett

[13] भवन्तौ for भगवन्तौ W only

[14] सुम० om E only.

[15] इतरे for रामः Mt, Mg only.

[16] परशुरामसंवादो add I_1, Bo, Sc, I_2 परशुरामसंवादो नाम add W, E, Md only.

[1]ततः प्रविशतो[2] वसि[3]ष्ठविश्वामित्रौ जा[4]मदग्न्यशतानन्दौ च ॥

वसि[5]ष्ठ[6]विश्वामित्रौ । जाम[7]दग्न्य

इष्टापूर्तविधेः सपत्नशमनात्प्रेयान् म[8]घोनः सखा
येन द्यौरिव वज्रिणा वसुमती वीरेण राजन्वती ।
5 यस्यैते वयमग्रतः किमपरं वं[9]शश्च वैवस्वतः
सोऽयं त्वां तनय[10]प्रियः परिणतो राजा [11]स्वयं याचते ॥१॥

तद् वीर[12] विरम[13] शुष्ककलहात् । इदं त्वस्तु ।
[14]सञ्ज्ञप्यते वत्सतरी सर्पि[15]ष्मन्नं च प[16]च्यते ।
श्रो[17]त्रिय श्रोत्रियगृ[18]हानागतोऽसि जुषस्व नः ॥२॥

---

[1] श्रीशं वन्दे begins E only

[2] उपविष्टौ add Mt, Mg only

[3] वशिष्ठ॰ K, E, Bo, E, Sc, I_2 वसिष्ठ॰ cett

[4] जामदग्न्यशतानन्दौ च om. W only

[5] वशिष्ठ॰ Sc, I_2 विशिष्ठ॰ E वसिष्ठ॰ cett.

[6] वसिष्ठः only for वसिष्ठविश्वामित्रौ K, वसिष्ठः in orig and विश्वामित्रौ along margin by rev., Cu वसिष्ठविश्वामित्रौ cett

[7] जामदग्न्यं प्रति W, Md, Mt, Mg जामदग्न्य cett

[8] भयो नः for मघोनः Bo only.

[9] वंशस्य for विश्वस्य Mt only

[10] तनयः for तनयप्रियः Bo only

[11] स्वयं K स्वयं corr to भयं Cu शमं Mt भयं by rev along margin, Sc भयं cett

[12] वीर om W, Sc, I_2 only

[13] विरम२ for विरम Mt only

[14] संज्ञप्यते corr to संज्ञाप्यते Cu संज्ञाप्यते K, W, Sc सञ्ज्ञाप्यते I_2 संज्ञप्यते cett

[15] सर्पिषान्नं E सर्पिष only for सर्पिष्मन्नं च Bo सर्पिष्मन्नं cett

[16] Along margin 'the calf is killed, the rice boiled,' W

[17] श्रोत्रिय corr to श्रोत्रियः Cu श्रोत्रिय K, Sc श्रोत्रियः om I_2 श्रोत्रियः cett

[18] ॰ग्रहा॰ I_2 ॰ग्रहा॰ corr to ॰गृहा॰ Sc ॰गृहा॰ cett.

जामदग्न्यः। अत्र वो विज्ञापयामि किं[1] न[2] क्षमे[3]। यदि रामः प्रकृष्टवीर्यो न स्यात् पश्यन्तु भवन्तः।

रामः कर्मभिरद्भुतैः शिशुरपि ख्यातस्ततो भार्गवः
कस्मात्[4] प्राप्य तिरस्क्रियामसहनोऽप्यस्थादिति[5] प्रस्तुते।
5 को विद्यात्[6] गुरुगौरवादिति भवेज्[7] ज्ञातापि वक्ता पुन-
र्न त्वेवास्ति यथास्थितस्य[8] सुलभद्वेषं हि वीरव्रतम् ॥३॥

अपि[9] च।

यशसि निरवकाशे विश्वतः श्वेतमाने[10]
कथमपि वचनीयं प्राप्य यत्किञ्चिदेव।
10 कृतविततिरकस्मात् प्राकृतैरुच्यमानां
विरमति न कथञ्चित् कश्मला किंवदन्ती ॥४॥

वसिष्ठः। अयि[11] वत्स[12] किमनया यावज्जीवमायुधपिशाचिकया। श्रोत्रियोऽसि जामदग्न्य। पूतं[13] भजस्व पन्थानमारण्यकश्चासि[14]।

---

[1] किं नु I_1, Cu किं तु Bo, W, Sc, I_2, Md कितु E किन्न K

[2] विनयक्षमोऽयं for किं न क्षमे यदि Mt only

[3] क्षमेत for क्षमे K only

[4] तस्मात् Mt only

[5] °प्यस्मादिति for °प्यस्थादिति Md, Mt, Mg only

[6] विन्द्याद् Sc, Md वीर्याद् Mt द्याद् Mg विद्या corr to विन्द्याद् W विद्याद् cett.

[7] भवे ज्ञाता° I_1, E भवे ज्ञाता° corr to भवेत् ज्ञाता° Cu भवेज्ज्ञाता° Bo, Md भवेज्ज्ञातो° W भवेज्जाता° I_2 भवेज्जातो° Sc भवेत् ज्ञाता° K

[8] तथाविधस्य for यथास्थितस्य Mt only

[9] अपि च om W, Mt, Mg only

[10] स्वितमारे corr to श्वेतमाने Cu स्वतमाने I_2 चेतमाने Bo, Mt खेलमाने E स्वि - - - - K श्वेतमाने cett

[11] अयि I_1, Cu, I_2, Mt, Mg, E अयि om W अपि K, Bo, Sc, Md.

[12] भार्गव for वत्स E only

[13] भूतं K भूत corr to पूतं Cu पूतं cett

[14] पन्थान परशुरामारण्यक° Bo only.

तत्[1] प्रचिनु चित्त[2]प्रसाद[3]नीश्चतस्रो मैत्र्यादिभावनाः । प्रसीद[4]तु हि ते विशोका[5] ज्योतिष्मती नाम[6] चित्त[7]वृत्तिः समा[8]पयतु परशुं च । तत्प्रसाद[9]ज मृतम्भ[10]राभिधानमवहि[11]ःसाधनो[12]पाधेयसवीर्यसामर्थ्यमप-वि[13]द्धविप्लवोपरागमूर्जस्वलमन्तर्ज्योतिषो दर्शनं[14] प्रज्ञानमभिस-
5 म्भवति । तद्ध्या[15]चरितव्यं ब्राह्मणेन तरति[16] येन मृत्युं[17] पाप्मानम् । अन्यच्च चाभिनिविष्टोऽसि । पश्य[18]

परिषदियमृषीणामेष[19] वृद्धो युधाजित्
सह नृपतिरमात्यैर्लोमपादश्च वृद्धः ।

---

[1] तत् परिचिनु I_1, Mg तत् प्रविचिनु E वत्सतरीमनु Mt तत् प्रचिनु cett

[2] चित्त° K, Bo, W, Sc, Mg चित्त by rev along margin, Cu Om I_1, E, I_2, Md

[3] °नाश्चतस्रो W, Sc °नीयचतस्रो E, I_2 °नीश्चतस्रो cett

[4] प्रत्यासीदति for प्रसीदतु Mt, Mg only

[5] प्रस्फुरतु च add E only

[6] नाम om Md only

[7] चित्त° om. Mt योग° for चित्त° Mg चित्त° cett.

[8] समापयतु परशुश्च I_1, I_2 समापयतु परशुश्च corr to शममुपयातु परशुश्च Cu समापयतु परशुं च Bo, E, Sc, K, Md समापयतु परशुत्वं W समापयतु परशुं च om Mt, Mg

[9] °साद° in orig and ज by rev. along margin, Cu °साद° only E °सादज° cett.

[10] Along margin '*Ritambhara*—a kind of Prajnana, this is *Vaidika*', W

[11] °मविहि° for °मवहिः° Md, Mt only

[12] °पधेय° Bo °पाधेय° corr to °पाधेयं Cu °पधवं E °पाधेय° cett

[13] °विद्ध° om Md only

[14] दर्शनं प्रज्ञान° I_1, Bo, Sc, I_2, W, Md दर्शनसम्प्रज्ञान° E दर्शनम् । प्रज्ञान° Cu, K दर्शनम् । यतः प्रज्ञान° Mt प्रज्ञानमभिसम्भवति om Mg

[15] तद्ध्याचरि° E तद्ध्यचरि° Md तथ्यमाचरि° Mt तदध्याचरि° Mg तद्ध्याचरि° cett.

[16] तरन्ति W, Sc तरते Bo तरति येन om Cu, I_2 तरति cett

[17] मृत्यु° E, Sc, I_2 मृत्यु° corr to मृत्युं Cu मृत्युं cett 'World' by rev. above मृत्युं W

[18] पश्य२ for पश्य Mt only.

[19] °मत्र वीरो for °मेष वृद्धो Mt only

अयमविरतयज्ञो ब्रह्मवादी[1] पुराणः
प्रभुरपि जनकानामद्रुहो[2] याचकास्ते[3] ॥५॥

जाम०। एवमेतत्। किन्तु
शत्रुमूलमनुत्खाय न पुनर्द्रष्टुमुत्सहे।
5 त्र्यम्बकं[4] देवमाचार्यमाचार्यानीं[5] च[6] पार्वतीम् ॥६॥

विश्वामित्रः[7]। यदि गुरुष्वनुरुध्यसे चेतयस्व[8] मामपि ततः[9]। किञ्च[10]
हिरण्यगर्भादृषयो बभूवु-
[11]र्वसिष्ठभृग्वङ्गिरसस्त्रयो ये[12]।
योऽयं वसिष्ठो[13] भृगुनन्दनस्त्व-
10 [14]मयं हि तस्याङ्गिरसः प्रपौत्रः ॥७॥

जाम०।
प्रायश्चित्तं चरिष्यामि पूज्यानां वो व्यतिक्रमात्।
न त्वेवं[15] दूषयिष्यामि शस्त्रग्रहमहाव्रतम् ॥८॥

[16]तथा हि।
15 यतो विमुक्तेरपि मानरक्षणं
प्रियं निसर्गे[17] तथा च [18]पश्य मे।

---

[1] °वारी for °वादी Mt only
[2] जनकानामद्य वो E जनकानामङ्ग हे W, Sc जनकानामद्रुहो cett
[3] °कास्ते for °कस्ते Bo only
[4] Foll 21 and 22 beginning with कं देव° and ending with वटोः चक्रि (p 75, l 14) are missing, Cu
[5] °र्याणीं K, E, W °र्यानीं cett
[6] तु corr to च Sc
[7] विश्वामित्रः om Mt only.
[8] चिन्तयस्व W, Sc only.
[9] ततं I_1, I_2 तः Bo ततः cett
[10] किञ्चित् for किञ्च Mg only
[11] °र्वशिष्ठ° E only
[12] पि for ये Md only.
[13] वशिष्ठो K, E only
[14] °मेषो for °मयं E only
[15] त्वेव for त्वेवं K only
[16] तथा हि om. E only.
[17] विसर्गेण E only
[18] यस्य for पश्य E only.

सनाभयो यूयमयं च[1] कर्कशः
शरासन[2]ज्याकिणलाञ्छनो भुजः ॥ ९ ॥

विश्वा॰। स्वगतम्।

सम्पूजितं हि माहात्म्यमुद्गिर[3]न्त्यः पदे पदे।
5 अपि मर्मावि[4]धो वाचः सत्यं विस्माय[5]यन्ति माम् ॥ १० ॥

जाम॰। अपि च[6] भगवन् कुशिकनन्दन।

ब्रह्मैकतानमनसो हि वसिष्ठ[7]मिश्रा-
स्त्वं ब्रूहि वीरचरितेषु गुरुः पुराणः।
वंशे विशु[8]द्धिमति येन भृगोर्जनित्वा
10 शस्त्रं गृहीतमथ तस्य यद[9]त्र युक्तम् ॥ ११ ॥

वसि॰। स्वगतम्।

कामं गुणैर्महानेष[10] प्रकृत्या पुनरासुरः।
उत्कर्षात् सर्वतोवृत्तेः सर्वाकारं हि दृप्यति ॥ १२ ॥

विश्वा॰। वत्स एतद् ब्रवीमि।

15 [11]एकव्यक्त्यपराधकोपविकृतस्त्वं क्षत्रजातेरपि
प्रागा[12]धाननिरन्वयप्रमथनादुच्छेदमेवाकरोः।
त्रिः[13]सप्तावधि विप्रशुक्रजमपि क्षत्रं [14]तदेवोद्धरन्
वृद्धैः [15]स्वैश्च्यवनादिभिर्नियमितः क्रोधाद्विरंसीरिति ॥ १३ ॥

---

1 च om E, Bo only

2 ॰सने for ॰सन॰ Bo only

3 ॰मुद्गिरन्ति W, Sc only

4 मर्मविधो W, Sc, I_2 मर्मविधे E मर्माविधो cett.

5 विस्माययन्ति I_1, K_1, I_2 विस्मापयन्ति E, Bo, W, Sc, Md रोमाञ्चयन्ति Mt, Mg.

6 च om E, Bo only

7 All read वसिष्ठ॰.

8 विशुद्ध॰ corr. to विशुद्धि॰ W विशुद्ध॰ E, Sc, I_2 विशुद्धि॰ cett

9 किमत्र for यदत्र Mt only.

10 ॰नेषः E only

11 एकः शत्रय॰ for एकव्यक्त्य॰ E only

12 धार॰ for ॰धान॰ I_1, Mg only

13 त्रिसप्ता॰ Sc, I_2 only

14 तद्देवोद्धरत् Bo, I_2 तद्देवोद्धृतं Mt तदेवोद्धृतं Mg तदेवोद्धरन् cett

15 तै॰ for स्वै॰ Bo, Md, Mt, Mg only

जामः। व्यंसिषमेव पितृवधप्रयुक्तात् क्षत्त्रवधमहाधिकारात्। किमत्र निह्नवः[1]।

परशुरशनिखण्डः[2] क्षत्त्रघातं[3] विहाय
प्रियमपि समिदिध्मव्रश्चनः किं न जातः।
निभृतविशिखदंष्ट्रश्वापदण्डो[4]ऽपि धत्ते
वि[5]गलितवि[6]षवह्नेः साम्यमा[7]शीविषस्य ॥१४॥
[8]एवं मया नियमितश्च्यवनादिवाक्यैः
कोपानलश्च परशुश्च पुनर्यथा[9] तैः[10]।
[11]कालेन पार्थिवकुलैः ककुभो महद्भि[12]-
र्दग्धोत्थितैरिव वनैर्गहना[13]ः क्रियन्ते ॥१५॥

[14]निमित्तान्तरात्तु शीर्षच्छेद्यो राम इति। अथेदानीम्
एत[15]स्य राघवशिशोः कृतचापलस्य
लूत्वा शिरो मयि वनाय पुनः प्रयाते।

---

[1] ह्रीर्वः for निह्नवः E only

[2] °षण्डः Sc, I_2 °चण्डः Mt °खण्डः cett

[3] °सूतं for °घातं Mt only

[4] °दंष्ट्रः श्वापदेन्द्रो° W, Sc only.

[5] प्रशमित° for विगलित° Mt only

[6] °विषय° for °विष° E only

[7] °माशीविषस्य Bo °माशीविषस्य corr. to °माशीर्विषस्य by rev., W °माशीविषस्य cett.

[8] अपि च add. K only

[9] °र्यद्द for °र्यथा Mt only.

[10] तौ changed to तै I_1 तौ Md, Mg ताः E एतौ Mt एताः K तैः Bo, W, Sc, I_2

[11] For these last two lines of the verse are substituted देवस्य सम्प्रति धनुर्मथनेन सत्यमुत्थापितौ रघुसुतेन तथा प्रसह्य by Mt only Cett as in text, excepting K, for which see 12 and 13 below

[12] समन्ताद् for महद्भिर् K only

[13] °र्गहनीक्रियन्ते for °र्गहनाः क्रियन्ते K only

[14] This *whole* prose line omitted by Mt only.

[15] एकस्य for एतस्य Mt only.

स्वस्थाश्चिराय[1] रघवो जनकाश्च[2] सन्तु
मा भूत् पुनर्वत[3] कथञ्चिदतिप्रसङ्गः ॥१६॥

शतानन्दः। आः[4] शक्तिरस्ति[5] कस्यचिद्[6] विदेहराजस्य राजर्षेर्या-[7]
ज्यस्य मे[8] प्रेयसश्छायामप्यवस्कन्दितुम्[9]। किमङ्ग[10] जामातरम्।

5 वयमिह यथा गृह्यो[11] वह्निस्तथैव चिरं स्थिताः
सुचरितगुरुस्तम्भाधारे गृहे गृहमेधिनः[12]।
यदि परिभवस्त्वान्यस्मादुपैति धिगस्तु नः[13]
प्रियमपि ततो धिग् ब्राह्मण्यं[14] धिगङ्गिरसः कुलम् ॥१७॥

विश्वा॰। साधु वत्स गौतम साधु। कृतकृत्य एष राजा सीरध्वज-
10 [15]स्त्वया पुरोहितेन।

न तस्य [16]राष्ट्रं व्यथते न भ्रश्यति न जीर्यति।
त्वं विद्वान् ब्राह्मणो यस्य राष्ट्रगोपः[17] पुरोहितः ॥१८॥

जाम॰। गौतम त्वयेव[18] [19]बहुभिः क्षत्रिय[20]पुरोहितैर्[21]ब्रह्मतेजसा

---

[1] स्वस्था स्थिराय E only.

[2] जनकप्रमुखाश्च for जनकाश्च E only.

[3] ॰र्वतः इयं for ॰र्वत कथं Bo only.

[4] आः om I_1, W, Sc, I_2, Md, Mt, Mg only.

[5] ॰रस्य for ॰रस्ति W only

[6] कस्य वा for कस्यचिद् Mt only

[7] विदेहराजर्षे॰ for विदेहराजस्य राजर्षे॰ K only.

[8] प्रवयसः for मे प्रेयसः Mt only मे व्यप्रेयसः for मे प्रेयसः K only.

[9] ॰यामव॰ for ॰यामप्यव॰ Md only

[10] पुनः add. Mt only देवस्य धनुर्मथनेन सत्यं add. Mg only.

[11] ग्राह्यो Mg only

[12] ॰मेधिनां Mt, Mg only

[13] न E तत् Mt, Mg नः all cett.

[14] ब्रह्मण्यं Md, Mt, Mg only

[15] त्वया पुरोहितेन om Md only त्वया पुरोहिते -- ॥ जा॰॥ for त्वया पुरोहितेन E only

[16] राष्ट्रं K, Md राज्यं I_1, Bo, E, W, Sc, I_2

[17] गोप्ता only for राष्ट्रगोपः E only

[18] त्वयैव E, W, Sc, Mt, Mg त्वयेव cett.

[19] बहुभिः om. Mt only.

[20] क्षत्रिय om. Md only.

[21] पुरोहितेन Mt पुरोहि I_1 पुरोहित I_2 पुरोहितैर् cett.

[1]स्फुरितमासीत् । किन्तु प्राकृतानि तेजांस्यप्राकृते[2] ज्योतिषि प्रशाम्यन्ति ॥

शता० । सक्रोधम्[3] । [4]अरे अनड्वन् । निरपराधराज[5]न्यकुल[6]कदन[7]-महापातकिन्[8] । अशिष्ट[9]विकृतचेष्ट[10] । बीभत्सकर्मन्[11] । अपूर्व-
5 पाषण्ड[12] । काण्डीर । काण्ड[13]पृष्ठ । कथमस्यामपि दिशि प्रगल्भसे । ननु च रे त्वमसि [14]किं ब्राह्मण एव । अहो म[15]हाब्राह्मणस्याचारः ।

मातुरेव शिरश्छेदो गर्भाणां चा[16]पकर्तनम् ।
राज्ञां[17] च सवनस्थानां ब्रह्महत्यासमो वधः ॥१९॥

जाम० । आः स्वस्तिवा[18]चनिक[19] दुष्ट[20] । साम[21]न्तपुरोहित । अपि
10 च[22] रे अहल्यायाः पुत्र । अहं तव काण्डपृष्ठः ॥

---

[1] स्फरित० Bo फुरित० I_1 स्फुरित० K स्फुरित० cett

[2] ०क्षतेन ज्योतिषा E only

[3] सक्रोधम् om Mt only.

[4] अरे रे अनड्वन् पुरुषाधम Mt अरे पुरुषाधम अनड्वन् Mg अरे अरे अनड्वन् I_2 अरे अनड्वन् cett

[5] ०राजन्य० K, Mt ०राज० cett

[6] ०दंहन० for ०कदन० E only

[7] A stop added after ०कदन Md only.

[8] A stop added here, I_1, K, E only

[9] A stop added here, Bo, Md only.

[10] A stop added here, Bo, Md only

[11] A stop added here, cett

[12] ०पाखण्डीर Bo ०पाखण्ड K ०पाषण्ड cett

[13] काण्डीरपृष्ठ for काण्डपृष्ठ Md only Added along margin स्यात्काण्डवांस्तु काण्डीर इत्यमरः । काण्डः सायकः । सायकः प्रकरः काण्डः कङ्कपत्रः शिलीमुख इति कोशान्तरात् । शस्त्राजीवे काण्डपृष्ठायुधि-यायुधिकाः समा इत्यमरः by Sc

[14] किं वा Bo किमपि Mt किं only cett

[15] महान् W, Sc महा om Mt महा cett.

[16] चापि कर्तनम् for चापकर्तनम् E only.

[17] राज्ञा E only

[18] स्वस्तिवाचनिक om Md, Mg only

[19] निकृष्ट add Mt only

[20] दुष्ट K, E, Md, Mg दुष्ट om. Mt दुष्टर I_1, Bo, W, Sc, I_2

[21] सात्यन्त० for सामन्त० E only.

[22] चारे for च रे W only

[1]शता०। आः[2] दुष्ट[3] [4]दुर्मुख। भृगुप्रसवपांसन[5]।

राजानो गुरवश्चैते महिम्नैव महाक्षमाः।
क्षमन्तां नाम न त्वेवं शतानन्दः क्षमिष्यते[6] ॥२०॥

इति कमण्डलूदकेनोपस्पृशति ॥

वसि[7]०। कः कोऽत्र भोः। प्रसाद्यतां[8] प्रसाद्यतामयं धविच[9]निर्धूत[10]इवाग्निः प्रणीत[11]पृषदाज्याभिघारघोर[12]स्तनूनपात् समिध्यमानदारुणब्रह्मवर्चसज्योतिराङ्गिरसः ॥

शता०। ससंरम्भम्। शापोदकं गृहीत्वा। भो[13] भोः सभासदः। पश्यन्तु भवन्तः।

सक्रोधः[14] प्रसभमहं[15] पराभिघाता-
[16]दुद्भूय द्रुततरमाततायिनं वः।
उत्पातक्षुभितमरुद्विघट्ट्य[17]मानो
वज्राग्निर्द्रुममिव भस्मसात्करोमि ॥२१॥

---

[1] शता० . . . न त्वेवं om. (verse 20, *b*) I_2

[2] आः om. W, Sc only.

[3] दुष्ट om. E only

[4] दुरात्मन् add Mt only.

[5] प्रसवासन for प्रसवपांसन E only

[6] ०ष्यति for ०ष्यते Mt only.

[7] वशिष्ठः E, Sc वसिष्ठः all cett., but Mt which reads नेपथ्ये instead.

[8] Only one प्रसाद्यतां E only.

[9] धविन्न० changed to धुविच० Sc चविच० E पितृ० Mt धविच० I_1, K, Bo, W, I_2, Md.

[10] इवाग्निं K इवाग्निः om. Mt, Mg इवाग्निः cett.

[11] अभिप्रणीत० for प्रणीत० Mt, Mg only.

[12] ०घोर० om. E only.

[13] Only one भोः Bo, E only.

[14] सक्रोध० for सक्रोधः Mt only.

[15] प्रसभमहत्तराभिधाना० E प्रसभमहं न भिघाता in orig, and परा above न by rev W प्रसभमहं त्तराभिघाता० I_2 प्रसभमहं पराभिघाता० cett.

[16] ०दुद्भूत० Mg ०दुद्भूतं Sc ०दुद्भूय cett.

[17] ०द्विघव्यमानो I_1, I_2, Md ०द्विपघमानो E ०द्विषघमानो Bo ०द्विघट्यमानो W, Sc (Sc marks घट्य and has घव्य along margin) ०द्विघमानो K.

नेपथ्ये । प्रसीद भगवन् । गृहानुपगते प्रशाम्यतु[1] [2]दुरासदं तपस्तेजः ।

श्लाघ्यो [3]गुणैर्द्विजवरश्च निजश्च बन्धु-
स्तस्मिन् गृहानुपगते सदृशं किमेतत् ।
5 विद्वानपि प्रचलितस्तु[4] यदेष मार्गात्[5]
क्षात्रं[6] हि तत्र विजयाय शमं भज[7] त्वम् ॥२२॥

वसि°[8] । शापोदकमपहरन्[9] । वत्स शतानन्द । यथाह सम्बन्धी महाराजदशरथः । अन्यच्च ।

यत्कल्याणं किमपि[10] मनसा तद्वयं वर्तयाम-
10 स्त्वं[11] जाबालिप्रभृतिसहितः[12] शान्तिमध्यग्नि[13] कुर्याः ।
जेतुं जैत्रानथ खलु जपन्[14] सूक्तसामानुवाकान्[15]
अस्मच्छिष्यैः सह स भगवान् वामदेवो वृणोतु[16] ॥२३॥

[17]परिष्वज्य निष्क्रामयति[18] ॥

वाम° । पश्यत[19] वटोः क्षत्रियावष्टब्धस्य[20] गर्जितानि । तत् कि-

---

1 प्रसीदतु for प्रशाम्यतु Mt only.

2 दुरासदं om Mt only.

3 गणै° I_2 only

4 प्रवलित° Mt only.

5 मार्जे for मार्गात् Bo only.

6 चत्रं W कान्तं Bo चात्रं cett

7 भजध्वं for भज त्वं W only.

8 वशि° for वसि° E only.

9 °मपि हरन् E only.

10 कमपि E only

11 °स्तं for °स्त्वं E only.

12 °महितः Md only

13 °मभ्यग्नि W only.

14 जपत् W, K जप I_2 जयत् E यजुः Bo जपन् I_1, Sc, Md

15 °वक्ता° for °वाका° E only.

16 गृणातु for वृणोतु Bo, W, Sc only.

17 शतानन्दः add. Mt only.

18 निष्क्रामति E, Md, Mg निष्क्रान्तः Mt निष्क्रामयति cett

19 पश्य for पश्यत Mt only

20 Folio 23 begins with यावष्टब्धस्य Cu.

मनेन। भो भोः कौसलेश्वर[1]विदेह[2]प्रसादोपजीविनो ब्राह्मणाः सप्त-
कुलपर्वतद्वीपगोचराश्च सर्वक्ष[3]त्रियाः वदामः[4]।

तपो वा शस्त्रं वा व्यपदिशति[5] यः कश्चिदिह वः
स दर्पादुद्दामद्विषमसहमानः[6] कलयतु[7]।
5 अरामां निःसीरध्वजदशरथीकृत्य जगती-
मतृप्तस्तत्कुल्यानपि परशुरामः शमयति ॥२४॥

नेपथ्ये। [8]भार्गव अति हि[9] नामावलिप्यसे ॥

जाम०। असूयति नामायमस्मदवलेपाय जनकः[10] संरब्धश्च ॥

प्रविश्य जनकः।

10 शत्रुध्वंसात्परिणतिवशाद् गृ[11]ह्यतन्त्रप्रधाने
नैरन्तर्यादथ च परमब्रह्मत[12]त्त्वोपलम्भात्।
[13]क्षात्रं तेजो वि[14]जयि सहजं य[15]द्व्यरंसीदिदं तत्
प्रत्युद्भूय त्वरयति पुनः कर्मणे का[16]र्मुकं नः ॥२५॥

---

[1] कोशलेश्वर० Bo, Cu, K कौसलेश्वर० I_1, W, Sc, I_2, Mg कौसलेश्वर० E कौ-शलेश्वर० Md कोसल० only Mt.

[2] ०विदेहोप० Md, Mg ०विदेहेश्वरप्रसा-दोप० Mt ०विदेहप्रसादोप० cett

[3] क्षत्रियाधाराः for सर्वक्षत्रियाः Mt only.

[4] वदामः om. Mt only

[5] व्यवहरति for व्यपदिशति Mt only.

[6] ०माना for ०मानः W only.

[7] सवलयतु for कलयतु I_1, E, I_2, Md, Mt, Mg only.

[8] भार्गव२ I_1, W, Sc, I_2 भार्गव corr to भार्गव२ by rev. Cu भार्गव cett.

[9] हि om. E only

[10] जनकश्च E only.

[11] गृह्यं तन्त्रप्रधाने Bo गृह्यतन्त्रप्रधानैर् W, K गृह्यं तं तत्र प्रधाने Sc गृह्यतत्र-प्रधाने I_2 गृह्यतन्त्रप्रधाने cett

[12] ०तत्त्वो० corr to ०तन्त्रो० Cu ०तन्त्रो० Bo, E, W, Md ०तत्रो० Sc, I_2 ०तत्त्वो० I_1, K, Mt, Mg

[13] क्षत्रं I_1 only.

[14] विजयति for विजयि Bo only

[15] यदरं० Bo यद्दरं० I_1 यध्वरं० E यद्व्यरं० cett.

[16] कार्मुकस्य for कार्मुकं नः Bo only

जाम॰। भो जनक।

त्वं ब्रह्मण्यः किल परिणतश्चासि धर्मेण युक्त-
स्त्वां वेदान्तेष्वचरम[1] ऋषिः सूर्यशिष्यः शशास[2]।
इत्याचारादसि यदि मया प्रश्रयेणोपजुष्ट-
स्तत्किं [3]मोहादविदितभयः[4] कर्कशानि[5] ब्रवीषि ॥२६॥

जन॰। अखण्डभेदनं[6] क्रियते प्रश्रयश्चेति[7]। शृणुत भोः[8] सभासदः।

भृगोर्वंशे जातस्तपसि[9] च किलायं[10] स्थित इति
द्विषत्यप्यस्माभिश्चिरमिह तितिक्षैव हि कृता।
यदा[11] भूयोभूयस्तृणवदवधूनोत्यनिभृत-
स्तदा[12] विप्रेऽप्यस्मिन्नमतु धनुरन्यास्ति[13] न गतिः ॥२७॥

जाम॰। सरोषहासाक्षेपम्। किमात्थ भोः किमात्थ धनुरिति। [14]आश्चर्यम्।

क्षत्रालोकक्षुभितहुतभुक्प्रस्फुलिङ्गाट्टहासं
हास्यः[15] पशून्[16]पि रिपुशिरःशाणशातं[17][18] कुठारम्।

---

[1] ॰ष्वचरममृषिः Md, Mg ॰ष्वरमत गुरुः Mt ॰ष्वचरम ऋषिः cett

[2] शशंस Mg only

[3] मोहा॰ in the orig, and रोषा above it by rev., Cu मोहा॰ K, Mt रोषा॰ cett

[4] ॰भयात् K ॰भयात् corr. to ॰भयः Cu ॰भयः cett

[5] कर्कश प्रब्रवीषि for कर्कशानि ब्रवीषि Md only Two lines beginning with कर्कशानि and ending with निभृतस्तदा वि (verse 27 below) greatly injured, Cu

[6] अखण्ड॰ I₁, K₁, I₂, Md अच E अन्त॰ W, Sc अं Bo अन्त॰ changed to अच Cu.

[7] ॰श्चैते for ॰श्चेति Bo only

[8] भो भोः for भोः Cu, K only.

[9] भूत॰ for जात॰ Mt only

[10] किलावस्थित K only

[11] यथा for यदा Mt only

[12] ॰स्तथा for ॰स्तदा Mt only

[13] ॰रव्याहतगति K ॰रव्याहतगति and also न्यास्ति न along margin by rev, Cu ॰रन्यास्ति न गतिः cett.

[14] अहो add Mt, Mg only

[15] हास्यैः Bo, W, Sc धृष्टः (a probable correction from हास्यः) Cu हास्यः cett.

[16] रिपु om E only

[17] ॰शाण॰ Mt, Mg, Bo ॰शान॰ K ॰स्थान॰ corr. to ॰शान॰ Cu ॰स्थान॰ in orig, and शा along margin, Sc ॰स्थान॰ I₁, E, W, I₂, Md

[18] ॰शीतं K ॰शान्तं E, Bo, Md, Mg ॰शातं cett

दन्तोत्सेकः प्रलपति मया याज्ञवल्क्यानुरोधा-
न्मिथ्याध्मातः किमपि जरसा[1] जर्जरः क्षत्रबन्धुः ॥२८॥

जन॰। सावेगम्[2]। किमत्र[3] बहुना।

ज्याजिह्वया वलयितोत्कट[4]कोटि[5]दंष्ट्र-
मुद्गारिघोरघनघर्घर[6]घोषमेतत्।
ग्रासप्रसक्तहसदन्तकवक्त्रयन्त्र-
जृम्भाविडम्बिविकटोदरमस्तु चापम् ॥२९॥

इति धनुरारोपयति[7]॥

नेपथ्ये। विरम नरपते कथं[8] द्विजेऽस्मि-
न्नविरतयज्ञवितीर्णगोसहस्रः।
तव पलितनिरन्तरः[9] पृषत्कं
स्पृशति पुराणधनुर्धरस्य[10] पाणिः ॥३०॥

जन॰। सखे महाराज दशरथ।

अस्मानधिक्षिपतु[11] नाम न[12] किञ्चिदेतत्
कस्य द्विजे परुषवादिनि चित्तभेदः।
वत्सस्य मङ्गलविरुद्धमयं तु पापः
कर्णे रटन्[13] कटु[14] कथं नु[15] वटुर्विषह्यः ॥३१॥

---

[1] रजसा for जरसा I_1, W, I_2 only

[2] सवेगम् E, I_2 only

[3] किमलमन्त्र for किमत्र E only

[4] वलयित्वो॰ for वलयितो॰ Sc, I_2 only

[5] ॰कोष्टि॰ for ॰कोटि॰ E only

[6] ॰घर्घुर॰ E ॰घुर्घुर॰ Mt ॰घर्घर॰ cett

[7] धनुरारोपयते Bo धनुःशरारोपयति E धनुरारोपयति cett

[8] कथञ्चिद् for कथं W only

[9] निरन्तर K भिरन्तरः I_1 नैरन्तरः Bo निरन्तरः cett

[10] धनुरस्य for धनुर्धरस्य E only

[11] अस्मानविक्षिपतु Bo अस्मामधिक्षेपतु E अस्मानधिक्षिपतु cett

[12] न om Bo only

[13] Folio 24 beginning with न्कटु and ending with गुरौ वसिष्ठे (p 82, verse 39 below) missing, Cu

[14] कटु om Bo only

[15] नु I_1, K, Bo, W तु E, Md न Sc नु om I_2

जाम०। [1]आः दुरात्मन् [2]क्षत्रियापसद[3] वटु[4]रित्यधि[5]क्षिपसि ।
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ यावद्विशकलितयकृ[6]त्क्लोमवक्षोरुहान्त्र-
स्नायु[7]ग्रन्थ्यस्थिशु[8]क्रव्यतिकरितज[9]रत्कन्धरादन्तकण्ठः[10] ।
मूर्धच्छेदादुदञ्चज्ज्वलधमनिशि[11]रार[12]क्तडिण्डीरपिण्ड-
5 प्रायः[13]प्राग्भारघोरं पशुमिव परशुः पर्वश[14]स्त्वां भृणा[15]तु ॥३२॥
प्रविश्यान्तरे दशरथः। भो[16] भार्गव ।
एष[17] नो नरपतिर्यथा स्थितः[18]
[19]स्वं शरीरमपि न[20] स्थितं तथा ।
तच्च वाक्[21]परिभवैः कृतैर्वयं[22]
10 सर्वथैव ननु[23] दुःखमास्महे ॥३३॥

---

[1] आः om K only

[2] चत्रि om I_1 only

[3] ०पशद I_2, Md ०पसद cett (+Mt, Mg)

[4] बङ्ग० for वटु० I_1 only

[5] ०त्यविचिपसि for ०त्यधिचिपसि Sc_1, I_2 only

[6] ०यकृत्क्लोमवचोदुकान्त्रः I_1, K_1. As I_1, but has lacuna for त्क्लो Bo ०सकृक्लोमवचोरुकान्त० E ०यकृक्लोमवचोरुकान्त्र० corr. to ०यकृद्दकोमवचोरुकान्त्र० Sc ०यकृतक्लोमवचोरुकान्त्र० and रुह with the (?) mark along margin by rev., W ०यकृद्दकोमवचोदुकानु० I_2 ०यकृत्क्लोमवचोडुकान्त्र० Mg ०यकृ[illegible]चोडुकान्त्र० Md

[7] ०स्नायुर्ग्र० W, Sc ०स्नायुग्र० Bo ०स्नायुग्र० cett

[8] ०सुक्र० K ०शुल्य० Mt ०शुक्र० cett

[9] ०जगत्क० for ०जरत्क० E only

[10] ०दन्तकण्ठः K, E, Sc, I_2 ०दन्तकण्ठः I_1, Bo, Md ०दन्तखण्डः W, Mg

[11] ०शिरा० K, E, W, Sc, I_2 ०सिरा० cett

[12] ०सक्त० Mg ०दन्त० Mt ०रक्त० cett

[13] ०प्रायप्राग्भारघोर K, Md ०प्राग्भाराद्व घोरः E ०प्रायाङ्ग्धारघोर Mt ०प्रायः प्राग्भारघोरं cett

[14] ०शस्त्वां E only [cett.

[15] भृणोतु E, I_2 चिणोतु Mt भृणातु

[16] भो भार्गव२ I_1, Md, Mg भो भो भार्गव भार्गव Mt भो भार्गव cett

[17] एव for एष I_2 only

[18] स्थितं Mg only

[19] स्वशरीर० for स्वं शरीर० E only

[20] न om E only नास्थितं Mt न स्थितं all others.

[21] वाक्याविभवैः E only

[22] कृतैरलं Md, Mg only

[23] नु for ननु Bo only

[1]जाम॰। ततः किम्।

दश॰। ततश्च न[2] क्षम्य[3]ते॥

जाम॰। त्वमप्यपरः प्रभविष्णुरिव मामवस्कन्दयसि। चेतयस्व नित्यनिरवग्रहः प्रकृत्यैव रामोऽस्मि[4] जामदग्न्यः[5] क्षत्रियश्च भवान्॥

दश॰। अतः खलु नोपेक्ष्य[6]से।

दुर्दान्तानां दमनविधयः क्षत्रियेष्वायत[7]न्ते
दुर्दान्तस्त्वं वयमपि च ते क्षत्रियाः शासितारः।
सद्यः शान्तो भव किमपरं दम्यसे सो[8]ऽधुनैव
क्व ब्रह्माणः प्रशमनपराः क्षत्रधार्यं क्व चास्त्रम्॥३४॥

जाम॰। विहस्य। चिरस्य खलु कालस्य जामदग्न्यः सनाथो वर्तते यस्य यूयं क्षत्रिया राजानो विनेतारः॥

दश॰। अरे किमत्र काचिद् भ्रान्तिः।

[9]अज्ञो वा [10]यदि वा विपर्ययगतो[11] ज्ञानेऽथ सन्देहभृद्[12]
दृष्टा[13]दृष्टविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोप्ता गुरुः।
निस्सन्देहविपर्य[14]ये सति पुनर्ज्ञाने[15] विरुद्धक्रि[16]यं
राजा चेत्पुरुषं न शास्ति तदयं प्राप्त[17]ः प्रजाविप्लवः॥३५॥

---

[1] For this and the next line: दश॥ जा॰॥ ततः किं ततश्च चम्यताम् E only

[2] नः Bo न I_1, W, Sc, Md. न om K, E, I_2

[3] चम्यताम् K, E चम्यते cett.

[4] स्मि om Bo only

[5] जाम॰ for जामदग्न्य, but afterwards struck out by rev., W only

[6] ॰पेचसे Bo only

[7] ॰ष्वापतन्ते Sc, Md only

[8] नोऽधु॰ Md, Mg वाधु॰ Mt सोऽधु cett

[9] आज्ञा Mt अहो E अज्ञो cett

[10] यदि वा om Bo only.

[11] ॰गतज्ञानोऽथ Mt गतो, but om ज्ञानेऽथ . . . सति पुनर् (verse 35 c) I_2 ॰गतो ज्ञानेऽथ cett.

[12] ॰छद् for ॰भृद् Mt only

[13] दृष्टा दृष्टं E दृष्ट (दृष्टा om) Bo दृष्टादृष्ट॰ cett

[14] ॰विपर्ययैः Sc ॰विपर्यये W ॰विपर्यये cett

[15] ॰र्ज्ञाते Sc only.

[16] ॰क्रिये E, Sc only

[17] प्रातः for प्राप्तः Md only.

विश्वा०। युक्तमाह भो[1] महाराज[2]:।

अनुत्पन्नं ज्ञानं यदि [3]यदि च सन्देहविधुरं
विपर्यस्तं वा स्यात् परिचर वसिष्ठस्य चरणौ।
ध्रुवं ज्ञाने दोषः कथमपरथा दुर्व्यवहृति-
5 विशुद्धौ चेत् पापं चरसि न सहन्ते[4] नृपतयः ॥३६॥

जाम०।[5]

धर्मे[6] ब्रह्मणि[7] कार्मुके[8] च भगवानीशो [9]हि मे शासिता
सर्वक्षत्रनिबर्हणस्य[10] विनयं कुर्युः कथं क्षत्रियाः।
सम्बन्धस्तु[11] वसिष्ठमिश्रविषये[12] मान्यो जरायां न[13] तु
10 स्पर्धायामधिकः समश्च तपसा ज्ञानेन[14] चान्योऽस्ति
[15]मे ॥३७॥

वसि०। भृगुप्रसवात् पराजय[16] इति प्रियं नः। किं तु[17] खलु[18]
[19] अस्माभिरेव पाल्यस्य प्रशस्तत्वात्प्रियस्य [20]नः।
अस्मद्गृहे[21] पुराणस्य पश्चाचार[22]स्य विप्लवम् ॥३८॥

---

1 असौ for भो K only
2 ०राज I_2, Md, Mt, Mg only.
3 यदि om Bo, I_2 only.
4 च add E only
5 कौशिक add Mt, Mg only
6 अधर्मे for धर्मे Bo only
7 ब्राह्मण for ब्रह्मणि Mt only.
8 कार्मुक for कार्मुके Bo only
9 सि for हि Mt only.
10 निवहणे विनयनं for निबर्हणस्य विनयं K only.
11 सम्बन्धस्य for सम्बन्धस्तु E only.
12 ०विषयो for ०विषये K only.
13 नतु I_1, E, Bo, W, Md ननु K, Sc, I_2
14 ज्ञाने च नान्यो for ज्ञानेन चान्यो Md, Mt, Mg only.
15 वः for मे Mt, Mg only
16 पराभव for पराजय E only
17 तु K, E, W, Md नु I_1, Bo, Sc, I_2.
18 खलु om. Mt only
19 जाम। सोपालम्भम् add Mg only
20 च for नः K only.
21 ०द्गहे W ०द्ग्रहे E, I_2 ०द्गृहे cett
22 ०चारविप्ल० W only.

[1]जनकदशरथविश्वामित्राः। अनार्य निमर्याद।

जगत्सनातनगुरौ वसिष्ठे[2]ऽपि[3] निरङ्कुशः।

व्यालद्विप इवास्माभि[4]रुपक्रम्यैव दम्यसे ॥३९॥

जाम॰। एवमवधूतोऽस्मि।

5 अन्तर्धैर्यभरेण वृद्धवचनात्सम्पीड्य पिण्डीकृतो

हृन्मर्माश्रितशल्यवत्परि[5]दहन्मन्युश्चिरं यः[6] स्थितः।

[7]स्फूर्जत्येष[8] स एव[9] सम्प्रति मम न्यक्कारभिन्न[10]स्थितेः

कल्पा[11]पायम[12]रुत्प्रकीर्णपयसः सिन्धोरिवौर्वानलः ॥४०॥

दिष्ट्या[13]।

10 नि[14]कारः प्राप्तोऽयं ज्वलति परशुर्मन्युरिव मे

पृथिव्यां राजानो दशरथ[15]बले सन्त्युपहिताः।

पुनर्द्वाविंशोऽपि प्रकुपितकृतान्तोत्सवकर-

श्चिरात् क्षत्रस्यास्तु प्रलय इव घोरः परिमरः[16] ॥४१॥

---

[1] This line and verse 39 om Md only

[2] वशिष्ठे Sc, I_2 only

[3] Folio 25 begins with पि निरङ्कुशः Cu

[4] ॰भिरुपाक्रम्यैव Mt ॰भिरपाक्रम्यैव Mg ॰भिरुपक्रम्यैव K ॰भिरपक्रम्यैव corr. to ॰भिः परिक्रम्यैव Cu ॰भिरपक्रम्यैव cett

[5] परिहरन् for परिदहन् Mt only

[6] य स्थितः I_1, Cu मन्मयः Sc यः स्थितः cett.

[7] स्फुर्ज॰ I_1 सूर्ज॰ Cu सूर्ज॰ I_2 स्फूर्ज॰ cett.

[8] ॰त्येष Cu, K ॰त्येव cett

[9] एव Cu, E, K एष cett

[10] ॰स्थितः E only

[11] कल्याणाय for कल्पापाय॰ Md, Mt, Mg only

[12] ॰महत् for ॰मरुत् Bo only.

[13] किं 'वं add I_1 only.

[14] निकार प्रा॰ K, Bo विकार प्रा॰ Mt निकारः प्रा॰ cett.

[15] ॰कुले सन्त्युपरताः for ॰बले सन्त्युपहिताः Mt only.

[16] परिमरः I_1 परिमदः Mt परिभवः Bo परिसरः cett.

[1]वसि॰। कष्टं भोः कष्टम्।

कामं हि नः स्वजन एष तथापि दर्पाद्
घोरं व्यवस्यति कथं नु[2] भवेदवध्यः[3]।
सन्दूषितेन च मया [4]सकृदीक्षितश्चेद्
वत्सस्य भार्गवशिशोर्दुरितं[5] हि तत्स्यात्[6] ॥४२॥

[7]विश्वा॰। अब्रह्मवर्चसमिवाम्भस्यशस्त्रसामर्थ्यमरे[8][9] जामदग्न्य मन्यसे।

ब्रह्मक्षत्रसमाजमाक्षिपसि यद्वत्से च घोराशय-
स्तेनातिक्रमणेन दुःखयसि नः[10] पाल्योऽसि सम्बन्धतः।
[11]अतस्त्वां प्रति कोपनस्य तरलः शापोदकं दक्षिणः
प्राक्संस्कारवशेन चापमितरः[12] पाणिर्ममान्विष्यते[13] ॥४३॥

जाम॰। ननु भोः कौशिक।

त्वं ब्रह्मवर्चसधरो[14] यदि वर्तमानो
यद्वा स्वजातिसमयेन धनुर्धरः स्याः।

---

[1] वशि॰ Sc, I_2 दशरथः Mt वसि॰ cett

[2] तु K, E नु cett.

[3] भवेत् स वध्यः for भवेद्वध्यः E only

[4] सक्षदीचि॰ Mt Lacuna K मुक्षरीचि॰ cett

[5] ॰र्दुहितर foı ॰र्दुरितं E only.

[6] न स्यात् for तत्स्यात् Md only

[7] विश्वा॰ om Cu only

[8] ॰मिवाम्भस्यऽशस्त्र॰ I_1 ॰मिवाम्भस्यशास्त्र॰ corı to ॰[illegible]शस्त्र॰ Cu ॰[illegible]॰ E ॰मिवाम्भस्यऽशस्त्र॰ Sc, I_2 Orıg ॰मिवाम्भस्यऽशस्त्र॰, but ाम्भस्यऽ struck out and स्तम्भित substituted by ıev, W ॰मिवाम्भस्यशस्त्र॰ Md ॰मिव भ्रशितशस्त्र॰ Mg ॰मिव भ्रशित॰ Mt ॰मिवामस्यशस्त्र॰ K [Mg only

[9] ॰मर्थ्यं जीवलोकमिवारे for ॰मर्थ्यमरे

[10] नः पाल्योऽपि Mt नाल्पोऽसि Bo नः पाल्योऽसि cett

[11] आतस्त्वां I_1, Md अस्त्वां Bo, I_2 अतस्त्वा corr to अन्तस्त्वां W यान्तस्त्वां corı to अन्तस्त्वा Cu अन्तस्त्वां E, Sc आस्तां for आतस्त्वां K

[12] चायमितरः I_1, I_2 पापमितः Bo चापमितरः cett

[13] ॰ष्यते corr. to ॰ष्यति Cu ॰ष्यति E, Bo, W, Sc, I_2, Mg ॰ष्यते I_1, K, Md.

[14] ॰वरो corı to ॰धरो Cu ॰धनो Mt ॰धरो cett.

उग्रेण भोस्तव तपस्तपसा दहामि
पक्षान्तरे[1] तु सदृशं परशुः करोतु ॥४४॥

नेपथ्ये । अयमहं भोः कौशिकान्तेवासी रामः प्रणम्य विज्ञापयामि ।

5 पौलस्त्यविजयोद्दाम[2]कार्तवीर्यार्जुनद्विषम्[3] ।
जेतारं क्षत्रवीर्यस्य[4] विजयेयं[5] नमोऽस्तु वः ॥४५॥

[6]दश° । [7]प्राप्तो रामभद्रः । कथं हि नामैतत् ॥

[8]जन° । हन्त भोः प्रशस्तम् । अनुजानीत[9] । विजयतां रामभद्रः ।
अयं विनेता दृप्तानामेष[10] वीरो जगत्पतिः ।
10 वयं वसिष्ठ[11]धौरेयाः सर्वे प्रतिभुवोऽत्र[12] वः ॥४६॥

[13]दश° ।
नन्वद्यैव प्रथितयशसामूढरक्षाव्रतानां
याज्यानां वो गुणवति गृहे रामभद्रः[14] सुजातः ।
ज्ञानज्योतिःपरिगतभवद्भूतभव्याः[15] प्रभावं
15 [16]यद्ब्रह्माणः [17]कमपि शिशुकेऽप्यत्र संवेदयन्ते[18] ॥४७॥

---

[1] पक्षान्तरेण Mt पक्षान्तरे च Mg पक्षान्तरे तु cett

[2] °योन्मत्त° for °योद्दाम° K only.

[3] °द्रुहं for °द्विषं Md only

[4] क्षत्रवीर्यस्य Cu, Mt, Mg क्षात्रवीर्यस्य K कार्तिकेयस्य cett जेतारं . . . विजयेयं om Bo

[5] विजयाय for विजयेयं Mt only.

[6] जनकः for दश° Mg only.

[7] कथं add. Mt only

[8] विश्वा° for जन° Mt, Mg only.

[9] °मनुजानीत Cu, E, K °मभ्यनुजानीत cett. [cett

[10] °नां मय Bo °नामेक° Mt °नामेष

[11] वशि° for वसि° Sc, I_2 only.

[12] त्रयः for त्र वः W only

[13] दश° om K, E दश° by rev along margin, Cu दश° cett

[14] °भद्रः सु° I_1 °भद्रः सु° corr to °भद्रस्सु Cu °भद्रः सु K, E, Bo, Mt °भद्रस्सु W, Sc, I_2, Md.

[15] °भव्यप्रभावो for °भव्याः प्रभावं Mt only.

[16] यद्ब्र° changed to यं ब्र° Cu यद्ब्र° cett

[17] किमपि Mt, Mg only.

[18] सम्भावयन्ति Mt only

जाम॰। एहि। मन्ये राजपुत्र जामदग्न्यं विजेष्यसे। सस्मितम्[1]। न[2] हि विजेष्यसे। दुर्दमो[3] हि रेणुकापुत्र[4]स्त्वदन्तकः[5]। तथा हि सम्प्रति[6]

कृत्त[7]क्षत्रियकण्ठकन्दरसरत्[8]कीलालनिर्वा[9]पित-
प्रत्युद्भूतशिखाकरालहुतभुग्झङ्कारि[10]भिर्मार्गणैः।
5 एतद्ब्रह्मस्मरकालरुद्रकवलव्यापारमभ्यस्यतु
ब्रह्मस्तम्बनिकुञ्जपुञ्जितघनज्याघोषघोरं धनुः ॥४८॥

॥ इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ [11]तृतीयोऽङ्कः ॥

---

[1] सस्मितो I_1 only.
[2] न हि विजेष्यसि om Cu only
[3] दुर्मदो E only
[4] रेणुकेयस्त्व॰ for रेणुकापुत्रस्त्व॰ E only
[5] After पुत्रः adds क्रूरकर्मा by rev, Cu
[6] हि add Bo only [only
[7] क्षत॰ I_1, E_1, Sc क्षत्त॰ cett
[8] ॰कन्दरसरित्॰ Cu ॰कन्दविगलत् Md, Mg ॰कन्दरसरत् cett
[9] Folio 26 beginning with पित ... and ending with सानुचरसुन्दोपसुन्दपुत्रो-पप्लवा (p 89, l 1) missing, Cu.
[10] ॰झझङ्कारि॰ W, Sc, I_1 ॰झझङ्कारि॰ E, K, Mg ॰घुङ्कारि॰ Md कारै only Bo ॰र्हाकारि॰ I_2
[11] संहष्टो नाम add I_1, Bo, W, Sc, I_2, Md भवभूतिविरचिते add. E only.

1 नेपथ्ये[2]। भो भो वैमानिकाः। [3]प्रवर्त्यन्तां मङ्गलानि।

कृशाश्वान्तेवासी जयति भगवान् कौशिकमुनिः
सहस्रांशोर्वंशे[4] जगति जयति क्षत्रमधुना।
विनेता क्षत्रारेर्जगदभयदानव्रतधरः[5]
5 शरण्यो लोकानां दिनकरकुलेन्दुर्विजयते ॥१॥[5a]

ततः प्रविशतः सम्भ्रान्तौ विमानेन [6]शूर्पणखामाल्यवन्तौ ॥

माल्यवान्। वत्से [7]दृष्टस्त्वया दिवौकसामेकायनीभावो[8] यदिन्द्रादयः [9]स्वतो वन्दित्वमुपगताः[10] ॥

[11]शूर्पणखा। ण हि[12] [13]तुम्हेहिं णिरूविदं विसंवदइ[14]। सम्पदं च
10 उक्कम्पिद[15] म्हि। ता किं एत्थ करणिज्जम् ॥

माल्य०। [16]यासौ राज्ञा दशरथेन प्राक्प्रतिश्रुतवरद्वया[17] राज्ञी भरतमाता कैकेयी तस्या[18] मन्थरा नाम परिचारिका दशरथस्य

---

[1] Begins श्रीशं वन्दे E only

[2] नेपथ्ये om E, Md only 'Indra speaks' along margin by rev, W

[3] प्रवर्त्यन्ताम् K, E, Bo प्रवर्त्यन्ताम् २ cett

[4] ०विंशे I_1 only

[5] ०धनः I_1, Bo, Mt, Mg ०धारः I_2 ०धरः K, E, W, Sc, Md

[5a] इति चूलिका add Mt only.

[6] सूर्पणखा K शूर्पनखा E, Md शूर्पणखा cett. (+Mt, Mg).

[7] वृष्ट० for दृष्ट० W only

[8] ०मेकायतनीभावः K, Mt ०मेकायनभावः cett

[9] ततो Bo च स्वतो E स्वतो cett.

[10] ०मुपागताः E, W ०मभ्युपागताः K ०मुपगताः cett

[11] सूर्प० K, Md शूर्प० cett (+Mt, Mg)

[12] हुं for हि W, Sc only

[13] तम्हेहि Bo, E, I_2 तुम्हेहिं cett.

[14] ०संवदइ I_1, E, Md ०संवद्दा W ०संवद्दा Sc ०संवदज्ञ I_2 ०संवदद्र K ०संव only Bo

[15] ०म्पित्र K ०म्पिद cett

[16] योऽसौ E only

[17] ०द्वयी Bo ०द्वय Md ०द्वया cett (+Mt, Mg)

[18] तया for तस्या Mt only

वार्ताहारिणी[1] मिथिलामयोध्यायाः[2] सम्प्रेषिता मिथिलोपकण्ठे वर्तत इति सम्प्रत्येव मे निवेदितं चारकैः[3] । तस्यास्त्वया शरीरमाविश्य एवमेवं च[4] कर्तव्यम् ॥ इति कर्णे कथयति ॥

[5]शूर्प॰ । किं[6] मसाध करिस्सदि एव्वं[7] णाम[7a*] त्ति ॥

5 माल्य॰ । भिद्येत[8] नो सद्वृत्तम्[9]इक्ष्वाकुगृहेषु विशेषतस्तादृशस्य विजिगीषोः ॥

[10]शूर्प॰ । तदो किम् ॥

माल्य॰ । ततोऽनेन[11] योगाचारन्यायेन सुदूरमाकृष्य रक्षसामङ्क-[12]मुपनीतस्य विन्ध्यकान्तारेष्वदेशज्ञस्य विचरतः[13] सुकराण्य[14]वस्कन्द-

10 नानि स्युः । विराधदनुकबन्धप्रभृतयो हि दण्डकारण्यसत्त्रेषु[15] तीक्ष्णाश्चरिष्यन्ति । शक्या[16] हि [17]लुप्तप्रभुशक्तेरुत्साहशक्तिश्छद्मना-

---

[1] हारिणी om Bo only

[2] मिथिलानाम॰ W मिथिलम॰ Bo मथिलाम॰ E मिथिलाम॰ cett

[3] चारैः K only

[4] च om E only

[5] सू॰ for शू॰ Md only.

[6] किं मसाय K किं मसाध Md किम्, साध I_1 किमणाध Bo किमङ्ङं E किम साध I_2 किमु साधमा W, Sc

[7] एवं Bo, Md, E एव्वं cett (+ Mt, Mg)

[7a] णामेति all MSS.

[8] भिद्यति Bo only.

[9] सद्वृत्तिमि॰ Md सत्कृवृत्तमि॰ Mt, Mg सद्वृत्तमि॰ cett.

[10] सू॰ K, W, I_2 शू॰ cett.

[11] तत एतेन for ततोऽनेन W, Sc only.

[12] रक्षसाकमु॰ Bo रक्षसामन्तिकमु॰ W, Sc रक्षसामङ्कमु॰ cett

[13] लक्ष्मण सहायस्य रामस्य राक्षसस्य add. Mg only.

[14] सुकरकार्या॰ for सुकरा॰ Mg only

[15] ॰सत्त्रिषु W, Sc. Lacuna E ॰सत्त्रेषु cett

[16] शक्यो Md शक्ता Mt, Mg शङ्क्या I_2 शक्या cett

[17] लुप्तप्रभुशक्तिरुच्छ॰ Md लुप्तप्रभुशक्तेरुत्साहशक्तिं च च्छ॰ Mt, Mg लुप्तप्रभुशक्तेरुत्साहशक्तिश्छ॰ cett

[1]भिसन्धातुम् । [2]अनिवर्तनीयश्च रावणस्य सीतास्वीकारग्र[3]हः । स चैवमीषत्करः सप्रयोजनश्चेति ॥

[4]शूर्प॰ । अह लक्[5]खणसहा[6]अत्तणे वि[7] किं[8] पओ[9]अणम् ॥

[10]माल्य॰ ।

5 [11]वीरोऽस्त्रपारगश्चिन्त्यो यथा रामस्तथैव सः ।
[12]छद्मदण्डप्रयोगस्तु यथैकस्मिंस्तथा द्वयोः ॥२॥

[13]शूर्प॰ । मम [14]दुक्खं एव्व एदं ण जुत्तं पडि[15]भादि । जं च[16] [17]दूर-ट्ठिदस्स दास[18]रहिणो सण्णिधाणकरणं जं च अ[19]णावज्झवेरस्स अप्प[20]-डिसमाधेअं इ[21]त्थिआवेरं ति ॥

10 माल्य॰ । स तावद् भूम्या[22]नन्तर्यतः प्रत्यासन्न एव ।[23] सानुचरसु-

---

[1] °मभिसन्द्धातुम् Sc °मभिसन्द्गतुम् Bo [illegible] Mt °मभिसन्धातुम् cett

[2] अनुवर्त॰ Md, Mt, Mg अनिवर्त॰ cett

[3] °परिग्रहः for °ग्रहः Sc only

[4] सू॰ for शू॰ K, Md only.

[5] लक्खण॰ K, E, Md, Mt, Mg लखण॰ cett

[6] °महाअत्तणे Sc, I_2 °महाअत्तणे corr to °सहाअत्तणे W °साहाअत्तणे E °सहा-अत्तणे cett.

[7] वि K पि cett.

[8] पि add I_1, W, Sc, I_2, Bo, Md, Mt, Mg (but not K, E).

[9] पओअणम् I_1, K, Bo पिओअणम् W, Sc, I_2 [illegible] E पडोअणम् Md

[10] माल्य॰ om. I_1 only.

[11] वीरोऽस्त्र॰ I_1, K, Md वीरास्त्र॰ Bo, W, Sc, I_2 वीरस्त्र E.

[12] ब्रह्म in orig , छद्म by rev., along margin, W.

[13] सू॰ K, I_2, Md only

[14] दुक्खं एव्व K दुद्दिपि Bo दु द्दिक्खं एव्व cett

[15] °हादि Md, Mt, Mg °भादि cett

[16] च om. K only

[17] दूरविदस्स W, Sc, I_2 [illegible] cett

[18] दाशर॰ Md, Mt, Mg only

[19] असा॰ for अणा॰ E only

[20] अप्पडिसमाधेयं W अपडिसमाधेर् E अप्पडिसमाधेअं cett.

[21] इत्थं आ W, I_2 इत्थं आ corr. to इत्थं अ Sc इत्थिआ cett

[22] भूमानन्तर्यतः E भूम्यां वर्तयतः Sc भूम्यां वर्तयतः corr. to भूम्यां वर्तते यतः W भूम्यानन्तर्यतः I_1, K, Bo, I_2, Md

[23] सानुचरः W, Sc, Md, Mt, Mg सानु-चर॰ cett.

न्दोपसुन्दपुत्त्रोपप्लवात्[1][2] ताटकारिः[3] कथमनाबद्धवैरः[4]। अप्रतिविधेयं[5] च रामरावणयोरितरथापि[6] वैरम्। पश्य[7]।

पाल्यं तस्य जगद्वयं तु[8] जगतो नित्यं हठादेशिनः[9]
सामैवं सति कीदृगप्रियकृता शश्वद्विरुद्धात्मना।
5 कानर्थान् रघुनन्दनो मृगयते देवैः पतिर्यो वृत्त-
स्तस्माद्दानमपीह नास्ति न भिदा तस्यैषवः[10] साधनम्
॥३॥

[11]न दण्डोऽप्यधिके शत्रौ न प्रकाशः प्रकाशते।
तूष्णीन्दण्डस्तु कर्तव्यस्तस्य चायमुपक्रमः ॥४॥

10 तथा सति सीतापहारतः किमपरं कुर्यात्। किञ्च[12]।

हृतजानिरराति[13]भिः सलज्जो
यदि [14]मृत्योः शरणं [15]गतोऽन्यथापि[16]।
मृदितो मृत एव निष्प्रतापः
परितप्याप्यथवा[17] घटेत सन्धौ ॥५॥

---

[1] °पुत्त्रौपमर्दकः W °पुत्त्रोपमर्दकः Sc °पुत्त्रोपप्लवात् cett

[2] च add Mt, Mg only

[3] ताटका° W, Sc, Mt, Mg ताडका° I_1, K, E, I_2, Md ताटका° corr to ताडका° Cu तारका° Bo. Folio 27 begins with त्ताडकारिः Cu

[4] अनारब्ध° for अनाबद्ध° Mt only

[5] प्रति° corr to अप्रति° by rev , Cu.

[6] पि om Md only

[7] पश्य om. Bo पंश्य by rev. along margin, Cu पश्य cett.

[8] नु K, W, Sc, I_2 तु cett.

[9] हठाद्द्वेषिणः Md, Mg हतादेशिनः Mt हठातद्द्वेषिणः K हठादेशिनः cett

[10] तस्यैष वः Cu, W तस्यैव नः Mt, Mg तस्यैषवः cett.

[11] न दण्डेऽप्यधिके Md दण्डोऽप्यभ्यधिके Mt तद्दण्डो प्यधिके Mg न दण्डोऽप्यधिके cett.

[12] ततश्च for किञ्च Mt only

[13] हृतजाय आराति° E only.

[14] मृत्योः K, W, Sc मृत्युः cett.

[15] गतः K, W, Sc ततः cett.

[16] तु for पि Mt only

[17] परितप्तो यदि वा for प[illegible] Mt only

उत्तिष्ठेत[1] वधाय नः परिभवप्रौढेन[2] चेन्मन्युना
नेष्टे तत्प्रसरं[3] निरोद्धुमुदधिस्तिग्मांशुवीर्यो हि सः ।
किन्तु[4] प्राक्प्रतिपन्नरावणसुहृद्भावेन भीमौजसा
शत्रुर्वज्रधरात्मजेन हरिणा[5] घोरेण[6] घानिष्यते[7] ॥६॥

5 अनेन च प्रसङ्गेन [8]बह्वनुसन्धातव्यम् ॥

[9]शूर्प॰ । किं विश्व ॥

माल्य॰ । [10]रावणप्रियासि वत्से कार्यज्ञा च[11] अतो[11a] निःशङ्कमावेद्यते[12] हृदयखेदः[13] ।

क्षितेरानन्तर्यादपकृद[14]पकृत्यश्च सततं
10 [15]द्विधा रामः शत्रुः प्रकृतिनियतः क्षत्रिय इति ।
तृतीयो मे नप्ता रजनिचरनाथस्य सहजो
रिपुः[16] प्रत्यासन्नेरहिरिव भयं नो जनयति ॥७॥

कुम्भकर्णस्तु सन्नपसत्तमः । [17]कृत्रिमस्वापव्यसना विनयाच्च[18] । विभीषणस्त्वाभिगामिकात्मगुणसम्पन्न[19] इति[20] अनुरक्ताः प्रकृतयः ।

---

[1] तत्तिष्ठेत for उत्तिष्ठेत Bo only
[2] प्रेङ्खेन तन् for प्रौढेन चेन् Mt only.
[3] ॰सरति for ॰सरं E only.
[4] प्रीति॰ for किन्तु Mt only.
[5] हारिणा Bo only
[6] वीरेण for घोरेण Mt only
[7] घानिष्यति I_1, Cu, K, Md घातिष्यति W, Sc, I_2, Mt, Mg घातयिष्यति E यीतिष्यति Bo.
[8] बह्यनु॰ for बह्वनु॰ Sc only
[9] सू॰ for शू॰ Cu, K, Md only
[10] First half of this line greatly damaged, Cu.
[11] च om. E only.
[11a] यतो all MSS.
[12] ॰मावद्यते Cu only
[13] ॰भेदः for ॰खेदः Mt only.
[14] ॰दसह्याद्धृष्टस्य Md, Mg ॰दसह्याद्पह्याया च Mt ॰दसह्याद्पह्यात्यस्य K ॰दपह्याद्त्यस्य Cu ॰दपह्याद्पह्यात्यस्य cett.
[15] This line is greatly damaged in Cu
[16] रिपुप्र॰ I_1, Bo, E, I_2 रिपुः प्र॰ cett.
[17] कृत्रिम॰ om. I_1, E, Bo, W, Sc, I_2, Md only
[18] ॰दपायाद्वा for ॰द्विनयाच्च Mg only
[19] ॰त्वाभिगा॰ Cu, K, Md, Mt, Mg ॰त्वागा॰ cett.
[20] एवं add. Mt एनं add Mg only

खरदूषणत्रिशिरसस्तु [1]कुलसदृशवृत्तयो राजानमुपतिष्ठन्ते [2]यतस्ते वत्सेनेव धेनुं राजानमर्थान् [3]दुहन्ति। उपजापिताश्च प्रतिदुह्यन्ति[4] प्रकृतयः[5]। तदिदमन्तर्भेदजर्जरं राजकुलमभियुक्तमात्रं रामेण भेद्यते[6]। यथोक्तं [7]लघ्व[8]पि व्यसनपदमभियुक्तस्य [9]कृच्छ्रसाध्यं भवतीति। तत्र
5 च[10] विभीषणावग्रहतः[11] प्रतिविधानम्[12]। न[13] तु प्रकाशदण्डस्तू-ष्णीन्दण्डः[14] संरोधनमपसारणं वा स्यात्। तत्र प्रकाशदण्डमभिन्न[15][16]-सम्बन्धाः कथं राक्षसास्तितिक्षेरन्[17]। तूष्णीन्दण्डोऽपि प्राज्ञैरनुमीयमानः प्रकृतिकोपको[18] रामेऽभियोक्तरि दुरन्तः[19] स्यात्।

संरोधने त्वभिभवाद्विहिते तदेक[20]-
10 मैत्र्या खरप्रभृतयश्च तदा विकुर्युः।
निर्वास्यमानमपि तं परिवारयेयु-
स्तस्मात् खरप्रभृतयः पुरतो[21] विचिन्त्याः ॥८॥

तत्र रामस्योपयोग इति ॥

---

[1] सङ्घवृत्तयो for कुलसदृशवृत्तयो Mt, Mg only

[2] यतस्ते om Md, Mt only यतस्तेन Mg यतस्ते cett

[3] दूहिन्ति for दुहन्ति I_1 only

[4] प्रतिद्रुहन्ति Cu [illegible] K, E प्रतिडहन्ति Bo प्रतिजपन्ति cett

[5] ह्नतयः for प्रह्नतयः I_1, I_2 only

[6] आभेद्येत Bo भिद्यते E, Mt, Mg भेद्येत corr to भेद्यते Cu भेद्यते cett

[7] नीतिशास्त्रे add E only

[8] अतिलघ्व॰ for लघ्व॰ Mt only.

[9] न add. I_1, Bo, E, W, Sc, I_2, Md, Mg only

[10] च om. E only

[11] ॰ग्रहस्य for ॰ग्रहतः Mt, Mg only

[12] कर्तव्यम् add Mt. Mg only

[13] न for स Mt only.

[14] तूष्णीन्दण्डः om K only.

[15,16] प्रकाशदण्डमभिन्न॰ I_1, Bo, I_2, Md प्रकामं दण्डमभिन्न॰ E प्रकाशदण्ड अभिन्न॰ Cu, K प्रकाशदण्डः सम्भिन्न॰ W, Sc

[17] ॰सास्तिष्ठेरन् for ॰सास्तितिक्षेरन् Bo only

[18] प्रह्नतिको Bo प्रह्नतिकोपके W, Sc प्रह्नतिकोपको cett

[19] दुरितं corr. to दुरन्तः by rev, W.

[20] तदेकमैत्र्या I_1, K, Bo, E, W, Sc तदेकमैत्रा I_2 [illegible] Md तदेव मैत्र्यात् corr to तदेकमैत्र्यात् Cu.

[21] पुरतो विवर्त्याः Md पुर एव चिन्त्याः Mt, Mg पुरतो विचिन्त्याः cett

[1]शूर्प॰। [2]अहो अणु[2a]जीवित्तणस्स अगरुअदा[3] जं रावणस्स खर-[4]प्पमुहाणं च[5] तुल्ले वि[6] कुलसम्बन्धे एव्वं[7] मादामहो[8] चिन्तेदि ॥

माल्य॰। ईदृशः कुलपुत्रकाचारः[9] ॥

[10]शूर्प॰। विणा[11] खरप्पमुहेहिं विभीसणस्स[12] का पडिवत्ती[13] ॥

5 माल्य॰। प्राज्ञः खल्वसावुत्प्रेक्षितविप्रकारः[14] स्वयमेवापसर्पेत। उपेक्षणीयस्त्वस्माभिर्न[15] चैतन्मन्तव्य[16]मौरसं[17] भयमिति। [18]यतः।

बाल्यात्प्रभृत्येव विरूढसख्यः[19]
सुग्रीवमेष[20] ध्रुवमाश्रयेत[21]।
वालि[22]प्रसादी[23]कृतभूमिभागे
10 कुमारभुक्तौ स्थितमृष्य[24]मूके ॥९॥

---

[1] सू॰ for शू॰ K, Md only

[2] Left half of this line and the next greatly damaged along the top margin, Cu.

[2a] -[illegible] Cu अणुजावित्तणस्स I$_1$ अ[illegible]णस्स E अणुजीउत्तणस्स Md, Mt, Mg अणुजीवित्तणस्स Sc अणुजीवित्तणस्स cett

[3] अगरुअदा I$_1$, I$_2$, Md गरुअदा K, Cu, Bo गरुअद्दा W, Sc (also मत्ता in red ink along margin below अद्दा) अरूअटा E.

[4] खरप्पमुहाणं . . . विभीणस्स (line 4 below) along margin by rev , Cu.

[5] अ for च K Injured, Cu

[6] पि W Injured, Cu वि cett.

[7] एत्तं Bo एव्व E Injured, Cu एव्वं [cett

[8] मदा॰ for मादा॰ W.

[9] कुलपुत्राचारः K कुलपुत्रकाचारः by rev., Cu खलु कुलाचारः Mt कुलपुत्रकाचारः cett.

[10] सू॰ for शू॰ Sc, I$_2$, Md, K only.

[11] विण W विसा Bo विणा cett.

[12] विभीषणस्स E, Md, Mt, Mg विहीसणस्स K विभीसणस्स cett.

[13] ॰वत्ति for ॰वत्ती E only.

[14] ॰विप्रकारः Cu, K ॰विकारः cett

[15] उत्पेक्षणीय॰ I$_1$ स उपेक्षणीय॰ E उत्प्रेक्षणीय॰ Sc, I$_2$, Md, Mg. Orig. उपेक्षणीय॰, and न inserted before it by rev , Cu उपेक्षणीय॰ K, Bo, W, Mt

[16] च तन्म॰ K च तन्म॰ corr. to चैतन्म॰ Cu चैव म॰ E, Mt चैतन्म॰ cett

[17] ॰व्यं मौरसं W, Sc ॰व्यमौरसात् Mt, Mg ॰व्यमौरसं cett

[18] यतः om Mg only

[19] ॰सख्यं Mt, Mg only.

[20] ॰मेव Cu, K ॰मेष cett.

[21] ॰येत् E only

[22] वाली I$_1$, W वालि॰ cett.

[23] ॰[illegible]॰ I$_2$ only.

[24] ॰मृश्य॰ Mt, Mg ॰मृष्य॰ cett. स्थित . . . वालिनं वावा (next page, line 3) by rev along top margin, and स्थित . . . यतिष्यति न रामो almost all destroyed, Cu

ततश्च[1] वालिना[2] यतिष्यते । न[3] रामोपश्रयेण[4][5] रामोपश्लेषणेन[6] वा नोपेक्षेत वाली[7] ॥

[8]शूर्प॰ । [9]अध[10] रामो परसुरामविजई[11][12] जणिदविरोधं वालिणं[13] वावादेदि[14] तदो[15] विभीसणरामसङ्गोओ[16] अणत्थो[17] [18]त्ति सम्भावेमि ॥

5 माल्य॰ । ननु वत्से ।

यो वालिनं हन्ति हता वयं [19]स्म-
स्तेन ध्रुवं तत्र तु सर्वनाशे[20] ।
एकः स जीव्यात्[21] कुलतन्तुरस्मै
रामः श्रियं[22] धर्ममयो ददाति[23] ॥१०॥

10 [24]शूर्प॰ । सास्रम् । एव्वं[25] [25a]पि दाव होदु ॥

---

[1] सततश्च K, E तचस्तश्च Mt, Mg Injured, Cu ततश्च cett

[2] वालिना पतिष्यति W, Sc वालिन्यापतति Mg वालिना घातिष्यते Mt. Injured, Cu वालिना यतिष्यते cett. Stop after यतिष्यते E only.

[3] न add. all but Mt, Mg only

[4] रामोपश्रयेण I_1, Cu, K, I_2 सामोपश्रयेण E रामोपाश्रयेण cett.

[5] No stop here, Cu, E, Bo Stop here, cett

[6] ¯ामोपश्लेषणेन om. E रामोपश्लेषणे Mg रामोपश्लेषणेन cett

[7] वालप्रसाद्-` for वाली Md only

[8] सू॰ for शू॰ K, Md only

[9] सास्रम् add Mt, Mg only

[10] अथ K, E अहो Cu अ corr to अद् by rev , W अध cett

[11] परसु॰ I_1, K परशु॰ cett.

[12] ॰विजइ Cu ॰विजई I_1, Md, Mt, Mg ॰विजयी cett

[13] वालिणं Cu, E वालिनं cett.

[14] वावादेदि changed to वावाद्हि Cu वावादेहि Bo, W, Sc, I_2 वावादेदि cett.

[15] ततो K ततो by rev , Cu तदो cett

[16] विभीसण॰ I_1, K, W, Sc, I_2 विभीसण॰ cett

[17] अणच्छे for अणत्थो E only

[18] ति E, Sc त्ति cett

[19] स्म स्वेन Cu च तेन Mt स्मस्तेन cett.

[20] ॰नाशः for ॰नाशे K, E only.

[21] जिव्यात् Bo जीयात् W, Sc जीव्यात् cett

[22] श्रेयं Bo प्रियं Mt श्रियं cett

[23] दधातु for ददाति Mt only

[24] सू॰ for शू॰ Cu, K, Md only.

[25] एवं corr. to एव्वं Cu एवं K, W एव्वं cett. साद्धवं for सास्रं एव्वं E.

[25a] वि all MSS.

माल्य॰। गम्यतामिदानीं वत्से यत्र प्रेषितासि। सुकरं चैतत्[1] प्रयोजनं [2]यदि जनकदशरथान्तिके[3] वसिष्ठविश्वामित्रौ[4] न स्याताम्[5]। अहमपि लङ्कामेव गच्छामि॥

[6]शूर्प॰। हा अम्ब तुए वि दुक्खं[7] पेक्खिदव्वम्[8]॥

5 माल्य॰।

हा वत्साः खरदूषणप्रभृतयो[9] वध्याः[10] स्थ[11] पापस्य मे
हा हा वत्स विभीषण त्वमपि मे कार्येण हेयः[12] स्थितः।
हा मद्वत्सल [13]वत्स रावण महत्पश्यामि ते सङ्कटं
वत्से कैकसि[14] हा हतासि[15] न चिरात्त्रीन्पुत्रकान् पश्यसि[16]

10 ॥११॥ इति निष्क्रान्तौ॥

॥ विष्कम्भकः[17] ॥

ततः प्रविशतो वसिष्ठविश्वामित्राभ्यां[18] सह जनकदशरथौ॥ राजानावन्योन्यं परिष्वज्य[19]।

[20]जनकः। राजन् दिष्ट्या वर्धसे यदीदृशस्ते वत्सो रामभद्रः।

---

[1] तत् for चैतत् E only

[2] यदि Cu, E, K, Mt यदा cett

[3] ॰थयोरन्तिके for ॰थान्तिके E only.

[4] विशिष्ठ॰ E वशिष॰ Cu वसि W वसिष्ठ॰ cett

[5] स्यताम् I_1 only.

[6] सू॰ for शू॰ Cu, K, Md only

[7] दुवन्त corr to दुक्ख Cu दुक्खं K दुःखं cett.

[8] पोखिदव्वम् I_1 पेखिदव्वम् Bo, Sc, I_2, W, K पेक्खितव्वम् E पेक्खिदव्वम् Md पेस्सिदव्वम् changed to पेस्सिदव्वम् Cu.

[9] ॰त्रिशिरसो for ॰प्रभृतयो Mt only.

[10] वधा I_1. Orig. वध्याः, but : dropped by rev, W दग्धाः E दध्याः I_2 वध्याः cett.

[11] स्व for स्थ E only

[12] हेय I_1 हेय corr. to हेयः Cu देवः Bo हेयः cett

[13] वत्स om Bo only

[14] केकसि Mt only

[15] हृता॰ for हता॰ Bo only.

[16] पश्यसि Cu, K द्रक्ष्यसि cett

[17] विष्कम्भः E, W विष्कम्भः changed to विष्कम्भकः Cu मिश्रविष्कम्भः Mt, Mg विष्कम्भकः cett

[18] वशि॰ E, Sc, I_2 वसि॰ cett

[19] राजानावन्योन्यं परिष्वज्य om K only

[20] जनकः om. Md only

अप्राकृतानि[1] च गुणैश्च निरन्तराणि
लोकोत्तराणि च फलैश्च महोदयानि ।
वीरस्य यस्य महतश्चरिताद्भुतानि
नास्माकमेव जगतामपि मङ्गलानि ॥१२॥

5 वसिष्ठः[2] । विश्वामित्रं परिष्वज्य । सखे कुशिकनन्दन ।
अस्माभिरप्यनाशास्यो रामस्य महिमान्वयः ।
यत् कृतास्तेन कृतिनो वयं च[3] भुवनानि च ॥१३॥

विश्वामित्रः । प्रकृष्टपुण्यपरिपाकोपादान एष[4] महिमा । के[5] वयमेतावतः प्रकर्षस्य[6] ॥

10 [7]दशरथः । भगवन् कुशिकनन्दन मा मैवम् ।
आदित्याः कुलदेवतामिव नृपाः पूर्वे[8] दिलीपादय-
स्तेजोराशिमरुन्धतीपतिमृषिं भक्त्या[9] यदाशिश्रियन्[10] ।
पाकः[11] श्लाघ्यतरश्च भूरितपसां सत्याशिषामाशिष-
स्तासामप्ययमेव मङ्गलनिधिर्यन्नः[12] प्रसन्नो भवान्[13] ॥१४॥

---

[1] After अप्राकृता repeats आदित्या . . . दिलीपा (verse 14a), which the rev omits and supplies नि च . . . निरन्तराणि Cu

[2] वशि॰ Cu वसि॰ cett

[3] च om Bo only.

[4] एव for एष K only

[5] किं रय॰ for के वय॰ Bo only

[6] प्रकर्षस्य K, E प्रकर्षस्य and also ह above क by rev., Cu प्रहर्षस्य cett

[7] जनकः for दशरथः Mg only

[8] पूर्व changed to पूर्व W पूर्वे cett

[9] भक्ता corr. to भक्त्या Cu

[10] ॰श्रिश्रयुः K only

[11] पाकः श्लाघ्यतरश्च K, E पाकश्लाघतराश्च corr. to पाकश्लाघ्यतराश्च Cu पाकस्तस्य च यास्य Mt पाकश्लाघ्यतराश्च cett

[12] ॰विधि॰ and also न above वि by rev , Cu ॰धि only E ॰निधि॰ Mt ॰विधि॰ cett

[13] भगवान् Bo only

[1]वसि॰। सत्यमीदृशो विश्वामित्रः।

यद्वाचां विषयमतीत्य चेतसां[2] वा

पर्यायात्परमतिशायनस्य वा यत्।

ब्रह्मर्षौ[3] तदिह दुरासदे समिद्धं

5 तेजोभिर्ज्वलति महस्त्वमप्रमेयम्[4] ॥१५॥

विश्वा॰। भगवन् मैत्रावरुण।

सनत्कुमाराङ्गिरसौ गुरू विद्यातपोमयौ[5]।

स्तौषि चेत्सत्य[6] एवास्मि सत्यसन्धा[7] हि ते गिरः ॥१६॥

रामभद्रे तु नाश्चर्यमेतत्। महाराजदशरथो हि तस्य प्रसविता[8]।

10 साक्षात्पुण्यसमुच्छ्रया[9] इव मनोर्वैवस्वतस्यान्वये

राजानस्त्वदपेक्षितेन विधिना गोपायितारः[10] प्रजाः।

ये[11] भूताः प्रथमे पवित्रचरितास्तेषामयं धूर्धरो[12]

[13]वीरः क्षत्रियपुङ्गवो गुणनिधिः श्लाघ्यो धरित्र्याः पतिः

॥१७॥

---

[1] वशि॰ for वसि॰ Cu only

[2] चेतसा E, Bo तेजसां Md, Mg चेतसां cett

[3] ब्रह्मर्षि Mt only

[4] महत्तपोऽप्र॰ W, Sc महत्त्वमप्र॰ Mt, Mg महत्तयाप्र॰ cett.

[5] विधा॰ W धिया॰ Bo विद्या cett

[6] ॰त्सत्यमेवास्मि corr. to ॰त्सत्यमेवासि by rev., W ॰त्सत्यमेवास्मि Md, Mg ॰त्स्तुत्य एवास्मि Mt ॰त्सत्य एवास्मि cett

[7] नित्यशुद्धा for सत्यसन्धा Mt only

[8] जनयिता for प्रसविता Mt only

[9] ॰समुधाया Bo ॰समुचया I_2 ॰समुच्छ्रयाद् Mg ॰समुच्छ्रया cett

[10] गोपाइतारः W only

[11] जे K मे Sc, I_2. Wanting, Bo ये cett.

[12] दुर्धरो for धूर्धरो Mt only.

[13] वीर॰ for वीरः E only

अपि [1]च ।

अरि[2]ष्टस्त्वाष्ट्रस्य प्रश[3]मनविधौ जम्भदमनः
स विश्वेषामीशः पतिरपि नि[4]कायस्य मरुताम् ।
विजे[5]तारं सेना[6]ः सततमपहन्तारमसुरान्
5 अमुं वीरं वव्रे बहुषु समनीकेषु मघवा ॥१८॥

सो[7]ऽयमीदृशः कथमनीदृशं प्रसूते ॥

[8]वसि॰। कथमत्राश्चर्यं नाम ।

मरुत्वन्तं देवं य[9] इह भगवन्तं विजयते
विजि[10]ग्ये तं राजा युधि दशमुखं हैह[11]यपतिः ।
10 निह[12]न्तारं तस्य प्रथितमहिमानं त्रिभुवने
महावीरं जित्वा किमिव हि न वत्सेन विजितम् ॥१९॥

दश॰। तत् किमित्ययं द्विधा भिद्य[13]ते लोकः ॥

विश्वा॰। एष वत्सो रामभद्रः सजामदग्न्य इत एवाभिवर्तते । य एषः

15 वीरश्रिया च विन[14]येन च रोचमानो
मा[15]न्ये मुनाववनतश्च गुणोन्नतश्च ।

---

[1] अपि च om K अपि च by rev, Cu अपि च cett.

[2] अरिष्टत्वा॰ Cu, K, Bo अरिष्टस्त्वा॰ cett

[3] प्रशम॰ E प्रशम॰ corr to प्रशमन॰ by rev, W प्रशमन॰ cett

[4] विनायस्य for निकायस्य E only

[5] विनेतारं Mt only

[6] सेना for सेनाः E only

[7] सोऽयम् om Mt only.

[8] वसि॰ K Orig वसि obliterated by paint, Cu व॰ ॥ E वसि॰ om. cett

[9] यद् for य I_1 only

[10] विजज्ञे Sc, I_2 विजज्ञे corr to विजिज्ञे W विजिज्ञे Md विजये Bo विजिग्ये cett

[11] हिहयपतिः for हैहयपतिः I_2

[12] नियन्तारं Bo only

[13] विभज्यते for भिद्यते Mt, Mg only

[14] विनयेन Cu, K, Mt विजयेन cett.

[15] मन्ये for मान्ये Md, Mg only.

लज्जां वहन् भृगुपतौ हृत[1]वीर्यदर्पे
शिष्यो गुराविव कृतप्रथमापचारः ॥२०॥

ततः प्रविशतो रामजामदग्न्यौ ॥

रामः। यद् ब्रह्मवादिभिरुपासितवन्द्यपा[2]दे
5 विद्यातपोव्रतनिधौ तपतां वरिष्ठे।
दैवात् कृतस्त्वयि मया विनयापचा[3]रस्
तत् त्वं प्रसीद भगवन्नयमञ्जलिस्ते ॥२१॥

जामदग्न्यः। [4]अपराद्धमे[5]व त्वया जामदग्न्यस्य नोप[6]कृतम्।
पुण्या ब्राह्मणजातिरन्वयगुणः शा[7]स्त्रं चरित्रं च मे
10 येनैकेन हृ[8]तान्यमूनि हर[9]ता चैतन्यमात्रामपि।
एकः सन्नपि भूरिदोषगहनः [10]सोऽयं त्वया प्रेयसा
वत्स ब्राह्मणव[11]त्सलेन शमितः क्षेमाय दर्पामयः ॥२२॥

रामः। कथं नापराद्धं मया य[12]दायुधपरिग्रहं यावदारूढो दुर्योगः॥

जाम०। एष एव[13] वो न्या[14]यः।
15 असाध्यमन्यथा दोषं[15] परिच्छि[16]द्य शरीरि[17]णाम्।
यथा वैद्यस्तथा राजा शस्त्रपाणिर्भि[18]षज्यति ॥२३॥

---

[1] हृत० Cu, K धृत० Mt हृत० cett

[2] पाद० for पादे Bo only

[3] ०पचार० Cu, K, Mt ०पराध० cett.

[4] न add K only.

[5] ०द्धमेव Cu, K ०द्धं वत्स cett

[6] ननूप० Mt प्रत्युतोप० K नोप० cett

[7] शस्त्रं E श्लाघ्यं Mt शास्त्रं cett.

[8] हतानि Cu हृतानि cett

[9] हता corr. to हरता by rev., Cu

[10] सेयं for सोऽयं I_1 only.

[11] वत्सलेन शमितः changed to वत्सले निशमितः by rev., W वत्सलेन शमितः cett

[12] मदायुध० Md, Mg यदायुद्ध० Mt यदायुध० cett

[13] एव वो K एव only Cu एष एव वो न्यायः cett. except Mt, which omits these words

[14] नायः Bo अन्यायः E न्यायः cett.

[15] दोषे for दोषं I_2 only.

[16] ०च्छेद्य E only.

[17] ०रिणम् W, I_2 only

[18] ०र्भिषज्यति Cu, K, Bo ०र्विषह्यति

रामः । कोऽहमुक्तिप्रत्युक्तिकायां भग[1]वतः । तस्मादित[2] इतो भग[3]वान् ।

जाम° । क्व पुनर्मया वत्स गन्तव्यम् ।

रामः । यत्र तातश्च ता[4]तजनकश्च । अथवा शा[5]न्तम् । उत[6] यत्र
5 भगवन्तौ मैत्रावरुणकौशिकौ ॥

जाम° । [7]इद[8]मिदानीमशक्यम् । [8a]अनतिक्रमणीयश्च राजनि[9]र्देशः ।
[10]परिक्रम्य । हे भगवन्तौ ।

स एष रामः सौम्यत्वादचण्डश्चण्डविक्रमः ।
यस्य प्रतिष्ठितं जैत्रं जामदग्न्येऽपि शासनम् ॥२४॥

10 [11]राजानौ । अतिगम्भीरः सौज[12]न्योद्गारः ॥

रामः । एष वो रामशिरसा प्रणामपर्यायः ॥

सर्वे । एह्येहि वत्स ॥ इति परिष्वजन्ते ॥

जाम° । भगवन् मैत्राव[13]रुण । एष जमदग्निपुत्रः प्रणम्य कौशिकेन सार्धमत्र भगवतो[14] विज्ञाप[15]यति ।

I₁, E, W, Sc, I₂ °र्भिषज्यते Mt, Mg °र्विषक्ष्यति Md

[1] भवतः Bo only

[2] °दितो for °दित इतो Bo only

[3] भगवन् corr to भगवान् Cu भवान् Bo भगवन् Md, Mt, Mg भगवान् cett

[4] तात° om E only

[5] शान्तौ Mt शातम् E, Sc शान्तम् cett

[6] उत यत्र changed to उभयत्र Cu उत om. Mt उत यत्र cett.

[7] स्वगतम् add Mg only. [cett

[8] इदमिदा° I₁, Cu, K इदमिदानीं इदं°

[8a] अनतिक्रमणीयश्च राजनिर्देशः om Mt only

[9] °निदेशः K, E, Bo °निर्देशः cett

[10] विश्वामित्रः add Mg only.

[11] राजानौ by rev along margin, Cu विश्वा° substituted by K वसिष्ठविश्वामित्रौ substituted by Mg राजानौ cett

[12] सौजन्यगर्वो° for सौजन्यो° Mg only

[13] °वरुणि W only.

[14] भगवती E भवतो Mt, Mg भगवतो cett

[15] °पयति Cu, E, K °पयामि cett.

वृद्धा[1]तिक्रमसम्भृ[2]तस्य महतो निर्णिक्तये पाप्म[3]नः
प्रायश्चेतनमादिशन्तु गुरवो रामेण दान्तस्य मे।
प्राग्धर्मस्य भवन्त एव परमं[4] द्रष्टार[5] आसन् गुरो-
र्लब्ध्वा[6] ज्ञानमनेकधा प्रवचनैर्मन्वा[7]दयः प्रा[8]णयन् ॥२५॥

5 [9]वसि॰। अद्य[10] नः श्रोत्रियाणां [11]गृहे जातोऽसि।
दुर्विनीते त्वयि वयं दुःखिताः सुखिनोऽन्यथा।
निसर्गो ह्येष वृद्धानां यत्तु[12] श्रेयस्तथैव तत् ॥२६॥
तत् परिपू[13]त एवासि॥
विश्वा॰। [14]अपह[15]तं ते वि[16]घ्नः पाप्मानं रामभद्रे[17]ण। यतः प्राय-

---

[1] वृत्या॰ for वृद्धा॰ E only

[2] ॰सम्भतस्य I_2 ॰सम्भवस्य changed to ॰संवृत्तस्य by rev., W ॰सम्भवस्य Mt ॰सम्भृतस्य cett.

[3] पाथानः I_2 पाप्मानः Sc पाप्मनः cett

[4] परम W हि पर Mt परमं cett

[5] द्रष्टा for द्रष्टार I_1 only.

[6] ॰र्लब्ध्वा ज्ञातुम॰ I_1 ॰र्लब्ध्वा ज्ञानम॰ Cu, E, Sc, Md ॰र्लब्ध्वा ज्ञानतुम॰ Bo ॰र्लब्ध्वा ज्ञानम॰ K, W, Mt, Mg लब्ध्वा ज्ञातुम॰ I_2

[7] ॰र्मन्वादिभिः for ॰र्मन्वादयः W only

[8] प्राणमन् Md प्राणिनः Mt प्रीणयन् प्रीणयन् corr. to प्रीणयत् by rev , W cett (+ Mg).

[9] वशि॰ Bo, E दशरथः Mt वसि॰ cett

[10] अनघः for अद्यनः W, Sc only

[11] कुले for गृहे Mt only

[12] यन्नु I_1 K यत्तु corr to यन्नु Cu यत्तु cett

[13] परिपूरिऽत E परिभूत Md परिपूत cett (+ Mt, Mg).

[14] अद्य नः श्रोत्रियाणां कुले जातोऽसि। दुर्विनीते वत्स add Mt only

[15] अपह corr to अपहतं W आपहतं E अपहतं cett

[16] ते विघ्नः Sc तेजः Mg ते विघ्नः cett.

[17] द्रेण। यतः . . . परोहन्ति। इति नि-ष्क्रा om. (page 109, l 14) here; and supplies it after इव मे तीव्रः (p. 127, l 8) I_2

श्वित्रमिव[1] राजदण्डमप्येनसो[2][3] निष्क्रयमामनन्ति[4] धर्माचार्याः। किं
[5]पुनर्यदत्र भगवान्[6] वसिष्ठः[7] प्रजापालसन्निधौ[8] प्रशास्ति॥

[9]रामः। एतानि [9a]तानि [10]भवतां साक्षात्कृतधर्माणामृषीणां[11]
प्रसन्नगम्भीरपावनानि वचनानि॥

5 दश०। भगवन्[12] जामदग्न्य।

निसर्गतः पवित्रस्य किमन्यत्पावनं[13] तव।
तीर्थोदकं[14] च वह्निश्च [15]नान्यतः शुद्धिमर्हतः[16]॥२७॥

जाम०। आत्मगतम्[17]। [18]भगवति वसुन्धरे प्रसीद रन्ध्रदानेन[19]॥

[20]जनकः। भगवन् यदि प्रसन्नोऽसि तद्विस्रब्धोपवेशनात्[21][22] परि-
10 पुनीहि[23] गृहान्। [24]एतत् पूतमासनं भगवतः॥

---

[1] ०त्त इव Sc, I_2, Md, Mt, Mg ०त्त इव changed to ०त्त इव W ०त्तं इव cett

[2] ०दंमप्ये० Bo only ०दण्डोऽप्ये० cett

[3] ०नसा for ०नसो Bo only.

[4] निःक्रियामा० E निःक्रयमा० K नि-ष्क्रमणमा० Mg निष्क्रयमा० cett

[5] पुनर्यदत्र Mt only पुनरत्र the rest

[6] भगवन् Bo भवान् Md, Mt, Mg भगवान् cett

[7] वशि० for वसि० E only

[8] ०पाल० for ०पालन० W, Sc, Md, Mt, Mg

[9] जाम० for रामः Mg only

[9a] तानि om K, E only

[10] भवतां Cu, E, K, Mt, Mg भवतां om. cett

[11] ०धर्मिणा० E ०ब्रह्मणा० Mt, Mg ०धर्माणा० cett

[12] भगवन् om E only.

[13] ०वनान्तरैः E, K ०वनं तव cett

[14] ०कश्च for ०कं च W only

[15] वान्य० for नान्य० E only.

[16] शुचि० for शुद्धि० K only

[17] आत्मगतम् Cu, E, K Om. cett

[18] Omits this line and the next two, E only

[19] ०दाने corr to ०दानेन by rev, Cu ०दानाय K ०दानेन cett

[20] जनकः by rev. along margin, Cu

[21] ०स्रब्धो० I_1, W, Md ०स्रध्वो० Sc ०स्रबो० Bo ०स्रम्वो० Cu ०स्रद्धो० I_2 ०श्रब्धो० K

[22] ०नान्नः परि० K ०नान्न परि० corr to ०नान्नः परि० Cu ०नात् परि० cett.

[23] नः add Mt only

[24] तत् for एतत् Mt only

[1]जाम०। यदभिरुचितं सूर्यशिष्यान्तेवा[2]सिने राजन्यश्रोत्रियाय ॥

सर्वे [3]उपविशन्ति ॥

[4]दश०।

जनपदबहिर्निष्ठा यूयं गृहस्य परिग्रहा[5]द्
वयमपि निजैर्व्यग्राः कार्यैस्ततो न बभूव यः ।
[6]स इह भवतामद्यास्माभिर्मनोरथवाञ्छितः
सुचरितपरी[7]पाकात्प्राप्तश्चिरस्य समागमः ॥२८॥

अत्र च ।

का ते [8]स्तुतिः स्तुतिप[9]थादतिवृ[10]त्तधाम्नः
किं दीयतामविकलक्षितिदायिने[11] च ।
शान्तस्य किं परिजनेन [12]मुने तथापि
पुत्रैः समं दशरथोऽद्य वशंवदस्ते ॥२९॥

जाम०। यूयमीदृशा इति किमत्राश्चर्यम् ।

[13]प्रेद्धं धाम यदामनन्ति [14]सुधियः सोऽयं निधिर्ज्योतिषां
देवो वः सविता कुलस्य किमतो भूत्यै प्रशंसाप[15]दम् ।

---

[1] जाम० om. E only

[2] ०वाशिने I_1, Bo only

[3] विशन्ति corr to उपविशन्ति by rev, Cu.

[4] दश० om. Mg दश० by rev, Cu दश० cett.

[5] ०गृहा० for ०ग्रहा० I_1 only

[6] तद् for स Mt only.

[7] ०परिपा० for ०परीपा० K, E, Bo only

[8] स्तुति I_1 सुति corr. to सुतिः Cu स्तुतिः cett.

[9] ०पदा० for ०पथा० E only

[10] ०वृत्त० corr. to ०वृत्ति० by rev, Cu ०वृत्त० cett.

[11] ०यिनस्ते Mt ०यिने वा E ०यिने च cett

[12] मुनेः Mt only

[13] प्रेष्ठं Mt प्रष्ठं K त्रिधं Bo प्रेद्धं cett

[14] स्व० for सु० I_2 only

[15] प्रशंसापद I_1 प्रसंशापदं Sc, I_2 प्रशंसास्पदं W (corr fr. प्रशंसापदं by rev) K, Md, Mt, Mg प्रशंसापदं cett

यज्वानः[1] परमार्थराजऋषयस्ते यूयमिक्ष्वाकवो[2]
येषां वेद[3] इवाप्रमेयमहिमा [4]धर्मे वसिष्ठो[5] गुरुः ॥३०॥

अपि[6] च ।

सङ्ग्रामेष्टसमाप्तिदं[7] दिविषदां भर्तुर्धनुः साधनं
5 सप्तद्वीपनिविष्टयूपनिचय[8]श्रेण्यङ्किता भूगृहाः[9] ।
[10]शश्वत्कीर्तिनिबन्धनं भगवती भागीरथी सागरः
प्रख्यातानि[11] च तानि तानि भवतां भूमानमाचक्षते[12] ॥३१॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ । [13]अपवार्य । एतदपि शिक्षितं वत्सेन ॥

जाम० । रामभद्र मामनुमोदस्वारण्यगमनाय ॥

10 विश्वा० । मामप्यथ[14][15] [16]भवन्तोऽनुजानन्तु ।

रघुजनकगृहेषु गर्भरूप-
व्यतिकरमङ्गलवृद्धयोऽनुभूताः ।
[16a]भृगुपतिदमन[17]- । इत्यर्धोक्ते[18] विरम्य ।
भृगुपतिविदितोन्नतिं[19] च वत्सं
15 प्रियमभिनन्द्य सुखी गृहानुपेयाम्[20] ॥३२॥

---

[1] यज्वानः Sc only

[2] सत्य० for यूय० E only

[3] देव for वेद E only

[4] ,धर्म Bo only

[5] वशि० for वसि० Sc, I_2 only

[6] Folios 31 and 32 beginning with अपि च and ending with संसारस्स । जत्थ ई (p 109, l 13) missing, Cu.

[7] ०मेष्टसमाप्तिदं K ०मेष्वसमाप्तिदं I_1, Md, Mg ०मेष्वभयप्रदं Mt ०मेष्टिसमाप्तिदं cett

[8] ०निचय० K, E, Bo ०यजन० Mt ०निलय० cett

[9] भूर्गृहाः W, Sc, Md, Mg भूमयः Mt भूगृहाः cett

[10] शस्वत् Md, Sc only

[11] ०ताचरितानि for ०तानि च तानि Md, [Mg only.

[12] ०चक्ष्महे E only

[13] अपवार्य om Mt only

[14] ममाप्य० for मामप्य० W only

[15] ०प्यधुना for ०प्यथ Mt, Mg only

[16] तत्रभवन्तो for भवन्तो K, E only.

[16a] भृगुपतिदमन . . . विरम्य om Mt, Mg only

[17] ०दमने for दमन E, Md only.

[18] घ्यर्धो० Md ०घ्यर्धो० corr to त्यर्धो० W इत्यर्धो० cett

[19] ०विजयो० for ०विदितो० Mt, Mg only.

[20] ०पेयाम् E, K, Md ०पेया I_2 ०पैमि W, Sc ०पेयी I_1, Bo

दश°। वत्स रामभद्र प्रस्थितस्ते भगवान् कौशिकः ॥

विश्वा°। सास्रं राममालिङ्ग्य। अहमेव सौम्य न त्वां मोक्तुमुत्सहे।

किन्त्वनुष्ठाननि[1]त्यत्वं स्वातन्त्र्यमपकर्षति।

सङ्कटा [2]ह्याहिताग्नीनां प्रत्यवायैर्गृहस्थता ॥३३॥

5 वसि°। [3] गृहा[4]त् स्वगृहं गन्तुमागन्तुं च का[5]मचारः ॥

विश्वा°। भगवन् यद्यनुरु[6]ध्यसे तदेहि सिद्धाश्रमप[7]दमुभौ गच्छा-
वः। त्वां पुरस्कृत्य गच्छन् मधुच्छन्दसो मा[8]तुः सत्कार्यो भविष्यामि ॥

वसि°। किमेता[9]वत्यपि भवानस्मासु न प्रभवति ॥

राजानौ। रमणी[10]यपावनो ब्रह्मर्षिस[11]ङ्गमः।

10 अन्योन्यमाहात्म्यविदो[12]रन्यैरविदितात्मनोः।

विराजते विरोधोऽपि नाम स्नेहे[13] तु का कथा ॥३४॥

[14] नेपथ्ये। एषा रामवधूर्गु[15]रून् वन्दते ॥

ऋषयः। वत्से जानकि।

वीरेण ते[16] वि[17]नयमाङ्गलिकेन पत्या

15 वृत्रद्रुहः प्रशमितेषु महा[18]भयेषु।

---

[1] °नित्वात्स्वातन्त्र्यमकर्षति K नित्वा-त्स्वातत्रमपि कर्षति E नित्यत्वं स्वातन्त्र्य-मपकर्षति cett

[2] त्या° for ह्या° Bo, I_2 only.

[3] स्वगतम् add Mg only.

[4] गृहात्स्वगृगं मागन्तु corr to गृहात्स्व-गृहमागन्तुं W गृहा स्वगृहं मागन्तु E स्वगृहात्स्वगृहं गन्तुमागन्तुं Mt गृहात्स्वगृहं गन्तुमागन्तुं cett

[5] कामाचारः Bo, E only

[6] °ध्यते I_1, Bo, Sc, I_2 °ध्यते corr. to °ध्यसे W °ध्यसे Mt, K °ध्यत्से E °ध्येत [Md.

[7] पदं om. E only

[8] यातुः E only

[9] °तावता भगवा° for °तावत्यपि भवा° E only

[10] °णीयः पा° E, W, Sc °णीयपा° [cett

[11] °सङ्गः K, E °सङ्गमः cett

[12] °रन्नै° Sc °रचै° E °रन्यै° cett

[13] स्नेहेषु for स्नेहे तु K, Md, Mg only

[14] नेपथ्ये om Mt only

[15] °र्गुरुं त्वां वन्तते W °र्गुरू त्वं द्रते I_2 °र्गुरू द्रते Bo °र्गुरुं त्वा द्त्ते Sc °र्गुरून् वन्दते cett

[16] ते om Bo only

[17] विजय° for विनय° Md, Mt, Mg only

[18] महाहवेषु Mt महाभयेषु om Bo महाभयेषु cett.

क्षत्रप्रकाण्डगृहिणीबहुमानपूजाम्
ऊर्जस्वलामपि शची मनसा करोतु ॥३५॥

रामः। स्वगतम्[1]। अचिरात् समूलकाषं कषितेषु[2] राक्षसेष्वेवं[3] स्यात्॥

ऋषयः। स्वस्त्येवमेवासतां[4][5] भवन्तः॥ [6]उत्तिष्ठन्ति[7]॥

5 [8]इतरे। उत्थाय। नमो नमो वः॥

जाम॰। भवन्तौ[9] जामदग्न्योऽभिवादयते[10]॥

वसिष्ठविश्वामित्रौ[11]।

स्थिरस्ते प्रशमो भूयात् प्रत्यग्ज्योतिः प्रकाशताम्।
अच्छिन्न[12]शिवसङ्कल्पमन्तःकरण[13]मस्तु ते ॥३६॥

10 इति[14] निष्क्रान्तौ॥

जाम॰। किञ्चित् परिक्रम्य स्थित्वा च[15]। वत्स[16] रामभद्र[17] इतस्तावत्॥

रामः। उपश्रित्य[18]। आज्ञापय॥

जाम॰। यन्मया क्षत्रियोच्छेदविश्रान्ते[19]नावधारितम्।
तदेतद[20]धुना धत्ते धनुः कारणशून्यताम् ॥३७॥

---

1 स्वगतम् om Mt only
2 काषितेषु K कर्षितेषु E कषितेषु cett
3 ॰ष्वेव for ॰ष्वेवं E only
4 अस्त्वेव॰ for स्वस्त्येव॰ Mt only
5 उत्तिष्ठन्तु add E only
6 इति add Mt, Mg only
7 ॰ष्ठति Bo only
8 इतरे om E only
9 भगवन्तौ I_1, Bo, Md, Mg भवतौ I_2 भवन्तौ cett
10 ॰द्यत corr to ॰द्यति W ॰द्यते cett
11 वशि॰ Sc, I_2 वसि॰ cett
12 अविच्छिन्न॰ E only
13 ॰कर्ण॰ K ॰प्रकरण॰ E ॰करण॰ cett
14 वसिष्ठविश्वामित्रौ add, but struck out, Bo
15 वा for च Bo only
16 वत्स om Md only
17 भद्र om. E only
18 ॰स्त्य E, Mt, Mg ॰श्रित्य cett
19 ॰विक्रान्ते॰ Mt only.
20 तदेवम॰ Md, Mg ददेतद॰ E तदेतद॰ cett

इध्मादिप्रयोजनमस्तु[1] परशुः ।

पुण्यानामृषयस्तटेषु सरितां[2] ये दण्डकायां[3] वने
भूयांसो निवसन्ति तेषु सततं लङ्कासदो राक्षसाः[4] ।
विध्वंसाय चरन्ति तत्प्रमथनेष्वस्योपयोगो[5] भवेत्[6]
5 सम्प्रत्येष[7] [8]सहामुनैव धनुषा वत्सेऽधिकारः[9] स्थितः ॥ ३८ ॥

[10]अर्पयति ॥

रामः । प्रणम्य[11] । प्रतिगृहीतेयमाज्ञा ॥

जाम॰ । सास्रं परिक्रम्य[12] । आयुष्मन्[13] प्रतिनिवर्तस्व[14] इति निष्क्रान्तः ॥

रामः । सबाष्पम्[15] । गतो भगवान्[16] भार्गवः । विचिन्त्य । [17]तदपि ना-
10 मान्येन केनचिदुपायेन दण्डकारण्यानीं[18] प्रतिष्ठेयम्[19] । कथं[20] राम-
प्रियाद् गुरुजनादेवं स्यात् ।

न्यस्तशस्त्रे[21] भृगुपतौ परतन्त्रे तथा मयि ।
कष्टमुत्सारिताः[22] क्रूरैर्यातुधानैस्तपोधनाः[23] ॥ ३९ ॥

---

[1] ॰दिप्रयोजनस्तु E ॰दिव्रश्चप्रयोजनश्च Mt ॰दिव्रश्चनप्रयोजनमस्तु Mg ॰दिप्रयोजनमस्तु cett

[2] सरितो K only

[3] ॰काया E only

[4] राक्षसः W only.

[5] ॰ष्वस्यो॰ K, E स्वस्यो॰ I_1, Bo, I_2 यस्यो॰ W, Sc स्वल्पो corr to स्वस्यो॰ Md तन्नो॰ Mg [cett

[6] भवत् I_2, K, Md भव I_1 भवेत्

[7] ॰त्येष K, E, Mt ॰त्येव cett

[8] सहा॰ E, Mt, Mg स चा॰ K सता॰ cett

[9] ॰कार I_1, E ॰कारः K, Bo ॰कारिः Md ॰कारा W, Sc, I_2

[10] इति धनुः add Mt only.

[11] प्रणम्य om K, Mg only

[12] परिष्वज्य for परिक्रम्य Mg only

[13] राजन् for आयुष्मन् Md only

[14] इदानीम् add Mt only

[15] सबाष्पगद्गदम् for सबाष्पम् Mg only.

[16] भगवन् भार्गवः Md भार्गवो भगवान E भगवान् भार्गवः cett. (+ Mt, Mg).

[17] तद् om Mt एतद् for तद् E, K तद् cett

[18] ॰रण्यानां Bo, Sc, I_2 ॰रण्यानां corr. to ॰रण्यान्यां W ॰रण्यानीं cett

[19] प्रति गच्छेयम् for प्रतिष्ठेयम् E only

[20] च add all but K, E, W

[21] ॰शस्त्र for ॰शस्त्रे E only

[22] क्रष्ठ॰ for कष्ट॰ E only

[23] ॰धनः for ॰धनाः I_1 only

नेपथ्ये। [1]आर्य आर्य।

मध्यमायाः प्रि[2]यसखी मातु[3]र्वो मन्थरेति या।
सा[4] प्राप्तेयमयोध्यायास्तव राम दिदृक्षया ॥४०॥

रामः। साधु[5] [6]यदस्यां शिशुजनप्रवासवैमनस्यं विच्छिद्येत[7]। 5 तद् वत्स लक्ष्मण [8]उपसर्पय ॥

ततः प्रविशति लक्ष्मणः मन्थ[9]राविषा शूर्प[10]णखा च ॥

[11]शूर्पणखा। [12]आवेसि[13]अमन्थरासरीरा सुप्पणहा अहम्। वसिट्ठ[14]-विस्सामित्तगमणेण सुसमाहिद[15]म्। [16]अहो एसो पर[17]सुरामविज[18]ई खत्तिअकुमार[19]ओ [20]रामो। निर्वर्ण्य। अहो समग्गसोह[21]ग्गलच्छी[22]प- 10 रि[23]ग्गहेण लोअणरसा[24]अणं सोम्मं से[25] सरीरणिम्मा[26]णम्। भो

---

[1] आर्य K, E आर्य२ cett

[2] प्रिय . मन्थरेति या om Bo only

[3] °र्नो for °र्वो Mt only

[4] प्राप्ता सेयम° for सा प्राप्तेयम° E only.

[5] साधु om K only.

[6] यदस्यां I_1, K यदिदमस्यां cett

[7] विच्छिन्द्यात् Mg only.

[8] तामुपनय for उपसर्पय Mg only

[9] मन्थराविष्टा Md मन्थराविषा om E, Mt, Mg मन्थराविषा cett.

[10] शूर्पनखा E सूर्पनखा K, Md सूर्पणखा I_2 शूर्पणखा cett (+Mt, Mg)

[11] शू° I_1, Bo, E, W, Mt, Mg सू° cett

[12] स्वगतम् add Mt, Mg only

[13] °शिअ for सिअ Sc, I_2 only

[14] वसिट्ठ° Md, Mt, Mg वसि only E वसिष्ट° cett

[15] °हितम् I_1, W, Sc, I_2 °हिद् ह्मि E °हिदम् cett

[16] अहो K, E अम्हो cett

[17] परशु° E, Sc, I_2 परसु° cett

[18] °विजयी Sc °विजए K °विजई cett

[19] कुमारो E कुमालो K कुमारओ cett

[20] रामो om Md, Mt, Mg only

[21] °सोहग्ग° om Bo only

[22] °लची° for °लच्छी° Sc only

[23] °परिग्गाहेण Sc, I_2 °परिग्गाहेण K °परिग्गहेण cett

[24] °रसाअण I_1 °रसायण E रसाअन Md रसाअणं cett (+Mt, Mg)

[25] से om Bo only

[26] °निम्माणं I_1, E °णिम्माणं cett

[1]दाणिं चिरआलवेहव्वदुक्खपम्हु[2*]सिदसंसारसोक्खस्स वि जणस्स चारित्तधीरसुपूरिदं [3]पुणो वि हिअअं परिप्फु[4]रावेदि ॥

रामः । प्रणिपत्य[5] । [6]अपि मन्थरे [7]कुशलमम्बायाः ॥

[8]सूर्प० । सुहं कु[9]सलं च[10] । वच्छ[11] सदा[12] एसा[13] पण्हु[14]दत्थणी
5 मज्झमा दे मादा परिस्सजिअ आणवेदि । पुत्तअ पुरा पडिस्सादे दुवे वरे महारा[15]अं जाणावेमि । तस्स[16] मे विसत्तिहारओ होहि । एस तादस्स कज्जलेहो ॥[17]

लक्ष्मणः । गृहीत्वा वाचयति ।

अस्त्वेकेन वरेण वत्सभरतो भोक्ताधिरा[18]ज्यश्रियः

10 [19]स्वगतम् । कथमेतदा[20]र्ये तिष्ठति कनिष्ठस्यार्य[21]भरतस्य राज्य-प्रार्थनम् ॥

[22]प्रकाशम् । यात्वन्येन विहाय कालहरणं रामो वनं दण्डका[23]म् ।

---

[1] दाणी for दाणि W only.

[2] ०पब्भंसिद० E ०पसूसिद० Bo ०पम्हुसिद० cett.

[3] चारिणो for पुणो Bo only

[4] परिस्फुरा० for परिप्फुरा W, I_2 only

[5] उपसृत्य for प्रणिपत्य Mt only

[6] अपि I_1, K अयि Sc, I_2 अयि cett

[7] अपि add Mt, Mg only

[8] सू० for शू० K, Md only

[9] कुलंसं E कुशलं K, W, Sc, I_2 कुसलं cett.

[10] अ for च E, K, Md, Mt, Mg only

[11] वक्क I_1 चक्क Bo वच्छ K, E, Md चच्छू corr. to वच्छू W वच्छू Sc च्छू I_2

[12] सदा E सदा K, W, Sc सदा cett

[13] एसा om Bo, W, Sc, I_2 only

[14] पण्ऊदत्थणी I_1 पण्ऊदत्थणी K, E, W, Sc पऊदत्थणी Bo पऊदथणी I_2 पण्डुदत्थणी Md

[15] ०रायं I_1, I_2 राओ W ०रायेओ Sc ०राअं cett

[16] तस्स E तस्य K एत्थ cett.

[17] इति लेखमर्पयति add Mt, Mg only

[18] ०राज्यस्य ते for ०राज्यश्रियः Mg only

[19] स्वगतम् . . . राज्यप्रार्थनम् om Mt, Mg only

[20] ०स्यार्यस्य K, E ०स्यार्थ० corr. to ०स्याथ० W ०स्यार्य० cett.

[21] भरतस्य om K only

[22] प्रकाशम् om Mt, Mg only

[23] ०कम् K, E, W, Sc, I_2 ०काम् cett

[1]स्वगतम्। हा अम्ब किं [1a]कृतं त्वया [2]आर्यगमनवरणेन ॥

[3]प्रकाशम्। तस्यां चीर[4]धरश्चतुर्दश समास्तिष्ठत्वसौ तं पुनः
सीतालक्ष्मणमात्रकात्परिजनादन्यो न चानुव्रजेत्
॥४१॥

[5]स्वगतम्। हा पाप[6]रण्डे मातृबन्धु[7]।

5 सदा भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणार्यमुखैः कृताम्।
अम्बेति व्याहृतिं[8] हित्वा किं कृतं पापया त्वया ॥४२॥

रामः। अहो प्रसादप्र[9]कर्षः।

तत्रैव गमनादेशो यत्र पर्युत्सुकं मनः।
न चैष[10] विरहो जातः स च वत्सोऽ[11]नुजो नृपः ॥४३॥

10 लक्ष्म०। दिष्ट्यानुमोदितोऽहमार्येण ॥

रामः। [12]आर्ये मन्थरे एष[13] प्रस्थितोऽस्मि ॥

[14]शूर्प०। णमो दा[15]णिं भअ[16]वदो संसारस्स जत्थ ईरिसा[17] वि
कप्पदु[18]मा परोहन्ति ॥ इति निष्क्रान्ता[19] ॥

---

[1] स्वगतम् . ०वरणेन om Mt, Mg only
[1a] त्वया कृत for कृतं त्वया K only
[2] आर्यस्य for आर्य० E only.
[3] प्रकाशम् om Mt, Mg only
[4] वीरस्य० Bo वीरवरस्य० Md, Mg चीरधरस्य० cett
[5] स्वगतम् . . . मातृबन्धु om. Mt only स्वगतम् om. K only
[6] पापे K चटपे E पाप० cett
[7] मात्रबन्धु corr to मातृबन्धो W मातृबन्धो K मातृबन्धुः Bo मातृबन्धु cett
[8] ०हृतं for हृतिं Bo, Md, Mt, Mg only.
[9] प्रसादप्रकर्ष Bo प्रसादोत्कर्षः Mt प्रसादप्रकर्षः cett.
[10] च ते K चेष्ट Mt चैष cett
[11] वत्सौ नृपोऽनुजः I_1 वत्सो नृपोऽनुजः Bo वत्सोऽनुजो नृपः K वत्सानुजो नृपः E वत्सो ममानुगः W, Sc वत्सोऽनुगोऽनुजः Md वत्स नृपानुजः I_2
[12] अर्ये I_1 अयि W, Sc आर्ये cett
[13] अहं add Mt only
[14] सू० for शू० Md only
[15] दाणी W only
[16] भयवदो Bo भवदो I_2 भअवदो cett
[17] Folio 33 begins with रिसा वि Cu.
[18] ०द्रुमा K, W, Sc ०हुमा Md, Mt, Mg ०दुमा cett
[19] ०न्ताः Cu, W, Sc ०न्ता cett

लक्ष्म०। [1]अये मातुलो युधाजिदार्यभरतसहचरस्तातमुपसर्पति ॥

रामः। दिष्ट्या[2] कष्टं च।

अपरिष्वज्य भरतं नास्ति मे[3] गच्छतो धृतिः।
अस्मत्प्रवासदुःखार्तं न त्वेनं द्रष्टुमुत्सहे ॥४४॥

5 प्रविश्य युधाजिद्भरतौ। दशरथमुपसृत्य[4]। देव श्रूयतां यदेकायनीभूय [5]प्रकृतयस्त्वां विज्ञापयन्ति।

व्याख्याता यस्तवायं तनूज-
स्तेनाद्यैव स्वामिनस्ते प्रसादात्।
राजन्वत्यो[6] रामभद्रेण राज्ञा
10 लब्धक्षेमाः[7] पूर्णकामा[8]श्चरामः[9] ॥४५॥

दश०। सखे जनक।

[10]प्रियकल्याणकामाभिः प्रजाभिश्चोदिता वयम्[11]।
किन्तु रामप्रियौ नेह मैत्रावरुणकौशिकौ ॥४६[12]॥

जनकः।

15 परोक्षे सुकृतं कर्म तयोः प्रीतिं करिष्यति।
मन्त्रज्ञो वामदेवस्तु भगवानास्त एव हि ॥४७॥

---

[1] अए K अयि E आर्य Mt अये cett

[2] दिष्ट्या२ E only दिष्ट्या कष्ट च om Mg only

[3] मे गच्छतो धृतिः om Sc only

[4] °श्रित्य I_1, I_2 °सृत्य Sc °स्थित्य Md °सृत्य cett. (+Mt, Mg) श्रित्य। देव om. Bo only.

[5] भूपतय° I_1, I_2 प्रतय° corr to भूपतय° Cu भूतय° Md सर्वाः प्रकृतय° Mt, Mg प्रकृतय° K, E, Bo, W, Sc

[6] राजन्वती Bo राजन्वत्ये corr to राजन्वत्य W राजन्वन्तो Mt राजन्वत्यो cett

[7] लब्धक्षेमः I_1, E लब्धप्रेमाः W, Sc लोकाः सर्वे Mt लब्धक्षेमाः cett

[8] °मश्च Cu (corr fr. °मास्त्व), Bo, Sc, I_2 °माश्च W (corr fr °मश्च), I_1, E, K, Md

[9] सन्तु for रामः Mt only

[10] प्रिय° Cu, E प्रियं Mt प्रिये om K प्रिये cett

[11] ये for वयम् Bo only

[12] This verse repeated by I_1 only.

दश०। यद्येवं तदयमेव[1] जामदग्न्यविजयमहोत्सवः[2] प्रसज्यताम-
भिषेकमहोत्सवेन ॥

[3]रामः। इदमिदानीं कथम् ॥

[4]दश०। सुमन्त्र सन्निधाप्यन्तामाभिषेचनिकाः[5][6] सम्भाराः। यश्च
5 येनार्थी स तेन पर्याप्तकामः[7] कर्तव्यः ॥

रामः। उपसृत्य[8] प्रणम्य च। अहं तावदर्थी ॥

दश०। वत्स केन ॥

रामः। योऽसौ वरद्वयन्यासस्तं[9] त्वां माताद्य मध्यमा।
यथेष्टं नाथते तात तत्प्रसादार्थिनो वयम् ॥४८॥

10 दश०। सत्यसन्धा हि रघवः[10] किं वत्स[11] विचिकित्ससे[12]।
त्वयि दूतेऽपि कस्तस्याः[13] प्राणानपि[14] धनायते ॥४९॥

रामः। वत्स वाच्यताम् ॥

लक्ष्म०। [15]अस्त्वेकेन वरेणेत्यादिकं वाचयति ॥

---

1 व जामदग्न्य . . प्रणम्य च (line 6 below) by rev along margin, Cu

2 °विजय° om. K only

3 रामः . . . कथम् om Mt, Mg only.

4 दश० । . सम्भाराः om Mt, Mg only.

5 सन्धाप्यन्तम° Cu सन्निधीयन्ताम° E सन्निधाप्यन्ताम° cett

6 °मभिषेचनीकाः W °मभिषेक° E °मभिषेचनिकाः cett

7 पर्याप्तकामेन K पर्याप्तः E पर्याप्तकामः cett

8 उपश्रित्य I_1, Bo, I_2 उपाश्रित्य E उपसृत्य K उपसृत्य cett.

9 °स्तं त्वां माताद्य I_1, K, Cu (corr fr °स्त त्वा माताद्य) °स्तत्त्वा माताद्य Md °स्त त्वां माताद्य W, Sc, I_1 °स्तं त्वा माताद्य Bo त्वां माताद्य E °स्त माता मेऽद्य Mt, Mg

10 रघवः corr to राघवः W राघवः E रघयः Bo रघवः cett

11 वत्स om E only.

12 °सि for °से Mg only.

13 धनीयते Md, Mt, Mg only.

14 किमाश्चर्यं प्राणा अपि for कस्तस्याः प्राणानपि Mt only

15 अस्त्वेकेन . . . रामलक्ष्मणौ (p 112, l. 3) om Bo.

[1]इतरे। कथमन्यदेव [2]किमपि[3]। हा हता[4]: स्मः ॥

राजा मूर्च्छति ॥

रामलक्ष्मणौ। तात समाश्वसिहि[5]।

जनकः। इक्ष्वाकुवंशतिलकस्य नृपस्य[6] पत्नी[7]

5 तस्मिन्[8] विशुद्धिमपि[9] राजकुले[10] प्रसूता।

अत्याहितं किमपि राक्षसकर्म कुर्या-

दार्या सती कथमहो महदद्भुतं नः ॥५०॥

रामः। तात[11]।

सत्यसन्धाः[12] स्थ यदि वा रामो वा[13] यदि वः प्रियः[14]।

10 तत्प्रसीदतु माता[15] नः पूर्णकामास्तु मध्यमा ॥५१॥

दश॰। एवमस्तु। का गतिः ॥

जनकः। हा वत्स रामभद्र हा वत्स[16] लक्ष्मण।

पुत्रसङ्क्रान्तलक्ष्मीकैर्यद्वृद्धेक्ष्वाकुभिर्धृतम्।

त्वया तत् क्षीरकण्ठेन प्राप्तमारण्यकं[17] व्रतम्[18] ॥५२॥

---

1 सर्वे for इतरे Mt only

2 इदं add K only

3 किमपि by rev Cu

4 हतास्माः I_1 हताः स्मः W, Md, Mt, Mg हता स्मः Cu, E, K, Sc, I_2

5 समाश्वसिहि K, I_2 समाश्वसिहि corr to समाश्वसिहि२ Cu समाश्वसिहि२ cett

6 नृपकस्य Bo only

7 पत्नी Cu, E, K तस्मिन् cett

8 तस्मिन् Cu, E, K पत्नी cett

9 विशुद्धमति Bo विशुद्धमती W वि-शुद्धिमति cett.

10 ॰कूले for ॰कुले Bo only

11 तात Cu, E, K तात२ cett

12 ॰सन्धाश्च रघवो K, E ॰सन्धाश्चर यदि वा corr to ॰सन्धा स्थ यदि वा Cu ॰सन्धाः स्थ यदि वा Md, Mt, Mg ॰सन्धा स्थ यदि वा cett

13 यदि च W, Sc, I_2 वा यदि cett

14 प्रियः . . सङ्क्रान्त (verse 52) om I_2.

15 मे माता for तातो नः Mt only

16 भद्र for वत्स W only

17 ॰रण्यक for ॰रण्यकं E only

18 नतं corr to वनं Cu व्रतं cett

वत्से जानकि । धन्यासि यस्यास्ते गुरुनि[1]योगादेव भर्तुरनुगमनम् ॥

दश॰ । हा वत्से जानकि । कङ्कण[2]धरैव रक्षसामु[3]पनीतास्युपहारताम् ॥

इत्युभौ मूर्छतः ॥

5 रामः ।[4] अत्याप[5]न्नो गुरु[6]जनः । कथं नामैतत् ॥

लक्ष्म॰ । आर्य ईदृशो ऽयमापा[7]तकरुणस्नेहसंवे[8]गः । किमत्र क्रियते । प्रतिषिद्धं च नः कालहरणं भरतजनन्या । तदलमतिस्नेहकातर्येण ॥

रामः । साध्वाचारनि[9]ष्ठुर साधु । अमनुष्यसदृशस्ते चित्तसारः । तद्वत्स वैदेहीमानय ॥

लक्ष्मणो निष्क्रान्तः ॥

10 भरतः । मातुल[10] यु[11]क्तमेतद्वो गृहस्य ॥

युधाजित् । वत्स[12] उद्भ्रान्तः संवृत्तोऽस्मि ।

पतिर्मृत्योर्वक्त्रे[13] व्रजति वनमे[14]तत्सुतयुगं
वधूटी रक्षोभ्यो बलिरिव वराकी प्रणि[15]हिता ।

---

[1] ॰वियोगा॰ for ॰नियोगा॰ E only

[2] किङ्कण॰ for कङ्कण॰ I_2 only

[3] ॰मुपानीता॰ I_2 ॰मुनीता॰ Cu ॰मुपनीता॰ cett

[4] वत्स लक्ष्मण add Mt, Mg only

[5] ॰पन्नौ for ॰पन्नो Md only

[6] गुरुर्जनकः for गुरुजनः Mt, Mg only

[7] ॰शो यमापातकरुण I_1 ॰शो यमायातकरुण Bo, I_2 ॰शो यमापातकरुणः Cu (but ः is by rev), K, Md ॰शो यमायतः करुणः E ॰शो मायातं करुण W ॰शो य मायातकरुण Sc ॰शो यमपारकरुणः Mt ॰शो यमावयोरापातकरुणः Mg.

[8] ॰वेशः for ॰वेगः Mg only

[9] ॰निष्ठ for ॰निष्ठुर Mt only

[10] मातुल K, E, I_2 मातुल corr to मातुल२ Cu मातुल२ cett

[11] पुत्रमे॰ for युक्तमे॰ E only

[12] वत्स om. I_1 only

[13] ॰वक्त्रं Mt only.

[14] वनमेतत्सुतयुगं all but W which reads वनमेति सुतयुगं, a correction from वनमेत्सुतत्सुतयुगं

[15] प्रतिहिता Mt only

निरालम्बो लोकः कुलमयशसा तच्च[1] निहतं
स्वसुर्मे दौरात्म्यं जगदविकलं[2] विक्लवयति ॥५३॥

ततः प्रविशति लक्ष्मणः सीता च ॥[3]

लक्ष्म॰। आर्य इयमार्या ॥

5 रामः। इत[4] इतः ॥

[5]सीता। दिट्ठिआ अणुमद म्हि अज्जेण ॥

[5a]रामः। सीतालक्ष्मणाभ्यां सह गुरुजनं प्रदक्षिणीकृत्य। [6]मातुल।

एष तातश्च[7] तातश्च प्रियापत्याश्च मातरः।
आश्वासनीयाः शोकेऽस्मिन् भवतैव गता वयम् ॥५४॥

10 इति परिक्रामन्ति[8] ॥

युधा॰। सावेगम्[9]। कथं वारण्ये[10] त्यजामि ॥ [10a]उत्थायानुधावति[11] ॥

भर॰। अनुगच्छन्। मातुल [12]ब्रूहि किमिदानीं करोमि ॥

युधा॰। रामभद्र[13] अपेक्षस्व[14] पादपरिचारकमरण्यानुचरं[15] भरतम् ॥

---

[1] तच्च निहत Sc, I_2 तच्च निहतं corr to तच्च निहतं Cu तच्च निहितं Md चैव निभृतं Mg तच्च निहतं cett

[2] जगदिदमहो for जगदविकलं Mg only.

[3] Here add सीता। दिट्ठिआ अणुको-दिदं हित्थं च Mt, Mg only

[4] इतः२ I_1, Bo, W, Mt इतः corr to इतः२ Cu इतः cett

[5] This speech is found only in Cu and K which read as in text above excepting the reading अज्जाए for अज्जेण, and in E which reads सीता। दिट्ठिआ णुमदि-ह्यि अआए

[5a] All but Cu, E, and K omit it.

[6] मातुल२ Mt मातुल corr to मातुलं प्रति Cu मातुल cett

[7] हतश्च E तात एव I_2 तातश्च cett

[8] ॰मति for ॰मन्ति K only

[9] सवेगम् W only.

[10] वोऽर॰ for वार॰ Md, Mt, Mg only

[10a] उत्थायानुधावति om Mt only

[11] ॰नुगच्छति for ॰नुधावति Mg only.

[12] ब्रूहि om E only.

[13] रामभद्र२ I_1, Bo, W, Sc रामभद्र cett.

[14] पेक्षस्व corr. to प्रेक्षस्व Cu अवेक्षस्व Mt अपेक्षस्व cett

[15] ॰नुगतं for ॰नुचरं Mt only.

रामः[1]। नन्वस्यापि वर्णाश्रमरक्षणे[2] गुरुनियोगः ॥

भर॰। लक्ष्मणस्य शत्रुघ्नस्य वा [3]तदस्तु ॥

रामः। किमत्र कस्यचित् स्वरुचिः ॥

भर॰[4]। एतावती मम[5] [6]स्वरुचिः ॥

5 रामः। आः। शक्यं नाम मयि तिष्ठति [7]त्वयान्येन वा युक्तमुल्लङ्घयितुम् ॥

भर॰। हा हा[8] कथं [9]परित्यक्तोऽस्मि मन्दभाग्यः ॥ इति मूर्च्छति ॥

युधा॰। वत्स [10]समाश्वसिहि ॥

भर॰। आश्वस्य। मातुल[11] [12]धारयस्व माम् ॥

10 युधा॰। वत्स एवं तावत् ॥ भरतस्य कर्णे कथयित्वा। राम[13]भद्र [14]एवमयं विज्ञापयति। यदेतद् भगवता शरभङ्गेन प्रेषितं तपनीयोपानद्युगलं तदार्यः प्रसादीकरोत्विति ॥

रामः। तदुन्मुच्य। गृहाणेदं वत्स ॥

भर॰। शिरस्यारोप्य[15]। आर्य[16] ॥

---

[1] रामः। . . वा तदस्तु (next line) om Md only

[2] ॰रक्षणो Sc only

[3] गुरुनियोगोऽस्तु for तदस्तु Mt, Mg only.

[4] भर॰ . . . स्वरुचिः om Sc only

[5] मम om I_1 only

[6] तु for स्व Bo Omits a letter before रुचिः which is probably स्व Cu स्व॰ cett

[7] त्वयाभिनवं पित्रा नियुक्त॰ for त्वयान्येन वा युक्त॰ Mt only

[8] Om one हा E only.

[9] त्यक्तो॰ for परित्यक्तो॰ I_1 only

[10] समाश्वसिहि २ I_1, Md, Mt, Mg समाश्वसिहि cett

[11] मातुल K, E, I_2, Md, Mt, Mg मातुल corr to मातुल२ Cu मातुल२ cett.

[12] धारय त्वाम् E उद्धर माम् Mt धारयस्व माम् cett

[13] भद्र om K only

[14] एवं भवन्तं for एवमयं E only

[15] All but Cu, E, K add २ here

[16] आर्य I_1, Bo, W, Sc, I_2 आर्यः Md हा आर्य Mt आर्य om Cu, E, K.

रामः । परिष्वज्य[1] । मत्पाद[2]स्पृ[3]ष्टिकया प्रतिनिवर्तस्व । सम्प्रति सम्भावय चिरप्रमूढौ[4] तातौ ॥

भर॰ । अयमिदानीमहं

नन्दिग्रामे जटां[5] बिभ्रदभिषिच्यार्यपादुके ।
5 पालयिष्यामि पृथिवीं यावदार्यो निवर्तते ॥५५॥

सीतारामौ प्रदक्षिणीकरोति ॥

लक्ष्म॰ । आर्य भरत लक्ष्मणः प्रणमति ॥

भरतः परिष्वज्य[6] बाष्पस्तम्भं[7] नाटयति ॥

रामः । वत्स[8] तातौ सम्भावय ॥

10 भर॰ । कष्टमद्यापि नोच्छ्वसितः[9] ॥ इति वीजयति[10] ॥

जनकः । समुच्छ्वस्य सर्वतो विलोक्य । हा हा[11] मुषितोऽस्मि ॥

दश॰ । उच्छ्वस्य[12] । वत्स रामभद्र न[13] गन्तव्यम्[14] ।

प्राणाः [15]पतन्ति परितस्तमसा वृतोऽस्मि
मर्मच्छिदो मम रुजः प्रसरन्त्यपूर्वाः ।
15 अक्ष्णोर्मुखेन्दुमुपधेहि गिरं च देहि
हा पुत्र मय्यकरुणः सहसैव मा भूः[16] ॥५६॥

---

[1] वत्स add Mg only

[2] मत्पद॰ for मत्पाद॰ E only.

[3] ॰स्पष्टि॰ for ॰स्पृष्टि॰ Cu, K only.

[4] ॰प्रतप्तौ for ॰प्रमूढौ E only

[5] जटा E न॰टा Sc न:टां I_2 लहं W जां Bo जटां cett.

[6] परिपूज्य for परिष्वज्य K only

[7] ॰स्तंसं for ॰स्तम्भं K only

[8] वत्स om K only.

[9] नोत्ससः Bo नोच्छ्वसितः Cu नोच्छ्व-सितः cett

[10] जयति for वीजयति E only

[11] Om one हा K only

[12] उच्छ्वस्य om Mt only

[13] मा for न Mg न om Md Read न cett (+Mt)

[14] २ add I_1, Bo, W, Sc, I_2 only

[15] प्रयान्ति for पतन्ति Mg only.

[16] भूत for भूः Bo only

सोन्मादमिव [1]निर्भरम्। भोः क्व प्र[2]विशामीदानीं मन्दभा[3]ग्यः ॥

इति [4]विक्लवो भरतजनकाभ्यां नीयमानो निष्क्रान्तः ॥

युधा°। [5]वत्स रामभद्र।

एकीभूय [6]शनैरनेकसम[7]यव्युत्पन्नमेकक्रियं

5 मुक्ताक्रन्दमितस्ततः किमिदमित्युद्भ्रान्तना[8]रीनरम्।

एतत्[9] त्वत्पुरमन्य[10]थैव सहसा सञ्जातमावे[11]द्यते

यस्मिन् कर्दमितेषु[12] वर्त्मसु घनैर्बा[13]ष्पाम्बुभिर्दुर्दिनम्

॥५७॥

रामः। मातुल[14] प्रतिनिवर्तस्व। अयं च[15] वो हस्ते[16] भरतः॥

युधा°। [17]अनुरुध्यस्व मामनुगच्छन्तम्॥

10 रामः[18]। शान्तम्[19]। गुरवो यूयं[20] नानुगन्तारः। आत्मना तृतीयेन गन्तव्यमित्याम्नाया आदेशः॥

युधा°। किमहमेकोऽनुगच्छामि। अपि तु सबालवृद्धाः प्रकृतयः। किं न प[21]श्यसि।

---

[1] निर्भरम् om Mt only

[2] °श्यसी° corr to °शामी° Cu

[3] °भागधेयः for °भाग्य Mt only

[4] विक्लवो om. I_1 only

[5] वत्स रामभद्र Cu, E, Bo वत्स रामभद्र२ I_1, W, Sc, I_2, Md वत्स रामभद्र पश्य२ Mt, Mg वत्स रामचन्द्र२ K

[6] शनै° changed to शतै° Cu शनै° cett

[7] °रनेकरसमप्युत्पन्न° Mt °रनेकरसमप्युत्सन्न° Mg °रनेकसमयव्युत्पन्न° cett.

[8] °जनं for °नरम् Mg only.

[9] हन्तैतत् for एतत्त्वत् Mt only

[10] °मन्यदेव for °मन्यथैव Mg only

[11] °माविधते Md °मापद्यते Mt °मावेद्यते cett (+ Mg)

[12] °तेऽस्रु for °तेषु Sc only

[13] बाष्पाम्बुभि . . . अनुरुध्यस्व (line 10) om K

[14] मातुल E मातुल corr. to मातुल२ Cu मातुल२ cett

[15] च om Bo only

[16] भरतो हस्ते for हस्ते भरतः Md, Mt, Mg only

[17] वत्स add Mt, Mg only [Cu.

[18] रामः। शान्तम् by rev. along margin,

[19] पापं शान्तं पापम् add Mt, Mg only.

[20] अनुगन्तव्याः add Mg only.

[21] पश्यन्ति for पश्यसि E only.

स्कन्धारोपितयज्ञपात्रनिचयाः स्वैर्वाजपेयार्जितै-
श्छत्रैर्वारयितुं [1]तवार्ककिरणानेते महाब्राह्मणाः ।
साकेताः सह [2]सैनिकैरनुपतत्पत्नीगृहीताग्नयः
प्राक्प्रस्थापितहोमधेनव इमे धावन्ति वृद्धा अपि ॥५८॥

5 रामः । मातुल[3] मातुल गुरुभिरेव शिशवो धर्मलोपात् पालयितव्याः । तत् [4]प्रसीद नः । प्रतिनिवृत्य[5] निवर्त्यतामयं महाजनः ॥

इति प्रणमति ॥

युधा°[6] । वत्सोत्तिष्ठोत्तिष्ठ । एष[7] बोधयित्वा प्रजाः क्वापि मन्दभाग्यो गच्छामि ।

10 त्वां लक्ष्मण महाबाहो त्वां च वैदेहनन्दिनि ।
आमन्त्रये निवृत्तोऽस्मि पापः कल्याणमस्तु वाम् ॥५९॥

[8]रुदन् प्रतिनिवृत्य । अहो नु खलु भोः
प्रतिमन्वन्तरं[9] भूतैर्गीयमाना[10] चरिष्यति ।
प्रातः[11]पवित्रं लोकानामियं[12] चारित्रपञ्जिका[13] ॥६०॥

15 इति निष्क्रान्तः ॥

---

[1] तवा° changed to नका° Cu तवा° cett

[2] मैथिलै° for सैनिकै° Mt, Mg only

[3] मातुल K मातुल changed to मातुल२ by rev , Cu मातुल२ cett

[4] प्रसीद Cu, E, K प्रसीदत cett.

[5] प्रतिनिवृत्य निवर्त्यता° I_1, Bo, Cu, W, Sc, I_2 प्रतिनिवर्त्य वत्यता° E प्रतिवृत्य निवर्त्यता° Md प्र[illegible]ता° only Mg निवर्त्यता° only Mt प्रतिनिवर्त्य निवर्त्यता° K

[6] युधा° by rev along margin, Cu

[7] एष बोधत्वा Bo एष वो बोधयित्वा Mt बोधयित्वा only Mg एष बोधयित्वा corr to एष वो वञ्चयित्वा Cu एष बोधयित्वा निवर्तयित्वा K एष वो वञ्चयित्वा cett

[8] क्रन्दन् for रुदन् E only

[9] °न्तरे for °न्तरं E only

[10] °गीय° changed to °जीय° Cu °गीय° cett

[11] प्रायः for प्रातः Sc, Mt, Mg only

[12] °नां प्रियं for °नामियं E only

[13] चारित्रपञ्जिका K, E, Md चारित्र्यपञ्चिका W आचारमम्बिका Mt चारित्रपञ्चिका cett (+ Mg).

[1] लक्ष्म॰। कथितमार्यस्य शृङ्गवेरपुरवास्तव्येन निषादपतिना गुहेन तत्प्रदेशपर्यन्तावस्कन्दिनो विरा[2]धराक्षसस्य दुर्विलसितम् ॥

रामः। तेन हि विराधहतकोन्मथनाय सन्निकृष्टप्रया[3]गमनुषक्त-मन्दाकिनीपवित्रमेखलं चित्रकूटं नामाचलमुपेत्य

5 मुनिभिरुपजुष्टतीर्थां[4] [5]रक्षांसि निहत्य दण्ड[6]कां प्राप्य।
सन्निहितगृध्रराजं क्रमेण [7]यामो जनस्थानम् ॥६१॥

इति निष्क्रान्ताः[8] सर्वे ॥

॥ [9]चतुर्थोऽङ्कः ॥

---

[1] लक्ष्म॰ by rev along margin, Cu
[2] विरोध॰ for विराध॰ E only
[3] ॰प्रयोग॰ Cu, I_2, Md, Mt, Mg ॰प्रयोग॰ corr to ॰प्रयाग॰ W ॰प्रयाग॰ cett
[4] ॰तीर्थं for ॰तीर्था W, Sc only.
[5] हन्तुं रक्षांसि for रक्षांसि निहत्य Mg [only
[6] दण्डकं for दण्डकां E only.
[7] यो for यामो E only
[8] निष्क्रान्ताः सर्वे om E only
[9] चारित्रं नाम add. all but Cu, E, K

[1]ततः प्रविशति सम्पातिः[2] ॥

सम्पातिः। नूनमद्य [3]वत्सजटायुरभिवन्दनाय[4] मलयकन्दरकुलायमुपासीदति। तथा हि।

पर्यायग्रस्तदृष्टनष्टककुभः[5][6][6a] संवर्तविस्तारयो-[7]
नीहारीकृतमेघमोचितधुतव्यक्तस्फुरद्विद्युतः[8][9]।
आरात्कीर्णखणत्खणीकृतगुरुग्रावोच्चयश्रेणयः[10c][11][12]
श्यैनेयस्य[13] बृहत्पतत्रधुतयः प्रख्यापयन्त्यागमम्[14] ॥१॥

5

[15]दूरोद्वेल्लितवाडवस्य[16] जलधेरुल्लोलभिन्नाम्भसो[17]
रन्ध्रैरापतितेन वेगमरुता[18] पातालमाध्मायते[19]।

---

[1] श्रीशं वन्दे begins E only. श्री begins W only

[2] सम्पातिः corr to सम्पातिः२ by rev., Cu

[3] वत्स om E only

[4] °वन्दनाय Cu, E, K °वादनाय cett

[5] पर्यायात् Mt पद्माधः° Mg पर्याय° cett

[6] °दृष्ट° I_2 °वृष्ट° W, Sc °दृष्ट° cett

[6a] °नष्ट° om Bo only

[7] विस्तारणो° Sc विस्तारणो° corr to विस्तारिणो° W निस्तारयो° Mt विस्तारयो° cett

[8] °मेघ° om. Bo only.

[9] °स्फुट° for °स्फुर° Bo only.

[10] °त्कीर्ण° corr to °त्कीर्ण Cu °त्किर्ण° I_2 °त्कीर्ण° cett.

[11] खणत्खणी° I_1, W, Sc, I_2 खणाखणी° Cu खणीखणी° E, K खेणत्खणी° Bo खैरणू° Md कणाकणी° Mt कणात्कणी° Mg

[12] °ग्रासो° Sc °ग्रासो° corr. to °ग्रामो° W °द्वासो° E °ग्रामो° I_2 °ग्रावो° cett

[13] श्रैनेयस्य I_1 शैनेयस्य Cu, K, Md श्येनेयस्य Mt, Mg श्यैनेयस्य cett

[14] प्रत्या° for प्रख्या° E only

[15] अपि च add. Md, Mt, Mg only.

[16] °ल्लासित° for °द्वेल्लित° Mt only

[17] °रुल्लोक° for °रुल्लोल° E only.

[18] °मरुतां E only

[19] °ध्मातये E only.

यद् वैकुण्ठवराहकण्ठकुहरस्फारोच्चरद्भैरव-
ध्वानोच्चण्डमकाण्डकालरजनीपर्जन्यवद्गर्जति ॥२॥

प्रविश्य[1] जटायुः ।

कावेरीवलयितमेखलस्य साना-
वेकस्मिन्[2] मलयगिरेर्दिवः[3] पतामि ।
यत्रार्यो[4] निवसति काश्यपः शकुन्तः
शैलेन्द्रो[5]ऽपर इव विप्रयुक्तपक्षः ॥३॥
विस्रंसयन्ती[6] परिगृह्य[7] पक्षौ
जाता ममाप्युत्पतन[8]श्रमार्तिः[9] ।
शक्तिर्हि कालस्य विभोर्जराख्या
शक्त्यन्तराणां प्रतिबन्धहेतुः ॥४॥

तदयमार्यो मन्वन्तरपुराणगृध्रराजः सम्पातिः । [10]अहो भ्रातृ[11]स्नेहः ।

पुराकल्पे दूरोत्पतनखुरलीकेलिजनिता-
दतिप्रत्यासङ्गात्परितपति[12] गात्राणि तपने[13] ।
अवष्टभ्यासौ मामुपरि ततपक्षः शिशुरिति
स्वपक्षाभ्यां प्लोषा[14]दविकलमरक्षत्[15] करुणया ॥५॥

---

[1] ततः प्रविशति for प्रविश्य Mg only.

[2] °वेत° for °वेक° Mt only.

[3] °र्दिवं Mt °र्दिवि corr. to °र्दिवः Cu °र्दिवः cett.

[4] °त्रार्यो for °त्रार्यो E only.

[5] शैलो ऽथापर Md, Mg only.

[6] °यन्तौ Mt only

[7] °वृत्य for °गृह्य Mt only.

[8] °तन° changed to °तने Cu °ततः Md, Mt, Mg °तन° cett.

[9] °श्रमाय for °श्रमार्तिः W only.

[10] आहो Sc, I_2 only.

[11] भ्रातुः स्नेहः E only.

[12] °तपन्ति E only.

[13] तपसे Mt only

[14] मोहा° for प्लोषा° E only.

[15] After मरच Cu om. up to °स्निग्ध-निर्मलपरिसरा (p 124, l 14) and has अत्र सार्धपत्रत्रुटिः by rev. along margin.

उपस्त्य[1]। आर्य काश्यप। त्वां जटायुरभिवादये॥

सम्पा॰। एह्येहि वत्स।

त्वया पुत्रवती श्येनी गृध्राणां चक्रवर्तिना।
गरुत्मतेव वीरेण विनता नः पितामही॥६॥

5 परिष्वज्य। वत्स जटायो। अपि[2] कालविप्रकर्षान्मन्दीभूतः पितृमरणशोको[3] रामभद्रस्य[4]॥

जटा॰। तस्य विद्यातपोवृद्धसंयोगः [5]स्वा च धीरता।
न्याय्यो रक्षाधिकारश्च दौर्मनस्यं व्यपोहति॥७॥

सम्पा॰। तृप्तैर्विराधमांसानां गृध्रैरावेदितं हि मे।
10 चित्रकूटाद्यथा रामः[6] शरभङ्गाश्रमं गतः॥८॥
तदा च शरभङ्गेन हव्यवाहे[7] हुता तनुः।
अथोपसेदिवान् रामः[8] सुतीक्ष्णादीन् मुनीनपि॥९॥

जटा॰। बाढम्। अधुनागस्त्यवचनाद्रामः पञ्चवट्यां प्रतिवसति॥

सम्पा॰। चिरात् स्मृत्वा। आः। अस्ति जनस्थाने पञ्चवटी नाम
15 गोदावरीतटोद्देशः। वत्स जटायो विषयबाहुल्यं कालविप्रकर्षश्च नः[9] स्मृतिं मुष्णाति[10]।

कल्पस्यादौ मम परिचयस्तावदासीदुदस्याद्
यावद्विष्णोरुपरि चरणश्चारुगङ्गापताकः[11]।

---

[1] उपश्रित्य I_1, I_2 उपाश्रित्य W, Sc उपश्रौत्य Bo उपसृत्य E, K, Md, Mg उपसृत्य om. Mt

[2] अयि W अति॰ Mt अपि cett.

[3] ॰मरण॰ om K only

[4] ॰भद्रस्य . . . मांसानां (l 9) om. I_1 ॰भद्रः for ॰भद्रस्य Mt only.

[5] सा च धीरता K सावधीरता E स्वावधीरता Bo स्वा च धीरता cett.

[6] रामः om E only

[7] ॰वाहेऽऽहुता Md, Mt, Mg only.

[8] राम Bo नाम W, Sc रामः cett.

[9] न I_1, Bo, I_2, Md नः E, K, W, Sc न om. Mg

[10] पुष्णाति Md, Mt प्रमुष्णाति K मुष्णाति cett

[11] ॰श्चानु॰ for ॰श्चारु॰ Bo, E, I_2 only.

पर्यन्तेष्वप्यवधिवलयस्तेजसां यावदद्रि-
लोकालोकः परिकलयिता[1] सप्तमस्याम्बुराशेः ॥१०॥
जटा॰। तत्रैकदा रघुवृषं[2] वृषस्यन्ती शूर्पणखा[3] प्राप्ता ॥
सम्पा॰। अहो निर्मर्यादता।
5 अनेकयुगजीविन्यास्तेता [4]यस्यास्त्रयोदशी।
सा क्षीरकण्ठं तं वत्सं लज्जयन्ती[5] न लज्जिता ॥११॥
जटा॰[5a]।
तस्याश्च कर्णनासोष्ठ[6]कर्तनेन[7] न्यवीविशत्[8]।
दशाननतिरस्कारप्रशस्ति[9]मिव लक्ष्मणः ॥१२॥
10 [10]सम्पा॰। तन्निमित्तकस्तर्हि कश्चिदनुबद्धः[11] परैरभियोगः ॥
जटा॰। वाढम्। एकेनैव च[12] रामभद्रेण
चतुर्दश सहस्राणि चतुर्दश च राक्षसाः।
त्रयश्च दूषणखरत्रिमूर्धानो [13]मृधे हताः ॥१३॥
सम्पा॰। आश्चर्यम्[14]। अथवा नाश्चर्यमेतद्दाशरथौ महत् पुनर-
15 पावृतं वैरद्वार[15]मिति मन्यमानः सम्प्रमुग्धोऽस्मि। तद्[16] वत्स

---

[1] प[illegible]यिता E, W, Sc परिकलयतः I_1, Bo, K, Md परिकलयिताः I_2 परि-सरगतः Mt

[2] रघुनन्दनं W, Sc रघुवृषं I_1, K रघुं Bo रघु E, I_2 रघुवृषभं Md.

[3] शूर्पनखा E सूर्पनखा Md शूर्पणखा cett (+ Mt, Mg)

[4] यस्य त्रयो॰ E only

[5] वृषस्यन्ती for लज्जयन्ती Mt, Mg only

[5a] Omits this line and the next, K only.

[6] ॰नासौष्ठ॰ for ॰नासोष्ठ॰ E only

[7] ॰छन्तनेन for ॰कर्तनेन Mt only.

[8] न्यतीविशत् E न्यवीशसन् Md न्य-वीविशत् cett (+ Mt, Mg).

[9] ॰स्तिमपि for ॰स्तिमिव Mg only

[10] सम्पा . . . राक्षसाः (below, l 12) om. I_2 only

[11] ॰दनुबन्धः W ॰दवरुद्धः Md ॰दनु-बद्धः cett (+ Mt, Mg)

[12] च om K only

[13] रणे E मृधे om. K मृधे cett

[14] Add one more आश्चर्यम् Mt, Mg only.

[15] वैरेमिति foı वैरद्वारमिति E only.

[16] तद् वत्स जटायो om Mt only

जटायो नास्मिन्नवसरे सीतारामलक्ष्मणास्त्वया क्षणमपि मोक्तव्याः ।

स्वसुः सोदर्यायाः कथमिव निकारं दशमुख-
स्तथा भूयोभूयः स्वजनविनिपातं च सहते ।
5 मदान्धो मायावी प्रभुरमितवीर्योऽन्तिकचरः
सपत्नः कष्टं [1]भो निपुणमनुपाल्या हि शिशवः ॥१४॥

अहमपि समुद्रे कृताह्निकः शिवता[2]तिपरिणतिमनुध्यास्यामि ॥

इति निष्क्रान्तः ॥

जटा॰ । [3]उत्पत्य[4] गग[5]नगमनमभिनीय ।

10 एषोऽहं प्रलयमरुत्प्रचण्डरंहः-
सङ्क्षिप्तप्रथिम पिबन्नि[6]वान्तरिक्षम् ।
क्षे[7]पीयो मलयगिरेर्निवासभूभृत्-
संसक्तक्षितिरुहजालमभ्युपे[8]तः ॥१५॥

अयमविरलानोकहनिवहनिर[9]न्तरस्निग्धनि[10]र्मलपरिसरारण्य[11]-
15 परिणद्धगोदावरीमुखरकन्दरः सततमभि[12]ष्यन्दमानमेघमेदुरितनीलिमा जनस्थानमध्यदेशगो गिरिः प्रस्र[13]वणो नाम । इयं च पञ्चवटी । विभाव्य[14] । अये

---

[1] भो K, E नो cett.

[2] शिवतातिपरिणति॰ Bo, W, Sc, I_2, Mg वसेजातिपरिणति॰ I_1 शिवतातिपरिग्रसीतानुपरिणति॰ E रवजाति॰ Md सीतानुपरिणति॰ K.

[3] उपसृत्य add. K only

[4] उत्पोत्पत्य E उत्प्लुत्य Mg उत्पत्य cett.

[5] गगन om. E, K only

[6] ॰न्निवा॰ for ॰न्निवा॰ Bo only

[7] क्षेमीयो W, Sc द्वैतीयो Mt क्षेपीयो cett.

[8] ॰भ्युपैमि for ॰भ्युपेतः Mt only.

[9] ॰निरन्तर॰ E only.

[10] ॰नील॰ for ॰निर्मल॰ Mt, Mg only

[11] Begins with रण्यपरिणद्ध॰ Cu.

[12] ॰मभिनिष्यन्द॰ W ॰मभिस्यन्द॰ K, Md ॰मभिष्यन्द॰ cett. (+ Mt, Mg)

[13] प्रश्रवणो Cu, Md प्रस्रवणो Sc, I_2 प्रस्रवणो cett (+ Mt, Mg)

[14] विभाव्य om Cu, Mg only.

दूरं हृतश्चित्रमृगेण रामस्
तया दिशा गच्छति लक्ष्मणोऽपि ।
ततः परिव्राडुटजं[1] प्रविष्टो
[2]विविक्तरूपो दशकन्धरोऽयम् ॥१६॥

5 [3]प्रमादः[4] प्रमादः ।
परःसहस्रैरायुक्तं पिशाचवदनैः खरैः ।
रथं वधूटीमारोप्य पापः [5]क्वाप्येष गच्छति ॥१७॥

[6]पौलस्त्य[7] ।
धर्तारः प्रलयेषु ये भगवतो[8] वेदस्य विद्येश्वरा-[9]
10 स्तेषामन्वयसम्भवस्य[10] भवतः स्नातस्य वेदव्रतैः[11][12] ।
जेतुर्नैतलसद्मनोऽपि[13] तपसा [14]दृप्तस्य राज्ञः [15]सतो
निन्द्या दुश्चरिता[16][17] च नाभिजननी जाता कथं दुर्मतिः
॥१८॥

---

[1] °टज प्र° for °टजं प्र° E only
[2] विविक्त° Cu, K धिग्व्यक्त° cett
[3] अहो add. Mt, Mg only
[4] प्रमादः प्रमादः I$_1$, E प्रमादः corr to प्रमादः२ by rev, Cu प्रमादः only cett
[5] कोऽप्येष E only
[6] अरेरे add E only
[7] पौलस्त्य E, K पौलस्त्य changed to पौलस्त्य२ Cu पौलस्त्य२ cett
[8] भगवद्देतो वैस्य I$_1$ भगवतो देवस्य Cu, E, K भगवतो वेदस्य cett
[9] विश्वे° W, Sc वेदे° Mt, Mg विद्ये° cett.
[10] °केतनस्य for °सम्भवस्य Mt only
[11] देव° for वेद° E only
[12] Repeats रथं वधूटी . . . गच्छति, but effaces it with paint, Cu
[13] जेतुर्नैतल° I$_1$, Cu, Md, I$_2$ जेतुनंवल Bo जेतुर्वैजल° W, Sc जेतुर्वैतल° Mt, Mg जेतुस्त्रैतल° E जेतुतल° K
[14] दीप्तस्य Mt only
[15] ततो for सतो Mt only
[16] दुखरि° corr to दुःखरि° Cu only
[17] °तावतारजननी Mt °ता नाभिजननी Bo °ता नाभिजननी corr to °ता च नाभिजननी by rev, W °ता च नाभिजननी cett

कथमवज्ञया न शृणोतीव[1]। आः दुरात्मन् [2]नैर्ऋतापसद। तिष्ठ तिष्ठ।

तुण्डप्रोतशिरःकरोटिशि[3]खराकृ[4]ष्टिस्फुरत्प्र[5]स्फुटत्-
क्लोमप्लीहयकृ[6]द्गृतोष्णरुधिरस्ता[7]व्यन्त्रजा[8]लस्य ते।
5 अत्युग्रक्रकचप्रचण्डनखरोत्कृत्तक्वणत्कीकसै-
रङ्गैः खण्डितकन्धराधमनिभिः श्येनीसुतस्तृप्यतु ॥१९॥

[9]इति निष्क्रान्तः।

॥ विष्क[10]म्भकः ॥

प्रविश्य[11] लक्ष्मणः। हा[12] आर्ये। [13]क्वासि। [14]कष्टं दशावि[15]पाकमनु-
10 भवत्यार्यो [16]मारी[17]चात्।

एष [18]मूर्त इव क्रोधः शोकाग्निरिव जङ्गमः।
कृच्छ्राद्बिभर्ति हृल्लेख[19]लज्जासं[20]वेगिनीं तनुम् ॥२०॥

---

[1] शृणोति for शृणोतीव Mt only
[2] नैर्ऋता° Cu, K, W ऋता° Bo नैऋता° cett.
[3] °विवरा° for °शिखरा° Mt only
[4] °कृष्ट° for °कृष्टि° Mt only
[5] °त्प्रस्फुट° Cu, W, Sc, I_2 °त्त्वक्सृ-शत् Mt °त्प्रस्फुटत्° cett
[6] °द्भृतो° I_1, K, Md °ज्ञतो° W, Sc °द्धतो° Cu, I_2 °द्वृतोष्ठ° Mt °द्रुतो° Bo Reads °यक्रतद्दतोत्त्व° for °यकृद्गृतोष्ण° E
[7] °स्वान्त्र° Md, Mt, Mg only.
[8] °मालस्य Mt only.
[9] इति om all but K, Md, Mt, Mg
[10] विष्कम्भः E विस्कम्भः Cu शुद्धवि-ष्कम्भः Mt, Mg विष्कम्भकः cett
[11] ततः प्रविशति for प्रविश्य Mg only
[12] हा आर्ये om Bo only
[13] क्वापि E only
[14] कष्ट for कष्टं E only
[15] °परिपाक° K °विपाक° cett °वि-पाकाचार्यौ for °विपाकमनुभवत्यार्यो Bo
[16] भगवान् add W, Sc only अयं add Md, Mt, Mg only.
[17] मारीचात् om W, Sc मारीचशत्रुः Mt, Mg मारीचात् cett
[18] मूर्ति W only
[19] °ज्वलत्° W, Sc °लज्जा° om E °लज्जा° cett.
[20] संवेगिनी E, K संवेगिनां Sc सन्दे-शिनीं Mt संवेगिनी cett

तथा[1] हि ।

आभुग्[2]नभ्रु[3]कुटीविटङ्कघटनासंसूचितान्तः[4]स्फुर-
द्धैर्यस्तम्भितदुर्व्यवस्थविततप्रोच्चण्डकोपानलः ।
उद्भूमावलिरम्भसामिव[5] निधिर्मध्ये[6]ज्वलद्वाडवो
5 विद्युद्व्य[7]ञ्जितवज्रगर्भजलदच्छायां समालम्बते ॥२१॥

ततः प्रविशति रामः ॥

रामः ।

[8]न्यक्कारो हृदि व[9]ज्रकील इव मे तीव्रः[10] परिस्प[11]न्दते
घोरे[12]ऽन्धे तमसीव मज्जति मनः सम्मीलितं लज्जया ।
10 शोकस्तातविपत्तिजो [13]दहति मां नास्त्येव यस्मिन् क्रिया
मर्मा[14]णीव पुनर्भि[15]नत्ति करुणा सीतां वराकीं प्रति ॥२२॥

लक्ष्म° । [16]आर्य आर्य । न खलु लोको[17]त्तरकर्माणस्त्वादृशाः प्रमुह्यन्ति कृच्छ्रेषु ॥

---

[1] तथा हि om Bo, W, Sc only

[2] आभूम° W, Sc आविग्न° Mg भुग्न° Bo आभुग्न° cett

[3] °भ्रकुटी° W °भृकुटी° E, Sc °भ्रुकुटी° cett.

[4] °तान्त° E °ताङ्ग° Bo °तान्तः° cett.

[5] उद्भूमावलिरम्भसामिव om Bo only.

[6] °मध्ये ज्व° E, K only

[7] विद्यद्व्ञ्जित° corr. to विद्वद्व्ञ्जित° Cu वियुधञ्जित° Bo विद्युद्व्ञ्जित° E विद्युद्व्यञ्जित° cett

[8] न्यक्कारो om. Bo only

[9] वज्ञ° Bo तप्त° W, Sc वज्र° cett

[10] तोदः W, Sc तीव्रः cett

[11] °स्पन्दते Sc °स्फान्दशे Bo °स्पन्दते cett

[12] घोरधे Bo घोरान्धे K घोरेऽन्धे cett

[13] वहति Cu, I_2 वह E दहति all cett but Bo, which om दहति मां

[14] °णिव W, Sc °णीव cett व पुनर्भिनत्ति . . . कर्माणि (p 128, l 1) by rev along margin, Cu

[15] पुनश्छिनत्ति for पुनर्भिनत्ति Mt, Mg only

[16] आर्य E, K आर्य आर्य cett

[17] लोकान्तर° Bo only.

रामः। वत्स लोकोत्तराण्येव कर्माणि रामस्य[1]।

येर्गुप्तान्यकुतोभयानि[2] भुवनान्यासन् महाभीषव-[3]
स्ते सूर्यान्वयकेतवो[4] नृपतयः पूर्वं तिरस्कारिताः[5]।
कल्पान्तेष्वपि[6] यः स्थितः[7] स गमितः साधुर्जटायुर्दिवं[8]
5 पत्नीं हारयता वने यदकृतं लोकैः कृतं तन्मया ॥२३॥

[9]हा तात काश्यप शकुन्तराज। क्व पुनस्त्वादृशस्य[10] महतस्तीर्थ-[11]
भूतस्य साधोः सम्भवः ॥

लक्ष्म०। पश्यामीव[12] तां पश्चिमावस्थां[13] तातस्य।

यामोषधिमिवायुष्मन् विचिनोषि[14] वने[15] वने।
10 सा सीता[16] मम च प्राणा रावणेनोभयं हृतम् ॥२४॥

इत्येतदेवाभिधाय[17] वीरलोकमधिष्ठितस्तातः[18] ॥

[18a] रामः। वत्स[19] हृदयमर्माविधः[20] खल्वमी कथोद्घाताः ॥

---

[1] रामस्य om Mt only

[2] °प्तानि कुतो° corr. to °प्तान्यकुतो° Cu

[3] °भीषव° K, E, Bo, Md °भीराव° corr to °भीरव° Cu °भीरव° Sc °भी-रान° I_2 °भीश्रव° I_1, W, Mt, Mg

[4] °केतोर्ङ्ग for °केतवो Bo only

[5] पविचाशयाः for तिरस्कारिताः Md only

[6] For the last two lines of the verse अद्याहं जनकात्मजामिह वने दत्वासुरेभ्यः पुनः तं वंशं सुतरां कलङ्कविकलं कृत्वा प्र . . read by Md only

[7] स्थिरः Mt, Mg only.

[8] °र्दिवि E only.

[9] कथं पक्षिराजः। उपसृत्य add Md only

[10] °स्तादृशस्य E, Bo only

[11] महातीर्थ° E only

[12] पश्यामि for पश्यामीव Mt only

[13] °मावस्थां K, E, W, Md, Mt, Mg °मामवस्थां cett

[14] °नोमि Mt only

[15] महावने for वने वने Mt, Mg only

[16] देवी for सीता Mg only

[17] इत्येवमभि° for इत्येतदेवाभि Mg only

[18] °लोके गतस्तातः for °लोकमधिष्ठित-स्तातः E only

[18a] रामः।... कथोद्घाताः om E

[19] वत्स K, Bo वत्स corr to वत्स २ Cu वत्स वत्स cett

[20] °मर्माभिधः K, Bo °मर्मभिदः Mt, Mg °मर्माविधः cett.

[1]लक्ष्म०। अथ किम् ॥

रामः। किं हि नामैतत्[2] करिष्यते यदेतावतः परिभवातिप्रसङ्गस्य[3][4] तुल्यं स्यात्।

प्रागेव राक्षसवधाय मतिः स्थिता मे
5 वध्या हि ते बहुभिरेव [5]यतो निमित्तैः।
तन्माचके त्विह[6] [7]कृतेऽपि कुतः[8] शमो[9] मे
कृत्यं कुलस्य कदनात्[10] परतश्च[11] नान्यत् ॥२५॥

[12]तथापि वत्स।

प्रचण्डपरिपिण्डितः[13] स्तिमितवृत्तिरन्तर्मुखं[14]
10 पिबन्निव मुहुर्मुहुर्झटिति मन्युरुच्चैर्ज्वलन्।
शिखाभिरिव निश्वरन्[15]ननुपलब्ध[16]दाह्यान्[17]तरः
पयोधिमिव वाडवो दहति मामतस्त्वायताम्[18] ॥२६॥

---

[1] For this speech and the next read as follows लक्ष्म०। अथ किम्। रामः। किं हि &c. Mg रामः। अथ किम्। किं हि &c E, Mt Orig. लक्ष्म०। अथ किम्। रामः। किं हि &c corr by rev to लक्ष्म०। अतस्तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानृण्यमुपगच्छावः। अथ किम्। रामः। किं हि &c Cu लक्ष्म०। अतश्च (आतश्च Bo, अतश्च K, W, Sc, Md) तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानृण्यमुपगच्छावः। रामः। अथ किं। किं हि &c Bo, W, Sc, K, Md लक्ष्म०। अतश्च (आतश्च I_1) तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानृण्यमुपगच्छावः। रामः। अथ किं। राम। किं हि &c I_1, I_2

[2] नाम तत् for नामैतत् Bo only

[3] ०भवातिशप्र० Mt ०भवस्तिप्र० I_2 ०भवातिप्र० cett

[4] ०सङ्ग० corr. to ०सङ्गस्य० by rev, Cu

[5] ततो for यतो E only

[6] त्विह Cu, Bo, Sc, I_2 त्विह corr to त्विह W त्विह cett.

[7] हते for कृते Md, Mt, Mg only

[8] कृतः for कुतः Mt only

[9] समा मे corr to शमो मे Cu समाप्तं K शमो मे cett

[10] शमनात् Mt only

[11] परस्य E only

[12] तथा हि for तथापि Mt only

[13] ०पिण्डितः E, K, I_2 ०पण्डित० Md ०पिण्डित० cett (+Mt, Mg).

[14] ०मुखं Cu, K wanting Bo ०मुखः [a'l cett

[15] निश्चल० Mt only.

[16] ०नुपमलब्ध० W ०नूपलभ्य० Cu ०नुपच्च० I_2 ०नुपलभ्य Mt ०नुपलब्ध० all [cett

[17] ०वाह्या० for ०दाह्या० E only.

[18] मामित० for मामत० K only.

लक्ष्म॰। एतान्यतिसम्भ्रान्तविविधमृगयूथान्युन्मत्तचण्डश्वापदकुलाक्रान्तविकटगिरिगह्वराण्यरण्यानि दक्षिणां दिशमभिवर्तन्ते। [1] [2]तदेभिरेव पथिभिर्भवाव: [3] ॥

रामः। [4]अदृष्टपूर्वाः [5] खल्वमी जनस्थानविभागाः [6] ॥

5 लक्ष्म॰। ननु तदैव [7] तातमारुणिं [8] गृध्रराजमग्निसात्कृत्य [9] निर्गतयो: [10] पञ्चवट्याश्रमादावयोः कोऽपि कालो [11] वर्तते [12]यतो दूरविच्छिन्नाः सम्प्रति जनस्थानसीमानः। यथा चैतान्यग्रतः प्रतिभयजननान्यरण्यानि [13] तथा [14]नूनमसौ जनस्थानपश्चिमः [15] [16] कुञ्जवान् [17] [18] नाम भवेत् दनुकबन्धाधिष्ठितो [19] दण्डकारण्यविभागः ॥

10 रामः [20]। द्रष्टव्य एव स दुरात्मा कान्तारमण्डूकः ॥

नेपथ्ये। कः कोऽत्र भोः। [21]परित्रायतामनेन [22] राक्षसकबन्धेनानुकृष्यमाणामरण्ये [23] [24] स्त्रियम्।

---

[1] एतान्येव हि W, Sc एतान्यहि I_2 एतान्यति॰ all cett

[2] तदेव for तदेभिरेव Sc only.

[3] ॰र्भाव: Bo ॰र्विभावयाम: Mt ॰र्भवाव: cett

[4] वत्स add. Mt only.

[5] अदृष्टः पूर्वाः Bo अदृष्टः पूर्वः E अदृष्टपूर्वाः cett

[6] ॰भाग: E, I_2 only

[7] तदेव E तथैव Mt तदैव cett.

[8] तातमारुणीं W मारितं Mt तातमारुणिं cett

[9] ॰मात्मसा॰ for ॰मग्निसा॰ Bo only.

[10] निर्यातयोः Md, Mg only

[11] कालोऽतिवर्तते Sc कालो निवर्तते W कालो वर्तते cett.

[12] यदा for यतो W, Sc, I_2 only

[13] ॰भयजनानन्य॰ Bo, I_2 ॰भयजनान्य॰ Sc ॰भयजन्यान्य॰ corr. to ॰भयजननान्य॰ Cu ॰भयजनानन्य॰ corr. to ॰भयजननान्य॰ W ॰भयजननान्य॰ cett

[14] नियतम॰ for नूनम॰ Mg only.

[15] जनस्थान om Mg only

[16] पश्चिमतः for ॰पश्चिमः Mg only.

[17] कुञ्जर॰ for कुञ्ज॰ Mt, Mg only

[18] ॰वान्न भव E ॰वान्न॰ भव corr to वान्नाम (om. भवेत्) Cu ॰वान् नाम भवेत् K ॰वान् नाम only, cett.

[19] ॰दनुज॰ for दनु॰ E only.

[20] रामः om Mt only.

[21] One more परित्रायतां added by all but Cu, K

[22] दुरात्मना added by all but K दुरात्मना added by rev along margin, Cu

[23] ॰नानुकृष्य॰ Cu, K ॰नाकृष्य॰ cett

[24] ॰रण्यस्त्रियं Md, Mt, Mg only.

[1]अहं हि श्रमणा[2] नाम सिद्धा[3] शबरतापसी ।
मतङ्गाश्रमवास्तव्या रामान्वेषिण्युपागता[4] ॥२७॥

रामः । वत्स लक्ष्मण गच्छ[5] ॥

[6]लक्ष्म॰ । एष गतोऽस्मि ॥ इति निष्क्रान्तः ॥

5 रामः ।

प्रिये हा हा[7] क्वासि प्रकिर मधुरां वाचमथवा
परामूतैरित्थं विलपनविनोदोऽप्यसुलभः ।
अनिन्द्यः पौलस्त्यो व्रजतु[8] परिवादो मयि पुनर्
[9]यतो [10]रूढे वैरे बहुगुणमनेन प्रतिकृतम्[11] ॥२८॥

10 ततः प्रविशति लक्ष्मणः श्रमणा[12] च ॥

लक्ष्म॰ । तत् क्रूरदन्तकरपत्रनिकृत्तसत्त्व-
सङ्घातनिःसरदसृक्स्नुतकूर्चगुच्छम्[13][14] ।
वक्त्रं वपुश्च विकृताकृति[15] दीर्घबाहो-
रार्येण राक्षसकुतूहलिना न दृष्टम् ॥२९॥

15 आर्ये श्रमणे[16] । अयमार्यः[17] ॥

---

[1] इयं for अहं E only.

[2] श्रमणा all.

[3] सिद्धशबर॰ E only.

[4] ॰पागतं Cu, Bo ॰पगता W ॰पागता cett.

[5] गच्छ K, E गच्छ corr. to गच्छ२ Cu गच्छ२ cett.

[6] लक्ष्म॰ । . . . श्रमणा च (l 10 below) om. Mt only.

[7] हा देवि प्रकृतिमधुरां for हा क्वासि प्रकिर मधुरां Mg only.

[8] भजतु E only.

[9] गतो for यतो W, Sc only.

[10] रूढं वैरं K रूढे वैरं corr. to रूढे वैरे Cu रूढे वैरे cett.

[11] प्रतिकृतं K, Md, Mt, Mg प्रविकृतं cett

[12] श्रवणा K, Md, Mt श्रमणा cett.

[13] सम्पातितचरद्॰ for सङ्घातनिःसरद्॰ Mg only.

[14] ॰दसृक्स्नुत॰ Bo ॰दसृक्स्नुत॰ corr to ॰दसृक्पत॰ Cu ॰दसृक्स्नुत॰ I_2 ॰दसृक्स्नुत॰ cett

[15] ॰कृत for ॰कृति W only

[16] श्रमणे all.

[17] ॰मर्याः for ॰मार्यः Bo only.

श्रमणा। जयतु[1] देवः ॥

रामः। [2]अथास्मत्पर्यन्वेषणे किं प्रयोजनम् ॥

[3]श्रम॰। शृणोषि रावणानुजं विभीषणम् ॥

रामः। कस्त्वं[4] न शृणोति ॥

5 श्रम॰। स च [5]यदैव देवेन खरदूषणप्रभृ[6]तयो निहतास्तदैव बन्धुभ्यः कस्यापि हेतोः परिक्रम्य[7] सुग्रीवसख्यादृ[8]ष्यमूके [9]वर्तते। तस्यायमात्म[10]समर्पितो लेखः ॥ इति लेखमर्पयति ॥

लक्ष्म॰। गृहीत्वा वाचयति। स्वस्ति[11] रामदेवं [12]प्रणम्य विभीषणो विज्ञापयति।

10 वि[13]श्लिष्टभागधेयानां त्वयी[14] नः परमा गतिः।
धर्मः प्रकृष्यमाणो वा गोप्ता धर्मस्य वा[15] भवान्॥३०॥

रामः। वत्स ब्रूहि किं [16]सन्दिश्यतामेवंवादिनः प्रियसुहृदो लङ्केश्वरस्य [17]तत्रभवतो महाराजविभीषणस्य ॥

---

[1] जयतु Cu, K, Mg जयतु२ E जय Bo जयति२ cett

[2] आर्येऽस्मत्॰ E, Bo, W, Sc, I_2 अस्मत्॰ only Mt, Mg अथास्मत्॰ cett

[3] श्रम॰। . . . शृणोति (next line) om. Bo.

[4] कथं for कस्त्वं E only.

[5] यदैव देवेन Cu, K, Mt यदैव वृत्तेन E देवो न यदैव Bo यदैव only Mg दैवाद्यदैव cett.

[6] ॰त्रिशिरसो for ॰प्रभृतयो Mt, Mg only.

[7] अपक्रम्य for परिक्रम्य Mt only.

[8] ॰दृष्यमूकेन Cu ॰दृश्यमूके I_1, Bo, Mt, Mg ॰दृष्यमूके cett.

[9] दृश्यते for वर्तते Mg only

[10] ॰मात्म[illegible]र्पितो लेखः Cu ॰मात्मसमस्तसमर्पितो लेखः K ॰मात्मसमर्पितो लेखः cett

[11] स्वस्ति om. Cu, K only

[12] प्रणम्य om. Mt only

[13] विश्लिष्ट॰ for विस्लिष्ट॰ K only.

[14] द्वीपिनः for त्वयी नः E only.

[15] वै for वा E, W, Sc, I_2.

[16] सन्दिश्य॰ Cu, K प्रसन्दिश्य॰ Bo प्रतिदिश्य॰ Sc प्रतिसन्दिश्य॰ cett.

[17] तत्रभवतो om Mt तत्रभगवतो K तत्रभगवतो corr. to तत्रभवतो Cu तत्रभवतो cett.

लक्ष्म॰। यदा लङ्केश्वरः प्रियसुहृदित्युक्तमार्येण तत् किमवशिष्यते सन्देशस्य ॥

रामः। यथाह[1] सौमित्रिः ॥

श्रम॰। अनुगृहीताः[2] स्मः ॥

5 लक्ष्म॰। आर्ये [3]श्रमणे। कथय विभीषणसम्पर्कादस्ति काचिदार्यायाः प्रवृत्तिः ॥

[4]श्रम॰। वर्तमाने नास्ति। यदा पुनर्दुरात्मना रावणापसदेनाप[5]-[6]ह्रियमाणायाः स्रस्तमनसूयानामाङ्कमुत्तरीयं[7][8] तच्च[9] निर्गृहीतम् ॥

रामः। हा प्रिये महारण्यवासप्रियसखि[10] विदेहराजनन्दिनि[11] ॥

10 इति संवरणं नाटयति ॥

लक्ष्म॰। [12]आर्ये केन कस्य वा हेतोस्तद्गृहीतम् ॥

श्रम॰। ऋष्यमूके[13] रामगुणपक्षपातात् सुग्रीवविभीषणहनूमत्प्रभृतिभिः[14][15][16] ॥

रामः। [17]द्रष्टव्या हि निष्कारणप्रियकारिणो[18] भुवनमहनीयमहि-

---

[1] वाढं for यथाह सौमित्रिः Cu (by rev along margin), K only

[2] ॰ताः स्मः Md, Mt ॰ताः स्म K ॰तास्मि Mg ॰तास्मः cett.

[3] श्रमणि all.

[4] श्रमणा by rev along margin, Cu.

[5] रावणेनाप॰ Mt, Mg राक्षसापसदेनाप॰ (prob. corr. fr रावणापसदेना॰) Cu रावणापसदेनाप॰ cett

[6] ॰हृतायाः for ॰ह्रियमाणायाः Mg

[7] ॰मनुसूया॰ E only [only.

[8] ॰रीयान्तरिताभरणजालं for ॰रीयं Mt only.

[9] तच्च om. Mt only.

[10] स only for ॰वास॰ Cu.

[11] ॰राज॰ om E only.

[12] आर्ये om Mt only

[13] ऋस्य॰ I_2 ऋश्य॰ Mt, Mg ऋष्य॰ cett

[14] ॰विभीषण॰ om. Cu, K only.

[15] हनु॰ for हनू॰ E, W, Sc only

[16] ॰भृतिना K ॰भृति corr to ॰भृतिना by rev, Cu ॰भृतिभिः cett

[17] वत्स add. Mt, Mg only

[18] ॰क्रिया॰ for ॰प्रिय॰ Mt only.

मानस्ते महात्मानः। तच्च[1] सीतावासः श्रुतमभिज्ञानम्। तदृष्य-[2]
मूकमभिसन्धाय तावद् गच्छामः[3] ॥

श्रम॰। इत[4] इतस्तर्हि देवः ॥ परिक्रामन्ति[5] ॥

लक्ष्म॰। हनूमान्[6] हनूमानिति[7] महानेष[8] वीरवादः। तत्रभवतो
5 जातमात्रस्य सतः[9] समुद्भ्रान्त[10]देवासुराण्यद्भुतो[11]दाहरणान्यनुश्रूयन्ते।
अपि च किल।

यद्भञ्ज[12]कर्षणे वीर्यं यद्वायौ वा[13] समुन्नते[14]।
यद्वालिनि महाबाहौ तच्च[15] वीरे हनूमति[16] ॥३१॥

श्रम॰। एवमीदृशो हेमगिरिवास्तव्यस्य[17] तत्रभवतः प्लवङ्गपुङ्गवा-[18]
10 नीकवृद्धयूथपतेः केसरिणः क्षेत्रसम्भवः[19] सूनुराञ्जनेयो हनूमान्[20]

---

[1] तच्च सीतावास स्तुतम॰ I_1 तच्च सीतावासश्रुतम॰ corr to तच्चसीतावस्त्रं ध्रुवम॰ Cu तच्च सीतावास। श्रुतम॰ Bo तच्च सीतावासः श्रुतम॰ E तच्च सीतावास श्रुतम॰ I_2 तच्च सीतावासश्रुतम॰ corr to तच्च सीतावासच्युतम॰ W तच्च सीतावासश्रुतम॰ Sc तच्च सीतावासस्रतम॰ Md तद्वत्स तस्याः संस्तुतम॰ Mt, Mg तच्च सीभस्त्रं ध्रुवम॰ K.

[2] तदृश्य॰ I_1, Bo तदृश्य॰ corr. to तदृष्य॰ Cu तदृष्य॰ cett.

[3] गच्छामः for गच्छावः Cu, K only.

[4] इत om Md only.

[5] परिक्रामतः Bo परिक्रामन्ति K, Md, Mg सर्वे परिक्रामन्ति Mt प्ररिक्रामति cett

[6] Om one हनूमान् E, W, Sc, I_2, Md only.

[7] इति महान् om Md only.

[8] महानयं for महानेष Mt, Mg only.

[9] तस्य W, Sc, I_2 सतः om. E सतः cett.

[10] समुद्भूत॰ for समुद्भ्रान्त॰ K only मुद्भ्रान्तदेवा॰ om Bo only

[11] ॰राण्याश्चर्यान्य॰ for ॰राण्यद्भुतोदाहरणान्य॰ Mt only.

[12] यद्भञ्जाकर्षणे W, Sc यञ्जर्जकर्षणे Bo यद्भञ्जलचणे Mt यद्भञ्जकर्षणे cett.

[13] वा om E only.

[14] ॰न्नते K ॰न्नतं I_1, Mt ॰न्नतिः cett

[15] तच for तच्च Cu only.

[16] हनु॰ for हनू॰ K, Bo only.

[17] ॰व्यः for ॰व्यस्य K only.

[18] प्लवङ्गानीक॰ Bo only.

[19] तत् add. K only.

[20] हनु॰ K, Sc only.

नाम । यस्य रेतोधाः पिता भगवान्[1] मातरिश्वा । तत् किं हनूमतैकेन[2] ।

अम्भोधेर्नारिकेलीरसमिव[3] चुलुकैश्चुलुम्पन्त्यपो[4][5] ये
येषामुत्क्षेपहेतुः[5a] शिखरिषु लकुचोदुम्बरप्राय[6] एकः[7] ।
5 ब्रह्मस्तम्बं[8] निवासद्रुममिव रभसाद्धिप्रकर्तुं क्षमा ये
तेषां कोट्योऽप्यसङ्ख्याः[9] सुतममरपतेर्वानराणां नमन्ति[10]
॥३२॥

रामः । [11]आर्ये हस्तदक्षिणेन[12] [13]सुमहानग्निसञ्चयः[14] । तत्किमेतत् ॥

श्रम० । लक्ष्मणकुमारेण[15] तस्य[16] योजनबाहोश्चितेयमभिसृष्टा[17] ॥

10 रामः । साधु[18] कृतम् ॥

---

[1] भतान् I_2 only

[2] हनु० Cu, E हनु० corr to हनू० K हनू० cett

[3] ०र्नारिकेली० Cu, K, Bo, Sc, Mt, Mg ०र्नालिकरी० E ०र्नालिकेली० cett.

[4] चुलके० I_1, K, E, I_2 चुलुके० cett.

[5] ०श्चुलम्पन्त्यपो I_2 ०श्चुलुम्पत्पयो Cu ०श्चलुम्पत्पयो Bo ०श्चलिम्पन्त्यपो W ०श्चुलुम्पन्त्ययो Sc ०श्चुलुम्पन्त्यपो Md ०श्चलुम्पत्पयो I_2 ०राम्चुलुम्पत्पयो E ०राम्चुलुम्पत्यपो K ०र्द्विलिम्पन्त्यापा Mt ०र्द्विलिम्पन्त्यपो Mg.

[5a] ०लीला for हेतुः Mt only

[6] लकु० K, E लिकु० corr to लकु० Cu लिकु० cett.

[7] एव K एकः Cu, Bo एषः corr to एकः I_1 एषः cett.

[8] विघ्नः for ब्रह्म० Md only

[9] ह्य० for ०प्य० E only

[10] नयन्ति E, I_2 only.

[11] आर्ये om E only.

[12] हस्तं द० Cu हन्त द० Mt, Mg हस्तद० cett

[13] सु om E only

[14] ०नस्थि० for ०नग्नि० Mt only.

[15] लक्ष्मण कुमारेण corr. to लक्ष्मणेन कुमारेण Cu कुमारलक्ष्मणेन K लक्ष्मणेन only Mt, Mg लक्ष्मणकुमारेण cett

[16] मारितस्य for तस्य K only

[17] ०यमिति० for ०यमभि० Mt only

[18] साधु Cu, E, K, I_2 साधु२ cett.

लक्ष्म०। [1]आर्य पश्य पश्य।

[2]सौहित्यात्पृथवः क्वथन्ति रुधिरोत्सेकाश्चमत्कारिण-
श्टात्कारोत्कटमुच्चरन्ति नलकास्त्वङ्मांसविस्रंसनात्।
उत्सर्पन्त्यथ मेदसां विकलनादुद्बुद्बुदा[6] वीचय-
5 श्चित्रं चित्रमुदेति कोऽप्ययमितो दिव्यः श्मशानालयात्
॥३३॥

प्रविश्य[9] पुरुषः। जयतु[10] जयतु रामदेवः।

दनुर्नाम श्रियः[11] पुत्रः शापाद्राक्षसतां गतः।
इन्द्रास्त्रकृतकाबन्ध्यः [12a]पूतोऽस्मि भवतः[13] श्रयात् ॥३४॥

10 रामः। [14]प्रियं नः॥

दनुः। राम[15] माल्यवत्प्रयुक्तेन च मया युष्मदासादनाय दूषित-मरण्यमासीत्। [18]अलं वा तत्कालकाश्मल्यस्मरणेन। सम्प्रति

---

[1] आर्य पश्य K, Bo आय पश्य corr. to आश्चर्यं पश्य Cu आर्य पश्य२ cett.

[2] साहि° Bo only

[3] °श्टात्कारो° corr to °श्टाङ्कारो° W °श्टात्कारो° cett.

[4] °मुच्चरन्ति K, E, Mt °मुत्कति corr to °मुच्चरन्ति Cu °मुत्कटन्ति cett

[5] विलयना° for विकलना° Mt only.

[6] °द्दानां चय° for °द्दा वीचय° W, Sc, I_2 only

[7] दिव्य° I_1, E, Cu, W दिव्यः cett

[8] °ानलात् for °ालयात् Mt, Mg only.

[9] दिव्यपुरुषः for पुरुषः all but Cu, K

[10] जयतु जयतु Cu, E, K जयति जयति cett.

[11] श्रेयं पुत्रः Bo श्रिया युक्तः W, Sc श्रियः पुत्रः cett.

[12] स्त्रकृत . . . रण्यमासीत् (l. 12 below) om. I_2.

[12a] पूतोऽहं E मुक्तोऽस्मि Mg पूतोऽस्मि cett

[13] भवतः श्रयात् Cu भवतां श्ररात् Md भवदाश्रयात् Mt, Mg भवतः श्ररात् K भवतां श्रयात् cett

[14] प्रियं नः२ E प्रियं Cu, K प्रियं प्रियं नः cett.

[15] राम om all but Cu, E, K.

[16] °मुक्तेन for °युक्तेन E only.

[17] °दासन्दनाय Mt only.

[18] अलं वा तत्काल° om. Mt only.

[19] °काश्मल° Cu (corr. fr. °काश्मल्य°), E °कौशल्य° W, Sc °कास्म° K °काश्मल्य° cett.

[20] °मरणेन for स्मरणेन E only.

[1]तु युष्मत्प्रभावात् प्रबुद्धसह[2]जज्योतिषः परो[3]क्षमेव मे वस्तु किञ्चि[4]त् प्रतिभाति। तच्च वः प्रति[5]बोधनाय कृतमहोपकारेभ्यः कथ्यते।

प्रार्थ्य माल्यवता वाली युष्म[6]द्वाते नियुज्यते।
तेनापि रावणे मैत्रीमनुरुध्य व्यपे[7]क्ष्यते ॥३५॥

5 रामः[8]। एष एव पन्थाश्चारि[9]त्रस्थानाम्।

[10]नैतादृशः सुहृत्कार्ये माध्य[11]स्थ्यमवल[12]म्बते।
ममाप्यस्मिन् महावीरे[13] सोत्कण्ठमिव मानसम् ॥३६॥

इतरे[14]। क्वान्यत्र रामदेवाद[15]मून्यक्षराणि[16] ॥

रामः। भद्र[17] कृतं सौजन्यम्। [18]अधुना चिरं[19] नन्दतु[20] महा-
10 [21]भागः स्वेषु[22] लोकेषु ॥ [23]इत्युनिष्क्रान्तः॥

---

[1] तु om E, Bo only.

[2] °[illegible] Cu सहजज्योतिषः corr. to सहजज्ज्योतिषः W सहज्योतिषः Sc सजज्योतिषः Bo सहजज्योतिषः cett

[3] °मिव मे वस्तु K, Mt °मेव मे वस्तु corr to °मेवमेव Cu °मेवास्तु Md, Mg °मेव वस्तु cett.

[4] किञ्चिदत्र W, Sc किञ्चित्र Md कि-ञ्चित् Mt, Mg किञ्चिन्न cett.

[5] प्रविबोधनाय Cu प्रतिविधानाय Mt प्रतिबोधनाय cett

[6] युष्मद्वार्ते Sc only

[7] व्यपेचते corr to व्यपेक्ष्यते W व्यपक्ष्यते Bo व्यपेचते E, Sc, Md अभ्युपेयते Mt, Mg प्यपेचते corr. to प्युपेचते Cu व्यपे-क्ष्यते cett

[8] रामः om Md only

[9] °श्चारित्रस्थानां W °श्चिरत्रस्थानं Sc °श्चारित्रस्थानं corr. to °श्चारित्रस्य Cu °[illegible] K °श्चरित्रस्य E °श्चारित्र-स्थानं cett

[10] नैतादृशः E, K न तावदृशः corr to नैतावदृशः Cu न तादृक् W न ता-दृशः cett

[11] माध्यस्थ° I[1], K, W, Sc माध्यस्थ्य° Bo, Md माध्यस्थ° corr to माध्यस्थ्य° Cu मध्यस्थ° E, I[2]

[12] °लम्ब्यते Cu, Sc only

[13] °वीर्ये for °वीरे Bo only.

[14] इतुः for इतरे Mt only,

[15] दमून्यक्षराणि . . . [illegible] मुक्त्वा (l 5, next page) by rev along margin, Cu.

[16] नाम add I[1], Bo, W, Sc, I[2] only

[17] भद्र K, Md, Mt, Mg भद्रं Bo, W, Sc, I[2] भद्रं corr. to भद्र I[1] भद्र om Cu, E

[18] तच्च add W, Sc only

[19] चिर om. all but Cu, E, K

[20] नन्दतु Cu, E, K, Mt नन्द cett.

[21] °भागः Cu, E, K, Mt °भाग cett

[22] स्वेषु कालेषु E स्वेतेषु लोकेषु Mt स्वेषु लोकेषु cett

[23] इति add. all but Cu, K

लक्ष्म०। आर्ये वालिरावणयोः किन्निबन्धना मैत्री ॥

[1]श्रम०।

कैलासे[2] तुलिते जिते[3] त्रिभुवने दृप्यन्तमभ्युद्यतं[4]

दोर्युद्धाय दशास्यमिन्द्रतनयः प्रक्षिप्य[5] कक्षान्तरे[6]।

5 साध्यं कर्म समाप्य सप्तसु सरिन्नाथेष्वथो[7] मुक्तवा[8]-[9]

नुन्मुक्ताय नताय [10]याचितवते सख्यं च तस्मै ददौ ॥३७॥

[11]लक्ष्म०। दुरात्मन् पौलस्त्यकुलपांसन। एष ते क्षत्रियपरितापिनो वीर्यस्योत्कर्षः ॥

रामः। एवमुत्तरोत्तरभावैश्चि[12]चीयते जीवलोकः ॥

10 लक्ष्म०। [13]आर्ये पुरत एष[14] शुभ्रो[15] गिरिः किन्नामधेयः ॥

श्रम०।

नायं गिरिर्यशोराशिरिव[16] वीरस्य वालिनः।

एष दुन्दुभिदैत्येन्द्रमहिष[17]स्यास्थिसञ्चयः ॥३८॥

---

[1] श्रवणा I_1, Bo श्र० E श्रम० cett

[2] कैलाशे Sc, I_2 only.

[3] जिते पि तं त्रिभुवने W, Sc जितेऽपि भुवने Cu सिते त्रिभुवने E जिते त्रिभुवने cett.

[4] ०मभ्यागतं Cu, K ०मन्युद्यतं E ०मभ्युद्यतं cett.

[5] प्राक्षिप्य Md only

[6] कक्षान्तरे Cu, K, Mt, Mg कक्षालये cett.

[7] नदीन्यथेष्यो Bo नदी[illegible] Md सरीन्वाथो Cu सरिन्नाथेष्वथो K नदीनाथेष्वथो cett (+Mt, Mg)

[8] जप्त० for मुक्त० Mg only.

[9] ०वान्मुक्तायाथ for ०वानुन्मुक्ताय W, Sc only

[10] याजित० corr to याचित० Cu only

[11] लक्ष्म० om E only.

[12] ०भावश्चिचीयते I_1, Md, Mt, Mg ०भावश्चिचायते W, Sc, I_2 ०भावैश्चिचीयते corr. to ०भावैश्चिचीयते Cu ०भावैश्चिचीयते cett.

[13] आर्य for आर्ये W only.

[14] एष ते W, Sc एव Bo एत I_2 एष cett.

[15] शुभ्रो K शुभ्रा corr. to शुभ्रो Cu शुभ्रं Bo शुभ्र० cett.

[16] ०रति० for ०रिव Mt only.

[17] ०माहिष्य० I_1, I_2, Md ०माहिष० E ०महिष० cett.

[1]लक्ष्म० । उपरुद्धान्यनेन वर्त्मानि । तत्[2] परिहृत्य गच्छामः ॥

राम: । नन्वेहि ॥ [3]पादेन क्षिपति ॥

[4]श्रम० । [5]आश्चर्यम् ।

[6]यत्सङ्क्रन्दननन्दनः कपिवृषा निर्मथ्य दोःस्तम्भयो-
5 र्व्यापारेण [7]निरास्थदस्थिगिरिवद् देवद्विषो दुन्दुभेः ।
[8]तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुरघनप्रस्पर्धि [9]रुन्धत्पुनः
पादाङ्गुष्ठ[10]विवर्तनादयमितो [11]निर्विन्ध्यमाविध्यति ॥ ३९॥[12]

---

[1] लक्ष्म० । . . . नन्वेहि om (l 2 below) The rev supplies लक्ष्मणः only along margin, Cu उपरु० . . . नन्वेहि (l. 2 below) om E.

[2] तं Md, Mg इदं K तत् cett

[3] पादेन क्षिपते Cu पादेन क्षिप्यते E इति तत् पदेन क्षिपति W, Sc पादाङ्गुष्ठेन क्षिपति Mt लक्ष्म० । पादेन क्षिपते K पदेन क्षिपति cett

[4] राम corr to श्रम Cu.

[5] आर्य पश्य corr to आश्चर्य पश्य Cu आश्चर्य२ Md आश्चर्य cett.

[6] क्लेशेनैव तदाश्रव in the orig text and यत्सङ्क्रन्दनः by rev. along margin, Cu क्लेशेनैव सवासविः Mg यत्सङ्क्रन्दननन्दनः cett

[7] निरास्थरास्थितगिरेर् I_1, E, I_2 निरास्थदस्थिगिरिवद् Cu, Md निरास्थदास्थितगिरेर् Bo, W, Sc (In W and Sc निरास्थ is a corr. fr निरास्थि) निरास्थदस्थि ˉ ˉ वद् K.

[8] तत्कङ्कालमकालपाण्डुरघन० I_1, Mt यत्तत्काण्डमकाण्डपाण्डुरघन० Md यत्तत्कालमकाण्डघस्मरवन० corr to यत्कालमकाण्डघस्मरवन० Cu तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुरघन० cett

[9] रुन्धत्पुनः W, Sc, Bo तुं रुन्धत्पुनः corr to रुन्धत्पुनः I_2 रुन्धन्पुनः Cu, E, I_2, Mt, Mg रुन्धत्पुरः K रुन्धन्नभः corr. to रुन्धत्पुनः Md

[10] निवर्त० Md only. निर्वेन्ध्य० corr. to निर्विध्य० I_1 निर्वेध्य० Bo

[11] निर्विघ्न० K, Cu (prob. corr fr निर्विध्य) निर्विध्य० E निर्विन्ध्य० Md निर्वन्ध्य० W (corr fr निर्वेध्य) Sc.

[12] I_1 and Bo repeat this whole speech of श्रमण but with v. 1 In this repeated passage for श्रम I_1 has राम and Bo रामः. For यत्सङ्क्रन्दननन्दनः both read क्लेशेनैव तदापि सः For [illegible] गिरिवद् I_1 reads निरास्थदस्थि गिरीवद्, while Bo निरास्थदस्थि गिरिव and omits the following देव. For तत्कङ्कालमकाण्डपाण्डुरघन० both read यत्तत्काण्डमकाण्डघस्मरघन०. For रुन्धत् I_1 has रुन्धन्, while Bo रुन्धत् And for निर्विन्ध्य० Bo has निर्विध्य०, and I_1 निर्विध्न०

शिशिरकटुकषायः स्त्यायते [1]सल्लकीना-

मिभदलितवि[2]कीर्णग्रन्थिनि[3]ष्यन्दगन्धः ॥४१॥

[4]लक्ष्म॰। तत् किमभित एव प्रवृद्धपौ[5]रस्त्यमा[6]रुतवि[7]हन्यमान-

कदम्बानि काननानि सङ्कलितबाष्पपटलया [8]दृशा परिक्षिप्य

5 धनुरवष्टभ्य [9]धीरधा[10]रितशरीरेणार्येण [11]सपदि स्थीयते ॥

रामः[12]। वत्स किं न [13]पश्यसि ।

स्थितमुपनतजृम्भागर्भ[14]बिम्बैः कदम्बैः[15]

कृतम[16]विकलकण्ठैस्ताण्डवं नीलकण्ठैः ।

[17]उपरिविघटमान[17a]प्रौढतापि[18]च्छनीलः

10 श्रयति शि[19]खरम[20]द्रेर्नूतनस्तोयवाहः ॥४२॥

लक्ष्म॰। स्वगतम्। अपि नामायमार्यः केनचिद्रसान्तरेण वि[21]क्षिप्येत ॥

---

[1] शल्ल॰ K only.

[2] ॰विदीर्ण॰ K only

[3] ॰निष्पन्द॰ I_1, E निःयन्द॰ Cu निष्पन्दि Bo, W ॰निष्यन्दि I_2, Md ॰निष्यन्द॰ K, Mt ॰निस्यन्दि Sc

[4] लक्ष्म॰ om. Md only लक्ष्म॰ तत् om Mt only

[5] ॰पौरुस्य॰ Bo ॰पौलस्त्य॰ Cu ॰पारस्त्य॰ E ॰पौरस्त्य॰ cett

[6] Has also त्त । रित in pencil along margin, probably as v l. for द्ध of प्रवृद्ध and रुत of मारुत I_1

[7] ॰धूयमान॰ for ॰विहन्यमान॰ Mt only

[8] दृशा om. Bo only

[9] धीर॰ om. E, K, Md, Mt, Mg only

[10] ॰चारित॰ I_2 ॰चरित॰ Sc ॰चारिणा W ॰धात॰ E ॰धारित॰ cett

[11] सम्प्रति for सपदि Mt only

[12] रामः Mt रामः by rev , Cu श्रम॰ cett

[13] पश्य corr to पश्यसि by rev , Cu

[14] ॰गर्भविल्वैः Cu ॰रम्भडिम्भैः Mt ॰गर्भबिम्बैः cett

[15] कदम्बैः om. Bo only.

[16] ॰मतिकल॰ for ॰मविकल॰ I_1 only.

[17] अपि च for उपरि॰ Mt, Mg only.

[17a] ॰मानः for ॰मान॰ K only

[18] ॰तापिञ्छ॰ Md, Mt, Mg ॰तापिञ्छ॰ corr to ॰तापिच्छ॰ Cu ॰तापिच्छ॰ cett

[19] शिर॰ I_1 शिशिर॰ I_2 शिखर॰ cett

[20] ॰मद्रौ नू॰ for ॰मद्रेर्नू॰ Mt only.

[21] ॰क्षिप्येत I_1, Cu, K ॰क्षिप्येते E ॰क्षिप्यते cett

नेपथ्ये। मातामह[1] निवर्तस्व[2] निवर्तस्व।

त्वन्नियोगा[3]दयुक्तो[3a]ऽपि वधः साधोः करिष्यते।

पूज्यो[4]ऽसि ननु मित्रस्य यो गुरुर्गुरुरेव[5] सः ॥४३॥

लक्ष्म०। आर्य कोऽयम्॥

5 श्रम०। देव पश्य[6] पश्य।

विभ्राणश्चारु[7] चामीकरकमलमयं दाम दत्तं मघोना

पिङ्गेनाङ्गेन[8] सन्ध्याच्छुरित इव महानम्बुवाहस्तडित्वान्[9]।

उत्पाताविद्धमूर्ते[10]र्दधदुपरि गिरेर्गैरिकाङ्कस्य[11] लक्ष्मी-

मन्तः सीमन्तरेखामिव वियति[12] जवादिन्द्रसूनुस्तनोति

10 ॥४४॥

[13]लक्ष्म०। आर्य आर्य दिष्ट्या[14] प्राप्तः स[15] वीरगोष्ठीविनोददान[16]-प्रिय[16a]सुहृन्माघवतः[17]॥

रामः। स्वगतम्[18]। महावीरः[19] सः॥

---

[1] पितामह२ for मातामह Mt only.

[2] निवर्तस्व Cu, E, W, Sc निवर्तस्व२ cett

[3] °न्निर्वेगा° for °न्नियोगा° Sc only.

[3a] °दमुक्तो° K °दमुक्तो° corr. to °दनुक्तो° Cu °दयुक्तो° cett

[4] पुज्योऽसि I₁, Mt पूज्येऽपि corr. to पुज्योऽपि Cu पुज्यस्त्वं Mg पुज्योऽपि cett.

[5] °र्गुरुस्य corr to °र्गुरुरेव Cu only

[6] पश्य corr to पश्य२ by rev., Cu.

[7] विभ्राणं चा° Cu विभीषणश्चा° E विभ्राणश्चा° cett

[8] पि गगनेन for पिङ्गेनाङ्गेन E only

[9] °डित्वात् K, Sc °टित्वात् I_2 °टित्वान् Mt, Mg °डित्वान् cett.

[10] °मूर्ति° for °मूर्ते° I_2 only.

[11] °कांवस्य K °काङ्कस्य Mg °काङ्कस्य cett

[12] जयति for वियति Mt only.

[13] लक्ष्मण by rev along margin, Cu.

[14] दृष्ट्या for दिष्ट्या W only.

[15] स by rev , Cu.

[16] °गोष्ठीविनोददान° K, E °गोष्ठी-दान° in text and विनोद by rev. along margin, Cu °विनोददान° cett.

[16a] प्रियः for प्रिय° W only

[17] °न्माघवतः Cu (corr fr. °न्माघवतः) W °न्माख्यवतः Md, Mt, Mg °न्माघवतः cett.

[18] स्वगतम् om. Mt only.

[19] °वीररसः for °वीरः सः E only.

ततः प्रविशति वाली ॥

वाली ।

लोकालोकालवालस्खलनपरिवहत्सप्तमाम्भोधिपूरं[1][2]

विश्लिष्यत्पर्वकल्पत्रिभुवनमखिलोत्खातपातालमूलम् ।[3]

5 पर्यस्तादित्यचन्द्रस्तबकमवपतद्भूरितारप्रसूनं[4]

ब्रह्मस्तम्बं [5]धुनीयामिह हि[6] मम विधावस्ति तीव्रो वि-[7]

षादः ॥४५॥

एवं नामायुक्तमनुरुध्यमानाः पुमांसो महत्ययुक्तगह्वरे पात्यन्ते ।[8][9][10]
यदनेन माल्यवता पौलस्त्यमैत्रीदिवसमनुस्मार्य तत्रभवतो रघु-[11][11a]
10 ध्वजस्य निधने नियुक्तोऽस्मि । अहो ग्रहः । प्रातरारभ्य मामनु-
बध्नन् किष्किन्धायां प्रस्थाप्य सम्प्रति निवृत्तः । कष्टं[13] भोः कष्टम् ।[12]

दौरात्म्यादरिभिर्निजार्जवशुचौ मायाविभिर्वञ्चिते[14]

धर्मात्मन्यतिथौ निजानपि जगत्पूज्ये गृहानागते ।[15][16]

---

[1] °लसत्° for °वहत्° all but K, Mt, Mg only

[2] प्रमाम्भोधिपूरं by rev. along margin, Cu.

[3] °त्पूर्व° corr. to °त्पर्व° W °त्पद्म° E °त्पर्व° cett

[4] °धारा° Cu °ताप° Sc °तात्पत्° I_2 °तारा° cett.

[5] धुनी° K, Cu (prob corr fr लुनी°) लुनी° cett.

[6] तु for हि Mt only.

[7] विवस्ति for विधावस्ति by rev, Cu

[8] नामायुक्त° I_1 नाम मुमुक्त° Cu नाम युक्त° E, I_2, Md नामयुक्तमुक्त° Bo नाम युक्तमनुक्त° W, Sc तावदनुयुक्त° Mt नामायुक्तमुक्त° K.

[9] °मुक्त° for °युक्त° Cu only

[10] निपा° for पा° Mt, Mg only.

[11] दि of दिवस effaced with paint and प्रतिश्रवम° along originally vacant space by rev, Cu °प्रतिश्रवम° K °दिवसम° cett

[11a] नुस्मार्य तत्रभवतो also by rev, Cu

[12] °न्धायाः F, W, Sc, I_2 °न्धायां cett.

[13] भोः कष्टं भो Cu कथं भोः कष्टं E भोः कष्टं K कष्टं भोः कष्टं cett.

[14] Originally a short vacant space for दौरात्म्य . . विभि, shows the omission supplied by rev, Cu

[15] निरागसि Mt, Mg [illegible] cett.

[16] महाना° for गृहाना° Md only.

एतस्मिन्नुचितं न नाम विहितं वाचापि[1] नोक्तं[1a] प्रियं
धिक् पापेन मया रिपाविव कथं बद्धो [2]वधायोद्यमः
॥४६॥[3]

कथितं च सम्प्रत्[4]येव मे चारकैः। विभीषणेन सुग्रीवस्याप्यना-
5 ख्याय रामान्तिकं श्रमणा[5] प्रेषिता। प्रतिपन्नलङ्काधिपत्यश्च तस्य[6]
दाशरथि[illegible] मतङ्गाश्रमोपकण्ठे वर्तत इति। भवत्ववतरामि।
तथा नाटयति। कः कोऽत्र भोः।

विजितपरशुरामं सत्यधर्माभिरामं
गुणनिधिमभिरामं द्रष्टुमभ्यागतोऽस्मि।
10 भवति च फल[7]वत्ता चक्षुषस्त्वच दृष्टे
भवति च रमणीयो दर्पकण्डूनि[8]काषः ॥४७॥

रामः। वत्स सौमित्रे। मामिहस्थमावेदय महाभागाय॥

लक्ष्म॰। उपसृत्य। अयमार्यस्तिष्ठति। तदुपसर्पतु महाभागः॥

वाली। अपि त्वं [9]पुनरसौ लक्ष्मणः॥

15 लक्ष्म॰। अथ किम्॥ उपसर्पतः॥

[10]वाली। स्वगतम्।

स एष रामश्चरिताभिरामो
धर्मैकवीरः[11] पुरुष[12]प्रकाण्डः।

---

[1] पि नोक्त . . . द्यमः has been supplied by rev, Cu

[1a] मावेदितं for नोक्तं प्रियं Mt, Mg only

[2] रिपुर्योऽधमः for वधायोद्यमः Md, Mt, Mg only

[3] End here—Cu, Mt, Mg For K see Appendix A

[4] ॰त्येव मे W, Sc, Md ॰त्येव E ॰त्येवमेव I_1, Bo, I_2

[5] श्रमणा Bo, W, Sc, E श्रवणा I_1, [I_2, Md.

[6] तस्य om. Bo only.

[7] फण॰ Sc फण॰ corr. to फल॰ W फल॰ cett.

[8] ॰कषायः for निकाषः E only.

[9] असौ only for पुनरसौ E only

[10] वाली om. I_1 only

[11] ॰वीर for ॰वीरः E only.

[12] पुरुषः for पुरुष॰ Bo only.

स्वान्येव पूर्वाणि परैश्चरित्रै-
योऽस्यद्भुतैरप्रतिमोऽतिशेते ॥४८॥

प्रकाशम्। राम

आनन्दाय च विस्मयाय च मया दृष्टोऽसि दुःखाय वा[1]
5 वैतृष्ण्यं[2] तु ममापि सम्प्रति कुतस्त्वद्दर्शने चक्षुषः।
त्वत्साङ्गत्यसुखस्य [3]नास्मि विषयस्तत्किं वृथा व्याहृतै-
रस्मिन्विश्रुतजामदग्न्यदमने[3a] पाणौ धनुर्जृम्भताम्[4] ॥४९॥

रामः।

दिष्ट्या यदद्य दृष्टस्त्वं सत्यमेतच्च युज्यते।
10 किन्त्वशस्त्रेषु युष्मासु कथं रामोऽस्तु सायुधः ॥५०॥

वाली। विहस्य। भो महाक्षत्रिय। किमित्यननुकम्पनीयानप्येवम-[5][6]
स्माननुकम्पसे।

ज्ञाता एव वयं जगत्सु चरितैर्वाग्भिः किमाख्यायते
संयत्तो[7] भव[8] सत्यमस्ति भवतः सत्यं मनुष्यो भवान्।
15 [9]शस्त्रैरव्यवधीयमानविजयाः प्रायो वयं तेषु चेद्
ग्राहस्ते सुखमास्व[10] सन्ति गिरयो यैर्वानराः शस्त्रिणः
॥५१॥

तदितः स्थलीमधितिष्ठावः॥

---

[1] वा om E only

[2] वैतृप्त्यं E वैतान्यं Bo वैतृष्ण्यं I₁, W, Sc, I₂, Md.

[3] नास्ति W, Sc only.

[3a] °हृङ्गने Bo °विजये Md °दमने I₁, E, W, Sc, I₂

[4] °र्जृम्भते Md only

[5] °त्यनु° for °त्यननु Bo only

[6] °यानस्माननु° E °यानस्मानप्येवमनु° Md °यानप्येवमस्माननु° cett.

[7] सम्यत्तो Bo सम्पन्नो E संयत्तो cett

[8] भव सत्यमस्ति om I₂ only

[9] शस्त्रैः स्वैः रूपधीय° E only.

[10] °मास्वसन्ति W only.

लक्ष्म॰। [1]आर्य यथाह महाभागः। स्व[2]जातिसमयव्यवस्थिता युद्ध[3]धर्मा इति॥

वालिरामौ। अन्योन्यमुद्दिश्य।

कामं त्वया सह श्लाघ्यो वीरगोष्ठीमहोत्सवः।

5 कि[4]न्त्विदानीमतिक्रान्ते त्वय्यवीरा वसुन्धरा॥५२॥

परिक्रम्य निष्क्रान्तौ॥

लक्ष्म॰। कथमास्फालि[5]ते धनुषि कुपितः साङ्क्रन्दनिः। तथा हि।

गर्जत्पर्जन्यघोरस्तनितमविरतारम्भगम्भीरमन्त्र[6]-

गुञ्जन् गुञ्जाभजृम्भाविवृतमुखविशङ्किम्वदिक्चक्रवालः।

10 संरम्भोत्तम्भतुङ्गस्थितविततडित्पिङ्गलाङ्गूलकेतु-

र्व्यस्तं विस्तार्य दर्पादपिहितगगनोत्सङ्गमङ्गं धुनोति ॥५३॥

नेपथ्ये। वि[7]भीषण विभीषण।

आर्यस्य वालिन इव ध्वनिरेष नूनं

15 तस्यैव नूतनघनस्तनितप्रचण्डः।

मौर्वीरवश्च कुत एष भयानकः स्याद्

व्यापारितं किमु हरेण धनुः पिनाकम्॥५४॥

लक्ष्म॰। आर्य अयं नु[8] कः॥

---

[1] आह for आर्य Bo only

[2] स्वजाति॰ repeated Bo only.

[3] ॰समा for ॰धर्मा E only

[4] ॰न्त्वनित्यम॰ for ॰न्त्विदानीम॰ E only

[5] ॰लितः। धनुषि ममार्ये कुपितः Bo only

[6] ॰मन्त्रङ्गुञ्जा॰ Sc ॰मन्त्रगुञ्जा॰ Bo ॰मन्त्रर्गुञ्जा I_1, E, W, I_2, Md

[7] विभीषणः Md विभीष॰ E विभी-षण२ I_1, Bo, W, Sc, I_2

[8] तु I_1, Bo नु cett.

अम०। स एष खलु विभीषणसखः सुग्रीवः सविमर्षसंरम्भं[1] सम्प्रहारमनुसरति। सर्वे च यूथपतयो गिरिगह्वरेभ्यः सम्पतन्ति॥

लक्ष्म०। तेन हि सम्प्रति मयाप्यारोपितव्यं[2][3] धनुः॥

अम०। एष वालिकायदुन्दुभिकरङ्कसप्ततालगिरिमहीतलान्यव-[4][5]
5 दार्य रामतूणीरमधिशयितः[6] शरः॥

नेपथ्ये।

मद्रोहाच्छपथात्[7] प्रसीदतु मतिः पौलस्त्यसुग्रीवयो-
हे वीराः कपयः शमोऽस्तु भवतामीशः स एवास्मि चेत्।
रामात् प्राप्तमहार्घवीरमरणस्याशास्तिरेषाद्य मे
10 योऽहं सूर्यसुतः स एष भवतां योऽयं स वत्सोऽङ्गदः
॥५५॥

लक्ष्म०। [8]तदयमनुचराज्ञानियन्त्रणोन्मुक्तवीरसमयसङ्कलदसह्यदुः-[9][10]
खनिभृतैर्यूथपतिभिरार्येण च सपक्ष्मपातवाष्पेण वीक्ष्यमाणः [13]स्व-[11][12]
द्रोहशपथयन्त्रितसशोकविभीषणेन याच्यमानशरीरसौष्ठवः प्रयत्न-[14]
15 निरुद्धनिष्ठुरप्रहारमर्मच्छेदवेदनावेगः परिष्वङ्गव्याजविधृतसुग्रीव-[15][16]

---

[1] सविमर्षसंरम्भं सम्प्रहारमनु° I_1, W, Sc, I_2 सविसर्पसंरम्भं प्रहारमनु° Bo सवि-मर्षं ससंरम्भं सम्प्राहारं समनु° E सविष-संरम्भं प्रहारमनु° Md

[2] मभा° for मया° E only.

[3] °रोपयितव्यं Md °रोपितं corr. to °रोपितव्यं W °रोपितव्यं cett

[4] वालीवधाय for वालिकाय° E only.

[5] °गिरिगह्वरेभ्यः पतन्मही° for °गिरि-मही° Md only

[6] °मपि for °मधि° Md only

[7] °हाद्पथा° for °हाच्छपथा° Sc only

[8] यदय° for तदय° W only, wanting E

[9] °णान्मुक्त° for °णोन्मुक्त° Sc only, wanting E

[10] °सत्य° for °सह्य° Md only

[11] °पात° W °पातं cett

[12] वीक्ष° for वीक्ष्य° E only

[13] स्वद्रोहणपथ° E, I_2 सद्रोरशपथ° Bo स्वद्रोहशपथ° cett.

[14] °शोक° for °सशोक° Md only

[15] °निष्ठुर° om Bo only

[16] °धृत° for °विधृत° Md only

कण्ठपरिधीकृतस्व[1]कण्ठकनककमल[2]मालागुणः शक्रसूनुरस्यामपि दशायां वीरश्रिया प्रदीप्यते[3] ॥

ततः प्रविशतः सुग्रीवविभीषणौ वाली रामश्च ॥

रामः । अप्राकृता[4]भिजनवीर्ययशश्चरित्रान्
5 पुण्यश्रियः कुलमहीधरभूरिसारान् ।
एवंविधानपि निपात्य कटुविपाकः[5]
सर्वंकषः कषति हा विषमः कृतान्तः ॥५६॥

वाली । वत्स विभीषण । पश्य पश्य । सुष्ठु शोभते वत्ससुग्रीवस्य वक्षसि सहस्रपुष्क[6]रमालागुणः ॥

10 सुग्रीवविभीषणौ । अपवार्य ।
अकाण्डशुष्काशनिपातरौद्रः
[7]क एष धातुर्विषमो विवर्तः ।
अस्माभिरार्यैः[8] शपथैर्निरुद्धैः[9]
कथं विलक्ष्यैः[10] कथमासितव्यम् ॥५७॥

15 वाली । रामभद्र रामभद्र ॥
रामः । आर्य अयमस्मि ॥
वाली ।
यदासक्तं[11] दैवादनभिमतसख्येऽपि हि जने
मया[12] सख्यं प्राणैरनृण इव[13] तस्याहमधुना ।

---

1 °स्व° om. E only.
2 °कमल° om Md only.
3 दीप्यते for प्रदीप्यते Bo
4 °तानि जय° for °ताभिजन° Bo only
5 °पाकः corr. to °पाके I_1 °पाक° Bo °पाकः cett
6 °पुष्करस्य माला° E only
7 क एक I_2 कराल° E क एष cett
8 °रार्य E, Bo, Sc °रार्यैः cett
9 °रुद्धैः W, Sc °रुद्धः cett
10 विलब्धः for विलक्ष्यैः E only.
11 यदारब्धं W, Sc only यदासक्तं cett.
12 यथा for मया E only.
13 इव om Md only

यदन्यत् साधूनां तव च गुणराशेः समुचितं
प्रहाणे[1] प्राणानां तदपि हि[2] यथाशक्ति विदधे ॥ ५८ ॥

रामः सविनयलज्जाशोकस्तिष्ठति ॥

सुग्रीवविभीषणौ जनान्तिकम्[3]। आर्ये[4] श्रमणे। कथममृतहृदादिवास्माकं
5 रामदेवादेष[5] विपाकः ॥

श्रम॰। माल्यवता किलैवम्[6] ॥ इति उभयोः कर्णे कथयति ॥

वाली। वत्स [7]सुग्रीव ॥ सुग्रीवो बाष्पस्तम्भं[8] नाटयति ॥

वाली। ननु सुग्रीव[9]। [10]आः प्रतिकूलिकः[11] संवृत्तः ॥

सुग्री॰। सकरुणम्। आर्य आर्य प्रसीदाज्ञापय ॥

10 वाली। वत्स कथय कस्तवास्मि ॥

सुग्री॰। गुरुः स्वामी च ॥

वाली। त्वं तु[12] मम कः ॥

सुग्री॰। शिशुः प्रेष्यश्च ॥

वाली। वत्स कथय क[13] आवयोरन्योन्यधर्मः ॥

15 सुग्री॰। वशित्वं वो वश्यता च मम ॥

वाली। तं[14] हस्ते गृहीत्वा। तर्हि दत्तोऽसि रामाय। राम[15] नन्वेष गृह्यताम् ॥

---

[1] प्रहारे for प्रहाणे Bo only.

[2] हि om Bo only

[3] जानाति कं Sc only

[4] आर्ये . . . कथं om. Md आर्ये . स्माकं om Bo

[5] ॰देवंवि॰ E ॰देषदैववि॰ W, Sc ॰देष वि॰ cett

[6] किलैवमेवम् E only.

[7] सुग्रीव om Bo only

[8] ॰स्तम्भनं W only.

[9] सुग्रीव२ W, Sc सुग्रीव I_1, Bo, E, I_2, Md

[10] स्वगतम् add W, Sc only

[11] प्रातिकूलिकः Bo, W, Sc, I_1 (prob corr. fr. प्रतिकूलिकः) प्रतिकूलिकः I_2 प्रतिकुलिकः E प्रतिकूलकः Md.

[12] तु I_1, Bo, W, Sc, Md नु E, I_2

[13] क om Bo only

[14] तं om Bo only

[15] रामभद्र W, Sc राम I_1, Bo, I_2, Md रामाय E.

रामसुग्रीवौ। को हि पूज्यस्य गुरोर्वचनं न[1] बहु मन्यते ॥

विभी°। अहो विस्तरस्थानेऽपि धर्मोपपत्तिपरिशुद्धः सङ्क्षेपः ॥

वाली। वत्स सुग्रीव। अथ ब्रह्मपुत्रादाचार्याज्जाम्बवतः अधीतधर्मपारायणवचनेन कीदृशस्त्वया मैत्रीधर्म आगमितः ॥

5 सुग्री°।

प्राणैरपि[2] हिते वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम्।
आत्मनीव प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम्[3] ॥५९॥

वाली। रामभद्र तवापि भगवतः सहस्रकिरणान्वयपुरोहिताद्वसिष्ठादेष एव[4] सम्प्रदायः[5] ॥

10 रामः। आर्य अथ किम् ॥

वाली। तदनेन मैत्रीधर्मेण भवद्भ्यामन्योन्यस्य वर्तितव्यम्। मदनुरोधात् क्रियतामुपनिबन्धः। अग्निसाक्षिकाच्च[6] समयो नातिवर्तते। सन्निहित एवायं मतङ्गयज्ञाग्निः ॥

रामसुग्रीवौ। अन्योन्यहस्तग्रहम्।

15 पुण्ये मतङ्गयज्ञाग्नौ सख्यं [7]निर्वृत्तमावयोः।
ममेव[8] हृदयं तेऽस्तु तवेव[9] हृदयं च मे ॥६०॥

वाली। रामभद्र अयं तु वत्सो विभीषणस्त्वया प्रतिश्रुतलङ्काधिराज्य[10] एव पुरतः श्रमणायाः ॥

विभी°। सलज्जाशङ्कम्। कथं [11]ज्ञातोऽस्मि ॥

---

[1] न *after* गुरोर्वचनं I_1, Bo, W, Sc, I_2, Md, *before*, E

[2] °रविहते for °रपि हिते E only

[3] °बलं for °व्रतं E only.

[4] हि add W only

[5] °दायकः for °दायः E only.

[6] °काच्च I_1, Bo, E, I_2 °कश्च W, Sc, Md.

[7] निर्वृत्त° I_1, W, I_2 निर्वृत° Sc, Md निवृत्त° E निवर्त° Bo

[8] ममैव E only.

[9] तवैव E only.

[10] °राष्ट्र for °राज्य Md रा only Bo.

[11] जातो for ज्ञातो E only.

श्रमणालक्ष्मणौ । अहो चारचक्षुष्मत्ता ॥

रामः । अथ किम् ॥

विभी॰ । तर्हि प्रसन्नं देवेन ॥ इति[1] प्रणमति ॥

सुग्री॰ । मयाप्यविदितः श्रमणावृत्तान्तः फलितस्त्विति तर्किता-
5 र्थोऽस्मि ॥

रामः । हे प्रियसुहृदौ महाराजसुग्रीवविभीषणौ । एष वामि-
दानीं सौमित्रिः ॥

लक्ष्म॰ । [2]आर्यौ लक्ष्मणोऽभिवादयते ॥

उभौ । एह्येहि वत्स ॥ इत्यालिङ्गतः ॥

10 श्रम॰ । अतिगम्भीरः[3] [4]सुरसः स्वीकारः ॥

वाली । वत्स विभीषण । तवाप्यलमिदानीं स्वार्थ[5]शालीनतया ।
एवंपरिणाममेवैतद्वस्तु[6] । रावणो हि[7] नास्त्येवेति मद्वृत्तान्तेनैव
व्याख्यातम् । अपत्यस्नेहसाम्येऽपि[8] पिण्डोपजीविनो विशेषतो
रावण[9]हितोपस्थानं धर्मः । स्वयं कथयितुं[10] सम्यग्विभीषणस्य
15 प्रेयसा[11] योग इति मातामहस्य युक्तम्[12] । महान्त एव हि[13]
तादृ[14]शामगाधसत्त्वानामविनयपरिस्पन्दितं[15] जानन्ति । प्रचलन्ति
हि मे प्राणाः । तदवसानप्रपात[16]तलमुपनयन्तु मां भवन्तः ॥

---

[1] इति प्रणमति om Md only

[2] आर्यौ I_2, Bo आर्य E आर्यौ I_1, W, Sc, Md

[3] ॰गभीर for ॰गम्भीरः E only

[4] स्वरसः E, Bo, W, Sc, I_2, Md स्वरसः corr. to सुरसः I_1

[5] स्वाप॰ for स्वार्थ॰ E only

[6] ॰तस्तु E ॰तदस्तु Md ॰तद्वस्तु cett

[7] हि om E only

[8] पि om. E only

[9] रावणो for रावण॰ Bo only

[10] कथयित Md only.

[11] प्रेयसा I_1, Bo, I_2, Md प्रयसा E प्रेयसो W, Sc

[12] युक्तम् om E only

[13] हि om E only

[14] तादृशाः समगाध॰ E तादृशा सम-गेध॰ Bo तादृशामगाध॰ cett

[15] ॰स्पन्दित for ॰स्पन्दितं Md only

[16] प्रपातल॰ I_1, Bo, E, I_2 प्रपातस्थल॰ Sc, Md प्रयातस्थल॰ corr. to प्रयानस्थल॰ W

[1]नीलप्रभृतयः ।

हा वीर हा मघवनन्दन मन्दराद्रि-
निष्कम्पसार जगदप्रतिमल्लवीर ।
उद्दर्पदुन्दुभिनिशुम्भ[2]पटुप्रचण्ड-
5 दोर्दण्डमण्डल गतोऽसि हहा हताः[3] स्मः ॥६१॥

इति रुदद्भिस्तैर्धार्यमाणः परिक्रम्य ।

[4]वाली । भो महात्मानः प्लवङ्गमपुङ्गवाः ।
सुग्रीवाङ्गदयोः प्रभुत्वमिह यत् सौजन्यमेतद्धि वो
मत्प्रीत्यैव तु नावधीर्यमनयोर्यद्वो महिम्नः क्षमम् ।
10 प्राप्तः[5] सम्प्रति रामरावणरणः स्नेहस्य निर्व्यञ्जक-
स्तस्मिन्नञ्जलिरेष[6] शान्तमथवा वीर्येषु वः के वयम् ॥६२॥

किञ्च ।

कर्णावर्जितदिग्गतङ्गजयुगद्वन्द्वोपमर्दा[7]श्च ते
पुच्छाच्छोट[8]दलत्समुद्रविवरैः पातालझम्पा[9]श्च ताः ।
15 कापेयस्य च पौरुषस्य च तथा प्रेम्णो गरिम्णश्च यद्
दोष्णामुन्मथितद्विषां [10]सुसदृशं तन्मा[11] स्म वो विस्मरत्[12] ॥६३॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः[13] ॥

---

1 नीलप्रभृतयः om Bo only

2 °निसुम्भ° I_1, Bo, I_2 °निशुम्भ° cett.

3 हताःस्म I_1, Sc हताःस्मः Bo, Md, I_2 हता स्मः E हता स्म W

4 वाली om E only.

5 प्रातः for प्राप्तः Bo only.

6 °रेव for °रेष Bo only

7 °द्वन्द्वाप° I_2 only.

8 °च्छोट° I_1, E, I_2, Md °च्छाट° Bo °स्फोट° W, Sc.

9 °झम्पा° I_1, E, I_2, Md °झञ्झा° W °रम्पा° Bo °ळम्पा° Sc.

10 सुसदृशं I_1, Bo, Md स्वसदृशं E, W, Sc, I_2

11 °न्मा स्म I_1, E, Bo, Md °न्माद्य° W, Sc °न्मा (om. स्म) I_2.

12 विस्मरत् changed by rev. to व्यस्मरत् W.

13 Here end I_1, Bo, Md. For end colophons see Introduction.

[1] ततः[1a] प्रविशति विषण्णो[2] माल्यवान् ॥

माल्यवान्[3]। सचिन्तम्। अहह[4] रक्षःपतेर्दुर्विनयविटपिकोरकाः परितः प्रकीर्णा इव ।

वीजं यस्य विदेहराजतनयायाञ्चाङ्कुरोऽपि[5] [6] स्वसु-
र्याच्ञा[7] तौ परिवञ्चितुं किसलयं मारीचमायाविधिः ।
शाखाजालमयोनिजापहरणं तस्य[8] स्फुटं कोरकाः
कीशाधीशवधोऽनुजस्य गमनं सख्यं तयोस्तेन च ॥१॥

अयमचिरादेव फलोन्मुखोऽपि भवितेति मन्ये। यतो वृद्धबुद्धिरनागतं पश्यति। निःश्वस्य[10]। अहो वामता भागधेयानाम्।

व्यसनेऽस्मिन् मन्त्रशक्त्या यद्यत्प्रतिकृतं मया ।
अलसस्य यथा कार्यं तत्तत्प्रच्युतमात्मना ॥२॥

---

[1] Begins ॥ श्रीग्रं वन्दे ॥ E.

[1a] Folio 5 beginning with (?) and ending with कपिपुङ्ग (next page, l. 7) missing—B.

[2] निषण्णो add W, Sc, I_2 only.

[3] माल्यवान् om. E only

[4] अहह। रक्षः om. E only.

[5] °तनयायाज्वा° corr by the orig scribe to °तनयायाञ्चा. °याञ्चा° marked with (॥) above by the rev. who adds च्यां along the bottom margin, W °तनयायाञ्चा° Sc °तनयायाञ्च्या° I_2 °तनयाज्वा° E °तनया यच्ञा° K

[6] पि om E only

[7] याच्ञा तौ परिवञ्चितुं E, Sc, I_2 याच्ञा तौ परिचुम्बितुं W नासाकर्णविकर्तनं K.

[8] तत्र स्फुरत्कोरकाः E only

[9] कौशा° E, K कोशा° W, Sc, I_2.

[10] निःश्वस्य Sc, I_2, K निःस्वस्य W विश्वस्य E.

[1]सानुतापम्। साचिव्यं नाम महते सन्तापाय।

यात्किञ्चिन्मदाः [2]स्वैरमाद्रियन्ते[3] निरर्गलम्।

तत्र तत्र प्रती[4]कारश्चिन्त्यो वक्रे विधावपि ॥३॥

अहो दुरात्मनः क्षत्रियवटोः सर्वा[5]तिशायि चरितम्। यत्

5 तथावि[6]धशौर्योष्माणं कपिचक्रवर्तिनं [7]शनैः संय[8]मयता किं नाम न विहितम्। स्मरणं नाटयित्वा। उक्तं च किष्किन्धातः प्रतिनिवृत्तेन चारकेण यत् सीतामन्वे[9]ष्टुमनुदिशमभिदुद्रुवुः कपिपुङ्गवा[10] इति ॥

नेपथ्ये।

[11]भ्रान्तीः सप्ताधिकानां प्रविदधदरुणैरर्चिषां चक्रवालैः

10 [12]प्राचीराणामलक्ष्यप्रसृतिरतिसमुत्तप्तरौक्मालयेषु।

अर्धप्लुष्टापसर्पद्र[13]जनिचरभटोद्गाढकल्पान्तश[14]ङ्कां

लङ्कां[15] प्रौढो हुताशः सह परिदलता[16] च त्रिकूटेन लीढे ॥४॥

---

[1] सानुतापम् om E only.

[2] स्वर° for स्वैर° E only.

[3] °यन्तो E only

[4] प्रकार° for प्रतीकार° E only

[5] °तिशयचरितं E only.

[6] °विधि° for °विध° I_2 only

[7] शनैः K शरैः E, W, Sc, I_2

[8] संयमता E only [only

[9] °मनुमार्गयन्तोऽनु° for °मन्वेष्टुमनु° K

[10] Folio 6 begins with वा इति B

[11] आः सप्ताधिकश प्रवि° in the text and र्चिः प्रतीकं प्र added for °धिकशप° along the top margin, B भ्रान्ताः समाधिकानां प्रवि° E भ्रान्तीः सप्ताधिकानां प्रवि° K, W, Sc, I_2

[12] प्राचीरा° B, K, E, I_2 प्राग्वीरा° W, Sc

[13] °द्रजनिचर° B, K, W, Sc, I_2 °द्रजनीचर° E

[14] °शङ्का B, K, E °शङ्कं W, Sc, I_2

[15] लङ्कां प्रौढो E, K लङ्कां प्रोढो B लङ्का प्रौढो Sc, I_2 लाङ्काप्रौढो W

[16] परिदलता चित्रकूटेन लीढे B परिलसता चित्रकूटेन लेढि K परिदलतोच्चैस्त्रिकूटेत लोटे E परिदलितोऽब्धेस्त्रिकूटो न लोठे W परिदलि[illegible] लीटे I_2 परिदलितोऽब्धेस्त्रिकूटेन लोढे Sc ल्यब्लोपे पञ्चमी अब्धिमारभ्येत्यर्थः added along margin, Sc.

प्रविश्यापटीक्षेपेण सम्भ्रान्ता त्रिजटा[1] । परित्ताअदु परित्ताअदु[2] कणिट्ठ-मादामहो[3] ॥

इति सोरस्ताडनं पतति ॥

माल्य॰ । वत्से अलं [4]कातरतया । किमिदमुच्चैरत्याहितम् ॥

त्रिज॰ । उत्थाय[5] । कणिट्ठमादामह । किं कहेमि[6] मन्दभाइणी[7] ।

5 एसो खु[8] को वि दुट्ठवाणरो[9] सअलं[10] विढज्जिअ[11] णअरं खणमेत्तएण[12] तिक्ख[13] ॥हरणिक्खेवविक्खित्तविविहरक्खसलोओ अक्खेण[14] क्खु[15] कुमालएण अणुवन्धिज्जमाणो[16] तस्सिं[17] कदन्तलीलं[18] कदुअ झत्ति णिक्कन्तो[19] ॥[20]

---

[1] प्रविश्य पटीक्षे॰ corr. to प्रावश्यापटाक्षे॰ B [illegible]॰ K प्रविश्य पटाक्षे॰ E, Sc, I_2 प्रविश्य पटक्षे॰ corr to प्रविश्य पटाक्षे॰ W

[2] परित्ताअदु B, E परित्ताअदु२ K, I_2 परित्तोअदु२ Sc परित्ताअदु२ changed by rev. to परित्तोअदु२ W.

[3] [illegible] K, Sc काणिट्ठमादामहो I_2 कानट्ठमादामहे. W कणिट्ठमादामह E मातामहो only K The *chāyā* परित्रातुं कानष्ठमातामहः along margins, W, Sc

[4] कातरतया B, K, Sc, I_2 कातरया W करितया E.

[5] उत्थाय om. B only.

[6] कहीमि B only. [cett.

[7] ॰भारणी B ॰भाणी I_2 ॰भाइणी

[8] क्खु E खु cett

[9] ॰वाणिरा I_2 ॰वाणसो W ॰वाणरो cett.

[10] सअलां B सयलं E सअलं cett

[11] [illegible] E, I_2 विढज्जिअ Sc विगज्जेअ B विठज्जिअ K विडस्सिअ W.

[12] ॰मत्तेप्रणे corr to ॰मत्तेण B ॰मेत्तएण cett.

[13] तिरक्खणह[illegible]॰ K ॰त्ति-क्खणहरिणिक्खेवविक्खित॰ E तिरकणह-रणिरकेवविखि (corr fr. ॰विरिक) त्त॰ B तीरककखण [illegible]णीखेवविखित्त॰ W, Sc तिरकखणहरिणीवेव विंखित्ता॰ I_2

[14] अरकेण I_2, K अक्खणे E अककिन Sc अखेण W

[15] खु W, K क्खु Sc वु I_2 क्खु om. E.

[16] ॰वन्धिज्ज॰ K, W, Sc ॰वन्धिज॰ I_2 ॰वत्स्स॰ E.

[17] तस्सिं B, K तस्सि E, W, Sc तम्मिं I_2

[18] कदन्तलीलं W, Sc, I_2 कटन्तलीलं E अणज्जं instead, K

[19] णिक्कन्तो । अ । B णिकन्तो E णिवुत्तो W, Sc णिक्कन्तो I_2 णिव्वुत्तो K.

[20] The *chāyā* added क[illegible] किं कथयामि मन्दभागिनी॰ एष खलु कोऽपि दुष्टवानरः सकलमपि ¯ ¯ (धग्ध्वा instead, Sc) नगर क्षणमात्रेण ती[illegible]णी-क्षेपविक्षिप्तविविधराक्षसलोकोऽक्षेण खलु कुमारकेणानुबध्यमानस्तस्मिन् कृतान्तलीलां कृत्वा झटिति निवृत्तः W, Sc.

माल्य०। सखेदम्। किं नाम दग्धं नगरम्। हतोऽक्षः कुमारः। अपि को नामायं कपिः स्यात्। सस्मरणम्[1]। उक्तं च[2] चारकेण हनू[3]मानवा[4]चीं दिशमिति। अहह।

तूलदाहं [5]पुरं लङ्कां दहतैव हनूमता।
5 अपि लङ्कापतेस्तीव्रः प्रतापो निरवाप्यत ॥ ५॥

वत्से अपि तेन सीताप्रवृत्तिरुपलब्धा ॥

त्रिज०। कणि[6]ट्ठमादामह पुरदो जेव्व[7] को वि मक्क[8]डपरमा[9]णू तीए सह[10] मन्तअन्तो दिट्ठो। तीए वि उ[11]म्मोचिअ केसाहरणं अहिण्णाणं ति[12] से[13] हत्थे समप्पिदं। एत्तिअं जाणामि ॥

10 माल्य०। किं न पर्याप्तम्। साशङ्कम्। एकेनैव कपिपरमाणुना तावदेवमनुष्ठितम्। एवं परःशताः कोट्यः श्रूयन्ते सम्प्रति सुग्रीवभुजबलपरिपालिते कपिसर्गे ॥

त्रिज०। सवि[14]तर्कम्। कहं तारिसी सुउमारदंसणा वि [15]सुसिणिद्ध-व्वाहारा वि[16] माणुसी वि सीदा अम्हाणं रक्खसाणं पि[17]
15 रक्खसी जादा ॥

---

[1] स्मरणं नाटयित्वा for सस्मरणम् E only

[2] च चारकेण K, W, Sc, I$_2$ चारकेण only E चापसर्पेण B.

[3] हनु० for हनू० E only.

[4] प्राचीं दिशमिति for अवाचीं दिशमिति E only.

[5] पुरीं for पुरं E only.

[6] कनिट्ठ० K only.

[7] ज्जेव Sc जेव्व cett

[8] मक्कड० K, E, Sc, I$_1$ मक्कट० B मक्कण्ड० W.

[9] ०माणु for ०माणू E only

[10] सह B, E, K समं W, Sc स I$_2$

[11] दुःमोचिअ for उम्मोचिअ E only

[12] ति om. E only

[13] से B, K तस्स E, W, Sc स I$_2$

[14] सविमर्षं B सवितर्कं cett

[15] सुसिणिद्धवाहारा K, W, Sc, I$_2$. Orig. सुसिणिद्धवाहारा; but ि of सि has been marked by rev. as intended to be omitted, B सुसिणध्धव्वाहारा E.

[16] व्वि E वि cett.

[17] All MSS. read वि.

माल्य॰। वत्से युज्यतेऽपि ।[1]

पतिव्रतामयं ज्योतिः शान्तं दीप्तं[2] च घुष्यते ।

विमृश्य। अथवा[3] किं नाम सा वराकी ।

दुष्कर्मणां परीपाकः[4] स्वेषामेवैष[5] दीप्यते ॥६॥

5 त्रिज॰। कणिट्ठमादामह[6] पढमं[7] खु दण्डकारण्ण[8]पेरन्त[9]परिट्ठिदवि[10]-विहमहीहरप्पदेसेसु[11] णिवासो जेव्व[12] अम्हाणं रक्खसाणं विहारो[13] क्खु णिखिलम्मि जम्बूदीवे[14]। सम्पदं खु[15] इह णअरे वि अक्खमो[16] णिवासो। का[17] गदी। को पडिआरो[18] ॥

माल्य॰। वत्से किमेवमतिकातरासि। पश्य।

10 दुर्गोऽयं[19] च त्रिकूटस्तदुपरि नगरं सप्तधातुप्रकार[20]-

प्राकारं दुस्तरैषा[21] निरवधिपरिखाप्यब्धिर[22]भङ्गुषोर्मिः[23] ।

---

[1] यतः add B only.

[2] दीपं च पुष्यसे for दीप्तं च घुष्यते E.

[3] अथ for अथवा K only

[4] परिपाकः E only

[5] स्वेषामेवैष B, E, K स्वेमामैवेष I_2 स्वेयमेवैष W, Sc

[6] कनिट्ठ॰ E only.

[7] पहमं B पढं E पठमं K पढमं W, Sc, I_2 Along margin by rev. 'The Rakashasas once people[d] Jamb-Dwipa—if now driven from Lanka where are they to go', W.

[8] ॰कारण्य॰ for ॰कारण्ण॰ K only

[9] Orig ॰पेरन्त॰, but changed to ॰परन्त॰ by rev, B ॰पेरन्त॰ cett.

[10] ॰परिच्छिद॰ B ॰परिट्ठिदं E ॰परिट्ठिद॰ cett

[11] ॰विविह॰ om E ॰विंह॰ K ॰विविह॰ cett.

[12] ज्जेव्व B ज्जेव E जेव्व K, W, Sc, I_2.

[13] विहारो B, E, K विहारा W, Sc विहोरा I_2

[14] जम्बूदीवे B जम्बुदीवे E जम्बूदीपे K, Sc, I_2 जम्बूद्दीपे W.

[15] खु B, K, W, I_2 क्खु E, Sc

[16] अक्खमो K, E, Sc अववमो I_2 अखमो W.

[17] गदी E, K गई B, Sc गइ W गरी I_2

[18] पडी॰ for पडि॰ E only

[19] दुर्गोऽयं च त्रिकूट॰ E दुर्गं सोऽयं त्रिकूट॰ B दुर्गोऽय चित्रकूट॰ K, W, Sc, I_2

[20] सप्तधातुर्प्रकारं E only

[21] दुर्गमेषा for दुस्तरैषा E only

[22] ॰प्यब्धि॰ for ॰प्यब्धि॰ I_2 only

[23] ॰रभ्रङ्कुर्षोभिः E only.

विमृश्य । अथवा किमनेन ।

दोर्दण्डा एव दृषद्द्रिपुदलनमहासत्त्वदीक्षाप्रतीक्षा[1]रक्षोनाथस्य

वामाक्षिस्पन्दनं सूचयन्[2] । सव्यथम् ।

किं[3] नो विधिरिह वचनेऽप्यक्षमो दुर्विपाकः ॥ ७ ॥

5 वत्से वत्सस्य कुम्भकर्णस्य निद्रापगमसीम्नः कियदवशिष्टम् ॥

त्रिज॰ । कणिट्ठमादामह अस्सिं[4] जेव्व[5] कसणचउद्दहीदि[6]अहे चउत्थो मासो [7]परिसमत्तो ॥

माल्य॰ । कथमद्यापि विप्रकृष्टतमः किल[8] प्रबोधकालः । सस्मरणम्[9] । विमृश्यमाने तु दिष्ट्या कनिष्ठवत्स एव दूरदर्शी यस्या[10]विमृश्यका-

10 रितापि[11] शुभोदर्का । सुबहुशोऽप्यभिसन्धीयमाने कुलप्रतिष्ठातन्तुं तमेवोत्पश्यामि ॥

त्रिज॰[11a] । ससम्भ्रमम् । कणिट्ठ[12]मादामह हद्धी[13] हद्धी । सन्तं पावं पडिहद[14]ममङ्गलम् ॥

माल्य॰ । किमिति ॥

---

[1] ॰दीक्षाप्रतीक्ष्या B, I_2 ॰दीक्षाप्रतीक्षा K, E ॰दीक्षाः प्रतीक्ष्या Sc ॰दीक्ष्या प्रतीक्ष्याः corr by rev to दीक्षा प्रतीक्षाः W.

[2] सूचयित्वा for सूचयन् E only.

[3] Lacuna for किं नो B

[4] अस्सिं B, K अस्सिं W, Sc, I_2 आस्सि E

[5] ज्जेव B ज्जेव्व K जेव्व E, W, Sc, I_2

[6] ॰चउद्दसी॰ B only

[7] परि om E only

[8] किल om. B only

[9] स्मरणः for सस्मरण E only

[10] यस्याविमृ॰ B, E, K, I_2 यस्य विमृ॰ W, Sc.

[11] प्रायः add B only

[11a] त्रिज॰ । . . किमिति (l 14 below) om K only.

[12] कणिट्ठ॰ E only.

[13] हद्धी२ B, W हद्धी Sc, I_2 हध्धि and र for २ E.

[14] पडिहत॰ E only

चिज॰। कण्णिट्ठमादामहस्स अञ्जं णाअवअणोवण्णासो[1] अस्सिं[2] जेव्व[3] [4]कस्सिं [5]अमङ्गले ज्जेव्व[6] विस्सन्तो[7] ॥

माल्य॰। वत्से न[8] तदनुसन्धायोक्तम्। एवं किलावसीयते। यतः

न कुत्राप्यन्यत्र प्रबलभवितव्यादयमहो

5 विशुद्धो नीत्यध्वा[9] पतति न च तत्पान्थधिषणा[10]।

यथा स्वैरं[11] भ्राम्यन्निरवधि वियत्यस्तशिखरं[12]

व्युदस्यायं[13] भास्वांस्तदनुगतघस्रार्चिरपि सा ॥८॥

तदत्र प्रतीकारेषु केवलमतिसन्धानजृम्भितमवशिष्यते[14]। कृत-मनेन[15]। वत्से अवैषि किमुपक्रमस्तावद्देवो[16] दशकन्धरः ॥

10 चिज॰। कण्णिट्ठमादामह सामी[17] खु[18] सम्पदं सव्वतोभद्दं[19] णाम अट्टालअं[20] आरुहिअ तीए रक्खसकुलकालरत्तीए अधिट्ठिदं असो-[21]

---

[1] णायवअणोवणासो B णाअवअणोव-ण्णासो K, W, Sc णांववअणोवण्णासो E णाअवअणोवसासो I_2

[2] असस्सि B असस्सिं K अणंसिं E अण्णस्सिं W, Sc, I_2

[3] ज्जेव B जेव्व K ज्जेव्व E, W, Sc, I_2

[4] कस्सि I_2 कस्सिं K कस्सिं cett

[5] वि add. B only

[6] ज्जेव B ज्जेव्व K जेव्व W, Sc, I_2 जेव E.

[7] विसंत्तो B विसन्तो E विस्सन्तो cett

[8] न तदनुसन्धायोक्तं K, E, I_2 तदनु-सन्धाय नोक्तं B नैतदनुसन्धायोक्तं Sc नैतदननुसन्धायोक्तं W

[9] विशुद्धो नीत्यध्वा K, B विशुद्धो मीत्यध्वा E विशुद्धैवोत्पत्त्या W, Sc वि-शुद्धेनोत्पथ I_2.

[10] तत्पान्थ॰ B, K तत्पाथ॰ I_2 तत्पाप॰ E, W, Sc.

[11] स्वैर for स्वैरं E only.

[12] विपर्यस्त॰ E only

[13] व्यदस्या॰ E only

[14] केवलमति॰ B, K, I_2 केवलं मति॰ E, W, Sc.

[15] ॰मेतेन for ॰मनेन K only

[16] ॰द्देव॰ for ॰द्देवो W only.

[17] सामि E only.

[18] खु B, E क्खु K, W, Sc, I_2

[19] सव्वतोमद्दअं B सव्वतोभद्दं K, I_2, Sc सत्तवोभद्दं E संव्वत्तोभद्दं W

[20] अट्टालअं B अन्दोलअं K अट्टालअं E अट्टालअं Sc अवलअं W अट्टानअं I_2

[21] असोकवणिकं B असोअवण्यअं E असोअवणिअं K, W, Sc, I_2

अवणिअं जेव्व[1] पुलोअन्तो[2] चिट्ठदि । अस्सं[3] च[3a] । इदोहिंमुहं[4] पउत्ताए[5] एसा पउत्ती[6] सुदा । एदं णअरवुत्तन्तं अणुहविअ[7] किं पि[7a] दुम्मणाअन्ती[8] सामिणी[9] देवं[10] पडिवोहेदुं[11] तहिं जेव्व[12] पत्थिदत्ति[13] ॥

5 माल्य० । वत्से स्त्रीत्वेऽपि वरं सा खलु देवी[14] मन्दोदरी यन्मतिः प्रतिबोधनायोत्ताम्यति[15] । न पुनर्देवो यः प्रतिबोधितोऽद्यापि[16] न बुध्यते । तदेहि तावदभ्यन्तरं प्रविश्य प्रणिधिकृत्यं[17] विचारयामः ॥

इति निष्क्रान्तौ ॥

॥ विष्कम्भकः[18] ॥

10 ततः प्रविशति सोत्कण्ठो रावणः ॥

रावणः । सीतां विभाव्य ।

मुखं[19] यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्चले लोचने
किं त्पलकदम्बकैर्यदि तरङ्गभङ्गी[20] [21]भ्रुवौ ।

---

[1] ज्जेव B जेव्व cett

[2] पुलोअन्तो B, K पुलोयंवो E पुलोअतो W पुलोअत्तो Sc, I₂

[3] अस्सं E अणं K, Sc, I₂ Prob अस्सं changed to अणं W.

[3a] अ all MSS

[4] इदोहिंमुहं B, E, K इहिंमुहं W, Sc, I₂

[5] पउत्ताए एसा K, E पवुत्ताए मये एसा B उपता एसा W, Sc उम्मत्ताए एसां I₂

[6] पउत्ति E पउती Sc पउत्ती cett

[7] °हवि for °हविअ B only

[7a] वि all MSS

[8] °अन्ती K, E, W, Sc °एती B °एअन्ती I₂

[9] सामणी B सामिणी K, E, Sc सामीणी W सामिणि I₂

[10] देवं om W, Sc, I₂, B only.

[11] पडिवोधेदुं B पडिवोहिदुं E पडिवोहेउं W, Sc, I₂ पडिवोहिदु K.

[12] जेव्व all.

[13] °देत्ति K, I₂ °देति E, W, Sc

[14] देवी om E only

[15] प्रबोध° for प्रतिबोध° E only.

[16] प्रतिवोवितोऽप्यद्यापि B प्रतिबोधितोऽपि E प्रतिबोधितोऽद्यापि K, W, Sc प्रविबोधितोऽद्यापि I₂

[17] प्रणिधी° E only

[18] मिश्रविश्रम्भकः B विष्कम्भकः cett.

[19] मुख्यं W only.

[20] °भङ्गि B only.

[21] भ्रुवोः K only.

किमात्मभवधन्वना यदि सुसंयताः कुन्तलाः
किमम्बुवहडम्बरैर्यदि तनूरियं किं श्रिया ॥ ९ ॥

सस्मरणोल्लासम्। अहो हलमुखविनिर्भिन्नविश्वम्भराविर्भूतयोषिद्रत्नमनुबध्नता मम मनोरथेन चिराय फलितम्। विमृश्य। अनुकूलस्य विधेः किलायं विलासः। सगर्वम्। अथवा क एष विधिरपि।

पिष्ट्वा ब्रह्माऽभस्मादथ भुवनविभागान् व्युदस्यापि किंचिद्
ब्रह्माणं चाधिकृत्याप्रतिमरुचिभरं स्वं प्रतापं यशश्च।
सूर्येन्दू संविधाय स्वयमधिकतरं निर्वृतः स्यामहं चेन्
न स्यादालस्यदोषः सकरुणमथवा कोऽनुकम्प्येषु कोपः
॥ १० ॥

ततः प्रविशति मन्दोदरी चेटी च ॥

चेटी। इदो इदो भट्टिणी। एदं अट्टालअसोवाणमग्गदुआरअम्। ता आरोहदु भट्टिणी ॥

मन्दोदरी। सोपानारोहणं नाटयित्वा। रावणं निरूप्य। कहं एसो महारा-

---

[1] °म्बुवह° B, E, K, I_2 °म्बुरुह° W, Sc.

[2] °मनुबध्नता B, E, K, I_2 °मनुभवतो W, Sc.

[3] विलासः B, K विश्वासः E, W, Sc, I_2.

[4] °भागान् B, E °भागान K °भागात W, Sc, I_2.

[5] कञ्चि° for किञ्चि° K only

[6] °भरं B °तरं cett.

[7] अर्केन्दू B सूर्येन्दू cett

[8] च om. B only.

[9] इदो२ B, E, K इदो W, Sc, I_2

[10] भट्टिणी B, E, Sc भट्टिणी I_2 भट्टिनी W भट्टिदाणी K.

[11] अट्टालअ° K अट्टाल° B, E अट्टालअ° I_2 अराजअ° Sc अवलअं W.

[12] °सोअवाण° B °सोवाण° W, I_2 सोवाण K, E, Sc

[13] °दुवारं B °दुआअं K °दुआरअं E, Sc °दुआरंअं W °दुआरअ I_2.

[14] ता B, E, K, I_2 तं W, Sc.

[15] भट्टिणी B, E, K, Sc भट्टिणी I_2 भट्टिनी W.

[16] °राय° for °राअ° B only.

अदसकन्धरो[1] उववि[2]ट्ठो चिट्ठ[3]दि । निर्वर्ण्य । कहं असोअवणिआसम्मु[4]हं पुलोएदि[5] । सखेदम् । कहं ईरिसे[6] वि[7] रिउ[8]वक्खाहि[8a]ओए सम्पत्ते रा[9]अकज्जणिर[10]वेक्खो लक्खी[11]अदि महारा[12]अदस[13]कन्धरो । इति उपसृत्य । जेदु जेदु महारा[14]अदसक[15]न्धरो ॥

5 राव० । आकारसंवरणं नाटयित्वा । कथं मन्दोदरी । इति पार्श्वे समुपवेशयति ॥

मन्दो० । तथा कृत्वा । महारा[16]अ किं एत्थ चिन्तिदम् ॥

राव० । कुच ॥

मन्दो० । [17]रिउ[18]वक्खाभिओए[19] ॥

10 राव० । सोत्प्रासम् । कथं रिपुस्तत्पक्षस्तदभियोगश्चेत्यश्रुतं श्राव्यते देव्या ।

[20]योऽहं द्वाभ्यां भुजाभ्यां मृधभुवि युगपन्मत्तदिग्दन्तिदन्तान्
रुध्वा दोर्भिश्चतुर्भिः सरभसं[21]पतितान्दिक्पतीनप्यरौत्सम् ।

---

1 ०कन्दरो E only
2 उवट्ठिदो W उवचिट्ठो B उववि‌ट्ठो cett
3 चिट्ठदि B, E, K, I_2 वट्टदि W, Sc
4 ०सम्मुखं B only सम्मुहं cett
5 पुलोविदि for पुलोएदि E only.
6 इरिसे for ईरिसे E, Sc only
7 वि om. E only.
8 रिवु० B रिउ० cett.
8a ०[illegible] all
9 राय० for राअ० B only.
10 ०णिक्खेवो Sc ०णिखेवो W णिरवेक्खो cett.
11 लकीयदि B लक्खीयदि E लक्खीअदि cett.
12 ०राय० B ०राअ० E, K, Sc, I_2 ०राजाअ० corr to ०राअ० W
13 ०दश० for ०दस० Sc, I_2 only.
14 ०राय० for ०राअ० B only.
15 ०दसकन्धरो B, K, W, I_2 ०दसकन्दरो E ०दशकन्धरो Sc.
16 ०राय० for ०राअ० B only
17 एत्थ add. B only
18 रिवु० B रिउ० K, W, Sc, I_2 वु० E
19 ०पक्खाभियोए B ०वक्खाभिआए E ०पक्खाभिओए W, Sc, I_2 ०क्खाभिओए K
20 द्वाभ्यां for योऽहं B only.
21 सरभसपतितान् B, E, K सरभससमपितान् W, Sc सरभसपरिततात I_2.

दीप्यद्[1]वज्रादिचण्डप्रहरणपतनक्षुण्णवक्षस्त्वचो मे
तस्यापि प्रातिभव्या[2]द्रिपुरिति कलितः कोऽप्यपूर्वः
प्रमादः[3] ॥११॥

भवतु । तथापि श्रोतव्यम् । देवि स कः ॥

मन्दो० । [4]णिखिलवलीमुहचक्काणुगदसुग्गीवग्गेसरो[5] [6]सहकणिट्ठो दासरही[7] रामो त्ति[8] सुणीअदि ॥

राव० । किं सहानुजस्तापसः । देवि किं[9] तेन तैर्वा ॥

मन्दो० । महाराअ समुदाओ खु[10] सङ्कीअदि[11] । अवरं च[11a] । साअरवेलासु[12] सेसं[13] विणिवेसिअ[14] आहूदो णेण साअरो ण णिग्गदो भवणादो । तदा तु । संस्कृतमाश्रित्य ।

प्रायुङ्क्ता[15]स्त्रं स किञ्चिज्जलनिधिकुहरे यन्महिम्ना क्षणार्धा[16]-
दावृत्या[17]वृत्य चक्रभ्रममखिलमभूत् क्काथतः[18] शोणमम्भः ।

---

[1] दीप्य० K, W, Sc, I_2 दृप्य० E स्फूर्ज० B

[2] प्रातिमल्या० for प्रातिभव्या० E only.

[3] प्रवादः B प्रमादः K, E, I_2 प्रसादः W, Sc.

[4] णिखिल० K, W, I_2 निखिल० B, E णिखल Sc.

[5] सुग्गीवग्गेसरो B, K सुग्गिवाग्गेसरो E सुग्गीवअग्गेसरो W, Sc सुग्गिवग्गेसरो I_2

[6] सकणि० for सहकणि० E only

[7] ०थी for ०ही B only

[8] त्ति B, K, Sc, I_2 ति E, W

[9] किं तेनं ते तैर्वा सः B किं तेन तेन तैर्वा E किं तेन तैर्वा K किं गतेन ते तैर्वा सः Sc, I_2 किं गतेन ते तैर्वा सः corr to किं तेन ते तैर्वा सः W.

[10] खु B, E, K क्खु W, Sc, I_2.

[11] ०यदि for ०अदि B only.

[11a] अ all MSS.

[12] साअरं वेलासुं B साअलेखासु E साअरवेलासु K, W, Sc, I_2

[13] सेस B, K सेसं E सेसा I_2 सेवं W सो Sc.

[14] सण्णिवेसिअ for विणिवेसिअ E only

[15] प्रायुक्ता० B, E प्रायुङ्क्ता० K, W, Sc, I_2.

[16] चपा० for चणा० Sc only.

[17] ०दावृत्य व्यक्तचक्रभ्रम० E ०दावृत्यावृत्य चक्रभ्रम० cett.

[18] कथतः for क्काथतः E only.

उन्मूर्छन्नक्रचक्रं झटिति परिदलत्कच्छपौघं प्रमुह्यद्-
भूयःपाथोमनुष्यं स्फुटद[1]तुलरवं प्रस्फुरच्छङ्खशुक्ति ॥१२॥

राव॰। सावज्ञम्। किं ततः ॥

मन्दो॰। महाराअ[2] तदो अ पुङ्खमेत्तपेक्खि[3]ज्जमाणतिक्खसरणि-
5 अरपम्हलिदसरीरेण[4] साअरेण[4a] णिक्कमिअ सलिलादो सवाद्वडणं[5]
अब्भत्थिअ मग्गो उवदिट्ठो। साहसिएण उण तेण[6] साहिज्जदि[7]
त्ति सुणीअदि[8] ॥

राव॰। सहासम्। अस्तु। श्रूयते। देवि कीदृशः ॥

मन्दो॰। महाराअ[9] वलीमुहसहस्साणीदेहिं महीहरेहिं सेदू णि-
10 म्मीअदि[10] ॥

राव॰। देवि विप्रलब्धासि केनचित्। अकलितगाम्भीर्यमहिमा
किलायं पाथोनाथः[11]। पश्य[12]।

[13]जम्बूद्वीपेऽथवान्येषु द्वीपेष्वपि महीधराः।
यावन्तस्तैः कुक्षिकोणोऽप्यस्य न भ्रियते[14] किल ॥१३॥

---

[1] ॰दतुलगिरिप्रस्फुरच्छङ्ख॰ B ॰दतुलरवं प्रस्फुरच्छङ्ख॰ K ॰दतुलखप्रस्फुटच्छङ्ख॰ E, I_2 ॰दतुलरवं प्रस्फुटच्छङ्ख॰ W, Sc.

[2] ॰राय for ॰राअ B only.

[3] पेखि॰ for पेक्खि॰ W only.

[4] ॰सरीरे B सरीरेण cett.

[4a] साअरेण om. all but K, E

[5] ॰पडणं for ॰वडणं K only.

[6] तेन for तेण I_2 only.

[7] साहिज्जदि त्ति K साहि इविन्ति B साहिज्जविती E साहिज्जवित्ती W साहिज्जविन्ति I_2 साहिज्जविति Sc.

[8] सुणीअदि B, K, W, Sc मणीअदी E मणीअदि I_2.

[9] ॰राय for ॰राअ B only

[10] णिम्मीयदि B णिम्मीअदि K, W णिम्मोअदि Sc, I_2 सी.. [illegible] E.

[11] पाथःपतिः B पाथोनाथः cett.

[12] पश्य om. all but B, K.

[13] जम्बु॰ for जम्बू॰ E only

[14] ध्रियते W, Sc म्रियते I_2 ध्रिये K ध्रियते B क्रियते E.

अपि च। साहसिकेनेति वदन्त्या देव्या विस्मृतप्रायं[1] जगत्यन्यो[2] ऽपि साहसिकः। मत्साहसे तु

उत्पुष्यत्[3] ऽधमनिस्फुटप्रसर्पत्-
प्रत्यग्रक्षतजझरीनिवृत्तपाद्यः।
5 हर्षाश्रुप्रचुरमधुस्मितस्फुटश्री-[4]
वक्त्राब्जार्चितचरणः शिवः प्रमाणम् ॥१४॥

मन्दो॰। महाराअ[5] ओधारेहि[6] किं पि[6a] असारिसी[7] रअणा[8] कस्स[9] वि[10] वलीमुहस्स हत्थप्फंसादो[11] उवरि जेव्व[12] चिट्ठन्ति[13] ते महीहरा जलम्मि त्ति[14] ॥

10 राव॰। सशिरःकम्पम्। इदं तदप्रतीकार्यं[15] मौग्ध्यमबलानां यद् ग्रावाणोऽपि प्लवन्त इति। देवि किं बहुनोक्तेन[16]।

श्रुतं मे[17] जानाति [18]श्रुतिकविरथाङ्गां सहचरः
स शच्या धैर्यं चाशनिरथ यशोऽदस्त्रिभुवनम्।

---

[1] विस्मृतंप्रायः B, E, K विस्मृतप्रायः Sc, I_2 विस्मृतप्रायः corr. by rev. to विस्मृतप्रायं W.
[2] जगत्यन्योऽपि साहसिकः om. all but B
[3] उत्पुष्प॰ B, I_2 उत्पुष्य॰ E, W, Sc, K
[4] ॰श्रीवक्त्रा॰ W, B ॰श्रीर्वक्त्रा॰ K, E, Sc, I_2
[5] ॰राय for ॰राअ B only.
[6] जं add E only.
[6a] वि all MSS.
[7] असारिसी B, E, K अणारिसी W, Sc अणा I_2.
[8] रआगा B रआणो E रअणा K, W, Sc रअणा om. I_2
[9] कस्य for कस्स W only
[10] वि om E only.
[11] हत्थप्पसादो B हथ्थप्पुंसादो E, K हत्थपुंसदो Sc हत्थपुणदो W हत्थपुसादो I_2
[12] जेव्व E, W, B ज्जेव्व K, Sc, I_2
[13] चिट्ठन्ति B चिट्ठण्ड्ि E चिट्ठन्दि K, W, Sc चिट्ठन्दि I_2.
[14] त्ति B, K, I_2 ति E, W, Sc.
[15] ॰प्रति॰ for ॰प्रती॰ K only.
[16] बहुना for बहुनोक्तेन K only.
[17] जानाति मे for मे जानाति E only.
[18] शिवगुरु॰ for श्रुतिकवि॰ K only.

बलं कैलासाद्रिः किमपरमहो साहसमपि
क्षरत्कीलालाम्भःस्नपितचरणः खण्डपरशुः ॥१५॥

नेपथ्ये महान् कलकलः ॥

मन्दो॰। महा[1]राअ परित्ता[2]एहि परित्ताएहि। इति सत्रासमुदीर्यते॥

5 राव॰। देवि[3] अलं शङ्कया॥

पुनर्नेपथ्ये। भो भो लङ्काद्वाररक्षिणो रा[4]क्षसाः।

दत्त[5] द्वाराणि तूर्णं सर[6]लतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च
क्षेप्यं[7] तच्छस्त्रजातं तदुपरि नयत स्वान्य[8]योश्चावधत्त।
नीरुन्ध्वं[9] निर्यि[10]यासून् शिशुयुवतिजना[11]न् वीव[12]धांश्चाद्रियध्वं
10 प्राप्तः सुग्रीवमुख्यप्लवगपरिवृतः[13] सानुजो रामभ[14]द्रः
॥१६॥

नेपथ्येऽर्धप्र[15]विष्टा प्रतीहारी[16]। भट्टा एसो पडिहारभू[17]मीए चिट्ठदि सेणा[18]वदी पहत्थो वि[19]ण्णविदुकामो॥

---

[1] ॰राय for ॰राअ B only

[2] परित्ताएहि२ B, E, K, I_2 परित्ता-हि२ W परिताहि२ Sc.

[3] देवि om. K only [W, Sc.

[4] राक्षसाः B, E, K, I_2 राक्षसगणाः

[5] दत्तं for दत्त I_2 only

[6] सरलतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च B, K, I_2 सरलतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च W सर-लतरगुरुरश्मसारार्गलाश्च Sc सरलतगु-रुरश्मरार्गलाश्च E

[7] क्षेप्यं तच्छस्त्र॰ B क्षेप्यं तच्छत्र॰ E क्षिप्यं तच्छस्त्र॰ I_2 क्षिप्यन्तां छस्त्र॰ W क्षिप्यन्तां शस्त्र॰ Sc क्षिप्रं तच्छस्त्र॰ K

[8] स्वान्ययोश्चा॰ B, E, K, I_2 स्वान्य-योंश्चा॰ Sc स्वान्यपीं-ा॰ W

[9] नीरुन्ध्वं B रुन्धध्वं E, W, Sc, I_2 रुन्धध्व K.

[10] निर्यियासून् B, E निर्वियासून् I_2 निर्विषासून् W, Sc स्वान्वियासून् K

[11] जना for जनान् E only

[12] विवधांश्च for वीवधांश्च E only.

[13] ॰वृतः B, E, K ॰हृतः W, Sc ॰द्रुतः I_2

[14] ॰भद्रः K, E, W, Sc, I_2 ॰चन्द्रः B

[15] ॰र्धप्र॰ B, E, K, I_2 ॰र्धंप्र॰ W, Sc.

[16] २ add E only.

[17] भूमीए B, E, K भूमिए W, Sc, I_2.

[18] सेणा ढ्डि and below it पदि B सेणावदि E सेणावई Sc, I_2 सेणावइ W सेणावदी K.

[19] विसविदु॰ orig, but prob. ि of विदु is intended to be dropped, B विसविदु॰ E, K विणविदु॰ W, Sc, I_2

रावº। कथं सेनापतिः प्रहस्तः। प्रवेशय॥

प्रतीº। तहा। इति निष्क्रान्ता॥

ततः प्रविशति प्रहस्तः॥

प्रहस्तः। अहो मनुष्यपोतस्य तावदत्यूर्जस्वलं चरितम्। तथा हि।

5 [1]भीमं गोष्पदवद्विलङ्घ्य[2] परितः कल्लोलमालाकुलं
पाथोनाथमुपेत्य मन्थर[3]तरं लङ्कानिबद्धेक्षणः।
स्कन्धावारमसौ निवेश्य विषमे सौवेलमूर्ध्नि स्वयं
कैश्चिद्वानरपुङ्गवैः परिवृतोऽध्यास्ते पुरः प्राङ्गणम्॥१७॥

पुरो[4] निरूप्य। कथमयं लङ्केश्वरः। [5]उपसृत्य। जयति जयति
10 लङ्केश्वरः॥

रावº। भद्र सेनापते किंहेतुरयं कलकलः॥

प्रहº। स्वगतम्। कथमद्याप्यनभिज्ञ एव देवः। भवतु। कार्यमात्रं
वि[ज्ञा]पयामि। प्रकाशम्।

पुरं निः[6]शेषघटितक[7]पाटद्वारमावृ[8]तम्।
15 रक्षा चाप्तैर्भक्तिमद्भिः कौणपैः परितः कृता॥१८॥

रावº। किमिति॥

प्रहº। स्वगतम्। कथं सैवावस्था। भवतु। प्रकाशम्। देव लङ्केश्वर।
मनुष्यपोतमात्रेण सानुजेन पुरी तव।
रुध्यतेऽद्य[9] यथा सा[10]रवीवधाद्यपि दुर्लभम्॥१९॥

---

[1] भीमं changed to भीष्मं W भीमं cett

[2] ºलम्भ्य for ºलङ्घ्य K only.

[3] मन्थरतरं W, Sc, I_2, B मन्थरतलं E शैलशिखरं K

[4] पुरो निरूप्य W, Sc, I_2, K, B पुरोऽवलोक्य E.

[5] उपसृत्य। जयति जयति लङ्केश्वरः om all but B

[6] विशेषº for निःशेषº B only

[7] ºकपाटº K, W, Sc, I_2, E ºकवाटº B

[8] ºवृत्तं for ºवृतं Sc only

[9] ºतेऽद्य K ºते स्म cett

[10] सारº B, E, K, I_2 सारं W, Sc.

प्रविश्य प्रतीहारी। भट्टा[1] एसो को वि वलीमुहो रामस्स[2] दूदो[3] त्ति[4] भणिअ[5] पडी[6]हारदेसे[7] चि[8]ट्ठदि ॥

राव॰। सावज्ञम्। वलीमु[9]खः। प्रवेशय ॥

प्रती॰। तहा। इति निष्क्रम्याङ्गदेन सह प्रविश्य। तं प्रति। एसो भट्टा[10]।

5 उवसप्प ॥

अङ्गदः। उपसृत्य। जयति जयति परमम[11]ाहेश्वरो लङ्केश्वरः ॥

राव॰। [illegible]ो भवान् ॥

अङ्ग॰। [12]नहि नहि ॥

[13]राव॰। तर्हि कस्य ॥

10 अङ्ग॰। लङ्केश्वर श्रूयतां योऽहं[14] यदर्थमागतश्च ॥

दृप्यद्राक्षसचक्रकाननमहादावानलस्याज्ञया
दूतो दाशरथेस्तदीयवचसा त्वामागतः शासितुम्।
सीतां मुञ्च भजावरोधनगृहद्वायादपुत्रान्वितः
सौमित्रेश्वरणी न[15] चेत्तदिषुभिः शासिष्यसे दुर्मदः ॥२०॥

15 राव॰। सहासम्। वलीमुखोऽपि वाचाटः। किं वक्तव्यम् ॥

---

[1] भट्टा K, W, Sc, B भट्ठा I_2 महाराअ E.

[2] रामस्स for रामस्स B only.

[3] दूतो B, E दूदो K, W, Sc, I_2.

[4] ति for त्ति E only.

[5] भणीअ E भसिअ W भणिअ cett

[6] पडि॰ for पडी॰ E only.

[7] ॰देसे B, E, K ॰देशे W, Sc, I_2.

[8] चिट्ठिदि Sc, I_2 चिट्ठदि cett.

[9] ॰मुखं for ॰मुखः W only.

[10] भट्टा उवसप्प K, Sc, I_2 भट्टा उपसप्प E भट्टा उवसर्प W भ[illegible]ुवसप्प B.

[11] ॰माहे॰ K, W, Sc, I_2 ॰महे॰ B, E.

[12] नहि B नहि नहि cett.

[13] राव॰। तर्हि कस्य। अङ्ग॰। om. E only.

[14] योऽयं for योऽहं E only.

[15] च for न E only.

अङ्ग॰। अहं यत्किञ्चित् स्याम्। त्वं तु सिद्धान्तमेवावधारय[1]।

तत्पादाब्जनखं[2] किं वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं नताः।

स्रष्टारस्तेऽद्य[3] मूर्धानस्तयोरभिमतं वद ॥२१॥

राव॰। सक्रोधम्। कः कोऽत्र भोः। यत्किञ्चिद्वादिनोऽस्य मुखं

5 संस्कुर्यात् ॥

प्रह॰। देव दूतः किलायम्। किमत्र क्रोधेन ॥

राव॰। एतन्मुखसंस्कार एव तपस्विनः प्रत्युत्तरीकरणम्[4] ॥

अङ्ग॰। उद्रोमकूपस्फुरणम्[5]अभिनीय[6]।

यथासङ्ख्यं[7] तीक्ष्णक्रकचविषम[8]क्रूरनखर-

10 प्रगल्भव्यापार[9]प्रमथितसिराबन्धशिथिलैः।

शिरोभिस्ते दिग्भ्यो बलिमनुपहृत्यैव किमहं

निवर्तेयं[10] स्यां चेन्न रघुपतिदूत्येन परवान् ॥२२॥

[11]इत्युत्प्लुत्य निष्क्रान्तः ॥

[12]राव॰। निरूप्य। अहो जातिसुलभं चापलमप्रतीकार्यम् ॥

15 प्रह॰। देव निदेशाक्षरमालिकापरिग्रहायोत्कण्ठते हृदयम् ॥

---

[1] ॰मेव धारय for ॰मेवावधारय B only.

[2] तत्पादाब्जनखस्ते वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं तव B तत्पादाडवन इवं कि वा तत्तीक्ष्णेषु मुने ताः E तत्पादाब्जनखं किं वा तत्तीक्ष्णेषु मुखं नताः K, W, Sc, I_2

[3] स्रष्टारोऽद्यैव B स्रष्टारतेद्य E स्रष्टारस्तेऽद्य corr. to स्रष्टारस्तेऽद्य W स्रष्टारस्तेऽद्य K, Sc, I_2.

[4] ॰त्तरीरकरणं B ॰त्तरीकरणीयं E ॰त्तरीकरणं K, W ॰त्तरीकारणं Sc, I_2.

[5] उपेद्रकूपः स्फुरण॰ E उद्रोमकूपस्फुरण॰ Sc उद्रोमकूपःस्फुरण॰ I_2 उद्रोमकूपस्फुरण॰ W, K, B.

[6] ॰मभिमीय for ॰मभिनीय B only

[7] ॰सख्यं for ॰सङ्ख्यं B only.

[8] ॰विषयम॰ for ॰विषम॰ B only

[9] ॰व्यापारं for ॰व्यापार॰ E only

[10] निवर्तेयं स्यां B, K निवर्तेयं स्या E निवर्ते यत्स्यां W, Sc, I_2

[11] इत्युत्प्लुत्य E, K इत्याप्लुत्य W, Sc इत्यप्लुत्य I_2 इत्यु B.

[12] राव॰। . . . निदेश॰ (l. 1, next page) om. K.

रा॰। किमत्रापि प्रष्टव्यो निदेशः[1]।

[2]चोट्यन्तामभितोऽर्गलानि भुवनप्रख्यातसारोद्धतैः
पाट्यन्तां परितो[3]ऽरराणि च परव्याक्षेपिभी[4] राक्षसैः।
[5]मण्ड्यन्तां रिपुघस्मरप्र[6]हरणालङ्कार[7]भङ्ग्या भुजाः
खण्ड्यन्तां च मुहुर्विवल्गनवृथो[8]त्थानोत्कटा मर्कटाः ॥२३॥

प्रह॰। यदाज्ञापयति महाराजः[9] ॥ इति निष्क्रान्तः॥

नेपथ्ये महान् कलकलः। सर्वे [10]ससम्भ्रममाकर्णयन्ति ॥

पुनर्नेपथ्ये।

[11]वध्यन्तेऽस्र[12]पपुङ्गवाः प्रति[13]भयाभोगैः प्लवङ्गाधिपै-
र्बध्यन्ते च वितर्दिकाः प्रतिदिशं कृत्तैरदो[14]मूर्धभिः।
छि[15]द्यन्ते च बहिःप्रपित्सव इमे मध्ये क्षुधान्धाः क्षणाद्
भिद्यन्ते पुरगोपुराः प्रतिदिशं क्षिप्तैश्च गण्डोपलैः॥२४॥

रा॰। [16]ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधमुत्थाय च। कथमेते तपस्विपक्षपाता-

---

[1] निवेशः for निदेशः E only.

[2] चोव्यन्ता॰ K, W, Sc, I_2 तोड्यन्ता॰ E भज्यन्ता॰ B

[3] ॰तोऽरराणि B ॰तो रणानि E, K, W, Sc, I_2.

[4] ॰भीमाक्षसैः for ॰भी राक्षसैः E only

[5] मथ्यन्तां W, Sc मण्ड्यन्तां cett

[6] ॰प्रहरणालङ्कारभङ्ग्या E, K ॰प्रहरणं। लङ्कारभङ्ग्या B ॰प्रहरणं विक्षोभ्य भङ्ग्या W, Sc ॰प्रहरणं विक्षोभ्यन्ते भङ्ग्या I_2

[7] After विक्षोभ्य W and Sc and after विक्षोभ्यन्ते I_2 add तद्देवि त्वमभ्यन्तरे प्रविश। अहमपि तावत् कैश्चिदलङ्कारचक्रैः (om. last चक्रैः I_2)

[8] ॰थोत्पानो॰ E ॰थोच्छ्रानो॰ Sc ॰थोत्थानो cett

[9] देवि for महाराजः E only.

[10] ससम्भ्रममा॰ E, K, Sc सम्भ्रममा॰ W सम्भ्रमा॰ I_2.

[11] बध्यन्ते I_2 बन्ध्यन्ते E वध्यन्ते cett.

[12] ॰स्रप॰ K, W, Sc ॰स्त्रेप॰ I_2 ॰स्तप॰ E ॰सुर॰ B

[13] प्रतिममंया॰ for प्रतिभया॰ E only.

[14] ॰रदो॰ corr to ॰रहो B ॰रदो cett

[15] क्षिप्यन्ते B छेद्यन्ते E छिद्यन्ते cett

[16] ऊर्ध्वमवलोक्यसक्रोधमुत्थाय च K ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधं E सक्रोधमुत्थाय ऊर्ध्वमवलोक्य च B ऊर्ध्वमवलोक्य सक्रोधमुत्प्रेक्ष्य च W, Sc, I_2

दनात्मज्ञा वासवपुरःसरा दिवौकसोऽपि मत्सरेण[1] विक्षोभ्यन्ते[2] ।
तद्देवि त्वमभ्यन्तरे[3] प्रविश । अहमपि तावत्

कैश्चिद्दोर्भिः प्रमत्तान् प्लवगपरिवृढान् दिक्षु विक्षिप्य दक्षै-
रन्यैः पिष्ट्वापि युद्धाभि[4]नयविधिनटौ[5] तौ तपस्विप्ररोहौ ।
5 शिष्टैः कृष्ट्वा[6] स्वचेतःप्रतिफलितवृथारम्भमात्रप्रविष्टान्
दुष्टांस्त्रैविष्टपानप्यपगतकरुणास्तैः[7] पिपर्मि[8] स्वकाराम्[9]
॥ २५ ॥

इति विकटं परिक्रम्य[10] निष्क्रान्तः ॥

ततः प्रविशति रथेन सपरिवारो वासवः सूतश्च ॥

10 [11]मातलिः । देव दिवस्पते[12] । यथा तावदधिलङ्घ्मेषः
संवर्त[13]प्रकटविवर्तसप्तपाथो-
नाथोर्मिव्या[illegible]भ्रमप्रचण्डः ।
निर्घोषः स्फुरति भृशं परःसहस्र[14]-
व्यावल्गत्प्रबलगतागतासप्तपाणाम्[15] ॥ २६ ॥
15 तथा तर्कये युयुत्सया निर्यियासति नक्तञ्चरचक्रवर्तीति ॥

---

[1] मत्सरेणो Sc मत्सरिणो W मत्सरेण cett

[2] विक्षुभ्यन्ते W, Sc विक्षोभ्यन्ते cett

[3] °भ्यन्तरं B °भ्यन्तरमेव E °भ्यन्तरे cett.

[4] °विनय° for °भिनय° K only.

[5] °गतौ E °नदौ I_2 °नटौ cett.

[6] क्लष्टान् B क्लष्टा I_2 कृष्ट्वा cett

[7] °करुणैस्तैः B °करुणारतैः E °करु-णास्ते I_2 °करुणास्तैः K, W, Sc.

[8] पिपर्मि B, E, K, I_2 बिभर्मि W, Sc.

[9] कारा स्याद्बन्धनालये add. along margin, Sc

[10] परिष्क्रम्य for परिक्रम्य B only.

[11] मातलिः om B only

[12] दिवस्य ते B, Sc दिवस्पते cett

[13] प्रलय by rev above संवर्त W.

[14] परैसहस्र° corr to परैःसहस्र B परःसहस्र° cett

[15] °सप्त° K, W, B °सप्तपा° E, Sc, I_2.

वास॰। सूत पश्य[1] पश्य।

दृढतरमभियोगं वीक्ष्य [2]रक्षोविनेता
सह तनुजसगर्भ[3]प्रेष्य[4]रक्षःसहस्रैः।
सरभसमरराशि द्रागपावृत्य विद्रा-
5 वितनिखिलवनौका निर्गतोऽयं नगर्याः ॥२७॥

शब्दश्रवणं नाटयित्वा। आः क एषः कौवेर्याः ककुभः क्वणत्कनक-किङ्किणीजालमा[5]लिना [6]विमानेन सरभसमित एवाभ्येति ॥

सूतः। निर्वर्ण्य। देव भवतैव गन्धर्वराज्याधि[7]पत्याभिषेककृतमहाप्रसादश्चित्ररथः ॥

10 [8]ततः प्रविशति विमानाधिरूढश्चित्ररथः ॥

चित्ररथः। जयति जयति देवराजः ॥

वास॰। गन्धर्वराज समरदिदृक्षानिर्भरं किं चेतः ॥

चित्र॰। तदपि[9] ॥

वास॰। किमन्यत् ॥

15 चित्र॰। अलकेश्वरनिदेशः ॥

वास॰। कीदृशः ॥

चित्र॰। [10]दुर्बाधो जनिदिवसान्मम प्रवृद्धः
कोऽप्याधिः प्रबलतमोऽथवा त्रिलोक्याः।
तस्येदं निधनदिनं विधेर्विलासात्
20 कल्याणी परिणतिरस्तु वान्यथा वा ॥२८॥

तदवगन्तुमहं प्रहितः ॥

---

[1] पश्य E पश्य२ cett.
[2] रक्ष्यो for रक्षो॰ I_2.
[3] ॰सगर्भ्य॰ for ॰सगर्भ॰ E only.
[4] ॰प्रेच्य॰ for ॰प्रेष्य॰ E only.
[5] ॰मौलिना B ॰मालिना॰ cett.
[6] विना विमानेन add. B only.
[7] ॰राज्याभिषेक॰ E ॰राज्याधिपत्याभिषेक॰ W, Sc, I_2, B ॰राज्याधिपत्याभिषेके K.
[8] ततः . . . चेतः। चित्र॰ om. E only.
[9] अन्यदपि add. W, Sc only.
[10] दुर्वादो E दुर्बाधो cett.

वास॰। सकुल्या[1]नामप्येष मनोरथः ॥

चित्र॰। किं चित्रम्। सहजाः किल ते मिथः शत्रवः। कृत्रिमतापि निधिपुष्पका[2]दिहरणवृत्तेन दुर्वृत्तस्य सुप्रथिता। अथवा[3]।

यावन्त्रि[4]लोक्यां किल जन्तुजातं
5 तत् सर्वमस्योद्धतदुश्चरित्रैः।
कदर्थितं श्रीरघुनन्दनस्य
प्रीत्या विधत्ते विजयप्रतीक्षाम् ॥२९॥

वास॰। निरूप्य। गन्धर्वराज यदिदमधित्यकान्तः[5] सुवेलाद्रेरकाण्ड एव प्रबलकिलकि[6]लाकोलाहलमुखरितहरि[7]न्मुखं वलीमुखचक्रम्[8]-
10 क्रममेवोच्च[9]लितं तथा मन्ये पतितमेव प्रहरणैरिति ॥

चित्र॰। देवराज पश्य[10] पश्य।

अयं रक्षोनाथः क्षितिधरशिरोबन्धुरतरे
रथे तिष्ठन् प्रष्ठः[11] प्रधन[12]रसनिष्णातमनसाम्[13]।
मुहुर्जीवाघोषैर्बधिरयति दिक्प्रान्तशिखरि-
15 प्रतिध्वाना[14]ध्मातैर्गगनविवराभोगमभितः ॥३०॥

---

[1] सकल्याना॰ E कुल्याना॰ K सकुल्याना॰ cett.

[2] ॰पु[illegible]कवृत्तेन दुर्वृत्तस्य B ॰पुष्पकादिहरणवृत्तैर्न दुर्वृत्तस्य K ॰पुष्प[illegible] दुर्वृत्त E ॰पुष्पकादिहरणवृत्तैर्दुर्वृत्तस्य W, Sc, I_2.

[3] अथवा om. K only.

[4] अथापि यावत् for यावन्त्रिलोक्यां K only.

[5] ॰कान्तः B ॰कातः cett.

[6] ॰किलकिल॰ E किलकिला॰ cett.

[7] ॰हरिन्मुखं E, W, Sc, I_2 ॰करिन्मुखं B [illegible] for कोलाहलमुखरितहरिन्मुखं K.

[8] ॰चक्रं समेवो॰ K ॰च[illegible]ममेवा॰ cett

[9] ॰च्चकितं E ॰च्चलितं cett.

[10] पश्य E पश्य२ cett

[11] पुरोगाग्रेसरप्रष्ठाग्रतःसरपुरःसराः added along margin, Sc

[12] प्रबलरस॰ B प्रधनरत॰ E प्रधनरस॰ K, W, Sc, I_2

[13] ॰मनसा E ॰मनसान् K ॰मनसां cett

[14] ॰नध्मा॰ E ॰नाध्मा॰ cett.

वास॰। गन्धर्वराज न तुलाधृतस्तावदनयोर्वीरसमयोचितः परिकरः। सावेगम्। सूत[1] सूत साङ्ग्रामिकं मे[2] रथमुपहर[3] रामभद्राय। अहमपि गन्धर्वराजाधिष्ठितं विमानमेवाधितिष्ठामि॥

इति तथा करोति॥

5 सूतः। यदाज्ञापयति देवराजः[4]॥ इति निष्क्रान्तः॥

चित्र॰। देवराज कथमप्रतिसन्धेयं[5] तुमुलम्। तथा हि।

रक्षोभिर्विपिनौकसां परिवृढैश्चारादपास्तक्रमं
मुष्टामुष्टि कचाकचि[6] प्रहरणप्रक्षेपमूढात्मभिः।
प्रारब्धं[7] रणकर्म दुर्धरमिथोनिष्पेषशीर्यद्वपु-
10 र्निष्ठ्यूतास्रझरीभिरेव[8] सरणिर्दुः[9]सञ्चराभूद्यथा॥३१॥

अपि च।

वीराणां रुण्डरुण्ड[10]प्रविघटनपटु[11]स्फार[12]दोर्दण्डखण्ड-
व्यापारक्षिप्यमाणप्रतिभटविकटाटोपवर्ष्म[13]प्ररूढः।
कूटः कोऽप्येष युद्धाजिरभुवि जरठ[14]श्चित्रकूटानुकारी
15 लीयन्ते यत्र शत्रुप्रपतनविवशाः कोटिशः शूरकीटाः॥३२॥

[1] सूत E सूत२ cett.

[2] मे om. E only.

[3] ॰मुपाहर B ॰मुपहर cett.

[4] देवः W देवराजः cett.

[5] ॰मतिसन्धेयं K, W, Sc, I_2 ॰मप्रतिसन्धेयं B ॰मसि सन्धयं E.

[6] ॰कच B ॰कचि cett.

[7] प्रारभ्भं K प्रारब्धं cett.

[8] ॰नदी॰ for ॰झरी॰ K only.

[9] सरिणी E सरणिर् cett.

[10] तुण्डतुण्ड॰ B रुण्डउण्ड॰ I_2 रुण्डतुं॰ E रुण्डतुण्ड॰ K, W, Sc.

[11] ॰पटल॰ E ॰पटु॰ cett.

[12] ॰स्फुरद्॰ E ॰स्फार॰ cett

[13] ॰वर्षा॰ for ॰वर्ष्म॰ E only

[14] जठर॰ B जरठ॰ cett.

वास॰। गन्धर्वराज इत[1] इतः।

प्रासंप्रोत[2]प्रवीरोल्वणरुधिरपरामृष्टबुक्काजिघत्सा-
धावद्गृध्राधिराजाप्रतिमतनुरुहच्छायया वारितोष्णाः[3]।
विश्राम्यन्ति क्षणार्धं प्रधनपरिसरेष्वेव मुक्ताभियोगा[4]
5 धीराः शस्त्रप्रहारव्रणभररुधिरोद्गारदिग्धाखिलाङ्गाः॥३३॥

इतोऽपि।

प्रतीक्षन्ते धीराः प्रतिमुखमुरोभिः[5] सरभसं
विपक्षाणां हेतीः[6] प्रतिनियतधैर्यानुभवतः[7]।
विदीर्ण[8]त्वग्भारा[9] दलितपिशिता[10]श्छिन्नधमनि-
10 प्रकाण्डास्थिस्नायु[11]स्फुटतरविलक्ष्यान्त्र[12]निवहाः॥३४॥

चित्र॰। देवराज अपूर्वोऽयं रक्षःपतेः सङ्ग्रामावतरणसर्गः।

तथा हि।

प्रेष्याः[13] सङ्ग्रामसीमन्यनुजशतवृतो[14] मेघनादोऽपि पार्श्वे
वामेऽन्यच्च प्रवीरेष्वतिविषममदो[15] बोधितः कुम्भकर्णः।
15 कैकस्या[16] बन्धुवर्गोऽप्ययमतिविकटः पृष्ठतस्तिष्ठमानोऽ
ध्यास्ते मध्यं[17] निषण्णो रथशिरसि भृशं विन्ध्यवद्दुर्विगाहः
॥३५॥

---

[1] इत om I_2 only

[2] प्रासप्रोत॰ B, K, Sc, I_2 प्रातःप्रोत॰ W मासपोत॰ E

[3] वारितोष्णाः B, E, K वारितोत्थाः W, Sc, I_2

[4] मुक्ताभियान्धा B मुक्ताभियोगा cett

[5] ॰मरोभिः I_2 ॰मुराभिः E ॰मुरोभिः cett

[6] हेतिः E हेतीः cett.

[7] ॰नुभवः E ॰नुभवतः cett

[8] विदीर्ण W विदीर्ण॰ cett.

[9] ॰भारान् B ॰भारा cett

[10] ॰श्रित॰ W शिता॰ cett.

[11] ॰स्थिन्ना॰ E ॰स्थिस्नायु॰ cett

[12] ॰लक्ष्यांत्र॰ E ॰लक्ष्यान्त्र॰ cett.

[13] प्रेच्छः W, Sc प्रेष्याः cett.

[14] ॰व्रतो Sc, I_2 ॰वृतो cett.

[15] ॰विषममदे बो॰ E, K, I_2 ॰विषममदो द्वो॰ W, Sc ॰विकटमदे बो॰ B.

[16] विक्रम्या B कैकस्या cett

[17] मध्यं B, E, I_2 मध्ये K, W, Sc.

वास॰। गन्धर्वराज एवमभियोगोद्धुरं द्विषन्तमभिवीक्ष्यापि नि-
ष्कम्प एव रामभद्रः। अथवोचितमेवैतत्[1]। यतः

न कम्पन्ते भ्रश्यन्मरुति किल वाति प्रतिदिशं
समुन्मूर्छत्साराः कुलशिखरिणः किंचिदपि ते।
5 न मर्यादां तेऽपि प्रतिजहति गाम्भीर्यगरिम-[2]
स्फुरद्वार्ब्रह्माणोऽकलितमहिमानोऽम्बुनिधयः[3] ॥३६॥

चित्र॰। देवराज पश्य[4]।

भक्तिप्रह्वं कथमपि यवीयांसमुत्सृज्य चापा-
रोपव्यग्राङ्गुलिकिसलयं मेघनादक्षयाय।
10 [5]लक्ष्यीकृत्य प्रधनकुशलं सानुजं राक्षसेन्द्रं
जीवां भूयो रघुपतिवृषा स्पर्शतः[6] संस्करोति[7] ॥३७॥

कथमेतदतिदुष्करमिव मन्ये। तथा हि।

आक्रम्यैकैकमेते रजनिचरभटाः[8] कोटिशः शस्त्रवर्षै-
र्भास्वद्वंशप्ररोहं पिदधति परितः सत्क्रियायौगपद्यात्[9]।

15 अथवा किं नाम दुष्करम्।

एतावप्युत्प्रभावावकलितमहिम[10]प्राभवौ युद्धभूमा-[11]
विन्धाते शत्रुशस्त्रप्रविदलनफलस्पष्ट[12]बाणाभियोगौ ॥३८॥

---

[1] ॰मेव तत् E ॰मेवैतत् cett.

[2] माभाग्य॰ E गाम्भीर्य॰ cett

[3] ॰द्वार्ब्रह्माणो B, K, I_2 ॰द्वाग्ब्रह्माणो E ॰द्वार्ब्रह्माणो changed to ॰द्वाग्ब्रह्माणो Sc ॰द्वाग्ब्रह्माणो changed to ॰द्वारब्रह्माणो W.

[4] पश्य २ E only.

[5] लक्ष्यी॰ K लक्ष्मी॰ E, W लक्षी॰ B, Sc, I_2.

[6] स्पर्शनैः B स्पर्शतः E, W, Sc, I_2 स्पशंतः K.

[7] सङ्करोति for संस्करोति E only.

[8] रजनी॰ for रजनि॰ E only.

[9] ॰योग॰ for ॰यौग॰ E only.

[10] ॰महिम॰ B, K, Sc ॰महिमा॰ W, I_2 ॰महि॰ E.

[11] ॰भीमा॰ corr. to ॰भूमा॰ Sc.

[12] ॰स्पृष्ट॰ for ॰स्पष्ट॰ E only.

समन्ततोऽवलोक्य। [1]अहो कथमेते वनौकसोऽपि महति सपत्न-सङ्कट्टे[2] स्वाभिधानयोगमेव[3] व्याख्यान्ति[4]। पञ्चषाः केवलं रामभद्र-पादमूलमासेवन्ते। तथा हि।

सुग्रीवः स्यन्दनस्याग्रे साङ्गदाः[5] पृष्ठतः पुनः।
5 पञ्चषा[6] जाम्बवान्[7] भावी लङ्काधीशोऽपि पार्श्वयोः ॥३९॥

विचिन्त्य। [8]हनूमान् पुनः कनीयांसं[9] काकुत्स्थम्। सविमर्शम्। वरमेत एवोभयथा रामभद्रपादपद्मोपसेविनः। यतस्तावदेतेषां[10]

स्वामिभक्तिश्च धैर्यं च व्याख्याते[11] गाचमक्षतम्।
रक्षोऽभियोगस्त्वन्येषां दृश्यते दैन्यमप्यलम्[12] ॥४०॥

10 वास०। गन्धर्वराज मानुषे लोके वात्सल्यं नाम केवलमखिले-न्द्रियवशीकरणचूर्णमुष्टिः। [13]यतः।

सौमित्रिः कृतहस्तताप्रभृतिभिर्न्यूनो न [14]कैश्चिद्गुणैः
सारेणापि पुनः प्रसिद्धमहिमा शौर्योष्मणा[15] रावणिः।
इत्थं तुल्यतरे किल व्यतिकरे रामस्य रक्षःप्रभो-
15 श्चान्योन्यं शरवृष्टिरेव वलते दृष्टिस्तयोर्वत्सला ॥४१॥

---

[1] अह for अहो E only.

[2] °सङ्घट्टे B, K, E °सन्यहे I_2 °सङ्करे W, Sc.

[3] स्वाभिधान° E, B, W, Sc, I_2 स्वसन्निधान° K.

[4] व्याख्यान्ति B, E, K, I_2 ख्यापयन्तः W, Sc

[5] सोऽङ्गदः B सौङ्गदः Sc सागदाः E साङ्गदः corr by rev. to साङ्गदाः W साङ्गदाः K

[6] पञ्चषा K, E, W, Sc, I_2 अग्रे तु B

[7] जाववान् B जाम्बवान् K, W, Sc जाम्बुवान् E जीववान् I_2

[8] हनू° B, E, K, Sc, I_2 हनु° W.

[9] कनीयःसं for कनीयांसं B only.

[10] °देतयोः for °देतेषां B only

[11] व्याख्यातो for व्याख्याते W only.

[12] दैवम° for दैन्यम° K only.

[13] यतः om B only.

[14] कश्चि° for कैश्चि° E only

[15] शौर्योष्मणा B, E, K, I_2 शौर्याग्रणी W, Sc.

चित्र॰। देवराज युक्तमेवैतत्। एवं वात्सल्यमनुरुध्यन्त्यपि नि-
महात्मानः। साद्भुतौत्सुक्यम्। पश्यतु देवराजः।

सौमित्रेर्बाणवज्रैरधिकतरममी मर्मवेधं प्रविद्धा
धावन्तः क्ष्माधरेन्द्रा इव रजनिचराः शेरते युद्धसीम्नि।

5 रक्षोनाथोऽपि पुत्रान् कतिचन पतितान् वीक्ष्य रामा-
भियोगं
सन्त्यज्यानिष्टशङ्की[1] निपतति तरसा[2] मेघनादोपकण्ठम्
॥४२॥

तदेतदत्याहितमाशङ्के॥

10 वास॰। गन्धर्वराज किमत्र नामात्याहितम्। अपरिच्छेद्यमहि-
मानः किलैते काकुत्स्थ[3]कुलप्ररोहाः। तथा हि।

परःसहस्रं[4] रजनीचरेन्द्रा
यथास्य वीरस्य किलैकलक्ष्यम्।
तथा रणेष्वद्भुतवीरगोष्ठी-
15 भूषायमाणो दशकन्धरोऽपि॥४३॥

चित्र॰। देवराज बहुभिरेकस्याभियोगेऽपि शुभोदर्कतेत्येतद्[5]बहुव्य-
क्तिनिष्ठम्। सचमत्कारम्। इतोऽवधत्तां[6] देवराजः।

रक्षोनाथे सरभसमितो निर्गते विग्रहेच्छुः
क्षुभ्यत्युच्चै रघुपतिशरैः कीलितः कुम्भकर्णः।
20 कुम्भोऽप्येतां पितुरुपनतां वीक्ष्य वस्थां वपुष्मान्[7]
गर्वः किं वा निपतति[8] जवाज्जङ्गमः क्ष्माधरेन्द्रः॥४४॥

---

[1] ॰शङ्का for ॰शङ्की E only
[2] रभसात् for तरसा K only.
[3] काकु॰ for ककु॰ E only.
[4] ॰सहस्र॰ for ॰सहस्रं॰ E only [only.
[5] ॰दर्कानि एतद्॰ for ॰दर्कतेत्येतद्॰ E
[6] इतो धावता for इतोऽवधत्ता E only.
[7] वपुष्मान् गर्वः K, W, Sc, B वपुष्मा-नार्तः E चपुष्मान् वेगः I_2.
[8] वा निपतति K, W, Sc, I_2, B वापि पतति E

समन्ततः। अहो छिद्रस[1]ञ्चारिता मर्कटजातेः। यतः।

उद्दिश्याराद्दशरथकुलाङ्कूरमाद्यं पतन्तं
[2]दृप्तं कुम्भं मृधभुवि कपिः कोऽपि मध्ये रुरोध।

सविशेषं निर्वर्ण्य। कथं सुग्रीव एव। सविचिकित्सम्।

5 दोःस्तम्भाभ्यां सरभसमथापीड्य विक्षिप्य भूमौ
क्रान्त्वाप्येनं प्रति[3]घवि[4]वशं माषपेषं पिपेष ॥४५॥

साशङ्कम्।

[5]एतन्निरीक्ष्य निपपात च कुम्भकर्णः
सुग्रीवमुग्रतरविद्रुतिरग्रहीच्च।
10 उन्मोच्य सोऽपि निपुणः स्वममुष्य नासां
लज्जां स्वसुश्च युगपत् किल निश्चकर्त ॥४६॥

वास०। गन्धर्वराज इत[6] इतः॥

लघुरघुपतिरेष राक्षसाना-
म[7]धिभुवि किं च कुमारमेघना[8]दे।
15 किमपि चरितम[9]द्भुतं व्यतानीत्
सपदि यथा प्रतिघान्धतामधा[10]ताम् ॥४७॥

अहह। इदमतिदुष्क[11]रं प्रति[12]संविधानमापतितमस्य रघुशिशोः। तथा हि।

---

[1] ०चारता for ०सञ्चारिता E only.

[2] दृप्तं B, E, K सप्तं I_2 सत्यं W, Sc

[3] कोपक्रोधामर्ष [illegible] द्क्रुधौ स्त्रियौ added along margin by Sc

[4] ०विवशं E, K ०विवशो cett

[5] एवं निरी० for एतन्निरी० E only

[6] इत om K only

[7] ०मपि भुवि E ०मधिभुवि cett.

[8] ०नादे B, E, K, I_2 ०नादं W, Sc.

[9] ०ताद्भुतं for ०तमद्भुतं W only.

[10] ०मधाता B, K, I_2 ०मधत्तं corr. to ०मधातं W ०मधत्तं E ०मधात्तं Sc.

[11] ०दुष्करं E, K, I_2 ०दुष्कर० W, Sc ०दुकर० B.

[12] प्रतिसंविधान० W, Sc, K, B प्रतिसान्धान० E प्रतिशंविधान० I_2.

यावन्मन्त्रप्रभावाद्दुरधिगमगतीन्[1] मेघनादप्रणुन्नानपि नि-
दुर्भेद्यान्नागपाशान् विहगपरिवृढास्त्रप्रयोगाद्व्यधूनोत्[2] ।
तावद्रक्षोविनेत्रा पुनरतिरभसं मर्मणि क्रोधभूम्ना
गाढं विद्धः शतघ्न्या[3] हनुमति सहसा मोहनिघ्नो[4] न्यप-
5 प्तत् ॥ ४८ ॥

चित्र॰। देवराज अयमत्राद्भुततरो विमर्दः । यदा तु भ्रातुर्मोहम-
धिगम्य भाविलङ्केश्वरादक्रममेव[5] करुणवीरानुभावभावितचित्तवृ-
त्तिस्तथाविधस्यापि दर्शनोत्सुकः समरुध्यत[6] परितः कुम्भकर्णप्रमु-
खया[7] रक्षःपृतनया तदा पुनरिदमेव प्रत्यकार्षीत् । तथा[8] हि ।

10 पुरां[9] जेता[10] पूर्वं त्रिपुरविजये यामुदवहत्
स्थितिं तामेवायं[11] रघुपतिवृषाश्रित्य वपुषा ।
क्षणाद्रक्षोनाथानुज[12]मिषुभिराच्छिद्य कणश-
श्चमूं भस्मीकृत्याप्यनुज[13]मभियात्युत्सुकतमः ॥ ४९ ॥

निर्वर्ण्य । अहो[14] वात्सल्यमहिमा रघुपुङ्गवस्य येन पुनर्विषयी-
15 कृतमात्रा[15]मेवानुजस्यावस्थामभिजानाति स्म । परितो निरूप्य । सहर्षम् ।
दिष्ट्या स्वस्ति रघुकुलकुमाराभ्यामेताभ्यामुत्पश्यामि यतस्तावदेत-

---

[1] ॰ह्दुरधिगमगती॰ K ॰दुरधिगमगती॰ B ॰दुरधिगमनती॰ E ॰दरधिगमगती॰ I_2 ॰दनधिगमगती॰ W, Sc

[2] ॰वृढोऽस्त्र॰ E, I_2 ॰वृढास्त्र॰ cett

[3] शतघ्न्यां E शतघ्न्या cett

[4] ॰निघ्नोऽभ्यपप्तत् B ॰निघ्नोन्यपप्तत् K, E, I_2 ॰निघ्नेऽप्यपप्तत् W, Sc.

[5] ॰रादक्रममेव B, E, K ॰रदक्रममेव I_2 ॰रदत्तक्रममेव Sc ॰रचक्रममेव corr. to ॰रदत्तक्रममेव W.

[6] समरुध्यते B समनुरुध्यत E समरुध्यत K, W, Sc, I_2.

[7] ॰मुखया E ॰प्रमुखया cett.

[8] तथा हि om. B only

[9] पुरां K, E, W पुरा B, I_2 पुरं Sc.

[10] जिता Sc जेता cett.

[11] ॰मेवाद्यं W ॰मेवायं cett.

[12] ॰नाथोऽनुज॰ E ॰नाथानुज॰ cett.

[13] [illegible]॰ B, K, Sc, I_2 भस्मीकृत्यानुज॰ W भस्मीकृत्वाप्यनुज॰ E.

[14] अवो E अहो cett

[15] ॰मात्राभवे अनुज॰ E ॰मात्रामेवानुज॰ cett

योरस्मिन्[1] व्यसनमहार्णवे[2] यातुधानाधीशेनापि सपरिवारेण कुम्भ-
कर्णवधात् सम्भ्रान्तम् । पुनरेतौ निर्वर्ण्य । कथमद्यापि प्रमुग्धावेव ।
विषमो[3] व्यसनव्यतिकरस्तावदापतितः । यतः ।

बहुच्छलानि रक्षांसि रिपवस्तूवरौ[4] स्वयम् ।
5 एषावस्थापि[5] कपयः सहायास्तेऽपि विक्लवाः ॥५०॥

तत् किमुपक्रमं दैवमचेति[6] न [7]जाने ॥

वास॰ । गन्धर्वराज किमेवमाशङ्कसे । पश्य । जाम्बवत्प्रतिबोधितः[8]
किलायमचिन्त्यमहिमप्रथिमा[9] प्राभञ्जनिः । सम्प्रति[10]

उत्स्फूर्जद्[11]रोमकूपः[12] प्रलयपरिमिलत्पांसुवर्षानुकारी[13]
10 किञ्चिद्भुग्नाग्र[14]पुच्छाप्रतिमविवलना[15]पास्तनक्षत्रचक्रः ।
भूम्नौत्सुक्यानुरूपव्यवसितिरधिकं पर्यवप्लुत्य[16] गत्वा
क्वापि प्राञ्चः क्षणार्धात् कमपि गिरिमसावाहरन्नाजगाम[17]
॥५१॥

---

[1] ॰रस्मिन् B ॰रन्यस्मिन् cett.

[2] ॰व्यसन॰ om. B only

[3] विषमो व्यसनव्यति॰ B, E, K विषमो व्यनव्यति॰ I_2 विषमे ध्यानव्यति॰ W, Sc.

[4] ॰वस्तूवरौ B, K ॰वस्तवरौ I_2 ॰वस्तु वरौ E ॰वस्तवशे Sc ॰वस्त्ववशौ W

[5] एषवस्था॰ E एषावस्था॰ cett.

[6] देव॰ E दैव॰ cett.

[7] ज्ञायते B जाने cett.

[8] जाम्बवत्प्रति॰ B जाम्बत्प्रति॰ K जीववत्प्रति॰ E, Sc, I_2 जीवत्प्रति॰ W.

[9] ॰महिमप्रथिमा B, E, K ॰महिमा प्रथमा I_2 ॰महिम्ना प्रथमः W ॰महिम्नां प्रथमः Sc

[10] हि add E only

[11] प्रस्फूर्ज॰ K उत्स्फुर्ज॰ E उत्स्फूर्ज॰ cett.

[12] ॰कूपः W, Sc, E ॰कूप B, K, I_2

[13] ॰त्पांसु B, E, Sc, I_2 ॰त्पांशु W, K

[14] ॰भुग्नाङ्ग॰ E ॰भुग्नाग्र॰ cett

[15] ॰विवकरा॰ B ॰विवलना॰ cett.

[16] पर्युम्पप्लुत्य E पर्यवप्लुत्य cett.

[17] ॰मसौ वाहयन्ना॰ B ॰मसावाहरन्ना॰ cett

चित्र॰। विभाव्य। सोल्लासम्। देवराज पश्य[1] पश्य।

यथा चन्द्रालोकं कुमुदनिवहश्चुम्बकमणिं
दृषत्सारस्त्वामृ[2]तमपि भवाम्भोनिधिगतः।
तथा सम्भा[3]व्यैतौ हनुमदुपनीताद्रिमरुतं
5 झटित्युज्जृम्भे[4]ते किमपि गहनो वस्तुमहिमा ॥५२॥

दक्षिणतो विभाव्य। कथमेष लङ्केश्वरः कल्पा[5]वसाननिर्मर्यादं पाथ[6] इव पाथोनाथस्य राक्षसबल[7]माकर्षन् पुनरभ्य[8]मित्रमभ्ये[9]ति। विमृश्य। सम्प्रति तु धर्मयुद्धसम्भावना[10]। प्रतिहतबहुतरप्रधानव्यक्ति रा[11]वणमेघनादशेषमेतद्राक्षसब[12]लमेतावप्युभौ न [13]गणयेते किं[13a] पुनः
10 परःसहस्रमप्यल्पकीटाः। पुनर्लक्ष्मणं निर्वर्ण्य। [14]एष तु

शाणोत्कीर्णो मणिरिव घना[15]म्भोदमुक्तो विवस्वान्
निःकोशोऽसिर्झटितिविगलत्कञ्चुकः पन्नगेन्द्रः।
दी[16]व्यत्युच्चैर्लघुरघुपतिः किं नु वा स्यात् किमन्यद्
दिव्यौषध्या ज[17]यति महिमा कोऽप्यचिन्त्यानुभावः ॥५३॥

---

[1] पश्य पश्य B, E पश्य only, cett

[2] ॰रस्त्वत्त्वामृत॰ K ॰रस्तंत्वामृत॰ B ॰रस्तत्वां मृत॰ E ॰रस्तत्वामृत्वामृत॰ I_2 ॰रःसुत्वामृत॰ W ॰रसुत्वामृत॰ Sc.

[3] ॰व्येतौ I_2 ॰व्यैतौ cett

[4] ॰भन्ते E, W ॰भेते cett.

[5] कल्पना॰ I_2 कल्पा॰ cett.

[6] पाथ्थ W पाथ cett

[7] ॰बलमाकर्षन् B, K, Sc ॰बलं माकर्षत् W, I_2 ॰बलप्रकर्षन् E.

[8] ॰भ्यमित्रम॰ B, E, K, I_2 ॰भ्यमित्र्यम॰ W ॰भ्यमित्रम॰ changed to ॰भ्यमित्र्यम॰ Sc Added along margin· जैत्रस्तु जेता यो गच्छत्यलं विद्विषतः प्रति। सोऽभ्यमित्र्यो ऽभ्यमित्रीयोऽप्यभ्यमित्रीण इत्यपि Sc

[9] ॰मध्येति corr to ॰मभ्येति W.

[10] ॰वना। प्रति॰ B ॰वनाप्रति॰ cett.

[11] रावण E, I_2 रावण॰ K, W, Sc, B

[12] ॰बलमेतावप्युभौ B, E, K, I_2 ॰बलमेताभ्यामवगणितमित्येतावप्युभौ W, Sc

[13] गणेयेते B गणयन्ते K, W गणयन्ते E, Sc, I_2.

[13a] किं पुनः om. all but E, K

[14] एष B, E, K एवं W, Sc एव I_2

[15] घनान्ताद्विमुक्तो B घनाभ्रामुक्तो E घनाम्भोदमुक्तो K, W, Sc, I_2.

[16] दीव्य॰ K, E, Sc, I_2 दिव्य॰ W दीप्य॰ B.

[17] जगति E जयति cett

निरूप्य। कथं प्रक्रान्तमेव कपिराक्षसनासीरचरयोर्भटयोः पुनरा-
योधनम्। तथा हि।

[1]शितैर्बाणैरेके मृधभुवि परे तीक्ष्णनखरैः
क्रियासातत्येनाप्यहमह[2]मिकाक्रान्तमनसः।
5 मिथो वि[3]ध्यन्ति स्म[4] प्रबलतमसम्मर्दविदलत्-
[5]क्षितिक्षोदैः पिष्टा[6]तकसुरभिवक्षस्तटभृतः ॥५४॥

सविशेषं निर्वर्ण्य। तावदन्त[7]रमनयोर्बलयोरधिगं[8]स्यमानप्रातःसन्ध्य-
योर्यावदन्धतमसारुणालोकयोः। तथा हि।

प्रतिक्षणमियं रक्षःपृतना क्षीयतेतराम्।
10 [9]तथा तथा प्लवङ्गा[10]नां सेनानन्तगुणैधते ॥५५॥

वास०। गन्धर्वराज पुनरितो महत् कदनमुपक्रान्तम्।

रक्षोनाथो रघूणां त्वरितमधिभुवा रावणिर्लक्ष्मणेन
द्वन्द्वीभूय प्रहृष्यद्भुजबलमहिमाविष्कृते[11]ष्वासशिक्षौ।
दि[12]व्यास्त्राणां प्रयोगं[13] प्रतिकृतिमुचितां चा[14]प्नुवानौ मिथोऽमू
15 मूर्छात्कल्पावसानज्वलनपरिभवं सैन्ययोः पर्य[15]दाताम् ॥५६॥

---

[1] शिवै० E, I₂ शितै० cett

[2] Added along margin अहमहमिका तु सा स्यात् परस्परं यो भवत्यहङ्कारः Sc

[3] विन्ध्यन्ति E, W विध्यन्ति cett

[4] स्व E स्म cett

[5] ०चितिचोदै K ०चितिचोदः W, Sc, I₂ ०चमाधूली० B

[6] पिष्टातक० K, Sc, I₂ पिष्ठातक० W पिष्टान्तक० B पिष्टात० E. Also added along margin पिष्टातः पटवासकः इत्यमरः Sc.

[7] ०दन्तरसेनयोर्वलयो० B ०दन्तरमनयोर्वलयो० cett [०गम्यमानं W, Sc.

[8] ०गंस्यमान० B, K, I₂ ०गम्यमान० E

[9] तथा B, E, K, I₂ यथा W, Sc.

[10] ०नां सेनानन्तगुणैधते B ०ना तच गुणैधते K ०ना त गुणैधते E ०नामनन्तगुणैधते W, Sc ०नानन्तगुणैधते I₂

[11] ०तेष्वास० E ०तेष्टास० K ०तस्वास० B ०तेश्वास० prob corr to ०तेष्वास० W ०तेश्वास० Sc, I₂

[12] शस्त्रा० B दिव्या० cett

[13] प्रयोगं B, E, K, I₂ प्रयोग० W, Sc

[14] चाप्नुवानौ B चाष्णुवानौ K, I₂ चाप्नुवानौ W, Sc चाष्णुर्वानौ E

[15] पर्यदातां K, I₂ पर्यदात्तां W, Sc पर्यटातां E पार्षदानी B

चित्र॰। देवराज[1] दुरवबोधोऽयमनयोर्महावीरयो[2]र्मिथोविमर्दः।
तथा हि।

क्ष्वेडाभिः[3] ककुभः[4] पृषत्क[5]निकरैर्व्योम द्विधाखण्डितै-
र्देहैर्विद्विषतां धरातलमपि प्रच्छादयन्तौ चिरम्[6]।
कुर्वाते ऽश्रुजलाविलेक्षणपथान्येतावकाण्डोच्चर-
द्रोमाञ्चा[7]नि सवेपथून्यपि मुहुर्वर्ष्माणि नः पश्यताम्
॥५७॥

सविशेषं विभाव्य। कथं प्रत्यक्षानुमानाभ्यामुपलभ्यमानमेकमेव[8]
वस्तु विप्रकृष्टान्तरं[9] सम्पद्यते। तथा हि।

अस्माद्[10] रावणवृत्ताद्[11] राघववृत्तं तु दशगुणं वीक्षे[12]
अनुमन्येऽनन्तगुणं पार्श्वपतत्कौणपेन्द्रविनिपातैः ॥५८॥

परितो निरूप्य। सकुतुकाश्चर्यम्।

यावन्तो रजनीचराः प्रहरणोद्घूर्णद्भुजाकेतवो[13]
युध्यन्तोऽभिमुखाः[14] स्फुरद्भुजमदाध्माताः पुरो निर्गताः।
प्रक्षिप्ताशुग[15]जालपक्षपवनाधूते प्रतापानले[16]
चित्रं दाशरथेः क्षणाच्छलभतां यान्ति स्म सर्वेऽपि ते
॥५९॥

---

[1] देव B देवराज cett.
[2] ॰वीर्ययो॰ B ॰वीरयो॰ cett.
[3] Added along margin. क्ष्वेडा तु सिंहनादः स्यादित्यमरः Sc.
[4] ककुदः E ककुभ K ककुभः cett
[5] पृषद्भ॰ E पृषत्क॰ cett
[6] भृशं for चिरं B only.
[7] ॰ञ्चानि B, E, W ॰ञ्चाणि K, Sc, I_2
[8] ॰मानमेव K ॰मानमेकमेव cett.
[9] ॰कृष्टतरं E ॰कृष्टान्तरं cett.
[10] अस्मद् E अस्मद् corr to अस्माद् W अस्माद् cett.
[11] ॰वृत्तान्ताद् B, E ॰वृत्ताद् cett
[12] वीक्ष्य for वीक्षे E only
[13] ॰जाकितवो Sc, B ॰जाकैतवो W ॰जाः केतवो E, K, I_2
[14] ॰न्तेऽभि॰ E ॰न्तोऽभि॰ cett
[15] ॰स्रुग॰ E, K, Sc, I_2, B ॰स्रुग॰ W.
[16] प्रतापानले K, W, Sc, I_2 प्रतापानले B प्रतापाने E.

सविमर्शम्। एवं किलेयं पाञ्चभौतिको सृष्टिः।

त्रैलोक्यमप्यपर्याप्तं रक्षसां स्थातुमप्यदः।
येषां ते केवलं भूमौ विलिल्युः[1] पञ्चतां गताः ॥६०॥

वास॰। गन्धर्वराज पश्य[2] विस्मयनीयविप्रलम्भौ किलामू रा-
5 वणरावणी[3]। यतः।

एताभ्यां राघवाभ्यां सकुतुकमिषुभिश्छिद्यमानेषु मूर्ध-
स्वेकस्यैकोऽप्यनन्तः किमु सदृशगुणो[4] वर्णनीयः परस्य।
एतत्सम्पश्यतो[5]रप्यतिचिरमनयोः कोऽप्यचिन्त्यः[6] प्रभावो
[7]यन्नोत्साहो न धैर्यं विरमति[8] न शिरश्छेदतः[9] पत्त्रिणोऽपि
10 ॥६१॥

नेपथ्ये। भो[10] भो[11] रामभद्र किमद्याप्युपेक्षसे [12]दुर्वृत्तमेनं कथं
[13]चैकक्रियासाध्यमेतावन्तमर्थम्[14][15]। [16]अवधत्स्व तावत्।

भवान् सीतां लोकस्त्रिभुवनगतः प्रीतिमुचितां
कनीयान् पौलस्त्यः पुरममरतां स्वां पुनरयम्।
15 किमन्यान्यत् साक्षात्कृतपरमतत्त्वो मुनिगणः
प्रसादप्रोन्मीलन्मुदि मनसि शान्तिं च लभताम् ॥६२[17]॥

---

[1] लिल्युः पञ्चत्वतां K विलिल्युः पञ्चतां [cett

[2] पश्य २ E पश्य cett.

[3] रावणरावणी B, E, K रामरावणौ W, Sc रावण I_2

[4] सदृशगुणो वर्णनीयः B, K सदृशगुणैर्वर्णनीयः E सरसगुणौ वर्णनीयौ W, Sc सदसगुणौ वर्णनीयः I_2

[5] इत्थं सम्प॰ B एतत्सम्प॰ cett

[6] ॰न्त्यः प्र॰ B, K, Sc, I_2 ॰न्त्यं प्र॰ E

[7] यन्नो॰ K यन्नो॰ cett. [॰न्त्यप्र॰ W

[8] वितरति E विरमति cett

[9] ॰श्छेदतः K, Sc, I_2, B ॰श्छेदने E ॰श्छेदनः corr to ॰श्छेदतः W.

[10] भो भो . . . कनीयान् (l. 14 below) om K only.

[11] भो B, E भोः W, Sc, I_2.

[12] दुर्वृत्त॰ . . . तावत् (next l) *here* om B

[13] चैकक्रिया॰ E वैकक्रिया॰ Sc, I_2 वै क्रिया॰ W.

[14] ॰मथ for ॰मर्थं E only.

[15] This stop in I_2 only

[16] प्रवधत्स्व E अवधत्स्व cett.

[17] Here added नेपथ्याभिमुखमवलोक्य। दुर्वृत्तमेनं कथं चैकक्रियासाध्यमेतावन्तमर्थमवधत्स्व तावत् in B

चित्र० । निशम्य । कथमेष दिव्यर्षिगणोऽप्येतयोर्वधाय राघवौ त्वरयति । अथवा दुर्वृत्तप्रशान्तिः[1] कस्य न मनःप्रसत्त्यै[2] । ससम्भ्रमाश्चर्यौत्सुक्यम् । देवराज पश्य[3] ।

आभ्यां ब्रह्माच्युतास्त्रस्मरण[4]सुरभिभिर्मार्गणै राघवाभ्यां
5 मूर्धानश्छिच्छिदाते रजनि[5]चरपते रावणस्याक्रमेण[6] ।
पश्चाद्रक्षःकबन्धो[7] मृधभुवि विवशः सोऽपि रक्षोऽवरोधः[8]
क्षोण्यां श्रीदाशरथ्योः शिरसि च वियतः पुष्पवर्षः[9]
पपात ॥६३॥

वास० । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य[10] । सोल्लासम् । गन्धर्वराज पश्य तावत् ।
10 एते किल त्रिभुवनशत्रोर्दशकन्धरस्य निधनवृत्तान्तश्रवणेन प्रमोदनिर्भराः [11]सहमहर्षयः सुमनसः [12]कमपि [13]महोत्सवमनुबुभूषन्तो[14] मामेव प्रतीक्षन्ते[15] । तद् गच्छाम्येतेषां मनोरथसम्पादनाय । त्वमप्येतद्वृत्तान्तनिवेदनेन प्रियसखमलकेश्वरं प्रीणय[16] ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ षष्ठोऽङ्कः ॥

---

[1] ०शान्तिः K ०प्रशान्तिः cett.
[2] ०प्रसत्त्यै B, K ०प्रीत्यै E, W, Sc
[3] पश्य २ B पश्य cett. [प्रसै I_2
[4] ०स्मरणं E ०स्मरण० cett
[5] रजनी० E रजनि० cett
[6] ०स्याक्रमेण B ०स्य क्रमेण cett.
[7] ०कबन्धो B, E, K कबन्धौ W, Sc, I_2
[8] रक्षो विरोधः E रक्षोऽवरोधः cett
[9] ०वर्षैः B ०वर्षः K, I_2 ०वर्ष Sc वर्तं W ०वृष्टिः E.
[10] नेपथ्याभिमुखमवलोक्य om B only
[11] समहर्षयः E सहमहर्षयः cett
[12] कमपि E, K, B कपि corr to कमपि W कपि० Sc, I_2
[13] सुमहो० E महो० cett
[14] ०मनुभूवतो E ०मनुबुभूषन्तो cett
[15] प्रतीच्यन्ते E प्रतीक्षन्ते cett
[16] प्रीणय E, K, W, Sc प्रीणीय B प्राणय I_2

[1]ततः प्रविशति शोकाकुला लङ्का ॥

लङ्का। साक्रोशम्। हा महाराअ[2] [3]दसकन्धर [4]ते[5]ल्लोक्कवीरलच्छी-
पडि[6]ग्गहणदुल्ललिद। हा स[7]अलरक्खसलोअपडिवा[8]लणसम[9]त्थदु-
[10]म्मद[11]भुअदण्ड। हा पसुवइपा[12]दजु[13]अलच्च[14]णो[14a]व[15]जुज्जन्त[16]मु[17]द्ध[18]मुहपुण्डरीअ[19]।
5 हा[20] के[21]कसीपुत्ततिल[22]अ। हा वन्धु[23]अणव[24]च्छल। कहिं[25] मए[26] तुमं
पेक्खि[27]दव्वो। हा कुमार कुम्भअ[28]ण्ण। हा वच्छ[29] मेहणा[30]द। कहिं

---

[1] श्रीशं वन्दे begins, E only.
[2] °राय B °राअ cett
[3] दस° E, K दश° cett.
[4] हा add B only
[5] तल्लोक° B तेल्लोक° E, K, I_2 तेल्लोक्क° Sc तेलोक्क° W.
[6] °पडिगाहण° B °पडिग्गहण° E, K °पडिग्गाह° I_2 °पडिग्गह° Sc °परि-गाह° W.
[7] सअयल° B सअल° cett
[8] °वालचण° B °वालण° cett.
[9] °संमत्थ° B °समत्थ° cett.
[10] °दुस्सद° B °दुम्मद° cett.
[11] भुय B °भुअ° cett
[12] °पाअ° E °पाद° cett.
[13] °जुयल° B °जुअल° cett.
[14] °अच्चणो° E °च्चणो° cett.
[14a] °पजु° all MSS
[15] °युजन्त° B °जुत्त° E °जुज्जन्त° cett.
[16] रुद्ध add. between °जुज्जन्त° and °मुद्ध° B only
[17] मुद्ध . . . पुत्त° (l 5 below) om. K
[18] °पुं° foı °मुह° B only
[19] °रीय° B °रीअ° cett
[20] ह B हा cett.
[21] कीकसी° corr to कैकसी° B कैकसी° E केकसी° W, Sc, I_2
[22] °तिलय B °त्तीलेअ W °तिलअ cett.
[23] °अण° K °जण° E °यण° B °अरग° W, Sc °असा° I_2
[24] °वत्सल E °वच्छल cett.
[25] कहं I_2 कहिं cett
[26] मए K, I_2 मये E स एव B से W, Sc
[27] पेच्छिद° K पेक्खिद° cett.
[28] °अस K, Sc °अण E, W, I_2
[29] वत्स E वच्छ cett.
[30] °णाद B °णाह E °णाअ cett

सि । देहि मे पडिवंअणम्[1] । परितो[2] विलोक्य । कहं को वि ण[3] [4]मन्तेदि । ऊर्ध्वमवलोक्य । हा दुट्ठदेव्वदुव्विलसिअ[5][6] कीस एव्वं[7] परिणदं सि । अहवा को एत्थ [8]भवदो उवालम्भो । अत्तणो एव्व[9] दुच्चरिदं[10] एदं[11] विपरिणमेदि[12] ॥ इति सानुक्रोशं रोदिति ॥

5 ततः प्रविशत्यलका ॥

अलका । अहो कथमस्य रक्षःपतेरपूर्वः कोऽप्ययं दशापरिपाकः[13] । यदेतावानपि रक्षःसर्गः[14] क्षणेनैव विभीषणमात्रशेषः संवृत्तः । शब्दश्रवणं नाटयित्वा । परिक्रम्य । कथं कनीयसी मे भगिनी प्रत्यग्रभर्तृविरहव्यथाविधुरा क्रन्दन्ती लङ्का । उपसृत्य । भगिनि समाश्वसिहि[15]

10 समाश्वसिहि ॥

लङ्का । विभाव्य । कहं वहिणिआ मे[16] अलआ[17] ॥

अल० । [18]भगिनि समाश्वसिहि[19] समाश्वसिहि । एवं किलेयं लोकयात्रा ॥

---

[1] °वयणं B °वअणं cett

[2] °तोऽवलोक्य E °तो विलोक्य cett.

[3] न W ष्टा E ण cett.

[4] मन्तेदि K, W, Sc, I_2 मन्तदि E मन्तेहि B.

[5] °देव° B °देव्व° K, W, Sc, I_2 °देव्व° om. E

[6] °दुव्विलस कीय B दुव्वलसिअ कीस K, W, Sc, I_2 °विलास कीस E.

[7] एव्वं B, K, Sc, I_2 एवं E एव्व corr to एव्वं W.

[8] भवदो om E only

[9] अव्व E एव्व cett.

[10] दुच्चिदं E दुच्चरिदं cett.

[11] एदं om. E only.

[12] °णमदि E °णमेदि cett.

[13] °परी° K °परि° cett

[14] रक्षसःसर्गः B रक्षःसर्गः cett

[15] समाश्वसिहि K once only.

[16] मह B मे cett.

[17] अलया B, E अलआ cett

[18] भगिनि समाश्वसिहि समाश्वसिहि om. E.

[19] समाश्वसिहि समाश्वसिहि B समाश्वसिमि समाश्वसिमि W समास्सासि समास्सासि I_2 समास्समि समास्समि Sc समाश्वसिहि K.

लङ्का। अयि[1] वहिणिए[2] कुदो मे आसासो। जुवइजणमेत्तसेसा[3][4] संवुत्त म्हि। एक्को[4a] उण कुलतन्तू[5] कुमारविहीसणो[6][7] चिट्ठदि त्ति सुणीअदि[8]। सो वि मह मन्दभाइणीए अधसदाए[9] रिउवक्खं[10] जेव्व सेवेदि॥

5 अल॰। अयि[11] भगिनि[12] मा मैवम्। न खल्वस्माकं स[13] रिपु-पक्षः॥

लङ्का। कहं विअ[14]॥

अल॰। यस्य रिपुः स गतस्तच्च गतम्। सम्प्रति तु निसर्गसुहृ-दस्माकं त्रिभुवनावनप्रसिद्धसन्धो[15] दाशरथिः॥

10 लङ्का। आश्वस्य। कहं ईरिसो[16] वि॥

अल॰। ईदृश एव॥

लङ्का। कहं अम्ह [17]सामिसु ईरिसो विपरिणदो॥

---

[1] अपि Sc अयि cett.

[2] ॰णीए E ॰णिए cett.

[3] युवइ॰ B जुवइ॰ cett

[4] ॰मेत्तिससा B ॰मेत्तसेसा K, W, Sc ॰मेत्तसेसी I_2 ॰मेतसेसा E

[4a] एक्को all MSS

[5] ॰तन्तु E ॰तन्तू cett.

[6] ॰विभीसणो B ॰विहीसणो E, K, Sc, I_2 ॰विहिसणो W

[7] क्खु add W, Sc only.

[8] सुणीयदि B सुणीअदि cett.

[9] अधस्स॰ B, K अधण॰ cett

[10] रिवुपक्खं B रिउपक्खं W, Sc, I_2 रिउवक्खं K रिउपखे E

[11] अपि Sc अयि cett.

[12] भागिणी E भगिणि K भागिनि cett.

[13] स रिपुपक्षः . . . ॰दस्माकं (l. 9 below) om E only

[14] अत्र W विअ cett

[15] ॰भुवनावनप्रसिद्धसम्बन्धो K ॰भुवनीवनप्रसिद्धं सन्धो B ॰भुवनप्रसिद्धसम्बन्धो E, W, Sc, I_2

[16] ईरिसो E, Sc, B इरिसो W हीरिसो I_2 हीरिसो K.

[17] सारिसु B सामिसु K, W, Sc, I_2 सामीसु E.

अल०। [1]अप्यननुसन्धाने किमेवं भाषसे। शृणु।

रघुकुलतिलकेऽस्मिन् भ्रातृमात्रद्वितीये
किमपि पितृनिदेशाद्दण्डकां[2] सम्प्रविष्टे।
यदुचितममुना ते राक्षसानां विनेत्रा
5 विहितमयमशेषः कर्मणस्तस्य पाकः ॥१॥

लङ्का। हुं तुमं उण[3] ईरिसे[4] पत्थावे[5] कहं एत्थ उवट्ठिदा[6] सि[7] ॥

अल०। अवधत्स्व। अहं किल वैमातृकेण[8] पौलस्त्येन गन्धर्वराजाच्चित्ररथादमुं[9] वृत्तान्तमुपलभ्य शिष्टबन्धुप्रतिबोधनाय विभीषणस्य च लङ्काभिषेकसाक्षात्करणाय रावणापहृतविमानराजस्य
10 पुष्पकस्य च रामभद्रोपस्थानोपदेशदानाय[10] सन्दिष्टा[11] ॥

लङ्का। अम्मो[12] कहं भअवदो पसुवइणो वि मित्तं णिधाणाधिवई[13] सअं[14] एव्वं[15] उवचरदि[16] रामभद्दम्[17] ॥

---

[1] अननु० for अप्यननु० E only
[2] ०कान् B ०का E, K, W, Sc ०को I_2
[3] तुण E उण cett
[4] ईरिसे E, W, Sc इरिसे B ईरिसे I_2 एरिसे K.
[5] पत्यावे B, K, Sc पथावे E पत्थावे W, I_2
[6] उवट्ठदा W उवटिदा E उवट्ठिदा B, K, Sc, I_2.
[7] सी Sc सि cett.
[8] ०मातृकेण B, E, K ०मात्रकेण W, Sc, I_2
[9] ०राजाच्चि० W, Sc, B ०राजाचि० K, I_2 ०राजचि० E
[10] ०भद्रप्रस्था० for ०भद्रोपस्था० E only.
[11] [illegible] B सन्दिष्टा cett
[12] अमा E अम्मो cett
[13] णिधाणाधिवई B णिधाणाहिवई W, Sc, I_2 णिधाणाहवई E णिधाणाविवही K
[14] सयं B सअं E, K शाअं I_2 साअं W सोअं Sc
[15] एवं E एव्वं cett.
[16] ०चरादे E ०चरति W, Sc ०चरदि B, K, I_2.
[17] ०भद्दं B ०भदं E ०भद्रं K, W, Sc, I_2

अल०। अयि[1] किमत्राश्चर्यम्।

इदं हि तत्त्वं परमार्थभाजा-[2]
मयं हि साक्षात्पुरुषः पुराणः।
त्रिधा विभिन्ना प्रकृतिः किलैषा
त्रातुं भुवि स्वेन सतोऽवतीर्णा ॥२॥

लङ्का। कहं अम्ह[3] सामिणा रक्खसणाहेण[4] एदं ण [5]ओधारिदम्॥

अल०। अयि सरले। शापमहिम्ना किल मूर्छन्मोहः सोऽपि नापराध्यति॥

नेपथ्ये कलकलः। उभे ससम्भ्रममाकर्णयतः॥

पुनर्नेपथ्ये। समवधत्त[6] भोस्त्रिजगच्चराणि भूतानि।

वस्वर्करुद्रसहितः स्वयमेष साक्षाद्
वृद्धश्रवाः समभिनन्दति साधु साध्वीम्।
अग्निप्रवेशपरिनिर्गमशुद्धभावां
सीतां रघूत्तम भवस्थितिमाद्रियस्व[7] ॥३॥

अल०। कथमेते दिवौकसोऽपि दशकन्धरगृहनिवासव्यसनकौलीनशङ्कापनुत्त्यै कृतपावकप्रवेशनिर्गमनां[8] सीतां[9] देवीमभिनन्दन्ति। अहह।

पतिव्रतामयं ज्योतिर्ज्योतिषान्येन शोध्यते।
इदमाश्चर्यमथवा लोकस्थित्यनुवर्तनम् ॥४॥

---

[1] अपि E, I_2 अयि cett

[2] परमार्थ॰ K, W, Sc, B परमार्ध॰ E यामार्थ॰ I_2.

[3] अम्हाणं B अम्ह K, Sc, I_2 अह्म E, W.

[4] ॰नादेण W ॰णाहेण cett

[5] अधा॰ E ओधा॰ cett

[6] समधत्त B समवधत्त cett.

[7] भवस्थि॰ B, E, K भवत्स्थि॰ W, Sc, I_2

[8] ॰ग्रह॰ E ॰गृह॰ cett

[9] सीतां देवी॰ E, K सीतादेवी॰ cett.

शब्दश्रवणं नाटयित्वा । लङ्का । कहं मङ्गलतूरखमिस्सा[1] ओ गीदीओ णिसमीअन्ति[2] ॥

अल० । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । कथं सीताविशुध्यनुमोदनार्थमवतीर्णाभिरप्सरोभिर्दिव्यर्षिगणैश्च रामभद्रनिदेशेन निष्पादिताभिषेककल्याणो विभीषणः पुष्पकं पुरस्कृत्य रामभद्रमभ्येति । तदेहि तथाविधसहजमहिममहनीयचरित[3][3a]महानुभावावलोकनेन[4] चक्षुः कृतार्थयावः ॥

इति परिक्रम्य[5] निष्क्रान्ते ॥

॥ मिश्रविष्कम्भकः[6] ॥

ततः[7] प्रविशति पार्श्वगतहनूमत्[8]सुग्रीवः[9] ससीतालक्ष्मणो रामः ॥

रामः । किं चिरायन्ते[10] विभीषणः ॥

ततः प्रविशति पुष्पक पुरस्कृत्य विभीषणः ॥

विभीषणः । अनुष्ठितः किल मया रामभद्रादेशः । तथा हि सत्कृतं मातलिमनु

अजस्रगलदस्रसम्प्लव[11]किणाङ्कगण्डस्थलाः

स्खलत्कनककङ्कणं[12] नियमितैकवेणीभृतः ।

क्ष्मातलविवर्तनातिमलिनाम्बरा मोचिताः

प्रयान्ति किल सस्मिताः[13] स्म सुरलोकवन्दि[14]स्त्रियः ॥५॥

---

[1] ०राव० B ०रव० cett

[2] णिसमीअन्ति B णिसमिअन्ति E णिसामीअन्ति Sc णिसम्मीअन्ति K णिसामीअन्ती W णिसमीअन्ति I_2

[3] ०महनीयचरित० om. K only

[3a] ०चरित० W, Sc, I_2, B ०चरिच० E

[4] ०भावलोक० Sc ०भावावलोक० cett

[5] परिष्क्रम्य E परिक्रम्य cett

[6] ०विष्कम्भः E ०विष्कम्भकः cett

[7] ततः प्रविशति . . . चिरायते विभीषणः om. W, Sc, I_2 only.

[8] ०हनू० B, K ०हनु० E

[9] ०ग्रीवः E, K ०ग्रीव० B

[10] चिरायते E, K चिरायितो B

[11] ०संलव० E ०सपद्यव० I_2 ०सम्प्लव० cett.

[12] ०कङ्कण० W ०कङ्कणं cett

[13] सस्मिताः B सम्मिताः E, K सम्मिता Sc, I_2 सम्मिता changed to संस्मिता W.

[14] ०वन्दि० K, W, Sc, I_2 ०वन्दी० B ०वन्धी० E.

उपसृत्य[1]। जयतु[2] जयतु रामभद्रः। देव[3] एतदवसानः[4] किल निदेशः सम्पादितः।

[5]कार्तस्वराभिर्दृश्याभिः पतिताभिश्च[6] साम्प्रतम्।
वन्दीभिरिव[7] ताः काराः शृङ्खलाभिरलङ्कृताः[8][9] ॥६॥

5 अयं च पुष्पकनामा स[10] विमानराजः।

असंरुद्धगतेरिष्टप्रवृत्तेर्वशवर्तिनः।
मनोरथस्यानुगुणं सर्वदा यस्य चेष्टितम् ॥७॥

रामः। साधु लङ्केश्वर साधु सम्पादितम्। सुग्रीवं प्रति। सखे वैकर्तने किमद्यावशिष्यते ॥

10 सुग्रीवः।

उत्खातस्त्रिभुवनकण्टकोऽतिदृप्य-
द्दोर्दण्डाञ्चित[11]महिमाप्ययं निकारः।
देव्याश्च प्रतिशमितस्तथाद्य सन्धा
निर्व्यूढा[12] प्रगुणविभीषणाभिषेकात् ॥८॥

15 सम्प्रति तु द्रोणाद्रिं[13] प्रत्याहरतो [14]हनूमतः सविशेषं गृहीत-

---

[1] उपसृत्य Sc उपस्थत्य cett

[2] जयतु२ B जयति२ W जयति E, K, Sc, I_2.

[3] देवाः E देव cett

[4] एव तदवसानः W एतदवसानः cett.

[5] कार्तस्वराभि° W, Sc, B कार्तस्वरीभि° E कार्तस्वरोभि° I_2 कर्मान्तराति° K

[6] पतिताभिश्च B, K प्रतीत्वाभिश्च E पताभिश्च I_2 पताकाभिश्च W, Sc

[7] °रिव ताः काराः B °रेवि ताः कारा K °रेधिताः कारः Sc °रेधिताः कारः W °रेधितीः काराः I_2 °रेधिताः काराः E.

[8] शृङ्गला° B शृङ्खला° cett.

[9] °ङ्कृता E °ङ्कृताः cett.

[10] स om. E only.

[11] °र्दण्डोचित° E °र्दण्डाञ्चित° cett.

[12] निर्व्यूढा B, I_2 निव्यूढा K निर्बूढा E निर्व्यूढ Sc निव्यूढ corr to निर्व्यूढः W

[13] °णाद्रिं[illegible] E °णाद्रिं प्रत्याहरतो cett.

[14] हनु° E हनू° cett.

प्रवृ[1]त्तिर्दुर्मनायते किल कुमारभरतः। तं प्रति वार्ताहरः प्रवि[2]-सृज्यतां प्राभञ्जनिः। स्वयमप्यलङ्क्रियतां विमानराजः॥

रामः। यदभिरुचितं प्रियवयस्याय॥ इति तथा कृत्वा सर्वे विमानारोहणं नाटयन्ति॥

5 सीता। अपवार्य। लक्ष्मणं प्रति। अम्हेहिं सम्पदं कहिं [3]पत्थीअदि॥

लक्ष्मणः। देवि रघुकुलराजधानीमयोध्यां प्रति॥

सीता। अवि समत्तो सो वण[4]वासस्स अवही॥

लक्ष्म॰। देवि अद्यतनमेव दिनं तत्[5]॥ सर्वे विमानगतिं नि[6]रूपयन्ति॥

सीता। साद्भुतम्। अज्जउत्त एदे उण कदमा दूरादो [7]अणिज्झारिद-

10 णि[8]ण्णोणआ वि[9]त्थरिज्जन्तसा[10]मलत्तणा परिसरा दी[11]सन्ति॥

रामः। सस्मितम्[12]। देवि नैते भुवां परिसराः किन्तु

साक्षात् किलाष्टमूर्तेस्तस्यैषा मूर्तिरम्मयी प्रथमा।
गीतः सागर इति नृभिरपरिच्छेद्यात्मगाम्भीर्यः॥९॥

सीता। जो अम्हाणं जेट्ठससुरेहिं किदणिम्माणो त्ति[13] वु[14]ड्ढपरम्प-

---

[1] ॰प्रकृति॰ E ॰प्रवृत्ति॰ cett.

[2] [illegible] E प्रविसृज्यसृज्यता W प्रविसृज्यतां cett

[3] पच्छीअदि B पत्थीअदि K, Sc, I_2 पथीअदि E अत्थिअदि W

[4] वणादासस E वणस्स W वणवासस्स cett.

[5] ततः for तत् B only.

[6] निरूप॰ W, E, B रूप॰ K, Sc, I_2.

[7] अणिज्झारिद॰ B, K अणिज्झारि W अणिज्झारिद्द॰ Sc अणिधारिद॰ E अणिज्झाग्गिरद॰ I_2.

[8] ॰णिण्णोण्णआ K ॰णिण्णोण्णया B ॰णिण्णोसा I_2 ॰णिण्णोणं E ॰दक्खिणोद्दिशा W ॰दक्खिणोद्दिसा Sc.

[9] वित्थरिज्जन्त॰ B विस्थारिज्जन्त॰ K [illegible]॰ Sc, I_2 [illegible]॰ W अवित्थरिजन्त॰ E.

[10] ॰सामलत्तणा B ॰सामलत्तण॰ K, W ॰सामलत्तन॰ I_2 ॰सामलतण॰ Sc ॰सामलतन॰ E

[11] णसन्ति B दिसन्ति E दीसन्ति cett.

[12] सस्मितम् om W, Sc, I_2 only.

[13] ति E, W त्ति cett

[14] वुट्ठ॰ K, W वुट्ट॰ I_2 वट्ठ॰ Sc वुढ॰ E.

राए [1]सुणीअदि। एदस्स[2] मज्झे[3] वि किं एदं दूर[4]प्पसारिदं धवलं-सुअं विअ[5] अहिणवतिणच्छ[6]णासु भूमिसु दीसइ[7] ॥

लक्ष्म०। देवि।

सोत्साहं धृतशासनैः सकुतुकैर्वृक्षौकसां नायकै-
5 र्दिक्पर्यन्तधराधरेन्द्रशिखराण्यानाय्य निर्मापितः[8]।
कल्पान्तावधिवन्[9]दनीयमहिमा लोकस्य सेतुर्नवः
[10]कीर्तिस्तम्भ इवायमार्यचरि[11]तस्याम्भोनिधौ लक्ष्यते
॥१०॥

रामः। अङ्गुल्या निर्दिशन्। वत्स

10 एता भुवः परिचिनोषि मिलत्तमाल-
च्छायान्धकारिततुषारनिकुञ्जपु[12]ञ्जाः।
उन्मूर्छदच्छमलयाचलतुङ्गशृङ्ग-
प्राग्भारनिष्पतितनिर्झरपूरभा[13]जः ॥११॥

लक्ष्म०। आर्य ता[14] एवैताः। नातिदू[15]र एव तावदासां स [16]जी-
15 र्णकन्दरः।

---

[1] सुणीयदि B सुणीअदि K, Sc, I_2 सुणीअदी E सुदिअदि corr to सुदीअदि W

[2] एतस्स B एदस E एदस्स cett.

[3] मज्जे B मज्झ I_2 मभ्झ W मज्ज Sc मझे K मप्त E

[4] दूर पसा° E दूरप्पसा° cett.

[5] व B वि E विअ cett

[6] °च्छसासु K, W °च्छणासु cett.

[7] दीसइ B, Sc दीसई K, E, W दीसइं I_2

[8] °पितः B, K, I_2 °यितः E, W, Sc

[9] °वन्दनीय° B, K °नन्दनीय° E °वन्धनीय° W, Sc, I_2.

[10] कीर्ति . . . एता भुवः (l 10 below) om K.

[11] °चरितस्यालक्ष्यतेऽभोनिधौ B °चरितस्याभोनिधौ लक्ष्यते E, I_2 °चरितस्त्वभोनिधौ लक्ष्यते Sc °रचित (corr by rev from °चरित°) स्त्वभोनिधौ लक्ष्यते W.

[12] °कुञ्जाः K °पुञ्जाः cett.

[13] °भारः W °भाजः cett

[14] ता देवैताः E ता एवैताः cett.

[15] नातिसुन्दर W नातिदूर cett.

[16] जीर्णः कलिः B जीर्णकन्दरः cett.

[1]गर्जाजर्जरितासु दिक्षु वधिरे तत्स्फूर्जथुस्फूर्जिते-
व्योम्नि भ्राम्यति दुष्प्रभञ्जनजवादभ्रेऽप्यदभ्रे मुहुः ।
आक्षिप्यान्धयति द्रुमान्धतमसे[2] चक्षुः प्रविश्य क्षपा
[3]यत्रासीत् क्षपिता क्षरज्जलभ[4]रे त्वक्[5]सारल[6]क्षीकृते ॥१२॥

5 सीता । स्वगतम् । अहो पमादो । कहं मह मन्दभाइणीए दुट्ठदेव्वेहिं[7]
एदे वि[8] महाणुभा[9]वा ईरिसं अवत्थ[10]न्तरं अणुहा[11]विदा ॥

विभी॰ । देव रामभद्र । दृश्यन्ते किलैताः कावेरीतीरभूमयः ।
यत्पर्यन्तमहीध्रसीम्नि कुह[12]लीमाध्वीकधारा[13]झरी-
हृष्यत्पू[14]गवनीघनीकृत[15]तलैस्तुङ्गैर्जरच्छाखिभिः ।
10 लक्ष्यन्ते विविधाश्रमाः स्थिरतपःस्वाध्यायसाक्षात्कृत-
ब्रह्माणो निवसन्ति यत्र मुनयः कल्पस्थितेः साक्षिणः
॥१३॥

यतो नातिदूर एव कि[16]लावा[17]च्यां लोपामुद्रापरिष्कृतपरि[18]सरे
दीप्यति कौम्भसम्भवं ज्योतिः ॥

---

[1] गर्जागर्जरित॰ K, W, I$_2$ गर्जागर्जरिता॰ Sc गर्जज्जर्जरिता॰ E

[2] ॰तमसे changed to ॰तमसि W

[3] पित्रा॰ for यत्रा॰ E only

[4] ॰भरे B, K, I$_2$ ॰धरे E, Sc ॰धरे changed to ॰धर W.

[5] त्वक्साच्य॰ B, I$_2$ त्वत्साच्य॰ E त्वक्सार॰ K, W, Sc.

[6] ॰लक्ष्मी॰ B ॰लक्षी॰ cett.

[7] ॰देव्वेहिं B, K, I$_2$ ॰देबेहिं E, Sc ॰देवेहिं W.

[8] व B वी E वि cett

[9] ॰भावा K, Sc ॰भावि B ॰ह्णावा E, W ॰सावा I$_2$

[10] अवर्धतरं for अवत्थन्तरं E only

[11] अणुहाविदो B अणाहाविदा I$_2$ अणुहाविदा K, E, W, Sc.

[12] कुहली॰ B, E, K, I$_2$ कुहलो Sc कुहलो in text underlined and सुमनो along margin, W

[13] ॰धाराझरी॰ B, K ॰धारोज्झारी E ॰धारोज्झिरी I$_2$ ॰धारोज्झिरद् W, Sc.

[14] ॰त्प्लवगवली॰ for ॰त्पूगवनी॰ E only

[15] ॰जलै॰ W ॰तलै॰ cett

[16] किल om W only

[17] ॰वाध्यं for ॰वाच्या E only.

[18] ॰सरं B, E, K ॰सरे W, Sc ॰सर I$_2$

रामः। कथमतिक्रान्तमागस्त्याश्रमपदम्[1][2]।

अयं वारां राशिः किल मरुरभूद् यद्विलसितै-
रयं विन्ध्यो [3]वन्ध्योद्धतविहृतिराध्मानमजहात्[4]।
[5]विलिल्ये यत्कुक्षिस्थितशिखिनि वातापिर्वपुषा
5 स कासां वाणीनां मुनिरकलितात्मास्तु विषयः ॥ १४ ॥

तदप्रमेयविभवा विश्वान्तरात्मसाक्षिणस्ते[6][7] महात्मानः कुतश्च नाप्यभिवन्द्याः[8] ॥ सर्वे तथा कुर्वन्ति ॥

आकाशे। सानुजस्त्वं[9] प्रजां शाधि
कल्पान्तस्थायि ते यशः।
10 नामापि राम गृणता-
ममृतत्वाय कल्पताम्[10] ॥ १५ ॥

रामः। आकर्ण्य। कथमशरीरिण्या गिरा परमनुगृहीतो[11] महामुनिवन्दारुः ॥ इतरे[12]ऽभिनन्दन्ति ॥

विभी॰। देव[13] रामभद्र। एतास्ताः पम्पापर्यन्तभूमयः[14] यासु बह्वोः
15 कालादनुभूयमानान्यप्यभिज्ञानानि[15] बलाच्चक्षुराकर्षन्ति[16]। तथा हि।

---

[1] ॰स्त्याश्रम॰ E, W, B ॰स्त्यमाश्रम॰ K, Sc, I_2 'Agastyasrama' along margin by rev., W

[2] सस्मरणं add. B only.

[3] वन्ध्योद्धत॰ B, K वध्योद्धत॰ E वन्ध्योद्धत॰ I_2 येनाहृत॰ W, Sc.

[4] ॰ध्यान॰ E, I_2 ॰ध्मान॰ cett.

[5] बलित्ये for विलिल्ये E only.

[6] विश्वम्भरा॰ B विश्वन्तरा॰ I_2 विश्वान्तरा॰ K, E, W, Sc

[7] स्ते om W only.

[8] नाभि॰ W, Sc नाप्यभि॰ cett.

[9] ॰जस्तं E ॰जस्त्वं cett

[10] कल्प्यतां E कल्पतां cett.

[11] ॰तोऽहमाशीर्भिः B only.

[12] इतरोऽभिनन्दति B इतरे अभिनन्दति I_2 इतरे अभिनन्देति E इतरे अभिनन्दन्ति K, W, Sc

[13] देव om E only.

[14] Adds 'Pampa' along margin by rev, W

[15] ॰न्यभि॰ E, W ॰न्यप्यभि॰ cett.

[16] ॰कर्षयन्ति E ॰कर्षन्ति cett.

बाणेनैकेन विद्धं विलसति पुरतस्त[1]ज्जरत्तालखण्डं
सोऽपि क्रीडाकपित्वं क्षणमिषुनिवहैरन्वभूदत्र वाली[2]।
सौमित्रिः पादघाता[3]दिह हि सकुतुकं प्राक्षिपत् [4]कूटमस्थ्नां
[5]काबन्धं दृष्टमस्मिन् हनुमति भवतैवोत्तरीयं च देव्याः
5 ॥१६॥

सीता। स्वगतम्। किं णाम मह[6] उत्तरीअं[7] अज्जउत्तेण हणुमन्तस्स[8] हत्थे दिट्ठम् ॥

रामः। सस्मरणम्। हे[9] देवि। तदा किल[10] वैक्लव्यादपह्रियमाणाया भवत्याः प्रभ्रष्टमनसूयानामाङ्कमु[11]त्तरीयमस्माभिः प्रथ[12]ममभिज्ञान-
10 मासादितम्।

दृशोः शरच्छीतकरप्रकाशः
[13]कायेऽपि कर्पूरपरागपूरः।
स्वान्तेऽपि सान्द्रामृतकुम्भसेक-
स्तदा यदासीत् किल[14] दृष्टमात्रम् ॥१७॥

15 सीता शृङ्गारलज्जां नाटयति ॥

---

[1] पुरस्त° E पुरतस्त° cett

[2] पाली W वाली cett

[3] °घातैरिह B °घातादिह cett

[4] कूप° in original and 'ट।?।' along margin, W.

[5] कावंचद्दाम्म म° E कावंचंद्‌ढम° I_2 काबन्धं दृष्टम° cett.

[6] मह K, Sc, B सह I_2 सह corr. to मह W.

[7] °रीयं B °रीअं cett.

[8] हणु° E हनू° W हणू° Sc, I_2 हनु° K.

[9] हे om. B only.

[10] किल om K only.

[11] °नामाङ्कितमु° K °नामाङ्कमु° cett.

[12] प्रथममभिज्ञात° B प्रथममभिज्ञान° K, E, Sc प्रथमभिज्ञान° W प्रथमभे ज्ञान° I_2.

[13] कायै I_2 काये cett.

[14] खलु B किल cett.

लक्ष्म। [1]आर्य।

तातस्य मित्रं किल गृध्रराज-
स्त्वं पापमस्मिन् सहसानुबध्नन्।
गात्रं जराजर्जरितं विहाय
5 यशःशरीरं नवमाललम्बे ॥१८॥

सीता। स्वगतम्। कहं [2]मह कारणादो तारिसाणं पि[2a] महाणु-[3]भावाणं ईरिसो अवत्थाविसेसो[4] णिसमीअदि[5] ॥

सुग्रीवः। देव अतिक्रम्यन्ते किलैता[6] दण्डकासीमानः[7]।
यत्र तेऽपि स्वसुः कर्णनासौष्ठविच्छित्तीषया।
10 सानुप्रवाः क्वापि यातास्त्रिमूर्धखरदूषणाः ॥१९॥

सीता। वेपमाना[8]। अम्मो कहं पुणो वि[9] ते[10] जेव्व[11] रक्खसा सुणीअन्ति ॥

रामः। देवि अलं शङ्कया। अभिधानमात्रमवशिष्यते।
शरासनस्य टङ्कारात् सौमित्रेः केवलं किल।
15 रक्षसां प्रलयः सिंहगर्जनाद्दन्तिनां[12] यथा ॥२०॥[13]

---

[1] आर्य B, E, K अयं W, Sc आया I_2

[2] मम B महं E मह cett

[2a] वि all MSS

[3] °णुभावाणं B, Sc, I_2 °णुहावाणं E °नुभावाणं K, W.

[4] °विशेसि I_2 °विसेसो cett.

[5] णिसमीअदि B, I_2 [illegible] K णिसम्मीअदी E णिसामीअदि W, Sc.

[6] °लैते B °लैता cett.

[7] दण्डकसीमाः E दण्डकासीमानः cett 'Dandaka' added along margin by rev., W.

[8] कम्पमाना for वेपमाना K only.

[9] वि om. B only.

[10] ते om. W, Sc, I_2

[11] जेव्व E, K ज्जेव्व Sc, I_2 व्व B ज्जेव्व W

[12] °द्दन्तिनां K, W, Sc °द्दन्तिणो E °र्द्दन्तिनां B °दन्तिनां I_2.

[13] सीतोर्ध्वमवलोकते add. B only.

निरूप्य। किमन्यादृ[1]शीव गतिरस्य विमानराजस्य ॥

विभी०। देव अत्यु[2]च्चैः किलायं सह्यः[3] सानुमान्। [4]एनमतिक्रम्य गम्यते[5] किला[6]र्यावर्तः। तदतिक्रमणायेदमपि मध्यमलोकसान्निध्यं किञ्चिदु[7]ज्झति ॥

5 लक्ष्म०। द्र[8]ष्टव्यः किलोत्तमपुरुषम[9]ध्यमपदलाञ्छितो [10]लोकः ॥

सर्वे [11]उच्चैर्गतिवेगं [12]निरूपयन्ति ॥

रामः। निरूप्य। सविस्मयम्।

[13]यः पूर्वेषां नः कुलस्य प्रतिष्ठा
देवः[14] साक्षादेष धाम्नां निधानम्।
10 त्रय्याः सारः कोऽपि मूर्तो विवस्वान्
प्रत्यासन्नः पुष्पकारो[15]हणेन ॥२१॥

सर्वे कपोतकेन[16] प्रणमन्ति ॥

सीता। उच्चैर्निरूप्य। [17]अम्मो कहं दिणम्मि वि तारआच[18]क्कं विअ एदं दीसदि ॥

---

[1] ०दृशी च E ०दृशीव cett

[2] उच्चैः B अत्युच्चैः cett

[3] 'Sahya mountain' added along margin by rev., W.

[4] तद् add. B only

[5] गंस्यते B गम्यते I_2 गम्यते cett

[6] Orig. किलायं वित्तेति, but वित्तेति is meant to be omitted, B किलार्यावर्तः cett. 'Aryavartta' added along margin by rev., W.

[7] ०दुह्यति for ०दुज्झति E.

[8] [illegible] changed to द्रष्टव्य एवोत्तम० B द्रष्टव्यः किलोत्तम० cett.

[9] मध्यम om. here, W, Sc only

[10] मध्यम add here, W, Sc only.

[11] अत्युच्चै० K उच्चै० cett

[12] रूप० K निरूप० cett

[13] यः पूर्वेषामन्वयस्य B यः पूर्वेषां नः कुलस्य K, E, Sc, I_2 Text as in K, but सत् added along margin, prob. meant as a v. l for नः W.

[14] देव B, E देवः K, W, Sc, I_2.

[15] ०रोह० B, E, K, Sc ०रोप० W, I_2

[16] कपो० B, E, K, I_2 कापो० W, Sc

[17] विस्मयं add. E only.

[18] ०चक्रं B ०चक्कं cett

रामः। देवि तारकाचक्रमेवैतत्[1]। अतिविप्रकर्षाद्विकिरणप्रतिहतचक्षुर्भिर्न दृश्यते किल दिवसे स विमानारोहणादपास्तः[2] ॥

सीता। सकुतुकम्। कहं गअणवाडिआए[3] [4]फुल्लाइं [5]कुसुमाइं व[6] [7]दीसन्ति[8] ॥

5 रामः। समन्ततोऽवलोक्य। कथमपरिच्छेद्यदिग्विभागमिव सम्प्रति जगत्। यतः।

संस्तूयन्ते विप्रकर्षाद्भौमा नोपाधयः[9] स्फुटम्।
आन्तरिक्षाः पुनरमी सर्वतः सदृशा इव ॥२२॥

सुग्री॰। देव भ्रातुः सौहार्देन विधेयीकृतो यदृच्छया दिगन्तेषु
10 विचरन्नभ्युपपन्नवानस्मि। तथा हि।

उदयास्ताचलावेतौ [10]यत्क्रोडे बाल्यवार्धके।
विस्रम्भाच्चन्द्रसूर्याभ्यामतीयेते विनिर्भयम् ॥२३॥

अवधत्तामितो देवः।

कैलासाञ्जनशैलावेतौ[11] तुल्योन्नतत्वपरिणाहौ।
15 चन्दनमृगमदलेपं गमितौ क्षोण्या नु[12] वक्षोजौ ॥२४॥

इतश्चायं काञ्चनाचलः। परतश्चायमभ्रङ्कषशिखरः[13] शिखरी[14] गन्धमादनः। ततः परमगम्या[15] मादृशां भूमयः ॥

---

[1] ॰मेवै तत् K, W, Sc, I_2 ॰मेतत् B, E.

[2] ॰रोहणादपास्तः B, E, K ॰रोहणादपास्त I_2 ॰रोहणदयास्त Sc ॰रोहणदयास्त changed by rev. to ॰रोहणे दीयास्त W.

[3] गयण॰ B गअण॰ cett.

[4] फुल्लाईं B, Sc फुल्लाईं E फुल्लाईं K फुल्लाइं W फुल्लाहं I_2

[5] कुसुमाईं B कुसुमाइं W, Sc, I_2 कुसुमाईं K कुसुमा E.

[6] व B, K, I_2 व्व E, W, Sc.

[7] परितो add. B only.

[8] दीसन्ति B दिसन्दि E दीसन्दि cett

[9] नोपधायः W only.

[10] यत्क्रोडे . . . ॰शैलावेतौ (l 14 below) om. E only.

[11] कैलासा॰ W, K, B कैलाशा॰ Sc, I_2.

[12] नु B, K, E न W, Sc न् I_2

[13] ॰शिखरः B, K ॰शिरः cett.

[14] शिखरो E शिखरी cett

[15] परस्मादग॰ W, Sc परमग॰ cett.

रामः । [1]परितो [2]विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम् । कथमेकपद एव सर्वमहो चक्षुर्गोचरम्[3] । [4]अपरिच्छेद्या च सर्गस्थितिः ॥

सीता । [5]अम्मो एदं किं पि[5a] अदिट्ठपुरुवं[6] अस्सारिसं[7] जेव्व[8] दीसइ[9] ण माणुसो णावि पसू ॥

5 रामः । देवि अश्वमुखं किन्नरमिथुनमेतत्[10] । प्रायेणैतासु भूमिष्वेवंविधानामेव भूयसां प्रचारः ॥

विभी° । कथं सम्मुखमेवाभ्येति[11] । प्रायेणालकेश्वरनिदेशधारि[12]णानेन भवितव्यम् ॥

नेपथ्ये । देव दिनकरकुलमणे रामभद्र । भवन्तमेकपिङ्गाचलेश्वर-
10 निदेशादुपश्लोकयितुं साकेतं प्रस्थितयोर्नौ[13] सुकृतपरिणामादन्तराल एव चक्षुर्विषयोऽसि । तन्निदेशपारतन्त्र्यमपि भूयसे गुणाय [14]यत् पुराणस्यैव[15] पुंसो व्यक्तिपर्यायनिष्ठं महः साक्षात्क्रियते ॥

इति प्रदक्षिणीकृत्याभिवन्देते[16] ॥

सर्वे निरूपयन्ति ॥

---

[1] परितो विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम् om. *here*, B only.

[2] विलो° K, W, Sc, I_2 वलो° E

[3] °चरम् E, K °चरः W, Sc, I_2.

[4] अपरि° B, E, K परि° W, Sc, I_2

[5] परितो विलोक्य । ससम्भ्रमाद्भुतम् added *here* by B. In this passage, which it wrongly repeats further on, B reads only ससम्भ्रमम्.

[5a] वि all MSS.

[6] °अदिट्ठपुरुवं K अदिट्ठपुरुवं I_2 अदिट्ठपुवं E, W, Sc दिट्ठं पुरुषं B.

[7] अस्सा° E, W, Sc, B अणा° K, I_2.

[8] जेव्व W, Sc, E, I_2, B जेव K.

[9] दीसइ W, Sc, I_2, K, B दिसइ E.

[10] °मिथुन° W, Sc, I_2, K, B °युगल° E.

[11] सम्मुख° B, E, K, Sc, I_2 समुन्मुख° W.

[12] °रनिदेश° B, E, K, I_2 °रादेश° W, Sc.

[13] °योर्नौ B, E, K, I_2 °योरावयोर्या W °योरावयोर्याचा° Sc.

[14] यत् B, E, K, Sc, I_2 तत् W.

[15] °स्यैव पुंसो व्यक्ति° E, K °स्यैकशो व्यक्ति° B °स्यैव पुंसोऽभिव्यक्ति° W, Sc, I_2.

[16] °कृत्य वदन्ते E °कृत्याभिवन्देते cett.

पुनर्नेपथ्ये किन्नरः ।

आपन्नवत्सल जगज्जनतैकबन्धो[1]
विद्वन्मरालकमलाकर रामचन्द्र ।
जन्मादि[2]धर्म[3]विधुरैः सुमनश्चकोरै-
5 राचम्यतां तव यशः शरदां सहस्रम् ॥२५॥

तत्रैव[4] किन्नरी ।

यावत् फणीन्द्रशिरसि क्षितिचक्रमेतद्
यावत् पुनर्ग्रह[5]गणैः शबलं विहायः[6] ।
वैदेहि तावदमलो भुवनेषु पुण्यः
10 श्लोकः[7] प्रशस्तचरितैरुपगीयतां ते ॥२६॥

दम्पती मन्दाक्षं नाटयतः ॥

इतरे । प्रियं[8] प्रियं नः ॥

रामः । लङ्केश्वर चिरसञ्चरणादत्र नः[9] अनुरोधं[10] तर्कये । तद् वरमितो मध्यम[11]लोकसान्निध्येन[12] गन्तुम् ॥

15 विभी° । देव ।

एते ते सुरसिन्धुधौतदृषदः कर्पूरखण्डोज्ज्वलाः
पादा जर्जरभूर्जवल्कलभृतो[13] गौरीगुरोः पावनाः ।

---

[1] °ज्जनतैक° B, E, K °ज्जननैक° Sc °ज्जनैक° in the text and न by rev along margin, W °ज्जननैक° I_2

[2] जन्मा° E, K, B, W जन्या° Sc, I_2

[3] °धर्म° B, E, K °कर्म° W, Sc °चर्म° I_2

[4] तत्रैव om. B only.

[5] °गृह° for °ग्रह° E only.

[6] विहायः B विहाय cett.

[7] श्लोक W श्लोकः cett.

[8] Om. one प्रियं K only

[9] नः E, K, I_2 न W, Sc नः छन्दचारिणां वैमानिकानां B.

[10] °रोधं B, K, W, Sc °रोधे E °रोध I_2

[11] मध्य° for मध्यम° E only.

[12] °सान्निध्यने गमन प्रस्तुतमनुसन्धातुं B °सान्निध्येन गन्तुं cett

[13] °भृतो B, E, K, Sc, I_2 °धृतो changed to °वतो by rev., W.

तत्त्वालोकनिरस्तमोहतमसामध्यात्मविद्याजुषां
यत्र ब्रह्मविदां निसर्ग[1]मधुरं जागर्ति सौम्यं महः ॥२७॥

लक्ष्म॰। आर्ये कथमेते [2]भुवां परिसराः संस्तुतपूर्वा[2a] इवान्यविषयग्राहित्वं न क्षमन्ते चक्षुषोः ॥

5 रामः। निरूप्य। सस्मरणविगम्। वत्स ता एवैता गुरूणां कौशिकपादानां सञ्चरणेन पविचितपर्यन्तास्तपो[3]वनभूमयः। यत्र तु तत्रभवतो[4] याज्ञवल्क्यान्तेवासिनो द्वितीयेन विदेहाधिपतिना सह[5] तत्[6] तत् संलापामृतप्रमोदमनुभवतां[7] गुरूणां लाल[8]नीयाभ्यामावाभ्यां बाल्योचितमुल्ललितम् ॥

10 सीता। स्वगतम्[9]। कणिट्ठतादो[10] त्ति[11] सुणी[12]अदि ॥ इति परितः सस्पृहमालोकते[13] ॥

रामः। लङ्केश्वर नोचितमिदानीं गुरुचरणपङ्कजरजः[14]पविचितेषु परि[15]सरेषु विमानाधिरोहणम् ॥

नेपथ्ये। भो भो[16] रामलक्ष्मणौ। स भगवान् कृशाश्वान्तेवासी

15 वां समाज्ञापयति ॥

उभौ। विमानाधिदेवतामिङ्गितेन [17]संस्तम्भाय नियुज्य। अवहितौ स्वः[18] ॥

---

[1] ॰विधं for ॰मधुर E only

[2] 'Himalaya' added by rev. along margin, W.

[2a] ॰पूर्वा इवान्य॰ B ॰पूर्वान्य॰ cett

[3] Adds 'Tapovana' along margin, W

[4] ॰भवतो B, E, K ॰भवता W, Sc, I_2

[5] सह om. B only

[6] Om. one तत् E, W, Sc only.

[7] ॰भवता B ॰भवतां cett.

[8] लालनीयाभ्याम् om. E only.

[9] कहं add. E, W, Sc, I_2 only.

[10] तादो add. E only

[11] त्ति B, K, I_2 ति E, W, Sc.

[12] सुणीयदि B सुणीअदि cett

[13] ॰लोकते B, E, K, I_2 ॰लोक्यते corr to ॰लोकते W ॰लोक्यते Sc.

[14] रजः om. W, Sc, I_2 only

[15] परिसरेषु om. E only.

[16] भो E भोः cett.

[17] संस्तम्भाय B, E स्तम्भाय cett.

[18] स्वः B, E, K, Sc, I_2 स्तः W. Appears to take अवहितौ स्तः as a part of stage-direction, for, unlike all other MSS joins नियुज्य and अवहितौ in Sandhi and reads नियुज्यावहितौ W.

पुनर्नेपथ्ये ।

पुरीं यथास्थितौ यातं विलम्बेथां[1] च[2] मान्तरा ।
अरुन्धती[3]सहचरं ज्योतिर्वां[4] सम्प्रतीक्षते ॥२८॥

अहमपि तृतीयकालक्रियानुसन्धानपरवान् मुहूर्तद्वयेनागत
5 एव ॥

उभौ । यथाज्ञापयन्ति गुरवः ॥ पुनर्विमानं सम्प्रतिष्ठेते[5] ॥

रामः । अहो महात्मानोऽपि वात्[6]सल्यपरतन्त्राः । यन्महिम्ना तपःस्वाध्याययोर्लवशो विभक्ते[7] समये[8] तत्राप्यागमनमनुरु[9]ध्यन्ते । अथवा युक्तमेवैतत् । यतः करुणापारतन्त्र्येण मृदुस्वभावास्ते
10 तपोवनरुरुषु[10] तरुषु च किं मनुष्येषु । विशे[11]षतस्तु

राज्ञां[12] मार्तण्डवंश्यानां गृहे नौ जन्म केवलम् ।
शस्त्रास्त्रज्ञानमुख्यस्तु संस्कारोऽस्मान्महात्मनः ॥२९॥

इतरे । यथाह रामभद्रः ॥

विभी° । विलोक्य[13] । किमिदमकाण्ड एव नीहारजालैरिव क्षमार-
15 जोभिराच्छाद्यन्ते ककुभः ॥ सर्वे सविस्मयं पश्यन्ति ॥

रामः । सवितर्कम् । मन्ये प्राभञ्जनेरस्मत्प्रत्तिमुपलभ्य मां प्रत्यु-
[14]द्यातीव ससैन्यो भरतः ॥

---

[1] °म्बेथां B, K, Sc, I_2 °म्बेतां E, W

[2] च om. and reads मातरः for मान्तरा E.

[3] च add after °ती° before °सह° E only

[4] °र्वां B, K °र्मां E, W, Sc °र्मा I_2

[5] सम्प्रतिष्ठाते B प्रतिष्ठते cett.

[6] वात्सल्य° B, E, K, Sc, I_2 वात्सल्ये W

[7] विभक्त° E विभक्ते cett.

[8] काले B समये cett.

[9] °ध्यते W °ध्यन्ते cett.

[10] °रुरुषु B °गुरुषु E, W, Sc, I_2 °मृगेषु K.

[11] °षस्तु E, I_2 °षतस्तु cett.

[12] राज्ञा E राज्ञां cett.

[13] विलोक्य om. B only.

[14] प्रत्युद्यातीव B, K, I_2 प्रत्युपयातीव W प्रत्युपातीव Sc प्रत्युद्यावतीव E

प्रविश्य [1]हनूमान्। सपादपङ्कजस्पर्शं प्रणम्य। देव।

स्थितो ध्याय[2]न्नन्तः किमपि चरितं स्वेन भवत-
श्चिरं वार्ता[3]मेनामथ मदुपलभ्य प्रचलितः।
जटी चीरी रामेत्यमृतविभवं नाम रसयन्[4]
5 मुहुर्हर्षो[5]द्भ्रान्तः प्रकृतिसहितोऽभ्येति भरतः ॥३०॥

रामः। सोल्लासम्। अहो चिरा[6]यायुष्मत्सौहार्दमुपलभामह इति सर्वा[7]नन्दानामुपरि वर्तामहे ॥

लक्ष्म॰। सौत्सुक्यम्। सखे मारुते क्वार्यः ॥

हनू॰। य एते सैन्यस्य पुरतः पञ्चषास्तन्मध्ये पुरःसरः सानुजः 10 स महात्मा भरतः ॥ लक्ष्मणो निर्वर्णयति ॥

सीता। निरूप्य। कहं [8]अत्तारिसो ज्जेव्व[9] दीसइ[10] ॥

विभी॰। [11]हंहो विमानराज। चिराय[12] बन्धुज[13]नदर्शनालिङ्गन-सम्भावनादिना मिथः[14] प्रमोदमनुभवन्त्वेते[15] महानुभावाः। तत्क्षणं विरम ॥ सर्वे विमाना[16]वतरणं नाटयन्ति ॥

---

[1] हनु॰ E हनू॰ cett.

[2] गाय॰ K ध्याय॰ cett.

[3] ॰मेता॰ K ॰मेना॰ cett

[4] ॰रचयन् K रसयन् cett.

[5] हर्षोद्भ्रान्तः B, K, Sc, I_2 हर्षोद्भ्रान्तः E हर्षोद्धान्त changed to हर्षोद्भ्रान्त by rev, W.

[6] चिराय वपुष्मत्सौ॰ E, I_2 चिरायायुष्मत्सौ॰ W, Sc चिराय वपुष्मन् सौ॰ B चिरार्युष्मत्सौ॰ K.

[7] सर्वानान्दा॰ W सर्वानन्दा॰ cett.

[8] अत्ता॰ B, E, K अणा॰ Sc, I_2 अत्ता॰ W.

[9] जेव्व E, W ज्जेव्व cett

[10] दिसइ E दीसइ cett.

[11] अहो K हंहो cett.

[12] दोवाय orig., but struck out, B चिराय cett

[13] ॰जन॰ om E, K only.

[14] मिथः B, E, K मिथोऽङ्ग॰ W, Sc मिथा I_2 मिथा further on in the passage wrongly repeated, I_2.

[15] ॰भवन्त्येते W ॰भवन्त्वेते cett.

[16] ॰नावरणं B ॰नावतरणं cett.

ततः प्रविशतः कतिचनप्रधानपुरुषपरिवृतौ भरतशत्रुघ्नौ ॥

रामः । सरभसं[1] पादपतितं भरतमुत्थाप्य[2] । एह्येहि वत्स ।

अनुभावयति ब्रह्मानन्दसाक्षात्क्रियामिव ।
स्पर्शस्ते[3] जठराम्भोज[4]प्रस्फुरन्नालकर्कशः ॥३१॥

5 इति निर्भरमालिङ्ग्य विसृजति । लक्ष्मणः सपादपतनं[5] भरतमालिङ्गति । शत्रुघ्नो रामलक्ष्मणावभिवादयति ॥

उभौ । कुलस्थितिमनुवर्तस्व[6] ॥ भरतशत्रुघ्नौ दण्डवत् सीतां प्रणमतः ॥

सीता । कुमारा[7] जेट्ठाणं भादुआणं अभिमदा होह[8] ॥

रामः । वत्सौ भरतशत्रुघ्नौ ।

10 अस्माकं व्यसनाम्भोधावयं[9] पोतत्वमागतः ।
कपीन्द्रोऽयं च लङ्केन्द्रो मित्रं[10] धर्महिते रतः ॥३२॥

तत् परिष्वजतम्[11] ॥ इति सुग्रीवविभीषणौ दर्शयति ॥

भरतशत्रुघ्नौ तौ परिष्वज्य मिथो[12] [13]यथोचितमुपचरतः ॥

भरतः । आर्य [14]कुलगुरुर्नो[15] भगवान् मैत्रावरुणिः सिंहासन-
15 गृहे[16] सम्पादितसकलाभिषेकसम्भारो भवन्तं प्रतीक्षते । [17]यथा-
ज्ञापयत्यार्यः ॥

---

[1] सरभसं E, K, Sc, I_2 सरसं corr. to सरभसं W सरभस° B.

[2] °मुत्थाप्य B °मुत्थापयति cett

[3] स्पर्शस्ते जठरा° B, E, K, I_2 स्पर्शस्तेऽद्य वरा° W, Sc.

[4] °म्भोजि E °म्भोज° cett.

[5] °वदनं E °पतनं cett

[6] °वर्णस्व W °वर्तस्व cett.

[7] कुमारा B, K, I_2 कुमारो E कुमार W, Sc.

[8] होह B, K होन्दु W, Sc होद E दोह I_2

[9] °नाम्बाधावयं पातत्वमागतः E ना-म्भोधावितौ पोतत्वमागतौ K °नाम्भोधावयं पोतत्वमागतः cett.

[10] मित्र° B मित्रं cett.

[11] °जत E °जतं cett

[12] मिथो om. W only.

[13] यथो is a corr. fr. मिथो W

[14] कुल om. K only.

[15] °र्नौ B °र्ना K °र्नो cett.

[16] °गृहे B, E, K °ग्रहे W, Sc °ग्रह I_2.

[17] यदा° B यथा° cett.

रामः। स्वगतम्। कौशिकपादाः प्रतीक्षणीयाः। स च भगवान्[1] मैत्रावरुणिरेवमाज्ञापयति। भवतु समयोचितं प्रतिकरिष्यते[2]॥
प्रकाशम्[3]। यथाज्ञापयति कुलगुरुः॥ सर्वे परिक्रामन्ति॥

ततः प्रविशति [4]वसिष्ठो दशरथकलत्रैः[5] सह चर्यमाणारुन्धती च॥

5 वसिष्ठः। स्वगतम्।

क्षमायाः [6]सुक्षेत्रं गुणमणिगणानामपि [7]खनिः
[8]प्रपन्नानां [9]मूर्तः सुकृतपरिपाको[10] जनिमताम्।
कृपारामो रामो बहिरिह दृशा[11] पास्यत इति
प्रमोदाद्वै तस्याप्युपरि परिवर्तामह इमे॥३३॥

10 भवतु। तथापि लोकयात्रा[12]नुवर्तनीया॥ प्रकाशम्। वध्वौ कौस[13]ल्यासुमित्रे॥

उभे। [14]आणवेदु कुलगुरू[15]॥

वसि°। दिष्ट्याक्षत[16]प्रतिनिवृत्त[17]वत्से स्थः[18]॥

उभे। तुम्हाणं आसिसा[19]णं पहावो॥

---

[1] भवान् B भगवान् cett.

[2] °करिष्ये E °करिष्यते cett.

[3] प्रकाशं om E only.

[4] वसि° K, W, I_2, B वशि° E, Sc

[5] °त्रैःसहचर्य° B °त्रै सपचर्य° K °त्रैरुपचर्य° cett.

[6] सु° B सत्° K स° E, W, Sc, I_2.

[7] स्वनिः W खनिः cett.

[8] प्रयत्नानां E प्रसर्तानां K प्रपन्नानां cett.

[9] मूर्तिः K मूर्तः cett.

[10] °कोऽञ्जलिभृतां B °को जनिमतां cett

[11] दृशा पा° B, E, K दृशोपा° W, Sc दशापा° I_2

[12] लोकचर्या° E लोकयात्रा° cett

[13] कोसल्या° E कौशल्या° cett.

[14] आणविदु B, I_2 अणवेदु K आणवेदु cett.

[15] °गुरू B °गुरुः E °गुरु cett

[16] °क्षत° E, K, I_2 °क्षतं W, Sc °क्षत om. B.

[17] °वृत्तवत्से B, E, K, I_2 °वृत्तौ वत्सौ W, Sc

[18] स्तः E, W स्थः cett.

[19] आसिसाणं K, W, Sc, B असिसाणं E आसीसाणं I_2.

अरुन्धती। कैकेयीं विलोक्य। वत्से कैकेयि। किमेवमतिदुर्मनायसे॥

कैकेयी। अम्ब[1] मह[2] मन्दभाइणीए अधंसदाए[3] सअलो वि [4]लोओ एव्वं कोलीणं भणादि[5] जं वच्छाणं[6] पवासजणणी मज्झमजणणी[7] मन्थरामुहे[8] [9]आसि। ता कहं वच्छाणं[10] मए[11] 5 मुहं पेक्खिदव्वम्॥

अरु०। वत्से अलं वृथा कौलीनशङ्कया। आर्यमिश्रैरयमर्थस्त-[12] दैवान्तरेण[13] चक्षुषा साक्षात्कृतः[14]॥

सर्वाः। कहं विअ॥

अरु०। मन्थरारूपधारिण्या शूर्पणख्या[15] माल्यवद्वचनादेतद् वि-10 हितमिति[16]॥

सर्वाः। अहो रक्खसाणं दुट्ठताभिओओ[17] जो [18]गिहट्ठिदं अवलाजणं[19] पि[19a] [20]वाधेदि॥

---

[1] अम्ब om B only.

[2] मह *after* मन्दभाइणीए B मह *before*, cett.

[3] अधस्स° E, K, W अधण° B अर्धस्स° Sc, I_2

[4] लोओ om. B only

[5] भणादि om. B only.

[6] वत्साणि E वच्छाणं cett

[7] मज्जन° B मज्झम° E मरुम° K मझूम° W, Sc, I_2

[8] °मुहेण B °मुहे E, K, I_2 °मुहं W, Sc

[9] आसी E आसि cett

[10] वत्साणं W वेच्छाणं E वच्छाणं cett.

[11] मए *before* वच्छाणं B, *after*, K, W, Sc, I_2 मए om E

[12] °रयमेवार्थ° K °रयमर्थ° cett

[13] दैवान्तरेण add B only

[14] प्रत्यक्षीकृतः B साक्षात्कृतः cett.

[15] शूर्पण° W शूर्पन° E सूर्पण° cett

[16] विलसित° E विहित° cett.

[17] दुट्ठताभियोओ B, W दुट्ठताभिओओ K, Sc, I_2 दुट्ठदाभिओओ E.

[18] गिह° B, E, K इह° W, Sc मिह° I_2

[19] °अणं E °जणं cett

[19a] वि all MSS.

[20] वाधदि E वाधेदि cett

वसि०। हुं मङ्गलसमयेऽलममलं यत्किञ्चिदुक्तैः[1]। का पुनरद्यापि राक्षसाभियोगवार्ता ॥

रामः। [2]वसिष्ठं विलोक्य। सोल्लासम्[3]। स[4] एष भगवान् मैत्रावरुणिः[5]।

यद्दर्शनात् किमप्येतद्[6] द्रवीभवति मे मनः।
5 [7]राकासुधाकरालोकादिन्दुकान्तोपलो[8] यथा ॥३४॥

लक्ष्मणं प्रति। वत्स इत इतः ॥

उभौ। उपसृत्य। भगवन् कुलगुरो। रामलक्ष्मणावभिवादयेते[9] ॥

वसि०।

चक्षुषां स्वस्वसमये संस्कारत्रयमाप्नुताम्[10]।
10 वत्सौ नयेन धर्मेण ज्ञानेन च पुरस्कृतम् ॥३५॥

उभावरुन्धतीमभिवन्देते[11] ॥

अरु०। इष्टैर्युज्येथाम् ॥

उभौ क्रमेण सर्वा [12]मातॄरभिवन्देते ॥

सर्वाः[13]। तौ निर्भरं परिष्वज्य मूर्ध्न्युपाघ्राय। जं अम्हे [14]चिन्तेमो तं तुम्हाणं होदु ॥

15 सीता उपसृत्य [15]वसिष्ठं प्रणमति ॥

वसि०। वत्से वीरप्रसविनी भव ॥

सीतारुन्धतीं प्रणमति ॥

---

[1] ०दुक्तैः B, E, K, I_2 ०दुःखकैः W ०दुःखकैः Sc.
[2] वशि० E वसि० cett.
[3] सोल्लासम् om. here, B only.
[4] स om. E only.
[5] सोल्लासम् add. here, B only.
[6] ०तद्द्रवी० E, I_2 ०तद्र्वी० B, K, Sc ०तद्भ्रवी० W
[7] एकात् for राका० E only.
[8] ०पला W ०पलो cett.
[9] ०वादयेते B, K ०वादयते E ०वादयेति I_2 ०वाद्यावह इति W, Sc.
[10] ०त्रयमाप्नुता K ०त्रयमस्नुतां B ०त्वं समाप्नुतां E, W, Sc, I_2
[11] ०वादेते E ०वन्देते cett.
[12] मातरोभिवन्ते for मातॄरभिवन्देते E only.
[13] ताः add B only.
[14] चिसोतं B चिन्तोमो Sc चिन्तेमो cett
[15] वशि० Sc, I_2 वसि० cett.

अरु० । सीतां निर्भरमालिङ्ग्य[1] ।

लोपामुद्रानुसूयाहमिति तिस्रस्त्वया सह ।
पतिव्रताश्चतस्रोऽत्र सन्तु जानकि साम्प्रतम् ॥३६॥

सीता[2] श्वश्रूरभिवन्दते ॥

5 सर्वाः । जादे[3] कुलपडिट्ठावअ[4]दारअप्पसविणी होहि[5] ॥

नेपथ्ये ।

[6]प्रवर्तन्तां पौराः प्रतिसदनमद्योत्सवविधौ[7]
चिरं स्वे स्वे कर्मण्यथ समवधत्ताप्यधिकृ[8]ताः ।
यथोक्तं सम्भारं पुनरिह विधत्त[9] द्विजवराः
10 कृशाश्वान्तेवासी कुशिकपतिराज्ञापयति वः[10] ॥३७॥

वसि० । आकर्ण्य । अहो[11] भाग्यमहिमा वत्सस्य यद् भगवान् कौशिकः स्वयं सिंहासने समभिषेक्तुं सम्प्राप्तः ॥

इतरे । प्रियं[12] प्रियं नः ॥

ततः प्रविशति सशिष्यो विश्वामित्रः ॥

15 विश्वामित्रः ।

[13]सत्रप्रत्यूहशान्त्यै दशरथकरतः[14] कर्षतैनं मया[15] यद्
[16]यत्स्वान्ते संविमृष्टं तदनुगुणविधौ[17] यच्च वै[18]यग्र्यमासीत् ।

---

[1] Folio 28 beginning with ग्य । लोपामुद्रा० (line 1-2 above) and ending with ०मेतावनुभूतोत्सवम् (page 213, l. 11) missing, B.

[2] सीता om E only

[3] जदि corr. to जाद W जादे cett

[4] ०पडिट्ठावअ० K, I_2 पडिट्ठाद्धअ Sc पडिटावअ E पडिट्ठाकअ W

[5] होहि W, Sc, I_2 होइ K होही E.

[6] प्रवर्त्तन्तां K प्रवर्त्यतां E प्रवर्तन्तां W, Sc प्रकर्यतां I_2

[7] ०विधौ चिरं W, Sc विधिश्चिरं cett.

[8] ०कृताः E, K ०कृतः cett.

[9] ०धत्ता E ०धत्त cett

[10] नः E वः cett

[11] अयं add. W, Sc only

[12] प्रिय प्रियं K प्रियं cett.

[13] शत्रु० K सत्र० cett.

[14] ०कतरः W ०करतः cett.

[15] मयाच K मया यद् cett

[16] यद्यत्स्वान्ते वि० K यत्स्वान्ते ते वि० I_2 यत्स्वान्ते संविमृष्टं W, Sc यत्स्वां चेतें तं वि० E.

[17] ०विधो I_2 ०विधौ cett

[18] वय्यग्र्य० E वैयग्र्य० cett.

तद्दैव[1]स्यानुगुण्यात् प्रयतनविभवैश्चाद्य [2]राज्येऽभिषिच्य
श्रीरा[3]मं निर्वृ[4]तानां फलितमिति मुहुः सम्प्रमो[5]दामहेऽन्तः ॥३८॥

इति परिक्रामति ॥

5 वसि॰। स एष कौशिकः।

क्षात्रं प्राकृ[6]तिकं तेजो ब्राह्मं यस्य विशिष्यते।
लोकोत्तरचमत्कारनि[7]धेस्तस्याद्भुतं न[8] किम् ॥३९॥

[9]वसिष्ठविश्वामित्रावुपसृत्यान्योन्यमुपचरतः ॥

विश्वा॰। [10]भगवन् मैत्रावरुणे किमद्यापि प्रतीक्ष्यते ॥

10 वसि॰। यथोचितमाद्रियताम् ॥

[11]विश्वा॰। दिव्यर्षिगणमुद्दिश्य। निर्वर्त्यतां रामभद्रस्याभिषेकः ॥ मुनयः यथोचितमाचरन्ति। नेपथ्ये दुन्दुभिध्वनिः। [12]सर्वे सविस्मयमा[13]कर्णयन्ति ॥

पुनर्नेपथ्ये।

नृत्यन्[13a]त्वप्सरसो मेघैः सिच्यतां मेदिनीत[14]लम्।
15 वितरन्त्वच पुष्पा[15]णां वर्षं कल्पद्रुमाः स्वयम् ॥४०॥

सर्वे सविस्मयं पुष्पवृष्टिं [16]निरूपयन्ति ॥

---

[1] तद्दैवस्यानुगुण्या॰ E, K, W, Sc ते देवस्या च गुण्या॰ I_2.
[2] राज्याभि॰ E राज्येऽभि॰ cett.
[3] ॰राम E, I_2 ॰रामं cett.
[4] निर्वृता॰ K, W, Sc निवृता॰ E निवृत्ता॰ I_2.
[5] सम्प्रमोदामहे ह्नः K सम्प्रमोदामहे तः E सम्प्रमोदामहे त्तः I_2 सम्प्रमोदामहे नः W, Sc.
[6] प्राकृतिकं K, W, Sc प्राकृतकं E प्रकृतिक I_2.
[7] ॰विधे E ॰निधे cett.
[8] नु I_2 न cett.
[9] वसि॰ K, W वशि॰ E, Sc, I_2
[10] ॰वान् Sc ॰वन् cett.
[11] विश्वा॰ om. E only.
[12] सर्वे सविस्मय॰ . . . स्वयं (l 15 below) om. W, Sc, I_2
[13] ॰विस्मयमाक॰ K ॰विस्मयकामाक॰ E.
[13a] नृत्यन्त्य॰ K, E.
[14] ॰तलं K तल्कं E.
[15] निरूप॰ E, K रूप॰ W, Sc, I_2
[16] पुष्पा॰ K पुष्पा॰ E

वसि॰। कथं सलोकपालो भगवान् पाकशासनो रामभद्रस्या-
भिषेकमनुमोदते ॥

कृताभिषेकमङ्गलो रामः। [1]वसिष्ठविश्वामित्रावुपसृत्य। गुरू अभिवादये ॥

उभौ।

5 रामभद्र[2] गुणाराम भ्रातृभिस्त्वं पुरस्कृतः।
इक्ष्वाकुमुख्यैर्भूपालैश्चिरमूढां धुरं वह ॥४१॥

इतरे। तथास्तु ॥ इत्यनुमोदन्ते ॥

विश्वा॰। वत्स रामभद्र ॥

रामः। आज्ञापयन्तु गुरवः ॥

10 विश्वा॰।

[3]विसृज्येतामेतावनुभूतोत्सवप्रमोदौ[4] सुग्रीवविभीषणौ।
पुष्पकं च सङ्कल्पसमयसुलभं राजराजमेवाश्रयताम् ॥

रामस्तथा करोति ॥

विश्वा॰। वत्स रामभद्र।

15 निर्व्यूढं[5] गुरुशासनं गुरुतरं धर्मोऽपि संरक्षितो
रक्षःसंहरणाच्चिकित्सितमनोरोगा त्रिलोकी कृता।
सिद्धार्थाश्च सुराः सहानुजसुहृ[6]द्द्वारेण राज्यं पुन-
र्लब्धं किं करणीयमेतदधिकं श्रेयस्तदप्युच्यताम् ॥४२॥

---

[1] वसि॰ K, W, Sc वशि॰ E, I_2

[2] ॰भद्र K, W, Sc ॰भद्रं E ॰रुद्र I_2

[3] ॰सृज्यता॰ E ॰सृज्यन्ता॰ K, I_2 ॰सृज्येता॰ W, Sc.

[4] Folio 29 begins with मोदौ B

[5] निव्युढं E निर्व्यूढं cett.

[6] ॰सुहृद्द्वारेण B, E, I_2 ॰सुहृद्वारेण W ॰सुहृतद्वारेण Sc ॰सुहृदारेण K.

रामः। इतोऽधिकमपि श्रेयोऽस्ति । तथापीदमस्तु भगवत्पाद-प्रसादात् । भरतवाक्यम्।

क्ष्मापालाः क्षीणतन्द्राः क्षितिवलयमिदं पान्तु ते कामवर्षा
वार्वाहाः सन्तु राष्ट्रं पुनरखिलमपास्तेति[1] संपन्नसस्यम् ।
5 लोको[2] नित्यं प्रमोदं विदधतु[3] कवयः श्लोकमाप्तप्रसादं
सद्भावन्तोऽपि भूम्ना[4] परकृतिषु मुदं सम्प्रधार्य प्रयान्तु
॥४३॥

विश्वा°। एवमस्तु ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

10 ॥ सप्तमोऽङ्कः[5] ॥

---

[1] °पास्विति B °पास्तेति cett

[2] लोको B, E, I_2 लोके K, W, Sc.

[3] विदधतु कवयः K, E, W, Sc निद-धतु कवयः I_2 भजतु कविजनः B

[4] भूम्ना परकृतिषु मुदं सम्प्रधार्य प्रयान्तु K, W, Sc, I_2, E (but प्रकृतिषु for परकृतिषु) भूति रघुपतिचरितश्राविणः सम्प्रयान्तु B.

[5] For end-Colophons see 'Introduction'

समाप्तमिदं

महावीरचरितं नाम

नाटकम् ॥

PART III

ILLUSTRATIVE NOTES

ACT I

Page 1, l. 3 The word *svastha* occurs only thrice in the drama In the other two passages, p 49, l. 2, and III. 16, it clearly refers to *mental* 'ease'. In the present case it appears to have been used quite differently—more in its etymological sense, 'abiding in one's self', 'self-dependent'. Cf *sve mahimni pratisthitah* So also VR., *svasminn eva sthitāya ananyādhārāya*, and Pick, 'self-existent'.

hata-pāpmane. Jv. offers a rather fanciful alternative sense 'who has destroyed the world-evils, viz. the demons' (*nāśitāni kalusāni pāpa-rūpāṇi jagadupaplavāni asurādīni vā yena*)

l. 10. *tyakta-krama-vibhāgāya* is a rather difficult compound, because of the uncertain mutual relation of its component parts. It may be dissolved as *tyaktah kramasya vibhāgo yena*, 'free from participation *in* order', or in other words, about whom it is impossible to assert what he precedes and what he follows So does ŚR. Jv. explains it as free from the natural order of birth, existence, and death. I, however, prefer to dissolve it with VR., AB, as *tyaktah kramaś ca vibhāgaś ca yena*, 'beyond rank and division'. Pick. translates it as. 'who is without parts and beyond all rank'; and adds in a foot-note: 'This is an address to Śiva, as the one supreme God, who is neither before nor after the others (*tyakta-krama*) and who is without parts (*vibhāga*). But *krama-vibhāga* may be taken as a *tatpurusa* compound, meaning participation in order, i. e. the triple division of the Hindu gods, in which Śiva takes the third place in the character of Rudra'.

Caitanya-jyotise is evidently meant as an epithet to distinguish him from the *jada* and *tāmasa* matter as also from the inanimate world. The word has created a great difficulty for the commentators, nearly all of whom have misunderstood the sense. VR. is uncertain, and besides the right interpretation, offers two more (*a*) who is revealed (*jyotisa*) by the knowledge of *Yoga* (*caitanya*), and (*b*) who is the revealer of all knowledge, and compares *tac-chubhra-jyotisām jyotih*. Śr.: 'who shines with knowledge'. Pick. also offers two alternative meanings: (*a*) the light of the soul, and (*b*) whose glory consists in his knowledge.

Verse 1. VR tries to find a hint in the stanza at the plot of the play. Cf. '*ślokaiḥ kāvyārtha-sūcakaiḥ*' in *Daśar.* III 4; *Sāh* 284 In *devāya* he finds an allusion to *Rāmadevam nināya* (verse I 8 below), in *hata-pāpmane* to the deaths of Vālī and Rāvana, in *tyakta-krama-vibhāgāya* to the extraordinary strength of Rāma beyond his years, and consequently to his victory over Paraśurāma; and lastly in *caitanya-jyotise* to Rāma's celebrity as a hero.

l. 11. *nāndī.* For definition see *Sāh.* 282.

adya khalu, &c. Cf. *Utt* I. 1/2, and *Māl.* I. 5/6. Cf. also *Anar* composed for '*bhagavataḥ purusottamasya yātrāyām upasthānīyaḥ sabhāsadaḥ*', and *Pras.* for '*śankarasya yatrāyām*'.

l. 14. *prasanna* is undoubtedly used here in its rhetorical sense. *Prasāda* is one of the ten *Kāvya-gunas*; for which see *Kāvyā.* I. 45, *Sāh.* 611; *Rasa.* p. 56, *Kāvyāl* III. 1, 6; III. 2, 3; *Vāg.* III. 9, *Saras.* I. 79, and *Kāvyap.* VIII 11. Cf. *prasāda* in VII. 43 below.

bhāratī. Cf. *Kāvyap.* I. 1; *Kum.* VI. 79, *Kathās.* VI. 1, 56. I do not think the word here refers to the *Bhāratīvṛtti*, for which, however, see *Sāh* 285; *Daśar.* II. 55, 57; III 4, 5; cf. also *Utt.* III 6/7, where the word occurs.

l. 15. *aprākṛtesu* That it has my meaning ('extraordinary') is clear from the various passages where the word occurs Two of them, however (p. 17, l 6), deserve special mention, because *aprākṛta* is used there in contrast with *prākṛta.* VR.'s rendering, 'not-Prākṛt-speaking', is impossible.

Vīraḥ rasaḥ. See *Sāh.* 234; *Daśar.* IV. 66.

l. 16. *bhedaiḥ,* &c. As far as I know none of the writers on Rhetoric subdivides the 'Heroic Sentiment' into 'subtle' and 'manifest', though Vāmana in his *Kāvyāl.* III. 2, 8 classifies *artha* as *vyakta* and *sūksma.* I agree with VR. in understanding that the author here refers to the Sentiment as being present in its *latent* form in Vasistha, Viśvāmitra, and others; and as *clearly manifested* in Rāma, Paraśurāma, and others AB interprets *pratyādhāram pratipātram abhivyaktaiḥ sphutaiḥ sūksmaiḥ bhedaiḥ vibhajyate vivicyate* and explains: '*yatraikasyāpi vīrarasasya rāma-rāvaṇādi-pātra-gatasya sūksma-bhedaḥ sphutīkṛtaḥ*'. ŚR. explains likewise. But their method of construing words is evidently forced.

Page 2, l. 1. *sandarbha.* Cf. *Utt* VI. 30/31.

l. 2. *ityādiṣṭam,* &c. Cf. *Bāl.* I. 5/6

l. 3. *vaśya-vācaḥ* Cf. *Utt.* I. 2; VII. 21.

Kāvyam. For definition see *Śukra* IV. 3, 60, *Sāh.* 3, and *Rasa.* p. 4.

l. 4. *vākya°,* &c. The compound is very pithy. Literally, 'which is a touchstone, as it were, for rubbing the flow of words against'. For the idea cf. *Raghu.* I 10.

l. 5. *asti dakṣiṇāpathe,* &c. Cf. *Māl* I. 6/8; *Utt.* I. 1/2.

l. 6. *Caraṇa-guravaḥ.* *Caraṇa* in this context can hardly mean anything but 'the Vedic School'; and the more so, because the Taittirīya School of the Black Yajur-veda is mentioned just before. These Brahmans were not only the followers, but what is much more honourable, the 'teachers of the School'.

AB's rendering *caraṇe ācaraṇe dharmānuṣṭhāne guravaḥ* is not possible. In his *Preface*, p v, he says. 'As I understand, it means that the family of Bhavabhūti was not only "versed in the Taittirīya Veda", but also "great in the observance (of Vedic rites)".' On p. iv he criticizes the commentators who make it mean (*a*) 'disciples of Caraṇa' (a teacher), or (*b*) 'great by metres'. I agree with him, but do not know which commentaries are referred to by him. See also Jagaddhara's explanation on *Māl* p. 6 (commentary).

l. 7. *paṅkti pāvana.* 'A respectable Brahman who, being very learned, always gets the seat of honour at dinner parties, or who purifies by his presence the *paṅkti* or persons who sit in the same row to dine with him'—Apte in his *Practical Sanskrit-English Dictionary.* See also Jagaddhara's commentary on *Māl* p 6, where he quotes from *Manu,* III. 183, 184, 186. Cf also *Viṣṇu-smṛti*, lxxxiii. 1.

pañcāgnayaḥ See *Manu,* III 185.

l 8. *tadāmuṣyāyana* See *Pāṇ* IV. 1, 99

Page 3, l. 2 *vidān-kurvantu.* Cf. *Utt.* I 1/2. See *Pāṇ* III 1, 41.

l. 3 *parama-haṃsas* are a particular order of religious mendicants. Cf *Caturvidhā bhikṣavas te kuṭīcaka-bahūdakau | haṃsaḥ paramahaṃsaś ca yo yaḥ paścāt sa uttamaḥ ||—Mahābhārata.*

l. 4. *yathārtha-nāmā,* &c. The latter half of the verse is repeated in *Māl.* I. 9.

l 5. °*manyu-mūla* The meaning of the word *manyu* is doubtful here. Commentators differ in their interpretations. AB interprets it as '*śoka*', and so does Pick, who translates it by 'sorrow'. ŚR gives *dainya* ('miserable state') as the meaning, and VR. offers as alternative senses *dainya* and *kopa* However, they all agree in explaining it as referring either to Rāvaṇa in particular, or to the demons in general.

l. 7. *vīrādbhuta-priyatayā* clearly refers to the poet's love of the two *Rasas* VR. is wrong in explaining it as 'because of its (i.e the work's) containing the Heroic, the Marvellous, and the Erotic Sentiments', and in asserting that it gives the reason for *uddhṛta-jagat-traya-manyu-mūlam.* Pick. is likewise mistaken when he translates. 'through his great love for the hero he composed it'. Cf. the parallel passages *Anar.* I. 6. *vīrādbhuta* is repeated also in *Anar.* III. 24; and *Bāl.* I 2. *Priyatā* is repeated in II. 22 below.

śrotriya. Cf. p. 9, l. 1 below. See *Pāṇ.* V. 2, 84. Cf. the definition. *janmanā brāhmaṇo jñeyaḥ saṃskārair dvija ucyate | vidyayā yāti vipratvaṃ tribhiḥ śrotriya ucyate ||* See also Tripurāri's commentary on *Māl.* I. 7. *śrotriyaputra* is repeated in *Anar.* I. 8/9.

l. 9. *paripunantu,* i. e. by listening to it.

l. 10. *prathamaḥ kavīnām.* Reference is to the *ādi-kavi,* Vālmīki, cf. *ādyaḥ kavir asi: Utt.* II. 5/6 Cf. *kavitvāvatāra-prathama-tīrthasya: Anar.* I. 6/7. Cf. also *Utt.* III. 48.

Page 4, l. 1. *samaraṃsata.* The MSS. evidence is in favour of the reading *samaranta,* 'were brought together', from the root *ṛ* with *sam*; but the regular

Aorist form would have been *samāranta* An attempt has, however, been made by VR. to justify it, by resorting to the much-abused rule of Pāṇini '*bahulam chandasi*'.

l. 3. *apūrvatvāt* Cf *apūrva-vastu prayogena* *Māl* I. 5/6.

l. 5. *sa tu*, &c See *Rām* I. 18.

l. 6. *svam eva* is against the majority of MSS. But *svayam eva* gives no sense here. See *Rām* I. 19–22

Page 5, l. 6 *prastāvanā*. For definition see *Daśar*. III. 7, and *Sāh*. 287

l. 10 Sanskrit *chāyā* *yathā kaniṣṭha-tāta ājñāpayati*.

l. 13. *sāṅkāśya-nātha*. See *Rām* I. 70, 3.

l. 14. *traiśaṅkavam*. See *Rām*. I. 57–60 Cf. *Anar* I. 21; II 36, *Bāl*. I. 26

śaunaḥśepham. See *Rām*. I. 61, 62

l. 15. *rambhā-stambhanam*. See *Rām* I. 64. Cf. reference in *Bāl* I. 27/28.

ity-aparimeyam, &c. Cf. the similar language in *Bāl* II. 3/4.

Page 6, l. 1. *brahmādyais*, &c. The construction is faulty, though common. *Brahmādyaiḥ* is to be construed only with *tridaśa* and not with *munibhiḥ* (thus, *brahmādyais tridaśair munibhiś ca*) Cf *sāpekṣatve'pi gamakatvāt samāsaḥ*.

nāthita-śame. Cf. *Anar*. I 47.

l. 2. *svayam upanata-brahmaṇi*. See *Rām* I. 67, 17 (*Gorresio's Edition*)

l. 11. *Kauśikī*. See *Rām* I 34; also *Skanda-purāna* *sthānam bhojakatam nāma prāpto gādhimahīpateḥ | yatra sā kauśikī nāma nadī trailokya-viśrutā*. Cf. also *Anar* II 25/26.

l. 6 *sākṣātkṛta-brahmāṇo*, &c Cf *sākṣātkṛta-dharmāno, maharṣayaḥ* *Utt*. VII. 1/2.

l. 7. *Verse 12* Cf *Kir*. III. 7.

l. 12. *āyatanam ṛṣes*, &c Cf *Anar* II 13/14.

siddhāśramapadam See *Rām* I. 29, 32.

l. 13. *ātmanā-tṛtīyaḥ* See *Pāṇ*. VI 3, 6. Cf *Śak* I 9/10.

Page 7, l 2. *na kaiś cit*, &c. Repeated in *Utt* IV. 22/23

l 5 *svagatam* For definition see *Daśar*. I. 58; *Sāh* 425.

l. 7. *kuśalaiḥ*. The syntactical relation of the word is not clear to me. Most probably *naḥ* gives a clue to the solution of the difficulty and we are to supply *asmābhiḥ* *kuśalair asmābhiḥ* would then mean 'by me, the clever one', i. e. by me cleverly. AR. construes it with *naḥ* and interprets. *naḥ mama kuśalair mangala-mantrair dīkṣāpraveśaḥ*. But it is to be questioned if *kuśala* has ever this sense. Pick., when he translates 'prosperous acts which cause the death of demons must be done by the skilful on this good day', is much nearer the mark. But for the overwhelming MS evidence against it, Mt.'s reading '*ca kule*' would be preferable.

Page 8, l. 5 *nimikula*°. See *Rām*. VII. 59. See also l. 28 below.

l. 7. *yājñavalkyo*, &c. This half-verse is repeated in *Utt* IV. 9. Cf the parallel *Anar*. III. 13; and the still closer parallel II. 87. Cf. also *Bāl* I. 22 *Brahma-pārāyaṇa* is repeated in *Utt*. II. 3/4.

pārāyanam. Cf p 23, l. 4, and p. 150, l. 4 below. For the meaning see *Amara* III 2, 2, *Abhi* 839; and *Anek* IV. 85.

l 8 *yasya*, &c Cf *Anar* II. 86/87.

l 10 *atha*, &c Cf *Anar* II. 86/87.

Page 9, l 5 *kṛtopanayanau*. For the ceremony see *Āpas. Dhar* I. 1, 2; and *Manu*, II. 36–38

l 9 *Verse 18*. This verse is repeated in *Utt* IV. 20, and *Mahānāṭaka* II. 3 (No 46). Quoted in *Saras*. II 161 to illustrate the *āhāryabhinaya*. For the parallel description see *Rām*. I. 22, 6–11.

l 10 *tvacam rauravīm*. See *Manu*, II. 41; *Āpas. Dhar* I 1, 3, 5; *Gaut* I. 16 Cf. *Anar*. IV 27.

l 11 *maurvyā mekhalayā*. See *Manu*, II. 42.

adho-vāsaś ca. See *Āpas Dhar* I 1, 2, 39–41, I. 1, 3, 1, *Gaut* I. 21.

l. 12 *pāṇau*, &c Cf *Bāl* I 53, where *akṣa-sūtra-valayam* is repeated

daṇḍo . . pairppalah. See *Gaut*. I 23. Manu, however, differs, and prescribes the alternative staff of *vata* or *khadira*, see *Manu*, II. 45–46. *Āpas. Dhar* I. 1, 2, 38 prescribes *badara* or *udumbara*.

dando 'parah. I am not sure of my rendering of the phrase 'another staff', i e 'staff, other than the bow', may be freely rendered by 'as well as a staff' So also render VR and AR I am, however, inclined to emend the reading to *dando 'pare*, i. e. 'in the other (hand) there is a staff' But for that there is no evidence, except that it has been mentioned in his commentary by VR. as a *v. l.*

l 13. Sanskrit *chāyā saumya-darśanau khalv etau*

l 15. *garbha rūpakam* A peculiar word; recurs on p. 30, l. 2, and IV. 32. The sense, however, is clear. Cf *Bāl* VI. 33/34, *Anar* I 15, VI 9/10; *Utt* VII. 7/8. Cf. also *gabbha-rūva* in *Utt*. IV. 26/27.

āgatam. Mark its unusual position before *rājarsi-gṛhāt*.

Page 10, l. 2 *gautamaś ca*, &c. This half-verse is repeated in II. 42 below; and in *Utt*. I. 16. For *Śatānanda* see *Rām* I. 50–51.

l 5 Sanskrit *chāyā pranamāvah*.

l. 7. *su-nirgata*. I fail to realize the force of the particle *su* here. For the allusion see *Rām*. I. 66; *Anar* III. 58

l. 10 *janāntikam*. For definition see *Daśar* I 58, 59, *Sāh* 425.

l. 12 *Verse 21*. This verse is quoted in *Saras* V. 168 to illustrate *patu samskāra* and in V. 169 to illustrate *caksuh-prīti* as conducive to *prema-pusti* Cf. *Utt*. I. 9

Page 11, l. 8. *dugdhārṇavād rte* refers to the well-known legend of the churning of the ocean of milk and the appearance of the fourteen jewels. Cf. *Ragh*. I 12, *Kir* V. 30, *Anar*. VII. 42/43. For the names of the jewels see *Bāl* VII. 36. Cf. the similar idea in *Māl*. II. 11/12; and *Pras*. p. 54, l. 19.

l. 10. *ṛsyaśṛngopacāraih*. See *Rām*. I. 14. Cf. *Anar*. I. 50; and the still closer parallels *Anar*. V 1; and *Pras*. p. 70, l. 21.

l. 11. *kosala.* See *Rām.* I. 5.

l. 12. *dīptasya śreyasaḥ pārakāmaḥ.* VR.'s rendering, 'desiring to study in their entirety the radiant Vedas', is far-fetched.

Page 12, l. 1. *aristatāti*, a Vedic word. See *Pāṇ.* IV. 4, 143. Cf. the same suffix in *śivatāti*, p. 124, l. 7. For a similar phrase cf. *Anar.* II. 39 (*svāsthyam vidhātāsmahe*).

l. 3. *maitrāvaruṇi.* See the 'Sanskrit word Index' for the double forms *maitrāvaruṇa* and °*varuṇi.* Cf. also the forms *vaikartana* and °*tani.*

l. 10 *sakhe viśramya,* &c. The passage is not quite clear. Why did the people first rest themselves outside and *then* enter their houses?

Page 13, l. 3. *asty ahalyā,* &c. For the story see *Rām.* I. 48, 49, *Anar.* II. 6/7.

l. 6. *andha-tāmisra.* 'Blind-darkness', especially of the soul; see *Sāṅkh.* 48. It is also 'the name of a division of Tartarus or the infernal regions, the second of the 21 hells to which those who seduce the wives of others and enjoy them are condemned. According to Bhavabhūti, persons committing suicide were condemned to this hell; see *Utt.* IV. Apte in his *Practical Sanskrit-English Dictionary.* See also *Manu,* IV. 88, 197; *Yājña.* III. 224, *Viṣṇu-smṛti,* xliii. 3.

l. 7 *seyam adya,* &c. Cf. the close parallel *Anar.* II. 6/7.

l. 8. *sahajānubhāva.* Repeated in *Anar.* I. 18/19, III. 28.

Page 14, l. 1. *upavārya.* For definition see *Daśar.* I. 59; *Sāh.* 425.

Sanskrit *chāyā* *śarīra-nirmāṇa-sadṛśo nanv asyā 'nubhāvaḥ.*

l. 6. *āropaṇena,* &c. Cf. *Anar.* II. 39; *Bāl.* III. 27; *Mahānāṭaka* I. 24 (No. 24).

l. 9. *paśyati.* Note the desiderative sense.

l. 10. Sanskrit *chāyā* *kim rākṣasaḥ.*

l. 12. *āgacchatu.* Cf. *āḥ āgacchatu, Anar.* III. 33/34.

Page 15, l. 3. *mātāmahena,* &c. For such a duty of the minister see *Kām.* IV. 41–45. For the definition of a *mantrin* see *Sāh.* 80, *Daśar.* II. 40.

l. 4 *ayonijām,* &c. Cf. the parallel *Anar.* III 42.

l. 9. *amṛta-vartir iva,* &c. For the idea see *Māl.* I. 25/26; *Utt.* I. 38.

l. 10 Sanskrit *chāyā* *Kim iti sajjate 'smin locanānande me dṛṣṭiḥ.*

sajjai. We should rather substitute the *Śaurasenī* form *sajjadi* for *sajjai.*

Page 16, l. 5. *Verse 30.* Cf. the parallels *Anar.* III. 42, III. 44. This verse is quoted in *Saras.* V. 168 to illustrate the *ādrta saṃskāra.*

l. 7. *kanyāyāś ca parārthatai 'va,* &c. For the thought cf. *Śak.* IV 22.

l. 8. *pulastya°,* &c. See *Manu,* I. 35.

l. 9. Sanskrit *chāyā* *hā dhik, hā dhik, rākṣaso mām prārthayate.*

l. 10 Sanskrit *chāyā* · *hā katham evam.*

l. 14. *Verse 31.* This verse is quoted in *Saras.* V. 167 to illustrate the *udātta rasa.*

sādhāraṇyāt. As she is still unmarried, Sītā's hand may be asked for by *any* suitor. She is so far their *common* property, as it were. Pick.'s 'because

of her unmarried state' is but a free rendering. I do not agree with VR., who construes the word with *anya* and explains · 'any other may ask for her, being *hymself* equal to others'.

Page 17, l. 1 *tasminn api*, &c. Cf. the similar speeches of Rāma and Laksmana in *Anar* III. 38/39.

l 4. *Anaraṇyam.* For the story see *Rām* VII. 19 , cf also *Anar* VI. 58.

l. 10. *na vasanty ekatra*, &c. For a similar idea cf. *Bāl.* I. 36 ; *Kum.* III. 28.

Page 18, l. 2. *Verse 34* Cf. *Māl.* VIII. 9, where *drān-nispesa-viśīrna* is repeated. Cf. also *Anar.* III 40. This verse is quoted in *Saras.* V. 172 to illustrate *mahābhāgya*, one of the *nāyaka-gunas*

rūḍha-vraṇa. Repeated in *Anar.* VI. 69 , cf. also *vraṇo rūḍha-granthih* in *Utt.* II. 26.

l. 11. *Verse 35.* For the story see *Rām.* I 25 and 26. This whole verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 67 as an illustration of the *bībhatsa rasa.* It is also quoted in the commentary to *Kāvyap.* VII. 11 to illustrate '*raudrādau ca rase vyangye kaṣṭatvam gunah*' , and in *Saras* I 106 to illustrate that *ghrnāvat-smṛti-hetutva*, present in the verse, is not a fault, for it well fits in with the *bībhatsa rasa*, meant to be delineated here.

Page 19, l. 1. *prāgbhāra* is a good illustration of the influence of the Prākrits on Sanskrit. The word *pabbhāra*, of which our word is only a conventional sanskritisation, is mentioned by Hemacandra in his *Deśī.* VI. 66, and occurs in *Karp.* II. 33 in the sense of 'a mass, large quantity'. Cf. also *Anar.* IV. 10/11 ; *Bāl.* II. 57/58 ; VII. 47/48. It possesses three different meanings (see Boehtlingk and Roth's *Worterbuch*), in two of which it is known to Bhavabhūti. They are (1) the 'summit of a mountain'; cf. *Mv.* VII. 11; *Māl.* IX. 15 , *Trik.* II. 3, 2 , *Pras.* p. 144, l. 5 ; *Kathās.* II. 4, 45 ; 6, 11 ; or 'the fore-part of anything'; cf. *Māl.* V. 19 ; (2) 'inclination, tendency'; cf. *Lalit.* p. 188, l. 2 (chapter XIV). Its commonest meaning, however, is (3) a 'heap', 'a large quantity' , cf. *Māl.* V. 29 ; *Mv.* I. 35 ; III. 32. *Vair.* Miscellaneous, 16 ; *Anar.* V. 6 ; VI. 45 ; VII. 63 ; *Bāl.* IV. 57 ; *Pras.* p. 135, l. 5 ; p. 145, l. 5.

l. 6. Sanskrit *chāyā* *tāta bhīṣaṇā hatāśā.* Jv. is quite wrong in rendering it as 'let the wishes of this terrible one be frustrated'. In *Bāl.* III. 3/4 *bhīṣaṇā hadāsā* is repeated

l. 8. *cibuka-pradeśe*, &c. Cf. *Bāl.* III. 4/5.

l 9. Sanskrit *chāyā* · *hā dhik esa evā 'tra niyuktah.*

l. 10. *strī*, &c Cf. *Anar.* II. 56/57.

l. 11. Sanskrit *chāyā* *śrutam āryayaitat*

l. 12. Sanskrit *chāyā* *anyatomukha evāsya cittabhedaḥ* Neither VR., who explains 'his object is other than her murder', nor Pick , who translates 'the nature of his mind is unlike others', has understood the point of this speech. Rāma is *pained* to find that *he* has been asked to kill a *lady.* For this sense of *citta-bheda* see III. 31 below.

Page 20, l 1. *Verse 37.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II 10 to illustrate the *sāttvika guṇa* called *śobhā* (*nīce ghṛṇā*) to be found in a Hero.

Utpāta That the word means 'a portent' becomes clear from a comparison of the passages, for which see 'Sanskrit word Index'

l. 4 *niyuktas tat,* &c. Cf the parallel *Bāl* III. 3/4, III. 5, and *Anar.* II. 62

l 5 *brāhmaṇajanasya,* &c Notice the peculiar phrase, which really equals *brāhmana-jana-sanghātasya mṛtyum* For the story see *Rām.* I. 25, 26

l. 8 *Verse 38* Cf. *Anar.* II. 58, II 62. For a similar thought cf. *Utt.* V 23

l. 11 Sanskrit *chāyā aho parāgata eva | hā dhik, hā dhik | utpāta-vātālī iva hatāśā mahānubhāvam abhidravati*

Page 21, l 2 Sanskrit *chāyā aye idānīm svayam eva tātaḥ prasthitaḥ.*

l. 4. *Verse 39.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar* IV. 19 to illustrate *marana,* one of the *vyabhicāri bhāvas* For the story see *Rām* I. 26.

l. 8 Sanskrit *chāyā āścaryam āścaryam | priyam priyam naḥ.*

Page 22, l 1 *hā ārye . . plavante.* This passage as well as verse 40 below is quoted in the commentary to *Daśar* IV. 29 to illustrate *viṣāda,* one of the *vyabhicāri bhāvas*

l 1. *ambuni majjanti,* &c. Cf the parallel Prākrit passage in *Bāl.* VIII. 31/32.

l 6. *dūtyam.* I have adopted this reading only on the strength of the MS K. '*dainyam*' (i. e. 'helplessness'), read by all the other MSS, is very nearly the same thing as *jarā* (old age), or at least the direct result of old age. So practically *dainyam* loses its force and reduces the reasons advanced to only one It is, besides, difficult to understand what other 'helplessness' he was labouring under *dūtyam* gives an excellent sense, his position as a messenger is to him the chief hindrance Compare the same reason and under similar circumstances mentioned by Angada in VI 22 below

l 7. *omkāraḥ* Cf. the parallels *Bāl* III 78, IX. 39/40.

ayi, &c Cf. the parallel *Anar* III. 43/44.

l. 11 The readings *sa* and *naḥ* (of Mt) in place of *hi* and *saḥ* would be preferable.

Page 23, l. 1. *divyāstra°.* For the story and description see *Rām.* I 27, 28. According to the story of the *Rām.* I 55, they were revealed to Visvāmitra by Śiva; and in *Viṣṇu.* I. 15 also they are mentioned as sons of Kṛśāśva himself

l. 2. *prakāśam.* For definition see *Daśar.* I 58; *Sāh.* 425

l. 3. *bhagavataḥ,* &c. Cf. *Anar* I. 40/41, *Utt* I 14/15; V. 15; VI. 15/16; *Bāl.* III. 7

sarahasya°, &c. Repeated in *Utt.* VI. 14/15.

l. 4. *divyāstra-mantra pārāyaṇasya.* Repeated in *Anar.* II. 8/9; III 20/21. Cf. also *Anar.* I. 40/41.

l. 6. *brahmādayo,* &c. This verse is repeated twice in *Utt.* I. 15 and VI. 15 See also *Rām.* I. 21, I. 26-28.

Page 24, l. 2 *Verse 43.* Cf. *Utt.* V. 14; *Bāl* I 41.

l. 4. *ketu.* 'Banner', VR., 'Ray of light', ŚR. and AB.

l. 11 Sanskrit *chāyā samantataḥ prajvalita vidyut-puñja-piñjarena utkramanti iva locanāni prabhā-parispandena.*

vijju-puñja-piñjarena Repeated in *Bāl* II. 58/59

ukkamanti, i e 'start from the head'. Eyes are said to 'start' when one is startled or frightened. Or probably the word might mean 'their sight fails'; cf. the use of the root *ut-kram* with the word *āyuḥ* Pick translates 'issue forth' Ratnam Aiyer's text reads *ubbhamanti* (= 'wander')

Page 25. l. 1 *rāvaṇa-purandara°*, &c. See *Rām* VII. 27/29.

l. 3. *Verse 45.* This verse is quoted in *Saras.* III 50 to illustrate the *anubhūta-viṣaya upamāna*

°pravana° The word occurs in *Māl.* I. 17, 'As he bent forward with all his might', Pick., 'Possessed of all strength', A

l 8. *prācīna-barhis.* One of the Prajāpatis, see *Viṣnu.* I. 14 VR is wrong in giving the alternative meaning of 'Indra', who has already been mentioned

l. 9. *kālāgni°* 'Fire of destruction', Pick

l. 14 *sampradāyaḥ.* All the commentators translate it wrongly. VR, AB., and Pick. by 'gift', and Jv by 'collection'. That 'traditional knowledge' is the right meaning is clear from p. 150, l 9, where the word recurs Cf also the expression *vidyā-prakāśanāt* in verse 48 below, and *kārmuka-vidyā-sampradāyaḥ* in *Anar* I 40/41. For this sense of the word see *Utt* V. 15, VI 15/16 *divyāstra-sampradāya* is repeated in *Utt* II 7/8

Page 26, l 6 *Verse 49.* See *Rām.* I 27.

l 8 Sanskrit *chāyā devatā mantrayante* | *aho āścaryam.*

l 10 *viśvāmitrāt*. . *viśvasya mitrāt* Cf the same play upon the words in *Bāl.* III 2/3.

l 12 *Verse 50 cd* Cf *Utt* VII 11 cd.

Page 27, l 4 *pramita-viṣayām.* The weight of the MSS evidence is for the reading *pramita-viṣayām*, the sense of which, as applicable in this passage, I do not understand; *pramita-viṣayā śakti* means 'power of a limited range', but this is exactly the opposite of what the king wants to express The later substitution in the MSS of the simpler *pramita* in place of the original *pramiti*, particularly when the dropping of a single letter affects the change, is very probable AB explains *pramita-viṣayām* by *sugrahām*, and ŚR by *parimito viṣayo yasyāḥ.*

l 5 *pratihata-parispandaḥ* *Parispanda* etymologically means 'movement', here evidently 'effort' to speak or to think Cf *Mahā* I 153, 8 (line I 5969) Cf the expressions *vaktra-parispanda* (= speech) in *Mahā.* I 61, 3 (line I. 2233); *vākya-parispanda* (= speech) in *Pras*, and *buddhi-parispanda* (= thought) in *Mahā.* XII 341 (line XII. 12961) VR suggests two meanings: (1) *pratihatā kiñcit pravṛttir api yasya*, (2) *pratihatā racanā yasya* Jv. explains. *vihat-vākprasaraḥ.* Pick. translates 'with his utterance impeded', and adds in a note:

'I have some doubt about this, foi the compound may be translated, "having trembling produced", i e being filled with fear, still the general meaning of *pratihata* is obstructed, impeded' AB's rendering 'free from heart trembling' (*parispandah*) is not possible

l. 5 *hrnīyate.* The majority of the MSS read *ghrnīyate* (i e becomes disgusted with) For the word *ghrnā* see *Amara* I 7, 18, and III 2, 32, and the commentary thereon which quotes from *Haima* and *Vācaspati* But *ghrnīyate* is not known to me as a denominative Cf, however, the word *ghrni* in the sense of pity in *Anek* II. 138. I prefer the simpler and commoner *hrnīyate* Cf *Bhatt* II 38

l. 6 *Atah.* The MSS favour the reading *yatah,* which, however, does not suit the context. '*ya*' is in the Jaina MSS substituted for '*a*' Thus our reading probably goes back to a Jaina original. Cf. the identical case on p. 90, l. 7.

l 12 *Verse 52* See *Rām* I 31, 66.

Page 28, l 7 *Verse 53.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II 1 to illustrate the *daksa* Hero, it is quoted also in the commentary to *Daśar* II 10 to illustrate the *sāttvika-guna* called *daksa-śobhā* mentioned in a Hero *sphūrjad-vajra* is repeated in *Bāl* I 41

sphūrjat° Pick. translates 'gleaming'. For the description of the bow see *Rām.* I. 75, 76

l 8 *tripura°.* The three cities of gold, silver, and iron in the sky, air, and earth built for the demons by Māya and burnt down by Śiva, cf. *Kum.* VII. 48; *Megh.* I 56.

l. 9. Sanskrit *chāyā* *sāmpratam samśayitāsmi*

Page 29, l. 1 Sanskrit *chāyā* *api nāmaivam bhavet.*

l. 3. Sanskrit *chāyā* *distyā vardhāmahe*

l. 4 *bhagnam ca tat* Cf the parallels *Anar* III 54/55, *Bāl* III. 75/76

l. 5 *aho,* &c Cf the parallel *Anar* III 55/56

l. 7. *Verse 54* Cf. the parallel *Anar* III 57, where the first line is nearly repeated, *Pras.* p. 63, l 19; *Anar.* VI. 52 b, and *Bāl.* IV 20 a are a close paraphrase of the first line Cf also the parallel speech of Laksmana in *Anar.* III. 54, and the parallel verse *Bāl.* I. 46 This whole verse is quoted in the commentary to *Sāh* 237 to illustrate the *adbhuta rasa*, in *Kāvyāl* I 2, 12 to illustrate the *gaudīya rīti*, and in *Alankārasar* p 134 to illustrate the figure *adhika.*

l. 9. *drāk-paryāpta,* &c This third quarter of the verse is to me quite obscure. The exact meaning of the word *paryāpta* as also the mythological allusion in the stanza create the difficulty *Brahmānḍa* is evidently Brahmā's golden egg, broken into two at the beginning of the creation (see *Manu,* I 12), but when the two shells were joined (*milat*) I do not know ŚR. explains. *drāk satvaram paryāpte yathāyogye samyogocite ye kapālayor brahmānḍāvayavayoh sampuṭe tābhyām milat samyuñjānam yad brahmānda-bhānḍam tasya udare,* &c AR. reads *paryasta* for *paryāpta,* and explains *drāg jhaṭiti paryastābhyām*

viksiptābhyām vighaṭitābhyām iti bhāvaḥ kapālasampuṭābhyām sampuṭākārābhyām andārdhābhyām milato yuñjato brahmāṇḍa-bhāṇḍasyodare, &c Jv also substitutes the reading *paryasta*, and comments *drāg jhaṭiti paryastayoḥ parasparopari patitayor iti yāvat taṅkāravegād iti bhāvaḥ kapālayoḥ ūrdhvādho 'vasthitāvayava-viśesayor dyāvāpṛthivyor iti bhāvaḥ sampuṭayor anyonyāvaraṇabhūtayor iti yāvat milat saṅgacchad brahmāṇḍam eva bhāṇḍam ādhāra-viśesas tasyodare*, &c VR reads *paryasta* for *paryāpta* and *mita* for *milat*, and is the most intelligible 'the shrillness of which is whirling round and accumulated within the vessel of the universe, resembling (*mita*) the hollows of a skull suddenly broken' Pick translates 'the harshness of which is concentrated and whirling within the hollows of the universe, blending with the cavities of the sky, which is suddenly overcast' In his translation of *Alankāra-sar* (published in *Z D M G*, vol LXII, 1908) Prof. Jacobi translates the third line as 'dessen zusammengepferchtes Ungestum im Bauche des Welteies wie in einer flugs geschlossenen Schachtel umheirrt'

l. 12 *Verse 55* This verse is quoted in the commentary to *Daśar* IV 26 to illustrate the *iṣṭa-prāptikṛta āvega*, which is one of the *vyabhicāri bhāvas*. It is quoted in *Saras* I 75 as an instance of *bhāvika*, and also in V 172 to illustrate the mixture of *śabda-guṇas* like *bhāvika, prasāda, preya*, and of *śabda-doṣas* like *punarukta, viruddha, kriyānuyogatva*, and *vyarthatva* The first line is repeated in *Bāl.* X 65.

Page 30, l 1 *katham ati*, &c Cf *Māl* VI 16/17

l 4. *Verse 56* Cf the parallel *Anar* III 56

l 6. Sanskrit *chāyā aho datte svaḥ*

l 10. *duhitarau*, &c Cf *Anar* III 56/57

Page 31, l 11 *Verse 57* This verse is repeated in *Utt* I 17 Its first quarter is repeated in *Utt* I. 51, VI 42, VII 15

Page 32, l. 3. *daśarathasya.* Mark the genitive case.

l. 5 *godāna.* AR takes the compound as meaning 'cow-giving', and quotes *Rām* I. 72, 21–24 to support his contention See also the *Preface* in his edition, para. 6 But the passage he quotes simply mentions that at this ceremony presents of cows were made. It does not contradict the technical meaning which I give to it, and which is, besides, strengthened by *Aśv. Gr.* I. 18, 1, and Mallinātha on *Ragh.* III 33 See also *Manu*, II. 65, cf *Utt.* I. 17/18

l 7. Sanskrit *chāyā diṣṭyā avipravāsa idānīm bhaginīnām bhaviṣyati*

Page 33, l. 1. *paulastyo . . . iti.* Almost repeated in *Bāl.* II. 20

l 3 *gantavyā*, &c Cf *Anar* III 60.

l. 4 *purandara-purī°*, &c. Cf VII. 5 below

l. 6 *Verse 60* See *Rām* I 30.

l. 10 Sanskrit *chāyā atredānīm katham.*

Page 34, l. 2 *viparyasto vidhir*, &c. The sense seems to be. 'Well, Subāhu and Mārīca have begun well and may succeed in their object Or probably fate may be reversed, so I must wait here *till the end.*' VR gives four

alternative meanings of *vidhi*, one of which is possible He explains 'The course of things, viz the situation which is so far unfavourable through the murder of Tāḍakā, the snapping of the bow, and the marriage of Sītā with Rāma—all this may change '

l 9 *brahma-dviṣo.* *Brahma* is 'Veda' according to Jv, ŚR and AB, 'Brahman caste' according to VR, and 'the Supreme' according to Pick

l 10 *Ātharvaṇa* Cf *Mv* II 24

ACT II

Page 35, l. 2 *yataḥ prabhṛti*, &c. Cf. the parallel *Anar* IV. 6/7

l 4 *durad davīyo*, &c. This verse is quoted in the commentary to *Daśar* IV 10 to illustrate *śaṅkā*, one of the *vyabhicāri bhāvas*

l 13 *prasahya.* I do not agree with the commentators, all of whom regard it as an adverb (and not as an absolutive) and construe it with *kṛtam*, which is so far removed from it in the sentence Their mistake originates in taking *dviṣṭa* as an adjective and making it qualify *astra-dānādbhutam* I maintain that *dviṣṭa* is a noun here, and the verse-quarter *rāvaṇa-dviṣṭam prasahya* is as complete in itself as the second one That *dviṣṭam* is a noun is corroborated by the reading *dveṣam* of the MS. Mg

Page 36, l. 2. *sītā-vandi-graha°*, &c I think the sense is 'The king was threatened with the forcible abduction of Sītā, in case her hand were refused to Rāvaṇa (cf I 59 above), but the sage, by conferring the divine knowledge of missiles upon Rāma, endowed him with an indomitable strength, and thus removed from the king's mind the remotest likelihood of such a treatment being accorded to Sītā' VR's rendering, 'the insult was not minded (*agaṇitaḥ*) by the king' is doubtful Jv offers an alternative meaning which is extremely far-fetched and impossible. He explains 'The mental pain (*paribhava*) of that king in keeping Sītā like a captive in the palace, because she could not be married for want of a worthy husband, has been dispelled, inasmuch as Rāma has broken the bow and thus removed from the path the only obstacle, viz the fulfilment of the hard condition '

l 3. *aikamukhyam.* The word is quite clear *Ekamukha* is 'one having his face turned only in one direction'; hence, 'partial' From it our word is an abstract noun The commentators misinterpret it, one and all, in rendering *asmān prati aikamukhyam* as 'our sovereignty over the gods'

l. 4. *nāndī-nāda°.* 'Sound of rejoicing' refers to *deva-dundubhi dhvani*, p 23, l. 11. VR reads *nāndī-dāna°* and explains it by *nāndī-śrāddha*, which is quite out of place.

l. 7. Sanskrit *chāyā jayatu jayatu mātāmahaḥ.*

l. 9 Sanskrit *chāyā nirvṛttāni kila tatra pāṇigrahaṇāni | anyac ca | agastimaharṣiṇā rāmāya maṅgalopahārikam māhendram dhanur-varam anupreṣitam.*

l 10 *Agatthi.* The sage Agasti or Agastya is alluded to Though the Rāmāyana mentions the gift of this bow to Rāma during the latter's exile (*Rām* III 12), yet we know that Bhavabhūti is hardly ever faithful to the details of the epic story.

Page 37, l. 3 *amogham astram,* &c Pick has not grasped the force of the first line, for he wrongly translates 'A weapon that fails not and the favour of Brahmans belong to a Ksatriya, and that glory of a Ksatriya, when united with divine knowledge, is difficult of approach'

l. 5. Sanskrit *chāyā mānusa-mātre api etasmin kā cintā.*

l. 10. *brahmābhayam,* &c. A second interpretation is also possible by reading *brahmā bhayam* as two separate words (thus, *brahmā bhayam*) and taking *no* as a genitive singular. The sense then is. 'Brahmā spoke to us of a danger'. See *Rām* VII 10, and cf *Ragh* X 43.

Page 38, l 1 Sanskrit *chāyā kah sandehah | yathā daśamukha īsanmukulitair vimśati-drstibhir nidrāyamāna-lolalocano namad-vadano vartate tathā jānāmi dāruno 'sya hrdaya-vedanāvego naivam viramisyata iti |*

l 2 *ohīramāna.* All the commentators seem to render it by '*apahriyamāna*' in Sanskrit. Thus Pick translates it as 'robbed' Jv follows him AB explains *musyamānāny asphutadarśanāni*, VR as 'with his eyes turned inwards (to his mind)' ŚR. reads '*Ohiamāna*' and renders it by '*apahīyamāna*' All are evidently wrong See *Hem Pr.* IV. 12, according to which *ohīramāna* must be rendered by *nidrāyamāna* But how a man can sit dozing with *rolling* eyes (*lola-locanah*) I fail to understand Probably we should read *alola* for *lola.*

l. 3. *veanāveo* which equals *vedanāvegah* is *vedanā + āvegah* and not *vedanā + vegah.* For *veanā,* which is the *Mahārāstrī* form, we ought rather to substitute the *Śauraseni* word *vedanā.* See *Hem Pr.* I 146.

l. 5. *Verse 8.* Cf. the parallels *Anar.* IV. 9, 10.

viśva-srjah For the names see *Manu,* I 35, 36; *Visnu.* III. 1.

l. 10. *Verse 9* This verse is quoted in the commentary to *Kāvyap.* VII. 9 to illustrate the *artha-dosa* called *sākānksa,* because we have to supply *upeksitum* after *strī-ratnam* in the last line. It is quoted also in the commentary to *Daśar.* IV 16 to illustrate *garve asūyā,* one of the *vyabhicāri bhāvas*

Page 39, l. 4. *svasti,* &c Cf the similar language in the beginning of a letter in *Bāl* V 2/3.

mahendra-dvīpa. See *Visnu* II. 3.

l. 6 Sanskrit *chāyā katham prabhur iva duśśistakramam likhati.*

dussihttha-kkamam. Note that the MSS give a variety of readings VR. points out that a letter should always be addressed to the king first and to the minister next Here, however, it opens with an address to the minister Mālyavān, hence the non-observance of the customary order. The reading *sirī-bhatta-kkamam* of AB's text, noticed also in his commentary by ŚR, is not to be found in any of our MSS.

l. 7 *atraiva . . . -bravīti.* This is certainly a part of the letter's text. The fact is also corroborated by the MSS. Mt and Mg, which add *śesam vācayati*

before *atraiva* See *v. l* at the foot of the page For *māheśvara* as an epithet of Rāvaṇa cf. *Anar* III 46, 49; and for *parama-māheśvara* cf *Bāl.* I 51/52

l. 10 *sadvṛttim*, &c Two reasons are mentioned Virtuous conduct and 'our' love for the followers of Śiva in consequence of which we have taken a vow to protect them, demand this of you. *asmaddhitām* is ambiguous. *hitām* may mean 'agreeable' or 'placed', hence *asmaddhitām* may either be 'agreeable and dear to us', or 'implanted in us'. I prefer the second. For *māheśvarīṁ prītim* cf. *śaiva-prītyā* in verse 11 below

Page 40, l. 1. *Verse 10* This verse is quoted in the commentary to *Daśar* II 5 to illustrate a *dhīrodātta nāyaka*, and in commentary on IV 18 to illustrate *garva*, one of the *vyabhicāri bhāvas*. Quoted in the commentary to *Kāvyap.* V 1 and in the commentary to *Sāh* 266 as an illustration of *vyangya-vācyyos tulya-prādhānya.*

l. 4. Sanskrit *chāyā* *īsan-masṛṇāvastambha-gambhīra-gamaka upanyāsaḥ*

l. 5 *jāmadagnyaḥ khalv asau* may either be a complete sentence in itself, or *jāmadagnyaḥ* may be the subject of the verb *vyapadiśati* in verse 11

l. 9. *kārye' kārye* The MSS as usual have no *avagraha* sign We may consequently read either *kārye kārye*, 'with regard to all actions', or what is decidedly superior, *kārye' kārye*, 'with respect to what we should do and what we should not'.

l. 11. Sanskrit *chāyā* *kim cintyate.*

l. 13. *yadi*, &c. Cf. *Anar* IV. 15

Page 41, l. 3. *anyatara-vijaye*, &c. In verse 12 above Mālyavān has disposed of only one case, i. e. if both kill each other. Here he talks of another possibility, i e. when *one* of them gains a victory over the other.

l 6 *niḥśreyasāpanne*, &c This is a difficult passage. It is rather doubtful to whom *niḥśreyasāpanne* refers and what the exact meaning here of *apasṛta* is *Apasṛta*, from the root *sṛ* with *apa*, means etymologically 'moved away', 'withdrawn'; and so, in sense, comes very near to *parityaktam*, which is mentioned by the MS K as the meaning of this word here. See the *v l* on p. 41. The general drift of Mālyavān's speech is this 'If Rāma is victorious over the world-hero Paraśurāma, he will not kill that *poor* Brahman, for Rāma honours Brahmans. But the danger is this that, having thus become conscious of his own insuperable valour, he will think of subduing his *prosperous* (*niḥśreyasā-panna*) enemy, Rāvana, who to him is a demon' But if Mālyavān really means this, and the word *niḥśreyasāpanna* refers to Rāvana, I do not understand why Śūrpaṇakhā in her next speech asks him how far that would affect *their* situation, that having been already mentioned by Mālyavān.

By adding *na* after *śastram* the meaning becomes clear. 'Rāma would *not* employ even his drawn weapon against Paraśurāma who has attained to final beatitude'. He has no object in killing a sage. In this way, Śūrpanakhā's speech too acquires significance. But we have no authority for this insertion of the negative particle.

l 8. Sanskrit *chāyā* *ko viśesah*

l 9. *hatvāpi*, &c The construction here is uncertain for lack of punctuation Nearly all the MSS agree in having a stop after *eva*, but they have no mark of punctuation either after *rājaputrah* or *punar-utthātu-kāmah*. The meaning would be somewhat changed by adding a stop at either of the two places, though the general sense would not be much affected *Sandhāryah* may also mean 'ought to be checked' For *utthātu-kāma* see *Kām* VIII. 13

Page 42, l 1 *utsāhaśakti°*. One of the three *śaktis*, the other two being *mantra* and *prabhāva* See note on p 85, l. 2 below

l 2 *anujānīyuh* Cf *Anar* VI 9/10

l 3 *prakrti-kopah* That the word refers here to the 'natural enmity' between the gods and the demons I have very little doubt. Mālyavān here simply repeats what he has already expressed by *nitya-nibhrta-kruddhā devāh.* See also II. 7 above. VR renders it as 'the disaffection of Rāvana's subjects', which, however, is never mentioned, and is quite out of place Pick. gives likewise a wrong alternative sense, 'the enmity of their subjects, i e of those whom the demons have enslaved' So also Jv, who by *prakrti* understands the people of the three worlds

l 5. *paulastyāpacaya°*, &c. See *Rām.* VII 31–33, *Mv* II 16

Kārtavīrye See *Visnu* IV. 11, *Mahā.* III 115, *Mv* II. 16–17

l. 6 *sarva-ksatra°*, &c Cf. *Anar* IV 54, VI 66

l 9 Sanskrit *chāyā* *tato 'tredānīm kim cintitam.*

Page 43, l. 2 Sanskrit *chāyā* *paksāntare mahā-dosah* It would be a great calamity as detailed above (p. 41, l. 10 ff) Pick wrongly understands it to mean, 'if Rāma kill Paraśurāma, Mālyavān will incur the guilt of causing a Brahman's death'.

l 3 *Verse 14.* VR offers two more far-stretched interpretations. (1) if the same are the elements of which his body is made up as those aforetime, if the same are his powers as of old, then we, &c.; (2) if the same are the elements of body and the powers of Paraśurāma as those of Rāma (both of them being the incarnations of the one Divine Lord), then we, &c. This verse is repeated in the commentary to *Saras* I 82 to illustrate *ojas*, one of the *kāvya-gunas*

l. 13 *Viskambhaka.* For definition and varieties see *Daśar.* I 53, *Nātya.* XVIII. 34, 35, and *Sāh.* 308

Page 44, l 2. *bho bho*, &c. Cf a similar speech in *Bāl.* IV 56/57 For the story of Paraśurāma going to visit Rāma, who had snapped Śiva's bow, see *Mahā* III. 99; *Rām* I. 75.

l. 4. *Kailāsoddhāra°*. See *Rām.* VII 16, *Mv.* V 37 Cf *Anar* IV 26, VI. 3, 41; VII. 47, 48; *Bāl.* I 44, 47, II. 15, X 33; *Mahānātaka* VI 96 (No. 432), VII. 15 (No 452) This verse is referred to in the commentary to *Daśar* II 5 in illustration of a *dhīrodātta nāyaka*

nisnāta-dosnah Repeated in *Anar.* VII. 135. Cf. *Anar* III. 39, *Mahānātaka* IV. 16, 18 (Nos. 453, 455).

l. 5 *raṇa-mado* i. e the pride of being the greatest warrior.

Kārtavīryah Cf. *Bāl* II 15, IV. 34, 38.

l. 6 *yasya*, &c Cf the parallel *Anar* IV 22, as also the similar language in *Mv* II. 49.

l 6. *kuthāra-praṅghaṭita°*, &c This is a difficult compound because of the uncertainty of the mutual relationship of the component parts. *doh-śākhā-daṇḍa-muṇḍas* creates a difficulty I dissolve it as *kuthāra-praṅghaṭitāh . . . doh-śākhā-daṇḍā yasya, ata eva muṇḍah* It is doubtful if *muṇḍa* is a noun (= head or trunk) or an adjective (= lopped, stripped), but probably the latter, the construction of the whole sentence being then *purā yasya krodhāt kulyakaṇḍaih (saha) tarur iva kuthāra- . . °muṇḍo vihito 'bhūt.* Mark here the pun on the word *skandhah*, (1) shoulders, and (2) trunks of the tree *Kuthāra* in the case of the tree may mean *any* axe, but in the case of Kārtavīrya refers to Paraśurāma's axe Cf. the parallel passage *Bāl.* IV. 38.

l 7. *kulyakaṇḍaih* *Kulya* has two meanings (1) members of a family (*kule bhavāh*), and (2) bones. Both are possible here.

l 8. *trih-sapta-vāra°*. Cf p 44, l. 8, II 19 below. Cf also *Anar* IV. 25, *Bāl* II 13, 21

l. 9 *krauñcasya*, &c. Cf *Megh* I. 57, *Anar*. IV 47, *Bāl.* II. 15, IV 29, *Pras* p 72, l. 3, 12

l 10 *gaṇa°* Cf. *Kum* I 55; *Megh.* I 33, *Mv.* II 33.

l. 11 *sva-guru°*, &c Cf *Anar* IV 54

Page 45, l 6 Sanskrit *chāyā halā sakhyah katham idānīm etat.* I am inclined to drop *halā*, following only the one MS I_1, as it is redundant.

l. 7 Sanskrit *chāyā kumāra alam tāvat tvarayā*

l 8 *parīdhīraṇā.* The MS evidence is in favour of this reading. But the word is not found in the dictionaries Probably it means 'delay', as may be gathered from the context The girls ask Rāma not to make haste, but his valour cannot brook delay. *parīdhāraṇā*, the reading of some MSS, means 'endurance'. Boehtlingk and Roth's *Worterbuch* mentions our passage and gives 'Ausdauer', 'Aushalten' as the meaning

Page 46, l. 1. Sanskrit *chāyā vāram vāram nihksatrīkrta-samasta-jīva-loko nirvartita-visama-vyavasāya-sāhaso 'yam paraśurāmah śrūyate.*

l. 2 *nivvadida-visama-vavasaya-sāhasah.* Literally, 'who accomplished a daring act in the form of a difficult undertaking' According to *Hem. Pr.* IV. 62 *nivvadida* may also be rendered as *spastīkrta*, the sense of the compound would then be. 'who showed his daring in a difficult task'. The compound is almost repeated in *Māl.* VI 15/16.

l 4. *utkhāta°*, &c. Cf. *Anar.* IV. 32, 35, 39.

vamśa. A pun upon the word, which means (1) family, (2) bamboo-tree.

l. 6. *sadvīpām*, &c. See *Rām* I. 76. Cf. *Pras.* p. 72, l. 10, *Bāl* II. 23; IV. 41; and *Mv.* p 61, l. 3 below.

l. 7. *astravyasta°*, &c. Cf. the parallels *Bāl.* II. 37, IV. 41

l. 12. *kruddho munir bhārgavah.* Repeated in *Anar.* IV 19.

Page 47, l 3. Sanskrit *chāyā* *aho samantato 'hā deva candra-mukha rāma-candra, hā jāmātar' iti paridevanā-mukhara-kātarodvigna-samasta-parijana-pralapitam antaḥ-puram vartate | tad bhartṛ-dārike svayam eva vijñāpaya bhartṛ-dārakam.*

l. 5 *vattai*. We should rather substitute the *Śaurasenī* form *vattadi*

l 7. Sanskrit *chāyā* *tena tvaramāṇāḥ sambhāvayāmaḥ vega-prasṛtam ārya-putram* For *tuvarantio* see *Hem. Pr* IV. 170 For °*pasariam* the correct *Śaurasenī* form would be °*pasaridam*

Page 48, l 1 Sanskrit *chāyā* *kumāra avekṣasva tāvat tvarā viśṛṅkhalamāna-vihvalitodbhrānta-gamanām bhartṛ-dārikām.*

l. 5 Sanskrit *chāyā* *sakhi sakhi surāsura-manthana-samartham trailokya-maṅgalam tuṅga-jaya-lakṣmī-lāñchanam imam savibhrama-vikasita-netra-nīlotpala-śobhā-bibhran mukha-puṇḍarīka-visphārita-sneha-sambhramā sarvadāsmākam purato varṇayasi | tat kim iti vijayābhimukhe kumāre udbhrāntāsi*

l. 6 *visatta* May be rendered as *dalita* or *vikasita* in Sanskrit. See *Hem. Pr*. IV. 176 Cf. *Karp* II. 4 , *Bāl* V 70/71 , *Pras*. p 38, l. 2.

kandotta A *deśī* word meaning a blue-lotus , see the *v. l.* at the foot of the page, and *Deśī* II 9 Cf. *Karp* III 3.

Page 49, l. 1. Sanskrit *chāyā* *sarva-kṣatriya-santāpa-kārī paraśurāma iti.*

l 6. *tri-valī*° Cf. *Kum* I 39 , *Kāvyāl*. V 2, 15

l. 8. Sanskrit *chāyā* *hā dhik | sa evaiso vyāharati.*

l 9. *pratibhinna*. Pick translates 'clashing against each other'

puṣkarāvartaka. Cf *Megh* I 6 , *Kum* II 50.

Page 50, l 1 Sanskrit *chāyā* *kā gatiḥ | . ārya-putra na tāvad yuṣmābhir gantavyam yāvat tāto nāgacchati.*

l 3. Sanskrit *chāyā* *udvartitam idānīm priya-sakhyā rasāntareṇa lajjālutvam.*

l 5 *bho bho*, &c. See p. 49, l. 7.

l. 8 *Verse 22* This verse is quoted in the commentary to *Kāvyap*. IV 35 to illustrate *autsukyodaya*

l. 6. Sanskrit *chāyā* *tato balād eva dhārayiṣyāmi*. The form *valād eva* deserves notice.

l. 9. *vīra-rabhasonmādaḥ*. Rāma is here considering the bright side of Paraśurāma's character, and so also in his subsequent speeches. He has not as yet been roused to anger. It is only after he has met Paraśurāma that the struggle between the two opposite feelings of honour due to the great sage and anger at his violent conduct begins (see verse 30 below) I, therefore, take the compound *rabhasonmādaḥ* (as also do VR., AB , and Apte in his *Dictionary*) to mean 'rapturous joy'. Pick., however, renders 'anger at the violence of a hero'. *vīra* is 'the hero' Paraśurāma and not 'heroism' (as ŚR. understands it).

l. 11 *haricandanendu*°, &c Cf *Utt*. III. 11.

Page 51, l. 1. Sanskrit *chāyā*. *eṣa dīpyamāna-dinakarāloka-prekṣyamāṇa-deha-prabhā-parikṣepa-bhāsuram jvalantam sunisitam paraśum dhārayan viśṛṅkha-lodvella-hutavaha-śikhā-sahasra-sandehita-jaṭā-bharaḥ sudūra-vikṣepāviddha-vikaṭoru-

daṇḍa-nirbharābhighāta vihvalita-vasundharaḥ parāgata eva sa sakala-kṣatriya-mahārākṣasaḥ.

l. 2. I doubt if we should render *uvvella* here with *udveṣṭita* as given in *Hem. Pr* IV. 223

l 3 *Uruḍaṇḍa°*. Pick. mars the whole beauty of this description of the gait by taking *daṇḍa* to mean 'the staff', which, to say the least, has not been even once mentioned in the play Cf *Māl.* VIII. 8/9 (*sāhkhevāviddha-viada-niorudaṇḍa*)

Page 52, l 2 *piṇḍatām upagataś ca*, &c Cf *Utt* VI 19.

l. 5. *ātharvaṇo nigamaḥ* Cf I. 62 above

l 7 *kalpa* See *Manu*, I. 64–74, *Viṣṇu* I. 3

dadhataḥ kālarudrānalatvam It is not likely that the three gods Kāla, Rudra, and Anala are referred to here Cf, however, I 46 above I agree with the commentators in interpreting it as 'assuming the shape of fire, in the form of all destroying Rudra', which is corroborated by *Anar.* VII 18, where the phrase *kālarudrānale* occurs, and which the commentator Lakṣmaṇa Sūri explains as *pralayāgnau* Cf also *kālāgnirudra* in *Bāl* II. 62, VII. 30, IX 48/49 For fire at the end of a kalpa see *Viṣṇu* I 3

l. 10 *rāśībhūtaḥ*, &c Cf. II 41 below

l 11. *aho*, &c Cf *Anar* IV 26/27

Verse 26 Cf the close parallel *Anar.* IV 27, *Pras* p 71, l 21

Page 53, l 1 Sanskrit *chāyā* *hā dhik hā dhik parāgata eva | āryaputra paritrāyasva mām | priya-sāhasika prasīda* The first part is repeated on p 20, l. 11

l 4. *Verse 27.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV 18 to illustrate *garva*, one of the *vyabhicāri bhāvas.*

l 6. *darpa kaṇḍūla°*, &c Cf *Mv* V. 47, *Anar* III. 41; V. 32, VI. 55, *Bāl.* II 24/25, *Mahānāṭaka* VII 50 (No 487)

l. 9. *aho durātmanaḥ*, &c Cf *Anar* III 35/36

l. 10 *Verse 28.* This verse is quoted in the commentary to *Kāvyap* VIII 3 to illustrate the *kāvya-doṣa* called *apratīta* Cf *tatra-bhavato devād bhavānī-pateḥ* in *Anar.* IV 23.

Page 54, l 6 *Verse 30* This verse is quoted in the commentary to *Kāvyap.* VII 7 to illustrate *bhagna-prakrama* As demanded by the two respective thoughts in the first half of the verse *pādopasaṅgrahaṇāya* ought to precede *abhinava-darpa-kṣamāya karmaṇe* Cf. a similar idea in *Utt* V. 26

l. 13. *satyam*, &c Repeated in *Utt* V. 8/9

l. 16. *gandha-dvīpendra°* Cf. for the last half of the verse *Māl* V. 32. Cf. also the close parallel *Anar.* IV 28.

kumbha-kūṭa *kūṭa* is a projection or prominence; hence *kumbha-kūṭa* means 'the projection of the temple', in other words, 'the projected temple'. Pick. translates *kūṭa* by 'hammer-like', VR and ŚR by 'peak-like', AB. by 'hollow'; while the commentator Tripurāri on *Māl.* V. 32 explains it by 'collection'.

l. 18 Sanskrit *chāyā* *śāntam pāpam pratihatam amangalam*

Page 55, l 1 *āsīt* Paraśurāma has known Rāma only through hearsay Now he finds those past descriptions of him to be quite true He is thinking in the past as it were, hence, the past tense But some interpret it—and this is decidedly better—as referring to the certain and immediate death of Rāma, and so to Paraśurāma's mind he is already a past entity Pick, however, wrongly translates 'this pleasant one became the son of a Ksatriya' *Ramanīyah*, &c., is quoted in the commentary to *Kāvyap* IV. 42 as an illustration of *kāla vyatyaya*

l 2 *Cañcat-pañca-śikhanda* Cf *Utt* V 2

l. 5 *dhig aho*, &c Cf *Utt* V 19, *Anar* IV 35.

l. 7 *Verse 33* This verse is quoted in the commentary to *Kāvyap* VII 5 to illustrate that in the *raudra rasa* there ought to be employed *vikata-varṇatva* and *dīrgha-samāsatva.* Cf *prāgaprāpta-parābhava* in *Bāl.* III 76, and *kantha-pītha* in *Pras* p 67, l 13, p. 69, 17

l 10 *khanda-paraśu* Cf II. 35 below. See *Amara* I 1, 31

l 11 Sanskrit *chāyā* *hā dhik hā dhik prajvalitah khalv esah*

l 12 *ayam sa* . *paraśuh.* This passage is quoted in the commentary to *Daśar* II. 50 and to *Sāh* 418 to illustrate *samlāpa*, which forms one of the characteristics of *sāttvatī vrtti* Cf *Bāl* II 29/30, 34/35

Page 56, l 3 Sanskrit *chāyā* *bhartr-dārike preksasva hrdaya-bhrtodvamad-bahu-māno niskampa-dhīra-gurutvenāpahasati bhagavato bhārgavasyāyudha-lambham bhartr-dārako*

l 7 *asamvijñāta-pada-nibandhanam* Repeated in *Utt* VII 2/3

l. 8 *ām* *paraśuh.* Quoted in the commentary to *Sāh* 418 as a continuation of the quotation from p. 52, ll 3–5 above

Page 57, l. 3. *Verse 34* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II 50 to illustrate *samlāpa*, which forms one of the characteristics of *sāttvatī vrtti*

l 1. Sanskrit *chāyā* *ksaṇam upa-śāntasya iva ālāpah*

l. 3. *astra-prayoga-khuralī-kalahe.* *khuralī* is not a very common word, and means 'military exercise or practice of arms' In this sense the word is found in V. 5 below, *Bāl.* IV. 14/15, 16/17, *Vikr* VI 46 *Khuralī-kalaha* is repeated in *Anar.* IV. 24. AB., however, reads °*khuralī kalahe* and very fancifully interprets, 'skilled (*khuralī*) in the use of missiles, was vanquished by me in fight (*kalahe*)'; so also Pick. Jv explains *kalaha* here by 'envy'

gana See note on p 42, l. 5 above

l 4. *kumāra* An epithet of Kārtikeya. See *Amara.* I. 1, 40. Cf *Ragh* III. 55, V 36.

l 10 *khaṇda-paraśu* See p 55, l 10 above

l. 15 *Verse 36.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 1 to illustrate the *priyam-vada* characteristic of a Hero. Cf the paraphrase of the first two lines in *Anar* IV. 29.

sa bhagavān, &c. Cf *Anar.* IV. 29

Page 58, l 1 *tyāgah sapta samudra°*, &c Cf p 61, l 3 This line is quoted in the commentary to *Sāh* 234 to illustrate a *dāna-vīra*

l 3 Sanskrit *chāyā jānāti mahābhāgo garuka-ramaṇīyam mantrayitum* This passage is almost repeated in *Māl* IV 1/2

l 5. *Verse 37* This verse is quoted in the commentary to *Daśar* II. 1 to illustrate the *madhura* quality of a Hero.

l 8 *Verse 38* This verse is quoted in the commentary to *Daśar* II 51 to illustrate *parinartaka*, one of the characteristics of the *sāttvatī vṛtti*. The Prākrit rendering of the first line is repeated in *Bāl* X. 26/27

l 12 Sanskrit *chāyā bhartṛ-dārike prekṣasva bhartuh saubhāgyam | tvam khalu nitya-parānmukhy ātmānam vañcayasi*

Page 59, l. 2. Sanskrit *chāyā dhīra-masṛṇa ātmano māhātmya-śobhito 'sya vinayah.*

l. 4. *rājanya-pota.* Repeated in *Anar.* IV 35/36

l 6. *aprākṛtasya*, &c *mama* hangs a little loose in the sentence. I am sure it is to be construed with *hṛtasya* (thus *hṛtasya mama*) Mālyavān has already said that Rāma's *ahankāra* can be grasped only by men of very sharp intellect. Ordinary mortals fail entirely to realize his inner nature. He emphasizes the same view in this verse, and proceeds 'Although I know full well that he is no ordinary person, and excels all by reason of his marvellous deeds, still I fail to fully comprehend his real nature in general (or his *ahankāra* in particular). But this much I can say with certainty that he is some uncommon hero in the body of a child' Pick construes *mama* with *bhāvaih*, and translates· 'Though he is attracted by the marvellous acts of me .. still he exhibits indifference towards me', which, however, not only does not fit in with the context, but also falsely attributes 'indifference' to Rāma which he has not yet shown in the least. Jv explains it similarly, and as an illustration of Rāma's indifference, refers to his words, 'Embrace is contrary to what you have commenced'. AB. explains *anāsthā* as 'lack of trust' Though Rāma has captivated his heart, yet he cannot trust him entirely Rāma is not what he outwardly looks, a mere child, but a great hero and so fit to be dreaded.

l. 11. *°sapta-bhuvanābhaya°*. Repeated in *Utt* V 33.

°dāna-puṇya-sambhāra°. Repeated in *Māl* X. 20.

l 13. *sāttvika-guṇa°* See *Bhag* XVII, XVIII

Page 60, l. 2. *trātum*, &c. This verse (41) is repeated in *Utt.* VI. 9. Cf. a similar tone in *Utt* VI 21

l. 5. *āvirbhūya sthita iva.* Repeated in *Utt.* VI. 22

l. 9. *ita evābhivartate* Repeated in *Mv* p. 97, l. 13; *Utt.* VII 1, *Māl.* I. 19/20; *Anar.* II. 37.

l. 10. *gautamaś ca*, &c. The second half-verse in I. 19 above and *Utt.* I. 16.

l. 11. Sanskrit *chāyā*. *bhartṛ-dārike parāgata eva tātah | ehyabhyantaram praviśāmaḥ.*

l 13 Sanskrit *chāyā bhagavati sangrāma-śri esa te 'ñjalih*

Page 61, l. 4 *āditya-śisyah*, &c Cf. I 14 above, and *Utt* IV 9.

l 10 *vistarah pādyam arghyam* Cf. *Anar.* IV 60

l 11. *madhu-parkah* Literally 'a mixture of honey' A respectful offering made to a guest or to the bridegroom on his arrival in the house of the father of the bride Its ingredients are curds, milk, and butter mixed with honey. See *Apas. Gr.* V. 13, 10; *Aśv Gr* I 24, 1, *Pār. Gr.* I. 3, 5

l. 12 *putra-bhāṇda* Cf *Utt* IV 25, *Bāl* II. 63, *Anar* IV 40

l. 15 *kim iti*, &c This passage is nearly repeated in *Māl.* VI 15/16

Page 62, l. 2. *sambhūyeva*, &c The first half-verse is repeated in *Māl* V 9

l 3 *ratim prastauti* Cf the parallel in *Kir* III 7.

l 4 *kankaṇa-dharah. kankana* is the thread worn by the bridegroom round the wrist at the time of marriage and unloosened usually a week after. See *Amara* II 6, 108 Cf *Mv* II. 50; *Māl* IX. 9, *Utt* I 18, *Ragh.* VIII. 1 (*vivāha-kautuka*)

l 8 *amrtādhmāta°*, &c The first half-verse is repeated in *Utt* VI. 21. *samhanana* means 'body' See *Amara.* II 6, 70

l. 9. *kuthārah*, &c Mark the guttural letters imitating the sense.

kambu-kantha. The neck marked with three lines like a shell is considered a sign of great fortune. See *Amara* II. 6, 88 Cf *Rām.* I. 1, 9.

l 11. *mayy eva . samvrttah* Repeated in *Utt* V 34/35.

Page 63, l 1. *suprasiddhah*, &c See *Mahā* III. 115–122

l 2 *jāmadagnyah*, &c Cf. *Anar* IV. 52

l 4. *Verse 48.* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* IV. 14 to illustrate *augrya*, one of the *vyabhicāri bhāvas.* It is also repeated in *Mahānātaka* II. 9 (No 52).

l. 6 *pitryam.* This word evidently goes with *krodhāgnim* VR., AB., and Pick. translate it as 'you also gave offerings of that blood to the dead ancestors', but the construction does not admit of this interpretation, cf. *Anar.* IV. 17.

l. 9. *ati nāma pragalbhase* Repeated in *Utt.* V 34/35

l 10. *Verse 49* This verse is quoted in the commentary to *Saras* V 195 to illustrate the *utthāpaka* variety of the *sāttvatī vrtti* For the first line cf. the close paraphrase in *Bāl.* VII. 86 and the parallel in *Anar.* IV 36

namatu cāpam According to *Pāṇ* IV. 3, 135 *cāpa* is neuter, and so our word is in the nominative singular. *Amara*, however, makes it both masculine and neuter. The sentence has caused a great difficulty to VR, who besides the right one, gives two more fanciful interpretations, viz (1) *cāpam mām namatu = namayatu*, and (2) *cāpam tu nama = namaya.* For *cāpam* see further note on the word in III 29

l 12 *dhagiti.* Cf. *Utt* IV. 24, *Anar.* VII. 31 *kuthāra-pravighatita°*, &c. Cf. the parallel II 16 above.

l 13. *kathora* may also mean 'well-developed'. So VR. Cf. for this sense *Utt.* I. 49; VI. 25, *Māl.* I 2, VI. 19, *Śiśu.* I. 20.

Page 64, l 5. *sajjātītheyā*, &c Cf the parallel *Bāl.* IV 50/51

l. 9 *aranya-vāsī*, &c Cf. a similar idea in *Utt* V 27/28

l 13 *kankana°* Cf IV. 51/52 below, *Utt* I 18 The cutting short of the *vīra rasa* in Rāma and Paraśurāma in this way is, according to *Kāvyānu* p 68, called *akānda-ccheda*

l 15 *śvaśru-janas*, &c Cf for the sense the parallel *Anar* IV. 63/64

Page 65, l 3 *kintu na ciram*, &c Cf the parallel *Anar* IV. 59/60.

l 6 *praviśya sumantrah*, &c. This whole passage up to the end of this Act is quoted in the commentary to *Daśar* I. 55, and to *Sāh.* 312 to illustrate *anhāsya.*

ACT III

Page 66, l. 3. *istā-pūrta.* For the definition of this compound see *Abhi* 834, 835

l. 4 *vasumatī*, &c. Cf. *Anar.* I. 38

l 5 *vamśaś ca vaivasvatah.* All the MSS but Mt agree in reading *viśvasya* for *vamsaś ca*, which, however, gives no sense. The commentators make useless efforts to get some sense out of it by twisting some words and supplying others Thus AB *yo viśvasya tribhuvanasya vivasvatah sūryasyapatyam vaivasvatah dharmah śāsaka iti bhāvah.* ŚR. explains *vaivasvatah* .. [*yah*] *viśvasya sarvasya jagatah* [*mānya iti śesah*]. I here adopt Mt's reading.

l. 6. *parinato* may also mean 'bending low in salutation'.

l. 7. *tad* .. *°kalahāt* Repeated in *Anar* III 51/52.

l 8 *sañjñapyate vatsatarī* See *Manu*, V. 41–42, *Vas.* IV. 8. Cf also the parallel *Utt* IV 1/2, *Bāl* I. 38 For *vatsatara* see *Ragh* III. 32.

l 9. *śrotriya śrotriya-grhān* VR. offers a second, though improbable, interpretation by reading *śrotriya śrotriya grhān*, and explaining the second *śrotriya* too as a vocative, which, however, makes the first one redundant

jusasva nah Favour us, i e. by staying here and accepting our hospitality.

Page 67, l. 1 *Atra vo vijñāpayāmi*, &c This passage is not very clear, *kim tu* is the reading of nearly all the MSS, but *kim tu* never begins a sentence unless to modify a previous statement. None such has, however, been made. I prefer with the MS. K to read *na* for *tu* The main point is whether we are to punctuate after *ksame* and construe it with *atra vo vijñāpayāmi*, thus making the whole a complete sentence in itself. *Yadi rāmah prakrsta-vīryo na syāt* will then depend upon what follows in verse 3. But in that case the exact force of *prakrsta-vīryah* is doubtful, because if Rāma is *aprakrsta-vīryah*, the argument advanced in the verse applies with still greater force. But probably we must understand it then to imply that it is beneath Paraśurāma to fight with the *aprakrsta-vīrya* Rāma At any rate, I prefer this construction. Without a mark of punctuation after *ksame*, the whole sentence *kim na ksame*

yadi rāmah prakrsta-vīryo na syāt would depend upon *vijñāpyāmi*, and the following verse is to be taken then as giving the reason for *kim na ksame* Translate then, 'Why shall I not forgive, if', &c ? i e 'I would certainly forgive, if', &c. Pick reads *kim tu* and explains the whole as, 'I will consent to stay, if Rāma admits that he cannot contend against me' But his translation, 'I beg your pardon' for *atra vo vijñāpayāmi* is impossible

Page 67, l 6 *sulabha dvesam* VR 's rendering 'such that a quarrel therein is just (*nyayya-kalaham*)' is not possible

l 8. *yaśasi*, &c. I take it as locative absolute. It may also be taken as the simple locative, thus, *kimvadantī . . . yaśasi vacanīyam prāpya*, &c.

niravakāśe. This word is difficult. Literally, 'free from space or scope'. With VR I interpret it as 'free from scope for censure'. Or probably it means 'leaving no space for anything else', so fully has it pervaded the various quarters

śvetamāne Fame is, according to the tradition of the poets (*kavi-samayas*), regarded as white See *yaśasi dhavalatā* in *Sāh.* 590, and *yaśo-hāsyayoh śauklyasya* in *Kāvyānu.* p. 8, l 29 Cf. *Māl.* II. 9, *Pras* p 23, l 29, p. 150, l 10, *Anar* I 35 For the first line of the paraphrase in *Anar* II 65 a.

l 11 *kaśmalā kimvadantī*. Cf. the same expression in *Utt.* I 42, and *kimvadantī* in *Māl* I 35/36

l. 12 *āyudha-piśācikā*. Cf the repetition in *Anar* IV. 42/43, and *Bāl* IV 0/1.

Page 68, l. 1 *citta-prasādanīh*, 'which gives calmness to mind'.—Pick.

Maitryādi-bhāvanāh See *Yoga* I. 33, and the commentary thereon.

prasīdatu. 'Smile on thee'.—Pick. But AB. renders it as *vimalā bhavatu*, and so also *prasāda* (below) as 'freedom from impurity' (*kālusya-vigama*)

l. 2 *viśokā*, 'painless' (*duhkha-rahitā*), AB.; but 'which destroys all grief', VR.

viśokā jyotismatī. For the definition see *Yoga* I 36 and the commentary thereon

l 3 *rtambharā* Cf the word in *Prabodh.* IV. 4/5, for its definition see *Yoga.* I 48

bahih-sādhana. See commentary on *Yoga.* I. 49. VR. explains it as 'worldly as well as Vedic means other than Yoga', and quotes '*janausadhi-tapo-mantrair yāvatir iha siddhayah | yogenāpnoti tāh sarvā nānyair yoga-gatir vrajet*'.

l. 4. *viplavoparāga* For *uparāga* see *Yoga.* IV 16 and the commentary thereon, *viplava* is explained by VR as 'anger, infatuation, envy', and so on; and *uparāga* as 'passion, avarice, pride, ignorance', and the like. AB and ŚR. translate it as the 'demon (*rāhu*) of misery' VR. quotes *Parāśara* '*kleśānām tu ksaya-karam yogād anyan na vidyate*'.

antar-jyotiso darśanam. Cf the verse '*jyotih-puñjam nirākāram laksayen muktidam bhavet*'.

l. 7. *Verse 5*. Cf. the parallel *Bāl.* I. 60, where the first line is almost

repeated This verse is quoted in the commentary to *Daśar* I 32, and to *Sāh*. 364 to illustrate *varṇa-saṃhāra*.

l 8. *nṛpati* Jv understands this to refer to Daśaratha

loma-pādaḥ. VR. unnecessarily interprets this literally as 'with hair growing on his feet', and refers it to *yudhā-jit*. He adds that in old age hair grows on the feet

Page 69, l 7 *hiraṇya-garbha* See *Manu*, I. 9.

ṛṣayo babhūvuḥ See *Manu*, I 35–36

l. 12 *Verse 8* This verse is quoted in the commentary to *Sāh* 184 and to *Daśar* IV 17 to illustrate *amarṣa*, one of the *vyabhicāri bhāvas* It is also quoted in the commentary to *Daśar* II 1 to illustrate the *sthira* quality of a Hero, and in the commentary to II. 12 to illustrate the *sāttvika-guṇa* called *sthairya*

l. 16 *tathā ca paśya me* Of doubtful syntactical connexion. Two constructions are possible either (1) when it goes with what precedes, in that case it would mean, 'see, it is so also in my case'; or (2) when it is construed with what follows, the sense then being, 'and see that you are my kinsman'.

Page 70, l 1 *sanābhayo*, &c. The force of the second two lines is probably this. 'you, my kinsman, bid me do one thing; but my bold arm bids me do another Which, then, should I follow? Well, my arm is nearer to me in relationship, and so its bidding should be preferred and carried out.'

l 7 *brahmaikatāna*. Repeated in *Bāl* I 56.

l. 13. *sarvato-vṛtteḥ*. AB reads *sarvato vṛtteḥ*.

sarvāhāram. Recurs in *Māl*. I. 17, I 31/32.

l 15 *eka-vyaktyaparādha*° is evidently 'insult done by one person (Kārtikeya) which resulted in the death of all the Kṣatriyas', and not 'outrage done to one person' as Pick. takes it, for *eka* loses its real force in that case

l 16 *ādhāna-nir anvaya-pramathana* is a rather strange compound *Niranvaya-pramathana* is quite intelligible, 'destroying something so as to leave no posterity behind', but what is *ādhāna*? I think it refers to the 'conceived babes', for *pramathana* could not have been called *niranvaya* had these unborn babes also not been destroyed AB, however, translates *ādhāna* by 'effort, exertion', and so does Apte in his *Dictionary*. AB. further renders *niranvaya* as 'unjust (*asambaddhād anyāyyāt*)', which cannot be the sense here. Cf. III. 15 below, and *Anar*. IV. See *Rām* I. 75.

l 17. *triḥ-saptāvadhi*°. Cf. *Mv* II 17, 19, 48.

l. 18. *vṛddhaiḥ*, &c. Cf. *Anar*. IV. 42/43

Page 72, l. 2 *ati-prasaṅga* clearly refers to the outrage committed by Rāma's breaking the bow of Śiva Jv., however, explains. 'let the Raghus and the Janakas not be subjected to any ill-treatment further than Rāma's murder'.

l. 3. *yājya* is the *yajamāna* or the person for whom and at whose expense the sacrifice is performed. VR. takes it as an adjective meaning 'venerable'.

l. 6 *sucarita guru-stambhādhāre* VR renders this 'supported by the huge pillars of holy deeds'.

l. 7. *yadi*, &c Cf. a similar thought in *Bāl* IV. 68

l. 9 *krtakrtya*, &c Cf *Anar* I 22/23, II 11/12

l. 10 *purohita* is one of the *sahāyas* of the Hero, see *Sāh* 83, *Daśar* II 41.

l. 11. *Verse 18* See *Kām* IV. 32, *Śukra* II 78–80. Cf *Anar* II 12.

Page 73, l. 4 *mahā-pātakin*. For the names of the five great sins see *Manu*, XI. 55

l. 5 *kāndīra* A term of reproach See *Amara*. II 8, 69

kānda-prstha is likewise a term of reproach 'one who is faithless to his family, caste, religion, or profession', &c See *Amara*. II. 8, 67 Cf also the definition · '*sva-kulam prsthatah krtvā yo vai parakulam vrajet | tena duścaritenā 'sau kānda prstha iti smrtah ||*'

asyām api diśi, i e with respect to your behaviour (*ācāra*)

l. 9. *svasti-vācanika* is a person who lives by the proceeds of officiating at sacrifices

Page 74, l 5. *dhavitra* is a fan made of deer-hide See *Amara* II. 7, 23

l 6 *pranīta* Consecrated by the recitation of Vedic mantras See *Amara* II 7, 20

prsadājya is ghee mixed with coagulated milk. See *Amara*. II. 7, 24.

tanū-napāt. Literally, 'son of the self'. See *Amara* I 1, 53 The word is redundant here, unless it be taken as referring to a particular form of *Agni* The MSS Mt and Mg are conscious of this redundancy and so omit the word The reading *ivā 'bhipra°* is from Mr which, I have now found, is decidedly the best. The base and the nominative singular of the word *tanūnapāt* are identical. This has led AB. to take the word here as a base and join it to *samidhyamāna*, thus rendering the whole as 'burning with the fire (of wrath)', &c.

l. 10. *parābhighātād udbhūya* The meaning of *udbhūya* is not clear here. In his *Dictionary* Apte mentions 'to rise in arms' as one of the meanings of the root, but no passages are referred to I doubt if more than a few cases could be quoted in support of this meaning Still for want of anything better I am forced to follow him I am, however, inclined to correct the reading to *uddhūya* (= having been shaken, or roused) The sense of the word '*para*' is uncertain. Is it an adjective = 'highest' or a noun = 'an enemy'?

l 11 *ātatāyin* (*ātatena vistīrnena śastrādinā ayitum śīlam asya* Tārānātha's *Vācaspatya*) Literally, 'one who is endeavouring to kill somebody', see *Amara* III 1, 44. There are six kinds of such desperadoes (1) the incendiary, (2) the poisoner, (3) one with a drawn weapon, (4) the thief, (5) the robber of land, (6) the seducer of another's wife. Cf. the definition from *Śukra* '*agnido garadaś cai 'va śastronmatto dhanāpahah | Ksetra-dāra-haraś cai'tān sad vidyād ātatāyinah*'. Cf. a similar definition in *Vas* III. 16 It is considered no sin to kill any one of these criminals. See *Manu*, VIII 350–351, *Vas* III. 17. For *ātatāyin* see *Anar*. II. 56

Page 75, l. 10 *jābāli* For his presence there with Vāmadeva and others see *Rām* I. 12

śānti refers to the *śānti-pātha* performed in the beginning of all the ceremonies even at the present day See *Ragh* XI 62, *Kām.* IV. 32.

l 12 *vrnotu* Not a happy selection of the verb.

Page 76, l 1. *kosaleśvara-videha*° Mt's reading is much better, but the evidence of only one MS does not suffice for its adoption in the text

sapta°, &c. Cf. *Anar* IV 51/52.

l. 2. *kula-parvata.* For the names see *Visnu* II 3

dvīpa For the names see *Visnu* II 2

l. 3. *Verse 24* This verse is quoted in the commentary to *Saras.* V 169 to illustrate a *tāmasa* Hero

l. 5 *arāmām*, &c Cf. *Anar.* IV 50, and the close parallel *Anar* IV 56

l. 10. *grhya-tantra-pradhāne.* AB and ŚR take this as a *Bahuvrīhi* compound depending upon *mayi*, which they supply. That is evidently wrong For, firstly, they have to supply a pronoun, and secondly, they have to construe *nairantaryāt* (which they are forced to take as an adverb) with °*upalambhāt* The similarity of construction with the other ablatives, all of which mention the various reasons for 'the cessation of glory' demand my way of construction. *grhya-tantra-pradhāne nairantaryāt* gives an excellent sense besides. *grhya-tantra* is repeated in *Anar* II. 17

l 12 *vijayi sahajam* Cf I 8 above

l. 13 *tvarayati*, &c. *tvarayati karmaṇe* corresponds in sense with the etymology of *kārmuka*, for which see *Pān.* V. 1, 103

Page 77, l 2. *tvam*, &c. Cf *Anar.* IV 45.

l 3 *tvām*, &c Cf the close parallel *Anar* III. 13.

vedāntesu refers to the Upanishads (cf. *Vikramorvaśī* I. 1) and among them to the Brhadāranyaka

l 6 *praśrayaś ceti.* When '*ca*' is used to express inconsistency between two statements it is used in the second Cf *Mahābhāsya* on *Pāṇ* III 2, 102, *Śak* I. 15.

l 10 *namatu dhanuh* Cf *namatu cāpam* in II 49 above.

Page 78, l 1 *yājñavalkyānurodhāt.* ŚR and Pick. wrongly translate 'by the schooling of Yājñavalkya'

l. 4. *Verse 29* Notice the harsh sounds imitating the sense This verse is repeated in *Utt* IV. 29

l. 6 °*vaktra-yantra*° is repeated in *Bāl.* VII 22

l 8 ŚR reads °*jrmbhā-vidambi vikatodara*° as two compounds.

cāpam. It is here quite clear that Bhavabhūti uses our word in the neuter See note on p 60, l 2.

l 9 *Verse 30.* Cf. the close parallel *Bāl.* I 57. For the *Parasmaipada* in *virama* see *Kāvyāl.* V. 2, 85.

Page 79, l. 2. *Verse 32.* Note the harsh sounds imitating the sense Cf. the parallel passage V. 19 below. For a similar tone cf. *Māl.* V. 34 For

the different words denoting parts of the body see *Amara.* II 62–68, *Viṣṇu-smṛti*, chapter 96, *Abhi.* 604 ff Cf *Bāl* V. 77.

l 3 *snāyu-granthi* is repeated in *Māl* V 14, and *granthy asthi* occurs in *Māl.* V. 34; *Anar* II 54

l 2 °*vakṣoruhāntra*° The passage needs more light from the MSS The present ones note three readings (a) °*vakṣodukā*° (the oldest MSS), (b) °*vakṣorukā*°, and (c) °*vakṣoduka*° But unfortunately none of them gives any sense The Dictionaries mention no such word as *duka, dukā, ruka, rukā,* or the like. The difficulty was known to W, which has also '*ruha*' along the margin. '*vakṣoruha*' gives a good sense, but the word is applicable generally only to the female breast The reading '*vakṣobukāntra*' would be faultless if '*buka*' or '*bukā*' be the same as '*bukkā*' (= the heart).

l 7. *eṣa no,* &c, i e this king is dearer to us than our own body

l. 10 *duḥkham āsmahe.* Does this also mean 'we can hardly remain quiet'?

Page 80, l 6 *durdāntānām,* &c. Cf *Manu,* VII 17

l 7 *durdāntas tvam.* ŚR mentions another *v l* '*durdāntatvam*' not found in any of our MSS

l. 9 *kva . . . kva* when repeated like this in co ordinate sentences imply 'great incongruity' or 'great difference' between the objects contrasted Cf *Ragh.* I 2, *Śak* II 18, *Kir.* I. 6

l 13. *viparyaya* See *Sāṅkh Sū.* III. 37

l 16 *rājā cet,* &c Cf in this respect the law in *Manu,* VII 20–24

Page 81, l 3 *parikara,* &c Cf. *Bhag* IV. 34

l 12 *bhṛgu*° . . . *naḥ.* Cf a similar tone in *Bāl.* II. 38/39

Page 82, l. 2 *niraṅkuśaḥ* is to be construed also with °*dvipaḥ,* meaning 'without a goad'

l 5 *vṛddha-vacana*° Cf. *vṛddhaiḥ* in III 13, and *cyavanādi-vākyaiḥ* in III 15 above.

l. 6 *hṛn-marma*°, &c. Cf. *Utt.* I 30, II 26, III 37/38, IV 3

l. 8 *aurvānalaḥ* Cf V. 2 below, *Śak* III. 2 a.

l. 11. *daśaratha-bale santy upahitāḥ* is the reading of all the MSS. but Mt. 'The kings on earth depend upon the strength of Daśaratha', he being the most powerful of them all And so if I slay Daśaratha, I might be said to have conquered all the Kṣatriyas, or probably, if I succeed in slaying him, I could surely, and with perfect ease, slay all the others. This is the likely meaning I am, however, inclined to adopt Mt's reading emending its *uparatāḥ* to *upagatāḥ* '*pṛthivyām rājāno daśaratha-kule santy upagatāḥ*'[1] gives an excellent sense All the kings on earth find themselves at present in the house of Daśaratha, having been invited to join the marriage ceremony. I can, therefore, now engage up n the twenty-second slaughter of the entire Kṣatriya race

Page 83, l 4. *sakṛd* All the MSS but Mt read '*muhur*' instead. Then

[1] I have now found this reading in Mi.

'seen again and again' has no sense here But what Paraśurāma intends to express is this: 'if I but cast one single angry look at him, he would be reduced to ashes'. Only Mt's '*sakṛd*' expresses this idea.

l 6. *a-brahma-varcasam*, &c. An *Avyayībhāva* compound, the negative particle '*a*' having the sense of '*abhāva*' or negation. For the different senses of such compounds see *Pān* II. 1, 6.

l 9. *pālyo 'si*. Mt's reading '*pālyo 'pi*' is, however, preferable.

l. 10 *atas tvām*, &c Cf. for the second half-verse *Bāl* I 52.

l 11. *prāk-saṃskāra-vaśena* Viśvāmitra was formerly a Kṣatriya and consequently an archer He had attained Brahmanhood by virtue of his hard penances See *Rām* I. 51; *Anar*. I 22 *saṃskāras* are the impressions of a former existence or even of an earlier period of the same one.

l 13 *Verse 44* This verse is quoted in the commentary to *Daśar*. IV 68 to illustrate the *mātsarya-vibhāvo raudra-rasaḥ*

l 14 *sva-jāti-samayena* Cf. *Mv*. p 145, l. 15, *Utt*. I 4/5

Page 84, l. 6. *vijayeyam* The root *ji* with the preposition *vi* is usually *Ātmanepada*, but is here used in the *Parasmaipada*

l 10. *vasiṣṭha-dhaureyāḥ*. Literally, 'headed by Vasiṣṭha'

l 13 *yājyānām vo* All the commentators interpret *yājya* here as 'respectable' I adhere to the meaning given to the word on p 72, l 3 above

The substitution of '*no*' for '*vo*' would give a better sense

l. 14 *jñāna-jyotiḥ*, &c. Cf the parallel *Anar* II 34

Page 85, l 3 *Verse 48* Notice the harsh sounds imitating the sense Cf the paraphrase of the first line in *Bāl*. IV 57, *Pras* p. 78, l. 7. Cf also *Utt*. V 9.

ACT IV

Page 86, l 1 *bho bho vaimānikāḥ*, &c Cf *Anar* IV 56/57, 65 This prose passage and the following verse are quoted in the commentary to *Daśar* I 55 and *Sāh*. 310 as an example of *cūlikā*

l 4 *abhaya-dāna-vrata-dharaḥ*. Cf *Śak*. II 16, *Anar* III 31, IV 40, cf. also for the second half-verse the close parallel *Anar* V. 24

l 5 *dinakara-kulendu*. Cf *Utt* VI 8, *Anar* VI. 50

l 9. Sanskrit *chāyā* *na hi yuṣmābhir nirūpitam visaṃvadati | sāmpratam cotkampitāsmi | tat kim atra karaṇīyam.* For *visaṃvadati* we should rather substitute the *Śaurasenī* form *visaṃvadadi*.

yuṣmābhir nirūpitam refers to Mālyavān's words on p 40, l 1 Pick wrongly translates it as 'that which you intended is not effected'.

l 11. *yāsau*, &c. Cf. *Anar*. IV. 14/15.

prāk-pratiśruta° For this occasion see *Rām*. II. 9.

Page 87, l. 4. Sanskrit *chāyā* *kim manyadhve kariṣyati evam nāma iti.* Cf. the parallel passage *Anar*. IV. 14/15.

ṇāma tti. All the MSS read *nāmeti*, which evidently is a mixture of Prākrit '*ṇāma*' and Sanskrit '*iti*', and this mixed form is wrong Prākrit. I have corrected it to '*nāma tti*'. See a similar wrong form '*patthideti*', p. 160, l 4, for '*patthida tti*'.

l 5. *bhidyeta*, &c Cf. *Utt* IV 20/21

no Cf also the word in II 6 above

no sad-vṛttam Pick has been misled to take it as *no 'sad-vṛttam*, as is clear from his translation 'our bad desires would be frustrated in the house of Ikṣvāku, especially against such a conqueror'

l 6 *vijigīṣu.* For definition see *Kām.* VIII. 6–11 The word occurs also in *Anar.* VI. 5/6, 11/12, 16/17.

l 7. Sanskrit *chāyā tataḥ kim*

l. 8 *tato 'nena*, &c. Cf. *Anar* IV. 14/15.

yogācāra-nyāyena. The word *yogācāra* appears to have been used in its etymological sense, 'an act of fraud'. ŚR takes it correctly '*yogācārasya chalacaraṇasya nyāyena yuktyā kapaṭa-yuktyā ityarthaḥ*'. The explanation of AB 's commentary is quite unintelligible to me. He renders *yoga-sevaye 'va | yathoktam mādhavena yogānuṣṭhānen'ādara-nairantarya-dīrgha-kala-sevitena . . . madhumatyādi-samādhi-lābho bhavati* VR is equally fanciful when he translates. 'by the employment (*ācāra*) of the expedient practicable (*nyāya*) out of the four expedients (*yoga*)'. It is, however, likely that '*yogācāra*' is a proper name and refers to an old teacher and the method or practice taught by him Only one Yogācāra, a disciple of Buddha, is known, and I do not know what connexion this word has with him, though VR finds here a reference to the religious practice '*saṃvara*' taught by that teacher. Jv thinks that the method referred to is 'the resort to a forest to escape from the nearness of men' 'By the plea of practising meditation', as rendered by Pick., has likewise no bearing on the context

l. 11. *prabhu-śakti* and *utsāha-śakti* '*śakti*' or regal power has three parts or elements (a) *prabhu-* or *prabhāva-śakti*, the majesty or pre eminent position of the king himself, (b) *mantra-śakti*, the power of good counsel, and (c) *utsāha-śakti*, the power of energy See *Amara* II 8, 19–20, *Kām* XV. 1, 32, *Abh.* 735, cf *Ragh.* III. 13, VI. 33, XVII. 63, *Śiśu* II. 26, *Anar* V 5, 31/32.

Page 88, l. 3 Sanskrit *chāyā atha lakṣmaṇa-sahāyatve 'pi kim prayojanam* For *aha* here the *Śaurasenī* form *adha* would be preferable

l 6. *chadma-daṇḍa*°. Also called *tūṣṇīm-daṇḍa.* For *daṇḍa* see *Amara* II. 8, 20; *Abh.* 736, *Yājña.* I 345 For these two kinds see *Kām* XVII 9–12

l. 7 Sanskrit *chāyā mama dvyam eva etad na yuktam pratibhāti | yac ca dūrasthitasya dāśarathinaḥ sannidhāna-karaṇam yac cānābaddha-vairasyāpy ati-samādheyam strī-vairam iti*

l. 9. *itthiā-veram* For the five causes of enmity see *Kām* X 16

l 10. *bhūmyānantaryataḥ.* For the definition see *Kām* VIII 18, and for the view that such a monarch is also an enemy see *Amara.* II 8, 9.

sānucara° Cf I. 60, II 1, and p 33, l. 10 above

Page 89, l. 1 *tātakānh* Cf II. 1 above.

l 3 *Verse 4* Mālyavān here deals with the four *upāyas* or 'expedients' as known to the authors of works on Politics (a) *sāma* or conciliation; (b) *dāna* or bribery, (c) *bheda* or sowing dissension, and (d) *danda* or attack See *Amara*. II 8, 20; *Abhi*. 736, *Yājña* I 345, *Manu*, VII 108, 109, 200, *Śukra*. IV 1, 24-47 Some, however, enumerate seven, including the so-called three *ksudra upāyas* (a) *māyā* or deceit, (b) *upekṣā* or neglect, and (c) *indra-jāla* or conjuring See *Kām* XVII. 3, *Abhi* 738 For the duty of a minister to decide on the expedient to be employed see *Śukra* II 95.

l 8 *dando 'pyabhyadhike*, &c. The MS evidence favours the reading *na dando 'py adhike*, which is faulty, for if the advisability of a *danda* against a strong enemy is at all denied, there does not arise the question whether the '*danda*' should be 'open' or 'secret'

l. 14 *sandhau* For alliance and its various kinds see *Hitopadeśa*, chapter on *Sandhi*; *Kām*. IX.

Page 90, l. 3. *prāk-pratipanna°* Cf. V. 37 below

l 4. *ghānisyate* For the form see *Bhatt*. I 22, XVI. 9 and commentary thereon, and *Amar*. II 39

l. 5. *anena ca*, &c The meaning is quite clear If Rāma is brought into conflict with Vālī, as is the object of Mālyavān, there is much to be thought out, viz. how the different kinsmen of Rāvaṇa and Vālī would behave, how they can be rendered helpful to the scheme in hand, and so on Pick. is absolutely wrong in translating it as 'by this alliance much would be effected', because, for one thing, no alliance is being discussed here.

l. 7. *ato* All the MSS read *yato*, which has no sense here. Evidently the reading is due to the influence of the Jaina MSS, which write '*ya*' for '*a*'. Cf the similar case of *atah*, p. 27, l 6 above, and the note thereon

l. 9 *Verse 7* Enemies are of two kinds (1) the *sahaja* or natural, and (2) *krtrima* or those created by acts A natural enemy is one who is born in the self-same dynasty with the king, and an enemy other than the natural falls under the second head See *Kām* VIII 56 Cf also *Kām*. X. 17 and p 173, l 14 below. Thus here Rāma is the *krtrima* and Vibhīsana the *sahaja* enemy. Does the author here speak of only *two* classes and define the *krtrima-śatrutā* of Rāma by giving two instances of his hostility, or does he speak of three classes as VR takes it, viz (1) *prākrta* or enemies because of their opposite natures and duties (cf II 7, and IV 3 a), (2) *krtrima* or enemies by having actually wronged each other, and (3) *sahaja* or enemies from among relations, as having a common claim to the inheritance?

The construction of the first two lines is vague The difficulty lies in the fact as to how Rāma is a 'twofold' enemy. VR construes *kṣatriyo rāmah ksiter ānantaryāt prakrti-niyatah śatruḥ, satatam apakrd apakṛtyaś ca* (*krtrimah śatruh*), and thus brings out clearly the distinction between a *prākrta* and a *krtrima* enemy. But the fact that he has to supply the word *kṛtrimaḥ*,

and has, very unnaturally, to join *prakṛti-niyataḥ* with *kṣiter ānantaryāt* only go against his construction. ŚR explains *prakṛti-niyataḥ* as 'of naturally controlled senses' (*svabhāvena vaśīkṛtendriyaḥ*) and does not explain the twofold nature of the enmity Pick's construction is the most natural, but his rendering of *prakṛti-niyataḥ* is extremely doubtful He translates 'Rāma, who is ever doing us evil and who is our oppressor as there is no intervening territory between us, is in two ways our enemy, being by nature well-governed, and being a Kṣatriya'. For *kṣiter ānantaryād apakṛt* see *Kām* X. 17.

l 11 *tṛtīyo me naptā* For this genealogy see *Rām*. VII 5, 9

sahajo. I think this word qualifies *ripuḥ* and bears the technical sense. See note on verse 7 above ŚR. and Pick., however, render it by 'brother'.

l 12 *pratyāsatteḥ*, i e nearness of his relationship with Rāvana Being a brother and a claimant of the inheritance he is a cause of danger Jv, however, understands the word to refer to 'the nearness of Rāma' who would help Vibhīṣana

l. 13 *kumbhakarnas tu*, &c For his 'propensity to sleep' see *Rām* VII 10, and for his 'discourtesy' see *Rām*. VII 9

l. 14 *Ābhigāmikātma-guṇa°*. For these qualities see *Kām* IV. 6–8

prakṛtayaḥ Perhaps this word too is used here in its technical sense, for which see *Amara*. II. 8, 17–18, *Kām* VIII. 4.

Page 91, l. 1 *khara°*, &c See *Kām*. IV 12.

yatas te, &c It is not clear who that instrument (*vatseneva*) of Khara and others is

l. 2 *upajāpitāś ca*, &c. For *upajāpita* see *Amara* II. 8, 21; cf *Manu*, VII. 197. Probably Pick. is right in translating, 'the subjects are disaffected and conspire together'. AB. renders similarly

l 3 *antar-bheda-jarjaram*. Cf *Anar*. II. 7/8, VI 9/10.

abhiyukta-mātram, &c. See *Kām* IX. 30, 33, XVII. 40

l. 4. *laghv api*, &c This quotation comes from Kautilya's *Arthaśāstra*, VII 5 Pick translates, 'a cause of calamity, however small, is easily brought about against one who is attacked'. Cf. the parallel in *Kir* II. 50–51, *Kām* XIV 68.

vyasana 'Evil habit', VR; 'dissension', Jv. For the different kinds of *vyasanas* see *Kām* XIII, XIV.

l. 5. *prakāśa-daṇḍa*. See *Kām* XVII. 10–12

l 6 *samrodhana*. See *Śukr*. IV 1, 86–94.

apasāraṇa See *Śukr* IV 1, 98–107.

abhinna-sambandhāḥ Pick.'s rendering 'who are unbroken in their attachment' is also possible

l. 9. *abhibhavāt*. '(If he is imprisoned) by force', Jv, 'By reason of the insult', VR.

Page 92, l 1. Sanskrit *chāyā* *aho anujīvitvasya agurukatā yat rāvaṇasya khara-pramukhānām ca tulye 'pi kula-sambandhe evam mātāmahaś cintayati.*

l 4. Sanskrit *chāyā* *vinā khara-pramukhair vibhīṣaṇasya kā pratipattiḥ.*

l. 6 *upekṣanīyaḥ* See *Kām*. XVII 14.

l. 7 *bālyāt*, &c The version of the Rāmāyana is, however, different, for which see *Rām.* IV. 5

l. 8 *āśrayeta* See *Kām* VIII. 61.

Page 93, l 1. *tataś ca*, &c The passage is a little corrupt. The negative particle *na* before *rāmopāśrayena* might better have been omitted. All the commentators are silent about the fine difference, if any, between *upaśraya* and *upaślesana* VR, however, understands the first as referring to Vibhīsana's direct refuge and the second to his indirect refuge through Sugrīva, which I doubt

rāmopāśrayena, &c. See *Kām* VIII 60

rāmopaślesena Cf *Anar*. VI 6/7

l 3 Sanskrit *chāyā* *atha rāmah paraśurāma-vijayī janita-virodham vālinam vyāpādayati tato vibhīsaṇa-rāma-samyogo 'nartha iti sambhāvyāmi*

l 9. *dadāti* Mark the use of the present tense in the optative or probably the future sense *dadātu* would have better fitted in with the context.

l. 10. Sanskrit *chāyā* *evam api tāvad bhavatu.*

Page 94, l 1 *sukaram cai 'tat*, &c Cf p 106, l. 6 below

l 4. Sanskrit *chayā* *hā amba tvayā api duhkham preksitavyam*

l 6 *Verse 11.* This verse is quoted in the commentary to *Saras* V. 169 to illustrate an *amātya.* Mark the *karunā rasa* here.

l. 9. *na cirāt*, &c VR fancifully explains 'You will see your three sons (by your side in the world of the dead)'.

Page 95, l. 6 *Verse 13 c d.* Repeated in *Utt.* I. 32 c d.

l 8. *prakrsta*° . . . *mahimā.* Almost verbally repeated in *Utt.* VI. 15/16.

l. 13. *pākah ślāghyataraś ca* Mark that Mt's reading is much better.

l. 14 *guṇa-nidhih.* °*vidhih* is the reading of the majority of the MSS. For the meaning then see verse 17 b below. But compounds ending with *nidhi* are much commoner, cf. e. g. *guna-nidhih*, verse 17 below. It is not probable that Bhavabhūti wrote *guna-nidhih* there and *mangala-vidhih* three verses before that. I therefore adopt Mt's reading.

yan nah, &c. Cf. the parallel in sense *Anar* I. 18 d.

Page 96, l. 2. *yad vācām*, &c. Cf. the parallel I. 51 above; and for the first line cf. I 25 d above, and *Anar* IV 68.

l. 3. *paryāyāt param atiśāyanasya.* 'Beyond the excellent of the excellent', VR. Jv., however, takes *paryāyāt* as a finite verb, imperfect, third person singular, of the verb *yā* with the prepositions *pari* and *ā*

l. 8. *satya* Note that Mt's reading *stutya* would be preferable.

l. 10. *samucchraya* 'Collection', Pick. and ŚR.

Page 97, l. 2. *tvāstra.* Identified with Vrtra. See *Trik.* II. 8, 22, *Bhāgavata-purāṇa*, IV 9, 18.

l. 5. *bahusu samanīkesu.* See *Rām.* II 9, and cf. *Anar.* I 24, 28, 29.

l. 8. *Verse 19.* Cf *Mv.* I. 45; II. 13, 16, and *Bāl.* VII. 5.

l. 12. *dvidhā bhidyate* By the mighty steps of Rāma, cf. a similar idea on p. 48, l. 2, and *Anar.* VI. 27/28.

l 13. *ita evābhivartate* See note on II. 42 above

l. 16 *avanataś ca* and *unnataś ca.* Mark the rhetorical figure *Virodha.*

Page 98, l. 1 *lajjām vahan,* &c. Cf. *Ragh.* XI. 90

l. 4. *Verse 21* This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 1 to illustrate the *vinīta* quality of a Hero Cf *Anar* IV. 58

l. 8 *aparāddham eva,* &c. Said ironically Cf. *Anar.* IV. 58/59

l 9. *Verse 22* This verse is referred to in the commentary to *Daśar.* II. 5 to illustrate a *dhīra-praśānta* Hero; it is also referred to in the commentary to *Sāh* 422 to illustrate *sanksipti,* which forms one of the characteristics of the *ārabhatī vrtti*

l 11 °*dosa*°. Mark the pun upon the word, which means (1) physical derangement, (2) moral blemish Cf the word in IV. 23 below.

l. 14 *nyāyah* I am inclined to emend it to *nyāyyah*

l 15. *Verse 23* Note the beautiful simile and the puns on the different words

Page 99, l. 1 *ko 'ham,* &c Cf. the close parallel *Anar.* I. 31/32.

l. 11 *śirasā,* &c Repeated in *Utt.* IV. 21/22

Page 100, l. 7. *yat tu śreyas,* &c The sense is not quite certain. To what *tat* exactly refers is doubtful I think it refers to *vinītatva* Vasiṣtha means to say that sages like him are only displeased at ill manners and pleased at the good behaviour of men like Paraśurāma Still, humility is a great virtue, brings happiness in its train, and as such must be practised. Now because Paraśurāma has given expression to his humility, his sin of transgression against elders has been atoned for Commentators explain it differently. 'What, however, is virtuous, consists in that (viz. your resort to expiation)', VR. But no expiation is prescribed He is simply declared to have been purified Pick.'s 'but what is thy happiness, that same is ours', is not possible either Jv's rendering is very vague and may be interpreted either as · 'for (our) natural desire is that whatever is desirable to elders (should be allowed to remain) as such', or, 'for the desire of elderly persons is this, that whatever is virtuous (should always remain) as such'

l. 9 *prāyaścittam iva,* &c. The MSS read *dando* in the nominative case, which is grammatically incorrect Two constructions are allowable. (a) *prāyaścittam iva dandam api enaso niskrayam āmananti,* &c , or (b) *prāyiścittam iva dando 'pi enaso niskrayam iti āmananti,* &c. I have followed the first one as it involves the lesser emendation, only the change of *dando* to *dandam.*

Page 101, l 1. *kim punar yad atra,* &c The MS evidence favours the reading *kim punar atra,* which, however, is not possible, because the reading then introduces a question to Vasistha, who has already expressed his opinion in the matter, and so is redundant, and secondly, as a question, it ought to have been answered by Vasistha, which it is not.

l. 2 *prajā-pāla*° The reading *prajā-pālana*° of the MSS. is not possible.

l. 6. *Verse 27* The second half-verse is repeated in *Utt* I. 13 Cf. also the parallel *Utt* IV 10/11

Page 102, l 7 *sucarita-paripāka* Repeated in *Anar* I 7. Cf. for the idea in this line *Utt*. II. 1 b

l. 9 *stuti-pathād°* Cf I 51, IV 15 above

l 10 *aikala-ksiti-dāyine* Cf. II 11, 19, 36 above, also p. 61, l 3

Page 103, l 6. *bhāgīrathī* See *Rām* I 43-44, *Mahā*. III 107-109 Cf *Utt* I 23

sāgarah. See *Rām* I 39. Cf *Anar* I 20

l 9 *anumodasva*, &c Cf the close parallel *Anar* IV. 62-63

l 11 *raghu-janaka°*, &c Cf his words in I 13 above

Page 104, l 3 *kintv anusthāna°* This verse is repeated in *Utt* I 8 Cf *Anar* II 19, cf. '*grhasthah* . . *nānāhitāgnih syāt*', *Vas*, *grhāśramī vaiiāhikāgnau pāka-yajñān kuryāt sāyam prātaś cā 'gnihotram*, *Visnu-smrti*, cf also the quotations *agnīn ādadhīta* and *yāvaj-jīvam agnihotram juhuyāt*

l 5 *grhāt sva-grham*, &c. Vasistha thereby means that Viśvāmitra is always welcome to his house, which the latter should consider as his own. Cf the close parallel *Anar* IV 63

l 14 *vinaya-māngalika*. Cf *Anar*. VII 136

Page 105, l 1 *ksatra°*, &c. VR offers a second reading *ksatra-prakānda-grhinī-bahumāna-pūjām*, and suggests that *ksatra-prakānda-grhinī* may be taken as an epithet of *Śacī*, but how is Indra then 'the best of the Ksatriyas' (*ksatra-prakānda*)?

l 3. *samūla-kāsam kasitesu* For the form see *Pān* III 4, 34

l. 8. *pratyag-jyotih*. Repeated in *Anar*. III. 23

Page 106, l 9. *tad api nāma*, &c. Mark the expression of this desire by Rāma, and the ingenuity of the plot, in that the author makes Mantharā enter at this stage to convey to Rāma the two boons which her mistress desires to be fulfilled, one of them being (as Rāma desires) his start for the Dandaka forest Rāma's speech only prepares us for the entrance of Mantharā, as no character should, according to the dramatic formula *nānādistasya praveśah*, enter upon the stage without its entrance being first hinted at

Page 107, l. 4 *sādhu yad*, &c i e it is likely that through her we might know that our mothers are not sorry for our long absence from home. Cf *Anar* IV. 65/66; also *pravāsavaimanasya* in *Anar* I. 38/39.

l 7 Sanskrit *chāyā aveśita-mantharā-śarīrā śūrpanakhā aham | vasistha-viśvāmitra-gamanena susamāhitam | aho esah paraśurāma-vijayī ksatriya-kumārako rāmah | aho samagra-saubhāgya-laksmī-parigrahena locana-rasāyanam saumyam asya śarīra-nirmānam | bho idānīm cira-kāla-vaidharya-duhkha-pramusta-samsāra-saukhyasyāpi janasya cāritra-dhīra-supūritam punar api hrdayam parisphorayati*

āvesia° is the *Mahārāstrī* form, the correct *Śauraseni* is *āvesida*.

vasittha°, &c. Cf p. 91, l. 9.

Page 108, l. 1. *°pamhusida°*. The reading *pamhasidu* of the MSS is incorrect I have emended it to *pamhusida* See *Hem. Pr* IV. 75, 184 in accordance with which *pamhusida* may be rendered *vismrta* and *pramusta* respectively.

l 3. *apı*, &c Cf *Anar.* IV 65/66

l 4 Sanskııt *chāyā sukham kuśalam ca | vatsa sadā esā prasnutastanī madhyamā te mātā parısvajya ājñāpayatı | putraka purā pratıjñātau dvau varau mahārājam jnāpayāmı | tasyāh me vıjñaptı-hārako bhava | esa tātasya kārya-lekhah* The construction *esā sadā* for *sadā esā* would be pıeferable I am, however, now ınclıned to read *vacchaldae sā* ınstead of *vaccha sadā esā.*

panhudatthanī Cf *Utt* III 16/17.

l 9 *astv ekena,* &c Cf *Anar.* IV 66 , *Mahānātaka* III. 8 (No. 97)

Page 109, l 4. *mātr-bandhu bandhu* ın such cases ıs a teım of ıepıoach Cf the sımılaı expressıons *ksatra-bandhu, brahma-bandhu,* &c

l 12 Sanskrıt *chāyā nama ıdānīm bhagavate samsārāya yatra īdrśā apı kalpadrumāh prarohantı*

Page 110, l 7 *Verse 45* Thıs verse ıs quoted ın the commentaıy to *Daśar* II 1 to ıllustrate the *rakta-loka* qualıty of a Hero

l 10. *carāmah* Mark the use of the pıesent tense ın the sense of the optatıve. If ıt ıs used here for the future, as the present sometımes ıs, the sense ıs also clear But we should have rather expected *caıema* for *carāmah* Cf note on *dadātı,* p 91, l 7 above

Page 111, l 1 *yady evam,* &c Cf the close paıallel *Anar* IV 56/57

l 8 *yo 'sau,* &c Lıterally, 'begs to receıve back the deposıt of the two boons' See *Rām* II. 9

l 10. *satya-sandhā* Cf. IV 51 below

l 13 *astv ekena,* &c See IV. 41 above

l 10. *Verse 49* Cf *Anaı.* IV. 67

Page 112, l 13 *putra-sankrānta°*, &c Cf *Ragh* I 8, III 70, VII 68 Thıs veıse ıs repeated wıth vaıiants ın *Utt* I 22

l 14 *ksīra-kantha.* Repeated ın *Anar.* I 40/41, *Bāl* VI 30, and *Mv* V 11

Page 113, l 1. *dhanyāsı,* &c Cf *Anar* IV 68/69.

l 6. *āpāta-karuṇa-sneha-samvegah* Almost verbally ıepeated ın *Utt* VII 6/7.

l 7 *pratısıddham ca,* &c See IV 41 above

l 13 *Verse 53* Cf *Anar* IV 69.

raksobhyo valır ıva Cf. *Utt* I. 49

Page 114, l 2 *jagad avıkalam.* Cf *Māl* IX 20

l 6 Sanskrıt *chāyā dıstyā anumatā asmı āryena* The MSS Cu and K read *ajjāe* and E *aāe,* and so must be ıendered ınto Sanskııt as *aryayā* But Sıtā here evidently ıefers to Rāma's consentıng to heı accompanyıng hım We should naturally then have the masculıne word *ajjeṇa* I have, therefore, emended the readıng.

Page 115, l. 1 *āśrama* For the four orders of lıfe see *Manu,* II 36, III 2, VI 1, and VI 33 respectıvely.

l 11. *yad etad,* &c For the story see *Rām.* II 112. Cf *Anar* V. 2/3.

Page 116, l 1 *mat-pāda-sprstıkayā* Cf *sva-śarīra-sprstıkayā* ın *Anar* V. 2/3.

l 4. *nandigrāme* For the story see *Rām* II. 115

l. 10 *adyāpi*, &c Cf *Utt* III 38/39, VII 18/19

l 11 *muṣito 'smi*. Cf *Utt*. I 47/48

l 13 *Verse 56* Cf the parallel *Māl* IX 46

tamasā vrto 'smi may also be read as *tamasā 'vrto 'smi*

l 15 *giram ca dehi* Cf *Māl* IX. 23.

Page 117, l 1 *kva*, &c Cf *Māl* IX. 20

l 4 *aneka-samaya-vyutpannam* The syntactical relation of this compound is uncertain. Grammatically it qualifies *puram*, but how can a town originate at different times? I think it is to be understood as equivalent to *aneka-samaya-vyutpanna-kriyam* (and *śanair ekībhūya eka-kriyam*). If so, it is another case of Bhavabhūti's loose constructions

l. 6 *tvat*. The force of this pronoun is not at all clear. VR. points out that the words may either be taken as spoken on behalf of Janaka, who considered his entire property as the possession of his son-in-law; or, that *tvat* may be understood as a distinct word in the ablative case signifying 'on your account' I think the substitution of *tat* would remove these difficulties and give a much better sense

Page 118, l 1. *Verse 58* For the story see *Rām* II 45.

l 3 *sainikaiḥ* Mt 's reading is much better

l 13 *manvantara* For the definition see *Manu*, I. 79, *Amara*. 1. 4 22.

Page 119, l. 1 *kathitam āryasya*. See *Rām*. II 50

niṣāda. For the definition see *Viṣṇu* I. 13, 34–36, *Manu*, X. 8.

l. 3. *virādha-hatakonmathana* For the story see *Rām* III. 1–4.

l. 4 *mandākini-pavitra-mekhalam*. See *Rām* II. 93.

citrakūṭa For the story see *Rām*. II 56

l. 5. *dandakām prāpya* See *Rām* III. 1

ACT V

Page 120, l 2. *Sampāti* Sampāti and Jatāyu were the sons of Garuda, the former being the elder and the latter the younger of the two. See *Rām*. III. 14.

l. 2. *malaya-kandara-kulāyam*. Or else, as Pick. translates it, 'our home in the caverns of the Malaya mountain'.

l. 5. *vyakta-sphurat* is a difficult compound, because of the uncertainty whether (a) *vyakta* is to be taken as an adverb modifying *sphurat* (= 'clearly flashing') or as an independent past passive participle; and whether (b) *vyakta-sphurat* is an epithet of *vidyut*, or whether it is the effect of the huge flappings, just as *mocita* and *dhuta* are. I think *sphurat* gives us the clue to the solution of the difficulty. Unlike those other words *sphurat* is a present participle, and

is to be taken as an epithet of *vidyut*, while *vyakta*, a past passive participle (like *dhuta* and *mocita*), is to be understood as describing the effect.

l. 6 *khanat-khanikrta* An onomatopoetic word, the usual form is *khana-khanī-krta* Here, however, the first form is used because of the exigencies of metre

l 8 *Ullola-bhinnāmbhaso.* 'The waters of which are mixed with huge billows', AB, 'the waters of which are thrown up by huge breakers', Jv., 'the waters of which are divided by huge waves', ŚR

Page 121, l 1 *vaikuntha-varāha* For this Boar-incarnation of Visnu see *Visnu* I. 4. For a close parallel of this line cf *Anar*. VI 76/77

l 7. *viprayukta-paksah* Formerly the mountains had wings and could fly about Indra clipped their wings Cf *Kum* I 20.

l 10 *vibhoh* VR remarks Time has been called *vibhu* either (1) because it possesses sufficient power to destroy objects, or (2) because of the view which is held that 'Space and Time are mightier than the Lord' (*dik-kālāv īśvarād atiricyete*), or (3) because, in accordance with the couplet, '*kālah kalayatām aham*', *Kāla* is a manifestation of Visnu

l. 12 *manvantara-purāna* Repeated in *Utt* I 30/31 For his age see *Rām.* III 50 VR. and ŚR translate it as 'the oldest in this *manvantara*', and Jv as 'older than a *manvantara*'

l 14 *purā-kalpe* See *Rām* IV 56

Page 122, l 7. *vidyā-tapo-vrddha*° may also be read, though not preferably, as *vidyā tapo vrddha*° or *vidyā tapo-vrddha*° This compound is repeated in *Anar* III. 57/58.

l 10. *śarabhangāśramam*, &c. See *Rām* III. 4

l 11 *tadā ca*, &c See *Rām* III 5/7

l 12 *atha*, &c. Cf. *Anar* V 4

l 13 *agastya-vacanāt* See *Rām* III 13–15, *Anar* V. 4.

l 17 *tāvad āsīd*, &c. · i e he was familiar with the highest regions in the sky and the most distant regions on the earth

l 18 *visnoś caranah* refers to the second of the three strides of Visnu in his Dwarf-incarnation Cf *Vikramorvaśī*, I 19; *Śak* VII 6

Page 123, l 2 *lokālokah* 'Name of a mythical mountain that encircles the earth and is situated beyond the sea of fresh water which surrounds the last of the seven continents Beyond *lokāloka* there is complete darkness and on this side of it there is light It thus divides the visible world from the regions of darkness' (cf. *Ragh* I 68), Apte in his *Dictionary* See *Visnu* II. 4, 94–99 Cf V 45 below

l. 3 *vrsasyantī* For this denominative form see *Pān* VII 1, 51 Cf *Ragh* XII 34, *Bhatt* IV 30. For the story see *Rām* III 17, *Anar.* V 4/5

l 8 *tasyāś ca*, &c. Cf. *Anar* V 4/5

l. 9 *daśānana*°, &c. Literally, 'implanted on her the edict of an insult to Rāvana'. Mark the reference to the Edicts All the commentators fail to note this sense of the word, which becomes clear from the verb *nyavīviśat.*

All render it as 'fame', thus, e g. Pick translates, 'obtained, as it were, the fame of an insult to the Ten-headed one' For the story see *Rām* III 18 *praśasti* is repeated in *Anar* VI 79

l 12 *Verse 13* This verse is repeated in *Utt* II 15 For the story see *Rām.* III 20–30

l 14 *mahat punar*, &c. Cf *Anar* V 4/5

Page 124, l 3 *Verse 14* For the first half-verse of the close parallel *Anar* V 5

l 7. *samudre*, &c Cf V 37 c below

śivatāti. Cf the parallel p 12, l. 1 above

l 10. *Verse 15* For the first half-verse cf *Bāl* VI 56 *śivatāti* recurs in *Māl.* VI 7.

l 14 *ayam*, &c. The passage is repeated in *Utt* I 25/26 Cf. a similar description in *Māl.* IX 3/4.

l 15 °*megha-medurita*° Repeated in *Utt* VI. 5/6.

Page 125, l 1 *dūram hrtah*, &c Cf *Mahānātaka*, III 59 (No 148) and the close parallel *Anar* V. 7 For the story see *Rām* III 43, 46

l. 6 *parah-sahasraih* Cf *Anar* V 8 See *Rām* III 49.

l. 9. *dhartārah*, &c See *Rām* III. 50. Cf *Anar* V. 9.

l. 10 *snātasya veda-vrataih* I think the reference is to the three classes of *snātakas* (1) the *vidyā-snātaka*, (2) the *vrata-snātaka*, (3) the *vidyā-vrata-snātaka*, Rāvana being a *vidyā-vrata-snātaka* For the definitions of these see *Manu*, IV 31, and Kullūka's commentary thereon, which quotes from Hārīta.

l. 11. *jetur*, &c. For the story see *Rām.* VII. 22. Cf. III. 32 above

naitala-sadmano°. *nitala* is one of the seven lower regions In the list, as given in *Āruṇeya Upaniṣad* I, the name does not, however, occur.

l 12 *nābhyananī* A peculiar negative compound from the noun *abhyanana.*

Page 126, l. 3 *tunda*°, &c. Cp. *Mv* III. 32, *Anar* V. 11, *Bāl.* VI 3, *Mahānāṭaka*, III. 76 (No. 165)

l 5. *atyugra*°, &c Cf *Mv.* VI 22.

kīkasa See *Amara.* II. 6, 68

l. 9. *kastam*, &c Cf. *Anar* V. 11/12.

l 10 *mārīcāt* Mārīca, at the request of Rāvana, had transformed himself into the spotted deer and allured Rāma. See *Rām* III. 36–43

l. 11 *mūrta iva krodhah* Mark Bhavabhūti's characteristic of likening persons to abstract ideas Cf I. 10, 22, 62, II. 15, 23, 25, 39, 41; V. 20, 38, VII. 21, 33

l 12. *hrllekha* Jv, ŚR, and AB. agree in taking this compound as an adjective in the sense of 'piercing or touching the heart'.

Page 127, l. 2 *viṭanka* is the loftiest point or pinnacle. See *Māl* X 7/8; *Vikr.* V. 77, hence, *bhrukuṭī-viṭanka* means 'lofty' or 'deep frown' It is repeated in *Pras.* p. 18, l 8.

l. 4. *madhya-jvalad-vādavo* Cf. *Mv.* III. 2; V. 2, 26; *Śiśu.* I. 20

l. 5. *chāyām samālambate.* See *Kāvyā.* II. 65.

l 8 *Verse 22.* This verse is quoted in the commentary to *Saras* V. 178 to illustrate *bhāvānām tila-tandula-prakāreṇa sankarah*

hrdi vajra-kīla iva Cf *Utt* I. 47, *Māl.* IX 37, *Mv* III 40.

l. 9 *ghore 'ndhe,* &c Cf *Māl* IX 8, 20, 46, *Utt* III 38

l 10 *tāta-vipattiyah* *tāta* evidently refers to Jatāyu, for Rāma is here enumerating the insults received at the hands of the Rāksasas The allusion here to the death of Daśaratha, as understood by ŚR and AB, is quite out of place. Cf the reference to Jatāyu in verse 23 below and also the words *tāta kāśyapa* on p 128, l 1 For Jatāyu's fight with Rāvana see *Rām* III 51.

dahati mām Cf. *Māl* IX 20

l 11 *marmāṇīva,* &c. Cf *Utt* I 47. This appears to be a pet phrase of Bhavabhūti, as it occurs very often, thus, for instance, in *Mv.* alone, in I 39, III 10, 40, IV. 56, p 128, l. 12, p. 147, l 10

Page 128, l 1 *lokottarāny eva* Said in irony For *lokottara* see *Utt* II 7

l 2 *akuto-bhayām* recurs in *Utt* II 15/16, *Anar* II 16

abhīsu Cf *Śiśu* I 22

l 6. *hā tāta .* *sambhavah* Repeated in *Utt* I 30/31

tīrtha-bhūtasya Cf I 10 above.

l 9. *yām osadhim,* &c. This verse is borrowed from *Rām* III 67, 15 with slight alterations

l. 12. *hrdaya-marmāvidhah,* &c. Cf. the repetition in *Utt* III. 14/15 Cf. also *Utt* I. 8/9 ; V. 25/26

Page 129, l 2. *paribhavātiprasanga* Literally, 'insult of outrage', hence, outrageous insult, or insulting outrage

l 9. *pracanda-paripindhitah,* &c Cf III 40 and V 21 above.

Page 130, l. 1 *ati-sambhrānta-vividha-mrga-yūtha°* Cf. the repetition in *Utt.* II 19/20

°unmatta° .. *abhivartante.* Repeated in *Utt.* II 15/16.

l 3 *bhavāvah* Mark the peculiar sense of this verb here.

l 5. *āruṇi.* This epithet of Jatāyu deserves notice He is named after his *uncle* Aruna, the brother of his father Garuda Jv. defends it by quoting the well-known verse *bhrātrnām ekajātānām ekaś cet putravān bhavet | sarve te tena putrena putrino manur abravīt.* For the story see *Rām* III. 68

l 6 *ko 'pi kālah* Sometimes *kim* means 'long' as applied to time, especially in combination with *khalu,* or *api* or *iva.* Cf. *ko 'pi kālah* in *Māl* 0/1, *ko 'pi kālah* in *Ratnāvalī,* III (first speech).

l 7. *pratibhaya.* Cf. VI 24, *Anar.* I. 26

l 8 *asau . . . vibhāgah.* Repeated in *Utt* I 30/31.

Kuñjavān nāma *Rām.* gives it the name *Krauñcāranya* See *Rām* III 69

l. 10. *kāntāra-mandūka.* Literally, 'frog of the forest', hence, he who does not leave the forest, as a frog the tank of its residence, it may be out of fear. Cf. '*kūpa-maṇḍūka*' in *Anar.* VII. 84, a term of reproach applied to a person who has had no experience of the world at large and knows only his own neighbourhood.

l 11. *rākṣasa kabandha.* For the story see *Rām.* III. 69–71

Page 131, l. 1 *Śramaṇā nāma,* &c Repeated in *Utt* I. 30/31.

siddhā. Or, probably, 'possessed of the eight supernatural powers called *siddhis,* enumerated in the verse *aṇimā laghimā prāptiḥ prākāmyam mahimā tathā* | *īśatiam ca 'vaśitam ca tathā kāmāvasāyitā* It cannot here refer to the class of semi-divine beings called Siddhas (mentioned also in *Kum* I. 5), for the simple reason that she is a Śabarī. See *Rām.* III. 74, 6, where the commentator Rāmānuja renders it as *siddha-yogā,* as I do

l. 7. *vilapana-vinodo 'py asulabhaḥ* Repeated in *Utt.* III. 30.

l. 8 *vrajatu* We should have rather expected *vrajati.*

l 11. *krūra* 'Cruel', Pick , 'sharp', ŚR ; 'hard', VR and AB

l. 12 *niḥsarad-asṛk* Repeated in *Anar* VI. 68

kūrca-guccham 'Bunch of hair between the eyebrows', VR.

l. 14. *rākṣasa-kutūhalinā* refers to Rāma's speech on p. 130, l. 10.

Page 132, l. 6. *bandhubhyaḥ,* &c Cf. IV. 9 above For the story see *Rām.* III. 72.

parikramya. Mt 's reading would be preferable

Page 133, l 8 *anasūyā-nāmankam.* The garment was given to Sītā by Anasūyā during the former's short stay in the hermitage of Atri. See *Rām* II 118 She dropped it when being carried off by Rāvana See *Rām* III 54 Cf. *Anar* V. 25/26 It is shown to Rāma by Sugrīva See *Rām* IV 6

l. 9 *mahāraṇya°,* &c Repeated in *Utt* I. 42/43, III 9/10, VII. 2/3, *Anar.* V. 22/23.

Page 134, l. 1. *tac ca sītā-vāsaḥ* The passage is very corrupt. The weight of the MS. evidence favours the reading adopted.

l. 4 *hanūmān* See *Ram* IV. 4. Cf. *Anar* II 7/8

vīra-vādaḥ. 'His name is often repeated by the brave', VR , 'is the title of a great warrior', Pick., '*vīra iti vādaḥ uktiḥ*', AB., '*vīratayā pravāda ity arthaḥ*', Jv., '*vīra iti vādo vacanam mahāvīra ity arthaḥ*', ŚR.

l. 5. *jātamātrasya,* &c. For these stories relating to his life see *Rām.* VII. 35

samudbhrānta°. Cf. *Rām.* VII. 35, 25 Repeated in *Utt.* VI (first speech)

l 7. *vajra-karṣaṇa.* Either (a) the thunderbolt-wielder, or (b) he who destroys (his enemies) with his thunderbolt

l. 9. *hemagiri-vāstavyasya,* &c For the genealogy of Hanūmān see *Rām* VII. 35 and IV 66. Cf. *Anar.* V. 50/51

l. 10 *kṣetra-sambhavaḥ sūnuḥ* One of the twelve kinds of sons mentioned by the Hindu Law-books, being the child of a wife by a relative duly appointed to raise up issue to the husband. See *Manu,* IX. 167, 180; *Yājña* I. 69, II. 128 Cf. *Anar.* VI. 6/7

P. 135, l. 3. *culuka* The Dictionaries give the word as *culuka.* See *Abhi* 598; *Anek.* III. 37; *Medinīkosa,* K 85 Cf. *Pras.* p. 110, l. 14. But our MS. evidence favours the reading *culaka.* The meaning is either 'handful' or 'mouthful'.

Ucculup. To agitate, Apte in his *Dictionary*

l. 4. *yesām utkṣepahetuḥ*, &c. The sense is not very clear. What can be their motive for tossing the mountains about? I think the author alludes herein to the sportive nature of the monkeys Just as they, out of love of mere sport, shake and toss the trees about, so they toss the mountains too and with equal ease. If so, we should have rather expected the genitive case instead of the locative *śikhariṣu* ŚR understands it to mean 'who climb up the mountains for the sake of bread-fruit and figs, or in other words, it is but natural to climb the mountains' Pick translates, 'and the cause of whose leaping on the mountains is this forest of fig-trees'. Both are distinctly wrong, for, climbing up the mountains, and that, too, for the sake of fruit, is nothing very extraordinary From the context it is clear that the poet purposes to mention some very marvellous feat in this line too as in the two others which precede and follow.

l. 9 *Yojana-bāhoḥ* See *Rām* III. 71, 13.

citā. See *Rām.* III 72

Page 136, l. 2. *sauhitya* This word belongs to the *purohitādigaṇa.* See *Pān* V. 1, 128 For the meaning see *Amara.* II. 9, 56, *Abhi* 426. The word is differently explained by the commentators; thus *suhitatvāt*, ŚR, *ucita-samyogāt*, AB; *suṣṭhu hitam agnāv āhitam iti yāvat tasya bhāvas tattvāt*, Jv.; 'because of (Kabandha's) satiety (with the flesh of animals devoured)', VR For the different words occurring in the verse cf *Māl.* V 17.

l 3 *tātkāra.* Cf *Pras* p 14, l. 5

nalaka See *Abhi.* 627, *Suśruta*, *nidāna-sthāna*, XV (last verse) *śārīra-s°* V (middle).

l. 5 *divyaḥ.* See *Rām* III. 71

l. 8 *Verse 34.* The first line is quoted from *Rām* IV. 3, 14 (Gorresio's edition). In the Bombay edition the line is found in *Rām* IV. 4, 15, where *diteḥ* is read for *śriyaḥ.*

śāpāt refers to the curse of Sthūla-śiras, for which see *Rām* III. 71

l. 9. *indrāstra°.* See *Rām* III 71

Page 137, l. 4. *vyāpekṣyate.* *anubadhyate samsajyate*, ŚR; *pratipālyate yuṣmad-ghāta iti śeṣaḥ*, AB., 'adheres closely to his friendship', Pick Mt.'s reading is decidedly better.

Page 138, l. 3 *Verse 37* Cf *Bāl.* II 48, VII 11.

kailāse tulite. See *Rām.* VII 16 Cf. *Megh.* I. 58 See note on II. 16 above

jite tribhuvane. See *Rām* VII. 18–25.

l 4. *prakṣipya*, &c. See *Rām* VII 34

l 5. *sāndhyam karma.* Cf p 123, l. 9 above

l. 7. *esa te*, &c Said in irony.

l 9 *citrīyate jīva-lokaḥ.* Cf. *Anar.* I. 48/49.

l. 10. *purata*, &c Cf. *Anar.* V. 24/25.

l. 12. *yasorāśir iva.* According to the *kavi-samayas*, fame is always depicted

as white See *Sāh* VII. 590–591 Cf *Māl* II 9, *Daśa-kumāra-carita*, p 2, and note on III 4 above

l 13 *dundubhi*° For the story see *Rām* IV. 11 Cf *Anar* V 25

Page 139, l 2. *pādena ksipati* See *Rām* IV 11, 85

l 4 *yat*, &c. See *Rām* IV 11, 47. Cf *Mahānātaka*, IV 50 (No. 224), *sankrandana-nandanah* is repeated in *Bāl* III 48

nirmathya, &c. Cf the parallels *Māl* VIII 9, 10

l 5 *asthi-giri-rad* may also be read as *asthi giri-vad*

l 6. *kankāla*. Cf. *Māl* VIII 9

°*praspardhi* See *Kāvyā*. II. 65

l 7 *nirvindhyam* *Rām*. I 65, and IV 11, 85 only mention that Rāma cast it ten *yojanas* distant But our reading is confirmed by A's reading in Appendix B, p 13, foot-note

Page 140, l 1 *praśānta*, &c Cf the parallel *Utt* II 19/20.

l 2 *rsyamūka-pampā*, &c. See *Rām* III. 73, IV. 1.

l. 3 *matangāśrama-padam* See *Rām* III 73

l 4 *ājya-gandhih* VR's rendering, 'possessed of a little quantity (*gandhi*) of ghee' is absurd

l 6 *viśesa* 'Variety or excellence', VR., 'excellence', Pick and ŚR.; *tapasām viśesāh* is rendered as 'great ascetics' by AB

l. 8 *Verse 40* This verse is repeated in *Utt* II. 20 Cf. also *Māl*. IX 15 a, 24, *Megh* I 20, *Anar* V. 27.

l 13. *Verse 41*. This verse is repeated in *Utt* II 21, *Māl* IX 6 Cf the close parallel *Anar*. V 20

Page 141, l 1 *sallakīnām*. See *Vikramorvaśī* IV 23, *Utt* III 6, *Māl*. IX. 32

l 3. *abhita eva*. The syntactical relation of this phrase is not very certain. It may be joined either to (*a*) *pravrddha*; or to (*b*) *vihanyamāna*, or to (*c*) *pariksipya*

paurastya-māruta Cf *Māl* IX 17, 25, 41/42 *Anar* I 24/25

l 5 *dhanur*, &c Cf *Māl* VII 1/2, *Anar* V. 23/24

l 7 *garbha bimba* *garbhasthesu bimbesu prasūnesu*, AB, *garbha-bimbesu prasavesu kalikāsu*, ŚR VR. reads *ārambha-bimba* and renders *bimba* by 'signs (*cihnāni*)'

l. 8 *avikala*°. Not discordant, harmonious Cf *Śiśu*. XI. 10 For the dancing of the peacocks cf *Anar* V 27. Cf also the *kavi-samaya* in *Sāh* 590. *megha-dhvānesu nrtyam bhavati ca śikhinām*.

l. 9. *Upari-vighatamāna*° may also be read *upari vighatamāna*° Cf *Utt* I. 33, *Māl*. IX 24, *Anar* V. 21.

nīlah See the *kavi-samaya* '*meghānām krsnatawa*' in *Kāvyānu*, p. 10, l. 14.

l. 11. *api nāma*, &c. Cf the thought in *Megh* I. 3, and *Anar*. V 22/23

rasāntarena, i. e. by the sentiment of love (*vipralambha-śrngāra*), for a definition of which see *Sāh* 212.

Page 142, l. 3. *mitrasya*. See V 37 above.

l 6 *Verse 44.* Cf *Utt* V. 11, *Anar.* V 30/31 For *dāma dattam maghonā* cf *Anar* V 31, for *mahān ambuvāhas* cf. *Utt* III. 43

cāru camīkara° may also be read *caru-camīkara°*.

l. 8 *Utpātāviddha-mūrteh* All the commentators except VR have misunderstood the force of this epithet Vālī's body is dazzling with the necklace of red-lotuses. He is, therefore, like a mountain of red-chalk with fire burning on it. For this sense of *utpāta* compare the different passages where it occurs. Ab. and Jv. render it as 'whose body is contracted in an upward flight', ŚR. as 'who has cast his body forward for an upward flight', and Pick., as 'which has been rent by upheavings'

l. 11 *vīra gosthī-vinoda-dāna-priya-suhrt* From the comparison of passages it is evident that *vīra-gosthī* (literally 'assembly of the heroes') means the meeting of the heroes either in fight or in assemblies Here, as well as in V. 52, it has clearly the former sense and may very nearly be translated by 'fight'; while in VI 43 it possesses the latter meaning, though the former is not quite inapplicable Jv seems to understand it rightly VR renders *vīra gosthī-vinoda* as 'fight, for it causes delight to the assembly of heroes'. ŚR.'s interpretation 'he who is fond of the tales of heroes and is noble minded' is very wide of the mark. Pick. translates 'a friend, who kindly affords a meeting of warriors' AB remarks that 'just as drinkers love to give drinking parties, so he loves to give fights'. *Vīra-gosthī-vinoda* is repeated in *Anar.* IV 34 (where the commentator Laksmana Sūri explains it as *yuddha-vihāra*) Cf. *vīra-gosthī* in *Anar.* V. 31/32.

Page 143, l 3 *Verse 45.* Mark the beautiful comparison of the universe to a tree, the different parts of which are likened to the various divisions of the globe.

l. 6 *brahma-stamba* Cf *Mv.* III. 48, V. 32.

l 8. *ayukta-gahvara.* Unworthy deeds are here likened to a pit. If a person commits such a heinous deed as Vālī has been made to undertake, he falls into the pit of evil actions, from which there is no escape One such deed is followed by another, and all hope of his moral salvation is lost. Jv. renders it by 'hell, earned by unworthy deeds', and Pick. by 'unseemly pit'.

l. 9. *yad anena . . . asmi* This passage is referred to in the commentary to *Daśar.* III. 22, where it is laid down that the unworthy actions of a Hero ought either to be left out or otherwise described. See also commentary to *Sāh* 304

l. 10. *grahah* 'The demon', as rendered by Pick., is wrong

mām anubadhnan. 'He has been urging me'—VR

Page 144, l 4. *vibhīsanena,* &c. See p 132, l. 3 above.

l 5 *pratipanna-lankādhipatyah* refers to Rāma's calling him 'the Lord of Lankā', p 132, l 12.

l. 8. *Verse 47* Mark the play upon the word Rāma Cf. a similar pun in *Mahānātaka* I 6 (No. 6).

l. 10 *bhavati ca,* &c. The sentence is very condensed Literally it means

'there is caused a pleasing rubbing of the itching in the form of pride' In other words, just as itching, when rubbed, causes a pleasant sensation, so his sight awakens a pleasant feeling of pride, for the proud warrior is glad that he has found another as mighty as himself, and that he can acquire still greater fame by fighting with him and vanquishing him Cf *Śiśu* I. 48.

l 18 *dharmaika-vīrah* A hero matchless in holiness', Pick. *dharma-visaye eko 'vīro 'tidharmikah*, ŚR *eka mātra-dharma-vīrah*, Jv.

Page 145, l 1. *svāny eva*, &c i.e no other hero can surpass his wonderful actions. His own later feats can excel his former

l 4 *Verse 49* Cf *Anar.* V 45. This verse is quoted in the commentary to *Daśar.* II. 50 and to *Sah.* 416 as an illustration of *Utthāpaka*, which forms one of the characteristics of the *sāttvatī vrtti*. In both these works it is mentioned as being quoted from our drama (*yathā vīra-carite*)

l. 7 *viśruta*°. 'Which is famous for the humbling of Jāmadagnya', Pick., Jv , and ŚR.

l 10. *kintv aśastresu*, &c Cf a similar idea in *Bal* II. 38/39.

l 13 *Verse 51* This verse is quoted in the commentary to *Saras* V 172, to illustrate *mahābhāgya*, one of the qualities of a hero. For the second half of the verse cf *Anar.* V 48

l 14. *satyam asti bhavatah* 'What you say is true' refers to Rāma's speech in the last half of verse 50

satyam manusyo bhavān The exact sense is not clear. But probably he means 'you are a human being and so in a fight you resort to weapons; but I am a monkey and it is not customary with my race to take up weapons'. 'If, however,' he adds, 'you insist upon my taking up arms, these mountains shall act as weapons for me'

l 15. *śastrair avyavadhīyamāna*°. Literally 'weapons do not intervene in our victory', which may either mean that 'the weapons of the enemy do not stand in the way of our victory over him'; or that 'weapons do not intervene as the instruments wherewith we achieve victory'. Single-handed, and without the help of weapons, we vanquish our enemies.

l. 18. *tad itah*, &c. Cf. *Anar.* IV 55/56; V. 50/51; and *Utt.* V. last line.

Page 146, l. 1. *yathāha*, &c Cf. *Anar.* V. 48/49.

l. 9. *guñjan guñjābhu*°. Mark the alliteration.

l. 10 *samrambhottambha*°. Or. 'standing high because of erection through anger'.

l. 11. *vyastam* May be taken either as an adverb modifying *vistarya* or as an adjective qualifying *angam*. Thus Jv. (= 'reversed') and ŚR. (= 'irregularly') take it as an adverb, while Pick (= 'expanded') and AB. (= 'perplexed or agitated') as an adjective.

l. 15. *nūtana-ghana-stanita?* Repeated in *Mal.* IX. 3. Cf. p. 46, l. 10 above; *Utt.* III. 6/7, VI. 17 Cf. also the Prakrit rendering *ghanaṭṭhaṇida-paaṇḍa* in *Bāl.* III. 63/64.

Page 147, l. 1. *sa eṣa*, &c. Cf. *Anar.* V. 50/51.

l 3 *tena hı*, &c Cf. *Anar* V. 50/51

l 4 *esa*, &c. Cf. the close parallel *Anar* V. 52.

vālı-kāya° Cf. *Rām* IV. 12 , IV 16

°*sapta-tāla*° Cf VII 16 below See *Rām*. I 66

l 7. *mad-drohāc-chapathāt* Pıck 's translatıon, 'take an oath *at my death*', ıs ımpossıble The phrase ıs hıghly ellıptıcal It means 'Swear that you shall be calm , and remember that, ıf you break the oath, you would be as guılty as by turnıng traıtors agaınst me' See also *sva-droha-śapatha*, l. 13 below.

l 10. *yo 'ham*, &c Vālī here names hıs successors. Sugrīva ıs to take Vālī's place and Angada that of Sugrīva

l 12 *anucarājña* refers to the first half of verse 55 above

°*sangalad*° I am doubtful about thıs ıeadıng, though all the MSS have ıt It means 'meltıng or flowıng ın them', hence 'pıesent ın them'. All the commentators read *sanga-lasad*. ŚR. renders *sanga* by *prasaktı* and AB by *abhılāsa* Pıck. translates 'plaınly vısıble ın the assembly'

l 14 *sva-droha-śapatha*° See note on l 7 above

l 15 *parısvanga*°, &c See *Rām* IV 22

Page 148, l. 4. *Verse 56* Pıck translates 'The change that bıought the death of such as these ıs paınful ındeed Alas! death, all-ınjuring and cruel, woıks mıschıef'

l 5 *kula-mahīdhara*° For theır names see *Vısnu* II 3 , *Trık* II 3, 4 Cf *Ragh* XVII 78

l 6 *vıpākah* ıs here 'the result of actıons, done ın thıs lıfe or even ın the prevıous ones' Pıck. translates ıt by 'change', whıch may be possıble Cf verse 57 below

l. 12 *vıvartah*. Cf. *Anar* I 25 , I 50

Page 149, l. 6 *mālyavatā*, &c See pages 90 and 91 above

Page 150, l 2 *dharmopapattı-parıśuddhah* Lıterally 'pure because of the adoption of pıety'.

l. 6. *Verse 59*. A fine definıtıon of frıendshıp Is ıt a quotatıon? Cf., however, the parallel *Māl* I. 12 The verse ıs quoted and translated ın hıs *Indısche Spruche* (4316) by Bohtlıngk.

l 11 *tad anena*, &c. See *Rām* IV. 5.

mad anurodhāt 'At my request', Pıck

l. 12. *Upanıbandhah* 'Oath', Pıck But that ıt means 'bond of friendshıp' becomes evıdent from l. 15 below

agnı-sāksıkāc ca. Cf. *Anar* V. 33/34 See *Rām*. I 61

l 16 *mameva*, &c Cf *Aśv Gr* I 21, 7 , *Pār. Gr* I. 8, 8 , *Śān Gr* II 4, 1 ; *Atharva-Veda* III. 8, 6 , VI 94, 2

l 17. *tvayā*, &c Cf p 144, l. 3, and note theıeon

Page 151, l 1. *cāra-caksusmattā* See *Kām* XII 27–28

l 3. *tarhı*, &c. The sentence is rather vague I thınk *devena* refers to Rāma. It may, however, be taken as referring to Vālī.

l. 4 *mayāpy aviditaḥ* Cf p 144, l 1.

l. 11 *svārtha°* His desire for the sovereignty of Laṅkā. For *śālīnatā* cf *Utt* VII. 19

l. 14 *svayam kathayitum*, &c The construction of this sentence is faulty

l 17 *avasāna°*, would either mean 'that I may pass my last moments there', or 'that the last ceremonies may be performed there'

Page 152, l 9 *nāvadhīryam*, &c 'It must not be slighted, and this will be in keeping with your greatness', Pick

l. 10 *snehasya nirvyañjakaḥ* qualifies *°raṇaḥ* Pick. translates 'to test your friendship'. AB. construes it with *añjaliḥ*, which does not bring out the intended sense

l. 13 *karṇāvarjita°* is translated by Pick.: 'those destructions of the two pairs of sky-guarding elephants bereft of their ears'

diṅ-mataṅgaja. The eight elephants who guard the eight cardinal points. For their names see *Amara*. I 3, 3. Cf. VI. 11 below

l. 15. *premṇo garimṇaś ca*. Literally 'excess of love'; hence, 'excessive love', AB

ACT VI

Page 153, l. 2. *rakṣaḥpater*, &c A beautiful comparison, explained at length in verse 1 below.

l. 4. *Verse 1* Cf. *Pras* p 5, l. 16.

l. 7. *°gamanam*. *asmat-parityāgena vipakṣāśrayaṇam*, Jv.

l. 8. *vṛddha-buddhir*, &c Cf the parallels *Bāl* V 4/5, *Anar.* VI 16/17 See also *Kām.* IV. 28–31, which requires the presence of this qualification in a minister.

l. 10. *mantra-śaktyā* See note on p. 85, l 2.

l. 11. *alasasya*, &c Cf. *Mṛcchakaṭika* I. 49 (*siddhir nālasasya*)

Page 154, l 2. *Verse 3* Cf. the parallel *Bāl.* I 25

l. 4 *aho*, &c. Cf. the parallel *Anar.* III. 55/56.

l 7. *yat*, &c See *Rām.* IV 40–45

l. 9. *bhrāntīḥ*, &c. The first two lines of the verse are not sufficiently intelligible to me. All the commentators interpret *bhrāntīḥ* as 'whirls' and render our passage 'which produces whirls with its red circles of flames more than seven in number' Fire possesses only seven flames, whence its name *saptārcis* (see *Amara.* I. 1, 56), but our phrase 'more than seven' is used here simply to express the idea that fire was burning there very furiously. It is extremely unlikely that *saptādhikānām* qualifies *prācīrāṇām*. The syntactical connexion of *pracīraṇām* is very doubtful. I construe: *saptādhikānām arciṣām aruṇaiḥ cakravālaiḥ prācīrāṇām bhrāntīḥ pravidadhat.* The high flames marred the outlines of the city enclosures. VR. and ŚR read *drāg-vīrāṇām*, AB. *prāg-*

vīrāṇām, Jv. *drāk-kirāṇām* in place of *prācīrāṇām*. Cf. the account as given in *Rām* V 54

l 11 °*udgāḍha*° may also mean 'excessive, great', and qualify '*śankā*', thus, '*udgāḍha-kalpānta-śankām*' may also be translated, 'so that a great fear', &c.

l 12. *ca trikūṭena*. B and K read *citrakūṭena* instead, which, however, is not possible here Trikūṭa is, according to *Rām* V 2, VI. 39, the name of the mountain on which Lankā was situated, or perhaps the name of the fort as mentioned probably in verse 7 below. Citrakūṭa has no connexion whatever with Lankā, though it may, if understood quite literally as 'with variegated peaks', be taken to refer to the mountain Trikūṭa. Moreover, *trikūṭena* occurs not much further on in verse 7 below, where B and E. have both the same reading *trikūṭaḥ*. It is very unlikely that Bhavabhūti spoke of that mountain here as Citrakūṭa and there as *Trikūṭa*. I have, on this ground, made the necessary emendation

Page 155, l 1 Sanskrit *chāyā* *paritrāyatām paritrāyatām kaniṣṭha-mātāmahaḥ*

l 4 Sanskrit *chāyā* *kaniṣṭha-mātāmaha kim kathayāmi mandabhāginī | eṣa khalu ko'pi duṣṭa-vānaraḥ sakalam vidahya nagaram kṣaṇamātreṇa tīkṣṇa-nakhara-nikṣepa-vikṣipta-vividha-rākṣasa-loko 'kṣena khalu kumārakeṇa anubadhyamānas tasmin kṛtānta-līlām kṛtvā jhaṭiti niṣkrāntaḥ*

l. 6 *akkhena*, &c See *Rām*. V. 47.

l 7 *kumālaena* We should rather substitute for this *Māgadhī* the *Śauraseni* form *kumāraeṇa*

tassim, &c Literally 'having practised upon him the play of death'. Cf. *kaanta-līlāidam karedi* in *Māl* III. 15/16.

Page 156, l. 5. *api*, &c Cf *Anar*. VI. 10

l 7 Sanskrit *chāyā*: *kaniṣṭha-mātāmaha pūrta eva ko'pi markaṭa-paramāṇuḥ, tayā saha mantrayamāṇo dṛṣṭaḥ | tayāpi unmucya keśābharaṇam abhijñānam ity asya haste samarpitam | etāvaj jānāmi*

l 7. *tīe saha*, &c See *Rām* V 34–35

l. 8. *tīe vi*, &c. See *Rām*. V. 38

l. 10. *kapi paramāṇunā* Cf. *padāti-paramāṇunā* in *Anar*. I. 27/28.

l. 13. Sanskrit *chāyā*. *katham tādṛśī sukumāra-darśanāpi susnigdha vyavahārāpi mānuṣī api sītāsmākam rākṣasānām api rākṣasī jātā*

susiṇiddha-vvāhārā may also be *su-snigdha-vyāhāra*, 'of sweet speech'.

l. 15. *rakkhasī* Literally 'demoness', hence, annihilator

Page 157, l. 2. *pativratāmayam jyotiḥ* Repeated in VII. 4 below, and in *Bāl* X. 8/9.

l 5. Sanskrit *chāyā*· *kaniṣṭha-mātāmaha prathamam khalu daṇḍakāraṇya-paryanta-paristhita vividha-mahīdhara-pradeśeṣu nivāsa evāsmākam rākṣasānām vihāraḥ khalu nikhile jambūdvīpe | sāmpratam khalv iha nagare'py akṣamo nivāsaḥ | kā gatiḥ | kaḥ pratikāraḥ*.

l. 6 *vihāro*. 'Pleasure grounds', Pick.

l. 10. *durgo'yam*, &c Or: 'here is the fortress Trikūṭa' For the con-

struction of a fort and a ditch surrounding it cf. *Kām.* IV 57, and *Śukra.* IV. 6 For the situation of Lankā see *Rām* V 2, VI. 3 Cf *Bāl* VIII 5.

sapta-dhātu°. 'With its seven walls like the seven elements of the body' Pick

Page 158, l 3. *vāmākṣi-spandanam.* The throbbing of a left member of the body in the case of males forbodes inauspiciousness and danger. Cf the verse *anga-dakṣiṇa-bhāge tu śastam prasphuranam bhavet | narīnām tu vihito viparyayena phalāgamaḥ*

l 4 *kim no,* &c 'What can our destiny be in connexion with these words? Its sad change is unbearable', Pick 'How is it that our fate, which is to have a bad end, is unable to bear even these words?' Jv

l 5 *kumbhakarṇasya,* &c. See *Rām* VI. 60

l 6 Sanskrit *chāyā kaniṣṭha-mātāmaha asminn eva kṛṣṇa-caturdaśi-divase caturtho māsaḥ parisamāptaḥ*

l. 9 *a-vimṛśya-kāritā.* That is, his alliance with Rāma

l 10 *kula-pratiṣṭhā tantum,* &c Cf *Anar.* VI 9/10

l. 12. Sanskrit *chāyā kaniṣṭha-mātāmaha hā dhik hā dhik | śāntam pāpam pratihatam amangalam*

Page 159, l 1 Sanskrit *chāyā kaniṣṭha-mātāmahasyāyam nava-vacanopanyāso 'nyasminn eva kasminn | amangale eva viśrāntaḥ | na°.* Can it here stand for *nava°*?

annassim, &c. As it indirectly means the destruction of our entire family save Vibhīṣana

l 3 *na tad,* &c 'It was not after due consideration', AB., ŚR. 'It was not because I wished it', Pick.

l. 4 *Verse 8.* This verse is very difficult The exact force of this beautiful comparison is not clear, though the general sense seems to be, that Rāvana's policy and his keen intellect cannot fail except through great misfortune Mark the defective construction Just as the sun does not descend save on the setting-mountain, so his policy cannot, save on the powerful destiny; while the author means, save through the powerful destiny The compounds *nītya-dhvā* and *tat-pāntha-dhiṣaṇā* are rhetorically defective, inasmuch as the *upamānas* and the *upameyas* should have the same position in both, thus, either *nītyadhvā* and *taddhiṣṇā-pānthaḥ* or *adhva-nītiḥ* and *tat-pāntha dhisanā* would be correct. The passage has created a still greater difficulty to the commentators because of their wrong readings *viśuddhaivotpattyā* and *tat-pāpa-dhiṣaṇā*

l. 6. *°ravadhi viya°* may also be read as *°ravadhi-viya°.*

l. 8. *kevalam atisandhāna-jṛmbhitam* Jv substitutes the reading *rājnaḥ sumati-sandhāraṇa-nīti,* not found in any of our MSS.

l. 10. Sanskrit *chāyā: kaniṣṭha-mātāmaha svāmī khalu sāmpratam sarvatobhadram nāma aṭṭālakam āruhya tayā rākṣasa-kula-kālarātryādhiṣṭhitām aśoka-vanikām eva pralokayan tiṣṭhati | anyat ca | ito'bhimukham pravṛttyaiṣā pravṛttiḥ śrutā | etannagara-vṛttāntam anubhūya kim api durmanāyamāna svāminī devam pratibodhayitum tatraiva prasthitā iti.*

savvato-bhaddam The *Matsya-purāna* gives the definition *sodaśāsra-samā yukto nānā-rūpa-samanvitah | aneka-śikharas tad-vat sarvato-bhadra ucyate.*

l 11. *asoa-vaṇiā* Sītā was imprisoned here See *Rām.* V. 15

Page 160, l. 3 *padivohedum* 'To inform him of his danger', Pick. 'To give him sound advice', Jv, AB.

l 4 *patthida tti.* See note on *nāma tti*, p 84, l. 7 above.

l. 12 *Verse 9* The figure of speech herein is *ākṣepa* Cf the parallel *Bāl.* II. 17.

yadi calāñcale, &c. Cf. *Naisadha-carita* II 3

Page 161, l 5 *athavā ka esa* Cf. *Pras*, p. 5, l 20

l. 6. *Verse 10* All the commentators read *bhuvana-vibhāgāt*, which is syntactically preferable. I translate *adhikrtya* with Jv., as 'having subdued' For this sense of the word cf *Bhatt* VIII 20, *Pān* I. 3, 33, and '*śatrum adhikurute*' in *Siddhānta-kaumudī* (*tinantātmanepada-prakarana* under *adheh pra sahane*) ŚR interprets it as '*vidher adhikāre samsthāpyeti bhāvah*', which has practically the same meaning. AB's construction is very complex He explains 'I would crush the entire universe, would then to a certain extent drive away even Brahmā from his portion of the world, would myself make my own sun and moon by virtue of my unparalleled and brilliant glory and fame' (*asmat bhuvana-vibhāgāt brahmānam kiñcid udasya, svam apratima ruci-taram pratāpam yaśaś cā adhikrtya sūryendū samvidhāya*). Pick. translates 'And then from this division of the world raise up another, and give Brahmā his place of authority, and after making his peerless and brilliant glory and his fame into a sun and moon', &c.

l. 9 *sakarunam.* Pick. understands this to be the stage-direction, which is impossible; for then the foot falls short of four syllables. Jv. supplies *āha* after it. I wonder why they failed to notice the simplest construction which takes it adverbially as dependent upon *anukampyesu*, as I do.

l. 12. Sanskrit *chāyā* *ita ito bhartri* | *etad attālaka-sopāna-mārga-dvārakam* | *tad ārohatu bhartrī*

l. 14 Sanskrit *chāyā* *katham eṣa mahārāja-daśakandhara upavistas tiṣthati* | *katham aśoka-vanikā-sammukham pralokayati* | *katham īdrśe'pi ripupakṣābhiyoge samprāpte rāja-kāryanirapekso lakṣyate mahārāja-daśakandharah* | . . *jayatu jayatu mahārāja-daśakandharah* | .

Page 162, l. 7 Sanskrit *chāyā* . *mahārāja kim atra cintitam.*

l 9 Sanskrit *chāyā* : *ripupaksābhiyoge*

l. 12 °*dig-danti*°. See note on *din-matangaja*, p 152, l 13

l. 13 *dik patīn.* That is, the gods who preside over the eight cardinal points. For their names see *Amara* I 3, 2.

Page 163, l. 5. Sanskrit *chāyā* . *nikhila-valīmukha-cakrānugata-sugrīvāgresa-rah saha-kaniṣtho daśarathī rāma iti śrūyate*

l 8. Sanskrit *chāyā* : *mahārāja samudāyah khalu śankyate* | *aparam ca* | *sāgara velāsu sainyam viniveśiya āhūto'nena sāgaro na nirgato bhavanāt.*

l. 11. *samskrtam āśritya* As a general rule ladies speak Prākrit. See

Daśar II 60. They may, howevei, speak Sanskrıt See *Daśar*. II. 61 Cf. also *Sāh*. 432.

l 11. *Verse 12* See *Rām*. VI. 21 Cf the parallel *Mahānāṭaka* VI 76 (No 402).

Page 164, l 1 *Unmūrchat°* 'Rushıng thıs way and that', AB.

l. 2 *prasphurat°* 'Plaınly visıble', Pıck

l. 4 Sanskrıt *chāyā mahārāja tataś ca puṅkha-mātra-prekṣyamāna-tīkṣṇa-śara-nikara-pakṣmalita-śarīreṇa sāgareṇa niṣkramya salilāt sapādapatanam abhyarthya mārga upadiṣṭaḥ | sāhasikena punas tena sādhyata iti śrūyate* Cf *Rām* VI. 22 *Bāl* VII 34.

l 5. *pamhalida* See *Hem Pr* II 74.

l. 9. Sanskrıt *chāyā*. *mahārāja valīmukha-sahasrānītair mahīdharaiḥ setur nirmīyate* Cf *Rām* VI. 23.

Page 165, l. 3. *Verse 14* Cf *Anar*. II. 8, VI 43, *Mahānāṭaka* IX. 66 (No. 581) Cf. also the ıeference ın *Bāl*. I 51, 59, II 14, 31, V 7

Utpusyat°. '*vikasat*', AB, '*vardhamāna*', ŚR., 'whıch kept growıng up', Pıck.

Verse 14 *Rām*. VII 16, 34 mentıons, however, that Rāvana propıtıated Śıva wıth *sāmans* and otheı *stotras*, and that he offeıed hıs nıne heads to fiıe to wın a boon fıom the god Bıahmā (*Rām* VII. 10, 10–12) But ıt ıs nothıng very extıaoıdınary to find a worshipper of Śıva, as Bhavabhūtı was, mutılatıng the fact to a certaın extent. Cf. also *Śiśu* : *śiro'tirāgād daśamam cikartiṣuḥ*, &c

l. 5. *harṣāśru°*. A beautıful metaphoı. Rāvaṇa compares hıs faces to lotuses, wıth beautıful blossoms (*smita*) and full of honey Smıles are often lıkened to blossoms. AB. explaıns ıt as '*ānanda-jala-bahulaiḥ smita-sudhodbhāsitaiḥ mama vadana-kamalaiḥ*', and entırely spoıls the beauty of the lıne.

l. 7. Sanskrıt *chāyā mahārāja avadhāraya kim api anyādṛśī racanā | kasya api valīmukhasya hasta-sparśāt upary eva tiṣṭhanti te mahīdharā jala iti* Cf reference ın *Bāl* VII 43/44.

l. 10. *Yad grāvāṇo*, &c Cf *Bāl*. VII 55.

l. 13. *dhairyam*, &c. Cf I. 45, VI 11 above

yaśo, &c. Cf. II. 16[a]; V. 37 above

Page 166, l 2. *ksurat°*, &c Cf. the precedıng verse

snapita-caraṇa. Repeated ın *Anar*. VII. 113.

l. 4. Sanskrıt *chāyā mahārāja paritrāyasva paritrāyasva*.

l. 7. *°argalaḥ* is ın the accusatıve case, governed by the verb *datta*

l. 8. *kṣepyam tac chastra-jātam*. Weapons are dıvıded into four classes. (1) *mukta*, or those which are thrown; (2) *amukta*, or those whıch are not thrown; (3) *muktāmukta*, or those which are both thrown and not thrown, (4) *mantramukta*, oı those whıch are thıown by spells. See *Nītiprakāśikā* II 11 as quoted by Oppert ın his *Weapons, &c*, p 10. *ksepyam* here ıs the same as *mukta* weapons, whıch are twelve ın number Cf. the same work, II. 17–18.

l. 9. *vivadhān* A fort should be well supplıed wıth provısıons. See *Kām*. IV. 58; IV. 60.

l 12 Sanskrit *chāyā* *bhartah esa pratihāra-bhūmau tisthati senāpatih prahasto vijñāpayitu-kāmah*

Page 167, l 2 Sanskrit *chāyā* *tathā*

l 5 *gospada* Literally, mark of a cow's foot in the soil, also, water filling up such a mark, hence, a small puddle. For the form see *Pāṇ*. VI 1, 145 Cf *gospada-vad vilanghita* in *Anar* VII. 80. Cf also *Bāl.* VII 18/19; *Mahānātaka* V 54 (No 291)

l. 7. *skandhāvāram*, &c See *Rām* VI 4, *Kām* XVI 1 Cf. *Anar* VI. 5/6, *Mahānātaka* VII. 4.

sauvela-mūrdhani See *Rām* VI 38

l 14 *puram*, &c. See *Kām.* IV 57

l. 15. *raksā*, &c See *Kām* IV 62

l 18 *Verse 19* See *Rām* VI 41

Page 168, l. 1 Sanskrit *chāyā* *bhartā esa ko'pi valīmukho rāmasya dūta iti bhaṇitvā pratīhāra-deśe tiṣṭhati* Cf *Rām* VI 41

l. 4. Sanskrit *chāyā* · *tathā* | *esa bhartā* | *upasarpa*

l 12 *dūta* For the definition and varieties see *Sāh.* 86–88

l. 13. *sītām*, &c Cf *Mahānātaka* VII 41 (No 478)

Page 169, l. 1. *aham*, &c · 'I am of little account', Pick.

Verse 21 I think *natāh* and *sprastārah* are to be construed with °*nakham* and *mukham* respectively; thus *tat-pādābja nakham natāh* and *tat-tīksnesu-mukham sprastārah* ŚR construes *kim te natā mūrdhānas tat-pādābja-nakham tat-tīksnesu-mukham vā sprastārah*

l. 4. *yat-kiñcid-vādinah* vain speaker, Pick., 'who talks nonsense', ŚR Cf. *Bāl* IX 46/47

mukham samskuryāt The intended sense seems to be 'He defiles his own mouth by talking so derogatorily about us Just as all impure articles are purified by the application of suitable methods, so let his face be likewise purified by a method suited to it, namely, by giving him slaps or the like'. Jv explains · 'let his mouth be purified, so that he may not utter such expressions again, in other words, let proper punishment be accorded to him'. AB. renders it by 'disfigure his face', and ŚR. by 'punish'. For the story see *Rām.* VI. 41 For the legality of such a punishment administered to an ambassador see *Rām* V 52, *Mahānātaka* V. 75 (No 312), VII 32 (No. 469).

l. 7 *tapasvinah* may also be translated as 'of the ascetic', referring to Rāma's mode of living. See also p 170, l. 14, and VI. 25.

l. 9 *tīksna-krakaca*° Cf. the parallel V 19 above

l 12. *nivarteyam* The verb is usually employed in the *Ātmanepada.*

Page 170, l 2. *argalāni* The word is neuter here, while in VI 16 above it is feminine

l. 5 *muhur* may also be construed with *vivalgana*°

vivalgana-vrtho-tthāna° '*askandanenaiva nisphalonnatyā*', AB, '*viśeseṇa jalpanāya vrthotpatanāya ca*', ŚR.

l. 13 *pura-gopurāh* See *Kām* IV 57.

gaṇḍopalaiḥ. See *Amara* II 3, 6 Cf *Anar* VI 44

l 14 *katham ete,* &c , prepares the audience for the entrance of Indra and others

Page 171, l 4 *dakṣaiḥ* may also be construed with *anyaiḥ*

l 4 *yuddhābhinaya°*, &c That is, they are not *real* heroes

l 5 *svacetaḥ°*, &c '*vṛthā viphalam randhra-mātram sāmānya-cchidram iti yāvat rāmena mama randhra-rūpam iti bhāvas tatra praviṣṭān madāśraya-tyagena rāma pakṣapāta-praviṣṭān iti bhāvaḥ*', Jv , 'who have merely taken advantage of my neglect, which is trivial, but is reflected in their own minds', Pick

l 10 *yathā,* &c Cf. the description in *Anar* VI 22/28

l 11 *°vivarta°* '*pariṇāmaḥ*', Jv , 'dancing'. ŚR , AB

l 12 *°vibhrama°* 'Grace', Jv

Page 172, l 6. *kauveryāḥ kakubhaḥ.* Kuvera, the god of wealth, is the guardian of the northern quarter See *Amara* I 3, 3. Cf *Kum* III 25.

l 8 *bhavataiva* Cf. *Kād*, p. 177, l 3

Page 173, l 1. *sakulyānām,* &c Kuvera is the son of Viśravas by Idavidā, and thus the half-brother of Rāvana See *Rām* VII 3–5.

l 2 *sahajāḥ,* &c The commentators render *sahajāḥ* as 'brothers' and *kṛtrimatā* as 'wickedness' or 'craftiness' Monier-Williams, too, in his *Dictionary* gives 'shrewdness, cunningness' as the meaning of the latter word I agree with none of them All of them are evidently wrong, inasmuch as they have failed to recognize that Citraratha speaks here of the twofold enmity between Kuvera and Rāvaṇa. The words *sahaja* and *kṛtrima* are here employed in their technical sense. See *Kām* VII 56 and note on IV. 7 above. Both of them are 'natural' enemies, being brothers, and Rāvana is also guilty of 'created' enmity by reason of his acts of violence against Kuvera

l 3 *nidhi-puṣpakādi°*, &c. See *Rām.* VII 11, 15 Cf. *Anar* VII 150; *Bāl* I 51 , V 7 The nine treasures of Kuvera are '*mahāpadmaś ca padmaś ca śankho makara-kacchapau mukunda-kunda-nīlāś ca kharvaś ca nidhayo nava* Cf. also *nidhānādhivāī*, p 190, l. 11 below

l. 6 *kadarthita* Cf. *Anar.* II 20; VI 37/38. For the form see *Pān* VI. 3, 101.

l. 9. *kilakilā-kolāhala°*. Repeated in *Māl* V. 11

harit. For this meaning of the word cf. *Ragh* III 30

l. 10. *°cakram akrama°*. Repeated in *Mal* V. 14

l. 13. *prasthaḥ* Pick. adds in a foot-note 'A better reading would be *prestha* = very dear to'

l. 14. *muhur-jīvā-ghoṣaiḥ* Pick.'s translation 'with the ceaseless screams of living creatures' is based upon his ignorance of the word *jīvā* for a 'bowstring'. Cf. V 37 below.

Page 174, l 1. *na tulā-dhṛtaḥ.* See *Rām.* VI. 102. Cf the law mentioned in *Utt.* V. 20/21.

l. 6. *apratisandheyam.* The commentators read *atisandheyam* which they differently explain: *pārayitavyam*, ŚR , *atiśayena sandhātam arham paryavek-*

sanīyam iti yāvat, Jv , 'how are we to avoid this turmoil?' Pick But there is no desire on the part of Citraratha to 'avoid this turmoil', for, as he himself has said in VI 28 above, his object is to follow the fight to its close and bring the news to his master He simply wonders at the mighty confusion that rages there in the hand-to-hand fight of the warriors.

l 7 *ārād apāsta-kramam* 'Who have suddenly broken their ranks', Pick

l 8 *mustāmusti, kacākaci* For the forms see *Kāśikā* on *Pān* V 4, 127 Cf. *Śukra* IV. 3, 77 *Bāl* X 19 Cf *Rām* VI 43

°*mūdhātmabhih* qualifies both *raksobhih* and *parivrdhaih* After their senses had been stunned by the weapons hurled, a confusion arose and was followed by a hand-to-hand and 'hair-to-hair' fight Pick wrongly translates 'Whose senses are stunned by blows of the fist, and dragging of hair, and the discharge of arms'.

l. 12. *Verse 32* Cf. *Māl.* VIII 9

l. 13 *vikatātopa*° A case of transferred epithet The bodies have been so called, because the warriors are extremely 'proud' of their strength

l 14. *Citrakūtānukārī* The reason why the heap of corpses is compared to the Citrakūta mountain is not clear Does this mountain refer here to the Trikūta mountain as AB understands it?

l 15. *līyante* Or 'lie buried' Pick. translates 'lurk'

śūra-kītāh *kīta* is a term of contempt to express insignificance. Probably pity is also expressed. Here it might refer to the timid nature of the warriors Jv renders it by '*ksudrāh*', while ŚR and AB by '*kīta-sadrśāh*' Pick. translates 'reptile-soldiers' Cf *asrapa-kītāh*, p. 182, l 10 below, *rājanya-kīta* in *Anar* IV. 53/54, *kapi-kīta* in *Anar* VI 6/7, *manusya-kīta* in *Pras* p 18, l 21.

l. 3 *tanuruha* The rendering 'hair' by AB is fanciful

l 5 °*bhara*° is construed by AB with *rudhira* = 'profuse blood'

l. 7. *pratimukham*. 'In front', Pick

sarabhasam Does it not rather mean 'joyfully'?

l 8 *pratiniyata-dhairyānubhavatah.* AB, Jv., and ŚR agree in explaining *pratiniyata* as 'firm, unshaken' Jv renders *anubhava* as *prabhāva* Pick. translates 'each one in the pride of his valour'

l 9. °*bhārā dalita*° Pick. seems to read °*bhārādalita*°

chinna°, &c ŚR and AB. dissolve the compound as *chinnāsu dhamani-prakāndāsthi-snāyusu sphutataram vilaksyah*, &c, which does not seem to me to bring out the author's meaning very clearly

l 14 *vāme* is to be construed with *pārśve* of the preceding line and *anyatra* to be understood as referring to *dakṣine* The construction (*daksine*) *pārśve* and *anyatra vāme*, as done by ŚR and AB, is very unnatural.

bodhitah kumbhakarnah See *Rām* VI 12

l. 16 *ratha-śirasi.* See *Rām* VI 95

Page 176, l 5 *gāmbhīrya-garima*° The oceans are so vast and fathomless that they seem to be the manifestation of Brahma Waters are known to be the first creation of the Creator. See *Manu*, I. 8; cf also *Śak* I. 1. Pick.'s interpre-

tation, 'the greatness of whose waters is seen in their vast depth', is founded upon his ignorance of the above belief Cf. the close parallel *Anar* I 9

l 13 *ekaikam* ŚR, AB, and Jv. construe it with °*prarohum*.

l 14 *paritah* I construe it with *pidadhati* as corroborated by metrical evidence, rather than with *sathi iyā-yaugapadyāh* Jv reads *yodhane* instead

sathi iyā° refers most probably to the destruction of the enemy, as explained by the commentators

l 17. °*phala-spasta*° We should have rather expected °*spasta-phala*°

Page 177, l 2 *svabhidhāna-yogam* 'The fitness or propriety of their name' Having been frightened by the attack of the enemy, most of them have fled into the forest, while only about half-a-dozen have been left behind. Their title *vanaukas* or 'dwellers of forest' is hence very significant Pick translates. 'declaring their respective names' ŚR interprets *svābhidhāna-yogam* as *atmano namnām prayogam* and explains that the monkeys speak aloud their names and then fight. These two interpretations are also possible See *Rām.* VI. 59, where Rāma is described as asking Vibhīsana to give him the names of the chief warriors

l 15 *valate* Used only in the *Ātmanepada.* See *Kāvyal.* V. 2, 3.

Page 178, l. 1 *evam*, &c Cf p 208, l. 6

l 14 *vanesu* *sapeksatve'pi gamakatvat samasah*

l. 16 *bahubhir*, &c. Cf. the paraphrase in *Anar* VI 37/38

l. 20. *kumbho'pi.* See *Rām.* VI. 75–76.

Page 179, l. 1. *Chidra-sañcārita.* Cf. *Chidram nirūpya sahasā pravisaty aśankah: Hitopadeśa*, I. 81.

l. 3. *kapih*, &c. See *Rām.* VI. 76.

l 8. *etan*, &c See *Rām.* VI 67.

l 11. *lajjām svasuś ca.* Śūrpaṇakhā, when bereft of her ears and nose, always felt shame at her dishonourable position, being the only member of the house possessed of that deformity. She needed no longer to have that feeling, as Kumbhakarna too was reduced to her plight. For this fight see *Rām* VI 67

l. 16 *yathā*, &c Pick, who interprets *pratigha* in l 6 above as 'resistance', and translates this passage as, 'whereby he has brought blindness upon the enemy', is wrong.

Page 180, l 2. *vihaga-parivrdhastra.* Literally, the missile of the chief of birds, that is, Garuda Garuda is the enemy of the serpents and so the *nagapaśas* could be destroyed only by the Garuda-weapon

Page 180, l. 4. *śataghnya.* For the definition of *śataghnī* (literally the hundred-killing) see Keśava as quoted by Mallinātha on *Ragh.* XII. 95. Cf also Vijayaraksita's definition: '*ayah-kaṇṭaka-sañchinnā śataghnī mahati śilā*' 'Supposed by some to be a sort of rocket, but described by others as a huge stone studded with iron spikes and four *tālas* in length.' Apte in his *Dictionary.* See also Oppert's Introduction to *Nītiprakāśikā*, p. 10–12, where the form of this weapon is discussed at length; and Oppert's *Weapons, &c.*, p. 22. Cf. *Ragh.* XII. 95.

l 7. *karuna°*. Literally, whose internal feelings are mixed with the perception (*anubhāva*) of compassion and heroism ŚR. renders it likewise. *vīrānubhāva* may also probably be 'heroism and dignity'. *bhāvita* may also be translated as 'purified'

Page 181, l 4 *bahucchalāni rakṣāṃsi* Repeated in *Anar* V. 22/23.

l. 7 *jāmbavat-pratibodhitah* See *Rām.* VI 74

Page 182, l 2 *cumbaka-manim*, &c Cf *Utt* IV 21; *Māl* I 25/26, *Ragh* XVII 63

l 8 *°sambhāvanā | prati°* The commentators read *°sambhāvanāprati°*, which ŚR interprets as *dharma-yuddhasya sambhāvanayā karanena pratihatā vināśitā*, &c Pick translates: 'though its chief men were numerous and unshackled by scruples of honourable warfare'

l 12 *°jhatiti-vigalat°* may also be read *°jhatiti vigalat°*

Page 183, l 4 *kriyā-sātatyenā'pi* is to be construed with *ahamahamikākrānta-manasah* In spite of the fact that their activity is unceasing and that they do not stop even for a moment in their discharge of arrows or the giving of blows, still their minds are full of rivalry against the other warriors, and they wish to be still more active in their attacks upon the enemy ŚR wrongly construes it with *vidhyanti sma*, for, as he takes it, *api* entirely loses its force. Pick too follows him and translates. 'pierce each other with repeated blows'

ahamahamikā. For definition see *Amara* II 8, 101, it recurs in *Bāl* VIII 1.

l 6 *piṣṭātaka°* See *Amara* II 6, 139

l 7. *tāvad antaram*, &c The sentence does not fully bring out the meaning of the author When explained in the light of verse 55, it means that just as at the approach of the morning twilight, the darkness of the night goes on decreasing in the same proportion as the light of the dawn keeps increasing, similarly every succeeding minute, the army of the demons diminishes more and more, and that of the monkeys seems to increase in the same ratio

l. 9. *kṣīyatetarām*. For this comparative form see *Pāṇ* V. 3, 56.

l. 12 *rāvaṇir lakṣmanena*. See *Rām.* VI 86–89

l 14 *divyāstrāṇām*, &c. Rāvana and Meghanāda have to endure the divine missiles hurled at them, while Rāma and Lakṣmana have to submit to a corresponding retaliation from them

l. 15 *sainyayoh*, &c. In other words, the flames produced by the clash of weapons far surpass in their brilliance those at the time of universal destruction

Page 184, l 3 *kṣveḍā* See *Amara* II. 8, 107.

l 10. *Verse 58* Cf *Anar* VI. 63 *vṛtta* is here synonymous with 'heroism'

l 14. *puro*. AB. takes this as an adverb and interprets it as 'in front'

l 15 *pratāpānala*. Repeated in *Pras.* p 24, l 22, 23

Page 185, l. 4 *vismayanīya-vipralambhau* *vipralambha* refers to the illusion

mentioned in the following verse viz the appearance of a new head in place of the one which was severed It is wrongly interpreted as *rnodhah* by SR, Pick seems to have followed him, for he translates the compound as, 'excite wonder by their combat'.

l 12 *ekasyaiko py anantah*. See *Ram* VI 107, which mentions regarding Rāvana that a new head sprang up the moment his first one was cut off

kim u sadṛśa-guno, &c The sentence is not very clear to me The exact force of *kim u* here I fail to understand Again *sadṛśa-guno* creates another difficulty. If understood to mean that one and an exactly similar head sprang up in the case of Meghanāda too, just as countless heads instead of one in the case of Rāvana, the idea does not find its corroboration in the Rāmāyana

Page 186, l. 4. *brahmacyutastra*°, &c Pick translates 'effectual by help of remembering the immortal arms of the supreme'. For his employment of the *brahmastra* see *Rām*. VI. 108.

ACT VII

Page 187, l. 2. Sanskrit *chaya: ha maharaja daśakandhara trailokya-vīra-lakṣmī-pratigrahana-durlalita | ha sakala-rakṣasaloka pratipalana samartha-dīrmada-bhujadanda | ha paśupati-pada-yugala-pranopayujyamana-mugdha-mukha pundarika | ha kaikasi-putra-tilaka | hā bandhujana-vatsala | kutra maya tvam prekṣitavyah | ha kumara kumbhakarna | ha vatsa meghanada | kutrasi | dehi me prativacanam | katham ko'pi na mantrayate | ha dusta-daiva-durvilasita kasmad evam parinatam asi | athava ko'tra bhavata upalambhaḥ | atmana eva duścaritam etad viparinamati*

l 4 *pasuvai*°, &c Cf VI 14, 15 above

°*novajujyanta*° In *Śauraseni p* is changed to *v*, hence the emendation

l 5 *kekasi*°, &c See *Ram*. VII. 9.

Page 188, l 11 Sanskrit *chaya kathum bhagini me'laka*

l 12 *lokayatra*. Cf p 211, l 12 below. Cf. also *Manu*, IX. 25, 27, XI. 185; *Mal*. IV 6 7; VI. 8/9

Page 189, l. 1. Sanskrit *chaya ayi bhaginī kuto ma āśvāsah | yuvati-jana-mātra-śesa samvṛtta'smi | ekaḥ punah kula-tantuh kumara-vibhīsanas tiṣthatiti śruyate | so'pi mama manda-bhaginya adhanyataya ripupaksam eva sevate*

l. 7. Sanskrit *chāya: katham iva*.

l. 8. *tac ca*, &c. The construction is faulty. Probably *tat* stands for *ripupakṣatvam*. Cf. a similar case, p 203, l. 13.

l. 10. Sanskrit *chāya: katham idṛśo'pi*.

l. 12. Sanskrit *chāyā: katham asmakam svamino idṛśo viparinatah |*
viparinado may also be read *vi parinado* = Sanskrit *api parinatah*

Page 190, l. 4. *yad ucitam*, &c.: said ironically.

l. 6. Sanskrit *chāyā: kim tvam punar īdṛśe prastave katham atro'pasthita'si*.

l. 11. Sanskrit *chāyā: aho katham bhagavataḥ paśupater api mitram nidhana-*

dhipatih svayam evam upacarati rāmabhadram. nidhānādhivai See note on p 173, l. 3.

Page 191, l. 4. *tridhā vibhinna* refers to the three *gunas* of *Prakrti*. *sattva*, *rajas*, and *tamas*. See *Bhag* XIV. 5.

l. 6. Sanskrit *chāyā*. *katham asmākam svāminā rākṣasanāthenaitannāvadhāritam*

l 7. *śāpa-mahimnā.* For this curse see *Rām.* VII 17.

l. 13 *agni-praveśa°*, &c. See *Rām.* VI. 116 Cf. also *Anar.* VII. 1.

l 15 *katham . . . abhinandanti* Cf *Utt* I 6, *Bāl.* X. 3.

l 18. *pativratāmayam jyotir.* See note on p 157, l 2.

Page 192, l. 1. Sanskrit *chāyā* *katham mangala-tūrya-rava-miśrā gītayo niśamyante.*

l. 5. *vibhīsanah*, &c See *Rām* VI 121.

l 15. *skhalat-kanaka-kankanam*, &c. having been separated from their husbands they never toiletted their hair, which they wore in one single braid, and having grown extremely emaciated, their golden bracelets slipped down while they were engaged in the act of tying up the braid

l. 17. *suraloka-vandi-striyah* Cf. I. 59 above

Page 193, l 7. *manorathasyānugunam*, &c. Cf *Ragh* XIII 19.

l. 11. *°kantaka* Cf *Śak* VII 3, *Ragh* XIV 73, *Manu*, IX. 260

l 3 *sandhā*, &c. Cf p 144, l 5; p 150, l. 17 above

Page 194, l 5 Sanskrit *chāyā* *asmābhih sāmpratam kutra prasthīyate*

l. 7. Sanskrit *chāyā*· *api samāptah sa vana-vāsasyāvadhih.*

l. 10. Sanskrit *chāyā* *āryaputra ete punah katamā durād anirdhārita-nimnonnatā vistīryamāna-śyāmalatvāh parisarā drśyante.*

l 12 *asta-mūrter*. the eight forms of Śiva are the five elements, the sun and moon, and the sacrificing priest, as enumerated in the verse *jalam vahnis tathā yastā sūryācandramasau tathā | ākāśam vāyur avanī mūrtayo'stau pinākinah.* Cf also *Śak.* I. 1.

l. 13. *aparicchedya°* may also be dissolved as *aparicchedyam ātmano gāmbhīryam yasya*

l. 14. Sanskrit *chāyā*. *yo'smākam jyestha-śvaśurair krtanirmāna iti vrddha-paramparayā śrūyate | etasya madhye 'pi kim etad dūra-prasaritam dhavalāmśukam ivābhinavatrna-cchannāsu bhūmisu drśyate*

jo amhānam, &c. Cf. IV. 31 above, and *Ragh* XIII. 3. See *Rām* I 38–41.

Page 195, l. 1 *edassa majjhe*, &c. See *Anar.* VII 18/19

l. 4 *sotsāham*, &c See *Anar.* VII. 21; 80

Page 196, l. 5. Sanskrit *chāyā*. *aho pramādah* | *katham mama manda bhāginyā dusta-daivair etāv api mahānubhāvāv īdrśam avasthāntaram anubhāvitam*

l. 12. *mahīdhra.* For the form see *Kāvyāl* V 2, 36.

l. 13. *lopāmudrā-pariskrta°*. See *Anar* VII 95.

l. 14. *kaumbha-sambhavam jyotih* *kumbha-yoni* and *kumbha-sambhava* are the epithets of the sage Agastya, because of his having been born of the jar wherein

the seed of Mitra and Varuna had fallen See *Rām* VII. 57. Cf. *kalaśa-janman* in *Anar* VII. 16, 89. Lopāmudrā is his wife

Page 197, l. 2. *ayam vārām*, &c., refers to the fable according to which Agastya is said to have drunk up the ocean, because it had offended him and because he wished to help Indra and the gods in their wars with the demons called Kāleyas who had hidden themselves in the waters and oppressed the worlds See *Mahā* I. 104, 105 Cf *Anar*. VII 16, 89; 95, *Bāl*. I. 28; VII. 19; 20, IX. 36, *Mahānataka* VI 88 (No 414)

l. 3. *ayam vindhyo*, &c, refers to the second fable in accordance with which he is said to have humbled, at the request of the gods, the Vindhya mountain which, through jealousy of mount Meru, began to rise higher and higher, so as to obstruct the path of the sun and moon. See *Mahā*. I 104 Cf *Anar*. VII. 16, 89, *Bal*. I. 28.

l. 4 *vilīye*, &c., refers to the third fable of his devouring the demon Vātāpi who, with his brother Ilvala, oppressed the worlds See *Rām*. III. 11, *Mahā*. III. 99 Cf. *Bal* I. 28, II. 51

l 8. *ākaśe* For the definition see *Daśar* I 60.

l. 13 °*vandaru* See *Pāṇ* III. 2, 173

l 15. *balat*, &c. Cf *Utt*. II 27/28

Page 198, l. 1 *vanenaikena*, &c. Cf p 147, l 1 above

l 2 *so'pi*, &c Cf. *ibid*

l. 3 *saumitrih*, &c. The line contradicts p 139, l. 5, where Rāma and *not Lakṣmana* casts aside the skeleton of Dundubhi and *not of Kabandha* I am inclined to take this contradiction as an argument in favour of the conjecture that the two passages do not belong to the same author.

l. 4. *drṣṭam*, &c. Cf. p 133, l 3 above

l. 6 Sanskrit *chāyā* *kim nāma mamottarīyam āryaputrena*

ll 6–7. *hanūmato haste drstam*

l. 11 *Verse 17*. Cf *Utt* III 11, *Mal* IX 22.

l. 3. *sundrumrta*°. Cf. *Māl* I. 22.

Page 199, l 5. *yaśah-śarīram*. repeated in *Anar*. I. 6/7.

l. 6. Sanskrit *chāyā*: *katham mama kāraṇāt tādrśayor api mahānubhāvayor īdrśo'vastha viśeso niśamyate*.

l. 11. Sanskrit *chāya*: *aho katham punar api ta eva rakṣasāḥ śrūyante*

Page 200, l. 2. *sahya* Cf. *Ragh*. IV. 53.

l. 3. *āryāvartah*. For the boundaries of this region see *Manu*, II. 22

l. 5. *uttama-puruṣa*° refers to the Dwarf incarnation of Viṣṇu Cf. *Śak*. VII. 6; *Vikramorvaśī* I. 19.

l. 13. Sanskrit *chāya*: *aho katham dine'pi tārakā cakram ivaitad dṛśyate*.

Page 201, l. 2. *savimānā*°. The commentators read *sa vimānā*°.

apāstaḥ: the sentence is faulty because of the absence of the subject As I understand it, we must supply *ati-viprakarṣaḥ* hinted at by *ati-viprakarsāt* occurring just before. Jv., however, disagrees and supplies *ravih* instead. Cf. a similar case, p. 189, l. 8.

l. 3. Sanskrit *chāyā* *katham gagana-vātikāyām phullāni kusumānīva dṛśyante*

l 10. *abhyupapannavān* the usual meaning of the word is 'taken pity on, pitied', but it seems to have been used here in the very different sense of 'known'.

l 15 *ksonyā nu*, &c. Cf. *Megh.* I. 18.

Page 202, l 3. Sanskrit *chāyā*: *aho etat kim apy adrstapūrvam anyādṛśam eva dṛśyate na mānuso nāpi paśuh.*

l 5. *kinnara.* Cf *Kum.* I 8

l 9. *eka-pinga* is one of the many names of Kuvera and literally means, 'having a yellow mark' (in place of one eye) His eye was thus changed, through the curse of Pārvatī, on whom he had cast an evil eye. See *Rām* VII. 13

l 10 *upaślokayitum.* Cf *Anar.* I 9/10.

Page 203, l 4 *sumanaś cakorair*, &c Fame is here compared to moonlight, which the *cakora* birds are, according to the *kavi-samaya* (*jyotsnā peyā cakoraih*, *Sāh* 590), said to drink. Cf. *Anar* I. 36, VII. 70; 110.

l. 7. *yāvat*, &c. Refers to the common Pauranic belief that the earth rests upon the hoods of the serpent Śesa. See *Visnu* II 5, 20, *Mahānātaka* I. 31 (No 31); *Bāl* I 48; VII. 40 Cf. the similar tone in *Anar.* VII. 153.

l 12 *tad varam ito*, &c. Cf. *Anar* VII 85/86.

l. 16 *karpūra-khandojjvalāh* may be dissolved either as °*khandair ujjvalāh* or °*khanda-vad ujjvalāh*; preferably the latter Cf. *Anar.* VII. 60/61

l. 17 *pādā* is to be understood as *pratyanta-parvatāh* See *Amara* II. 3, 7, though a pun upon the word is also likely

gaurī-guroh pāvanāh. Repeated in *Śak* VI 17

gaurī-guroh is repeated in *Anar.* VII. 23/24 *Bāl.* X 31.

Page 204, l 10. Sanskrit *chāyā* *kamstha-tāta iti śrūyate*

l. 12 °*rajah*°. Mark the pun upon the word, which means (1) dust, (2) pollen.

Page 205, l. 4. *trtīya-kāla-kriyā* refers to the prayers and rites performed in the evening, as distinct from those in the morning or at noon

l. 7. *aho*, &c. Cf. the similar idea on p. 178, l. 14 above

l. 16. *manye*, &c. See *Rām.* VI 125–27.

l. 17. *iva.* The reading *iha* of the commentators, though not found in any of our MSS, is decidedly better

Page 206, l. 2 *svena* The syntactical position of this word is uncertain. AB. construes it with *pracalitah.*

l. 5. *prakrti-sahitah.* Pick.'s translation, 'with his whole nature' is ridiculous. That *prakrti* here means 'subjects' is evident from *sa-sainyo*, p. 205, l 17, and from the parallel passage *samam anyābhiś ca prakrtibhiś ca* in *Bāl* X. 95/96.

l. 11 Sanskrit *chāyā*. *katham anyādrśa eva dṛśyate.*

Page 207, l. 9. Sanskrit *chāyā*. *kumārau jyeṣṭhayor bhrātror abhimatau bhavatam,*

Page 208, l. 8 *kṛpārāmo rāmo.* Mark the alliteration Pick.'s translation, 'pleasant by reason of his mercy', is not possible *ārāma* is not an adjective here, as is evident from the context, where the author has employed all nouns like *kṣetram, khaniḥ, paripākaḥ.* Cf. *guṇārāma* in verse 41 below See note on p. 213, l 5

l 9 *pramodāt,* &c. Cf *Anar.* I 22/23

l. 10 *loka yātrā* See note on p 191, l 2

l 12 Sanskrit *chāyā* *ājñāpayatu kulaguruḥ*

l. 14 Sanskrit *chāyā* *yuṣmākam āśiṣām prabhāvaḥ.*

Page 209, l 2 Sanskrit *chāyā* *amba mama mandabhāginyā adhanyatayā sakalo'pi loka evam kaulīnam bhanati yad vatsayoḥ pravāsa-jananī madhyama-jananī mantharāmukhe āsīt | tat katham vatsayor mayā mukham prekṣitavyam*

l 7 *tadanantareṇa,* &c Cf *Anar* VI 20/21.

l 8 Sanskrit *chāyā* *katham iva*

l 11 Sanskrit *chāyā* *aho rākṣasānām duṣṭatābhiyogo yo gṛha-sthitam abalā-janam api bādhate*

Page 210, l 5 *indukāntopala* Cf *Māl* I. 27, *Utt* VI 12, *Śiśu.* IV 58 *Śṛṅgāra śataka* 21

l 12 *istau,* &c Cf *Śak.* V. 13/14

l 14. Sanskrit *chāyā* *yad vayam cintayāmas tad yuṣmākam bhavatu* Cf *Śak* IV 19/20

l. 17 *vīra-prasavinī bhava.* Cf. *Śak* IV 4/5, *Utt* I. 9/10

Page 211, l 5. Sanskrit *chāyā* *jāte kula-pratiṣṭhāpaka-dāraka-prasavinī bhava.*

l 11 *pravartantām . . vidhau* I have here followed the reading of W. and Sc., though in it the verb-form does not harmonize with the imperative, second person plural, of the two following lines The reading *pravartyantām vidhiḥ* of K is grammatically defective; while the grammatically correct *pravartyatām . vidhiḥ* of E. is metrically impossible.

l. 4 *Verse 38* See l. 13 above

Page 212 l 6. *kṣātram* &c. Cf *Anar.* I. 22.

l 14. *nṛtyantu* The MSS read *nṛtyanti* I have emended the reading to bring it into harmony with the other verbal forms in the verse.

Page 213, l 5. *guṇārāma.* Cf *guṇa-drumārāmo* in *Bāl.* IX. 13; and *guṇārāma* in *Pras.*, p. 2, l 17

l. 11. *visṛjyetām,* &c. See *Rām.* VI 128

l. 12 *puṣpakam,* &c. See *Rām.* VI. 127. Cf. *Anar.* VII. 150; *Bāl.* X. 103.

l. 15. *nirvyūḍham guru-śāsanam.* Cf. the close parallel *Anar* VII. 151, *Pras* p 157, l 4.

l. 16 *cikitsita°,* &c. Cf. VI. 28 above, *Anar.* VII. 151.

Page 214, l. 2. *bharata-vākyam* is the designation of the last verse or verses in a drama, which embody a benediction.

l. 4. *īti* means 'a calamity of the season'. They are usually said to be six: (1) excessive rain; (2) drought; (3) locusts, (4) rats; (5) parrots, and

(6) foreign invasions Cf the definition · *ativrstir anāvrstih śalabhā mūsakā śukāh | pratyāsannāś ca rājānah sad ete ītayah smrtāh* Some read for the second line of this definition. *sva cakram para-cakram ca saptaitā ītayah smrtāh,* making the total number seven. Cf *Ragh* I. 63, *Mālavikāgnimitra* V. 20.

l. 5. *vidadhatu kavayah,* &c Cf the close parallel *Anar* VII. 152

āpta-prasādam prasāda is one of the *kāvya-gunas* For its definition see note on *prasanna,* p. 1, l. 14

1 6. *sankhyāvanto,* &c. Cf. the close parallel *Anar.* VII. 152.

bhūmnā may be construed either with *sampradhārya* or with *mudam prayāntu.* Paraphrase · *sankhyāvanto'pi parakrtisu bhūmnā sampradhārya mudam prayāntu.* Pick.'s rendering 'may the learned go forth and teach men to delight in the compositions of others' is not possible

°*krtisu krti,* literally, 'a work or deed', means here 'a literary work or composition'

PART IV

APPENDIX A

After giving in full the text of V. 46, as given on p. 143 of Part II, K notes · एतावद् भवभूतिः । अग्रे कविनायकविनायकभट्टैरपूरि ॥, whereafter it adds a different
5 text for the last few syllables of the third foot and for the whole of the fourth foot (V. 46)

. . . . नाविदितं

किन्तु क्रूरतयानया स्फुटतर क्रव्यादसख्यं मया ॥ ४६ ॥ [1]

It then proceeds

10 [1a] सानुशयम् । अहह ।

मार्तण्डान्वयमण्डलैकतिलके बालेऽप्यचिन्त्यस्फुर-
ल्लोकातीतगुणप्रथिम्नि किमपि प्रव्यक्तशौर्याकृतौ ।
धर्मचारार दुर्मदान्तकरणे पापं व्यवस्य कथं
पापः सम्प्रति विप्रतीपचरितः स्वामिष्टसिद्धेःपदम् ॥ ४७ ॥ [2]

15 सविमर्शम्[3] तदनेन प्रबन्धेनासन्मैत्रीमहीरुहः फलेग्रहिरिति मन्ये । गीतं च पुराविद्भिः ।

विद्वेषादपि सद्भिर्न वरं दुष्टैस्सह प्रीतिः ।
चन्दनवृक्षच्छेदादपि विषवृक्षस्य लालना विषमा ॥ ४८ ॥ [4]

सस्फुर[illegible] । रामं निर्वर्ण्य । अहो वीराङ्कुरस्यान्यैव मुद्रा । तथा हि ।

दृढा मुष्टिः सज्जी[illegible]विकरालेऽपि धनुषि
20 स्थिरा दृष्टिर्दुश्चेष्टितचपलवर्ष्मण्यपि मयि ।
करष्टङ्कारातिप्रगुणगुणसंस्कारचतुरः
प्रसन्नो विश्वास्यः सुखयति तथाप्येष महिमा ॥ ४९ ॥ [5]

---

[1] According to K, No ४७ I have, however, corrected these numbers to bring them into uniformity with those in the rest of the text So I have also corrected the spellings, with the same object in view I have, however, purposely refrained from any emendations till after the revision of the collations of the MS. B, which was sent back to India without my knowledge

[1a] Continuation of Vālī's speech

[2] ४८ K.

[3] °मर्षम् K

[4] ४९ K.

[5] No. ५० K.

तन्न सम्भाव्यते किल क्षत्रतूबरमात्रे तावदेतावान् महिम्नः प्रकर्षः। सस्मरणम्। कथमहो गृहीतोऽस्मि चिरस्य प्रत्यभिज्ञया यत् किल रक्षःकुलोत्पातधूमकेतुराविर्भविष्यति दशरथदारेषु सप्तमो वैकुण्ठावतार इत्यार्षी व्याहृतिः श्रुतिपथमवतीर्णेव। स एवैष इति चरितान्येवास्य प्रत्याययन्ति। तथा हि।

5 सुरज्याभृत्सारं त्रिपुरहरधन्वाच्छिनदयं
शिशुः क्षत्रोच्छित्तिप्रथितमपि जिग्ये भृगुपतिम्।
त्रिमूर्धप्रष्ठास्त्र प्रधनभुवि नक्तञ्चरभटान्
क्षणेन प्रामृद्[1]नाज्जठरकरटाह्वानिव करी ॥५०॥[2]

विमृश्यमाने[3] तु मैत्र्यमिदमुपकाराय। यतः।

10 अगाधगाम्भीर्यमतिप्रसन्नं
निरस्ततेजोऽन्तरचाकचिक्यम्।
[4]यमिन्द्रियाणां सुहितत्वहेतुर्
महः पुरस्तादहमाविरस्मि ॥५१॥[5]

आकाशे। भो भो रावण मम तावदनेन तीर्थेन मित्रार्थं प्राणान् [illegible]ः करस्थमेव
15 श्रेयः। तव तु दुश्चरितमहिमा किंपरीपाकः। यस्य ते

साक्षाद्विश्वसृजः सुतो जनयिता देवोऽपि जेता पुरा
ध्येयं दैवतमात्मनैव शिरसामुत्कर्तनं साहसम्।
छन्दःशोषकरं श्रुतं किमपरं शच्याः पतिः किङ्कर-
स्तस्यायं कुपथः स्मृतोऽपि सहसा हृन्मर्म भिन्ते मम ॥५२॥[6]

20 अथवा निर्वाणकालः किल त्वत्तेजसः। सविषादम्।

[7]वसिष्ठवार्ताश्रवणप्रसङ्गाद्
यदृच्छया श्रोत्रपथं प्रविष्टैः।
दिव्यर्षिगोष्ठ्यां किल तिष्ठमानः
सन्तप्यते त्वच्चरितैः पुलस्त्यः ॥५३॥[8]

25 नेपथ्ये। भो भो रामभद्र।

धर्मत्राणाय पापीयःपरिपेषाय केवलम्।
भवादृशामुद्भवोऽयमिति तत्त्वविदो जगुः ॥५४॥[9]

---

[1] प्रामञ्ज्ञ° K.
[2] No. ५१ K.
[3] विमृष्य° K.
[4] यमे° K.
[5] No. ५२ K.
[6] No. ५३ K.
[7] K reads वशि°.
[8] No. ५४ K.
[9] No. ५५ K.

अतः ।

पापः पित्र्यस्यापि रायोऽपहर्ता
सौदर्यणां स्वस्य भार्याभिकश्च ।
रक्षोमित्रं त्वय्यनार्थं विधित्सुः
5 पूर्णच्छद्मोपेक्ष्यते किं कपीन्द्रः ॥ ५५ ॥ [1]

वाली सोत्प्रासम् । कथमेते सुग्रीवपक्षपातिनः शाखामृगाः प्रतिभिद्यमानाः प्रशासितारं प्रोत्साहयन्ति रामभद्रम् । सस्मरणावलेपम् ।

भर्तुस्ताण्डवडम्बरे विषमितावस्थानमद्रीश्वरं
द्राक् काम्यं नयतोः क्षण तुलयतोः क्ष्मांतत्प्रसङ्गात् पुनः ।
10 संस्कारं शतकोटिकुट्टनशतः पिचामुकृत्तो तयोर्
बाह्वोरेष हि शासिता किमपर त्वस्मादपि श्रोष्यते ॥ ५६ ॥

विकटं परिक्रामति ॥

लक्ष्म° । आर्ये कस्तावदाखण्डलेः खण्डनेनाभीष्टं मन्यते ॥

श्रम° । एतस्यैतन्मित्रस्य च दायादौ सुग्रीवविभीषणौ ॥

15 लक्ष्म° । विलोक्य । कथं चरणस्पृष्ट इव मर्मणि क्रुध्यति प्रायः पौरन्दरिः ॥

श्रम° । वत्स सु[illegible]त् यत् तेजस्तेजोऽन्तरोत्कर्षदर्शनेन दीप्यति ॥

रामः ।

अयं वीरो वारामधिपतिषु सन्ध्याव्रतविधिं
विधित्सुर्यद्रक्षःपतिमभृत कक्षान्तरचरम् ।
20 अपूर्वोऽयं दृप्यद्रिपुदलनभङ्गीप्रकटन-
[illegible] गर्वगरिमा ॥ ५७ ॥

सवितर्कम् । निरूपाधिकः किलास्मिन् प्रतीकारः ।

अयं दृप्तः किं नः परिगतमयं दुह्यति परं
सकुल्यो [2] नैतत् प्रभवति निदानं विश्वसने
25 अयं रक्षोमित्रं भवतु वि[illegible]धकं
सुदुर्वृत्तो दंह्यस्तदपि परतन्त्रस्मरणतः ॥ ५८ ॥

सविमर्शम्[3] । इदं किल क्षत्रधर्मतन्त्रं यदाहूतः सङ्ग्रामोत्सवान्न विरमेदिति । एवं च क्षते स रक्षःपतिर्मित्रव्यसनादुत्साहशक्त्या हीयते । हीनोत्साहस्य रिपोः प्रभुमन्त्रशक्ती अपि प्रागिव न प्रभू भवतः ॥

30 लक्ष्म° । यदि म्रियते ॥

---

[1] No number, K. [2] Lacuna, K [3] °मर्षम् K.

रामः । तदा अतुलभुजबलप्राथतो[illegible] दृप्ते तस्मिन्नेऽ
[illegible]ि कार्यसिद्धिर्नौ नातिनिरपाया ।
अतोऽत्र किञ्चिदु[illegible]द्ध प्रतिविधातव्यम् ॥

वाली । सदृष्टिक्षेपम् ।

5 एतावुभावपि निपीड्य दृढं भुजाभ्यां
रक्षःप्रभोरुपहरामि परासुकल्पौ ।

अथवा किमनेन ।

उत्पाद्य सत्वरममुं गिरिमृष्यमूकं
[1]तैर्दुर्मनोरथपरैः सह चूर्णयामि ॥ ५९ ॥

10 इति विकटमुत्पतति ॥

श्रम° । सावेगम् । वत्सौ समवधत्तम् । कुहनाध्वपथिकस्य दशकन्धरस्य मित्रं किल दुरात्मा साक्रन्दनिः ॥

लक्ष्म° । ससम्भ्रमम् । आर्य अचिरनार्थाभि किञ्चिद् व्यवस्यति । तदत्र प्राप्तकालमादिश्यत्वार्यः ॥

15 रामः । शरसन्धानं नाटयित्वा । वत्स पश्य ।

शाखामृगो निरुपधिप्रतिभाषचेताः
सम्भ्रामकास्त्रवशमेत्य मुधैव दृप्तः ।
आकल्पमेष शरपञ्जरमध्यवर्ती
[illegible]कपित्वमधिगच्छति दिग्वधूनाम् ॥ ६० ॥

20 इति विसृजति ॥

नेपथ्ये ।

यदा वीरस्तीक्ष्णैरिषुभिरभिनद्धः प्रविवशः
स्वमात्मानं तस्मात् परिहरयितुं नाशकदयम् ।

सर्वे । समाकर्ण्य । सौत्सुक्यम् । तदा किम् ॥

25 पुनर्नेपथ्ये ।

तदा ग्लानैर्मुक्तो रघुपतितिर[illegible]न-
च्छेदे प्रायश्चित्तं व्यधित किल देहान्तमुचितम् ॥ ६१ ॥

श्रम° । दिष्ट्या प्रा[illegible]लम् ॥

लक्ष्म° । नूनमुचितज्ञानामग्रणीः किल कपिग्रामणीः ॥

30 रामः । कथमेवं वृत्तम् । भवतु । विधिविलसितं को वान्यथयेत । [2]ऊर्ध्वमवलोक्य । [illegible]कमेतदकाण्ड एव कल्पान्तचु[illegible]लाकोलाहलं कपिचक्रमक्रममितोऽभिमुखमालोक्यते ॥

---

[1] Here begins MS. B.

[2] K here adds रामः

श्रम॰। देव अयमसौ कथं कथमपि जाम्बवता प्रतिबोध्यमानं प्रत्यग्रपितृवियोगविह्वलं वत्समङ्गदं पुरस्कृत्य हनुमद्विभीषणाभ्यामनुगम्यमानः कतिपयप्रधानव्यक्तिपरिवृतः कनिष्ठः कपिराजो देव सभाजयितुमभ्येति ॥

लक्ष्म॰। सकौतुकम्। आर्ये विविच्याधिगन्तुमीहे ॥

5 श्रम॰।

वीरः सोऽयं सुपर्वचितिभृदिव समुत्तप्तकार्तस्वरश्रीः
सौरिर्वामे पिशङ्गस्फुरिततनुरुहो धूमिलाक्षो हनूमान्।
पार्श्वेऽ[1]प्यत्राञ्जनक्ष्मापतिरिव शनकैः सञ्चरिष्णुः कनीयान्
रक्षोनाथः प्लवगपरिवृढाः पृष्ठतोऽमी नलाद्याः ॥ ६२॥

10 ततः प्रविशति हनूमद्विभीषणाभ्यामनुगम्यमानः
सपरिवारः सुग्रीवो जाम्बवत्प्रतिबोधितोऽङ्गदश्च ॥

सर्वे। सप्रणामम्। जयति जयति देवो रामभद्रः ॥

रामः[2]। भद्रा इत्थं साक्षात्कृतव्यलीकः किमनुयुञ्जे ॥

सुग्रीवो जाम्बवतो मुखमीक्षते ॥

15 जाम्ब॰। देव दाशरथे किं प्राकृतमिव सुग्रीवं बोधयसि। स्वस्वपाप्मानुरूपां फलपरिणतिमश्नुवते किल जन्मभाजः।

[3]सुग्रीवः। सव्यलीकम्।

भवान् धर्मो धर्मप्रवणमतिरेष प्रतिदिनं
भवान् ध्येयो ध्याता पुनरयमनावर्जितमनाः।
20 भवान् शास्ता शिष्यः पुनरयमतन्द्रः किमपरं
भवान् सेव्यः सर्वैरुपधिभिरयं सेवक इति ॥ ६३॥

दण्डवदेन प्रणिपातयति ॥

रामः। ससम्भ्रममुत्थाप्य परिष्वज्य च। सखे वैकर्तन। एक एव नौ प्रधानपुरुषः प्रसविता सविता। तत् किमुपचारैः ॥

25 सुग्री॰। देव यद्यहमनुग्रहपात्रं तदङ्गदस्य प्लवङ्गाधिपत्यदानेन मामनुगृह्णातु भवान् ॥

रामः। विहस्य। किमत्रानुग्राह्यम्।

अयं वत्सो गुणैः श्लाघ्यः पितृभक्तिपरायणः।
वत्सलस्य [illegible] किं विधेयमिहाधिकम ॥ ६४॥[4]

सर्वे। साधु सुग्रीव साधु ॥

---

[1] K reads पार्श्वेत्यत्रा॰.

[2] रामः om K.

[3] K reads रामः for सुग्रीवः

[4] K om. this number.

अम० । विभीषणं निर्दिश्य ।

सोऽयं भवत्पदाम्भोजमकरन्दार्द्रमानसः ।
विभीषणो दृष्टिपातप्रसादार्थी प्रतीक्षति ॥ ६५ ॥

रामः । एहि लङ्केश्वर नातिरिच्यसे किल भवान् वत्सलक्ष्मणात् ॥

5 इति पार्श्वे समुपवेशयति ॥

हनुमान् । ससम्भ्रममुपसृत्य । रामदेव ।

ललाट[illegible]यर्णभूतलः ।
कैङ्कर्याधिकृतिं लिप्सुर्हनूमान् प्रणमत्ययम् ॥ ६६ ॥

रामः । बाहू प्रसार्य । सानन्दबाष्पगद्गदम् । एह्येहि ।

10 उत्कण्ठिर्भवन्मूला भक्तचर्यौत्सुकोऽप्यहम् ॥
आञ्जनेय महाबाहो त्वामालिङ्ग मा चिरम् ॥ ६७ ॥

तथा कृत्वा सर्वाङ्गस्पर्शं रूपयति ॥

हनूमान् सव्रीडं तिष्ठति ॥

रामः । निरूप्य । सचमत्कारम् । सखे हनूमन् ।

15 किमेतदतिसंस्तवाद्विषयमात्रतः सङ्ग्रहं
निवर्तयति मे दृशः किमपि चित्तमाकर्षति ।
मतिं [illegible] जडयति स्फुटं चेतनां
विमन्यदपहन्त्यहह वस्तुमात्रादरम् । ६८ ॥

हनूमान् वैचित्र्यं नाटयति ॥

20 अम० । सावेगमुपसृत्य । देव तदिदं यन्मया प्रागावेदितं सीतादेव्याः संव्यानमनसूयानामाङ्कम् ॥ इति दर्शयति ॥

रामः । ससम्भ्रमौ हस्तौ प्रसार्य गृहीत्वा निर्वर्ण्य । सबाष्पम् । हा प्रिये वैदेहि ॥ संवृणोति ॥

पु[illegible] किञ्चिदथ दृष्ट्वा । अहो विधेः क्रूरता । यतः ।

25 तथा सा हारिता कान्ता यथा वार्तापि दुर्लभा ।
रुन्धे च तदभिज्ञानवी[illegible]मश्रुभिर्दृशम् ॥ ६९ ॥

इति ध्यानं नाटयति ॥

अम० । अहो दुरुच्छेदः किल स्नेहपाशः यस्तावदेवंविध[illegible] महात्मनोऽपि विधेयीकरोति । तथा ह्ययं देवः ।

30 [illegible]सुः सान्द्ररोमाञ्चवर्ष्मा
[illegible] निर्भरं पर्यपास्तः ।
किमपि कलितकान्तं स्वान्तमानन्दहेतो-
रुपधिभिरपि बाह्यैः सम्भ्रमं नः करोति ॥ ७० ॥

राम: । स्वगतम् । अहो किमेतदवस्थाविशेषोऽन्यथैव किञ्चिदनुभावयति । तथा हि ।

निवृत्तिः प्रत्येकं भवति करणानां स्वविषया
तथा सर्वाण्यत्र स्मृतिजनकतामेव दधति ।
अतस्मिंस्तद्भावं भजति जगन्नैवमिति चेत्
5 कथङ्कार सर्वं परिणमति कान्तामयमिदम् ॥ ७१ ॥

लक्ष्म॰ । अचिन्त्यः किलायं मोहमहिमा यस्तावदार्यमपि विषयीकरोति । तत् किमत्र प्रतिविधेयम् ॥

राम: । संस्तभ्यात्मानं चक्षुरुन्मील्य निरूप्य च । सखे हनूमन् किमेवमतिदुर्मनायसे ॥

हनू॰ । [illegible] भवत्प्रसादासादितकपिसाम्राज्यो वत्साङ्गदानुगतः सुग्रीवो
10 मन्मुखेन भवन्त विज्ञापयति ।

वयं धन्याः सर्वे रघुपतिवृषा यान् स्मितसुधा-
[illegible]नाप्यथ समनुगृह्णाति वचसा ।
अनूद्यैतत् सर्वं पतति मम चेतस्त्विति विधौ
निदेशालङ्कारं पुनरवनते मूर्ध्नि बिभृयाम् ॥ ७२ ॥

15 राम: । सदृशं हि नामैतत् । भवादृशं सुहृदमपास्य केन वान्येनैतदनुयोक्तव्य । कस्य वान्यस्यात्राधिकारः । किन्तु प्रथमदर्शनं प्रियसुहृद इत्यनुरुध्ये ॥

जाम्ब॰ । यदभिरुचितं प्रभविष्णवे । ऊर्ध्वमवलोक्य । सम्प्रति तु ललाटन्तपस्तपति तिग्मांशुः नखम्पचश्च पन्थाः । तथा हि ।

नभः शून्यं भूम्ना प्रसभमतितापव्यतिकरे[1]
20 कुलायान्ते विश्राम्यति [2]गिति वृन्दे छदभृताम् ।
भुवोऽध्येता दूरं विरलविटपिच्छाधरदरी-
[3]झरीतीरे स्वापं दधति निकुरम्बेऽपि पृषताम् ॥ ७३ ॥
तत् किमत्र प्राप्तकालमित्याज्ञापयतु देवः ॥

राम: । इदमेव । किमन्यत् । यद् यूयं सार्धमेव प्रियसुहृदा लङ्केश्वरेण समुचिता
25 याहःकृत्यायतन्तां अहमपीह मतङ्गाश्रमपद एव श्रमणानिर्दिष्टपरिसरेषु वत्सहनूमता सह समयमनु [illegible] ॥

इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः ॥

---

[1] K reads ॰मनिनाप॰ [2] K has a lacuna [3] K has a lacuna for झ

APPENDIX B

After V. 46 the Mysore MS. (hereafter called Mr) has a text which differs entirely both from the original and from the Kāśmīr MS (called K) This new text corresponds with the one to be found in the edition of the play edited by Ratnam Aiyer[1] (hereafter called A), Bombay, 1901. I have collated Mr with the printed text, the *variae lectiones* of which I have given in foot-notes.

The MS reads:

[1a] अवश्यं च श्रेयस्विना[2] भवितव्यम्।

यशःसन्तानो मे विशदशरदिन्दुद्युतिनिभ-
प्रकाशो विश्रान्तर्विलसति दिगन्ते विस्मरः।
त्रयाणां लोकानामधिपतिरजय्यो जनयिता
ततः श्रेयोमूलं सुजनचरितं मेऽभिरुचितम्॥४७॥[3]

अनतिक्रमणीयं च सुहृत्कार्यम्[4]। तदेवमुभयतःपाशेन रज्ज्वा बद्धः सम्प्रमुग्धोऽस्मि[5]। [6]इति सविचारं परिक्रम्य रामं [7]दृष्ट्वा। अहो अचिन्त्याद्भुतमहिमानुभावमप्रतिहतानन्द[8]-शक्तिकमप्राकृतमिदं किमपि ज्योतिः। अपि च। मन्ये पौराणिकेष्वप्रसर्गं[9] प्रकरणेषु प्रख्याताः[10]। सत्यमेतद्धि[11] खल्वेतस्यैव तेजोलेशविलासरूपाणि नान्यस्य।

अत्युग्रोदग्रवेल्लज्[12]जगधगितजगद्दाहरौद्राधिकार-
क्रीडत्कल्पान्तकालज्वलनविलसदुद्दण्ड[13]चण्डायितानि।
संवर्तारम्भसर्वस्रवनयनमहाव[14]ग्रहव्यग्रधर्म्य-
प्राग्भारोदार[15]घोरस्खलदु[16]रुमिहिरज्योतिरुज्जृम्भितानि॥४८॥

---

[1] See 'Bibliography'.

[1a] Continuation of Vālī's speech

[2] A adds मया.

[3] Mr does not number verses

[4] सुहृद्वाक्यम् A.

[5] सम्मुग्धो A.

[6] इति om. A.

[7] अवलोक्य for दृष्ट्वा A.

[8] ०नन्त० for ०नन्द० A.

[9] ०केषु प्रसङ्गप्रकरणेषु A

[10] प्रख्यातम् A.

[11] सत्यमेतस्यैव A

[12] ०वल्गज्जग० A

[13] ०दुद्दाम० A.

[14] ०महाव्यग्रहव्यग्रहौघ० A.

[15] ०रोद्दाम० A

[16] ०ज्वलदु० A.

परदेवतां[1] प्रतिपत्तिपूर्वकं भक्तिमभिनीय।

यथायं निध्यातः स्फुरति हृदि सम्भावितपरः-
सहस्रब्रह्माण्डप्रलयपुनरुद्बोधविभवः।
तथा मन्ये नूनं जगदवनहेतोरवतरन्[2]
5 गतो देवः साक्षाज्ज[3]गति भुवि नारायण इति ॥ ४९ ॥

धिक् तं [illegible]हेतुभूत [4]जगत्कार्याभिनिवेशं। यत एतादृशे महात्मनि महत् पापं कर्तुमध्यवसितम्। परित्यज्यतामिदं सौहार्दम्। नास्ति मे प्रत्यवायः। तथा हि।

अधर्मो धर्मतामेति ह्यादृते परमेश्वरे।
धर्मोऽप्यधर्म एव स्यात्तमनादृत्य भावितः ॥ ५० ॥

10 पुनः सविषादम्। महावीराणां वानरेन्द्राणां राक्षसेन्द्राणा च समक्षं भाल्यवन्तं प्रति प्रति[illegible] युद्धवैमुख्ये सति कथं ते महात्मानो मन्येरन्। चिरार्जितं च विश्वव्यापकं महद्[5] यशो लुप्येत। अयशश्[6]च लोके सर्वत्र प्रचुरं स्यात्[7]। विचिन्त्य। एवं क्रियताम्। समामबलेनैव वाली युध्यत इति [8]कदाचिदस्ति मे प्रसिद्धिः। तथैव मे प्रतिज्ञा च। सत्य-प्रतिज्ञश्चाहम्। [9]बल[illegible]गजेनासाध्यं किञ्चित् प्रत्यायनं प्राथ्र्यता[10] रामभद्रः[11]।
15 पुनः सविमर्[12]शम्। अहो महाप्रभावस्य रामस्यासाध्यं नाम किञ्चिदस्ति। येन दुन्दुभिदेहः पादाङ्गुष्ठेन [13]वीर्यात् परमाविद्धः। पुनर्विचिन्त्य[14]। [15]तर्हि सावज्ञं किञ्चित् प्रत्यायनं प्रार्थ्यताम्। ततः स्वावमानस्य[16] हेतुभूते प्रत्यायने रामो न प्रवर्तते[17]। तथा च नः[18] सिद्धं समीहितं सङ्ग्रामवैमुख्यम्। पुनर्विमृश्य। सविषादम्। अहो महात्मानं प्रति कथमेतादृशं वचनं वक्तुकामोऽस्मि। किमनेन प्रत्यवायसङ्क[19]लितेन वक्रमार्गेण। अथ[20]
20 सङ्ग्रामनि[21]वृत्तानि ऋजुरेव[22] मार्गो निष्कलङ्कः[23][24]कश्चिदालोचनीयः। विचिन्त्य। सहर्षम्।

---

[1] °देवताप्रति° A.
[2] °रवतरं A
[3] °ज्जयति A
[4] सुहृत्का° A
[5] मद् A.
[6] अपयश° A
[7] किमत्र समाधानम् add. A
[8] काचि° A
[9] तथैव add. A.
[10] कर्म add A.
[11] °भद्रतः A.
[12] [illegible] A.
[13] विन्ध्यात् A
[14] सावज्ञम् add A.
[15] तर्हि सावज्ञं om A.
[16] °मानहेतु° A
[17] °वर्तेत A.
[18] A reads नः *after* सिद्धं
[19] °संवलितेन A
[20] ततः for अथ A
[21] °वृत्तौ for °वृत्तं नि A
[22] °रेष A
[23] च add. A.
[24] For कश्चिदा° . . . निष्कलङ्कस्य A reads त्यज्यतामिदमध्यवसितम्। किन्तु जगत्पूज्यो भवानतिथिरस्माकमागत इति बहुमानपुरःसरमेव साख्यं क्रियताम्।

सान्त्वनैरभिसम्पूज्य सन्त्यज्यानुचितं वचः ।
सौजन्यसिन्धुनानेन सख्यमेव समञ्जसम् ॥ ५१ ॥

अयमेव ऋजुमार्गो निष्कलङ्कश्च । वानरा[1] राक्षसाश्च यथा तथा वा जानन्तु । पुनर्विमृश्य । सविषादम् । लोकप्रसिद्धं वालिरावणयोः सख्यं रामो जानाति । अद्यतनं
5 च मां प्रति माल्यवतः [2]प्रार्थनं समीपागतस्य रामस्य कर्णपथं गतं स्यात् । तथा च रावणसौहृदपरित्यागिनं मित्रद्रोहिणं महापापिनं मत्वा न मामङ्गीकुर्यात् । कदाचित् समये प्राप्ते रावणमिव मामप्ययं परित्यजेदिति [illegible][5] बुद्धिश्च तस्य स्यात् । अतो दुर्घटं तेन सख्यम् । [6]ताटस्थ्यावलम्बने च रामस्य मयि मित्रद्रोहशङ्का तदवस्थैव । महात्मनश्च तस्यावश्यमभिनीतेन मया भवितव्यम् । का गतिः । सम्यगधिचिन्त्य । पूर्वचिन्तितं
10 बलसाध्यपरीक्षाव्याजेन समानबलेन सम्प्रहार इति प्रतिज्ञापरिपालनधर्मः[7] येन[8] मयि रामस्य मित्रद्रोहशङ्का न स्यात् । यतः सर्वापेक्षया सत्यप्रतिज्ञता बलवती । अत[9] एव [illegible]ादिभिः [illegible][10][illegible]ेन चण्डालदास्यादिकमप्याचरितम् । न [11]चेदेवमवमानहेतुतया रामस्य प्रकोपहेतुः । महाप्रभावस्य[12] मादृशे[13] कियानवमानः । किञ्च महत्स्वेवापराधेषु महात्मना प्रकोपः । अतो मादृशानां वाङ्मात्रेण कोपं न करिष्यति ।
15 तस्मात् तेनैव व्याजेन सङ्ग्रामः परिहरणीयः ।

निःसीमं[14] निरयानुबन्धि च निराकुर्यामहं[15] सौहृदं
निःशेषास्त्व [illegible] निजपदाद्भ्रश्यन्तु नश्यन्तु वा ।
मन्दो माल्यवता विमोहितमना मन्दोदरीवल्लभः
किं कुर्मो मतिविभ्रमादिह महावीरेण वैरायते ॥ ५२ ॥

20 अयं च रामः सम्भाषणयोग्यं[16] स्वल्पान्तरालं [17]प्राप्तः । रामं प्रति । स्वागतं महावीरस्य ॥

---

[1] वानरराक्षसाश्च A

[2] प्रोत्साहनं A.

[3] समीपगतस्य A

[4] मामयं A.

[5] °भीया च A.

[6] For ताटस्थ्य° . . . °परीक्षाव्याजेन (l. 11 below) A reads: तदीयहृदयदूरभूतस्यैहिकामुष्मिकप्रसङ्गो दूरत एव । अतस्तदपेक्षया साव[illegible]प्रत्यायनप्रार्थनमेव गरीयः । न चास्मिन् पक्षे रामस्यानाश्वासप्रसङ्गः [illegible]तकार्यविरुद्धं.

[7] इति add A

[8] येन मयि . . न स्यात् om A

[9] तथा for अत A.

[10] °प्रतिज्ञतानु° A.

[11] °चेदवमा° A.

[12] तस्य add A.

[13] मादृशैः A.

[14] निःसारं A

[15] °कुर्यामिदं A

[16] °योग्यः A.

[17] सम्प्राप्तः A.

रामः । इदानीमहं महावीरः संवृत्तः । यतो महावीरलाभेन मद्बाहुबलं साफल्य मनुभवति ॥

वाली । धिगस्तु मे महावीरता[1] येन महावीरधर्मः परित्यक्तः । स एव खलु धर्मो वीरस्य यज्जगत्पूज्यानां भवादृशां परितोषणम् ॥

5 रामः[2] । मद्बाहुबलसाफल्य[3]संवादनं मम परितोषण[4]हेतुरेव ॥

वाली । मया किञ्चिद् विज्ञाप्यमस्ति । तत्र भवान् मय्यनु[5]ग्रहमवधारयतु ॥

रामः । किं तत् ॥

वाली । एतावन्तं कालं समानबलेनैव मे सम्प्रहारः । अतः समानबलत्वे किं[6] तत् प्रत[illegible] ॥

10 रामः । केन[7] कर्मणा[8]चभवतः प्रत्ययः स्यात् ॥

वाली[9] ।

वृक्षान्तर्लीनमूर्तिः प्रणिहितमनसा सम्यगालोक्य लक्ष्य
वक्षस्याभोगयुक्ते मम निशितशरान्[10] मुञ्च नाथ[11] प्रहारम् ।
तच्चेद् भिद्येत दत्तप्रसरमपि भवेत् प्रव्यथितापि यद्वा
15 तेनाशङ्के[12] निरासे ननु तदनुमतस्तुल्यसारो मम स्यात्[13] ॥ ५३ ॥

रामः । सक्रोधम् । आ[14] दुरात्मन् वीरबन्धो तृणप्रायं मत्वा मामपहससि । अथवा क्क [15]वापहासयोग्यता । तथा[16] मन्ये सत्यं सङ्ग्रामभीरुणा त्वया प्राणपरि[17]त्राणाय कश्चिद् व्याजः परिकल्पितः । किञ्च यदि पारत्यक्तसङ्ग्रामे [18]भविष्यसि । तदा त्वया मयि महान् द्रोहः प्रयुक्तः स्यात् । यत एवमपहा[19]सेऽप्युदासीनं मामसमर्थ महावीर[20] 20 मन्येरन् । तदा[21] च लोके महानपवादः स्यात् । निश्व[22]स्य ।

---

[1] °वीरताम् A

[2] रामः om Mr

[3] °फल्यं for फल्यसंवादनं A

[4] °तोष° for °तोषण° A

[5] °नुग्रहबुद्ध्याव° A

[6] किञ्चित् for किं तत् A

[7] के for केन Mr

[8] कर्मणा तच° A

[9] वाली om. M.

[10] °शरं A

[11] गाढप्रहा° A.

[12] °शङ्कानिरा° A

[13] स्याः A

[14] हा A

[15] तवा° for वा° A.

[16] तथा मन्ये सत्यं A , नेप । सयं M

[17] °संरक्षणाय for °परित्राणाय A

[18] गमिष्यसि A

[19] °हससेऽप्यु° A.

[20] °वीराः A

[21] तथा A

[22] निःश्वस्य A

मनोर्वंशे जाताः प्रथितयशसो भूमिपतयो
मनागप्येतेषां चरितमपवादे न पतति ।
त्रिलोकीविस्तारी[1] प्रबलपरिवादैकजनक-
[2]स्तृणीकारः कोऽयं शिव शिव मनो मे व्यथयति ॥ ५४॥

5 वाली । आत्मगतम् । हन्त महद्विपरीतम् । यदनुकूलत्वेन मया चिन्तित तत्[3] प्रतिकूलं संवृत्तम्[4] । एतावत्पर्यन्तं युद्धे कृते देवताद्रोह इति स्थितम्[5] । इदानीं तु युद्धपरित्यागे महान्[6] द्रोह इत्यापतितम् । अहो विसंवादः । अस्मिन् परमेश्वरदृष्ट्या मम स्वात्मनि परमनिकर्षबुद्धिः[7] स्थिता । अस्य तु मयि महावीरबुद्ध्या परमोत्कर्षबुद्धिरेव । अतो मदीयदुरुक्त्या महान्तमपराध मन्यते । अत एव मदीयदुरुक्तिस्[8] न वाङ्मात्रम् । प्रकाशम् ।
10 महानुभाव मयि स्वजन[9]प्रतिपत्त्या मदीय[10]दुरुक्तं क्षम्यताम् । किं प्रेक्षावन्तः परीक्षन्ते दावानले [11]शक्तिरस्ति वा[12] न वेति । तदेहि सङ्ग्रामभूमिं गच्छावः ॥

रामः । वत्स लक्ष्मण शबर्या सह सुग्रीवविभीषणौ गत्वा मद् वचनात् ब्रूहि । "भवद्दर्शनाय प्रस्थितस्य मे मध्येमार्गं वालिना समागमः सम्प्राप्तः । तदतिक्रमे च महदनौचित्यम् । [13]ततो मुहूर्तं विलम्बः सह्यताम्" इति ॥

15 लक्ष्मणः । यदाज्ञापयत्यार्यः ॥ इति निष्क्रान्तः ॥

रामः । धनुरास्फालयन् । सहर्षम् । हन्तेदानीमस्मदीय[14]धनुषः प्रादुर्भवति

द्रागभ्यागतनिर्भयप्रतिभटप्रागल्भ्यनिर्भेदन-
भ्राजज्जृम्भ[15]विधूत[16]भूतनिनदप्राग्भारवान्[17] भैरवः ।
[18]उद्भूतप्रलयार्भटीरभसकृदुद्भूतेशभीमाद्भुत-
20 क्रीडानिर्भरसम्भ्रमभ्रमसमुज्जृम्भाय बम्भारवः ॥ ५५॥

---

[1] °विस्तारिप्रबल° A
[2] °स्तृणी° Mr, °स्तृणी° A.
[3] एव add A
[4] °वृत्तः A.
[5] सिद्धम् A
[6] महाद्रोह A
[7] परं निकृष्टबुद्धिः A
[8] °रुक्तिस्य A, °रुक्तेस्य Mr.
[9] °जनं प्रति° Mr; °जनप्रति° A.
[10] °यं दुरु° A.
[11] दहन add before शक्ति° A
[12] वा न om. A
[13] अतो A
[14] °दीयं धनुः प्रा° A
[15] °जृम्भ° A
[16] °विभीत° A
[17] °वद् भीरवः A
[18] A has a lacuna for the last two feet of the verse.

अपि च ।

दृप्यज्जम्भारिडिम्भप्रहरणगिरिषु स्फूर्जदुज्जृम्भिदीव्य-[1]
दम्भोलिस्पर्धिनीभिर्गुरुषु मदिषुभिर्भीममभ्यागतेषु[2] ।
तद्घाटीभग्नभूभृद्गुहदुपलदृढाघातविध्वंस[3]खण्डभङ्ग-
5 स्फायज्झाङ्कारहेतुर्भवतु मम [4]भुजास्तम्भगम्भीरसारः ॥ ५६ ॥

किन्तु [5]पुनश्च पूर्वबुद्ध्या वालिनः सङ्ग्रामवैमुख्यं कदाचित् सम्भाव्यत इति पर्याकुलं मे हृदयम् । भवतु सर्वं द्रक्ष्यामः[6] ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ पञ्चमोऽङ्कः ॥

10 ततः प्रविशति सम्पातिर्नाम वानरः ॥

[7]सम्पातिः । अङ्गदेन वानरराजसूनुना प्रेषितो[8]ऽस्मि । "सम्पाते वालिनः प्लवङ्गमाधीशस्य[9] वृत्तान्तो न विज्ञायते । तदन्वेषणाय दिशि[10] प्रस्थिता[11] वानराः । त्वं च [12]ऋष्यमूकं गत्वा[13] विचारय" इति । तत्र च सुग्रीवविभीषणाभ्यां सह कृतसख्यो राम[14]भद्रस्तिष्ठति । तत्रैवायं वृत्तान्तो विदितः स्यात् । अग्रतोऽवलोक्य । अयं हनूमानित
15 एवाभिवर्तते । यावदेनं पृच्छामि ॥

ततः प्रविशति हनूमान् ॥

[15]हनूमान् । आदिष्टोऽस्मि महात्मना राम[16]भद्रेण । "भो हनूमन् । वालिनं गवेषयितु सुग्रीवविभीषणौ प्रस्थितौ । अहं च लक्ष्मणेन सह[17] तत्रान्वेष्टुं गच्छामि । त्वं च किष्किन्धासमीपं गत्वा विचारय" इति । क्व वाली मया द्रष्टव्यः । न केवलमिदं रामकार्यम् ।
20 यतो महाराजसुग्रीवोऽपि भ्रातुर्[18]यशोनाशसम्भावनया भ्रातरं युद्धार्थमानेतुं समन्ताद्-

---

[1] °विद्यु° for °दीव्य° A

[2] °भ्याहतेषु A

[3] °विन्ध्याण्ड° A

[4] भुजस्त° A

[5] पुनश्च om A

[6] °क्ष्यामि A.

[7] सम्पातिः om Mr

[8] प्रेक्षितो Mr प्रेषितो A

[9] Mr adds युक्ता which it afterwards strikes out

[10] दिशि add A

[11] प्लवङ्गमाः प्रस्थापिताः for प्रस्थिता वानराः A

[12] ऋश्य° Mr ऋष्य° A

[13] गत्वा om Mr.

[14] रामस्ति° A

[15] हनूमान् om A

[16] °चन्द्रेण for °भद्रेण A

[17] तत्र add. A

[18] भ्रातृयशो° A

न्विष्यन्[1] [2]पर्येति। पुरोऽवलोक्य। अयं सम्पातिरित एवाभिवर्तते। एतन्मुखेन ज्ञातव्यम्। [3]उपसृत्य। सम्पाते क्व प्रस्थितोऽसि॥

सम्पा°। एवम। इति कथयित्वा[4]। त्वं पुनः क्व प्रस्थितोऽसि॥

हनू°। एवम्। इति कथयति॥

5 सम्पा°। विदित मया वेदितव्यम्॥

हनू°। मया च विज्ञातव्य[5] विज्ञातम्। यावद् रामाय निवेदयामि। अथ[6] रामो लक्ष्मणेन सह वालिनमान्विष्यन् इत एवाभिवर्तते। यावदुपसर्पामि॥

इति निष्क्रान्तौ।

॥ शुद्धविष्कम्भः॥

10 ततः प्रविशत्यधिज्यधन्वा वालिनमन्विष्यन्वचो रामो लक्ष्मणश्च॥

रामः। हन्त किमेतत्। न जाने क्व गतो वाली वानरेन्द्रः। पूर्वेद्युरहं वालिना[7] सह[8] सङ्ग्राममूमिमभिप्रस्थितः[9]। स च मद्विषयाद्वङ्कमानात्मां प्रत्युपचारार्थं पुरोगमनं पार्श्वगमनं च परिहृत्य परिवारं च किष्किन्धां सम्प्रेष्य[10] एकाकी पूर्वत एव मामनुगतः। अह साप्रतिच्छन्नेव[11] सङ्ग्रामभूमिपर्यन्तमागतः। [12]अद्यावश्य द्रष्टव्यः। पुरोऽवलोक्य।

15 सहर्षम्। अयमसौ वाली॥ सत्वर धनुषि[13] बाण सन्धत्ते[14]॥ वाली वा सुग्रीवो वा[15] [16]विभीषणो न[17] दृश्यते। अनुचराश्च न दृश्यन्ते। तस्मादयं वालीति निश्चिनोमि। पूर्वेद्युरेकाकी स्थितः॥

[1] °न्विष्य Mr °न्विष्यन् A

[2] पर्यटति A.

[3] उपसृत्य om. M₁

[4] कथयति A.

[5] विदितं विज्ञातव्यं for विज्ञातव्य विज्ञातं A.

[6] च add. A.

[7] वाली च for वालिना A

[8] एव add. A.

[9] °प्रस्थितौ A.

[10] सम्प्रेक्ष्य Mr सम्प्रेष्य A.

[11] चाप्रतीचमेव A

[12] For अद्यावश्यं . . दृश्यते A reads तत्र युद्धारम्भाय पृष्ठतः समालोकितो न दृष्टः। आश्चर्यम्। ततस्तं बहुशोऽन्विष्यापि क्वाप्यपश्यन् नैराश्येनर्श्यमूकमहमागतः.

[13] धनुषि after बाणं add A

[14] लक्ष्मणः। मम तु संशयो वर्तते add. A.

[15] इति add. A.

[16] रामः add. A.

[17] नु Mr न A.

प्रविश्य [1]हनूमान्। सुग्रीवोऽयम्। न हन्तव्यो न हन्तव्यः॥

रामः। आः[2] [3]आकृतिसाम्यादनर्थहेतुर्विपर्ययः॥

ततः प्रविशति सुग्रीवः॥

सुग्रीवः[4]। न दृष्टो वाली॥

5 रामः। सखे सुग्रीव विभीषणः क्व गतः। अनु[illegible] [5] क्व गताः॥

सुग्री°। एकत एवान्वेषणे [6]वाली न दृश्यत इति नानामुखा वयं प्रस्थिताः॥

ततः प्रविशति विभीषणः॥

विभीषणः[7]। न दृष्टो वाली॥

हनू°। स्वामिन् वालिनो दर्शनमस्माकं[8] कुतः। [illegible] अपि वानरास्तत्र तत्रान्वि-
10 ष्यन्तो न पश्यन्ति॥

रामः। तर्हि ऋष्यमूकं[9] गमिष्यामः। किन्त्वमोघस्य बाणस्य किञ्चिल्लक्ष्यं प्रदर्शनीयम्। निरपराधेषु च न प्रयोक्तव्यः। किं करोमि। पुरोऽवलोक्य। अयमितो नातिदूरे वृक्षखण्डे[10] कश्चिन् नागः[11] सञ्चरति। अयमेव लक्ष्मीकर्तव्यः[12]। मृगया च राज्ञां धर्म एव। सावधानेन मया[13] भवितव्यम्। यतो मृगजातिर्धनुर्धरं दृष्ट्वा पलायते। अतो वृक्षविट-
15 पान्तरित एव[14] भूत्वा [15]निहनिष्याम्येनम्॥ [16]निष्क्रान्तो रामः॥

सुग्रीवविभीषणौ। अहो वाली क्व[17] गतः स्यात्। परस्परं विमृशतः॥

प्रविश्य सम्भ्रान्तो रामः। हन्त महद् वैशसमापतितम्[18]।

मया बाणेन तीक्ष्णेन मृगो हृदि विदारितः।
अद्रिराजप्रमाणेन वालिरूपधरो मृतः[19]॥१॥

20 [20]अग्रतोऽवलोक्य गत्वा विचारयामि॥

ततः[21] प्रविशति दिव्यपुरुषः॥

---

[1] हनु° Mı हनू° A

[2] आः om A

[3] आकृति° A सुकृति° Mr

[4] सुग्रीवः om Mr

[5] °चरा वा A

[6] स for वाली A

[7] विभीषणः om Mr

[8] दर्शनं दुर्लभमस्माकम् for दर्शनमस्माकं कुतः A.

[9] ऋश्य° Mr ऋष्य° A.

[10] °षण्डे Mr °खण्डे A

[11] मृगः A.

[12] लक्ष्यी° A

[13] मया om A.

[14] एव om. A.

[15] हनि° for निहनि° A

[16] इति add A

[17] A reads क्व *before* वाली.

[18] °मापादितम् A

[19] मृगः A.

[20] तदग्रतो for अग्रतोऽवलोक्य A.

[21] प्रविश्य for ततः प्रविशति A.

दिव्यपुरुषः[1] । विजयीभव रामचन्द्र[2] ।

मुनिर्वा देवो वा भवतु ननु जम्भारिरपि वा
विधाता भूतानामपि भवतु यद्वा कमलभूः ।
तथा देहस्यान्ते स्वयमनुगृहीतस्य भवता
ममाद्ये कस्तेषां प्रभवति महिम्नामतिशयः ॥ २ ॥

रामः ।

कस्त्वं मया न विज्ञातः स्तौषि मा परया मुदा ।
कुतूहलेन सङ्क्रान्त[3]मतस्तत्त्व प्रसीद[4]तु ॥ ३ ॥

दिव्यपुरुषः । अहं किल

वसुन्धराधीश महाबलानां वाली विनेता [5]वरवानराणाम् ।
मदान्धभावेन मयाभिपन्नो मतङ्गशापेन कुरङ्गभावः ॥ ४ ॥

पुरा किल मदोन्मत्ततया मतङ्गमुनौ मर्यादाम[6]नवेक्ष्य तदीयाश्रमपरिसरे दुन्दुभिदेहं[7] विक्षिप्तवान् । तद्रुधिरपर्युक्षितं निजाश्रमाङ्गणं दृष्ट्वा स मुनिः शशाप । "दुरात्मन् वीरदर्पेण खल्वेवमकार्षीः । अनेनातिक्र[8]मणेन [9]देहस्यान्ते कुरङ्गरूपं लब्ध्वा वीरधर्मविरुद्धं कुत्सितं मरणं प्राप्स्यसि" इति । ततो मया मुनिर्बहुशः प्रयत्नैरनुनीत. पुनरनुजग्राह ।

वेदान्तजालपरिशीलनलब्धवर्णो
वेदान्तरायविकलोऽयमनन्यभावः ।
देवासुरैरपि दुरूहतमेन तेन
देहान्तमन्यदुरवापमवाप्स्यसीति ॥ ५ ॥

स एवायं शापो यदहं सङ्ग्रामभूमिं प्रति त्वामनुगच्छन्नन्तरा मृगो भूत्वा स्वरूपं च विस्मृत्य पलायितः । स एवायमनुग्रहो यत्तव प्रसादाद् ब्रह्मादीनामप्यलभ्यमैश्वर्यमवाप्त-वानस्मि । तदेव भवद[10]नुग्रहबलादुपनतं शाश्वतं पदं गमिष्यामि ॥

रामः । तथास्तु ॥ [11]इति निष्क्रान्तो दिव्यपुरुषः ॥

रामः[12] । वत्स लक्ष्मण विभीषणेन सह किष्किन्धां गत्वा वालिनः कृतोत्तरक्रियं सुग्रीवं वानरराज्येऽभिषिच्य कतिपयदिनैरेव[13] मत्सकाशमागच्छ । विभीषणस्तु भ्रातृव्य-

---

1 दिव्यपुरुषः om. M1, A.
2 विजयीभव A.
3 °मन्त° A.
4 °दति A.
5 वन° A.
6 °मनपेक्ष्य A.
7 अहं add. A
8 °क्रमेण A.
9 देहस्यान्ते . . . भूत्वा स्वरू° (l. 20 below) om. M1.
10 °नुग्रहतो मामुपनतं A.
11 इति om. A
12 रामः om. Mr.
13 दिवसैरेव A.

सनकर्शितस्य सुग्रीवस्य समाश्वासनाय तत्रैवास्ताम्। अहं तु सुग्रीवभृत्यैः[1] कतिपयैर्वानरैः परिचर्यमाण ऋष्यमूके[2] वत्स्यामि। मया खल्वयोध्यायां[3] प्रतिज्ञातं चतुर्दश वर्षाणि नगरप्रवेशं न करिष्यामीति वृष्टिकाले मासचतुष्टये व्यतीते बह्व कार्यमभिवर्तनीयम्[4] ॥

लक्ष्मणः। यदाज्ञापयत्यार्यः। सुग्रीवस्य राज्यानन्तरमेव[5] त्वत्समीपमागमिष्यामि[6][7]।
5 तावत्पर्यन्तमिमे वानराः[8] परिचरन्तु। सीतावियोगदुःखितस्य तव समाश्वासनाय ऋष्यमूकगुहायामवस्थापितं[9] सीताभरणमर्पयिष्यामि[10]। पूर्वेद्युस्त्वदागमनसम्भ्रमेण त्वदुपचारव्यावृत्तैरेतैः[11] त्वया च सुहृत्समागमनसन्तोषातिशयेन[12] तत्कथालापविनोदव्यग्रतया च विस्मृतं तत्[13] ॥ निष्क्रान्ता लक्ष्मणादयः ॥

रामः। परिक्रम्यावलोक्य च। अयमसावृष्यमूकः[14]। आरोहणं नाटयित्वोपविश्य।

10 [15]अहं तावत् छत्त्वं निशिचरपतेः पौरुषबल
हठाक्रान्ते मित्रे प्लवगकुलमुख्ये विनिहते।
[16]कदा भस्मीकुर्यामहमहह[17] लङ्कामविकल
कदापि[17a] क्रव्यादा[18] जगति --[19] नष्टा मम रुषा ॥ ६ ॥

मायामात्रमितः परं तस्य बलम्[20] तत्प्रतीकाराय कश्चिदुपायश्चिन्तनीयः। पुरोऽव-
15 लोक्य[21]। किं[22] अद्भुतं ज्योतिरितोमुखमभिवर्तते। सम्यग् विलोक्य[23]। अहो भगवानगस्त्यः सम्प्राप्तः ॥

ततः प्रविशत्यगस्त्यः ॥

अगस्त्यः[24]। अद्यैवास्मत्सुहृदा विश्वामित्रेण सन्दिष्टम्।
"यन्मयाधिष्ठितं यत्नाद् यातुधानवधादिकम्।
20 जगन्मङ्गलकामेन रामस्य चरिताद्भुतम् ॥ ७ ॥

---

[1] °भृत्यः A
[2] ऋश्य° Mr ऋष्य° A.
[3] खल्वधोस्याधां M1 खलु मिथिलायां A
[4] कार्यं निर्वर्त° A.
[5] राज्याभिषेकानन्तर° A
[6] सकाशमहमा° A
[7] सु add M1
[8] वनचराः A
[9] ऋश्य° Mr ऋष्य° A
[10] °भरणजालं च समर्पयिष्यन्ति A.
[11] °व्यापृतै° A
[12] °गम° for °गमन° A.
[13] एतत् A
[14] °वृश्य° M1 °वृष्य° A
[15] हन्त A
[16] हस्तौ निपीड्य A
[17] °महत Mr °महह A
[17a] कदादि M1 कथापि A
[18] इति add A
[19] M1 has a lacuna, A has none
[20] अवशिष्टं add A
[21] सविस्मयं add A.
[22] एतत् add A.
[23] विभाव्य A.
[24] अगस्त्यः om Mr

तदेतद् भवतो विदितम्। अत्र[1] देवासुराणामप्यप्रधृष्यं दिव्यास्त्रजातं साक्षाद्देवाज्ञाभिर्दत्तम्। ततश्च कुतश्चित् कारणाद् भवदाश्रमे निक्षिप्तं माहेन्द्रं धनुर्वरं शिष्यमुखेन याचितम्। तच्च भवता मिथिलागताय रामाय प्रेषितम्। [illegible]:प्रभाव-[2]प्रणोदितबुद्धिना माल्यवता प्रोत्साहितस्य जामदग्न्यस्य हस्ताद् वैष्णवं धनुरप्यानीय
5 दापितम्। यच्चान्यदपेक्षितं तत् सर्वं मया सङ्कल्पेन[3] साधितम्। [illegible]। मायाविनो राक्षसा भवन्ति। यथा [illegible] न भविष्यति तथा [4]प्रयततां भवता" इति। परिक्रम्यावलोक्य च।

अयं[5] रामः [illegible]श्रिया नेत्रानन्दं जनयति। रामस्यायतोऽवतरणं नाटयति॥

10 रामः। ससम्भ्रममुत्थाय। भगवन् अभिवादये॥

अग°। [illegible] मनोरथाः सिध्यन्तु॥ उपविशतः॥

रामः। अहो महान् प्रसादः यत् स्वयमेव भवान् अगस्त्यो[6] [illegible]ति॥

अग°। किमन्यदीयं कार्यम्। अस्मदीयतपोविघ्नकारिणामेव वधे प्रवृत्तोऽसि। ते च मायाविनः। अतस्तेषां मायाबलं ज्ञात्वा तद्विजये प्रवर्तितव्यम्।

15 मायाबलमविज्ञाय महाबल मनागपि।
मायाविनं [7]स्वं - - - मनसापि न चिन्तयेत्॥ ८॥

[8]ददामि ते दिव्यं चक्षुः॥ [9]इति कमण्डलूदकेन नेत्रे प[रि]मार्जयति॥

रामः। हन्त लङ्कावृत्तान्तः प्रत्यक्षं प्रतिभाति॥

अग°। किं पश्यसि॥

20 रामः। रावणो राक्षसराजः सर्वप्रकृतिभिः परिवृतो मन्त्रयते॥

रावणः। मातामह [10]किमत्र कृत्यम्॥

---

[1] तत्र A.

[2] °प्रचोदित° A.

[3] एव add. A.

[4] प्रत्यायनं भवेत् A.

[5] For अयं . . . जनयति A reads a verse:

अयं रामः कामप्रतिमतनु[illegible]म-
श्रिया नेत्रानन्दं जनयति जनानां जडधियाम्।
[illegible]तः परिचितचिदानन्दपरम-
श्रिया ब्रह्मानन्दं मम मनसि नित्यं प्रथयति॥

I number this verse as 7 a.

[6] आगत्य A

[7] प्रति स्पर्धा for स्वं and lacuna, A.

[8] अतो add. A.

[9] इति om. A.

[10] मातामह add. A.

माल्यवान्[1]।

त्वया यद्यत् कृत्यं कपटविधिना तत्तदखिलं
[2]प्रवृत्तं दुर्दैवादहह विपरीतं परिणतम्।
महावीरो वाली तव च परमः[3] पौरुषबले[4]
मदा[5]ध्मातो हन्त त्वरितमभियातो विनिहतः ॥ ९ ॥

वयं च[6] [7]अग्रतः स्थातुमपि न शक्ताः। यतः।

अस्माकमपि लोके द्वावप्रकम्प्यौ महाबलौ।
राजा वानरवीराणां रामस्य चत्रियान्तकः ॥ १० ॥

[8]द्वयोरपि रामो जेता[9]। अवधारितमेव पूर्वमस्माभिर् यो वालिनं हन्ति हता वयं[10] 10 तेन[11] इति। परन्तु[12] एकवारं तूष्णीन्दण्डः प्रयोज्यः। फलं तु दैवायत्तम्। प्रकाशदण्डस्तु रामे[13] न प्रसरतीति [14]प्रसिद्धमेव ॥

रावº। तत् कथ्य[15]तां यत्ते मनसि वर्तते ॥

माल्यº। इदानीमेव मे चारैरावेदितं ऋष्य[16]मूके रामः कतिपयैरेव वानरैः परिचर्यमाणः [illegible]। लक्ष्मणस्तु सुग्रीवपट्टाभिषेकाय किष्किन्धां प्रस्थि[17]तः। स च कतिपयै- 15 र्दिवसै रामसकाशमागमिष्यति। विभीषणः पुनर्मासचतुष्टयं सुग्रीवसकाशे वत्स्यतीति। इदानीमन्योन्यविप्रयुक्तौ रामलक्ष्मणौ।

[illegible]भावे परस्परसहाययोः।
कृष्णदण्डप्रयोगश्चेत् सफलो भविता तयोः ॥ ११ ॥

रावº। स[18] कीदृशः ॥

20 माल्यº। यदा तावल्लक्ष्मणः सुग्रीवसकाशादृष्य[19]मू[illegible] तदा मध्येमार्गमिन्द्रजिता लक्ष्मणस्याग्रतो मायासीतायाः शिरश्छेदः कर्तव्यः। तदा लक्ष्मणो मुहूर्तं मोहमापत्स्यते।

---

1 किमत्र कृत्यम् add A.
2 प्रयुक्तं A.
3 परमं A.
4 ºबलं A.
5 जयार्थी युद्धाय A.
6 तु for च A.
7 रामस्य add. A.
8 तयोº A.
9 विजेता A.
10 च add. A.
11 एव add. A.
12 पुनरपि add A.
13 M1, A read रामेण for रामे न.
14 सिद्धº for प्रसिद्धº A
15 Mr reads कथयतां.
16 ऋश्यº Mr ऋष्यº A.
17 प्रविष्टः A.
18 स om. A.
19 ºदृश्यº Mr ºदृष्यº A

सङ्ग्रामप्रयोजननिवृत्त्या निरुत्साहो विभीषणश्च[1] सम्पत्स्यते। तदानीमिन्द्रजिता [2]मुहूर्तान्तराले लक्ष्मणो[3] जेतव्यः। अतिधीरस्यापि पुरुषस्य स्वज्ञा[4]नविषये

आकस्मिके[5] वा सम्पन्ने विनिपातेऽतिदारुणे।
अङ्गारे वाह्निणाक्रान्ते जायते विकलं मनः ॥ १२ ॥

5 [6]त्वया च विद्युज्जिह्वमायानिर्मितं सीताशिरो रामस्याग्रतो निक्षेप्तव्यम्। ततः सोऽपि मोहमापत्स्यते। ततः प्रागेव समाश्व[7]सनादविलम्बेन जेतव्यः ॥

रावः। यद्यपि युक्तं त्वयाभिहितं इदं तु सम्भाव्यते। कदाचित् प्रत्यक्षापराधाद्द्विगुणितकोपौ[8] तदवस्थ[9] रामलक्ष्मणौ भवेताम्। तदा तत्सन्निधानं अस्माकं[10] अनर्थहेतुरेव ॥

माल्य[11]। तदा युद्धं कृत्वा[12] मर्तव्यमस्माभिः। [13]तदर्थं [14]राक्षसबलं भवन्तमिन्द्रजितं

10 [15]वानुगच्छतु। कुम्भकर्णश्च प्रबोधयितव्यः ॥

रावः। किं सर्वविनाशोपायं चिन्तयसि। सर्वथा रामलक्ष्म[16]णसन्निधानमस्माभिः परिहरणीयमेव ॥

माल्यः। क्व वा नि[17]गूढप्रदेशे निलीनो भवितुमिच्छसि सीतापहा[18]रनिमित्ते महावैरे जाग्रति।

15 मातृगर्भं प्रविष्टानामपि नः[19] सर्वथा पुनः।
रामरूपान्महामृत्योर्न[20] मोक्ष इति मे मतिः ॥ १३ ॥

[illegible]। क[21]थितमरणापेक्षया वीरधर्मेण मृत्युः श्लाघ्यः। दण्ड एव शरणमस्माकम्। अत्र च

तूष्णींदण्डः प्रयोक्तव्यस्तस्य सिद्धौ ध्रुवो जयः।
20 प्रकाशदण्डे मृत्युश्च यतः[22] श्रेयश्च शाश्वतम् ॥ १४ ॥

---

[1] वा add. Mr.
[2] मुहूर्ताद्रामो for मुहूर्तान्तराले A
[3] च add. A
[4] °ज्ञन° for °ज्ञान° A.
[5] °कस्मिकोपसम्प° A.
[6] यत add. A.
[7] °श्वासाद्° A.
[8] °कोपो Mr °कोपौ A
[9] तद्वत्स्थधैर्यो A. Mr has a lacuna
[10] अस्माकं om. A.
[11] माल्य° om. A.
[12] कर्तव्यम° for कृत्वा मर्तव्य° A.
[13] माल्य° add A
[14] च सर्वं add A.
[15] चानु° A
[16] °णौ स° Mr °णस° A
[17] निगूढं प्र° Mr गूढप्र° A.
[18] °हारि नि° Mr °हारनि° A.
[19] न Mr नः A.
[20] न om. Mr.
[21] कुत्सित° A.
[22] यशः A.

औदासीन्ये[1] मृत्युरश्रेयश्चापवादश्च[2]। अतो यथास्माभिरभिहितमनुमीयताम्[3]।

जयो वा मृत्युर्वा भवतु नियतं मे मतमिदं
रिपावौदासीन्यं मनसि न समाधानमयते।
अनारम्भो[4] नित्या विपदितरथा चेदनियता
5 तदानीमुद्योगो ननु पुरुषधर्म्यो[5] बहुमतः ॥१५॥

[6]इति ॥

अग॰। सर्वं भवता प्रत्यक्षमवगतम्। इतःपरं राक्षसचेष्टिते विश्वासो विषादश्च मा भूत्। अप्रतिहतधैर्यो विजयस्व राक्षसान्। आदित्यहृदयं[7] ते विजयप्रदमुपदिशामि ॥

उपदेशं नाटयति ॥

10 रामः[8]। वर्षाकाले व्यतीते राक्षसानामुन्मूलनं मया सङ्कल्पितम्। तत् कतिपयैरेव दिवसैर्भविष्यति ॥

अग॰[9]। प्रियं मे ॥

रामः[10]। किन्तु लक्ष्मणः कथं राक्षसचेष्टितं विज्ञास्यतीति पर्याकुलं मे हृदयम् ॥

अग॰। लक्ष्मणविभीषणयोरविनाभावेन भवितव्यम्। स[11] एव सर्वमावेदयिष्यति।
15 तस्य राक्षसमाया[12] [illegible][13] प्रत्यक्षा। अतः क्षणमात्रमपि[14] लक्ष्मणो[15] विभीषणश्च पृथगाभियेताम्। वानरबलं च सर्वं सन्नद्धमेव तिष्ठति[16]। तत् किल महता राक्षसबलेन योद्धुं भूलोकमवतीर्णं देवतानीकमेव[17]। तदेतत् सर्वमवैव लक्ष्मणाय सुग्रीवविभीषणाभ्यां च सन्दिश्यताम्। अहं च निजाश्रमं गमिष्यामि। [18]इति उत्थाय। सहर्षम्। हन्त त्वयेदानीं

लङ्काद्वीपगतं निशाचरबलं[19] कृत्स्नं पराभूयते
20 दिष्ट्या सत्वरमस्मदीयतपसो विघ्नो विनिर्धूयते।
उल्लासो मन[20] --- दिविषदामुच्चैरुपादीयते[21]
सम्यक्पालनशीलनेन जगतां सौख्यं समाधीयते[22] ॥१६॥

---

1 ॰सीन्यं तु A
2 च om. A.
3 ॰स्मदभिहितमनुमीयताम् A
4 ॰रम्भे A
5 ॰धर्मो A.
6 इति om. A
7 च add A
8 अनुगृहीतोऽस्मि add A
9 अग॰ om. A.
10 रामः om. A.
11 विभीषण A
12 ॰सी माया A.
13 A reads this एव *after* प्रत्यक्षा
14 ॰मात्रं (om. अपि) A
15 विभीषणेन लक्ष्मणो न मोक्तव्यः for लक्ष्मणो . ॰येताम् A
16 तिष्ठतु A
17 देवता Mr only देवतानीकमेव A
18 इति om. A
19 ॰कुलं A
20 मनसीप्सितुर्दि॰ A
21 ॰पाधीयते A
22 M1 has also स्थी above धी. समास्थीयते A

कतिचित् पदानि गत्वा समन्तादवलोक्य । हन्त भोः । कतिपयदिवसैरस्मिन् प्रदेशे गर्जतां वानरेन्द्राणामट्टहासैर्दिशो विदिशश्च विदारयिष्यन्ति ।

विभ्यद्भूपरिरम्भकौणपवधूनिर्भिन्नगर्भार्भक-
भ्रश्यो[1]ङ्गावितभीमभा[2]गगरिमन्युद्भूतदम्भो[4]क्षयः ।
5 यद्यप्रेषणदुन्नवप्रविलयप्रारम्भसम्भावित-
[5]स्वर्गौकः प्रतिलम्भसम्भृततमः सम्भारजम्भारयः ॥ १७ ॥

इदं च ते लङ्काकिष्किन्धयोरन्तरालं निशाचरशवैरलङ्करिष्यते[6] ।

उद्भूतप्रतिभूपभूमिविभुताविभ्रंशशङ्काङ्गावना-
माविभ्रद्भवदीयनिर्भरभुजासंर[7]म्भसम्भावितम् ।
10 उदञ्चैरवभारभावितभवद्भूमङ्गभङ्गीमिल-
द्गम्भीरोद्भटभूरि[illegible][8]भारगर्भं धनुः ॥ १८ ॥

इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥

॥ षष्ठोऽङ्कः ॥

ततः प्रविशत्याकाशयानेन प्रहृष्ट इन्द्रो दशरथश्च ॥

15 इन्द्रः । महाराज चिरात् परिपूर्णो[9]ऽयमस्मन्मनोरथः । अयं[10] तवात्मजो महात्मा[11] रामभद्रः[12] ।

हत्वा हन्त दशाननं सतनयं सभ्रातरं सान्वयं
हित्वा स्त्रैणमहो निहत्य तरसा सर्वं च सेनागणम् ।
दत्वा तत्र विभीषणाय नमते लङ्काधिराज्यश्रिय
20 तत्त्वाख्यायिनि जातवेदसि ततः सीतां प्रियामादित ॥ १ ॥

दशरथः । [13]अहो भगवता हव्यवाहनेन महान् प्रसादः प्रदर्शितः यदात्मानं प्रविष्टामपि तदवस्थामेव सीतामङ्केनादाय [14]सुग्रीवादिसमक्षं सु[illegible]विव रामाय [15]समर्पितवान् ॥

---

[1] °रम्भिकौ° A.
[2] °भाव° A.
[3] °न्यग्भूत° A.
[4] °दम्भोक्षय: A.
[5] स्वर्भोगप्रति° A.
[6] °ष्यति A.
[7] °सम्भार° A.
[8] °रचितंप्रा° Mr °रचितप्रा° A.
[9] °मस्माक मनो° A
[10] किल add A.
[11] महात्मा om. A.
[12] रामचन्द्रः A.
[13] अन्धो M1 अहो A
[14] सुग्रीवसम° A.
[15] समापित° Mr समर्पित° A

इन्द्रः। [1]कस्तस्य प्रतिकूले कर्मणि [2]वर्तते अनुकूले कर्मणि[3] वा न [4]वर्तते। तदीयपौरुषावष्टम्भेन हि सर्वलोकाः कृतार्थाः॥

दश०। इत्थं भवन्तो रामस्य पौरुषातिशयं [5]स्तुवन्ति। मम त्वेतावदेव बहुमतं यदा[6]रण्यवासात् प्रतिनिवृत्य[7] सीतालक्ष्मणाभ्यां सह क्षेमेण पुर[8]मयोध्यामागत इति।
5 अनेन[9] [10]प्रियगम्यैकविधानेन

पुर[11]स्तात् कैकेयीवचनपरिपाटीपर[12]वता
पुरन्ध्रीसध्रीचा गहनपदमध्यासितमितः।
पुनः प्राप्तं दृष्ट्वा कुशलिनमयोध्यापुरमिमं
पुनर्जातं मन्ये पुरुषपरिणामं सुचरितम्॥२॥

10 इन्द्रः। रामचन्द्रानुभावेन त्रयो लोकाः पुनर्जाताः। अन्यत्र[13] भाव जानन्नपि व्यवहरसि। पितापुत्रभावो हि मानं[14] गोपयति।

नेपथ्ये। भो भोः सामाजिकाः [15]त्वर्यन्तां त्वर्यन्तां रामभद्र[16]स्याभिषेकाय। अयं किल रामचन्द्रपट्टाभिषेक[17]महोत्सवदिदृक्षया स्वर्गलोकादवतीर्य सा[illegible]ष्टे नभोमध्ये प्रतीक्षते

महेन्द्रस्य[18] प्राप्तः[19] प्रणयभरमर्धासनगतो
15 महाभागः कामं सुरपरिषदुन्नीतविभवः।
महानन्दोद्रेकप्लवभरपराधीनहृदयो
महाराजः साक्षाद् द्युमणिरिव दीप्त्या दशरथः॥३॥

इन्द्रः[20]। भगवानरुन्धतीपतिः प्रकृतिवर्गं त्वरयित्वा रत्नमये पीठे[21] रामचन्द्रं निवेशयति। तत् प्रस्तूयतां[22] मङ्गलानि।

20 गन्धर्वा घनरागबन्धमधुरं गायन्तु कान्तस्वरं
गम्भीराभिनयप्रयोगचतुरा नृत्यन्तु रम्भादयः।
दीप्तानि त्वरिताः किरन्तु परितः पुष्पाणि विद्याधरा
दिव्या दुन्दुभयो गभीरनिनदाः कुर्वन्तु कोलाहलम्॥४॥

---

[1] जगतामुपकारी रामचन्द्रः add A
[2] प्रवर्तते A.
[3] कर्मणि om A.
[4] प्रवर्तते A.
[5] सम्भवति Mr स्तुवन्ति A
[6] यदरण्य° A
[7] °निवृत्तः A.
[8] पुनरयो° A.
[9] हि add A.
[10] धर्मैकप्रधानेन A.
[11] पुरा तत् A.
[12] °परता Mr °परवता A
[13] अस्य प्रभावमजानन्निव A.
[14] पुत्रस्य महिमानं A
[15] त्वर्यतां त्वर्यतां A.
[16] °चन्द्रस्य राज्याभि° A.
[17] °षेकोत्सव° A.
[18] °हेन्द्रेण A
[19] प्राप्तप्रणय° A.
[20] इन्द्रः om. A.
[21] सीतासहितं add. A
[22] °यन्तां A.

दृश° । दिष्ट्या वसिष्ठादिभिः सीतासमेतो रामचन्द्रः सर्वेभ्यः सागरेभ्यः[1] नदीभ्यश्च समानीतैः पुण्योदकैरभिषिक्तो दिव्यमालाम्बरधरो दिव्यचन्दनैरनुलिप्तो[2] दिव्याभरणैरलङ्कृतो दिव्येन किरीटेन विराजमानो दिव्यासनोपविष्टो[3] दिव्यया राज्यलक्ष्म्या[4] विराजते । सफलमद्य [5]सञ्जात मे[6] चक्षुः ॥

5 इन्द्रः[7] । आचार इति[8] रामचन्द्रपट्टाभिषेको मयि[9] मतः । न पुनरस्याभिषेकेण राज्याधिकारः क्रियते । अनेन ह्यवलम्बितानामपि राज्यं करस्थम् ।

[10]अद्य तावदरि[11] हत्वा [12]स्वराज्ये विनिवेशितः ।
विभीषणश्च धर्मात्मा लङ्काराज्येऽभिषेचितः ॥ ५ ॥
सुग्रीवः किल किष्किन्धाराज्यलक्ष्मीमवापितः ।
10 असाध्यमिदमत्यन्तमन्यस्य मनसापि वा ॥ ६ ॥

नेपथ्ये कलकलः[13] ॥

इन्द्रः[14] पृष्ठतोऽवलोक्य । अहो भगवान महेश्वरो[15] ब्रह्मणा सह सत्वरमित[16] एवाभिवर्तते । प्रत्युद्गमनेनाराधयामः[17] ॥

इति निष्क्रान्तौ ॥

15 ॥ शुद्धविष्कम्भः ॥

ततः प्रविशत्यभिषिक्तो[18] रामः सीता[19] वसिष्ठादयश्च ॥

वसिष्ठः ।

आकल्पान्तमनेककोटिगु[20][illegible]रै-
रानन्दं गमयन्ननेकविभवान्[21] दिव्यानदिव्यानपि ।
20 आत्मीयानुपलालयन्नविरतैरैश्वर्यविश्राणनै-
राशीर्वादपरम्परामनुभवन्नस्माकमास्ता भवान् ॥ ७ ॥

---

[1] सर्वाभ्यः add. A
[2] °गन्धै° A.
[3] दिव्यसिंहासनो° A
[4] राज° A
[5] जातं A.
[6] A reads मे *before* सञ्जातं
[7] इन्द्रः om A
[8] उत्सव इति add. A.
[9] बहुमतः for मयि मतः A.
[10] अहं A.
[11] °दरीन् A.
[12] स्वा° A
[13] कलकलः om. Mr
[14] इन्द्रः om Mr
[15] इन्दुमौलिः A
[16] च add A
[17] Mr has also वः above °मः. °मः A.
[18] [illegible] add. A.
[19] च add. A.
[20] °मनन्त° A.
[21] °विबुधान् A

विश्वामित्रः ।

आलोकालोकशैला[1]द्विकलमवनीमात्मकीर्तिप्रकाशै-

राशापालानुभावग्रसनगुरुतरैरन्विता[2]मादधानः ।

आम्नामाचा[3]वशेषानपि रिपुनृपतीनात्तगन्धानपास्य-

5 न्नाचन्द्रार्कं धरित्र्यामनुभवतु भवानाधिराज्यप्रतिष्ठाम् ॥ ८॥

रामः । अनुगृहीतोऽस्मि ॥

सीता । परमइ[4]विसाणा[5]णमुणीणं ण[6] विसंवअइ वाआ । अवि[7] अ ।

दिट्ठाजे हि पडिट्ठिआतिङ्गवणे सेट्ठा हिसारासल-

दुट्ठारक्खपरम्मुहासहरिधाणिट्ठापरीतं तद ।

10 णट्ठासिसकडोरकिब्बिसमहाकट्ठावि लूणत्तइ

सट्ठा सिद्धसुरारिसङ्करसुरंजेठाण ह्यावत्तये ॥ ९॥

अरुन्धतीं प्रति । भअवू अरुन्धई देई विसअ एव्व अम्हाणं ण आरिसंअउणं । गहं कुणअति अहो अम्हाण भाअहेअम् ॥

ततः प्रविशत्याकाशयानेन ब्रह्मणानुगम्यमानो महेश्वर इन्द्रदशरथौ च ॥

15 इन्द्रः । सखे महाराज पश्य पश्य सुहृद्भ्रातृभिर्यथोचितं सेव्यमानस्य सीतासमेतस्य रामचन्द्रस्य दर्शनीयताम् ।

शत्रुघ्नः शरदिन्दुकु[8]न्दधवलं छत्रं दधाति स्वयं

सुग्रीवस्य विभीषणस्य बिभृतः पार्श्वद्वये चामरे ।

सानन्दं व्यजनेन वीजयति च स्वैरं सुमित्रासुतः

20 सुप्रीतो युवराज एष भरतः [9]सौध्योपचारे स्थितः ॥ १०॥

दश°[10] । एतादृशं रामभद्रं पश्यामि ॥

रामादयः सर्वे सत्वरमुत्थाय [11]भूयोभूयः प्रणम्य महेश्वरं वैदिकस्तोत्रैराराध्य बद्धाञ्जलयस्तिष्ठन्ति ॥

---

[1] °शैलोद° M1 °शैलाद° A

[2] °रञ्चिता° A.

[3] °माचादशे° A.

[4] °मत्य° A

[5] °विस्साणं Mr °विसाणाणं A

[6] वअणं ण विसंवदइ A.

[7] A om the rest of this speech अविअ . . . भाअहेअम् (line 13 below).

[8] °बिम्ब° A.

[9] स्वीयो° A

[10] अहो ममानन्यसुलभं भाग्यं यद् add. A.

[11] साष्टाङ्गं add A.

महेश्वरः[1]। सुप्रीता वय भवदीयचरितामृतेन यत् त्वया रक्षोमृत्युग्रस्तं जगज्जातमुज्जीवितम्।

पुनर्जाता इमे लोकाः पुनर्जाता इम प्रजाः।
पुनश्चैते त्रयो वेदाः पुनर्यज्ञादिकाः क्रियाः ॥ ११ ॥

5 [2]एतावत्कालेन[3] त्वया जगतामुपद्रवो निरस्तः[4]। अद्य प्रभृति परिपालने तवाधिकारः।

एतावन्तं त्वया कालं युद्धश्रद्धावलम्बिता[5]।
धर्मदानदयावीर[6] त्वामिदानीमुपस्थिताः ॥ १२ ॥

यद्[7] भवान् वसिष्ठविश्वामित्रोपदिष्टमार्गेण लोकरक्षाध्वरे दीक्षितो भवतु।

सर्वे सन्तु परस्पर सुमनसः सान्द्रप्रमोदा जनाः
10 सन्तुष्यन्तु समीहन[8]प्रणयनैः सम्भाविताः साधवः।
सद्यः सिद्धिमुपैतु[9] सज्जनमनःसत्कार्यचिन्ता सदा
सायम्प्रातरमी तवैव विभवं[10] सम्प्रार्थयन्तो[11] जनाः[12] ॥ १३ ॥

ब्रह्मा।

[illegible][13] राम त्वया यत्नेन साधितम्।
15 सुखी भव चिरं जीव सर्वत्र विजयीभव ॥ १४ ॥

सौजन्यैकरसेन सान्द्रनिभृतस्नेहेन सौमित्रिणा
सार्कं कर्मसु सावधानमनसा सत्येन धर्मेण च।
सर्वानन्दविधायि साधुचरितं सर्वात्मनासाधयन्
सौराज्यातिशयेन सर्वसुजनश्लाघ्यो यशस्वी भव ॥ १५ ॥

20 भरतो[14] यौवराज्ये[15]ऽधिकृतः शत्रुघ्नेन सह तव यशः सम्पादयतु ॥

इन्द्रः। सकलभुवनाभिराम रामचन्द्र तव[15a] प्रभावेन पुनः स्वाराज्ये प्रतिष्ठापितो[16]ऽस्मि। सर्वे वेदा[17] निरुपद्रवाः सम्पन्नाः। निश्चिन्ता[18]श्च सर्वे लोकाः[19]।

---

[1] रामं प्रति add A
[2] धन add A
[3] ॰वता का॰ A
[4] निरासितः A
[5] युद्धवीरोऽवलम्बितः A
[6] ॰वीराः A.
[7] तद् A.
[8] समीहित॰ A.
[9] ॰मुपैति orig., but also तु beside it, Mr ॰मुपैतु A.
[10] विजयं A.
[11] ॰यन्तां A
[12] द्विजाः A
[13] ॰कुतूहलं Mr ॰कुशलं A.
[14] अपि add A
[15] ॰राज्याधि॰ A
[15a] तव om A
[16] ॰तिष्ठितो A.
[17] लोका A.
[18] निश्चिता॰ A.
[19] देवाः A.

हृव्यानव्यप्रभृति भुवि-नः कल्पयिष्यन्ति हन्त
चोणीदेवा मुदितमनसः सर्वतो यज्ञभागान्।
राज्ञां योग्यैस्त्वमपि बहुभी राजसूयाश्वमेधै-
रिष्ट्वा यज्ञैः समधिगमय स्फारमानन्दमस्मान् ॥१६॥

5 दश॰। वत्स रामभद्र।

त्वया लौकिकवीरेण धर्मनिष्ठेन धीमता।
नरो मम समो नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥१७॥

एक[1]स्तावत्तवारण्यवासमूलः[2] शोक एतावन्तं कालमवस्थितः। इदा[3]नीमहं तमानन्दमनुभवामि।

10 तवारण्ये वा[4]सान् मम हृदि महाशोकविकले
न किञ्चित् स्वारस्यं त्रिदशपदला[5]भेऽप्यलभत।
त्वयि प्रत्यावृत्ते पुनरिह महानन्दभरिते
न धत्ते भूमानं मम मनसि निःश्रेयसमपि ॥१८॥

इतःपरमिष्टतमैरिष्टापूर्तैरिक्ष्वाकुवंशजानामस्माकं [6]शाश्वतं पदं परिकल्पय। वय[7]
15 श्रेयःसन्तानसिद्धिमाशास्महे। [illegible]सुहृदः सुग्रीवाङ्गदप्रमुखान् यथोचितं सम्भाव्य प्रजारक्षणमवलम्बस्व।

आदित्यैरभिरूपधारितमहीभारैरुदारैर्नृपै-
राविर्भूतगुणानुभावगुरुभिर्धर्मेण गुप्ताः प्रजाः।
आप्तैरात्महितावधारणचणैरारब्धनिर्वाहकै-
20 रादिष्टेन यथानुपालय महीमाचक्रवालाचलम् ॥१९॥

[8]वसि[9]ष्ठविश्वामित्रौ विना न किञ्चिदपि त्वया मन्त्रयितव्यम्।

[10]वसिष्ठारुन्धतीजाने विश्वामित्र महामुने।
युवामशेषकार्येषु युक्तौ स्यातामतन्द्रितौ ॥२०॥

वसि[11]ष्ठविश्वामित्रौ। अनुगृहीतौ स्वः॥

25 महेश्वरः। सर्वे भवन्त इहैव नित्योत्सवाः सन्तु। वयं च स्वं स्वं स्थानं प्रविशामः॥

[12]निष्क्रान्ता महेश्वरादयः॥

रामादयः सर्वे यथोचितमुपविशन्ति॥

---

[1] एकतस्तावत्त्वदीयारण्य॰ A
[2] ॰मूलशोकः A
[3] इदानीं महान्तमा॰ A
[4] वासे A
[5] ॰लाभो A.
[6] शश्वतं Mr शाम्वतं A
[7] च भवतः add A
[8] यत् add A.
[9] वशि॰ Mr वसि॰ A
[10] महेश्वरः। तयोरभिमुखो भूत्वा add A.
[11] तौ for वसिष्ठविश्वामित्रौ A
[12] इति add A.

विश्वा० । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ॥
राम:[1] । किमितः परं प्रियमस्ति ।
[2]दुर्जया जगदातङ्कहेतवो राक्षसा हताः ।
[illegible]र्था च प्रविष्टा शाश्वती मया ॥ २१ ॥
5 तथापीदमस्तु । भरतवाक्यम् ।
साहित्योदयसम्भृतो विजयतां[3] सम्भूय सारस्वतः
सारो यत्र समन्ततः सहृदयैः सम्भावनीयोदयः ।
सम्यग्भावितसंविधानतरलः सोऽयं सुधासुन्दरः
सन्दर्भो विदुषाममन्दहृदयानन्दाय स[4]ञ्जायताम् ॥ २२[5] ॥
10 इति निष्क्रान्ताः सर्वे ॥
॥ सप्तमोऽङ्कः ॥

---

[1] रामादयः A
[2] हन्तव्या A
[3] ०जयते A
[4] सन्दायताम् A
[5] M1 adds. किञ्च । अस्मिन् नाटके वालिप्रकरणे "दौरात्म्यादरिभिः" इति श्लोकपर्यन्तेन ग्रन्थसन्दर्भेण भवभूतिना त्रिभागपरिमिता कथा विरचिता । ततः "अवश्यं च श्रेयस्विना मया भवितव्यम्" इति वालिवाक्यादारभ्य भरतवाक्यपर्यन्तेन ग्रन्थसन्दर्भेण सुब्रह्मण्यकविना कृत्स्नोऽपि कथाशेषः पूरितः । तस्य पोल[illegible]-चन्द्रस्य वेङ्कटेशार्यतनूभवस्य वेङ्कटाम्बा-गर्भसम्भवस्य द्रागेवाद्वैतात्मज्ञानसिद्धिरस्तु ॥ A has in a note अस्मिन् . . . कथाशेषः पूरितः । and omits the rest.

APPENDIX C

This appendix gives the collations of the two manuscripts Mr and Alw which were received too late to be collated before the constitution of the text. Doubtful readings are indicated by a query (?).

ACT I

Readings of Mr

Page 1 Beginning श्रीहयग्रीवाय नमः। हरिः ओं। महावीरचरितं नाटकं प्रारभ्यते ॥—l 10 त्यक्तकर्मविपाकाय —l. 11 अद्य खलु omitted —l 15 वीरस्थितो

P 2, l. 1 स्वः for स —तर्हि महावीरचरितं —l 2 °तोऽत्रभवद्भिः —l 5 °हं परिषद्मेतावद्भि° —पद्मनगरं —l 6 तैत्तिरीयाः —l 7 पर्द्क्तिपावनाः —सोमपीथिनो धृतव्रता —l 9 पञ्चमः omitted —l 10 °कीर्तिः नील°

P. 3, l 1 पदवाक्यप्रमाणज्ञो added before भव° —जातुकर्णी° —l 2 °मिति भवन्तो —l 3 °णां यथाङ्गिराः —l 8 °द्रुहो

P 4, l. 1 तत्र समरन्त ममापि —l 2 तासु प्र° —l 3 परिषदः —l 4 कथाप्रवेशसमारम्भं श्रोतु°.—l 6 स्वयमेव —l 8 विजयी.—l. 10 °घातं स्ना°.

P 5, l 8 भवान् —कौशिको added before विश्वा° —l 10 जह —l 12 मूर्तिसुन्दरः.—l 13 °मित्राद्दृते ऋषे°.—l 14 यत्र for यस्य.

P. 6, l 2 °दशगुरुभि°.—l. 6 °दर्कस-

Readings of Alw

Page 1 Beginning श्रीगणेशाय नमः —l 11 अलमतिविस्तरेण added before अद्य

P 2, l 4 °निस्यन्द° —l 5 पद्मनगर —l 7 उदुम्बरा ब्रह्म°

P 3, l 6 °मुरु°

P 4, l 1 तत् समलभन्त ममापि —l 6 स्वयमेव.—l 8 सहमरुद्भि°

P 5, l 13 साङ्काश्यायन

P. 6, l 3 °मभ्युद्यतः —l 6 च सुमङ्गला° —l. 9 अस्थाप्या°

P 8, l 2 प्रेषितव्य —l. 11 कन्येति.

P. 9, l 10 °लाञ्छितमु° —l 11 °ष्टकं —l. 12 दण्डीयतः पै° —l 15 °रूपं

P 10, l 1 प्रवृत्त.—l 3 °तमसेन —l 10 आश्चर्यमिय°

P 11, l. 11 कोशले°.

P 12, l 9 महा°.—l 10 विश्राम्य —l 11 °माशास्महे —इति परिक्रम्योपविशन्ति omitted

P 13, l 3 गोतमस्य.—मुनेः added before धर्म° —l 5 गोतम° —l 6 °तामिस्र° —l 8 °जानुपमसाम°.

Readings of Mi

मागमा —भवन्ति added before भग°.—सत्यसन्धाः added before साधा°.—तथाहि added before तमांसि.—l. 11 आयुष्मन् added before दृश्य°—हि added after दृश्यते.—तस्य omitted—l. 13 नून added before भव°—°मेवाभ्युपागतः.

P 7, l 1 इति added before कन्या°.—l 2 केनचि°—क्रमितव्या इति.—l. 3 °पयति—l. 7 च कुले for कुशलैर्—l 8 आख्येयानि—l. 10 प्रकाशं added before सन्दिष्टं

P 8, l 1 °लासहितः.—l 2 प्रेषितव्यः.—च omitted—प्रियसुहृदा—l 4 °मभ्युपागताः—l. 6 वृद्धवीरध्वजो—l 10 श्रूयते for अथ—l 11 कन्येति.

P 9. l 1 राजन्यश्रो°—l 6 यत् added before द्वितीय°.—l 11 मौञ्ज्या—l 13 °दीसो for °दंसणा—l. 15 °रूप—°लिनं राजर्षिमागतं गृहाण्

P 10, l 1 प्रवृत्तयज्ञो—l 3 स नाम for मन्वार्थ स एकः—गौतमेन added before दीर्घ°. -दीर्घतापसेन—l 7 °लाञ्छित-मात्रा° समुन्नता—l 10 आश्चर्यमिदम-[illegible]त° l 12 adds स्वगतं before उत्प°.

P. 11, l. 1 भगवन् omitted—l 3 यस्य for धर्म.—l. 5 तौ for कुमा°—°द्यामहे—l. 7 समा.—l. 10 °वृक्ष°.—l. 11 °श्री-कामुको बलेन्द्रिय.

P. 12, l. 1 °भवतोररिष्ट°.—तु omitted.—°र्षातिशयः.—l. 6 इति added after verse २५.—l. 8 एवं added before अत्रा°.—l 9 महा°.—l. 10 इति सर्वे विश्रम्य

Readings of Alw

P 14, l 1 शरीर°—l 2 अणुभावो—l 12 आः added before आग°—निः-क्रान्तः

P 15, l 10 कि ति.—इमस्सिं

P 16, l 9 पथएदि—l 10 हा omitted—एव.—चिन्त° for विचिन्त°

P. 17, l 5 कामं शत्रुरिति—l 7 तत्र for तस्य.

P 18, l 3 °भङ्गमोघ°.—l. 7 राजा। . . कलकलः omitted.

P 19, l 5 ताडका—l. 9 हवीर२—l 9 मुहो omitted.

P 19, l. 5 °ताडको°.—l 12 त्वरतां वत्स.

P 20, l 5 महतः added before सङ्घा°—l 8 गताः—l 9 °गमाः—l. 10 निः-क्रान्तः.—l 11 °वाली.—l 12 °भावं—अभिवड्ढदि—l 13 one तिष्ठ omitted.

P 21, l 3 °डकाम्.—l. 7 °प्रसरा—l 8 अचरित्रं पित्रं णो

P 22, l 1 ताडके—हि omitted—l 4 °ञ्जवः—l 5 °प्रमारो—l. 10 शीर°

P 23, l 2 मङ्गल्यो—l 3 सरहस्य omitted—l 5 शब्दतस्य omitted—प्रकाशन्ता.—l. 6 इलादयो.—l. 8 °न्यदर्शन् मुनयः.

P. 24, l. 4 °गित इव.—l 5 °त्पञ्जर—l. 6 राजा omitted.—l. 10 उभति

P 26, l 1 मस्तु . . . मन्ये विद्या° omitted.—l. 8 अचरित्रं२—l 9 भवन्तो.

P. 27, l. 5 इयायते.—l 6 यतः.—रात्रि added before दृश्य°—l. 8 संयुज्या°.—l. 9 विहस्य omitted.

Readings of Mr

कौशिकाश्रमं त्वायमनुप्रविशन्ति —l 11 वैकङ्कत° —इति omitted

P 13, l 1 जय omitted after रामचन्द्र —l 2 भगवन् omitted.—l 3 अस्ति omitted —°थेराचार्यकस्य.—l 5 तं omitted —°महत्थाये जार —इन्द्रं जानन्ति for निर्दिशन्ति —l 6 मन्युमवाप —तस्याः पाप्मना शरीरमन्धतामिस्रमभ्ययात् —l 8 एष वैनकुलकुमारः

P 14, l. 1 सविस्मयानु° —खु for णं से —l 3 निर्वर्ण्य निश्वस्य च —l 8 °प्रणिहितः —l 9 °कार्यार्थी वः.—l 12 विमृश्य omitted

P 15, l. 3 स्वयङ्कृहा° —l 6 च added before कौ° —l 7 °वनुगतोऽस्मि —l 9 °वर्तिमें चक्षु°.—l 10 स्वग° added before किं —l 11 दिट्ठि —l 12 उपेत्य for उपसृत्य.—च omitted.—इयमसावुद्धताकृतिः

P. 16, l. 4 उपविश्य for उपसृत्य.—l. 9 अब्भत्थेइ for पत्थेदि.—l. 10 एवम् —चि° for विचि°.—l 11 Speech reads आर्ये पश्य देवीमिमां निशाचरपतिः प्रार्थयते.—l 13 मा मैवं for वत्स

P 17, l 1 अति हि सौजन्यमार्यस्य —l 3 राजानमन° —l 5 कामं शत्रुरिति —पुनरतिवीरमप्रमेयतपसमप्रा°.—l 9 धर्मात्पथोऽपि च्युतः

P. 18, l 3 °मोघ° for °भीम° —l 7 भवन् दूत —l. 8 दिगन्तरेभ्यो.—एवायमाक्रन्दकलितः.—भगवन् added —l. 11 आन्त°.

Readings of Alw

P 28, l 3 जानीत इति —l 4 जानीत इति —कुशध्वजो जानीत इति —l 5 विश्वा° राजानं प्रति for राजा

P 29, l 1 एव —l 3 लज्जितां omitted —वदामो —l 7 °मित° —l 12 रामचन्द्र

P 30, l 3 तं added before प्रणम्य

P 31, l 1 °चिये कु° —°वैजात्यं —l 12 गृहीता

P 32, l 2 दृत्तप्रतिष्ठा° —l 3 महर्षीन् omitted —l 5 °ष्यन्ति (omits इति) —l 8 एव

P 33, l 6 °पर्यन्य° —l 8 हन्यतामेतौ यज्ञप्रत्यूहनौ —l 9 उभौ for तौ

P 34, l 6 °ग्राहम् —l 12 कौमारो नाम added before प्रथमो

Readings of Mr (*continued*)

P 19, l 2 °वपुर्दर्पोज्झित —l 9 हद्धी२(?) —l. 11 एदं omitted —l 12 °भेओ

P 20, l 2 स्वग° added before अयं —l 5 त्वरस्व —महतः added before सङ्ग्रा° —l 8 गताः —l 9 °पगमाः —l 11 अम्हहे before अम्मो —इदो परागओ for परागदो —One हद्धी omitted —उप्पातवाअवली —l 12 सा added before हदा° —°वइ

P 21, l 2 अज्जे for आए दाणिं —पत्थिओ.—l 6 °कुल्य° for °तुल्य° —l 7 °प्रसरा —l 8 अच्चरिअ२ पिअं णो२(?)

P 22, l. 2 सम्प्लवन्ते for प्लवन्त इति —l 5 °प्रमारो —l 6 दौत्यं.—l 7 स्वगतं

Readings of M1

added before एष.—सकलराक्षसहानिनिगमाध्ययनस्य added after °र: —l. 11 स for हि.—l. 12 विश्वामित्रो जानाति कुशध्वजश्चेति.

P. 23, l. 1 °स्त्रमन्त्राणां —l 2 यानि for मया —l. 3 भृशाश्वा°.—सरहसा omitted.—जृम्भकप्रयोगोपसंहारस्य —l. 4 तानि मत्प्रसादादर्थतः शब्दात्मना च for तत्प्र° . . च.—l 5 प्रकाशन्तां.—l. 7 °सहस्रं —l 8 °न्यदर्शन्.—l 11 दृष्ट्वा for दिष्ट्या.—l. 12 स्व° for आः.—°मनुतिष्ठन्ति

P 24, l 1 इदानीं added after कथम् —l 4 °निचितं नभो.—l 5 °तटित्पि° —l 6 अपि च for राजा —l 9 °प्रमुक्तः.—l. 11 पञ्जलिश्च°.—उज्भमन्ति —l 12 लोअणाइ —पहा omitted.

P. 25, l 1 स्त्यायते —l. 6 °कपिला° —l. 7 विसर्जय च omitted —l 8 °प्रोद्दण्डरचोमरु° —l 10 °प्रतिहते° —l 12 रामः for नेपथ्ये

P 26, l 1 रामभद्र omitted —तथास्तु for एवमस्तु.—l. 2 महाप्रसादः —l 6 त्वयि यता° —l. 8 अहो added before देव°.—मन्तेदिन्ति.—अहो omitted.—अच्चरिअम्

P. 27, l. 1 अद्भुतमाहात्म्यनिधे for महा°.—l. 3 वृत°.—l. 5 °स्यन्दसो°.—l. 6 उत्पृह° for अतः स्पृह°.—राज्ञो added before दश°—l. 7 संयुज्या°.—l. 9 विहस्य omitted.—l. 10 पापं (?) added after शान्तं.—l. 14 इति added before ध्यात्वा.

P. 28, l. 2 °महरमणा तोऽस्मि.—l. 3 सीरध्वजो for आर्यो —l. 4 This line and the next omitted —l 6 °कलः.—l. 7 राजा। विलोक्य added before स्फू° —°त्यश्रुतो.—l. 9 स्व° added before सम्मर्द.—सम्यक्.—संसद्य.—l. 10 शुण्डालः

P 29, l. 1 एष हवे.—l 3 लज्जिता दृष्टां च —वड्डिमो.—l. 5 आत्म° for स्वगतम् —l. 9 °पर्यस्त° —l. 11 रामचन्द्र

P. 30, l 1 °तिक्रामति प्रसङ्गः —l. 2 राजन् added before गुरु°.—अयं for ते —l. 9 तं added before प्रण° —l 4 पूर्णा युष्माकमाशि°.—l 6 अम्हो —l 8 सुष्ठुतरं वङ्क°.—°स्वस्ति

P 31, l 1 तपस्यतो for पश्यत —°कुटुम्बि° —l. 3 भगव° —l 9 उपहसन् omitted —तर्हि added before सीर°.—[illegible] —l 12 गृहीता.—°प्रतिभूर्भवा° —l. 13 आकाशे added before वत्स

P 32, l 2 प्रतिष्ठा° —l. 3 ब्रह्मर्षीन् —°रथानुया° —l 4 विदेह° —मम and च omitted —l 7 स्व° added before दि° भद्दणीणं हविस्सइ —l. 8 ममा° for धर्मा°

P 33, l 1 °ध्ये विधौ ना° —l. 3 °न्यथापि —लङ्का च यत् —l 4 °वन्द्दी°.—l. 6 तत् omitted.—कावितौ काल°.—l. 8 तद् omitted —हन्यता° for रामलक्ष्मणौ प्रहन्यता° —l. 9 कुमा for तौ —यदाज्ञापयति भगवान् for यथाज्ञापयसि.

P 34, l 2 °त्युपपादये.—l. 4 वत्स रामलक्ष्मणौ प्रमत्तमप्रमत्तो विजयस्व —l. 6 सहस्रयहम् omitted.—l 7 °तोऽस्येहि —l. 9 ब्रह्मद्रुहो.—निहन्ति.—l. 10 °र्वेण-स्त्रीप्रमवामि°.

ACT II

Readings of Mr

P 35, l 2 भो omitted.—l 3 तदारभ्य —l 8 लक्ष्मणेनै°.—भृशा°.—l. 12 °मप्रमत्तः

P 36, l 2 °बन्दीगृह° —l. 3 °मैकमत्यं —l 4 च for हि —l 6 पुरोऽवलोक्य added before कथं —l 7 One जेदु omitted —कणिट्ठ added before मादा° —l 8 इत added before आस्स° —l 9 णिब्बुताइ —°हणमङ्गलाइ —अणं अ —l 10 अगत्थिअ. —°हारं कअं महेन्द —l 11 °पेसिअं

P 37, l 4 हि for च (first) यद् for च (second).—l 5 °मेत्तो एव्व सो कहिं तस्सि एत्तिआ चिन्ता —l. 7 तद्भूत.—l 8 °मस्य —l 11 विघ्न —l 13 अतो for अर्थो.

P. 38, l 1 इएसिउपेद्अमदलेहि —दिट्ठिविसेहिं ओहरिअमाणलोअ लोअणो —l 2 वट्टइ.

P. 39, l 1 नेपथ्येऽर्ध°(?) —l. 2 प्रेषितः तेनैतत्.—l. 3 इत्युपनिक्षिप्य.—l 4 श्रीमहेन्द्र°.—l 5 °यां माल्यवन्तममात्यम°.—l. 6 किं ति पषद्दप्पदुसलिट्ठ° लिहिअं —l. 7 पुनर्वाचयति। ननु added before अत्रैव —परं माहे°.—l. 9 °प्यतिचर°.—l 10 तान् omitted.—सम्प्रत्यस्खलितार्थं च माहेश्वरप्रीति° —l. 13 इति omitted.

P. 40, l 4 °गरुओ —l. 5 भोः added after अहो.—l. 7 °मदः for श्रमः —l 11 दाणिं added after किं.—चिन्तीअइ.—l. 14 शिष्यस्य.

P. 41, l. 1 °र्निपातः.—l. 3 तु omitted —विजयेत.—l 5 °कस्येद्.—ब्रह्मर्षिं.—

Readings of Alw

P 35, l 5 °डकेयं —l 6 ताडका°.—l. 10 नहुषः

P 36, l 2 °वन्दी° —l 6 सूर्पनखा.—l 7 सूर्पनखा.—l. 9 सूर्प° —°त्ताइ —पाणिग्गाह° —l 10 °महेसिना —माहिन्दं —l 11 प्पेसिदं

P 37, l 5 सूर्प° —माणस° —l 7 तद्भूयो.—l 9 तत्केन्तिमा

P 38, l 1 सूर्प° —दृश°.—l 3 से added after ण —l 10 प्रभोः omitted

P 39, l 1 °हारः प्रेषितः —l. 3 निःक्रान्तः —l 6 सूर्प° —दुस्सिट्ठक्कमं —l 10 महेश्वरप्रीति°

P 40, l 4 सूर्प° —l 11 सूर्प —किं२

P 41, l 1 °धनं —l 4 समाहि° —l 6 ब्रह्मरिषि° —l 8 सूर्प° —l 9 °दारण्यव्रतो.

P. 42, l 1 प्रहृष्ट° —l 2 °यिनं निर्यानीयुः —हठाक्रामत्य° —l 3 °मवसादवानन्तः —l 9 सूर्प° —किं दाणिं

P 43, l. 2 सूर्प° —कक्खन्तरे —l. 7 भवान् —l 11 प्रचलयति —तुदति —l. 12 उत्थाय परिक्रम्य for इति —निःक्रान्तौ

P 44, l. 4 °योर्जित्य° —l 7 परा°.—l 8 °प्रमादो

P 45, l 2 माहा omitted —l. 4 त्यक्त्वा धियं.—l 5 संन्त्रासान्निजयाभिजात्यनिभृत°.—l 6 सहिओ.—l 8 परिधारणा°

P. 46, l. 1 °जाश्च° —l. 2 अ for अअं —l 11 रामान्वेषण . . . भार्गवः omitted.

Readings of Mr

l 6 °पन्नोऽयमपविद्धमपि —न added after शस्त्र. —स मो दुष्टतरः for दुष्टतर —l. 9 यदि omitted.—स for हन्याद् राघवं —राघवं added after हत्वापि.—l 10 सन्धार्थेषु omitted

P. 42, l. 1 सर्व° for धर्म°—विजयते—तं सर्वसंकल्पं जानीयुः। तथैव रावणहठात्क्रान्ति°.—l 3 ह्यंबर° for ह्यसुर°. l. 5 °पजय° —°चरितं.—°वीर्यं —l. 6 प्राङ्मङ्गलं प्रातनोत्.—l 7 सादर्नितास्त्रत्रयः —l 8 धर्म्य°—l 9 अद्दो.—किं दाणिं णिच्चिअं.

P 43, l 4 शस्त्राणि —l 6 प्रस्थापनाय —l 7 भवान्.—l. 8 °त्प्रशम°—l 10 °युद्धस्य —l 12 उत्थाय for इति.—l. 13 मिश्रविष्कम्भः.

P. 44, l. 2 °नगरगतराजकुल°—l 5 हेलाप्रहित°—दुर्मदः.—l. 7 °दण्डषण्ड°. —रहितः.

P 45, l 1 दिष्ट्या omitted —l 3 शरासनस्य दयितः —l 5 °भूतस्नेहो —l 1 हला omitted —एव्वम् —l 8 नोत्सवाः परावधीरणा°.

P. 46, l. 1 °कञ्च° for °कद्°—°जीव°—णिव्वट्टिअ°—l. 2 अत्तं omitted.—सुणीअइ.—l 3 °मुपह्रीयते.—l 4 उत्पात° for उत्खात°.—l. 5 °विजयः श्लाघ्यस्य बाह्वो°.—l. 6 काम्य°—मुनये for गुरवे —मह्यं शस्त्र° —l 7 °विषयं लब्ध्वा तप°. —l 10 वृष्ट्युपघात°—l. 11 पुरजने°.

P. 47, l. 1 नन्वेवं ग्नि°.—प्रणेता कथम°. —l 2 अपि added before प्रमा°.—l. 3 अम्हो.—एव्व added after समन्तदो.—हा

Readings of Alw

P 47, l 3 हा हा देव —l. 4 ति —°मुहरः —l. 5 वट्टदि —l 8 °क्रामन्ति

P 48, l 1 कुमार२.—l 2 °गमनं.—l. 5 °महग्ग°—तेल्लोक्क°.—l 6 °विसद्°—l 7 °वित्थारिद्°—l 8 कि ति —उब्भन्ता°

P. 49, l 1 °सन्द्राव°—l. 5 °कुम्भ° for °पद्म°—°लपस्य.—l. 8 हद्धी omitted —एसो for सो —°ययत.

P. 50, l 3 °सहिए.—l. 6 वलादो —l 7 हन्त२ —l 11 °रक्खि°

P. 51, l 1 एस —°पेक्खिज्जतपहा°—l 3 °संहिद्°.—l. 4 °घात°—जेव्व

P 52, l 11 विहस्य omitted

P 53, l 1 °गतो —l 2 °साहस —l 9 परशुरामः omitted —l. 13 न श्रुतः

P. 55, l. 1 नाम . . . मुग्धप्रगल्भं omitted —l 7 °विधाविर्भव°.—l. 8 चणं —l 11 क्खु —l. 12 °परीवार°.

P 56, l 3 पेक्ख२ —l 4 भअवञ्जी —l. 7 °ज्ञान°—l 8 आम

P. 57, l 1 ओ°—l 7 °वत्यवद्यापीत्याह —l 16 यत्तव तन्निरामनपथं व्यक्तं.

P 58, l 2 किं for वा —l. 5 नाम added before नयना°.—l. 8 °मुग्गलो°.—l. 13 वच्चेसि.—निःश्व° (?)

P 59, l. 1 प्रतिप्रस्तुत°.—l 3 गुणपरगुणोत्कर्षस्ते परिणाम°—l 7 हि तस्य.

P 60, l 2 °नि च परि°. —कामवाणास्त्र°.—l. 11 अब्भन्तरं —l. 13 एसा. —l. 14 निःक्रान्ताः.—इति परिक्रामति omitted.—l. 15 भवता.

Readings of Mr

added after देव —रामभद्द.—l 4 °दुए —°मुहर° —°पलविअं अम्हाणं राउलं —l 5 भट्टि° —भट्टारं —l 7 हि added after तेण —अय्यउत्तम्

P 48, l 1 पेक्ख.—°वराइक्खलत्तम-रालवधुभन्त° —l 3 प्रतिवृत्य —l 4 °पयितव्या —l 5 One सहि omitted —°सुर-समत्ततेल्लोक° — तुङ्गविअअलच्छीलि- °णां इमं विलोअअन्ती ईसिविब्भमविअसत्तणेत्त° —l 7 °भरिअमुहपुण्डरीकवित्थारिअसणेहसंभमा सव्वआ —l. 8 विअआहिमुहे

P 49, l 1 °आरी —l 3 °साध्वस° —l 5 °कुम्भ° for °पद्म° —l 6 मास्म —l. 8 परिस्पन्दाः —l 9 हद्धी२ —सो omitted —वाहरद्द —l 10 प्रभिन्नपुष्कला° —°मङ्गलो —l. 11 इति परिक्रामति omitted.

P. 50, l 1 गई। इति धनुषि —अय्यउत्त.—ताव.—l. 2 ण अच्चियि.—l. 3 उव्वन्तिअं —°सहिए —°लुत्तणम् —l. 4 प्रकाशम् omitted —l 5 परिस्पन्दाः —l. 6 वऊलावो एव्व.—l 7 हन्त२। समाश्वसिहि२ —l. 8 इत्युक्तस्य —l 11 °रत्नि°.

P. 51, l 1 हा added before एसो.—°लोअदुप्पेच्छजरठदेहप्पहाडामरो जलन्तं सुणिसिअं.—l. 2 °ऊअवह°.—l 3 °हिअ. —°जडापहाडामरो —°विअ° —°गओ

P. 52, l. 1 °करस्फुर° —l 3 सविस्मयम् omitted —l. 4 °धिर्वृत्तानां च कार्त्स्न्यमिव शक्तेः —l. 7 कल्पनापाय°.—विद्धत् for दधतः.—°इद्रानलं.—l. 8 शिष्यः for तिग्मः.—l. 9 °निर्माय°.—l. 10 °भूय

Readings of Alw

P 62, l. 11 किं added before मय्येव —भृकुटि°

P 63, l 5 °दुद्दान्तस्यै° —l. 7 °मानक्रोधाग्नेः —l 10 नमय —l 11 °दध्याः —l 12 °विगत°

P 64, l 9 आरण्य°.—l 10 सामन्ते अह° —°त्प्राशः

P 65, l 2 च omitted —l 11 निःक्रान्ताः —l 12 परशुरामसंवादो नाम added before द्वि°.

Readings of Mr (*continued*)

स्थित इव समु° —l 11 स्वाजन्य° —l 12 °लो भाति कण्ठे.—l 15 °शान्त्यास्तनोति —l 16 °दुपश्रुत्य —l 12 °गओ

P. 53, l 1 अय्यउत्त —l 2 पसीअ साहसिअ —l 4 °मधिवीर°.—l 5 परितापः —l 6 तपसि for जगति.—°कीर्तिः दर्प° —l 7 परिचरणकरोऽयं राघवः —l 9 परशुरामः omitted —दुरात्मनः omitted —l. 13 स्कन्द for स्कन्दः.—कथं न श्रुतः —l 14 एष एव मे.

P 54, l 3 तेषामु° for कष्टमु° —l. 4 स्तानि —l 11 परिस्पन्दाः —l 12 भगवान्.—l 18 °हअम°

P. 55, l 1 स्वभावरमणीयः खल्वसौ°—l 4 °ष्टो विहर° —l 6 राम राम added after प्रकाशम् —l 7 °निसुम्भ° —l 8 °स्तम्भावविज्ञःचणं —l. 9 °थिलः तत्कण्ठ°.—l. 11 One हद्धी omitted —पज्जलिओ.—l 12 °मानं नि°.

P 56, l. 4 विअ added after ओहसइ.

Readings of Mr

—आउहलश्चो omitted —l 7 °गभीरस्स पौ° —l. 8 श्चाम

P. 57, l. 1 परिसत्तरोसस्स for जस°. —l 3 गुणाणा.—l. 5 कुतः for धृत° —l 9 द्यावापृथि°.

P. 58, l. 2 चत्रब्रह्म° —l 3 गुरुसु रम° —मन्तिउम् —l. 7 अपि च omitted —l. 12 पेक्ख पेक्ख भत्तुणो —l. 13 अत्तणं वश्चेसि.

P. 59, l. 2 धीरमंसलो [illegible] से उवश्चासो.—l. 3 °त्कर्षित्वेऽपि परि°. —l. 4 °भाव्यसु निपुण° —l. 5 °हुङ्कारग्रन्थिः.—l. 9 °सामर्थ्यसार°.—l. 11 °व्यसनभुवना°.—l. 13 सच्चंस

P. 60, l. 11 °गश्रो —ताश्रो.—एव added before पवि°.—l 13 स्वगतम् omitted. —भश्रवद्.—°रिएसो

P 61, l. 1 एव.—l 5 वर हि वत्रे.—l. 6 तु omitted.—l 9 किमन्यत् added after भगवन् —l 12 °भाण्डं.—l 15 तत् omitted.—किमित्यतिबाष्पा°

Readings of Mi

P. 62, l 1 किन्तु added after किञ्चित्. —l 6 दूयमानो added after ध्यायते.—l 7 किमु भ्रान्तो° corr to किमुद्भ्रान्तो° —l 10 आः added before सत्य° —l 12 °ग्रहः सुन्दर इत्य°

P 63, l. 1 °मितिहासेषु गी° —l. 2 °मच्छिनत् —l 5 °दुर्दान्तस्यै°.—°वंशान् —l 6 तद्वृत्तपूर्णभृद्° —°मानक्रोधाभ्यां:.—l. 8 First तत्र omitted —l 9 निर्भय added after आः —l. 10 नमय.—l. 12 झटिति°.

P 64, l 1 °सव्यः.—l 2 °मभ्यनुज्ञा°. —l. 3 [illegible] सुखम् —l 5 ततः for पुनः —l 6 त्वं तु पुरोधाः सुचरितश्रोत्रियो —l 7 तदत्र —l. 8 °तान्तःस्थि°. —l 9 °ग्रहव्यवहारस्य —l. 10 °त्प्राशु; —l 15 °स्त्वा समाहूय°

P. 65, l. 2 च omitted.—l 3 जनपदेषु न चिरमारक्ष काश्चिद्धन्तीति गन्तु°.—l. 4 चेष्टव्यः —l 5 इति निष्क्रान्तः added after एवम् —l 6 भगवतः —l. 10 इतरे for रामः

ACT III

Readings of Mr

P. 66, l. 2 उपविष्टौ added before वसि°.—l. 2 °द्दश्यं प्रतिः.—l 6 तनयः प्रियः.—धर्म for स्वयं.—l. 7 चास्तु for स्वस्तु.—l. 8 °तरः.

P. 67, l. 3 राघवः corr. to भार्गवः.—l. 5 भवे ध्याता विवेक्ता.—l. 6 तथाविधस्य.—l. 7 किञ्च.—l. 8 °तश्चेतमाने.

P. 68, l. 1 परिचिनु.—°भावाः.—अथासीदति.—l. 2 °श्रोत्रियो°.—योग-

Readings of Alw

P. 66, l. 5 विश्वस्य for वंशस्य —l. 6 भयं for स्वयं.—l 9 श्रोत्रियः श्रो°

P. 67, l. 1 तु for न.—l. 4 °प्यस्मादि°

P 68, l 1 चित्त omitted —नाम omitted.—l. 3 °मवेहि सा°.—l. 4 °विद्य° omitted.—l. 5 तद्ब्रह्मचरि°.

P. 69, l. 2 °कस्ये.—l. 8 °पि for चे.

P. 70, l. 18 तैक्ष्ण्य° for स्तैक्ष्ण्य°.

P. 71, l. 8 तौ for तैः.

Readings of Mr

वृत्तिः —समापयतु परसुं च omitted —l 3 °पधेय° —l 4 °दर्शनप्रज्ञानमभिसंवदति । तदा भ° —l. 7 °णामच वीरो युधा° —l 8 °त्वै रोम°

P 69, l 6 ममापि ततः किञ्चित् —l 10 °मेषोऽपि तस्या° —l 13 त्वेव —l. 14 तथा हि omitted

P 70, l 5 मर्मभिदो —रोमाञ्चयन्ति —l 6 अपि च omitted.—l 10 किमच —l 17 °ङ्कृतम्

P 71, l 1 °वधामर्षप्रयुक्तात् रोषचच° l 3 °चण्डः —l 5 निशित° for निभृत° —°दण्डो विधत्ते —l. 8 °थैतौ । देवस्य सम्प्रति धनुर्मथनेन सत्यमुत्थापितौ रघुसुतेन तथा प्रसह्य ।—l 11 निमि° . . . अथेदानीम् omitted.—l. 12 एकस्य —l. 13 छत्वा.

P 72, l. 4 पुनः added before जामा° —l. 7 तत् for नः —l. 8 तपो.—l. 9 गौतम वत्स —राजा omitted.

P 73, l 1 स्फुरित° —l. 2 श्रा° for प्रश्रा° —l 3 कापुरुष added before निरप° l. 6 नन्वरे त्वमपि किं —असि added after एव.—महा omitted.—l 7 चावकर्त°.—l. 9 आः omitted

P. 74, l 2 प्रकृत्येव.—l. 5 नेप° for वसि°.—l. 6 इवाभिप्रणी° —l 8 One भोः omitted.—l 11 °दुद्भूत द्रुतगतिरात°

P. 75, l. 1 भगवन् प्रसीद२ —l 3 मुनिस्य for निजस्य.—l 6 चचं —शमनाय. —l. 7 यदाह.—ते added before महा°. —l. 12 गृणातु.—l. 13 निष्क्रामति.—l. 14 पश्यन्तु भवन्तो बटोरस्य चचि°

Readings of Alw

P 72, l 3 आः omitted —विदेहराजर्षि° —l 4 °यामवल्क° —l 10 त्वया पुरोहितेन omitted —l. 13 चचिय omitted

P. 73, l 3 °राज° for °राजन्य° —l 9 दुष्ट२ (?)

P 75, l 12 निःक्रामयति.

P 76, l 1 °शूले° —l. 4 स्खलयतु —l 11 °तन्वो° for °तत्त्वो°

P 77, l 3 °चरममृषिः —l 5 रोषाद° —ll 11-13 हासाक्षेपम् . . . °लिङ्गाट्ट omitted —l. 14 °स्थान° for °शाण°

P 78, l 17 तु for नु

P 79, l 1 °पशद —l 2 °वचोद्रुकान्त° —°दत्त° for °दन्त° —l 4 °सिरा° —l 9 °तैरलं

P 80, l 8 नोऽधु° —l. 15 प्रातः

P 81, l 2 One यदि omitted.—l 10 ज्ञाने च नान्यो° —l 12 नु for तु —l 13 This line and verse 39 omitted

P 82, l 7 °त्येव स एष —l 8 कल्याणाय मह° —l 13 परिसरः

P 83, l 4 मुकुरीचि°.—l 5 न स्यात्

P 84, l 5 °द्रुहं for °द्विषम् —l. 6 कार्तिकेयस्य —l 8 अभ्यनुजा° —l 13 °द्रस्तु जा°

P 85, l 3 °गलत्° for °सरत्° —l. 7 निःक्रान्ताः —l 8 संरब्धो नाम added before तृती°.

Readings of Mi (*continued*)

P 76, l. 1 [illegible] —l. 3 वाप्युपदिश° —l 4 °दुद्दामाद्विष°

Readings of M1

—च omitted —l 8 सन्निहाण° —अ for च

P 89, l 1 °समाहिअं —वत्से added after तावद् (p 88, l 10) —°सुन्दोपसुन्दोपप्लवाश्च —l 3 °वेशिनः.—l 4 °त्मनां —l 5 देवैरपि प्रार्थितः —l 6 नास्त्येव तत् for तस्येषवः —l. 7 दण्डोऽप्यभ्यधिके —प्रवर्तते —l 9 °ण्डश्च —l. 10 स्यात् for कुर्यात् —l 12 मृत्युं —तु for °पि —l 14 °तप्तो यदि वा

P 90, l 5 प्रकारेण —l 7 ततो —l 14 °णासु स्वाभिगामि° —एनम् added after इति.

P 91, l 1 °दूषणप्रभृतयस्तु सङ्घवृत्तयो राजानं नोपतिष्ठन्ते। यतस्तेनैव वत्से° —l. 2 [illegible] —l 3 भेत्स्यते —l 5 °णास्त्रावग्रहः —स for न.—l 8 °कोपनः —l. 9 [illegible] —l 12 पुर एव चि°

P. 92, l 1 गरु°.—l. 2 अ for च.—असोस° for कुल°. —l 3 खलु added before कुल°.—l. 5 °विकारः.—l 6 चैव मन्त्वमौरसाद्.—l. 7 °सख्यं,—l 8 °मेष. —l 10 °मृष्ठ°

P. 93, l 1 तत्रस्थस्य —हनिष्यति —न omitted.—°पाश्र° —°पक्षेपेण —l. 3 सास्त्रं added after शूर्प°.—अह —°विअअजणिअविरोहं —l 4 वावाएदि.—रामविहीसण°.—l 5 भो for ननु.—l. 9 दधातु —l. 10 वि for पि —होउ

P. 94, l. 6 °दूषणत्रिशिरसो.—l 7 हैयस्थितिः.—l 9 केकसि.—द्रक्ष्यसि.—l. 11 मिश्रविष्कमाः.

Readings of Alw

—l 3 °द्वेषिणः.—l 12 मृत्युः —ततोऽन्य° —l 6 शूर्प° —l 7 यतो

P 90, l 9 °दसकण्ठस्य —l 13 कृत्रिम omitted

P 91, l 14 °स्वागा° —l 1 यतस्ते omitted —l 2 प्रतिजग्मन्ति —l 4 न added before छन्न° —l 5 स for न —l 10 °मैत्र्यात् —l 12 विवर्त्या:

P 92, l 1 शूर्प° —°जीउन्त° —l 4 शूर्प° —l 5 °विकारः —l 6 उत्प्रेक्ष°

P 93, l. 1 °पाश्र° —l 2 वालिप्रसादम् —l 3 शूर्प° —परशु° —l 10 शूर्प° —वि

P 94, l 2 यदा —l. 4 शूर्प° —l 9 द्रक्ष्यसि —l 10 निःक्रान्तौ

P 95, l 9 प्रहर्ष° —l 13 पाकश्लाघ्यतराश्च —l 14 °विधि°

P 96, l 5 महत्तयाप्र° —l. 8 °त्सत्यमेवा°

P 97, l. 7 वसि omitted —l 9 विजिग्ये —l 15 विजयेन —l. 16 मन्ये.

P 98, l 1 हत° —l. 6 °पराधस् —l 8 °द्धं वत्स त्वया —l 10 हता° —l. 13 मदा°.—l 14 एव omitted —l. 15 °र्विषस्वति

P. 99, l 1 भगवन् —l 6 इदमिदमिदा° —l 14 °पयामि.

P 100, l 4 प्राणमग् —l. 7 यन्तु.—l 8 परिभूत.—l. 9 °स्थित्त इव.

P. 101, l 1 °दण्डोऽप्यि° —l. 2 पुनरत्र —l. 3 भवतां omitted —°धर्माणा —l 8 आत्मगतम् omitted.—l. 9 जनकः omitted

Readings of Mr

P. 95, l 3 हन्त for यस्य.—l 12 यदाराधयन्.—l 13 पाकस्तस्य च यास्य.

P 96, l 6 ०वरुणे —l. 7 ०रोऽङ्गिरसो गुरुः —०मयः.—l 8 ०श्रुद्धा —l. 9 अस्य —ll. 12-13 दुर्धरो वीरचरित०

P 97, l 4 विनेतारम् —प्रसभमप० —l 9 ०जिह्मे —l 12 विभज्यते.—l 14 omitted —l. 15 विजयेन.

P 98, l 3 जामदग्न्यरामभद्रौ.—l. 7 तच for तत् त्वम् —l 8 किमपराद्धं वा त्वया.—ननूप० —l 9 ०गुणश्लाघ्यं —l 13 यावदायुध०—यदारूढो.—l 15 ०रिणः —l. 16 ०र्भविष्यति

P 99, l 4 उत omitted —l 5 ०वरुणि० —l. 6 स्वग० omitted before इद० —राम० for राज०.—l 10 ०जन्यगर्वोद्दा० —l. 11 राज० for राम०.—l. 13 भवन् —०वरुणे.—l. 14 ०मत्रभवतो.

P. 100, l 2 प्रायश्चित्तमिहा० —l. 3 हि परं for परमं.—l 4 इति added after verse २५ —l 5 वत्स added before अद्य —l. 7 यत्तु

P 101, l 1 ०श्चित्त इव —०दण्डोऽप्ये० —निष्क्रियामा० —l 2 भगवतां —l 3 ०ब्रह्मणां for ०धर्माणामृषीणां —l 8 स्वग० for आत्मगतम्.—l. 10 नो added before गृहान्.—भवतः.

P. 102, l. 1 भवते added before सूर्य० —l. 8 अपि for अत्र.—l. 9 ०तिरिक्त०.—l. 10 ०यिनस्ते.—l. 11 मुनेः.—l. 13 किमास्व०.—l. 14 अधिपतिः for सुधियः.—l. 15 किमितो.—०सासदम्.

Readings of Alw

P 102, l. 4 ०मेघसमा०.—l 5 ०निलय० —भूर्गृहाः.

P 103, l 6 शस्तत्०—l 7 ०ताचरितानि तानि

P 104, l 6 ०ध्येत.—l. 11 स्नेहेषु

P 105, l 6 भगवन्तौ —l 10 निःक्रान्तौ —l 11 वत्स omitted.

P. 106, l 4 ०मथने स्वस्रो० —भवत् —l. 5 ०त्वेव सता —l 10 च added after कथं.

P 107, l. 4 यदिदमस्यां —l 6 सूर्पनखा —l 7 सूर्प० —वसिष्ठ०.—l 8 अम्हो —l 10 ०रसात्रनसो०

P 108, l 1 ०पम्हसिद०.—l. 3 रामः . . आणवेदि omitted —l 6 एत्थ

P 109, l 2 वीरवर०—l 4 हे for हा.—l 9 ०नुगोऽनुजः —l 13 निःक्रान्ता

P 110, l 5 ०मुपस्थित्य —l 12 प्रिये कल्या०

P. 111, l 8 ०सत्त त्वां.

P 112, l 3 समाश्वसिहि २ —l. 4 तस्मिन् पत्नी —l 10 तातो for माता

P 113, l 6 ०करुणःस्नेह० —l 9 निःक्रान्तः —l 10 मातुल २

P. 114, l 1 निहित —l 5 इत omitted. —l 3 सीतां . . . रामः (line 5 omitted). —l. 4 This line and the next omitted.—l 8 समाश्वसिहि २.

P 115, l 14 ०रोप्य २.

P. 116, l 12 न omitted.

P 117, l 2 निःक्रान्तः.—l 3 रामभद्र २.—l. 6 ०माविधत

P. 118, l 5 मातुल २.—भरतो इवो

Readings of Mr

P 103, l 4 °मेघ्वभयप्रदं —l 5 भूतयः —l. 9 °दस्स मामरण्ण° —l 10 °घ्यधुना —l 13 This line omitted —l 14 °विजयोन्नतं

P. 104, l 5 स्वगृहात् स्वगृहान् —प्रकाम° —l 9 °समागमः —l 11 विभ्राजते —l 12 अभिवन्दते —l 14 विजय° —l 15 महाहवेषु

P. 105, l 3 आत्म° for स्वगतम् —l. 4 स्वस्ति वोऽत्रभगवन् एवमास्ताम् । इति उक्ति° —l 6 भगवन्तौ —l 12 उपसृत्य —l 9 °नापि धा°.

P 106, l 1 अयमिध्मा° —°नस्तु —l 4 °मथने तस्थो —l. 6 इति धनुः added before अर्प° —l 7 गृही° for प्रतिगृही° —l 8 परिष्वज्य —इदानीम् added after प्रतिनि° —l. 9 अपि for तदपि —l 10 °ष्ठेय.—च added after कथं.

P. 107, l. 2 °तुर्नौ —l 4 [illegible] प्रवृत्त्यां शिशु°.—°दौर्मनस्यं —l. 5 समुपसर्पेय.—l. 6 मन्थराविषा omitted.—l 7 °स्वग° added before आ° —आविट्ठ म्हि [illegible] रे —अहम् omitted —l 8 °हिअम् —अंहो.—°विअई.—l 9 °कुमारो.—l .10 जं for भो

P. 108, l. 1 °पमुसिअ° —हिअए समाविसई added after जणस्स.—l 2 सच्चरित्तधीरस्स सुअस्स for चा . . . रिद —°वेइ.—l. 3 उपसृत्य for प्रणिपत्य.—अइ —अपि added before कुश° —l 4 अ for च.—एसा सआ.—l 5 वेइ —l. 6 तत्थ तुमं मे.—l. 7 एसो दे ता°.—इति लेख-

Readings of Alw

—l. 6 प्रसीदत —प्रतिवृत्य निवर्त्य°.—l 8 एष वो वञ्चयित्वा —l 15 निःक्रान्तः.

P. 119, l. 3 °प्रयोग° —l 7 निःक्रान्ताः —l 8 चारित्रं नाम omitted before चतु°

Readings of Mr (*continued*)

मर्पयति added after °स्नेहो —l 9 °ज्यस्यते —l 10 This line omitted

P 109, l 1 प्रकाशम् omitted —l. 2 This line omitted —l 4 This line and the next two omitted —l 9 चेष्ट° —वत्सोऽत्र मेऽनुगः —l 3 °मं अवरोहिद म्हि

P 110, l 1 आर्य for अये —l 6 सर्वाः added before प्रकृत° —l 10 लोकाः सर्वे पूर्णकामाश्च सन्तु —l 13 °वरुणि°.

P 111, l 1 °जयोत्सवः —l. 2 °वेन added after यो यदर्थी महोत्सवे तत्तस्मै दीयताम् —l 3 This line and the next two omitted.—l 8 माता मेऽद्य for त्वा मातात्र —l 12 उच्य° for वाच्य°

P 112, l 1 °मन्यथैव —l 8 आर्य for तात —l 10 °दत.—l. 12 after लक्ष्मण added अत्यापन्नो गुरुजनः । कथं हि नामैतत् ।—l 13 °ह्वैरिक्ष्वाकु°

P 113, l 4 उभौ for इत्युभौ —l. 5 वत्स लक्ष्मण added before अत्या°.—l. 6 आर्य omitted —°करुणः तापसंवे° —l 7 च omitted —अम्बया for भरतजनन्या —l. 8 °निष्ठ.—साधु omitted —l. 10 सह-

Readings of Mr

ग्रमेत° —l. 11 वत्स omitted —सम्प्रमुग्धो°.—l. 12 °र्वर्त्ति वत्स°

P. 114, l. 1 नः परिवृतं.—l 2 विढ्लयति —l. 6 ग्रग्रेण —l. 7 गुरून् for गुरु जनं.—l 10 °मति.—l 11 सवेगं.—वोऽर° —°नुगच्छति —l. 12 इदानीं किं —l. 13 सवेग° —पादचार° —°नुगतं

P 115, l. 2 वा added before शत्रु° —l. 3 रामः omitted.—l 4 भर° omitted —l 5 पिता added after वा.—नियुक्त° —l 7 °त्यक्त एवास्मि —l. 8 समाश्वसिहि२.—l 9 समाश्व°.—उद्धर for धारयस्व.—l 10 इति added before भरतस्य —कर्णौ omitted —एवं भरतो वि°.—l 11 °युगं —तदेतदार्यः —l. 13 °हारेण तद् वत्स —l. 14 हा आर्य राम । इति for आर्य.—l 6 रामः omitted

P. 116, l. 1 वत्स added before मत्पा° —सपदि for सम्प्रति.—l 2 चिरं प्रमुग्धौ —l 10 तौ added after इति —l 11

Readings of Mı

समुच्छ्रस्य omitted —l 12 One more न गन्तव्यम् added —l. 13 प्रयान्ति —l. 14 °रत्यपूर्वः.—l 16 इति added after verse ५६.

P. 117, l 1 निर्भरम् omitted —विशा° for प्रविशा° —°भागधेयः —l 2 अनुनीय° —l. 3 पश्य added after °भद्र —l. 4 °रनेकरसमप्यत्सन्न°.—l. 7 °मापद्यते. —l. 9 वत्स added before अनु° —l 10 शान्तम् . . . °न्तारः omitted —l. 11 °म्बादेशः —l 12 किम° . . . तु omitted

P 118, l. 3 मैथिलैर° —l. 4 इतो for इमे —l. 5 One मातुल omitted —l 6 इति added after °तव्याः —नः omitted —प्रतिनिवर्त्यतामयं.—l. 8 One उत्तिष्ठ omitted.—l 14 प्रायः पविचा —°वर्षिका

P 119, l 2 दर्पविलसि° —l 3 °म्नायाय.—l. 4 °कूटाचलमु°.—l 5 ऋषिभि° —हन्तुं रक्षांसि —l 6 यायां.

ACT V

Readings of Mı

P. 119, l. 2 वत्सो जटा° —°वादनाय. —°मुपसीद°.—l. 4 पर्यायात्.—l 7 °युत° for °धुत° (?) —°सुर°.—l. 9 °कणात्कणी°.—l. 1 शैलो यत्र वृह°.

P. 121, l. 1 °सलक्ष्मी°.—l. 5 °वेतस्मिन् —र्द्विवौ व्यपाति

P. 121, l. 1 °वादयते —l. 6 मरण omitted.—l. 7 सा for स्वा.—l. 8 सत्यसन्धत्वमावोऽपि दौ°.—l. 10 °वदा.—

Readings of Alw

P 120, l. 2 °वादनाय.—l. 3 °मुपसीद°.—l 6 °रवैरणूहत° —l 7 प्रस्थाप°

P 121, l 2 °ध्यानो°.—l 7 शैलो ऽचापर.—l. 9 °त्पततः अमा°.

P. 122, l. 16 न स्मृतिं पुष्णाति.

P. 123, l. 2 °लयतः.—l 3 °वृषभ —सूर्पनखा —l. 8 °वीश्वसन्.—l. 10 °द्वयकः.

P. 124, l. 6 नो.—l. 7 स्वजापि° for

Readings of Mi

l 12 °थ्यानुषीनिति —l 14 चिरं —l 16 न —प्रमुष्णा°

P 123, l 2 परिसरगतः —l 3 रामं for रघुवृषं —l. 5 °काण्ठकं —वृषस्यन्ती —l 8 अस्यास्य —l 10 °स्तर्हि दनुकबन्धपरै° —l 11 च omitted —l. 13 रणे for मृधे —l 14 आश्चर्यम्२

P 124, l 1 न omitted *here* and added after °लक्ष्मणाः.—त्वया क्षणमपि omitted —l 3 °दर्याणां —l 6 नो —l. 9 °णतिमाश्वासे —उत्प्लुत्य —l 12 चेपीयान् —l 13 °सक्तं चिति° —l 14 °नील° for °निर्मल° —l 16 °मध्यगतो —l 17 विभाव्य omitted

P 125, l 1 °श्चाच मृ° —l 4 इत्युक्तरूपो —l 5 अहो for the first प्रमादः —l 7 कोऽप्यि° —l 8 अहो added before पौ° —l 9 धातारः —द्वेवस्य विश्वेश्वरा° —l 10 °केतनस्य —l 11 °तुर्वैतल° —दीप्तस्य.—राज्ञोऽस्य ते —l 12 तापजननी.

P 126, l 1 °णोति वा —नैच्छतापशब्द —l 3 °विवराक्लष्टस्फुरत्त्वम्वसा° —l 4 °स्वाध्वा° —l 5 °रात् छत्त° —l 8 भुजविष्कम्भः.—l 9 दशापरिपाक° —l 10 मारीचशत्रु. —l. 12 °क्षेखिलज्जा°

P 127, l 2 °भृकुटी° —°तान्तसुर° l 8 °कीट° —l 9 घोरान्धे —l 11 °णीह.—°मस्किनन्ति —l 12 One आर्य omitted. —l. 13 °स्तादृशाः छच्छेषु प्रमुखन्ति.

P. 128, l. 2 °भीशव°.—l 3 पुर्वैः.—l. 4 खिरः.—l. 6 °स्वावृ°—महातीर्थ-

Readings of Alw

ग्निवताति° —l 8 निःक्रान्ताः —l 15 °भिस्यन्द° —l 17 प्रश्रव°

P 125, l 4 धिग्व्यक्त° —l. 5 One प्रमादः omitted

P 126, l 1 नैच्छता° —l 3 °स्फुटक्लो° —l 7 निःक्रान्तः —l 10 अयं added before मा°

P 127, l 2 °भृकुटी°

P 128, l 3 तिरस्कारिताः . . हा (l 7) omitted —l 12 वत्स२ —l 8 For अथ किम् substituted अतश्च तस्मिन् दुरात्मनि सर्वप्रकारेण वैरानृण्यमुपगच्छावः ।—l 9 अथ किम् । added after रामः

P 129, l 7 हतेऽपि —l 9 °पण्डितस्ति° —°र्मुखः

P 130, l 5 निर्घातयोः —l 9 भवेत् omitted —l 11 One more परित्रायतां added before परि° —दुरात्मना added before राच° —l 12 °नाक्षय° —°णस्त्रियम्

P 131, l 3 गच्छ२ —l 4 निःक्रान्तः —l. 9 प्रविष्ट° —l 10 श्रवणा

P 132, l 1 जयति२ —l 5 च दैवाद्दैव खर° —l 12 प्रतिसन्धि°

P 134, l 1 °वासस्य तम° —l 2 गच्छावः —l 3 इत omitted —l 4 °मानेष वीर° —l 7 °न्नतिः.

P 135, l 3 °र्नालिकेली° —चुलुकै° —l 4 लिकुचो° —एषः —l 5 विग्रस्तम्बं —l 10 साधु२.

P 136, l 3 °मुत्कटन्ति —l. 7 दिव्यपुरुषः.—जयति२ —l 9 भवतां शरात् —l 10 प्रियं२ —l 11 राम omitted

Readings of Mr

भूत॰ —l 8 ॰मि ता —l 11 ॰ष्ठितवान् तात: —l 12 ॰मर्मच्छिद्रा:

P 129, l 2 नाम तत् —l 6 Lacuna for के त्विह — l 7 ग्रमनात् —l 8 तथाहि —l. 9 ॰पिड्डतस्ति॰ — ॰र्मुख: —l 11 Lacuna for निस्सरन् —॰लभ्य बाह्यान्तर —l 12 मासित॰

P 130, l 2 ॰रारण्यानि —l. 17 ॰भि-र्विभावयाम: —l 4 वत्स added before यदृष्ट॰ — ॰नाभो गा: —l 5 Lacuna for ननु तदेव तात. — चेमान्य॰ —l 7 ॰भयं जनयन्त्यरण्या॰ —l 8 ॰मयमेवासौ — ॰पश्चिमत: —l 9 भवेत् omitted —॰भाग इति for ॰विभाग: — l 10 कार॰ for कान्तार॰ —l 11 दुरात्मना added after ॰मानेन. —दनु॰ for राक्षस॰ —l 12 ॰रण्यस्त्रि॰

P 131, l. 1 तु for हि —l. 3 गच्छ२ —l 8 प्रजति.—मम for मयि —l 9 रूढं वैर —l 12 ॰स्तकपतकूर्च॰ —l 13 ॰तायतदीर्घ॰

P 132, l 3 देव added before मृणो॰ —l. 5 ॰दूषणत्रिशिरसो विनि॰ —l. 6 ॰तोरपक्रम्य. — ॰वृक्ष॰ —l 7 ॰मर्पको — l. 8 श्रीराम॰ —प्रणम्य omitted —l 13 तत्रभवतो omitted

P. 133, l. 1 तत:.—l. 3 इयं यदाह सौमित्रि —l. 4 ॰तोऽस्मि —l 5 कथ for कथय.—l. 7 रावणेनाप॰ —l. 8 ॰ङ्कितमु॰. l. 9 ॰राजपुत्रि —l 10 पुन: added before संवर॰.—l. 11 कस्य केन वा.—॰स्तत्सङ्गृहीतम् —l 12 ॰ब्रह्म॰.—l. 14 वत्स सन्दृष्ट॰.

P. 134, l. 1 ततश्च सीतावस्त्रं तममि-

Readings of Alw

P 137, l. 1 ॰मेवास्तु किञ्चिन्न प्रति॰ —l 5 ॰स्थानम् —l 6 न तादृ॰ —॰ध्यस्थम॰ l 9 भद्रं.—अधुना नन्द महाभाग —l 10 इति added before दनु॰ —॰र्निःक्रान्त:

P. 138, l 4 कचालये —l 5 नदीनाथे॰ —l 9 ॰भावस्थि॰ —l 10 शुभ्रगिरि: —l 13 ॰माहित्यस्या॰

P 139, l 1 तं for तत् —l 3 आश्चर्यम्२ —l 6 यत्तत्त्काण्ड॰ —l 7 निर्विध्यमा॰

P. 141, l 2 ॰निस्यन्दि॰ —l 3 लक्ष्म॰ omitted —l 5 धीर omitted —l. 11 ॰श्चिप्यते

P 142, l 3 पुज्योऽपि (?) —l 11 विनोद omitted —l 12 ॰न्मात्मवत: —l 13 ॰परिलसत्स॰ —l 6 सुनी॰

P 143, l 8 नाम युक्त॰ —l 13 महाना॰

P 144, l 2 वत्रा योऽधम:.—l 5 श्रवणा

P 145, l 6 नास्ति —l 7 ॰विजये for ॰दमने — l 11 ॰नीयानस्थानष्वेवमनु॰

P. 146, l 6 नि:क्रान्तौ —l 13 विभीषण: for विभीषण विभीषण

P 147, l 1 सविमर्षसंरम्भ प्रहार॰ — l 3 ॰रोपयितव्यं —l. 2 ॰गिरिगह्वरेभ्य: पतत्महो॰ —l 12 ॰सत्यदु:ख॰.—l. 13 ॰पातं वा॰ —l 14 ॰शोक॰ for ॰सशोक॰

P 148, l. 1 कमल omitted —l 13 ॰कक्ष:.

P. 149, l. 8 ॰कूलक:.—l. 9 One आर्य omitted.

P. 150, l. 18 ॰धिराष्ट्र.

Readings of Mr

ज्ञानम् —तदृश्य° —l 2 गच्छाव: —l 3 इतो for इतस्तर्हि —सर्वे added before परि° —l 4 राम: added before तत्रभव° —l 5 °णानि श्रू° —l 7 °वृत्त्वलक्ष्मणे —°न्नतं —l 9 प्लवङ्गम° —l 10 °यूथाधिपते:

P 135, l 3 °त्वद्विलुम्पत्यपो —l 4 °लीला for हेतु: —लिकुचो°.—Lacuna for य एक: —l 5 °स्तम्बान्निवा° —l 8 हस्त omitted —l 9 कुमारलक्ष्मणेन

P 136, l 1 साधु कृतं आर्ये for आर्य —l 3 °मुच्चलन्ति —l 4 मेदसो विलयना° —l 5 दिव्यश्मशानानलात् —l 7 दिव्यपुरु° —One जयतु omitted —l 8 स्त्रिया: —l 9 भवदाश्रयात् —l. 11 राम omitted —°दास्कन्द नार्थमुषित° —l 12 Lacuna for कारमल्य

P 137, l 4 °तिषा ने रावणमैत्र्यं परोक्षमेवास्तु कि° —l 2 प्रतिविधानाय —°वध्याभ्युपेयते —l 5 एव omitted —°स्वरित्र°.—l 6 न तादृ° —l 9 चिरं omitted

P 138, l 5 नदीनाथे° —l. 6 नाथितवते —तु for च —l 7 कुलपांसन omitted —°तापि° for °परितापि° —l 8 अपि added before वीर्य°.—l 9 °न्तरवीरभावो जीवलोकस्त्रिचयते —l 12 सोऽय for नायं

P 139, l 1 एव added before वर्त्मा° —l 2 इति added before पा° —पादाकृष्टेन —l 3 One more आश्चर्यम् added —l 4 °नन्दनेन कपिना नि° —l 5 निरस्तमस्त्रिभिरिव देव° —l 6 रुन्धन्नभ:.—l. 2 Lacuna for न्ध्य

Readings of Alw

P 151, l 3 इति प्रणमति omitted —l 10 स्वरस: —l 12 °तदस्तु —l 15 प्रेयसा omitted.

P 152, l 17 नि:क्रा° —l 18 महावीरचरिते आरण्यकं नाम added before पञ्च°

MS Alw ends here

Readings of Mr (*continued*)

P 140, l 2 च्छ्रश्य° —तथाग्रतो —l 3 चिरशून्ये सन्नि° —°सोमचमसादिविविधविशेष° —l 4 °कार आस्ती° —°रिध्मानामाज्य° —l 7 श्रम° . . गन्ध: (P 141, l 2 below) omitted

P 141, l 3 किमिहाभित —प्रवृत्त° —°धूय° for °विहृत्य° —l 4 °कदम्बकानि —°पाटल° —l 5 °ष्टम्भधारित° —सपदि omitted —सम्प्रस्थीयते —l 7 °जृम्भारम्भडिम्भै: —l 8 °मतिकल° —l 9 अपि च for उपरि° —विकटमान° —°तापिञ्छ° —l 10 °मद्रैर्नू°

P 142, l 1 प्रतिनिवर्तस्व for निवर्तस्व निवर्तस्व —l 7 °स्तटिलान्° —l 9 °मान्त° —l 11 One आर्य omitted —°प्रधान° for °दान° —l 13 स: omitted

P 143, l 3 °परिपतत्स° —l 4 °लोत्पात° —l 5 °मुखपत° —l 6 तु for हि —l 8 तावद्यु° for नामायु° —निर्पा° —l 9 °प्रतिपत्ति° for °दिवस° —l 10 रघूद्वहस्य —दुग्रह: —°मभिन्दन् —l. 11 °ध्यायाः.—निरागसि —नाविहितं पाप प्रत्युत दारुणं व्यवसितं सख्यं किमेतादृशम्।

For the further text of Mr see Appendix B

APPENDIX D

A INDEX OF METRES EMPLOYED

a. in Text: Acts I–VII.

Act I

No.	Metre
1	अनुष्टुप्
2	,,
3.	,,
4	,,
5	,,
6	वसन्ततिलका
7.	,,
8.	मालिनी
9	उपजाति
10.	अनुष्टुप्
11.	शिखरिणी
12.	,,
13.	शार्दूलविक्रीडित
14.	अनुष्टुप्
15	,,
16	,,
17.	,,
18.	शार्दूलविक्रीडित
19.	अनुष्टुप्
20.	,,
21.	,,
22.	,,
23.	,,
24.	शालिनी
25	शार्दूलविक्रीडित
26	अनुष्टुप्
27	वसन्ततिलका
28.	उपजाति
29	अनुष्टुप्
30	शार्दूलविक्रीडित
31	अनुष्टुप्
32	,,
33	शार्दूलविक्रीडित
34	,,
35	,,
36	अनुष्टुप्
37	,,
38	,,
39	वसन्ततिलका
40	,,
41.	अनुष्टुप्
42	उपजाति
43.	शिखरिणी
44	प्रहर्षिणी
45	मन्दाक्रान्ता
46.	शार्दूलविक्रीडित
47.	अनुष्टुप्
48	,,
49	,,
50.	शालिनी
51	हरिणी
52	अनुष्टुप्
53	शार्दूलविक्रीडित
54	,,
55	वसन्ततिलका
56	अनुष्टुप्
57	,,
58	उपजाति
59	शार्दूलविक्रीडित
60	अनुष्टुप्
61	,,
62	इन्द्रवज्रा

Act II

No.	Metre
1.	उपजाति
2	मन्दाक्रान्ता
3	अनुष्टुप्
4.	मन्दाक्रान्ता
5	अनुष्टुप्
6	शार्दूलविक्रीडित
7.	अनुष्टुप्
8.	शार्दूलविक्रीडित
9.	,,
10	अनुष्टुप्
11.	हरिणी

Act II

12 उपजाति
13 शार्दूलविक्रीडित
14 अनुष्टुप्
15 शिखरिणी
16 स्रग्धरा
17 ”
18 शार्दूलविक्रीडित
19 ”
20 ”
21 ”
22 ”
23 पृथ्वी
24 आर्या
25 मन्दाक्रान्ता
26 ”
27 मालिनी
28 शार्दूलविक्रीडित
29 वसन्ततिलका
30 हरिणी
31 वसन्ततिलका
32. शार्दूलविक्रीडित
33. ”
34 वसन्ततिलका
35 ”
36 शार्दूलविक्रीडित
37 रथोद्धता
38 वसन्ततिलका
39 ”
40. ”
41. मन्दाक्रान्ता
42 अनुष्टुप
43. उपजाति
44 मालिनी

Act II

45 शार्दूलविक्रीडित
46 अनुष्टुप्
47 ”
48 स्रग्धरा
49 मालिनी
50 शार्दूलविक्रीडित

Act III

1 शार्दूलविक्रीडित
2 अनुष्टुप
3 शार्दूलविक्रीडित
4 मालिनी
5 ”
6 अनुष्टुप्
7 उपजाति
8 अनुष्टुप
9 वंशस्थ
10 अनुष्टुप्
11 वसन्ततिलका
12 अनुष्टुप्
13 शार्दूलविक्रीडित
14 मालिनी
15 वसन्ततिलका
16 ”
17 हरिणी
18 अनुष्टुप
19 ”
20 ”
21 प्रहर्षिणी
22 वसन्ततिलका
23 मन्दाक्रान्ता
24 शिखरिणी
25. मन्दाक्रान्ता

Act III

26 मन्दाक्रान्ता
27 शिखरिणी
28 मन्दाक्रान्ता
29 वसन्ततिलका
30 पुष्पिताग्रा
31 वसन्ततिलका
32 स्रग्धरा
33 रथोद्धता
34 मन्दाक्रान्ता
35 शार्दूलविक्रीडित
36 शिखरिणी
37 शार्दूलविक्रीडित
38 अनुष्टुप्
39 ”
40 शार्दूलविक्रीडित
41 शिखरिणी
42 वसन्ततिलका
43 शार्दूलविक्रीडित
44 वसन्ततिलका
45 अनुष्टुप्
46 ”
47. मन्दाक्रान्ता
48. शार्दूलविक्रीडित

Act IV

1 शिखरिणी
2 अनुष्टुप्
3 शार्दूलविक्रीडित
4 अनुष्टुप्
5 माल्यभारा
6 शार्दूलविक्रीडित
7 शिखरिणी
8 वसन्ततिलका

Act IV

9	उपजाति
10	इन्द्रवज्रा
11	शार्दूलविक्रीडित
12	वसन्ततिलका
13	अनुष्टुप्
14	शार्दूलविक्रीडित
15	प्रहर्षिणी
16	अनुष्टुप्
17	शार्दूलविक्रीडित
18	शिखरिणी
19.	"
20	वसन्ततिलका
21	"
22.	शार्दूलविक्रीडित
23	अनुष्टुप्
24	"
25.	शार्दूलविक्रीडित
26	अनुष्टुप्
27	"
28.	हरिणी
29	वसन्ततिलका
30	शार्दूलविक्रीडित
31	"
32.	पुष्पिताग्रा
33.	अनुष्टुप्
34	"
35.	व[illegible]
36	अनुष्टुप्
37.	"
38.	शार्दूलविक्रीडित
39	अनुष्टुप्
40.	"
41.	शार्दूलविक्रीडित
42	अनुष्टुप्
43	"
44	"
45	शालिनी
46	अनुष्टुप्
47	"
48.	"
49	"
50	वसन्ततिलका
51	अनुष्टुप्
52	"
53	शिखरिणी
54	अनुष्टुप्
55	"
56	वसन्ततिलका
57.	शार्दूलविक्रीडित
58	"
59.	अनुष्टुप्
60	"
61	आर्या

Act V

1	शार्दूलविक्रीडित
2	"
3	प्रहर्षिणी
4	इन्द्रवज्रा
5.	शिखरिणी
6.	अनुष्टुप्
7	"
8	"
9.	"
10.	मन्दाक्रान्ता
11.	अनुष्टुप्
12	अनुष्टुप्
13	"
14	शिखरिणी
15	प्रहर्षिणी
16	उपजाति
17	अनुष्टुप्
18	शार्दूलविक्रीडित
19	"
20	अनुष्टुप्
21	शार्दूलविक्रीडित
22	"
23	"
24	अनुष्टुप्
25	व[illegible]
26	पृथ्वी
27	अनुष्टुप्
28	शिखरिणी
29	वसन्ततिलका
30	अनुष्टुप्
31	"
32	स्रग्धरा
33	शार्दूलविक्रीडित
34	अनुष्टुप्
35	"
36	"
37	शार्दूलविक्रीडित
38	अनुष्टुप्
39	शार्दूलविक्रीडित
40	मालिनी
41.	"
42	"
43.	अनुष्टुप्
44	स्रग्धरा

Act V

45	स्रग्धरा
46	शार्दूलविक्रीडित
47	मालिनी
48	उपजाति
49	शार्दूलविक्रीडित
50	अनुष्टुप्
51	शार्दूलविक्रीडित
52	अनुष्टुप्
53	स्रग्धरा
54	वसन्ततिलका
55	शार्दूलविक्रीडित
56	वसन्ततिलका
57	उपजाति
58	शिखरिणी
59	अनुष्टुप्
60	,,
61	वसन्ततिलका
62	शार्दूलविक्रीडित
63	,,

Act VI

1	शार्दूलविक्रीडित
2	अनुष्टुप्
3	,,
4	स्रग्धरा
5	अनुष्टुप्
6	,,
7	स्रग्धरा
8	शिखरिणी
9	पृथ्वी
10	स्रग्धरा
11	,,
12	,,
13	अनुष्टुप्
14	प्रहर्षिणी
15	शिखरिणी
16	स्रग्धरा
17	शार्दूलविक्रीडित
18	अनुष्टुप्
19	,,
20	शार्दूलविक्रीडित
21	अनुष्टुप्
22	शिखरिणी
23	शार्दूलविक्रीडित
24	,,
25	स्रग्धरा
26	प्रहर्षिणी
27	मालिनी
28	प्रहर्षिणी
29	उपजाति
30	शिखरिणी
31	शार्दूलविक्रीडित
32	स्रग्धरा
33	,,
34	शिखरिणी
35	स्रग्धरा
36	शिखरिणी
37	मन्दाक्रान्ता
38	स्रग्धरा
39	अनुष्टुप्
40	,,
41	शार्दूलविक्रीडित
42	स्रग्धरा
43	उपजाति
44	मन्दाक्रान्ता
45	,,
46	वसन्ततिलका
47	पुष्पिताग्रा
48	स्रग्धरा
49	शिखरिणी
50	अनुष्टुप्
51	स्रग्धरा
52	शिखरिणी
53	मन्दाक्रान्ता
54	शिखरिणी
55	अनुष्टुप्
56	स्रग्धरा
57	शार्दूलविक्रीडित
58	गीति
59	शार्दूलविक्रीडित
60	अनुष्टुप्
61	स्रग्धरा
62	शिखरिणी
63	स्रग्धरा

Act VII

1	मालिनी
2	उपजाति
3	वसन्ततिलका
4	अनुष्टुप्
5	पृथ्वी
6	अनुष्टुप्
7	,,
8	प्रहर्षिणी
9	आर्या
10	शार्दूलविक्रीडित
11	वसन्ततिलका
12	शार्दूलविक्रीडित
13	

Act VII

14. शिखरिणी
15. अनुष्टुप्
16 स्रग्धरा
17 उपजाति
18 ,,
19 अनुष्टुप्
20. ,,
21. शालिनी
22 अनुष्टुप्
23. ,,

Act VII

24 आर्या
25 वसन्ततिलका
26 ,,
27 शार्दूलविक्रीडित
28 अनुष्टुप्
29 ,,
30 शिखरिणी
31 अनुष्टुप्
32 ,,
33 शिखरिणी

Act VII

34 अनुष्टुप्
35. ,,
36 ,,
37 शिखरिणी
38 स्रग्धरा
39 अनुष्टुप्
40 ,,
41 ,,
42 शार्दूलविक्रीडित
43. स्रग्धरा

b. in Appendix A by MS. K.

Act V. 47–73.

Act V

47 शार्दूलविक्रीडित
48 आर्या
49 शिखरिणी
50. ,,
51 उपेन्द्रवज्रा
52 शार्दूलविक्रीडित
53. उपजाति
54. अनुष्टुप्
55. शालिनी

Act V

56 शार्दूलविक्रीडित
57 शिखरिणी
58 ,,
59 वसन्ततिलका
60 ,,
61 शिखरिणी
62 स्रग्धरा
63. शिखरिणी
64 अनुष्टुप्

Act V

65. अनुष्टुप्
66 ,,
67 ,,
68 पृथ्वी
69 अनुष्टुप्
70 मालिनी
71 शिखरिणी
72 ,,
73 ,,

c. in Appendix B by MS. Mr.

Act V. 47—VII.

Act V

47. शिखरिणी
48. स्रग्धरा
49. शिखरिणी
50. अनुष्टुप्
51. ,,

Act V

52. शार्दूलविक्रीडित
53 स्रग्धरा
54. शिखरिणी
55. शार्दूलविक्रीडित
56. स्रग्धरा

Act VI

1. अनुष्टुप्
2. शिखरिणी
3 अनुष्टुप्
4 उपजाति
5 वसन्ततिलका.

Act VI

6	शिखरिणी
7	अनुष्टुप्
8	,,
9	शिखरिणी
10	अनुष्टुप्
11	,,
12	,,
13	,,
14	,,
15	शिखरिणी
16	शार्दूलविक्रीडित
17	,,
18.	,,

Act VII

1	शार्दूलविक्रीडित
2	शिखरिणी
3	,,
4	शार्दूलविक्रीडित
5	अनुष्टुप्
6	,,
7	शार्दूलविक्रीडित
8	स्रग्धरा
9	शार्दूलविक्रीडित
10	,,
11	अनुष्टुप्
12	,,
13	शार्दूलविक्रीडित

Act VII

14	अनुष्टुप्
15	शार्दूलविक्रीडित
16	मन्दाक्रान्ता
17	अनुष्टुप्
18	शिखरिणी
19	शार्दूलविक्रीडित
20	अनुष्टुप्
21	,,
22	शार्दूलविक्रीडित

B TABLE OF METRES EMPLOYED

No	Metre	Act I	Act II	Act III	Act IV	Act V 1–46	Total	Act V, 47-63	Act VI	Act VII	Total	Grand Total	Appendix A: Act V 47-73	Appendix B Mr's version: Act V 47-56	Act VI	Act VII	Total
1	अनुष्टुप्	31	8	12	27	18	96	4	13	18	35	131	6	2	9	8	19
2	शार्दूलविक्रीडि..	11	15	8	13	11	58	5	9	5	19	77	3	2	3	9	14
3	वसन्ततिलका	6	7	8	8	2	31	3	1	4	8	39	2		1		1
4	शिखरिणी	3	1	4	5	3	16	1	10	4	15	31	9	3	4	3	10
5	स्रग्धरा	..	3	1		3	7	1	17	3	21	28	1	3	..	1	4
6	मन्दाक्रान्ता	1	5	6	.	1	13		4		4	17	1	.	..	1	1
7	उपजाति	4	3	1	1	1	10	2	2	3	7	17	1		1		1
8	मालिनी	1	3	3		3	10	1	1	1	3	13	1	..		.	.
9	प्रहर्षिणी	1		1	1	2	5		3	1	4	9	.	.		.	..
10	हरिणी	1	2	1	1	..	5	.	..	..		5	..	..	.	.	..
11	शालिनी	2	..	.	1	.	3	..	.	1	[illegible]	4	1		.	..	.
12	पृथ्वी	.	1	.		1	2		1	1	2	4	1		.		
13	आर्या	..	1		1	..	2		.	2	2	4	1	..	..		
14	इन्द्रवज्रा	1	.		1	1	3	..	.	..	.	3	..	..	..		..
15	पुष्पिताग्रा	..	.	1	1	..	2		1	.	1	3				..	
16	रथोद्धता	.	1	1		..	2		..	..	..	2	..	..	..	.	.
17	वंशस्थ	..	..	1	..	..	1	.	.	..	.	1	.	..	..	..	..
18	मात्रभारा	..	.	..	1	..	1	.	..	..	..	1			.	..	..
19	गीति	.	..	..	..	..	..	.	1	..	1	1	.	..	..	..	.
20	उपेन्द्रवज्रा	..	.	..	.	.	..	.	..	.	—	.	1		..	..	..
	Total Number	62	50	48	61	46	267	17	63	43	123	390	27	10	18	22	50

APPENDIX E

ALPHABETICAL INDEX OF VERSES

Verses occurring in Appendices A and B are marked with an asterisk. Moreover, those of Appendix A have the letter K (= Kāśmīr MS) and those of B the letter Mr (= Mysore MS.) added in brackets after the verse number.

APPENDIX F

INDEX OF SANSKRIT WORDS

Roman numerals followed by Arabic numbers refer to act and verse, others to page and line.

उद्वह I 13
उद्वेल्लित V 2 See also उद्वेल्ल
उपजापित 91, 2
उपजुष्ट III 126
उपनिबन्ध 150, 12
उपनिषद् II 3
उपपत्ति 150, 2
उपप्लव 89, 1
उपमर्द V 63
उपराग 68, 4
उपश्रय 93, 1
उपश्लेषण 93, 1
उपश्लोकय् 205, 8 See also श्लोक
उपहित I 11, III 41
उपादान 95, 8
उपाधि VII 22
उल्ललद् I 35
उल्ललित 204, 9
उल्लिख् I 20 (°ख्यमान), II 38 (°खित)
उल्लोल V 2
ऋतक्षरा 68, 3
एकतान III 11
एकदेशेन 46, 3
एकमैत्री IV 8
एकायनीभू v 110, 5
n °भाव 86, 7
एनस् 13, 7, 101, 1
ऐकमुख्य II 4
ओङ्कार 22, 7
औतथ्य 13, 3
और्जित्य II 16
कङ्कपत्र I. 18, 39.
कङ्काल V. 39
कचाकचि VI 31.

कञ्चुकित II 38
कण्डू V 47
कण्डूल II 27
कदर्थित VI 29
कन्द II 16
कबन्ध II 49, 130, 11, VI 63 See also काबन्ध and काबन्ध्य
कम्बुकण्ठ II 46
करङ्क 147, 4
करपत्र V. 29
करोटि V 19
कलय् III 24 See also कलित and अकलित
कलित II 30, VI 11 See also कलय and अकलित
कलिल 18, 8
कल्यापाय II 25, III 40
कल्लोल VI 17
कश्मल III 4 See also काश्मल्य
काण्डपृष्ठ 73, 5, 73, 10
काण्डीर 73, 5
कान्तारमण्डूक 130, 10
काबन्ध VII 16 See also कबन्ध
काबन्ध्य V 34 See also कबन्ध
कार्तस्वर VII 6
कालप्रियनाथ 1, 11
काश्मल्य 136, 12 See also कश्मल
किंवदन्ती III 4
किरीट I 29
किलकिला 173, 9
कीकस V 19
कीलाल III 48, VI 15
कीश VI. 1.
कुटीर I 39.

APPENDIX G

INDEX OF PRAKRIT WORDS

N.B.—References are to pages and lines.